

Pandora Könyvek 26.

Németh István

AZ OSZTRÁK ÚT

AUSZTRIA A 20. SZÁZADBAN
Összegzés és dokumentumok

Eger, 2011

Németh István

AZ OSZTRÁK ÚT

Ausztria a 20. században

Összegzés és dokumentumok

Pandora Könyvek

26. kötet

Németh István

AZ OSZTRÁK ÚT

Ausztria a 20. században

Összegzés és dokumentumok

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. Mózes Mihály

A 2011-ben megjelent kötet:

Ködöböcz Gábor: Erdélyi élmény – erdélyi gondolat
(23. kötet)

Lőrincz Julianna: Kommunikáció – stílus – variativitás és anyanyelvoktatás
(24. kötet)

Balásné Szalai Edit: A tárgyas szó szerkezetek a magyar és a mordvin nyelvben
(25. kötet)

Németh István

AZ OSZTRÁK ÚT

Ausztria a 20. században

Összegzés és dokumentumok

Líceum Kiadó
Eger, 2011

A DOKUMENTUMOKAT FORDÍTOTTA:

Arany Ágnes
Fiziker Róbert
Hegedűs István
Kocsis András
Murber Ibolya
Németh István
Szávai Ferenc
Tollas Gábor

AZ IDŐRENDI ÁTTEKINTÉST

F. Kárpát Kinga

A MELLÉKLETET ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Arany Éva

A borítón

John William Waterhouse: *Pandora* (1896)
című festményének részlete látható

ISSN: 1787-9671

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Kis-Tóth Lajos
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
Borítóterv: Kormos Ágnes

Megjelent: 2011. szeptember

Készítette: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdája
Felelős vezető: Kérészy László

TARTALOMJEGYZÉK

I. SZÜLETÉS A KÁOSZBÓL – AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

1. <i>A Német-ausztriai Köztársaság megalakulása (1918)</i>	11
2. <i>Otto Bauer és az anchluss</i>	12
3. <i>A saint-germain-i békeszerződés (1919)</i>	14
4. <i>A maradék = Ausztria</i>	16

II. A HABSBURGOK ÉS AUSZTRIA

1. <i>A Habsburgok származása</i>	19
2. <i>A Habsburg-törvény és utóélete</i>	20
3. <i>A távolban: Zita és Ottó</i>	22

III. AUSZTRIA KÜZDELME LÉTÉRT

1. <i>Önvédelmi szervezetek, alkotmány, Lana, Genf, a schilling bevezetése</i>	27
2. <i>Seipel kancellár „szanációs műve”</i>	30
3. <i>A polgárháború küszöbén – radikalizálódás Közép-Európában</i>	32
4. <i>Az osztrák hivatásrendi állam (1934–1938)</i>	35
5. <i>Olaszország és Németország között (1934–1938)</i>	37

IV. AUSZTRIA A „HARMADIK BIRODALOMBAN” (1938–1945)

1. <i>Az 1936. július 11-i német–osztrák szerződés</i>	41
2. <i>Mussolini szószerződése</i>	43
3. <i>Nemzetiszocialista nyomás Ausztriára</i>	44
4. <i>Ausztria a „Harmadik Birodalomban” (1938–1945)</i>	46
5. <i>Az 1943. november 1-i moszkvai nyilatkozat Ausztriáról</i>	49

V. A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–2000)

1. <i>Az újrakezdés évtizede (1945–1955)</i>	52
a) <i>Az ideiglenes kormány megalakulása és az 1945. áprilisi függetlenségi nyilatkozat</i>	52
b) <i>Szövetséges megszállási övezetek Ausztriában</i>	53
c) <i>Az 1945. november 25-i parlamenti választások</i>	54
d) <i>Dél-Tirol és Dél-Karintia ügye</i>	56
f) <i>A „német tulajdon” sorsa 1945 után – államosítások és privatizálás Ausztriában</i>	57
g) <i>A Marshall-terv hatása</i>	60
h) <i>A szociális partnerség osztrák modellje</i>	62
i) <i>Osztrák érdekcsoportok – dióhéjban</i>	63

2. <i>Az osztrák államszerződés (1955)</i>	65
a) Az előzmények.....	65
b) Az államszerződés tartalma és aláírása (1955. május 15.).....	67
c) Az örökös semlegesség követelményei.....	70
3. <i>A nagykoalíciótól a szocialista kormányzásig (1956–1970)</i>	71
a) Belpolitikai viták.....	71
4. <i>A Kreisky-korszak (1970–1983)</i>	73
a) A modern Ausztria reformprogramja.....	73
b) Az érdekegyeztetés átfogó rendszere.....	74
c) Ausztria gazdasági eredményei az 1970–1990-es években.....	74
d) Ausztria a nemzetközi politikában.....	75
e) Aktív semlegesség az 1990-es években.....	77
5. <i>Kis koalíció és nagykoalíció (1983–1999)</i>	78
6. <i>Néppárti-szabadságpárti kis koalíció (1999–2006), majd ismét nagykoalíció (2006–)</i>	79
7. <i>Az „osztrák út” – összeggzés</i>	80

DOKUMENTUMOK

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN (1914–1918)

<i>DIPLOMÁCIA ÉS KÖZÉP-EURÓPA TERVEZÉS</i>	91
Conrad von Hötzendorf osztrák–magyar vezérkari főnök a szarajevói merényletről.....	91
Tschirschky bécsi német nagykövet távirata Bethmann Hollweg kancellárnak Berchtold osztrák külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről (1914. június 30.).....	92
Ferenc József osztrák császár levele II. Vilmos német császárhoz (1914. július 3.).....	93
Bethmann Hollweg kancellár távirata Tschirschky nagykövethoz (1914. július 6.).....	94
Jagow külügyi államtitkár levele a londoni német nagykövethoz (1914. július 6.).....	95
Conrad von Hötzendorf az 1914. július 7-i osztrák–magyar közös minisztertanács üléséről.....	96
Ausztria–Magyarország ultimátuma Szerbiához (1914. július 23.).....	97
Szerbia válasza az osztrák–magyar ultimátumra (1914. július 25.).....	99
Az osztrák–magyar sajtóiroda hivatalos kommunikéje a szerb jegyzékkel kapcsolatban.....	101
Ausztria–Magyarország hadüzenete Szerbiának (1914. július 28.).....	102
Az orosz minisztertanács naplójából (1914. július 24.).....	103
Bethmann Hollweg jegyzéke a szövetséges kormányokhoz (1914. július 28.).....	104
Emlékirat Német-Ausztriából (1915).....	105
Friedrich Naumann: Közép-Európa (1915).....	110

A közép-európai államszövetség egyesületének felhívása (1917. május 30–31.).....	114
A breszt-litovszki béke (1918. március 3.)	116
IV. Károly béketörekvései: a Sixtus-levél (1917. március 24.)	120
Ottokar Czernin osztrák–magyar külügyminiszter memoranduma IV. Károlynak (1917. április 12.).....	122
IV. Károly levele II. Vilmoshoz (1917. április 12.).....	126
Bethmann Hollweg kancellár válaszlevél-tervezete II. Vilmosnak (1917. május 9.).....	127

AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

<i>A köztársaság első évei (1918–1920)</i>	129
A saint-germain-en-laye-i békeszerződés (1919. szeptember 10.).....	129
A szövetségi alkotmány (1920)	131
<i>Az osztrák–magyar közös vagyon sorsa</i>	134
Jegyzőkönyv a nyugat-magyarországi kérdés rendezéséről (Velence, 1921. október 13.).....	134
Barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés a magyar királyság és az osztrák köztársaság között (Bécs, 1931. január 26.).....	138
Egyezmény az osztrák–magyar döntőbíróság előtt függőben levő egyes további vitás kérdések rendezése tárgyában (Bécs, 1935. április)	143
<i>A legitimista mozgalom (Fiziker Róbert)</i>	145
Az első eckartsau-i levél (1918. november 11.)	145
A Habsburg–Lotaringiai-ház kiutasításáról és vagyonának elkobzásáról szóló törvény (1919. április 3.)	146
Az osztrák nemzetgyűlés határozata IV. Károly első visszatérési kísérletével kapcsolatban (1921. április 1.)	148
Az osztrák nemzetgyűlés határozata IV. Károly második visszatérésével kapcsolatban (1921. október 25.).....	150
Ignaz Seipel kancellár a köztársasághoz való viszonyáról (1922. május 31.).....	151
Viktor Dankl gróf, a monarchisták vezetőjének interjúja a <i>Neues Wiener Journal</i> című lapban.....	152
Ampass község díszpolgári oklevele Habsburg Ottónak	153
Karl Werkmann: a legitimizmus világnézeti gerince (1932)	154
A 299/1935. számú törvény a Habsburg–Lotaringiai-ház kiutasításának feloldásáról és vagyonának visszaadásáról (1935. július 13.)	155
A legitimisták nem hivatalos memoranduma Mussolinihez (1936. november 6.)	156
Kurt Schuschnigg kancellár a monarchizmusról (1937)	157
Habsburg Ottó levele Schuschnigg kancellárhoz (1938. február 17.).....	158
Kurt Schuschnigg válaszlevele Habsburg Ottónak (Bécs, 1938. március 2.)	162
Habsburg Ottó az idegen megszállás ellen (Párizs, 1938. március 16.).....	165

Körözőlevél Habsburg Ottó ellen (Bécs, 1938. április 20.)	166
<i>Az Európa-gondolat hívei</i>	167
Jászi Oszkár: a Dunai Egyesült Államok terve (1918).....	167
Otto Bauer: A szocializálás feltételei (1919).....	172
Richard N. Coudenhove-Kalergi: A páneurópai kiáltvány (1924).....	174
Richard N. Coudenhove-Kalergi: A háború utáni Európa – liga vagy föderáció? (1942)	182
Richard N. Coudenhove-Kalergi főtitkár beszámolója az európai parlamenti képviselők kongresszusán (Konstanz, 1950. szeptember 18–21.)	188
Karl Anton Rohan: Generációnk feladata (1926).....	194
<i>Az osztrák–német vámunió tervei (1931)</i>	198
Az osztrák–német vámunió tervezete (1931. március 19.)	198
Szerződés a Német Birodalom és Ausztria között vám- és kereskedelem- politikai viszonyaik összehangolásáról (Hivatalos közlemény) (1931. március 24.).....	201
Szakértekezlet a Közép-Európa Intézetben a német–osztrák vámunióról Gratz Gusztáv elnök bevezető előadása (1931. március 30.)	205
Hantos Elemér dr. ny. kereskedelemügyi államtitkár hozzászólása (1931. március 30.).....	209
Báró Madarassy-Beck Gyula dr., a magyar kereskedelmi csarnok elnökének hozzászólása (1931. március 30.)	211
A francia „ <i>plan constructif</i> ” (1931. május 16.)	212
<i>A szociáldemokrácia 1934. februári önvédelmi barcai (Fiziker Róbert)</i>	214
Otto Bauer beszéde a szociáldemokrata pártkongresszuson (1933. október 14.)	214
Gustl Moser visszaemlékezése a linzi Schutzbund vezetőség 1934. február 11-i megbeszéléséről	216
Joseph Buttinger az 1934. februári bécsi harcokról	217
Emanuel Edel: az első bevetésem a Fuchsenfeldhofban	218
A bécsi rendőr-főkapitányság jelentéséből (1934. február).....	219
<i>A hivatásrendi állam (Fiziker Róbert)</i>	220
A Heimwehr ún. „ <i>korneuburgi esküje</i> ” (1930. május 18.).....	220
Mussolini levele Dollfußhoz (Róma, 1933. július 1.)	222
Tárgyalási anyag dr. Dollfuß szövetségi kancellár számára (1933. augusztus).....	223
Az osztályharc kiiktatása: az osztrák hivatásrendi alkotmány (1934) eszmei alapjai	225
<i>Nemzetiszocialista puccskísérlés és Dollfuß meggyilkolása (1934. július 25.) (Fiziker Róbert)</i>	228
Rudolf Messinger és Johann Greifeneder biztonsági örök jelentése a közbiztonsági vezérigazgatóságnak (1934)	228
<i>Az Anschluss és előzményei (Fiziker Róbert)</i>	230
A római jegyzőkönyvek (Róma, 1934. március 17., 1936. március 23.)	230
A német–osztrák egyezmény (1936. július 11.).....	234

Az anchluss hivatalos dokumentuma (1938. március 11.).....	236
Szövetségi alkotmánytörvény Ausztria és a Német Birodalom újraegyesüléséről (1938. március 13.).....	237
Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetőjének és a német rendőrség főnökének parancsa az 1938. március 15-én Bécsben rendezendő nagygyűlésre és katonai díszszemlére (1938. március 14.).....	238
Arthur Seyß-Inquart beszéde a bécsi Heldenplatzon (1938. március 15.).....	239
Hitler beszéde a bécsi Heldenplatzon (1938. március 15.).....	240
A <i>Völkischer Beobachter</i> tudósítása a bécsi díszszemlééről (1938. március 16.).....	242

A NEMZETISZOCIALISTA ÁLLAMBAN (1938–1945)

<i>Az osztrák ellenállás (1938–1945) (Fizikér Róbert)</i>	243
Kommunista röplap (1943. július).....	243
Népbírósi ítélet Helene Kafka (Restituta nővér) ügyében hazaárulásra való előkészület miatt (1942. október 29.).....	245
Johannes Eidlitz, az O5 ellenállási csoport tagjának visszaemlékezése.....	246
Hubert Mayr tiroli szocialista levele Oskar Pollak emigráns politikusnak (1944. május 20.).....	247
Osztrákok a népbíróság előtt	248

A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–2000)

<i>Ausztria négybatalmi megszállása és Bécs igazgatása (1943–1950)</i>	249
Nyilatkozat Ausztriáról (Moszkva, 1943. november 1.).....	249
Tolbuhin marsall, a 2. Ukrán Front parancsnokának felhívása az osztrák néphez (1945. március 28.).....	251
A 3. Ukrán Front jelentése a Bécsért folytatott harcokról (1945. április 15.)....	252
Tolbuhin, Zseltoev és Szmirnov távirata Sztálinnak a bécsi polgármesterjelöltekről (1945. április 15.).....	253
Karl Renner levele Sztálinnak (1945. április 15.).....	254
A 3. Ukrán Front katonai tanácsának 0424. számú határozata Bécs lakosságának élelmeszer-ellátásáról (1945. április 21.).....	255
Ausztria függetlenségi nyilatkozata (1945. április 27.).....	256
Habsburg Ottó levele Harry S. Truman amerikai elnöknek (1945. július 2.)	257
Bécs városának szektorhatáraitól és közigazgatásáról szóló egyezmény (London, 1945. július 9.).....	259
Az Ausztria megszállási övezeteiről és Bécs igazgatásáról szóló egyezmény (London, 1945. július 9.).....	260
Egyezmény az Egyesült Államok és Ausztria között (1947. június 25.).....	263
<i>Az osztrák államszerződés és az örök semlegességi szerződés (1955)</i>	264
A moszkvai memorandum (Moszkva, 1955. április 15.).....	264
Államszerződés a független és demokratikus Ausztria visszaállításáról (Bécs, 1955. május 15.).....	265
Az osztrák nemzeti tanács főbizottságának határozata (Bécs, 1955. június 7.).....	278

Szövetségi alkotmánytörvény Ausztria örök semlegességéről (Bécs, 1955. október 26.).....	279
<i>Bruno Kreisky Ausztriáról és a világról</i>	280
Bruno Kreisky: Az osztrák államszerződés.....	280
Bruno Kreisky: Van-e osztrák modell?.....	284
Bruno Kreisky: A Habsburgok és Ausztria.....	286
Bruno Kreisky: Az új Ausztria felé. Beszámoló az SPÖ 1981. évi grazi kongresszusán (1981).....	289
<i>A dél-tiroli kérdés</i>	302
A dél-tiroli községek Wilsonhoz (1919. február).....	302
Olasz népünnepély dél-tiroli területek Olaszországhoz csatolása alkalmából (Meran, 1920. október 10.).....	303
A dél-tiroli autonómiastatútum (1972).....	304
Osztrák nyilatkozat az ENSZ főtitkárának az olasz–osztrák dél-tiroli vita lezárásáról (1992. június 19.).....	306
<i>Ausztria és az 1956. évi magyar menekültek</i>	307
Julius Raab szövetségi kancellár és Oskar Helmer szövetségi belügyminiszter felhívása az osztrák néphez a magyar menekültek megsegítése érdekében (1956. november 1.).....	307
A moszkvai rádió hazugságai Ausztriáról (1956. november 10.).....	308
A voralbergi tartományi kormány 2. számú értesítése a Voralbergben tartózkodó magyar menekülteknek (Bregenz, 1956. november 28.).....	309
A feldkirchi járás (Vorarlberg) felhívása karácsonyi ünnepség szervezésére a menekültek részére (Feldkirch, 1956. december 13.).....	312
Soós Katalin: 1956-os magyar menekültek a statisztikai adatok tükrében.....	313
<i>Irodalom</i>	318
<i>Időrendi áttekintés</i>	320

MELLÉKLETEK

Ausztria tartományai és lakossága (Az 1991. évi népszámlálás alapján).....	340
Parlamenti (nemzeti tanács) választások eredményei és mandátumaik az első köztársaságban (1919–1930).....	341
Parlamenti (nemzeti tanács) választások eredményei a második köztársaságban (1945–2008).....	341
A második köztársaság szövetségi kormányai (1945–2010).....	344
<i>Ausztria kancellárjai (1918–2010)</i>	345
Első köztársaság (1918–1938).....	345
Második köztársaság (1945–).....	357
<i>Ausztria szövetségi elnökei (1918–2010)</i>	360
Első köztársaság (1918–1938).....	360
Második köztársaság (1945–).....	362
<i>Pártok és paramilitáris szervezetek</i>	366

I. SZÜLETÉS A KÁOSZBÓL – AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

1. A Német-ausztriai Köztársaság megalakulása (1918)

Az első világháborús összeomlás napjaiban, 1918. október 21-én a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) német nyelvű képviselői megalakították az önálló német-ausztriai állam ideiglenes nemzetgyűlését. Nyomásukra I. Károly november 11-i nyilatkozatában lemondott az államügyekben való részvételről, s kijelentette, hogy elfogad minden államformát érintő döntést. „*Adler köztársaságot sürgetett, a keresztényszociálisok monarchiát, a németnemzetiek a Német Birodalomhoz csatlakozást*” – jegyezte fel naplójába Redlich, a történész-pénzügyminiszter. Az ideiglenes nemzetgyűlésben a köztársasági irányzat erősödött meg, mert az új nemzetállamok még a laza föderális kapcsolatot is elutasították Béccsel és a német nyelvű koronatarományokkal. Az ideiglenes nemzetgyűlés 1918. november 12-én kikiáltotta a Német-ausztriai Köztársaságot (*Republik Deutschösterreich*), amely „*a Német Köztársaság alkotó része.*” Ezzel véget ért a Habsburg-uralom hosszú története. Másnap I. Károly az eckartsau-i levélben lemondott trónjáról.

Az 1919. februári osztrák nemzetgyűlési választások teljesen megváltoztatták a korábbi erőviszonyokat: a legtöbb szavazatot a szociáldemokraták (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei* – SDAP) szereztek meg a keresztényszociálisok (*Christsoziale Partei* – CSP) előtt. A nők először kaptak szavazati jogot, s a többségi választási rendszerrel – amely valamennyi választási körzetben csak a több mint 50%-ot szerzett jelölt megválasztását tette lehetővé – áttértek az ún. proporciónális választási rendszerre, amely az alapmandátumot elért pártoknak biztosította a maradék szavazatok figyelembevételét is.¹

Karl Renner² kancellárságával 1919. márciusban szociáldemokrata-keresztényszociális (SPÖ–ÖVP) nagykoalíciós kormány alakult. A külügyi tárcát Otto Bauer,³

---

¹ VOCELKA, Karl: *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Wilhelm Heyne Verlag, München, 2002. 272–273.

² Renner, Karl Dr. (1870–1950): szociáldemokrata politikus és jogász. Szegény, dél-morvaországi borászcsaládban nőtt fel, szülei tizenhetedik vagy tizennyolcadik gyermekeként. Nikolsburg (ma: Mikulov, Csehország) gimnáziumában kitűnően érettségizett. 1891–1896 között ösztöndíjasként jogot hallgatott a bécsi egyetemen. A diploma megszerzése után a Birodalmi Tanács (Reichsrat) könyvtárában helyezkedett el. 1907-től szociáldemokrata parlamenti- és 1909-től tartományi képviselő. Az I. világháború után, 1918. november 12-től 1920. július 7-éig állami kancellárként (Staatskanzler) tevékenyen részt vett az első Osztrák Köztársaság felépítésében és vezette az osztrák delegációt a saint-germain-i béketárgyalásokon. 1920-tól ellenzékben; 1922-től a Munkásbank elnö-

a hadügyit Julius Deutsch⁴ kapta. Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1919. áprilisi 3-án kiutasította az országból a Habsburg-dinasztia tagjait, elkobozta vagyonukat, megszüntette a nemesi címeket és eltörölte a halálbüntetést. Bécs kezdeményezésére Lloyd George brit miniszterelnök közbenjárására Károly császár népes családjával 1919. márciusban Svájcban telepedhetett le.

2. Otto Bauer és az *anschluss*

Az ideiglenes osztrák nemzetgyűlés elvileg már 1918. november 13-án kimondta Ausztria jövődő csatlakozását Németországhoz. Otto Bauer külügyi államtitkár célul tűzte ki, hogy Olaszország támogatásával visszautasítja Jugoszláviának Karintia és Stájerország déli területeire irányuló igényeit, s megszerzi a szövetségesek engedélyét a Német Birodalommal való egyesüléshez. Ennek feltétele a Berlin és Róma között 1866 óta fennálló hagyományos barátság helyreállítása volt, amelyet az első

---

ke. 1920–1934 között parlamenti (Nemzeti Tanács – Nationalrat) képviselő, 1931–1933 között annak elnöke. Lemondása megkönnyítette a parlament kikapcsolását. A nagynémet gondolat híveként üdvözölte az *anschluss*-t s igent mondott a hozzá kapcsolódó népszavazásra, majd a Szudéta-vidék bekebelezésére. 1938–1945-ben visszavonultan élt. A pragmatikus jobboldali szociáldemokraták szóvivője volt. A II. világháború után az újjáalakuló Ausztriában 1945. április–decemberben szovjet támogatással előbb kancellár, majd 1945. december 20-ától haláláig, 1950. december 31-éig szövetségi elnök (*Bundespräsident*). Hosszas beszélgetések után Alekszej S. Seltov NKVD-vezérezredes, Tolbuhin marsall politikai helyettese ajánlotta fel Rennernek, hogy legyen az új osztrák kormány feje. Időközben alázatos hangú, hosszú levelet írt Sztálinnak, aki ideális bábfigurát láthatott benne. Ugyanakkor sikerült elfogadtatni a szovjetekkel a rövid időn belüli szabad országos választások megtartását és az egész Ausztriáért felelős kormány felállítását, amelyet a nyugati hatalmak csak 1945 októberében ismertek el. Ezáltal lehetetlenné vált minden, Ausztriát megosztó politika. Megakadályozta a szovjetek által tervezett, új alkotmányról szóló kockázatos vitát, s helyette keresztülvitte a visszatérést az 1920. évi demokratikus alkotmányhoz. „*Kimeríthetetlen öleteivel*” és ügyes tárgyalási módszerével hozzájárult ahhoz, hogy Ausztria elkerülje a szomszédos népi demokráciák sorsát. Integráló személyiségét mindazonáltal számos kritika érte: nevezték köpönyegforgatónak, sőt „*politikai kaméleonnak*” (Reimann) is. Lásd: LENDVAI, Paul: *Az osztrák titok. 50 év a hatalom kulisszái mögött*. Sanoma, Budapest, é. n., 45–55. Termékeny író volt; szakterületén, a jogszociológiában sokat publikált, gyakran álnéven (Synopticus, Rudolf Springer) is.

³ Bauer, Otto (1881–1938): osztrák szociáldemokrata politikus, az ausztrómarxizmus egyik jelentős teoretikusa és karizmatikus képviselője. 1907-től az *Arbeiterzeitung* szerkesztője, a párt balszárnyának tagja. 1913-tól Német-Ausztria Németországhoz való csatlolásának vehemens híve. 1919-ben a külügyminisztérium államtitkáraként titkos *anschluss*-jegyzőkönyvet írt alá Németországgal. 1920–1934-ben a szocialisták parlamenti szóvivője. Az 1934. februári harcok után a csehszlovák Brnóba emigrált, ahol megalakította és vezette az osztrák szocialisták külföldi irodáját. 1939 tavaszán a náciak bevonulása után Párizsba emigrált. Bauer elfogadta az *anschluss*-t és a nemzetiszocializmus következetes elutasítása mellett egy „*össznémet forradalomról*” álmodozott.

⁴ Deutsch, Julius (1884–1968): zsidó származású osztrák szociáldemokrata politikus és katona, parlamenti képviselő. 1919. március – 1920. október között hadügyi államtitkár, 1923-ban a *Republikanischer Schutzbund* egyik alapítója. A szervezet 1934. évi felkelésének veresége és a szociáldemokrata párt (SDAP) betiltása után Csehszlovákiába menekült. 1936–1939 között a köztársaságok oldalán tábornok a spanyol polgárháborúban, majd 1939-től Párizsban az osztrák szocialisták külföldi képviseletét (AVOES) szervezte. 1940-ben, Franciaország német megszállásakor az Egyesült Államokba menekült, ahonnan 1946-ban tért vissza. 1951-ig az osztrák szocialista könyvkiadást vezette.

világháború megszakított. E politika akadálya azonban Dél-Tirol volt. Bauer olyan tervezetet javasolt, amely katonailag semlegesítené egész Tirolt, háború esetén pedig a területet Svájc hadserege szállná meg. Olaszország a legkevésbé sem gondolt arra, hogy lemondjon Dél-Tirolról, s azt sem látta be, miért kellene támogatnia Ausztria csatlakozását Németországhoz. Fő célja az volt, hogy csírájában elfojtsa minden, a dunai föderációra irányuló kísérletet. Olaszország ezért következetesen folytatta a dunai monarchia széttűzésének politikáját, s ebben sikeres maradt, jóllehet a franciák vonakodva, az angolok pedig alig támogatták. A helyzet külpolitikai sajátossága éppen abban állt, hogy ekkor Bécsben csak két alternatívában gondolkodtak: állam-szövetség a dunai térségben, vagy Ausztria csatlakozása Németországhoz.⁵

Minden más megoldás – vélekedtek –, életképtelenné tenné Ausztriát, s ezeket visszautasították. Valójában azonban a szövetségesek éppen a harmadik megoldás mellett döntöttek: igyekeztek megakadályozni a Német Birodalom hatalmi növekedését, s egy új hatalmi centrum létrejöttét a dunai térségben. De tervük politikailag és gazdaságilag veszélyesen felaprózta és meggyengítette Közép- és Dél-Európát. E politikát támogatták Prága, Bukarest és Belgrád sovinszta politikusai és lakosságának nagy része, de semmiképpen sem lehetett messzire tekintő politikának nevezni: „termése” az 1938 utáni években ért be...

Bauer számára az Anschluss kérdése a külpolitikai problémák élén állt, amelyben bizonyosan világnézeti okok is szerepeltek. Egy marxista Nagy-Németországot képzelt el, s Ausztria csatlakozásában látta az egyetlen esélyt a német kisebbség kérdésének megoldására. Ráadásul Karl Rennerhez hasonlóan a monarchia esküdt ellensége volt. Ezért minden tevékenysége az Anschluss megvalósítására és egy dunai konföderáció meghiúsítására irányult, mert utóbbi esetében a Habsburg-restaurációtól tartott. Berlinben erős tartózkodással fogadták Bauer kívánságát, de 1919. március 2-án mégis aláírtak egy titkos szerződést, amely rögzítette az Anschluss feltételeit, de ez a szövetségesek hozzájárulása nélkül pusztán kívánság maradt. Bécsben egyszerűen el sem tudták képzelni, hogy a szövetségesek tényleg Ausztria–Magyarország széttűzésére készülnek.

Eközben megérkezett Bécsbe a szövetségesek bizottsága, hogy ellenőrizze az 1918. november 3-i páduai fegyverszüneti egyezmény betartását. A lakosságot leg súlyosabban az élelmiszerellátás összeomlása érintette. Ezért a vereségből, a politikai zűrzavarból és a növekvő nyomorból kivezető egyetlen reménységnek a Német Birodalomhoz való csatlakozás tűnt. Az Anschluss jelszavát a nyilvános gyűléseken megtapsolták. Néhány szövetségi tartományban nem hivatalos népszavazásokat tartottak, ahol a túlnyomó többség a Németországgal való egyesülés mellett voksolt. Vorarlbergben a lakosság 80%-a Svájcra szeretett volna tartozni.

Ekkor Ausztria nemzetközi kapcsolatai mindössze Svájcra és a semleges skandináv országokra korlátozódtak. Az országnak gyakorlatilag a szövetségesek Bécsbe érkező bizottsága volt az egyetlen közvetlen kapcsolata a nyugati világgal. Az osztrák kormány 1919. márciusban tudta meg először, mit várnak el tőle. A Németországgal kötendő békeszerződés rendkívül kemény lesz – közölte Cuninghame brit

⁵ WALDHEIM, Kurt: *Der österreichische Weg. Aus der Isolation zur Neutralität*. Verlag Fritz Molden, Wien–München–Zürich, 1971. 21.

ezredes –, s Ausztria csak akkor remélhet valamivel enyhébb kezelést, ha lemond az anchlussról. Radikálisan korlátoznia kellett a túlzott várakozásokat. Allizé francia nagykövet röviddel később pedig kijelentette, hogy a szövetségesek leállítják élelmi-szállításait, ha Ausztria nem hagy fel az anchluss-propagandával.⁶

A kormány azonban nem volt teljesen ura a helyzetnek, mivel a katonai- és munkástanácsok továbbra is működtek. Az újonnan felállított néphadseregbe betagolt, s a kommunista pártra hallgató „Vörös Gárda” aktív tevékenységet fejtett ki. Az 1919. márciusban kikiáltott magyar, majd áprilisban létrejött bajor Tanácsköztársaság mintájára Ausztriában is lehetségesnek látszott egy ilyen fordulat. E szimpátiatüntetések azonban a baloldali szociáldemokrata Friedrich Adler is – a mezőgazdasági területeitől és szerves gazdasági kapcsolataitól jórészt megfosztott, éhező ország antanttól való függősége miatt – óvott az esetleges retorziót kiváltó meggondolatlan lépésektől.

A legsúlyosabb csapást azonban a jugoszláv csapatok támadása jelentette, amelyek két támadás során – április végén és május végén – megkísérelték elfoglalni Karintiát. Ráadásul Prágában és Belgrádban élénk propaganda kezdődött az Ausztria keleti részén húzódó szláv folyosó érdekében, amely elválasztaná az országot Magyarországtól, s a határ Bécs kapuinál húzódna.

A bécsi kormány *Volkswehr* (népőrség) egységeket küldött Karintiába, hogy támogassák az ottani *Heimwehrek* (hózzávetőlegesen: helyi védelmi csoportok) küzdelmét. De ennek csak akkor lett volna eredménye, ha Olaszország is érdekelt lett volna szomszédja terjeszkedésének megakadályozásában. Bauer komolyabb eszközök híján Angliában és Franciaországban kísérelte megnyerni a szociáldemokratákat Ausztria ügyének, illetve az Olaszországhoz való közeledéssel, másrészt a Németországgal való egyesüléssel részt venni a hatalmak játékában.

Rövidesen azonban kiderült, hogy a szövetségesek szigorú anchluss-tilalma miatt a német kártya „nem nyerő”, sőt a Berlinnel való együttműködés pusztán hangoztatása is kifejezetten káros Ausztriára nézve. 1919. június 28-án Németország aláírta a versailles-i békeszerződést, amelynek 80. cikkelye elismerte Ausztria függetlenségét.⁷ Olaszország fő érdekét továbbra is a németek távol tartásában látta a Brenner-hágótól, illetve Jugoszlávia hatalmának kordában tartására törekedett. Otto Bauer belátva politikájának csődjét, 1919. július 26-án lemondott, abban a hitben, hogy távozásával megkönnyíti az osztrák békedelegáció pozícióit. Utódja Karl Renner lett, aki kancellárként, külügyi államtitkárként és az osztrák békedelegáció vezetőjeként utazott a párizsi békekonferenciára.

3. A *saint-germain-i békeszerződés* (1919)

A párizsi békekonferencia meghívója 1919. május 2-án érkezett meg Bécsbe, s tíz nappal később a Karl Renner vezette osztrák delegáció elutazott Saint-Germain-

⁶ Uo. 22–23.

⁷ HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 63.

en-Laye-be. Az osztrák küldötteknek sem volt lehetőségük a tárgyalásra. Előbb a Reinach kastélyban, majd később Saint-Germainben szinte fogolyként kezelték őket, elzárták őket a külvilágtól és a többi delegációtól is. Június 2-án átnyújtották nekik a több mint 300 oldalas dokumentumot, amely – Georges Clemenceau francia miniszterelnök szavai szerint – még egyáltalán nem tartalmazott minden feltételt. A szöveg tanulmányozására, valamint „új észrevételekre és dokumentumokra” 14 napot kaptak. Karl Renner szociáldemokrata delegációvezető már ekkor kijelentette, hogy a maradék Ausztriát nem lehet megterhelni a dunai monarchia egyedüli jogutódlásával, mert a felelősséget a Habsburg Birodalom valamennyi utódállama viseli. Érvelését Saint-Germainben senki sem fogadta el,⁸ de ez az indoklás később továbbra is felbukkant az utódállamokkal folytatott tárgyalásokon.

Az osztrák békeszerződés átnyújtott tervezete a legrosszabb várakozásokat is felülmúlta. Illúzióknak bizonyultak azok az irányelvek, amelyeket az osztrák nemzeti gyűlés adott a küldötteknek: a cseh-, morva és osztrák-sziléziai németek számára önrendelkezési jogot, vagy legalábbis autonómiát, valutauniót Ausztriával. Dél-Tirol teljes visszaadását sürgették, de hajlandók voltak felajánlani Olaszországnak Tirol semlegességét és olasz helyőrségek állomásoztatását. Ezért szinte magától értetődően elvárták, hogy Dél-Stájerország és Karintia megosztás nélkül Ausztriánál maradjon.

Bécsben úgy vélték, hogy a kettős monarchia javait és adósságait az utódállamokkal együtt, közösen megállapítandó kvóták alapján kell viselniük, s ezt az elvet a győztes hatalmak esetleges jóvátételi igényei során is érvényesíteni kell. Bécs következetesen elutasította Ausztria jogfolytonosságának a szövetségesek által felállított elméletét a birodalom ciszlajtai felének jogfolytonosságáról, s úgy vélték, hogy a kettős monarchia a „*darabokra tépés*” (diszmembráció) után bukott el, és Német-Ausztria 1918. november 12-én forradalmi úton jött létre, ugyanúgy, mint a többi állam, amelyek a monarchia területén alakultak meg. Ausztria egy hatalommal sem állt háborús viszonyban, senkinek sem üzent hadat és neki sem üzentek hadat. Hans Kelsen⁹ professzor, az államjog és nemzetközi jog szakértője és az alkotmány kidolgozója e gondolatot már 1918 decemberében megfogalmazta. A szövetségesek azonban elutasították érvelését, mert e jogfelfogás veszélyeztette volna az Ausztriával szemben támasztott jóvátételi követeléseket. Ausztria a monarchista múlttól való eltávolodástól kedvezőbb bánásmódot várt a szövetségesek részéről.¹⁰

A békefeltételek vitájában felmerült az osztrák semlegesség gondolata is. A javaslatok egyes államrészek semlegességétől az egész állam semlegességéig terjedtek.

⁸ Waldheim: i. m. 25–26.

⁹ Kelsen, Hans (1881–1973): a 20. század egyik legjelentősebb jogtudósa, az államjog és nemzetközi jog szakértője, a jogpozitívizmus híve. Német nyelvű prágai zsidó családból származott, amely Bécsbe költözött. Gyakorlati megfontolásokból 1905-ben áttért a római katolikus, majd 1912-ben az evangélikus hitre. Az I. világháború alatt az osztrák–magyar honvédelmi miniszter munkatársa, majd Renner kancellár foglalkoztatta. 1919. márciusban megbízták az osztrák alkotmány kidolgozásával. 1919-től az alkotmánybíróság pártoktól független tagja. 1930-ban a kölni, 1933-ban a genfi, 1936-ban a prágai egyetem professzora. 1940-ben az Egyesült Államokba emigrált, ahol előbb a Harvard Egyetemen, majd 1942–1957 között a kaliforniai Berkeley Egyetemen tanított politikatudományt. 1945 után az Osztrák Tudományos Akadémia tagja, de nem hívták haza.

¹⁰ Uo. 26–27.

E gondolatok azonban hatástalanok maradtak, mert a szövetségesek békeelképzelései a Nemzetek Szövetsége alakítására irányultak. Egy ilyen szervezet a kollektív biztonság elképzelésére épült, amely a korabeli felfogás szerint még kizárta a semlegességet.

Az osztrák békeszerződés második megfogalmazása – amelyet a szövetségesek 1919. július 20-án nyújtottak át – Ausztriának ítélte a mai Burgenlandot, Nyugat-Magyarország területét hozzávetőlegesen 250 ezer lakossal. Pozsony megye Csehszlovákiához került. Burgenland elcsatolása végül is az Egyesült Államoknál – sőt egyenesen Wilson elnöknél – folytatott kitartó osztrák lobbizás eredménye volt.

Az Anschluss tilalma az utolsó jövőbeli reményeket is eloszlatta. Bebizonyosodott, hogy az antant az európai erőegyensúly érdekében nem kívánt másként cselekedni. (Németországot nyugaton Elzász-Lotaringia elvesztése után nem lehet keleten Ausztriával kárpótolni – hangzott a nagyhatalmi francia érvelés). Ausztriának a Német Birodalommal való egyesítése a vesztes háború ellenére erősebbé tette volna a vilmosi birodalmat, mint 1914-ben volt. A párizsi békekonferencia Ausztriát önálló államként a mai keretekben hozta létre. Elveszítette Dél-Tirolt, Triesztet, Isztriát és Dalmáciát. El kellett ismernie Magyarországot, Csehszlovákiát, Lengyelországot, valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állami önállóságát. A nemzetiségi elvet Ausztria határainak rögzítésekor is nyilvánosan megsértették, amikor a Brenner zárt német lakosságát megkérdezésük nélkül Olaszországhoz csatolták. Kereken négy millió egykori, német nyelvű osztrák került idegen uralom alá.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának lélektani sokkját tetézte, hogy a saint-germain-i békeszerződés (1919) e maradék romhalmazt kiáltotta ki az első világháború felelősének. A korábban területét és lakosságának számát tekintve Európában harmadik államból a békeszerződés után egy 84 000 km²-nyi terület maradt, ahol hozzávetőlegesen 6,5 millió lakos élt. E maradék állam gazdaságát elvágták a Monarchia korábbi nagytérségi adottságaitól, így többnyire alkalmatlanná vált az új államterület igényeinek kielégítésére. A Monarchia örökségén osztozó utódállamok közül Ausztriát sújtották leginkább a régi gazdasági egység váratlan felbomlásának hátrányai.

4. *A maradék = Ausztria*

Karl Renner 1919. november 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírta a békeszerződést; Ausztria többet veszített, mint Magyarország: egy egész birodalmat. Saint-Germain is diktátum volt, s generációk munkája veszett el. A békeszerződés 88. cikkelye megtiltotta az antant nyomására Osztrák Köztársaságra átkeresztelt ország csatlakozást a Német Birodalomhoz. A korábbi döntések értelmében a cseh és a morva területeket, a Szudéta-vidéket, valamint osztrák-Szilézia német nyelvű területeit Csehszlovákiának szerezte meg. Általános vélemény szerint a „*maradék állam*” – a magyar agrárgazdaság és a cseh ipar nélkül – egyedül életképtelen volt.

A túlnyomórészt német nyelvű Dél-Tirolt a Brenner-hágóig – az antanttal kötött 1915. évi londoni megállapodások értelmében –, valamint a túlnyomórészt németek és szlovének által lakott Kanál-völgyet (Kanaltal) Olaszország kapta. A határmeg-

vonás valódi motívumait jelezte, hogy Tarvisio/Tarvis vasúti csomópont stratégiai megfontolásokból Olaszországhoz került.

Steiermark és Karintia déli részein bonyolult helyzet alakult ki. Dél-Steiermarkban egy 420 ezer fős szlovén többség, a városokban pedig 76 ezres német kisebbség élt. E területekre az új SHS-állam tartott igényt, amely egy fegyveres összeecsapás után 1919 januárjában a későbbi Jugoszláviához került. Karintiában szlovén csapatok megkísérelték megszerezni a tartományt, s két szakaszban szabályos ütközetekre került sor. 1919 áprilisában szlovén egységek elfoglalták a tartomány fővárosát, Klagenfurtot/Celovec. Ennek nyomán Karintiában – kivételesen – Wilson elnök 14 pontja értelmében népszavazást tartottak. 1920. októberében a tartományi fővárostól délre kijelölt A övezetben a szlovének többségben voltak, 60%-uk mégis az Ausztriánál maradásra szavazott. Ebben közrejátszottak az autonómiaígéreték (amelyet a mai napig nem tartottak be) és a hadkötelezettség-nélküliség, amely sok asszonyt az Ausztria melletti szavazásra ösztönzött. E népszavazási győzelem feleslegessé tette a tartományi fővárostól északra kijelölt kisebb, B övezetben megrendezendő népszavazást, ahol egyébként a szlovének kisebbségben voltak.¹¹ A probléma ekkor ugyan megoldódott, de a karintiai német lakosság érzelméi még a második világháború után is kisebbségellenesek maradtak.

A karintiai népszavazás „sikerén” kívül Ausztria nyugat-magyarországi területnövekedést is elkönnyvelhetett. Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyékben hozzávetőlegesen 260 000 német ajkú lakos élt. Pozsony megyét mindenestül Csehszlovákiához csatolták, amely még a Dunától délre is kapott egy hídfőállást – ennyi maradt az Adriához vezető csehszlovák folyosó-tervből. A terület 1918 decemberében levált Magyarországról és kikiáltotta a rövid életű Heizenlandi Köztársaságot. A saint-germain-i békében e területeket – később Burgenland néven – Ausztriához csatolták. Népszavazásra csak Sopron esetében került sor, amely Magyarország mellett döntött, de Burgenland Ausztriához került. Burgenlandban azonban a magyar tisztí különítmények (vezetőik: Friedrich István, Héjjas Iván, Prónay Pál, Ostenburg Gyula, Lehár Antal) és a 30 ezer fős szabadcsapatok (hét rendes hadosztály, hét tartalék csendőrbrigád) ellenállása miatt Ausztria csak kétévi huzavona után, 1921. augusztusban foglalta el a területet csendőrsége bevetésével, s tagolta be kilencedik tartományként szövetségi államába.¹² Az antantországok burgenlandi területi döntésére kétségtelenül kihatottak a Magyar Tanácsköztársaság fejleményei is. Otto Bauer a burgenlandi „váratlan ajándékról” állítólag így nyilatkozott: „A bolsevizmus elleni helyzetünket akarták megerősíteni, amikor az északon és délen elszenvedett nagy veszteségeikért keleten, a bolsevista Magyarország rovására helyezték kilátásba számunkra kárpótlást.”¹³

Az évszázados, soknemzetiségű birodalom széthullása és a háború utáni évek nehézségei felerősítették a centrifugális tendenciákat. A monarchia idejére visszanyúló „három tábor” (keresztényszociálisok, szociáldemokraták és a különböző németnemzeti és nemzeti-liberális csoportosulások) döntő szerephez jutott a köztársas-

¹¹ KERÉKES Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1978*. Gondolat, Budapest, 1984. 69–72.

¹² Vocelka: i. m. 247.

¹³ Kerekes: i. m. 48.

ság megalakulásakor is. A politikai közéletet hosszú időre megterhelték a monarchia nagy létszámú, birodalmi igényekre méretezett tisztviselői karának leépítési gondjai is.

A Monarchia örökségén osztozó utódállamok közül Ausztriát sújtották leginkább a régi gazdasági egység váratlan felbomlásának hátrányai. Az egykori osztrák terület lakosságának több mint egyharmada Csehszlovákiához került; korábban e területen képződött a nemzeti jövedelem 45%-a. Az Osztrák Köztársaság 22%-ot örökölt a volt lakosságból, s területén a korábbi nemzeti jövedelem 30%-át állította elő. A lakosság 44%-án osztozó országok (Lengyelország, Jugoszlávia, Olaszország és Románia) olyan területeket kaptak, ahol a korábbi nemzeti jövedelem 25%-át termelték meg.¹⁴

Az osztrák gazdaság súlyos szerkezeti problémákkal küszködött, mivel hiányoztak az alapvető energiahordozók (főleg a szén), a mezőgazdasági termékek, az ország határain kívüli értékesítési piacok és a folyamatos üzemeltetéshez szükséges pénzügyi feltételek. Évtizedekre kiható szociális és politikai problémát okozott a túlméretezett főváros is (az ország 6,5 milliós összlakosságából 3,5 millió élt Bécsben és Alsó-Ausztriában).¹⁵

A Monarchia széthullása szinte minden gazdasági köteleket elvágott Ausztria és a többi utódállam között. Belső tőkeerő hiányában az osztrák gazdaság a többi utódállamoknál nagyobb mértékben került a külföldi tőke befolyása alá. 1919–1922 között a hatalmi vákuum kitöltése érdekében többféle elgondolás merült fel a Duna-völgyi terület gazdasági újrendezésére (vámközösség, a fizetési eszközök közössége, szorosabb gazdasági és pénzügyi együttműködés), de Ausztriától eltekintve, az utódállamok a teljes elszakadásra és következetes autark gazdaságpolitikára törekedtek. Az új államok egy csoportja ugyanis attól tartott, hogy a Duna-medencei integrációs rendszerben Bécs és Budapest azonnal magához ragadná a vezetést, és gazdasági eszközökkel meghiúsítaná az 1918. őszi nemzeti-forradalmi eredményeket.¹⁶ Így a rövidlátó nemzeti politikák meghiúsítottak minden integrációs törekvést, jöllehet a Monarchia utódállamainak gazdasági, közlekedési, vízügyi, kereskedelmi, stb. összefogására irányuló tervekben nem volt hiány.

---

¹⁴ Uo. 50.

¹⁵ Uo. 51–54.

¹⁶ Uo. 56–60.

II. A HABSBURGOK ÉS AUSZTRIA

1. A Habsburgok származása

A Habsburgok eredetileg a mai Dél-Elzászból származtak, ahol a család Habichtsburg ősi várában (a mai svájci Aargau kantonban) lakott. A dinasztia felemelkedése 1273-ban kezdődött, amikor Habsburg Rudolfot választották német-római császárnak. A cseh II. Ottokar feletti győzelme után átvette a Babenbergerek, az osztrák hercegségek és Stájerország területeit. 1282-ben I. Rudolf átadta Ausztriát és Stájerországot fiainak, Albertnek és Rudolfnak. A Habsburgok 1918-ig e területeken uralkodtak: hercegekként, főhercegekként és császárokként. II. Albrechtől, 1438-tól kezdve a Szent Római Birodalom megszűnéséig (1806) a Habsburgok – az 1742–1745 évek kivételével – állították a királyokat és a császárokat.

Habsburgok a Német-római Birodalom élén¹⁷

I. Rudolf	1273–1291
I. Albrecht	1298–1308
II. Albrecht	1438–1439
III. Frigyes	1440–1493
I. Miksa	1493–1519
V. Károly	1519–1556
I. Ferdinánd	1556–1564
II. Miksa	1564–1576
II. Rudolf	1576–1612
Mátyás	1612–1619
II. Ferdinánd	1619–1637
III. Ferdinánd	1637–1657
I. Leopold	1658–1705
I. József	1705–1711
VI. Károly	1711–1740
I. Ferenc	1745–1765

---

¹⁷ Dr. MÜLLER-KASPAR, Ulrike (Hrsg.): *Österreich von A bis Z. Von Ostarrichi bis ins 21. Jahrhundert.* Tosa Verlagsgesellschaft, Wien, 2005. 139.

II. József	1765–1790
II. Leopold	1790–1792
II. Ferenc	1792–1806

Az Európa történelmébe mélyen beágyazódott dinasztia nem annyira háborúk révén, mint inkább ügyes szövetségi- és házassági politikájának köszönhetően terjesztette ki hatalmát. Miksa császár és Burgundi Mária 1477-ben kötött házasságától kezdve a Habsburg-ház feje rendszerint az aranygyapjas rend nagymestere is volt. A rendet 1429-ben Burgundiában alapította Jó Fülöp herceg, s a virágzó keresztény udvari kultúra terméke volt. A rend a keresztény világ legtekintélyesebb előkelőségeit tudhatta tagjai között. Alapszabályzata szerint Burgundia hercege nem indíthatott háborút a rend lovagjainak véleménye nélkül. Minthogy a lovagok többsége nem burgundi volt, a rend esetében az egyik legelső nemzetközi szervezetről beszélhetünk, amely ráadásul a béke fenntartását szolgálta. A rend szervezete mögött meghúzódó politikai eszme a decentralizált és mintegy ötvenféle jogrendet követő terület összetartását szolgálta. A burgundi örökség fontos része volt a Habsburg-család hagyományának; a burgundi állam kormányzási elvei erőteljesen hatottak rájuk, miszerint az uralkodó tiszteletben tartotta a helyi tekintélyek döntéseit.¹⁸

I. Miksa kormányra kerülésével (1493) a Habsburgok diplomácia és házassági politika révén világméretű befolyásra tettek szert. V. Károllyal (császár 1519–1556 között), I. Miksa unokájával a Habsburgok megszerezték a Spanyolország feletti uralmat, beleértve gyarmatait is, Olaszország részeit és Hollandiát. Együttal megszilárdították hatalmukat a birodalom központi országaiban is. Károly halála után a Habsburg-házat kétfelé osztották: egy osztrák ágra, amely megtartotta a császári címet, s egy spanyol ágra, amely 1700-ig állt fenn.

1806-ban a korona letételével II. Ferenc volt a Német-római Birodalom utolsó császára. 1804-ben elfogadta az Ausztria császára címet. I. Ferenc József császár (1848–1916) unokaöccse, I. Károly (1916–1918) volt az utolsó Habsburg a trónon.

Habsburg–Lotaringiaiak Ausztria császáraiként¹⁹

I. Ferenc	1804–1835
I. Ferdinánd	1835–1848
I. Ferenc József	1848–1916
I. Károly	1916–1918

2. A Habsburg-törvény és utóélete

Az új osztrák köztársasági kormány a császári család tagjainak két lehetőséget kínált: internálják őket, vagy önként svájci emigrációba vonulnak. A királyi pár a svájci száműzetés mellett döntött. Sixtus herceg találkozott V. György brit királlyal, akitől

¹⁸ BAIER, Stephan – DEMMERLE, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. 19.

¹⁹ Dr. Müller-Kaspar: i. m. 140.

a császári család segítségét kérte. 1919 márciusában brit katonai különítmény érkezett Ausztriába, hogy Svájcba kísérjék őket. Károly 1919. március 19-én, Zita királyné és a gyermekek március 24-én hagyták el az országot. Ugyanezen a napon Károly a vorarlbergi Feldkirchben kiadta a „feldkirchi manifesztumot”, amelyben visszavonta 1918. november 11-i lemondását, követelte uralkodói jogainak helyreállítását, és kijelentette, hogy országa új kormányát sem a jelenben, sem a jövőben nem ismeri el. A lemondó nyilatkozat aláírása előtt Zita így vélekedett: „Egy uralkodó sohasem mondhat le. Trónjától megfosztani lehet, uralkodói jogait megvonni tőle lehet. Ez rendben van. Mert ez merő erőszak. De ez nem kötelezi arra, hogy elismerje: elvesztette uralkodói jogait. Engedhet az erőszaknak, attól függően, milyen időben és milyen körülmények közé kerül, de lemondani soha, soha, soha! Inkább itt pusztulok veled, de majd jön Ottó. És ha mindannyiunknak pusztulnia kell is, akad még Habsburg elegendő.”

Ennek nyomán az Osztrák Köztársaság parlamentje 1919. április 3-án elfogadta az ún. Habsburg-törvényt, amely megszüntette a Habsburg–Lotaringiai-ház minden uralkodói és egyéb előjogát. A ház mindazon tagjait, akik nem mondtak le jogaikról és nem vallották magukat az Osztrák Köztársaság hűséges állampolgárának, biztonsági okokból kiutasították az országból. Mivel a család vagyonát is elkobozták, a visszakövetelési perek folyamatosan zajlottak.

1935 júliusában azonban a Schuschnigg-kormány eltörölte az 1919. évi Habsburg-törvényeket, a kiutasítást és a vagyonelkobzást. Visszaadni azt szándékoztak, ami az eredeti családellátási alapból még megmaradt: mintegy 27 000 ha erdőt és néhány bérházat. (A családellátási alapot még II. József császár hozta létre 6,5 millió guldenből, amelynek köszönhetően a családtagok függetlenekké váltak az állami juttatásoktól. 1918-ig ez az alap biztosította kamataiból a császári család tagjainak ellátását, akik más uralkodóházakkal ellentétben nem élveztek állami jövedelmet.)²⁰ Az újonnan létrehozott alapot aztán a náci 1938-ban ismét feloszlatták, Habsburg Ottó ellen pedig körözést adtak ki.

1945 végén a Renner-kormány újra követelte Ottó és testvérei kiutasítását azzal az indoklással, hogy az 1920. évi alkotmány ismét hatályban van, ezért a Habsburgokra vonatkozó kiutasítási törvények újból érvényesek. Jóllehet a francia megszállási övezet parancsnoka, Béthouart tábornok a Feldkirchben élő Habsburg Ottó választására bízta, megy-e vagy marad, Ottó és testvérei 1946. január 21-én elhagyták Tirolt. Számos munkatársát addigra – orosz kívánságra – letartóztatták. De Gaulle tábornok támogatásával féllégálisan Franciaországban élt, majd monacói és spanyol útlevélhez jutott, sőt a máltai lovagrendtől is kapott egyet.

1955-ben a Habsburg-törvényt még az osztrák államszerződésbe is felvették; 10. cikkelyének 2. bekezdésében ez állt: „Ausztria továbbá kötelezi magát, hogy fenntartja a Habsburg–Lotaringiai-házat érintő 1919. április 3-i törvényt.” Később vita folyt arról, ki kezdeményezte e cikkely felvételét az államszerződésbe, s a modern jogállamban szokatlan Habsburg-törvények miért vannak még életben, egyfajta többedízigleni büntetőfelelősséggel az utolsó császár unokáit is sújtva. „A Habsburg-törvényekben annak idején az osztrák szociáldemokráciának a császári ház ellen irányuló, még a forradalmi időkből eredő gyűlölete jutott kifejezésre – írta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 1960. január

²⁰ Baier – Demmerle: i. m. 95–96.

23-i számában –, azt azonban már nehéz megérteni, hogy öt évvel ezelőtt miért unszolta dr. Adolf Schärff, az akkori szocialista pártelnök és alkancellár – aki ma osztrák államelnöki minőségében a bécsi Hofburg királyi lakosztályát lakja – a szovjet kormányt, hogy ragaszkodjék a Habsburg-törvényeknek az osztrák államszerződésbe való bevételehez. Ami meg is történt. Schärff közreműködése nélkül ez sosem jutott volna a szovjetek eszébe. A mérnök Raab kancellár vélekedett így, aki akkoriban szocialista koalíciós partnerével együtt Moszkvában járt.” Mindazonáltal az államszerződésről folytatott moszkvai tárgyalások során az osztrák képviselők nem tettek kísérletet a Habsburg-paragrafus törlésére.

Az 1960-as években néhány Habsburg aláírta a szükséges lemondási nyilatkozatot. De 1982-ben a kormány lemondási nyilatkozat nélkül engedélyezte Ausztria utolsó császárnője, Bourbon–pármai Zita²¹ beutazását az országba. 1989-ben a bécsi kapucinus kriptában ünnepélyesen örök nyugalomba helyezték. Mivel az 1990-es évek közepén az országból való kiutasítás még két Habsburgot érintett, a minisztertanács a beutazási tilalmat „halott jognak” minősítette, s mindkettejük számára kiadta a beutazási engedélyt. A sokak által már diszkriminatívnak tartott Habsburg-törvényeket csak Habsburg Ottó halála (2011) előtt néhány nappal törölték el.

3. A távolban: Zita és Ottó

Svájc kormánya a Rorschach közelében fekvő Wartegg kastélyban biztosított szállást a családnak, ám később – az osztrák határ közelsége miatt – átköltöztették őket Svájc nyugati részébe, a Genfi-tó partjára, a Villa Pranginsba. Károly és Zita Ausztriában címzetes császári pár lettek, míg Magyarországon továbbra is ők voltak a legitim uralkodók.

1920. március 1-jén a magyar állam élére kormányzóként nagybányai Horthy Miklós lépett. A Magyar Királyság 1920-ban, a trianoni békeszerződés nyomán jelentős területeket veszített. Károly király 1921 márciusában megpróbált visszatérni az országba. Az „első királypuccs” néven elhíresült esemény kudarcra végződött, s vissza kellett mennie Svájcba. Második alkalommal ugyanezen év októberében pró-

²¹ Zita Bourbon–pármai hercegnő (1892–1989): a Bourbon-házból származó pármai hercegnő, házassága révén 1916–1918 között Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja. Édesapja I. Róbert pármai herceg, édesanyja Mária Antónia portugál infánsnő, aki I. Róbert második feleségéként tizenkét gyermeket hozott világra; az összesen huszonegy gyermekes család többi tagja apjának első házasságából származott. Zita a herceg tizenhetedik gyermeke volt. A hercegnőt a zangbergi Szent József Leánynevelő Intézetbe írták be, ahol a család több leánygyermeke is tanult. A szalézianus nővérek vezette bajorországi kolostorba elsősorban jómódú polgárcsaládok leányai jártak; a nemesi kisasszonyok mellé rendszerint nevelőnőt fogadtak. Később a Wight-szigeten fekvő bencés rendi Szent Cecília-zárdába küldték további tanulás céljából. Károly főherceg és a pármai hercegnő 1911. október 21-én házasodtak össze az alsó-ausztriai Schwarzaui kastélyban a király és számos európai előkelőség részvételével.

1916-tól, Ferenc József császár halála után I. (IV.) Károly császár és király hitvese. Boldog házasságban éltek; gyermekeiket is a katolikus vallás elvárásainak és hittételének megfelelően nevelték. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után előbb svájci, majd madeirai száműzetésbe kényszerült férjével és nyolc gyermekével.

bálkozott, ekkor már csata is zajlott a királypártiak és a kormánycsapatok között. Zita királyné mindkét alkalommal elkísérte férjét Magyarországra, gyermekeik ez idő alatt Wartegg kastélyában éltek Károly király mostohanagymamájánál, Mária Terézia főhercegnénél.

Az elvesztett budaörsi csatát követően a királyi párt együtt vetették fogságba Tata várában. Az antanthatalmak azonban úgy döntöttek, hogy az uralkodó családot biztonságosabb helyre kell vinni: szóba került Málta neve is, de végül Madeira szigetet jelölték ki a királyi család új lakhelyéül. 1921. október 31-én a királyi párt vonattal Tihanyból Bajára vitték, ahol a brit *HMS Glow-worm* folyami hadihajó várt rájuk. November 19-én érkeztek meg Funchal városába, ahol előbb egy szállodában rendezkedtek be. Gyermekeik 1922 februárjában csatlakoztak hozzájuk, miután hosszasan politikai vitát követően az antant nagykövetei engedélyezték a királyné elutazását gyermekeiért.

Mivel az ausztriai Habsburg-törvény értelmében vagyontukat államosították, a családnak semmi pénze nem volt. A szállodát nem tudták fizetni, ezért hosszas otthonkeresés után egy hegyekben álló nyaralóba költöztek, amelyet egy gazdag portugál bocsátott rendelkezésükre. A nyári üdülésekre szánt villában nem volt fűtés, a falak nedvesek és penészesek voltak. Az egyébként is gyenge egészségű Károly király spanyolnáthát kapott. Felesége – bár éppen nyolcadik gyermeküket várta – végig odaadóan ápolta őt.

IV. Károly király 1922. április 1-jén elhunyt. Zita királyné ettől kezdve élete végéig gyászruhában járt. A király halála után a család nyomorban élt, ugyanis a győztes nagyhatalmak nem kívánták támogatni az ellenséges császári családot. A családot végül a királyné rokona, XIII. Alfonz spanyol király segítette meg, aki felajánlotta, hogy költözzenek Spanyolországba, az El Prado királyi palotába. A család az *Izabella infánsnő* nevű hajón érkezett meg Cádizba, majd onnét Madridba utaztak, ahol Zita királyné életet adott utolsó gyermekének, az utószülött Erzsébet főhercegnőnek. A spanyol uralkodó ezután a Lekeitio mellett található Uribarren-palotát bocsátotta a család rendelkezésére, ahol Zita királyné és gyermekei a következő hat évet töltötték. A királynét teljesen lefoglalta gyermekeinek oktatása és felnevelése, minden energiáját nekik szentelte. Első gyermekét, Ottót trónörökösnek nevelte; ő maga sosem mondott le az osztrák és a magyar trónról.

1929-ben, amikor a gyermekek legtöbbje egyetemista korba ért, a család a felsőoktatási intézmények kedvéért Belgiumba költözött. Brüsszel közelében telepedtek le, és a Habsburg-ház több tagjával ismét közelebbi kapcsolatba kerültek. A császárné és királyné aktívan kampányolt a Habsburg-házért, s azt is elérte, hogy Ottó trónörökös többször is meglátogathatta Ausztriát. A „*Harmadik Birodalom*” és a Szovjetunió terjeszkedését megelőzendő és annak határt szabandó, Ottó a közép-európai országokban a Habsburg-restaurációt ajánlotta; ennek érdekében többször tárgyalt az amerikai elnökkel és más nagyhatalmi vezetőkkel. Az 1938. évi náci előretörést követő megszállások végleg ellehetetlenítették a monarchia visszaállításáról szőtt terveket.

1940. május 10-e után, azaz Belgium német megszállását követően a család előbb Xavér herceg franciaországi kastélyába, onnét spanyol földre, végül Portugáliába menekült. Július 9-én az Amerikai Egyesült Államok kormánya a család valam-

ennyi tagjának vízumot adott, így július 27-én New Yorkba utazhattak. Nem sokkal ezután a kanadai Québecben telepedtek le.

A második világháború alatt Zita királyné kötszert és gyógyszereket gyűjtött Ausztria, illetve Magyarország számára. Fiai aktívan részt vettek a háborúban: Ottó főherceg rendszeresen találkozott Franklin D. Roosevelttel, hogy a háború utáni Európában képviselje a dinasztia érdekeit; Róbert herceg londoni követként dolgozott; míg Károly Lajos, Félix és Rudolf főhercegek beléptek az amerikai hadseregbe.

A háború befejeződésével az egykori királyné az Egyesült Államokba költözött át. Európába csak gyermekei esküvői alkalmából utazott; ám 1952-ben végleg visszatelepült, hogy Luxemburgban ápolhassa idős édesanyját. Mária Antónia infánsnő, pármái hercegné 96 éves korában, 1959 májusában halt meg. Zita királyné ezután ajánlatot kapott a svájci Chur város püspökétől, hogy költözzék a zizersi ferences rendi kolostorba.

A királynénak jelentős szerepe volt abban, hogy elinduljon férjének boldoggá avatási eljárása. Rengeteg időt szentelt huszonnyolc unokájának, akárcsak korábban gyermekeinek. Katalin Mária főhercegnő visszaemlékezése szerint „*nagymama egyébként sose ajándékozott, viszont minden idejét nekünk, az unokáinak szentelte. Értünk jött az iskolába, és sokat mesélt.*” 1982-ben a császárné újra osztrák földre léphetett; a kormány az idős császárné esetében eltekintett a trónról történő lemondástól is. Ettől kezdve gyakorta meglátogatta egykori országát, többször szerepelt az osztrák televízióban is.

Kilencvenedik születésnapja után a császárné és királyné egészsége hanyatlani kezdett. Mindkét szemén szürke hályog keletkezett. A család 1987-ben összegyűlt megünnepelni az egykori császárné 95. születésnapját: 34 unokája és 15 dédunokája vette körül. Ez volt az utolsó alkalom, amikor még a királyné életében az egész család együtt volt. 1988-ban, mikor éppen látogatóban volt egyik leányánál, tüdőgyulladást kapott. Az életéből hátralévő közel egy esztendő tétlen ágyban fekve, nagybetegesen élte le. Az utolsó magyar királyné 1989. március 14-én hunyt el, 96 éves korában, családja körében.

Az osztrák kormány engedélyezte az uralkodó család hagyományainak megfelelő bécsi temetést, amely 1989. április 1-jén zajlott le az osztrák fővárosban. A hagyományoknak megfelelően zajló szertartáson a család körülbelül kétszáz tagja vett részt, és további hatezer meghívott. Teste a bécsi kapucinusok templomának kriptájában (*Kaisergruft*) pihen. A szertartás során az ősi Habsburg-ceremonia elemeit alkalmazták (háromszori kopogtatás a templom kapuján, s bebocsátás kérése). Szívét különválasztották testétől, ezt a császárné óhajának megfelelően Svájcban, az Aargau kantoni muri apátság Loreto-kápolnájában őrzik férje szívével együtt. A katolikus egyház mindkettejüket boldoggá avatta.

Habsburg–Lotaringiai Ottó (1912–2011): I. Károly, az utolsó osztrák császár legidősebb fia, és a Monarchia utolsó trónkövetelője. 1919–1921 között svájci számkivetettségben, majd Spanyolországban és Belgiumban élt, ahol 1935-ben fejezte be tanulmányait. Doktori disszertációjának címe: *A szokásjog szerinti és törvényes örökösödési jog és a vidéki földbirtok oszthatatlansága Ausztriában*. Fő tézise így szólt: a paraszti földbirtok oszthatatlansága a paraszti társadalom önállóságának és jólétének egyik garanciája. 1936-tól a Páneurópa

Unió tagja, s Coudenhove-Kalergi halála után, 1973-tól annak elnöke. Egyesült Államokbeli (1940–1944) és franciaországi (1944–1951) tartózkodás után 1954-től a bajorországi Pöckingben élt.

1951 májusában Ottó Nancyban feleségül vette Szász-meiningeni Regina hercegnőt, akitől öt leánya s két fiúgyermek született. Aktív szereplője volt a 20. század történelmi eseményeinek: a II. világháború idején nagyrészt az Egyesült Államokban, Belgiumban, Franciaországban élt. Hazafiként tiltakozott az Anschluss ellen, és szembefordult a nácizmussal; több ezer zsidónak segített elmenekülni Európából. Ausztria csak 1966-ban engedte be, miután 1961. május 31-én lemondott trónigényéről.

A dokumentumban ez állt: *„Alulírott Habsburg–Lotaringiai Ottó ezennel kijelentem, hogy a Német–ausztria Allami Közlöny 209. számában megjelent 1919. április 3-i törvény 2. §-ának megfelelően nyomatékosan lemondok a Habsburg–Lotaringiai-házhoz való tartozásomról és az ebből fakadó uralkodói igényekről, és a köztársaság hű állampolgárának vallom magam.*

Ennek elismeréséül e nyilatkozatot saját kezűleg aláírtam.

Pöcking, 1961. május 31.

Habsburg–Lotaringiai Ottó”²²

Habsburg Ottó nagyformátumú európai államférfi volt, lelkes szószólója az egységes Európa gondolatának. 31 éven át volt a Páneurópa Unió elnöke, s haláláig annak tiszteletbeli elnöke. A bajor Keresztényszociális Unió (CSU) képviselőjeként 1979-től húsz éven át volt tagja az Európai Parlamentnek. 1989-től a testület magyar ügyekkel foglalkozó delegációjának elnökeként egyik szervezője volt a magyar–osztrák határon rendezett 1989. augusztusi „*páneurópai pikniknek*”, amely során 600 keletnémet jutott át Ausztriába.

Több nyelven, köztük magyarul is kiválóan beszélt, és négy ország – Németország, Ausztria, Horvátország és Magyarország – állampolgára lett. Magyarországon 60 település választotta díszpolgárává. Hét nyelven, közel 30 könyve jelent meg történelmi, politikai és társadalompolitikai témákban, többek között őséről, V. Károly császárról. Számos akadémia választotta tagjává, a pécsi és a budapesti tudományegyetem pedig díszdoktorává.

A család 1954-től a München melletti Pöckingben lakott, s Ottó 2011. júliusban itt halt meg. Az osztrák kormány tíz nappal halála előtt visszavonta a Habsburg-törvényt, és hozzá méltó temetést rendezett számára. Az osztrák lakosság százezrei kísérték utolsó útjára. Egyik lánya, Walburga, akivel együtt dolgozott, így írt róla: *„Sokan megkérdézték tőle, nem sajnálja-e apa, hogy nem lett belőle császár és király. Őszintén megvallotta ilyenkor, milyen szerencsének tartja, hogy politikus és parlamenti képviselő lehetett. De azt is elmondhatjuk róla, hogy a származásából adódó küldetésstudatot és felelősséget átvitte a modern életre és kiterjesztette Európára. Egész életében viselte a felelősséget a népek és az általa*

²² Baier – Demmerle: i. m. 279–280.

helyesnek ítélte célok iránt, s közben sohasem nézett hátra.[...] Nem kímélte magát, se életét, nem törődött másoknak se a tetszésével, se a nemtetszésével.

Ezzel is példát mutatott családjának. Hogy nálunk a fiatalabb nemzedék sohasem lázadott az idősebb ellen, ez azért volt, mert apa meggyőző jövőképet tudott felmutatni, és hiteles volt, ahogyan eszményei szerint élt.”²³

---

²³ Uo. 6–7.

III. AUSZTRIA KÜZDELME LÉTÉRT

1. Önvédelmi szervezetek, alkotmány, Lana, Genf, a schilling bevezetése

1918–1920-ban szociáldemokrata–keresztényszociális nagykoalíció kormányzott Ausztriában. Az 1918. évi eseményektől fokozatosan eltávolodva a pártok szárnyain mindinkább formálódtak a demokrácia ellenségei. A szociáldemokraták azzal táplálták ezek bolsevizmustól való félelmét, hogy pártprogramjaikban a proletariátus diktatúráját és a marxizmust emlegették.

A két nagy politikai tábor rövidesen paramilitáris egységeket kezdett létrehozni. Ausztriában az első világháború után egyes területeken *Heimweh*rek alakultak, részben az első világháború után hazatért katonákból, részben különböző önvédelmi szövetségekből. Szándékuk szerint a hazát kellett megvédeni a nemkívánatos változásoktól. Ideológiailag konzervatív-monarchista, keresztényszociális, németnemzeti és nacionalista színezetű irányzatokat tömörített. A paramilitarista szervezetek létrejöttében 1919–1920-ban külső okok (a jugoszláv csapatok dél-karintiai és déltájérszági bevonulása, Dél-Tirol olasz elcsatolása, a magyar szabadcsapatok burgenlandi tevékenysége, a Szudéta-vidék elcsatolása) is szerepet játszottak. De – például Voralbergben és Tirolban, amelyek el akartak szakadni az osztrák köztársaságtól – szeparatista törekvések is hozzájárultak megalakulásukhoz. E szövetségek részben az első világháborúból visszamaradt és elrejtett, részben külföldről vásárolt fegyvereket használtak. Stájerországban és Karintiában határőrségeként alakultak meg, főleg a jugoszláv támadások elhárítására. Felső-Ausztriában, Salzburgban és Tirolban főleg a Bajor Tanácsköztársaság elleni szervezetekként jöttek létre. A munkáskörzetekben munkásőrségek alakultak – szintén a k. u. k. hadsereg maradványaiból –, amelyekből majd „*defenzív ellensúlyként*” 1923-ban megalakult a Köztársasági Védszövetség (*Republikanischer Schutzbund*).

1920. október 1-jén az Ideiglenes Nemzetgyűlés elfogadta az Osztrák Köztársaság Hans Kelsen által kidolgozott új alkotmányát, amely a koalíciós időszak demokratikus szellemét tükrözte. Az alkotmány a kilenc tartományból álló Ausztriát szövetségi köztársasággá nyilvánította. Kelsennek az alkotmányban a különböző politikai kívánságok bázisán – a szociáldemokraták centralizációt, a konzervatívok federalizmust sürgettek – kellett összekapcsolni a szövetségi állam alapelveit a parlament és a kormány erős pozíciójával. A szociáldemokraták kívánságára a köztársaság központi szerve a kétkamarás parlament lett.

Az általános és titkos választójog alapján választott Nemzeti Tanács (*Nationalrat*) mellett a tartományok képviselőiből delegált Szövetségi Tanács (*Bundesrat*) csak halasztó hatályú jogkört kapott. A szövetségi elnöknek gyenge funkciót szántak: a weimari alkotmánytól eltérően nem népszavazással, hanem a parlament két háza együttes ülésének többségi szavazatával választották, és szerepét túlnyomórészt reprezentatív funkcióra korlátozták.²⁴

A politikai porondon megjelentek a németnemzetiek (nagynémetek), akik az 1918-ban elmaradt Anschluss-gondolatot ideológiai megfontolásokból központi törekvésükké tették, de gazdasági és politikai célzattal a szociáldemokraták is szorgalmazták. A nagyobb államot gazdaságilag életképesebbnek tekintették, és az egyesülés erősítette volna a szociáldemokraták pozícióit is. A magasan iparosodott Németország erősebb munkássággal és jól fejlett szociáldemokrata párttal rendelkezett, miközben Ausztria döntően agrár jellegű volt.

Mivel a parasztok hagyományosan a keresztényszociálisokra szavaztak, a szociáldemokraták attól tartottak, hogy sohasem juthatnak hatalomra. Otto Bauer, a Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) vezető teoretikusa nagyobb politikai mozgástérben gondolkodott. A keresztényszociálisok határozatlanul képviselték az Anschluss-gondolatot. De a lakosság ez irányú erős vonzalmát mégsem lehetett figyelmen kívül hagyni, hiszen Tirolban röviddel a háború után rendezett nem hivatalos népszavazáson a lakosság több mint 90%-a az Anschluss mellett voksolt.

Az 1920. évi nagykoalíciós szakítás után rendezett 1920. október 17-i parlamenti választások keresztényszociális győzelmet (79 képviselő) hoztak, akik a nagynémetekkel (18) és a németnemzeti mezőgazdasági szövetséggel (*Landbund*) egyértelmű többséget alkottak. A szociáldemokrata képviselők száma 62-re csökkent. A kancellár a keresztényszociális Michael Mayr,²⁵ szövetségi elnök pedig Michael Hainisch²⁶

²⁴ ZÖLLNER, Erich: *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 379.

²⁵ Mayr, Michael Dr. (1864–1922): keresztényszocialista történész, politikus. A bécsi egyetemen történelmet és földrajzot tanult, s 1890-ben doktorált. 1897–1920 között a tiroli tartományi archívum (*Tiroler Landesarchiv*) igazgatója, majd 1900-ban az innsbrucki egyetem újkori történetének professzora. Politikai karrierje a Monarchiában kezdődött: 1907–1911 között *Reichsrat*-képviseelő, 1918–1914 között pedig a tiroli tartományi gyűlés tagja. 1920-ban előbb Karl Renner koalíciós kormányának hivatalvezetője (*Staatskanzler*), majd 1920. július 7. – 1921. június 21. között szövetségi kancellár (*Bundeskanzler*) és külügyminiszter.

²⁶ Hainisch, Michael Arthur Josef Jakob Dr. (1858–1940): pártunkívüli osztrák szociál- és gazdaságpolitikus. Apja textilgyáros, anyja a női egyenjogúság harcosa volt. A bécsi egyetemen jogot tanult, 1882-ben doktorált, majd agrár- és szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozott, amelyeket birtokán a gyakorlatba ültetett át. Bécsben a népoktatás és népfőiskola, valamint a német tornamozgalmak szorgalmazója, a központi könyvtár egyik megalapítója. Liberális és nagynémet világnézetével az osztrák fábianusokhoz tartozónak érezte magát, de a Nagynémet Néppárt iránti közelsége ellenére pártunkívüli maradt.

1920. december 9-től 1928. december 10-ig két cikluson keresztül Ausztria második szövetségi elnöke; korrekt hivatalvezetését valamennyi politikai párt elismerte. Támogatta a mezőgazdaságot, a vasutak villamosítását, az idegenforgalmat, az osztrák–német kereskedelmet, a vidéki népszokásokat és a műemlékvédelem kiépítését. Hivatali idejének lejárta után 1929–1930-ban Schober kancellár harmadik kormányában kereskedelmi miniszter. 1938-ban meggyőződéses nagynémetként támogatta az Anschlusst.

lett. 1921. június 21-én a németnemzetiekhez közel álló Johann Schober²⁷ bécsi rendőrkapitány lett a kancellár. Az infláció aggasztó méreteket öltött.

Külpolitikailag a Burgenland miatti osztrák–magyar vita a Csehszlovákiához való közeledéshez vezetett. Schober 1921. december 16-án aláírta Csehszlovákiával a lanai szerződést, amelyben szén- és cukorszállításokra felvett 500 millió koronás államkölcsön fejében elismerte az ország határait, s ezzel véglegesen lemondott a Szudéta-vidékről. A nagynémetek válaszul kiléptek a kormányból, majd 1922. má-

---

²⁷ Schober, Johann (1874–1932): tisztviselő, politikus, külügyminiszter és szövetségi kancellár. A tizedik gyermekként született fiú 1894-ben Bécsben jogot tanult, majd 1898-ban rendőrségi szolgálatba lépett. Vezető nyomozóként 1913-ban nagy része volt Alfred Redl osztrák hírszerzőtiszt Oroszország javára történő kémkedésének leleplezésében. Kancellári, illetve alkancellári éveit lezámítva 1918. júniustól haláláig Bécs szövetségi rendőrségének vezetője. Felelős volt az 1927. júliusi megmozdulás véres leverésében, amelyet a Seipel-kormány elkerülhetetlennek tartott.

1921. június 21-én szövetségi kancellár lett; első kormányában többségben voltak a tisztviselők (*Beamter*), akiket a keresztényszociálisok (CS) és a Nagynémet Néppárt (GDVP) támogatott. Egyidejűleg külügyminiszter is volt. 1921. október 13-án osztrák részről ő írta alá a velencei jegyzőkönyvet, amely népszavazást írt elő Sopron és környéke hovatartozásáról. 1921. december 16-án a Prága melletti Lány-kastélyban szerződést írt alá Csehszlovákiával a határok kölcsönös elismeréséről. Mivel ezzel lemondott a szudétanémetek önrendelkezési jogáról, a nagynémet miniszterek kiléptek a kormányból, és Schober 1922. január 26-án lemondott.

1922. január 26–27-én egy napig szövetségi kancellárként Walter Breisky vezette a hivatalt. De Schober már január 27-én bemutatta új kormányát, amely ismét tisztviselőkből és három keresztényszocialista miniszterből állt. Schober egyidejűleg belügyminiszter is lett. Mivel a szociáldemokraták és a nagynémetek a parlamentben elutasítottak egy pótlólagos hitelt, 1922. május 24-én Schober kormányával együtt lemondott. Az 1923. szeptember 10-én megalakult *Interpol* első elnöke lett.

1929. szeptember 26-án harmadszor is szövetségi kancellárrá nevezték ki; kormányát pártonkívüli miniszterekből, a keresztényszocialisták, nagynémetek és a mezőgazdasági szövetség (*Landbund*) képviselőiből állította össze. A parlament 1929. december 7-én egyhangúlag elfogadott egy olyan alkotmányreformot, amely több jogot biztosított a szövetségi elnöknek. Schober 1930. január 20-án elérte az első világháborús jóvátételi fizetések leállítását, s ezzel gyengítette az 1929-ben kezdődött világgazdasági válság hatását. 1930. május 18-án barátsági szerződést írt alá Olaszországgal, Németországgal pedig kereskedelmi egyezményt kötött. De meghíusult kísérlete, hogy lefegyverezze a *Schutzbund* és a *Heimwehr* fegyveres egységeit. A *Heimwehr* 1930. május 18-i ún. korneuburgi esküjével elutasította demokratikus parlamentarizmust. A német állampolgár Waldemar Pabst *Heimwehr*-vezető kiutasítása pedig végleges szakítást jelzett a szervezettel. Carl Vaugoin alkancellár lemondása miatt 1930. szeptember 25-én kormányával együtt lemondott.

Az 1930. november 9-i parlamenti választásokon a nemzeti gazdasági blokk és a *Landbund* (*Schober-blokk*) listavezetőjeként 19 mandátumot szerzett. 1930. december 4. – 1931. június 16. között alkancellár és külügyminiszter az Ender-kormányban. 1931. márciusban titkos vámuniós tárgyalásokat folytatott Julius Curtius német külügyminiszterrel. A szerződést március 19-én írták alá, ám egy indiszkréció révén a sajtó megismerte a terveket. Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia azonnal tiltakozott, s 1931. október 3-án Schober bejelentette a Népszövetség genfi ülésén, hogy a vámunió ügyét levették a napirendről.

1931. június 20-án ismét alkancellár és külügyminiszter a Buresch-kormányban. Mivel a keresztényszociálisok mind erősebben támadták, 1932. január 27-én a Nagynémet Néppárttal együtt kilépett a koalíciós kormányból. Az 1932. április 24-i bécsi, alsó-ausztriai és salzburgi tartományi választásokon a Nagynémet Néppárt elveszítette szinte valamennyi szavazatát, mert hívei a nemzetiszocialistákra voksoltak. Amikor 1932. május 10-én Engelbert Dollfußot bízták meg kormányalakítással, Schober elutasította a koalíciót. 1932. augusztus 19-én, 57 éves korában váratlanul elhunyt.

jusban megbuktatták azt, amikor Schober Genovában, a szövetségesek gazdasági konferenciáján tartózkodott.²⁸

2. Seipel kancellár „szanációs műve”

1922. május 31-én Ignaz Seipel²⁹ prelátus, keresztényszociális politikus alakított kormányt. Az ország aktuális problémája az infláció által szinte már kilátástalanná vált pénzügyi helyzet volt. Ausztria egy kéregetőhöz hasonlított, amely a kis hitelek-ből alig tudta kielégíteni legsürgősebb létfeltételeit. A korona értéke a töredékére csökkent. A háborús kölcsönök elértéktelenedtek. A középréteg elszegényedett. Seipel először belföldi hiteleket igyekezett biztosítani a valuta stabilizálásához. A Viktor Kienböck pénzügyminiszterrel és Kunwald bankárral kidolgozott terv szerint leállítanák a bankóprést és független jegybank alakításával teremtenék meg a stabil valutát. A francia és angol többségi tulajdonban lévő *Länderbank* és *Anglobank* azonban a kezdeti ígéretek ellenére visszalépett a támogatástól, így Seipel minden reménye megghiúsult. A szövetségi elnöknek a nyugati hatalmakhoz intézett segély-kérése sikertelen maradt, ugyanis a szövetségesek arra hívatkoztak, hogy a kormány segítség nélkül képtelen az állami közigazgatás folytatására.

²⁸ Waldheim: i. m. 33.

²⁹ Seipel, Ignaz Dr. (1876–1932): prelátus, katolikus teológus, politikus és kétszeres szövetségi kancellár. 1895-ben érettségizett Bécsben, majd teológiát tanult a bécsi egyetemen, s 1899-ben lelkészé avatták. 1908-ban habilitált a bécsi egyetemen. 1907–1917 között erkölcteológiai professzor Salzburgban. Itt jelentette meg *Nation und Staat* című tanulmányát, amelyet követően Bécsbe hívták. 1918. októberben, röviddel a Monarchia összeomlása előtt Heinrich Lammach kabinetjében köz-munkaügyi- és szociális miniszter lett. Ezt követően az alkotmányozó nemzetgyűlés képviselője, majd 1921–1930 között a keresztényszociálisok (CS) frakcióvezetője. Ebben az időszakban megakadályozta a pártszakadást a Monarchia felszámolásának kérdésében, kivonta pártját a szociáldemokratákkal fennálló koalícióból és szövetséget kötött a Nagynémet Néppárttal (GDVP). 1922. május 21-től 1924. november 20-áig első szövetségi kancellári hivatalát töltötte. Népszövetségi kölcsönrel (1922. október 4.: genfi jegyzőkönyvek) szanálta az állami pénzügyeket, s bevezette a schillinget. Ezek az intézkedések a lakosság reáljövedelmének erőteljes csökkenéséhez és a munkanélküliek számának dinamikus növekedéséhez vezettek. A saját pártjából érkező erős kritika és egy merényletkísérlet után 1924. június 1-jén lemondott, de továbbra is a keresztényszociálisok parlamenti frakcióvezetője maradt.

1926. október 20-ától 1929. május 4-éig ismét szövetségi kancellár volt, s ekkor főleg a szociáldemokraták ellen küzdött. E céllal egyesültek marxistaellenes frontba (az ún. polgári blokkba) a keresztényszociálisok, a nagynémetek, a *Landbund* és a nemzetiszocialista Riehl- és Schulz-csoport. Erősítette az antidemokratikus és fasiszta beállítottságú *Heimwehr* szerepét is. Így a szociáldemokraták nagy ellenségképévé vált. „*Véres prelátusnak*” bélyegezték, főleg a schattendorfi merénylet ellen tiltakozó munkások 1927. július 15-i lemeszárlása után. Mivel nyomás alá került, 1929. április 4-én ismét lemondott, de 1930-ban rövid ideig külügyminiszter volt Carl Vaugoin kabinetjében. 1931-ben, a bécsi *Creditanstalt* összeomlása után ismét kancellár akart lenni, de törekvése sikertelen maradt. Miközben egész politikáját Ausztria önállóságának hite vezérelte, később mégis úgy vélte, hogy a Német Birodalom nélkül nem lehet politizálni. Elégedetlen volt az államformával, és saját elnökségével kívánt autoritatív államot létrehozni. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert egy palesztinai utazását követően megbetegedett és egy alsó-ausztriai szanatóriumban elhunyt.

Az önmegsemmisüléssel való fenyegetés azonban nem tartozott Seipel módszerei közé. Célja az volt, hogy meggyőzze a szomszédos országokat és a saint-germain-i szerződést aláíró országokat Ausztria békés szándékairól, s bizonyítsa, hogy létezése nélkülözhetetlen az európai béke számára. Csehszlovákiában, Németországban és Olaszországban folytatott tárgyalássorozatával – diplomáciai mester-munkaként – néhány héten belül sikerült elfogadtatnia szándékait.³⁰

A Népszövetséghez fordult, s így a világszervezetben kedvező légkört teremtett első célja számára: elérte, hogy 1922. október 4-én a genfi jegyzőkönyvekben az ország 650 millió aranykorona kölcsönt kapott függetlensége 20 évre történő megőrzése, vagyis az anschlussról való lemondása (88. cikkely) fejében. Az Anglia, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia által aláírt jegyzőkönyv inkább államszerződés, mintsem pénzügyi megállapodás jellegét viselte. A 650 millióból levontak 130 milliót a már korábban folyósított kölcsönök visszafizetésére, míg a fennmaradó 520 millió aranykoronát két év alatt a költségvetési deficit fedezésére kellett fordítani. A kölcsön biztosítékaul zárolták a vámbevételekből és állami dohánymonopóliumból származó összegeket. A költségvetési egyensúly megteremtése érdekében kemény lépésekre kötelezték az osztrák kormányt: 200 000 állami alkalmazott leépítésére – amely súlyos politikai és szociális gondokat okozott –, s az infláció pénzreformmal (1:10 000 arányban) való megfékezésére. Ugyanakkor Ausztriát gyakorlatilag mentesítették a jótételi fizetések alól. Mindez döntő lépést jelentett a gazdaság megújulását illetően, de növelte a munkanélküliek számát.³¹

Ausztria a szerződéssel határozott nemzetközi pozíciót foglalt el, amely politikai tartalmát tekintve közel állt a semlegességhez. (1932-ben Ausztria hasonló feltételekkel kapta meg a második népszövetségi kölcsönt Nagy-Britanniától, Franciaországtól, Olaszországtól és Belgiumtól.) Seipelnek csak a népszövetségi kölcsönrel sikerült megvetnie az új Ausztria alapjait. Először tért vissza az ország életképességébe és jövőjének alakulásába vetett bizalom.

Seipel a népszövetségi kölcsön után külpolitikailag nem akarta tovább megkötni a kezét. A szomszédokkal való politikai kérdések tisztázása és a kapcsolatok stabilizálása jegyében meglátogatta a szomszédos országok fővárosait (Budapest, Belgrád, Róma, Varsó) és szerződéseket kötött velük. Az Ausztria által a következő években kötött szerződések (pl. Magyarországgal, Lengyelországgal, Olaszországgal) igazolták óhaját, hogy valamennyi állammal jó kapcsolatokat tartson fenn.

Az 1923. októberi választásokon a keresztényszocialisok megőrizték vezető pozíciójukat, de saját pártjában ellentétek ütötték fel fejüket, amelyek 1924 novemberében Seipel bukásához vezettek. A salzburgi Rudolf Ramek vezette kormány 1925. március 1-jétől népszövetségi kölcsönrel bevezette a schillinget. A kormány ezután következetes keményvaluta-politikát folytatott, amellyel a schilling rövidesen kivívta az „*alpesi dollár*” gúnynévet. A nemzetközi hitelek politikáját több kapcsolódó intézkedéssel támasztották alá; közöttük a korábban felmondhatatlan állással rendelkező tisztviselők számát a kisállami igényekre csökkentették.

³⁰ Uo. 33–34.

³¹ Kerekes: i. m. 95–96.

1926-ban megszűnt a Népszövetség felügyelete az osztrák költségvetés felett. A viszonylag békés évek külsőségei mögött azonban a két nagy párt egyre radikálisabb pozíciói már előrevetítették közelgő összecsapásaikat. A parlamentben a tisztviselők leépítésének vitái, az albérlők védelmének kérdése és az állandóan fellángoló Anschluss-viták már előre vetítették az utcai konfliktusokat. Heinrich Mataja³² külügyminiszter pedig megkísérelte, hogy ismét szorosabb együttműködést alakítson ki a dunai térség utódállamaival, de mindenütt elutasításra talált. 1925 végén a Rómához fűződő viszony Olaszország dél-tiroli politikája miatt olyan feszült volt, hogy katonai összetűzéstől lehetett tartani. A helyzetet külpolitikai félreértések bonyolították.

1926-ban Seipel új kormányt alakított, amely valamennyi polgári pártot egyesített. A külpolitikai helyzet fokozatosan javult, s Ausztria nyugodtabb időszakban reménykedhetett. További enyhülést hozott a locarnói egyezmény és Németország belépése a Népszövetségbe.

Seipel 1926-ban Párizsban impozáns módon kiállt a Népszövetség eszméje mellett. Szerinte az egykori szövetségesek Németországhoz fűződő viszonyát gyakorlatiasan kell enyhíteni. Bécsben pedig a Coudenhove-Kalergi gróf által alapított Páneurópa Unió mozgalma kínált új utakat, amely az osztrák kérdésre is európai megoldást kínált. A Páneurópa Unió 1926-ban Bécsben tartotta nagy feltűnést keltő I. kongresszusát.³³

Az 1920-as évek közepén egész Európa gazdasági fellendülést élt meg, s néhány szektorban jelentős javulás történt, de a kisállamiság követelményeihez való igazodás nem történt meg.³⁴

Az 1927. április 24-i parlamenti választásokon a keresztényszociálisok súlyos vereséget szenvedtek, de Seipel mégis kormányt alakíthatott. Az ellenzék előrenyomulóban volt, s a parlamenti munka csak vontatottan haladt.

3. A polgárháború küszöbén – radikalizálódás Közép-Európában

Seipel nem a kompromisszumok és kiegyezés embere volt, hanem a gyűlölt baloldali politikai ellenfél szétzúzására törekedett. Az egypártrendszer és a katolikus zászló mellett kiálló nézetei gyorsan terjedtek a növekvő parlamentellenes és antidemokratikus eszmék korszakában. A keresztényszociálisoknak sikerült a különböző frontszervezeteket saját elképzeléseiknek megfelelően átalakítani, s belőlük saját párthad-

³² Mataja, Heinrich (1877–1937): osztrák ügyvéd, keresztényszociális politikus. 1910–1918 között a bécsi községtanács, s 1913–1918 között az osztrák Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) tagja. 1918-tól előbb az ideiglenes nemzetgyűlés, 1919-től az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, majd 1920–1930 között a Nemzeti Tanács (*Nationalrat*) képviselője. Ebben az időszakban (1918–1919-ben) még belügyi államtitkár, s 1934. novembertől 1926. januárig külügyminiszter. 1931-ben minden politikai funkciójától megfosztották. Üdvözölte a keresztény hivatásrendi államot, közeledett egy osztrák nemzet-elképzeléshez is, majd a hivatásrendi állam ismét elismerte. 1937. januárban szívroham következtében elhunyt.

³³ NÉMETH István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001. 203.

³⁴ Waldheim: i. m. 34–35., 203.

sereget, a *Heimwehr*t létrehozni. A keresztényszociális kormány alatt megtisztították az állam végrehajtó szerveit (csendőrség, rendőrség és hivatásos hadsereg) a „*megbízhatatlan elemektől*” (értsd: baloldaliaktól), amelyek mindinkább a konzervatívok hatalmi eszközeivé váltak.

1927. január 30-án olyan eseményre került sor, amely a demokrácia felszámolásához vezető út kezdetét jelentette. A köztársasági *Schutzbund* a burgenlandi Schattendorfban a *Heimwehr* ellen tüntetett. A jobboldali Frontharcos Szövetség emberei egy vendéglő ablakából belelőttek a békés, fegyvertelen tüntetőkbe, s a nézelődők között eltaláltak egy gyermeket és egy hadirokkantat. A schattendorfi bíróság 1927. júliusi ítélete azonban felmentette a gyilkosokat. A példátlan ítélet miatt július 15-én Bécsben százezres tömegtüntetés bontakozott ki, amelynek során radikális elemek megrohmozták és felgyújtották az Igazságügyi Palotát. Miután rendőrségi őrszobákat is megrohmoztak, Johann Schober szövetségi elnök megparancsolta a rendőrségnek a tüntetés fegyveres feloszlását. A rendőrség és a hadsereg véresen teremtett rendet; a kilengésekben teljesen ártatlan emberekre is lőtt, akik éppen menekültek az összecsapás helyszínéről. A helyszínen 89 halott (közülük 84 tüntető) s 1057 sebesült maradt. A tűzparancsért Seipel kancellár is felelt.³⁵

A szociáldemokraták visszafogottan reagáltak, és az eseményt nem használták fel súlyosabb döntések kicsikarására. A polgári tábor ezzel győzelmet aratott, amely erősítette az antidemokratikus tendenciákat és a politikai ellenfél erőszakkal való kikapcsolásának törekvését. A *Heimwehr* mindinkább az olasz fasizmus befolyása alá került, amely megerősítette marxistaellenes beállítottságában. Mussolini nem csak tanáccsal, hanem pénzzel és fegyverekkel is ellátta őket. A következő hetekben közel ezren léptek be az Ernst Rüdiger Starhemberg vezette ausztrófasiszta színezetű *Heimwehrek*be. Ignaz Seipel kancellár a parlamenti vitában a véres eseményekről szólva azt mondta, hogy tőle nem lehet „*irgalmas*” követelni. Kijelentése nyomán 1927 végéig 28 000 személy lépett ki a római katolikus egyházból. Az általános sztrájk ellenére a Seipel-kormány hivatalban maradt. Schobert, Bécs rendőrkapitányát az ellenzék „*munkásgyilkosnak*”, az őt utasító Seipelt pedig „*irgalom nélküli prelátusnak*” bélyegezték.³⁶ Seipel 1929-ben végül is lemondott.

Seipel külpolitikai irányvonala nem törekedett szövetségi rendszerek kötésére: az ország geopolitikai helyzete miatt egy állammal sem kívánt szorosabb kapcsolatba lépni, s nem kockáztatott komolyabb összetűzéseket sem. Aktív népszövetségi politikát szorgalmazott, s azt hitte, hogy az Anschluss kérdése egy napon magától európai megoldást talál. Ebből a megfontolásból közeledett a Páneurópa-mozgalomhoz is.

1928 körül Közép-Európában már látszottak a politikai radikalizmus jelei, jöllehet a nemzetközi helyzetet még látszólag a töretlen gazdasági fellendülés, valamint a nemzetközi enyhülés és a kollektív biztonsági rendszer sikerei jellemezték.

1929. október 29-e „*fekete csütörtökként*” vonult be az Egyesült Államok és az egész világ történetébe. A tőzsdeválság – s a korábban kezdődött agrárválság, a nyomában járó pénzügyi, túltermelési stb. válság – padlóra küldött mindenkit; a bankok és az iparok összeomlottak. Valamennyi gazdaságilag jelentős ország gazda-

³⁵ Kerekes: i. m. 116–119.

³⁶ Uo. 119.

sági nacionalizmusba menekült, s belső piacaiakon keresett menedéket a mindinkább csökkenő világkereskedelemtől. Ausztria kis országgént ezt az utat nem tudta sikeresen járni. Az újjáépítés évei alatt képtelen volt gazdasága szanálására és új struktúrára kiépítésére. Így a világgazdasági válság Ausztriát egyik első országgént súlyosan érintette.

Miközben az Egyesült Államok a szükségszerűen jelentkező politikai radikalizálódást a Rooseveltnél által majd 1933. március 4-én meghirdetett *New Deal*-el védte ki, Németországban azonban mindez a nemzetiszocializmus felemelkedéséhez vezetett. E fejlemények félreismeretlenül hatással voltak Ausztriára is; a kormányok gyorsan váltakoztak. 1931 márciusában Schober osztrák külügyminiszter titkos tárgyalásokat kezdeményezett Németországgal a két ország közötti vámunióról. Amikor Curtius német birodalmi külügyminiszter megérkezett Bécsbe a tárgyalásokra, Franciaország, a kisantant és Olaszország azonnal élénken tiltakozott a tervezet ellen, mert a vámunióban a „*rejtett anchluss*” kísérletét látták.

1931. május végén összeomlott a bécsi *Creditanstalt*, a monarchia idejéből származó utolsó nagybank, többek között azért, mert a franciák is kivonták betétjeiket az intézetből. A gazdasági válság nemcsak Ausztriára, hanem egész Közép-Európára kiterjedt. Ez a helyzet elősegítette az addig befolyás nélküli osztrák nemzetiszocializmus megerősödését.³⁷

Az 1932. év a Tardieu-terv³⁸ jegyében telt, amely a dunai államok szorosabb gazdasági együttműködését célozta, és az osztrák–német vámuniós terv³⁹ elutasítása

³⁷ Uo. 36–38.

³⁸ Az 1932. március 5-én előterjesztett francia ún. Tardieu-terv öt dunai állam – Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia – regionális együttműködését sürgette a kölcsönös preferenciák bázisán. A memorandum szerint a Duna-medence pénzügyi összeomlásának oka, hogy „*az agrárállamok, amelyek képtelenek eladni gabonájukat, csökkentik vásárlásaikat, az ipari államok pedig képtelenek eladni áruikat azon országokban, amelyek természetes piacaik*”. Nem volt világos, hogy a vámpolitikai intézkedésekre kiszemelt térség (Ausztria, Magyarország és a kisantantországok) azonos-e azzal a térséggel, amelyre más, részben valutapolitikai intézkedések vonatkoznak. Nyilvánvalóan téves volt a feltételezés, hogy az öt ország egymás közötti megoldást talál gazdasági problémájára, hiszen a korábbi tapasztalatok alapján kiviteli feleslegük 45-55%-át nem lehetett értékesíteni az öt országon belül. Egyes számítások szerint az öt dunai ország exportjának 35%-át cserélte ki egymással; exportjuk további 20%-át Németország, 7%-át pedig Olaszország vette fel. Így ezen országok Németországgal és Olaszországgal együtt exportjuk 62%-át egymással cserélték ki.

A Tardieu-terv megtárgyalására összehívott 1932. április 6–8-i londoni négyhatalmi konferencián élesen megmutatkoztak a „*négy nagy*” eltérő szándékai, pontosabban az angolok által támogatott francia elképzelés és a német–olasz törekvések. Mindkét fél kizárólag gazdasági tényekre hivatkozott. A francia kormány a dunai országok egymás közötti árucseréjét (amelyet összes külkereskedelmi volumenük 40%-ára becsült) alkalmas alapnak tekintette a kölcsönös preferálásra. Bülow német külügyi államtitkár ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy a becsült 40% nem elégséges arra, hogy az utódállamok gazdasági életét Németország bevonása nélkül alakítsák.

A Tardieu-terv meghiúsulása megmutatta, hogy Közép- és Kelet-Európa nehézségeinek leküzdése nem lehetséges politikai tömb létrehozásával. Mindezt a kisantant gazdasági csődje és az agrár országoknak Tardieu javaslataira adott reakciója is igazolta. Lásd: Németh: *Európa-tervek...* i. m. 2001. 316–319.

³⁹ A szerződést lásd: NÉMETH István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945. 1. kötet. Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan, Budapest, 2007. 252–255.

után Ausztriának is egyfajta kárpótlást tervezett nyújtani. A terv azonban meghiúsult a német–olasz ellenálláson. Ausztrián ismét nem segítettek, s a gazdasági nyomor tovább növekedett. Ilyen körülmények közepette a politikai radikalizálódás természetszerű volt.

1932. május 20-án Engelbert Dollfuß, korábbi mezőgazdasági miniszter lett a szövetségi kancellár. Kormányának senki sem jósolt hosszú időt. Így a sürgősen szükségessé váló második népszövetségi kölcsön csak kis többséggel kapott parlamenti többséget. 1933. március 4-én a parlament három elnöke a parlamenti taktika viszonylag jelentéktelen indokával lemondott, s így lehetővé tették Dollfußnak, hogy megakadályozza a nemzetgyűlés összehívását. Dollfuß így a vitatott 1917. évi hadigazdasági felhatalmazási törvény révén, rendeleti úton kormányzott.

Időközben Németországban kormányra jutott az NSDAP, s koalíciós, „nemzeti” kormányt alakított, amelynek kancellárja Adolf Hitler lett. Ausztriában pontosan tudatában voltak az esemény horderejének, amelyet Nyugat-Európa néhány országa még nem érzett, s főleg saját gazdasági nehézségeire koncentrált.

A német nemzetiszocialista rendszer rövidesen éles támadásokat intézett Ausztria ellen. Az erősebb szomszédal fennálló feszültségek 1933-ban kulmináltak, amikor Hans Frank bajor igazságügy-minisztert az ausztriai bevonulást sürgető nyilatkozatai miatt kiutasították Ausztriából. Válaszul a Német Birodalom bevezette az „ezer márkás záradékot”, amely azt jelentette, hogy minden német állampolgárnak 1000 márkát kellett fizetnie Ausztriába való belépése előtt. Mivel a turisták 40%-a Németországból érkezett, az intézkedés további gazdasági nehézségeket jelentett. A súlyos incidensek miatt az országban betiltották az NSDAP-t. Német részről válaszul élénk propaganda-hadjárat és terrorcselekmények következtek.

4. Az osztrák hivatásrendi állam (1934–1938)

Ebben a helyzetben Mussolini megakadályozta a Dollfuß-kormány esetleges együttműködését a szociáldemokratákkal, s Ausztria sürgős olasz külpolitikai támogatásának feltételül a baloldali pártokkal szembeni kemény fellépést állította. 1933. április 3-án az olasz diktátor Dollfußtól a parlamenti rendszer feladását, a szociáldemokrata párt feloszlását s a fasiszta párt mintájára létrehozandó, s a *Heimwehr*-támaszkodó egységfrontot sürgetett.⁴⁰

A *Heimwebr*ekben erőteljes marxistaellenes és antidemokratikus eszmék gyökereszk meg. A keresztény társadalmi tanokra építve (amelyet XIII. Leó pápa 1891-ben az *Rerum Novarum* enciklikában, majd XI. Pius 1931-ben *Quadragesimo Anno* bullájában hirdetett meg) olyan „hivatásrendi államot” sürgettek, amely nem születési-, hanem hivatásrendekre épül. Ily módon tervezték az osztályharc leküzdését és egy „keresztény” rendszer felépítését. A neoromantika eszméi autoritást, és erős „Führerszemélyiséget” követeltek.⁴¹

⁴⁰ Waldheim: i. m. 38–39.

⁴¹ Vocelka: i. m. 286–287.

A *Heimweh*rek 1930. márciusban Bécs mellett megszervezték az ún. korneuburgi esküt, egy olyan összejövetelt, amelynek résztvevői elutasították a „nyugati, demokratikus pártállam” mintáját. Az államhatalom megszerzését tűzték ki célul, elutasították a demokráciát és a parlamentarizmust, s hitet tettek a fasiszmus elvei mellett.

Dollfuß a „*Harmadik Birodalom*” ellen védekezve a fasiszta Olaszországban keregett és talált támogatóra. Megalakította a pártok feletti, fasiszta mintára szerveződő Hazafias Frontot (*Vaterländische Front*), amely a régi osztrák hagyományokat is ápolta. Ezzel igyekezett enyhíteni a német nemzetiszocialista behatolás veszélyét, leküzdeni különböző politikai táborok „nagynémet” ideológiáját, egyben kikapcsolni a többpártrendszeren alapuló parlamenti-pluralista államot. Helyére a tekintélyuralmi államelveken nyugvó, hangsúlyozottan katolikus színezetű osztrák állami patriotizmust helyezte. 1933 augusztusában Mussolinivel megállapodott Ausztria határozottan autoritativ, parlament- és „*marxistaellenes*” irányvonalában. Az 1933. szeptemberi ünnepeken (a katolikusok napját és a töröktől való 1683. évi megszabadulást ünnepelték) Dollfuß egyértelműen kijelentette, hogy célja az erős autoritativ vezetőség, hivatásrendi állam megalakítása. Utolsó lépésként fegyvereket keresve átkutatták a munkásotthonokat, s letartóztattak *Schutzbund*-tagokat. A politikai ellenfelek számára Wöllersdorfbán felállították az első internálótáborot. A fejleményeket támogató katolikus egyház és a fasiszta Olaszország segítségével a végső összecsapásra készülődtek a szociáldemokraták ellen. 1934. február 11-én Emil Fey *Heimwehrführer* és belügyminiszter egy Großenzersdorfbán rendezett gyűlésen bejelentette, hogy „*holnap munkához látunk, és teljes munkát végzünk.*”

A szociáldemokraták továbbra is defenzíven viselkedtek Dollfuß-szal szemben, de Richard Bernaschek, a *Schutzbund* linzi vezetője határozottan cselekedett. A rövid osztrák polgárháborút a szociáldemokraták linzi párthelyisége, a Schiff Hotel 1934. február 12-i rendőri átvizsgálása robbantotta ki, akik fegyvert kerestek. A jelenlévők ellenálltak és tüzet nyitottak. Az akció fegyveres összecsapásokhoz vezetett a *Schutzbund* és a végrehajtó hatalom között. A harcok kiterjedtek a város többi részére is, s délután már a felső-ausztriai iparvidékről, Bécsből és Stájerországból is összecsapásokról érkeztek hírek. A harcokba később Emil Fey belügyminiszter vezetésével bekapcsolódott a segédrendőrséggé kinevezett *Heimwehr* is. A harcok lezárulása után néhány nappal a rendőrség, a *Heimweh*rek és a segítségül hívott szövetségi hadsereg megtörte a *Schutzbund* ellenállását. A harcok során a *Schutzbund* több mint 200 tagja életét veszítette, 300-an megsebesültek. Néhány vezető tagját – közöttük a súlyosan sebesült Karl Münichreitert, Georg Weisselt, a fiatal bécsi tűzoltót és Koloman Wallischt, a stájer *Schutzbund*-vezetőt, parlamenti képviselőt – statáriális eljárás során kivégezték. Több száz elfogott *Schutzbund*-tagot internáltak. Feloszlatták és betiltották a Szociáldemokrata Munkáspártot és szervezeteit, felmentették hivatalukból politikusait, feloszlatták a szakszervezeteket, sőt az alkotmánybíróságot is.⁴²

A harcok kitörése után számos szociáldemokrata Csehszlovákiába és a Szovjetunióba menekült, ahol később részben a sztálini tisztogatás áldozatául estek. Mások, mint Julius Deutsch, a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjaihoz csatlakoztak.

⁴² A harcok lefolyásáról lásd: REISBERG, Arnold: *1934. február. Egy felkelés okai és következményei.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 15–69.

Az osztrák szociáldemokrácia külföldi irodája Brnóban továbbra is reformista politikát folytatott, miközben az országban maradtak Forradalmi Szocialisták néven szervezték az ellenállást, s gyakorta együttműködtek a kommunistákkal, jóllehet ideológiailag kissé eltávolodtak tőlük. A harcok kimenetele a dunai térségben kedvezett Olaszország és szövetségese, Magyarország céljainak a Franciaország által támogatott kisantant országokkal szemben.

Az ausztrofasizmus győzelmet aratott, s 1934. május 1-jén „*Isten nevében*” új alkotmányt hirdettek ki, amely az autoritatív vezetés elvére épült. A hivatásrendek különböző testületeket alakítottak: államtanácsot, szövetségi kulturális tanácsot, szövetségi gazdasági tanácsot, tartományok tanácsát, amelyekben kinevezett tagok ültek. E tanácsoknak nem volt törvénykezési hatáskörük, azzal kizárólag a kormány rendelkezett. Valamennyi pártot feloszlatták, s csak az egységes párt, a Hazafias Front maradt talpon.⁴³

A februári harcokat követően 1934 márciusában Olaszország, Ausztria és Magyarország aláírta az ún. római jegyzőkönyveket (1934. március 17., 1936. március 23.).⁴⁴ Ausztria számára a szoros politikai és gazdasági együttműködést kezdettől korlátozta a gazdasági válságban legyengült partnerek teljesítőképessége, illetve Magyarország és Olaszország akkoriban erősödő törekvése a Német Birodalomhoz fűződő kapcsolatai kiépítésére. Az olaszbarát politikai irányzatot a lakosság különböző okokból nem fogadta tetszéssel: elutasították az olasz fasizmust és annak politikai módszereit, a dél-tiroli kérdés megoldatlanságát és az első világháború fájó emlékeit. De Dollfuß sem kívánt teljesen és tartósan Mussolini, illetve a *Heimwehr*-vezetés „*foglya*” lenni. Olasz nyomásra ugyan fasiszta mintájú tekintélyelvű rendszer kiépítésén fáradozott, de a „*hivatásrendi elvekre*” épülő keresztény szövetségi állam maga rögtönözte diktatúrájának legalizálására törekedett. Mindazonáltal Dollfuß azon kevesek egyike volt, akik nyíltan szembe szálltak Hitlerrel; a legtöbb európai politikus inkább a megegyezést kereste vele.

5. Olaszország és Németország között (1934–1938)

1934. június 14-én Hitler Velencében először találkozott Mussolinivel. A Duce akkor diktátorkarrierje csúcspontján állt. Nem hagyott kétséget aziránt, hogy Olaszország megvédi Ausztria függetlenségét. Ezt bizonyítandó, közvetlenül az olasz–német találkozó után látogatásra hívta Dollfuß-t Riccionéba. Ezután pedig Dollfuß Barthou francia külügyminiszterrel folytatott megbeszélést. Így az a látszat alakult ki, mintha Ausztriát az olasz védelem mellett még Franciaország is támogatná. Valószínűleg azonban Dollfuß e kapcsolatai még inkább felgyorsították az Ausztria elleni náci puccsterveket.

Az 1934. június 30-i németországi „*bosznói kések éjszakája*” után Hitler csapása Ausztria ellen irányult: július 25-én nemzetiszocialista puccsisták egy csoportja az

⁴³ Vocelka: i. m. 292–293.

⁴⁴ Halmosy: i. m. 346–353.

osztrák szövetségi hadsereg egyenruhájában benyomult a szövetségi kancelláriába, s lelőtte Dollfuß kancellárt, aki orvosi és lelki segítség nélkül belehalt sebesülésébe. A rádió elleni támadásuk csak rövid ideig tartó sikerrel járt. Mivel a kormánytagok többsége még időben elhagyta a kancelláriát, azonnal megkezdődött a puccs leverése: visszafoglalták a rádió épületét, a Ballhausplatzot pedig körülfalták. Karintiában megghiúsult a szövetségi elnök elleni merénylet. A szövetségi tartományokban is mindenütt leverték a nemzetiszocialisták akcióit. Számos puccsista Jugoszláviába menekült. Mussolini azonnal reagált: még aznap több motorizált hadosztályt vont össze a Brenner-hágó környékén. Mivel katonai intervencióval fenyegetett, Hitler leállította akcióit. Az ausztriai bevetésre Bajorországban felállított SS- és SA-egységek télenek maradtak. Puccskísérletük megghiúsulása súlyos csapást jelentett az ausztriai nácik számára.

Hitler ezután már enyhébb hangot ütött meg Ausztriával szemben: 1934. július 25-e után különleges követként Bécsbe küldte Franz von Papen alkancellárt, akit azonban az osztrák kancellári hivatalban hűvösen fogadtak; nem volt ugyanis illúziójuk Hitler szándékai iránt.

1934. július 29-én a meggyilkolt Dollfuß kancellár utódja Kurt Schuschnigg lett, aki folytatni akarta elődje politikáját. 1934. augusztus 21-én Firenzében találkozott Mussolinivel, aki további támogatást ígért. Schuschnigg nem ismert valamennyi korábbi Dollfuß–Mussolini megállapodást, így például az olasz katonai intervenció intézkedéseinek valós terjedelmét belső osztrák nyugtalanságok esetén. Schuschnigg most kijelentette Mussolininek, hogy egy ilyen intervenció belpolitikailag elképzelhetetlen. A későbbiekben beigazolódott, hogy kettejük viszonya mindig hűvös maradt, miközben a Ducét korábban személyes barátság fűzte Dollfußhoz.

1934 szeptemberében Schuschnigg találkozott Barthou francia külügyminiszterrel, ezt a találkozót még Dollfuß tervezte. Ausztria számára a megbeszélés a Habsburg-restaurációra vonatkozó francia figyelmeztetésén kívül semmi eredményt nem hozott.

A Rómához fűződő kötelék kötelezte a bécsi kormányt: amikor Olaszország 1935 elején benyomult Abesszíniába, s a Népszövetség emiatt szankciókat határozott el Olaszország ellen, Ausztria demonstratív módon állást foglalt a határozat ellen, amelyet ugyanakkor több mint ötven tagállam támogatott. Bécs magatartása főleg Nyugat-Európában váltott ki rosszallást.

A nemzetközi események legveszélyesebb következménye Ausztria számára mégis az volt, hogy a nyugati hatalmak elutasító magatartása az abesszin kérdésben a német–olasz kapcsolatok javulásához vezetett. Jóllehet Mussolini nem bízott Hitlerben, de lépésről-lépésre mégis közeledett hozzá, főleg azért, mert Olaszország a Nemzetek Szövetsége szankciói miatt a német szállításokra volt utalva.

Ausztriára nézve súlyos következményekkel jártak az 1935. január 17-én Rómában aláírt francia–olasz egyezmények (Pierre Laval – Mussolini egyezmény)⁴⁵ is, amelynek hatásait Ausztriában akkor még nem ismerték fel. A szerződésben a Franciaországot és Olaszországot érintő összes függőben lévő kérdést az *entente cordiale* stílusának jegyében rendeztek, azon az áron, hogy Olaszország szabad kezet kapott Abesszíniában. Olaszország hozzájárult egy Ausztria függetlenségét garantáló dunai

⁴⁵ A szerződést lásd Halmosy: i. m. 359–362.

paktum megkötéséhez. A német külpolitika irányítói úgy vélték, hogy Ausztria e lépéssel az antantországok felé közeledett.

1935. március 16-án ugyanis a Német Birodalom egyoldalúan felmondta a versailles-i békeszerződés katonai rendelkezéseit, és törvényt hozott az általános hadkötelezettség bevezetéséről. Franciaország a Nemzetek Szövetsége azonnali összehívását követelte és egyben javasolta, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország tegye meg a szükséges lépéseket Németország ellen. Az észak-olaszországi Stresában rendezett konferencián (1935. április 11–14.)⁴⁶ a három hatalom képviselői elvetették a szankciók alkalmazását Németország ellen, s mindössze egy határozatot fogadtak el, amelyben sajnálkozásukat fejezték ki Németország egyoldalú szerződészegése felett. Stresában Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország egységes frontot alakított ki Németország terjeszkedésével szemben (stresai front), de Olaszország részvételét csak azon az áron biztosította, hogy szemt hunyt annak abesszíniai tervei felett. Később Olaszország nyíltan szembefordult Nagy-Britanniával és Franciaországgal, s a nemzetiszocialista Németországgal lépett szövetségre.

A konferencia viszont világos határozatot hozott az osztrák kérdésben: megerősítette az 1934. február 17-i és szeptember 27-i angol–francia–olasz nyilatkozatot Ausztria függetlenségének megőrzéséről, az 1935. január 7-i francia–olasz jegyzőkönyv Ausztriára vonatkozó részét, valamint az 1935. február 3-i angol–francia nyilatkozatot, amely Ausztria függetlenségének veszélyeztetése esetén kölcsönös tanácskozást írt elő. Ezekkel a megállapodásokkal Ausztria közvetlenül az angol–német diplomáciai küzdelem részese lett, amely főleg arról szólt, kinek az oldalára álljon Olaszország.

Az általános német hadkötelezettség bevezetése és a keleti Locarnóra vonatkozó tárgyalások meghúsolása miatt 1935. május 2-án Párizsban francia–szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződést⁴⁷ kötöttek. Két hét múlva csehszlovák–szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződést⁴⁸ írtak alá, amely leszögezte, hogy a kölcsönös segélynyújtási kötelezettség csak akkor érvényes, ha a megtámadott félnek egyidejűleg Franciaország is segítséget nyújt.

1936-ban Németország nemzetközi pozíciójának jelentős erősödése, és a nyugati demokráciák diplomáciai pozícióinak gyengülése – a szigorúan semleges magatartást biztosító Egyesült Államok miatt – rendkívül kedvezőtlen kihatással volt Ausztria számára.

Németország diplomáciai átütő erejét bizonyította többek között a belga semlegességről szóló német nyilatkozat (1936. március 6.), amely azt jelentette, hogy határon kívül került az 1920. évi francia–belga szerződés, amely előíranyozta a két ország vezérkari főnökeinek kapcsolatát, és Németország ellen irányult.

1936 tavaszán Mussolini már Ausztria és Németország kiegyezési lehetőségeit kereste. Hitler megnyugtatóra – nagy álságosan – azt tanácsolta Schuschnignak,

⁴⁶ Uo. 363–366.

⁴⁷ Uo. 367–370.

⁴⁸ Uo. 371–374.

bocsássa el Starhemberg alkancellárt,⁴⁹ amelynek *Heimwehr*-egységeit ő eddig minden módon támogatta. Mindez a *Heimwehr* erős pozíciója miatt Schuschnigg számára nem tűnt egyszerű vállalkozásnak, de végül minden nehézség nélkül megtörtént. Ezzel a Németországgal való együttműködés elszánt ellenfelét billentették ki pozíciójából. Schuschnigg számára e személyes siker lehetőséget teremtett volna a szociáldemokratákkal való párbeszéd felvételére, s közös platform keresésére a nemzeti-szocialisták elleni küzdelemben. De semmit sem tett, s amikor végül mégis megkísérelte – a nemzetiszocializmus növekvő befolyásának hatására Ausztriában –, már késő volt.

---

⁴⁹ Starhemberg, Ernst Rüdiger herceg (1899–1956): osztrák politikus. Részt vett Hitler 1923. évi müncheni puccskísérletében, de később az ausztrofasizmus meggyőződéses híve lett. 1930–1936 között a *Heimweh*rek és 1934–1936 között a Hazafias Front szövetségi vezetője. 1934-ben Dollfuß alatt alkancellár, majd 1936-ig biztonsági miniszter. Schuschnigg kancellárral azonban ellentétbe került Ausztriának az Olaszországhoz való szoros közeledése ügyében, ezért lemondott. 1937-ben emigrált, 1942-től Argentínában élt, s csak az 1950-es években tért haza Ausztriába.

IV. AUSZTRIA A „HARMADIK BIRODALOMBAN” (1938–1945)

1. Az 1936. július 11-i német–osztrák szerződés

Papen bécsi német követ már 1935 júliusában átnyújtott egy szerződéstervezetet Egon Berger-Waldenegg⁵⁰ akkori külügyminiszternek, amely lehetővé tette a Németország és Ausztria közötti megegyezést. Ilyen tervezet megvalósítására azonban csak Starhemberg kormányból való kiválása után lehetett gondolni.

Schuschnigg elfogadta a Hitlerrel való szerződéskötés rizikóját. Azt remélte, hogy ha a Német Birodalom szerződésben elismeri Ausztria függetlenségét, akkor elkerülhető lesz az Anschluss. Csak később bizonyosodott be, hogy éppen a júliusi egyezmény volt a döntő lépés Hitler ausztriai hatalomátvétele számára. Mussolini már régóta tudta, hogy Ausztriát tartósan nem tudja megvédeni, de a Bécs és Berlin közötti szerződéskötés támogatása ügyes sakkhúzásnak bizonyult számára.

1936. június 9-én Galeazzo Ciano,⁵¹ Mussolini sógora lett az olasz külügyminiszter. Alfieri, a Németországhoz való közeledés híve pedig átvette a propagandaminisztérium vezetését.

1936. július 11-én megkötötték az Ausztria számára végzetes szerződést. Berger-Waldenegg külügyminisztert, a Heimwehr emberét már előtte leváltották, s maga

---

⁵⁰ Berger-Waldenegg, Egon (1880–1960): osztrák jogász, politikus, földbirtokos. 1902-től előbb az alsó-ausztriai helytartóságban, majd 1907–1918 között a külügyminisztériumban dolgozott. 1929-ben belépett a stájer *Heimatschutz*-ba, majd két évvel később részt vett a Pfrimer-puccsban, s azután Starhemberghez csatlakozott. Az 1934. évi államcsíny és az ausztrófasiszta hivatásrendi állam berendezkedése után Stájerország tartományi főnök-helyettese lett. 1934–1935-ben igazságügy-miniszter volt. 1934. július 25-én a *Heimatschutz*-ot egész Ausztriában mozgósították a nemzetiszocialisták ellen. 1934–1936-ban Schuschnigg kormányában külügyminiszter, majd 1936–1938 között római osztrák követ. Az Anschluss után Olaszországban maradt, s olasz állampolgár lett. 1944-ben Rómában megalakította az Osztrák Irodát; 1948-ban magánszemélyként tért vissza.

⁵¹ Ciano, Galeazzo (1903–1944): olasz politikus. Mussolini vejeként, tanácsadójaként 1935-ben propaganda miniszter, majd 1936–1943-ban Olaszország külügyminisztere. 1939-től bírálta Mussolini Hitlerhez fűződő egyre szorosabb kapcsolatát. 1943-ban a fasiszta nagytanácsban Mussolini ellen szavazott és Németországba menekült; 1944-ben Németország kiadta, halálra ítélték és kivégezték.

Schuschnigg vette át a külügyi reszort vezetését. Július 11-én kinevezte államtitkárnak a németbarát Guido Schmidet, októberben pedig feloszlatták a *Heimwebreket*.

A szerződés Németország nagy diplomáciai sikerét jelentette. Az egyezményről a nyilvánosság részére csak három pontból álló közleményt adtak ki, amely elismerte ugyan 1. „*az Osztrák Szövetségi Állam teljes szuverenitását*”, 2. a két kormány a másik államban fennálló belpolitikai rendet a másik állam belügyének tekintette, 3. ugyanakkor „*az osztrák szövetségi kormány [...] a Német Birodalommal szemben folytatott politikáját mindenkor azon az elvi irányvonalon fogja tartani [...] hogy Ausztria német államnak vallja magát.*” Mindez nem érintette az 1934. évi római jegyzőkönyveket, valamint Ausztria helyzetét Olaszországgal és Magyarországgal szemben.⁵²

A szerződéshez csatolt *Gentlemen's Agreement* nevet viselő egyezmény teljes szövege csak a második világháború után került nyilvánosságra. Rendelkezései teret engedtek a német követelések rugalmas érvényesítésének. Tíz cikkelye többek között a kulturális kapcsolatokról szólt: a felek kötelezték magukat, hogy a „*német kultúrkörhöz való tartozásukból kiindulva tartózkodnak a rádióknak, a filmeknek, a hírszolgáltatnak és a színháznak a másik fél ellen irányuló agresszív felhasználásától.*” A sajtónak szintén tartózkodnia kellett „*a másik állam viszonyaiba való minden politikai beavatkozástól*” s fokozatosan leépítették az újságok kölcsönös behozatali tilalmát. Az osztrák kormány ígéretet tett, hogy „*a lehető leghamarabb rendezni fogja a Németországba emigrált osztrák náciak helyzetét.*” A másik állam állampolgárai az állam felségeleit a harmadik államokra vonatkozó előírások szerint használhatták, a másik állam nemzeti himnuszának éneklését csak zárt összejöveteleken engedték meg. A német kormány hajlandónak bizonyult a rendes gazdasági kapcsolatok felvételére, beleértve a kishatárforgalom újrafelvételét. Megszüntették a német turistákat és az osztrák idegenforgalmat sújtó ezer márkás záradékot. A két kormány külpolitikai kérdésekben tanácskozást helyezett kilátásba, sőt: az osztrák kancellár „*messzemenő politikai amnesztiát hirdet, továbbá kész arra, hogy megfelelő időpontban az eddigi ún. ausztriai nemzeti ellenzék képviselőit bevonja a politikai felelősségben való osztozásba.*” A felmerült panaszok megvizsgálására a két külügyminisztérium 3–3 képviselőből álló bizottságot állított fel.⁵³

Németország diplomáciai, politikai és gazdasági erősödésével párhuzamosan a kisantant államokkal kötött francia szerződések mindinkább veszítettek súlyukból. 1936. augusztusban Románia németorientációra váltott; 1937-ben Jugoszlávia kötötte, amely egyidejűleg megneemtámadási szerződést kötött Olaszországgal.

1936 tavaszán közeledés indult meg a nemzetiszocialista Németország és a fasiszta Olaszország között, s a két nagyhatalom rövidesen megegyezett egymással érdekszféráik elhatárolásában és expanzív terveik kölcsönös támogatásában. 1936. október 20-án Ciano Berlinben meglátogatta von Neurath birodalmi külügyminisztert, majd október 24-én Berchtesgadenben (Obersalzberg) Hitlert. A német–olasz közeledést és együttműködést e találkozókon öltötték először egyezményes formába. A berchtesgadeni (berlini) titkos jegyzőkönyv tartalmát Ciano müncheni sajtó-

⁵² Halmosy: i. m. 384–385., NÉMETH István (összeállította): *Németország nemzetközi szerződései 1918–1945. Dokumentumgyűjtemény.* Universitas Kiadó, Budapest, 1994. 110–111., Németh István: *A „Harmadik Birodalom”*... i. m. 552–553.

⁵³ Uo.

nyilatkozatából ismerjük.⁵⁴ Ezt követően Mussolini 1936. november 1-jén a milánói dómtéren tartott beszédében először beszélt Róma–Berlin tengelyről. A tengely létrejötte és megerősödése Olaszország földközi-tengeri érdekeinek német részről történt elismerésével, illetve Olaszország közép-európai befolyásának fokozatos feladásával járt együtt.

1936 végén Ausztria diplomáciai kapcsolatai Olaszország és Németország irányában csalókan jó eredményt mutattak. 1936. november 8–12. között Bécsben tárgyaltak Olaszország, Magyarország és Ausztria külügyminiszterei, s aláírtak egy titkos jegyzőkönyvet a három ország jóindulatú semlegességéről háború esetén. A döntő megállapodások azonban más helyeken történtek. 1936. november 25-én Berlinben Németország és Japán aláírta az antikomintern paktumot,⁵⁵ amelyhez még titkos pótegyezményt csatoltak. A valóságban a Komintern elleni harc hangoztatásával csak álcázták Németország európai, és Japán ázsiai terjeszkedési törekvéseit.

2. Mussolini szőszegése

Az 1937. év Ausztria külpolitikájában von Neurath február 22–23-i bécsi látogatásával indult, akinek valutaunióra vonatkozó javaslatai Ausztria gazdasági csatlakozására irányultak. Schuschnigg azonban eltöklelte magát az ellenállásra, ezért Budapesten, Rómában, sőt Prágában keresett hozzá támogatást. 1937. április 22-én Velenecében utoljára találkozott Mussolinivel, s közölte vele Ciano félelmeit. Mussolini azonban további támogatásáról biztosította az osztrák kancellárt, s visszautasította a Habsburg-restaurációs terveket. De még Göring sem vihette haza Berlinbe római látogatásáról Mussolini egyértelmű, a németek számára megnyugtató válaszát Ausztriát illetően.

A látszólagos nyugalom Közép-Európában csalóka volt. 1937. november 5-én – a híres Hoßbach-memorandumból tudjuk – Hitler a főparancsnokokkal és a birodalmi külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén kifejtette: *„a németkérdés megoldása csak erőszakkal végezhető, amely sohasem kockázatmentes. Nagy Frigyes harca Sziléziáért, valamint Bismarck Ausztria és Franciaország elleni háborúi is hatalmas kockázattal jártak. [...] Háborús lebonyolítás esetén katonai-politikai helyzetünk javítása érdekében elsődleges célunk Csehszlovákia és Ausztria meghódítása, mert így elkerülhetjük az esetleges keleti oldalról érkező támadást [...]”*⁵⁶ Az osztrák vezérkarban ezután terveket dolgoztak ki a német támadás elhárítására, amelyek mozgatója Jansa altábornagy volt.

⁵⁴ Halmosy: i. m. 403–404. Ciano müncheni sajtónyilatkozatából kitént, hogy Németország elismerte Abesszínia meghódítását, viszont Olaszország magáévá tette a német álláspontot a locarnói szerződések felmondása nyomán kialakult helyzetben. A két hatalom megerősítette együttműködését Franco katonai támogatásában, és pozitívan értékelte a német–osztrák kapcsolat Németország javára történő alakulását. Németország gazdasági segítséget ígért Etiópia kincseinek kiaknázásához, amelyről 1937-ben több megállapodást is kötöttek.

⁵⁵ Halmosy: i. m. 406–411.

⁵⁶ Németh: *A „Harmadik Birodalom”*... i. m. 562–563.

1937. november 6-án Olaszország belépett az antikomintern-paktumba. Az aláírás alkalmából Ribbentrop szóba hozta Mussolininek Ausztriát. Ettől kezdve látszik döntő változás az olasz álláspontban Ausztriát illetően. Amikor Ribbentrop kijelentette, hogy a Róma és Berlin közötti „*nagypolitikán*” belül Ausztria csak másodlagos jelentőségű, s az együttműködés akadályát alkalmasint meg lehetne oldani, Mussolini azt válaszolta, hogy Ausztria nem olasz–német, hanem nemzetközi probléma. Mindez azt jelentette, hogy Ausztria léte érdektelen lett számára. Ha még kétértelműen is, de Mussolini végül zöld utat adott Hitlernek.

Az antikomintern paktum az 1936. júliusi egyezmény fényében lehetetlenné tett minden külpolitikai lépést Ausztria számára, hogy segítségnyújtási egyezményt kössön Csehszlovákiával, esetleg szovjet garanciával a háta mögött. 1938 januárjában a Budapesten rendezett utolsó olasz–osztrák–magyar konferencián megkísérelték, hogy megnyerjék Ausztriát az antikomintern paktumhoz való csatlakozásnak és kiléptessék a Nemzetek Szövetségéből.

3. *Nemzetiszocialista nyomás Ausztriára*

Ismét erősödött az Ausztriára irányuló német nyomás, s az országon belüli nemzeti-szocialisták egyre aktívabban léptek fel. Amikor Schuschnigg 1937 végén új kezdeményezésre készült, már késő volt. Az európai politika legtöbb „*nagyja*” már nem emelt szót érte. Guido Schmidt osztrák külügyminiszter Ausztriára nézve 1937. májusban már semmiféle garanciát nem kapott Londonban és Párizsban. Franciaország és Nagy-Britannia az *appeasement-politika* jegyében az enyhülést és a megbékélést kereste. Chamberlain miniszterelnök 1938. február 21-én leváltotta Anthony Edent, aki Hitlerrel szemben határozottabb álláspontra készült, s Lord Halifaxot nevezte ki külügyminiszternek. Neville Henderson berlini angol követ és az *appeasement-politika* egyik legszélsőségesebb képviselője az osztrák ellenállást Németország Anschlussával szemben periférikus jelenségnek tekintette, amely kicsinyes módon zavarja a magas politikai gondolat szárnyalását. Chautemps francia miniszterelnök és pénzügyminisztere, George Bonnet enyhülést szorgalmaztak, s 1937. novemberben von Papennek közeledő francia magatartást jeleztek.

1938 januárjában az osztrák rendőrség kezébe jutott egy nemzetiszocialista terv, amely kilátásba helyezte, hogy szervezett nyugtalanságok keltésével német részről előbb ultimátumot küldenek, majd katonailag beavatkoznak. Legkésőbb ebben a pillanatban világossá vált, hogy az 1936. júliusi egyezmény nem érte el célját.

1938. február 5-én Papen a Schuschnigggal való találkozást javasolta Hitlernek, aki elfogadta az ötletet. Papen meggyőzte Schuschniggot, hogy egy ilyen beszélgetéssel minden jóra fordulhat. Így Guido Schmidt külügyminiszter kíséretében 1938. február 12-én Obersalzbergbe utazott.

Ott azonban Schuschniggot egy jól előkészített színházi előadás fogadta. Látogatása lefolyását ő maga részletesen leírta: magas rangú német tábornokok álltak a Berghof udvarán, izgatott katonai aktivitást színelve, vajon Hitler mikor adja ki a bevonulási parancsot Ausztriába. Miután Schuschniggnak el kellett tűnie Hitler szokásos agresszív retorikai tirádáit, s néhányszor jól adagolt várakozásokkal meg-

tűzdelve egyik helyiségből a másikba kísérték. Hitler kíméletlenül a lényegre tért: „Történelmi küldetésem van, amit teljesítenem kell, és teljesíteni is fogom, mert a Sors szabta rám, és akik nem hajlandók velem együttműködni, könnyörtelenül elpusztulnak. A maguk határvédelme nevéseges, egyetlen nap alatt tönkrevezem. De szeretném az osztrák népet megkímélni a vérontástól, mert a reguláris hadsereget az SS-csapatok követik majd, őket pedig a Bajorországban kiképzett Osztrák Légő. Akkor pedig már senki sem lesz képes megakadályozni a nyomukban járó bosszúállást.”⁵⁷

Végül beterjesztették neki egy megállapodás tervezetét, amely erős német befolyást irányzott elő az osztrák hadseregre, s a végrehajtó hatalom ellenőrzését Seyß-Inquart jövődő belügyminiszterre bízta. A nyomásnak engedve Schuschnigg végül aláírta a megállapodást. Voltaképpen csak olyan egyezményhez járult hozzá, amely az 1936. júliusi megállapodások teljes körű végrehajtását garantálta, ténylegesen azonban a nemzetiszocialisták „legális” hatalommegragadásának az útját nyitotta meg.⁵⁸

Bécsbe visszatérve az osztrák szövetségi kancellár a megállapodás tartalmát csak apránként hozta nyilvánosságra, de még így is bénító sokként hatott. 1938. február 24-én a világ előtt pontosította álláspontját, azon kívül azonban nem cselekedett. Végül növekvő német nyomásra március 9-én bejelentette, hogy az Anschluss vagy függetlenség kérdésében március 13-ára népszavazást ír ki, jöllehet Mussolini eltanácsolta ettől. „Szabad és német, független és szociális, keresztény és egységes Ausztriáért! Békéért és munkáért, és valamennyi, a népet és a hazát valló egyenjogúságáért” – hangzott Schuschnigg jelszava.

Hitlert teljesen meglepte Schuschnigg lépése, aki a népszavazáson többséget kapott volna. Ezért megkezdte a katonai előkészületeket. Hitler a népszavazást az Obersalzbergi egyezmény megsértésének tekintette, a német csapatok bevonulásával fenyegetett és az osztrák kancellár lemondását követelte.

Schuschnigg végül március 11-én lemondta a népszavazást, és röviddel később pozíciójából is visszalépett. Miklas szövetségi elnök, aki vonakodott megbízni Seyß-Inquartot a kormányalakítással, végül a bécsi német katonai attasé ultimátumára – miszerint ha Göring 1930"-ig nem kap jelentést Seyß-Inquart kancellári kinevezéséről, a határon álló 200 000 katona megkezd a bevonulást – engedett az erőszaknak.⁵⁹

De már minden lépés későn történt. 1938. március 12-én megkezdődött a német csapatok bevonulása Ausztriába, miután Mussolini – akit az utolsó pillanatban értesítettek – biztosította a németeket, hogy Olaszország nem fog beavatkozni. Az ujjongó tömegek láttán („virágbadjárat”) Hitler Ausztria teljes csatlakoztatásáról döntött. Március 13-án elfogadták a *Birodalmi törvény Ausztria újraegyesítéséről a Német Birodalommal* elnevezésű törvényt, amely Ausztriát már a Német Birodalom tartományaként (Ostmark) említette.

Az osztrák, ún. Anschluss-törvényt nem Seyß-Inquart kormánya dolgozta ki, hanem a németektől érkezett meg, s csupán kihirdetésre szorult. Miklas szövetségi

⁵⁷ Corvaja: i. m. 86.

⁵⁸ Vocelka: i. m. 296.

⁵⁹ Waldheim: i. m. 49–50.

elnök megtagadta aláírását és lemondott. Funkciója Seyß-Inquarta szállt át, aki azután aláírta a törvényt.

Ausztria megszállása nem csak a nemzetközi joggal, hanem a versailles-i, saint-germain-i és lausanne-i szerződésekkel, valamint az 1936. július 11-i német–osztrák szerződéssel való szakítást is jelentette.

Göring többször felszólította Seyß-Inquartot, kérjen katonai segítséget a német birodalmi kormánytól, akár telefonon is. Végül azonban mégis táviratot küldtek, amelyet az ideiglenesen Bécsbe utazott, s az Ausztriáért felelős német külügyi államtitkár, Wilhelm Keppler adott fel, akinek az általános felfordulásban Seyß-Inquart szabad kezét adott.

A német Anschluss felszámolta az európai egyensúlyt és az európai béke számára döntő jelentőségű osztrák függetlenséget, amelyhez az európai nagyhatalmak is asszisztáltak. Mussolini közel másfél évtizedes szövetségét hagyta cserben, s állapodott meg Hitlerrel érdekszférák elhatárolásáról. Így kiszorult Közép-Európából, de az osztrák kormányt szóban az Anschlussig hitegette támogatásáról. Franciaország és Nagy-Britannia pedig *appeasement*-politikája jegyében igyekezett keletre terelni Hitlert. A nyugati hatalmak csak Ausztria 1938. márciusi Anschlussa, a Szudéta-vidék – az önrendelkezési jogra való hivatkozásával – 1938. szeptemberi bekebelezése, majd 1939 márciusában Csehszlovákia szétzúzása után húzták meg az európai német terjeszkedés határait, s adtak garanciát Lengyelországnak egy esetleges német támadás esetére.

4. Ausztria a „Harmadik Birodalomban” (1938–1945)

Azonnal megkezdődött Ausztria közigazgatási önállóságának megszüntetése, és az ország beolvasztása a Német Birodalomba. Az osztrák hadsereget egyesítették a *Wehrmacht*-al, kiadták a birodalom közigazgatásának újjászervezéséről szóló törvényt, elrendelték az osztrák Nemzeti Bank beolvasztását a *Reichsbank*-ba, s a párt és az állam egységéről szóló birodalmi törvényt kiterjesztették Ausztriára is.

Hitler ígéretessel megszerezte a katolikus egyház, majd Karl Renner egykori kormányelnök támogatását az Anschlusshoz. Az Anschluss támogatóihoz tartozott Theodor Innitzer kardinális, aki a Führerhez intézett felhívásában tudatta a német vezetővel, hogy utasítására Hitler Bécsbe érkezésekor valamennyi templomi harang meg fog szólalni, és áldását adta a bolsevizmus elleni harchoz is. Az Anschluss megerősítő népszavazás napján pedig német köszöntéssel lépett be a szavazóhelyiségbe. Seyß-Inquart kancellár Ausztria birodalmi helytartója, Josef Bürckel pedig „az újragyesítés birodalmi megbízottja” és az Ostmark NSDAP főnöke lett. Ausztria rövid idő alatt névtelen országgá vált; területét hét körzetre (*Gau*) osztották.

Az 1938. április 10-i „népszavazáson” a várakozásoknak megfelelően a szavazók 99,6%-a mondott igent a már végrehajtott és visszafordíthatatlannak nyilvánított egyesülésre. Az osztrák nép beleesett a „német egyesülés” jelszavának csapdájába. A „nagyság” és „felemelkedés”, a megoldatlan gazdasági bajok, a nácik demagógiája, a német „népközösség” révén elérhető általános jólét víziója és a német katonai és hatalmi erő tömeglélektani hatásai miatt átmenetileg szinte önkívületi állapotban kö-

vették a birodalom vezéréért. Paul Löbe, a német *Reichstag* és a Német–Osztrák *Volksbund* szociáldemokrata elnöke megfelelő propagandával elérte, hogy az 1934 februárja után elbocsátott egykori *Schutzbund*-tagok és más szociáldemokraták viszszaadják közigazgatási tisztségeiket. A munkásság megnyerésén fáradozott Neubacher, Bécs újonnan kinevezett nemzetiszocialista polgármestere is.

A „népszavazás” után az osztrák NSDAP „régí harcosai”, a korábbi „illegálisok” csatlódtak várakozásaikban. A birodalom központi szervei tudatosan eltávolították őket Ausztriából, mert még bennük is az osztrák önállóság gondolatának lehetséges képviselőit látták. Az egyházi hierarchia is rövidesen ráébredt arra, hogy a „népszavazás” előtt visszaéltek jóhiszeműségükkel, és a hatalom új birtokosainak totális igényei őket is fenyegetik. Az ország teljes közigazgatási, politikai, gazdasági és katonai beolvasztása következtében a háború végére az ausztriai birodalmi németek száma elérte a 3 milliót. 1938 végén az osztrák NSDAP több mint 200 ezer tagot számlált.

Az Anschluss után gyors ütemben megkezdődött a zsidóság ellen Németországban már alkalmazott megkülönböztető rendszabályok bevezetése. Ausztriában válásfelekezeti alapon 180 ezer zsidót tartottak nyilván, de a nürnbergi törvények értelmében további 120 ezer főt minősítettek zsidónak. Már áprilisban elrendelték az ötezer birodalmi márka feletti zsidó vagyonok (48 ezer fő) bejelentését. 26 ezer ipari üzem, kereskedelmi és más vállalkozás került az „árja tulajdonba veendő” üzemek kategóriájába. A világtörténelem egyik legnagyobb méretű szabad rablása kezdődött, amelynek fő haszonélvezői a náci Németország mellett a hazai kisebb ragadozók lettek. Az antiszemita megtorló- és üldözési akciók az 1938. november 9–10-i „birodalmi kristályéjszakától” kezdve egyre elrettentőbb formákat öltöttek.

Az előzetes számításoknak megfelelően azonban az Anschluss gazdasági téren nagy lehetőségeket nyitott meg Németország előtt. Ostmarkot haladéktalanul bekapcsolták a német hadigazdálkodás négyéves tervébe, s gazdasági teljesítőképességének növeléséről döntöttek. Ausztria gazdaságának legfontosabb ágazataiban a német befolyás érvényesült.

A második világháború kitörése különösen sok osztrákot talált a német *Wehrmacht* egységeiben, mert az általános hadkötelezettséget Ausztriában egy évvel korábban bevezették, mint Németországban. Így 1938 őszén több évfolyamot hívtak be katonai szolgálatra. Emberveszteségeik kezdetben ezért százalékosan magasak voltak, miközben földrajzi helyzete miatt területét évekig megkímélték a bombatámadások.

1938–1939-ben ugyan szétzúzták a monarchista, szocialista és kommunista ellenállási csoportokat, de a háború alatt erősödtek a rendszer ellenfelei közötti kapcsolatok. Az első jelentős, nyilvános, katolikus tiltakozó megmozdulásra 1938. október 7-én került sor a Stephansdombon tartott áhítat után. Másnap a hatóságok betörték a bécsi érseki palotába. Több száz papot zártak börtönbe, utasítottak ki az országból, tizenötöt kivégeztek.

1943-ban a német ellenállás vezető személyiségei – Carl Goerdeler, Wilhelm Leuschner és Jakob Kaiser – felvették a kapcsolatot az osztrák csoportokkal, amelyek hajlandók voltak együttműködni a náci rendszer megbuktatásában, de még azok a szociáldemokraták is a független Ausztria visszaállítására törekedtek, akik egykor támogatták az Anschlusst.

Az 1944. július 20-i *Walküre* ellenállási akciót a bécsi katonai körzetben ugyan sikeresen végrehajtották, de a Hitler-elleni merénylet meghiúsulása után számos vezető személyiségét letartóztatták. A különböző politikai pártok, a katolikus egyház, ifjúsági és női ellenállási csoportok nem alkottak egységes, szervezett erőt, s konspirációs járatlanságuk súlyos áldozattal járt: 1938–1945 között 2700 főt végeztek ki ellenállási tevékenység miatt; 16 500 ellenálló halt meg koncentrációs táborokban. Politikai okokból kb. 100 ezren voltak börtönben.

Ausztria 240 tábornokot adott Hitlernek. Osztrákok a német *Wehrmacht* és a *Waffen-SS* egységeiben – 1,2 millióan – valamennyi fronton harcoltak, de a Balkánra csak osztrák tisztet küldtek. 247 000 fő osztrák katona esett el vagy lett holtá nyilvánítva, 114 000 súlyos háborús sérülést szenvedett. Közel félmillióan hadifogságba kerültek. A polgári lakosság közül 24 ezren estek a szövetségesek légitámadásainak áldozatául.⁶⁰

***

Ausztria német megszállása, önálló államiságának megszűnése szinte visszhang nélkül maradt a világban. A nagyhatalmak rendkívül hűvösen viselkedtek az eseménnyel szemben. A néhány tiltakozás távoli országokból érkezett, közöttük Mexikóból is. A szomszédos államok elégedettségüknek adtak kifejezést és elismerték Ausztria bekebelezését a Német Birodalomba. Az 1938. április 10-én megtartott népszavazás már az Anschluss lezárult tényeit rögzítette; nem volt titkos, így nem felelt meg a demokratikus szabályoknak. Eredménye a gyanúsán magas 99%-os igennel végződött.

A nemzetiszocialisták ünnepelték az Anschlusst, számos osztrák a nyomasztó munkanélküliség megszűnését remélte, ezért pozitívan vagy várakozva viszonyultak az eseményhez. A lakosság másik része csendes kisebbségként a háttérben maradt. A *Gestapo* még a katonai megszállás előtt megérkezett Bécsbe, és azonnal megkezdte végzetes tevékenységét egész Ausztriában. Becslések szerint 60 000 osztrákot, közöttük az ország egész politikai vezetését letartóztatták; számosan külföldre menekültek. Egyidejűleg megkezdődött az ausztriai zsidó lakosság tulajdonának lefoglalása, de az emigrációba vezető út még nyitva maradt. Sokan, akik semmi áron sem akarták elhagyni hazájukat, nem ragadták meg ezt a lehetőséget, és még bizonytalanabb sors várt rájuk. A közvéleményre egyre kevésbé figyeltek, s a gleichsátozást minden területen végrehajtották. Az osztrák szövetségi tartományokat különböző határváltoztatásokkal *Gauk*ká alakították, s az Ausztria név teljesen eltűnt a nyelvhasználatból. A közélet fontos pozícióit németekkel töltötték be.

Hitler, aki megígérte Mussolininek, hogy sohasem felejt el az Anschluss idején tanúsított magatartását, 1939. október 21-én egyezményt kötött Olaszországgal, amely lehetővé tette a dél-tiroli németek kivándorlását őshazájukból.

1938 szeptemberében a nagyhatalmak a Hitlerrel szemben tanúsított *appeasement*-politikájuknál még egy lépéssel tovább mentek, s a Szudéta-vidéket is a náci Németországnak adták. Csak a csonka Csehszlovákia elleni 1939. március 5-i német

⁶⁰ Vocolka: i. m. 302.

agresszió változtatott véglegesen Nagy-Britannia és Franciaország közvéleményének beállítottságán; 1939. március 31-én nyilvános függetlenségi garanciát adtak Lengyelországnak, amelyet – Albánia olasz megtámadása miatt – április 13-án Romániára és Görögországra is kiterjesztettek.⁶¹ 1939. szeptember 1-jén a Lengyelország elleni német támadással megkezdődött a második világháború.

Ausztria számára nagy hátrányt jelentett, hogy külföldön nem alakult emigráns kormány. Az ez irányú kísérleteket megsemmisítette a franciaországi német bevonulás. Ráadásul az emigránsok sem tudtak közös nevezőre jutni egymással. Hiányzott az osztrák lakosság erkölcsi támogatása is. Az osztrákok nagy részét besorozták a német *Wehrmacht*-ba. Az elkerülhetetlent vállalva, a náci rendszer számos ellenfele a *Wehrmacht*-ban kisebb politikai zaklatásnak volt kitéve, mint otthon, mert német egységekbe sorozták be őket.

1941 decemberében Sztálin Anthony Edennek Ausztria helyreállítását emlegette. 1942. február 18-án Winston Churchill kijelentette, hogy nem szabad elismerni Ausztria betagolását a Német Birodalomba.

1943. október 19-én megkezdődött a külügyminiszterek moszkvai tanácskozása, amely november 1-jén a szabad és független Ausztriáról fogadott el nyilatkozatot. A nyilatkozat pozitív értelemben hatott az ország jövőjére, de a saját hozzájárulás kérdését is felvetette a nemzetiszocializmustól való megszabadulás ügyében. 1944 novemberében Sztálin és Churchill Moszkvában tanácskozott Ausztria és a délnémet katolikus tartományok egyesítéséről, de ennek nem lett gyakorlati következménye. Megállapodtak az osztrák határokon belüli megszállási övezetek kijelöléséről, és kitarítottak a moszkvai nyilatkozatban rögzített terv mellett.

Jaltában (1945. február 4–5.) szintén jóváhagytak egy ilyen megoldást, de nem született részletes terv a szövetségesek ausztriai megszállási övezeteiről. A jaltai nyilatkozatban főleg a német uralom alól felszabadult népek demokratikus intézményeinek szabad választásáról, a békés viszonyok helyreállításáról, demokratikus alapokon álló ideiglenes kormányok felállításáról és a választásokról esett szó.⁶²

5. Az 1943. november 1-i moszkvai nyilatkozat Ausztriáról

A nyilatkozat tervezetét a britek dolgozták ki, amelyet véleményezésre megküldtek a többi szövetségesnek. Mivel 1941 decemberében Sztálin, 1943 márciusában pedig Roosevelt is úgy nyilatkozott a brit külügyminiszternek, hogy Ausztriát le kell választani a Német Birodalomról és helyre kell állítani függetlenségét, a szövetségesek között egyetértés alakult ki a kiindulási alapról. Az Egyesült Államok nem mutatott különösebb érdeklődést a részletek iránt – sőt Roosevelt meg volt győződve arról, hogy Ausztria a Szovjetunió befolyási övezetébe kerül –, jóllehet a nyilatkozatot

⁶¹ NÉMETH István: *Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990)*. Aula Könyvkiadó, Budapest, 2004. 261.

⁶² Waldheim: i. m. 55–56.

Habsburg Ottó Roosevelttel és Churchill-lel folytatott intenzív tárgyalásai előzték meg.⁶³

A nyilatkozat kijelentette: „Az Egyesült Királyság, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok kormányai megegyeztek abban, hogy Ausztriát, a hitleri agresszió áldozatául esett első szabad országot fel kell szabadítani a német uralom alól.

Ausztriának Németország által 1938. március 15-én történt bekebelezését semmisnek és meg nem történtnek tekintik. Az ez időpont óta Ausztriában bekövetkezett bármilyen változásokat semmiképpen nem tekintik magukra nézve kötelezőnek. Kinyilvánítják óhajukat, hogy Ausztria szabad és független országgént álljon helyre, és így éppúgy megnyissák az utat az osztrák nép számára, mint azon szomszédos államok esetében, amelyek hasonló problémákkal kerülnek majd szembe, s így megtalálhatják a politikai és gazdasági biztonságot, amely a tartós béke egyedüli alapja.

Ausztriát mindazonáltal emlékeztetik arra, hogy a hitleri Németország oldalán viselt a háborúban való részvétele miatt felelősség terheli, amely alól nem szabadulhat, és hogy a végső rendezés során elkerülhetetlenül figyelembe fogják venni, mennyiben járult hozzá önmaga felszabadításához.”⁶⁴

Az utolsó bekezdést később különbözőképpen értékelték: Habsburg Ottó egyenesen Sztálin – és cseh ügynökei – kezét és a Szovjetunió veszélyes diplomáciai előretörését látta benne Bécs irányában. Ezért határozottan és írásban tiltakozott a szövetségesek kormányainál ezen megszövegezés ellen. Az ellentmondásos nyilatkozat voltaképpen az egymással ellentétes irányú erők hatását tükrözte: Ottó eredményes fáradozásai nélkül nem került volna be a nyilatkozatba Ausztria áldozati szerepe és szuverenitásának helyreállítása. Beneš munkálkodása nélkül pedig nem rögzítették volna, hogy Ausztriát is terheli felelősség a háborúért és a hitleri gáztettekért.⁶⁵

Cordell Hull amerikai külügyminiszter későbbi nyilatkozata szerint pedig ez a bekezdés sima blöff volt: az 1943. július 10-i szicíliai angol–amerikai partraszállást követően az osztrák ellenállást igyekezett bátorítani, ám mindez kevés visszhangra

⁶³ Baier – Demmerle: i. m. 179. Habsburg Ottó már az 1943. augusztus 14–24. közötti első québeci konferencián megpróbálta keresztülvinni a háború utáni rendet érintő célkitűzéseit: annak megállapítását, hogy Ausztria Hitler áldozata, garanciákat Ausztria függetlenségére és területi integritására, valamint Dél-Tirol önrendelkezési jogára. Uo. 177. A második québeci konferencia alatt hevesen tiltakozott a Morgenthau-terv ellen, amely szerinte embertelen, politikailag értelmetlen és erkölcsileg abszurd. Ottó és az elnök a magyar kormánynak küldendő távirat tervéről tárgyalt; Magyarország menessen azonnal katonai küldöttséget Rómába vagy Svájcba, hogy konkretizálják a háborúból történő kilépés katonai lebonyolítását. Az elnök megmutatta Ottónak Ausztria megszállási övezeteit, amelyet egy szovjetre és egy brit–amerikaira terveztek osztani. A terv szerint Bécs, Alsó-Ausztria, Burgenland és Stájerország szovjet megszállás alá kerülne. Ottót sokkolta az elképzelés: Ausztriát nem szabad két övezetre osztani, mert így elkerülhetetlen lenne Ausztria bolsevizálódása. A franciák bevonásával osszák Ausztriát négy megszállási övezetre, mert ezzel az arány döntően megváltozna a Nyugat javára. Sikertült rábeszélnie Rooseveltet tervére. Még aznap beszélt Churchilllel is, aki felismerte: Bécsen keresztül a Földközi-tengerhez vezető út India megtartása miatt fontos, ezért hajlandó volt segíteni. Habsburg Ottónak végül is sikerült megakadályozni, hogy Ausztria félig, Bécs pedig egészen szovjet megszállás alá kerüljön, s az ország felszabaduljon. Uo. 181–182.

⁶⁴ Halmosy: i. m. 560.

⁶⁵ Baier – Demmerle: i. m. 180.

talált az osztrákok körében. Utólag, visszamenőleg Ausztrián belül pedig azért is bírálták a nyilatkozatot, mert nem bátorította az osztrák ellenállási mozgalmat,⁶⁶ s nem említette azokat az áldozatokat, amelyeket a különböző ellenálló csoportok – jóllehet koordinálatlan tevékenységük nem bizonyult elég erősnek – elszenvedtek.

A szövetségeseknek az 1943. november 1-i moszkvai külügyminiszteri konferenciáján kibocsátott nyilatkozata a második köztársaság születési bizonyítványa lett, amely később megvetette az ún. áldozatmítosz alapját, meglepő politikai esélyt biztosítva a háború utáni osztrák politikának. A náci múlt elhallgatásának politikája már a második köztársaság születésekor felbukkant: az 1945. április 27-i függetlenségi nyilatkozattal *„nemcsak a köztársaságot kiáltották ki újra, hanem ünnepélyesen kimondták a bűnrészesség nélküli áldozat státusát is.”*⁶⁷

A vétkességzáradékokat végül az osztrák államszerződés aláírása előtti napon, 1955. május 14-én sikerült eltávolítania a szerződésből az egykor Dachauban raboskodó Leopold Figl külügyminiszternek. Kérését a négy nagyhatalom külügyminiszterei szó nélkül jóváhagyták. Így az ártatlan áldozat elmélete 1955 után a nemzeti identitás programadó elve lett, s nélküle nem alakult volna ki az osztrák önállóság és identitás tudata. A második köztársaság politikai vezetői sokáig és eredményesen sütkéreztek a *„Harmadik Birodalom”* ártatlan áldozatának szerepében. A Kurt Waldheim botrány (1986–1992) és a Jörg Haider-féle Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) kormányra lépése (2000. február) azonban majdnem elmosta *„a boldogok szíjét.”* A fiatalok szemében ugyanis megdőbbsé vált az áldozatmítoszlól a tettesmítoszra való váltás.

Heinz Fischer államelnök még 2006 áprilisában is visszatért az 1945. évi függetlenségi nyilatkozat fekete-fehér szemléletére: *„Egyszerűen nem igaz, hogy a Hitler által kitervelt háborút »egyetlen osztrák sem« láthatta előre vagy nem akarta volna. Sokkal inkább igaz az, hogy nem kevés osztrák pontosan, és nyilvánosan is figyelmeztetett arra, hogy »Hitler egyenlő a háborúval.« De az osztrákok másik része sajnos elfogadta ezt, és lelkesen és a kezdeti sikereitől elvakítva követte a háborúba a »Führert.«”*⁶⁸

---

⁶⁶ Lendvai: i. m. 37.

⁶⁷ Uo. 40–41.

⁶⁸ Uo. 41.

V. A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–2000)

1. Az újrakezdés évtizede (1945–1955)

a) Az ideiglenes kormány megalakulása és az 1945. áprilisi függetlenségi nyilatkozat

A szovjet parancsnokság Bécs felszabadítása (1945. április 14.) után az 1933-ban feloszlott parlament utolsó elnökét, a 75 éves szociáldemokrata Karl Rennert kérte fel kormányalakításra. A fővárosban az ellenállási mozgalomban részt vett három demokratikus párt alakult újjá: az Osztrák Szocialista Párt (*Sozialistische Partei Österreichs* – SPÖ), a keresztényszociális Osztrák Néppárt (*Österreichische Volkspartei* – ÖVP) és a szovjet hadsereg különleges védelmét élvező Osztrák Kommunista Párt (*Kommunistische Partei Österreichs* – KPÖ). Ezek április 27-én ideiglenes kormányt alakítottak és kiadták az új, demokratikus Osztrák Köztársaság helyreállítását bejelentő függetlenségi nyilatkozatukat. Az új kormányt a Vörös Hadsereg nevében Tolbuhin⁶⁹ marsall még aznap elismerte; a nyugatiak bizalmatlansága azonban csak nyáron, bécsi megjelenésükkel és a brit Munkáspárt kormányra jutásával oldódott, s végül 1945. október 20-án ők is elismerték a bécsi kormányt.

A második köztársaság függetlenségi nyilatkozata szerint a köztársaságnak az 1920. évi alkotmány szellemében kellene működnie, s az anschluss egyszer s mindenkorra eltörölte. A nyilatkozat előtörténete a szövetségesek háború alatti politikájában rejlett. Már viszonylag korán hangsúlyozták Ausztria különleges helyzetét, amelynek a háború után ezen állam függetlenségének helyreállításához kell vezetnie.⁷⁰ Osztrák részről pedig egyre szívesebben és gyakrabban hangoztatták a szövetségesek megfogalmazását, hogy Ausztria a nemzetiszocializmus első áldozata.

Az ideiglenes osztrák kormány kiadott egy nemzetiszocializmust betiltó és a háborús bűnösökről szóló törvényt, s az 1945–1947 közötti náciitanítás során az 1948. áprilisi náciamnesztiáig megvonták a nemzetiszocialista múlttal rendelkezők választójogát, s nyilvántartásra kötelezték őket. 101 714 személyt kizártak a közszolgáltatból, majd rövidesen visszavették őket. A nyilvántartásba vettek három csoportba

---

⁶⁹ Tolbuhin, Fjodor Ivanovics (1894–1949): szovjet marsall. A cári hadsereg tisztje volt. A polgárháborúban és az intervenció idején parancsnoki beosztásban harcolt a Vörös Hadseregben. A II. világháborúban a 3. ukrán front parancsnoka. 1946-tól a Kaukázuson túli katonai körzet parancsnoka.

⁷⁰ Vocolka: i. m. 317.

osztották: háborús bűnösök, terheltek (kb. 42 000 fő) s kevésbé terheltek (495 000 fő). A súlyosan terhelteket, illetve az 1933–1938 közötti időszak „*illegálisait*” (vagyis titkos náci párttagokat) munkaszolgálatlaltal vagy pénzbírsággal, foglalkozási tilalommal és más szankciókkal sújtották.⁷¹ Több mint 23 000 jogerős ítéletet hoztak, ebből 43 halálosat, s közülük harmincat végre is hajtottak.⁷²

A háború végén, a szövetségesek náciellenes regisztrációja 537 632 főre terjedt ki, akik az NSDAP vagy az SS tagjai voltak. Közülük 41 906 főt súlyosan terheltek minősítettek.

b) Szövetséges megszállási övezetek Ausztriában

A szövetséges hatalmak által 1943. október végén létrehozott, s 1945 nyarán, a potsdami konferencia által feloszlaltott, londoni székhelyű Európai Tanácsadó Bizottság (*European Advisory Commission – EAC*)⁷³ 1945. januárra készült el az ausztriai övezetfelosztás tervével, de bizonyos nézetkülönbségek miatt csak júniusban sikerült egységes álláspontra jutniuk. Az Egyesült Államok képviselői 1944 végéig elzárkóztak attól, hogy amerikai csapatok részt vegyenek Ausztria megszállásában, s csupán szimbolikus erővel kívántak részt venni Bécs háromhatalmi megszállásában. Rooseveltt⁷⁴ elnök csak 1944. december elején járult hozzá, hogy amerikai katonák is részt vállaljanak Ausztria átmeneti megszállásában. A szövetségesek meg egyezése értelmében szovjet megszállás alá került Burgenland, Alsó-Ausztria és Felső-Ausztriának a Dunától északra eső része. Az amerikaiak Felső-Ausztriának a Dunától délre elterülő részét és Salzburgot, a britek Stájerországot, Karintiát és Kelet-Tirolt, míg a franciák Észak-Tirolt és Vorarlberget szállták meg. Bécs négy övezetre osztották, történelmi belvárosát s igazgatási centrumát pedig nemzetközi övezetté nyilvánították, amelynek igazgatását a Szövetségi Tanácsba tömörült szövetségesek egymás között havonta váltották.⁷⁵

A szövetségesek potsdami konferenciáján (1945. július 17. – augusztus 2.) Ausztriával összefüggésben még kimondták, hogy az amerikai és angol kormány később dönt a szovjet kormány javaslatáról, kiterjesszék-e az ideiglenes kormány hatáskörét egész Ausztriára; leszögezték, hogy az Ausztriával szemben folytatandó közös politikát a Bécsben felállítandó Szövetségesek Tanácsa fogja kialakítani; Ausztriát mentesítik ugyan a háborús jóvátételi kötelezettségek alól, de német hábo-

⁷¹ Uo. 319–320.

⁷² Lendvai: i. m. 39.

⁷³ A szervezet tevékenységéhez lásd: FÜLÖP Mihály: *Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943–1945) I. A genesis és az olaszországi precedens*. In: *Múltunk*, 2005/2. 4–35., illetve uő: *Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943–1945) II. A németországi megszállási övezetek*. In: *Múltunk*, 2006/1. 4–40.

⁷⁴ Roosevelt, Franklin Delano (1882–1945): amerikai jogász, demokrata politikus, Theodore Roosevelt elnök unokaöccse. 1910-től New York szenátora, 1913–1920-ban a haditengerészeti minisztérium államtitkár-helyettese, 1929–1933-ban New York állam kormányzója. 1933–1945 között négyszer egymás után az Amerikai Egyesült Államok elnöke. Belpolitikájában a gazdasági válság leküzdését tekintette céljának, külpolitikájával elszántan szembefordult a német és a japán politikával. Az atom-bomba megépíttetésével az Egyesült Államokat a világ első atomhatalmává tette.

⁷⁵ Kerekes: i. m. 287.

rús jóvátétel címén a szövetségesek lefoglalják az Ausztriában található német vagytonokat.

A 700 ezer fős megszálló csapatok ellátása nagy terheket rótt a lakosságra, mert a megszállási költségek az állami költségvetés 35%-át tették ki. A szovjet és az amerikai haderő 1946. decemberben lemondott a megszállási költségek megtérítésének jelentős részéről, így a fenti arány 15%-ra csökkent.

A Szövetségesek Tanácsa 1945. szeptember 11-én tartotta meg első ülését, s napirendje is mutatta, hogy a megszálló hatalmak az élet mielőbbi normalizálására és az osztrák önkormányzat feltételeinek kialakítására törekedtek. Az ország gazdasági vérkeringésének beindítása érdekében az ország egész területén engedélyezték a szabad mozgást a kereskedelmi cégek képviselői, a szállítmányozási cégek és a vasúti forgalom számára. Intézkedtek Bécs élelmiszerellátásának javításáról, s engedélyezték a három párt (ÖVP, SPÖ, KPÖ), illetve a Szakszervezeti Szövetség (ÖGB) és a munkáskamarák működését.⁷⁶ A megszállási övezetek választóvonalai ellenére viszonylag gyorsan helyreállt a tartományok együttműködése és az övezetközi közigazgatás.

c) Az 1945. november 25-i parlamenti választások

Az osztrák közigazgatás helyi szervezeteinek engedélyezésében szembetűnő különbségek mutatkoztak a szovjet és a nyugati övezetek – inkább kivárá – gyakorlata között: a szovjet főparancsnokság övezetében gyorsan átadta a polgári közigazgatás feladatait a demokratikus pártok képviselőinek, miközben a nyugati megszállók mereven ragaszkodtak ahhoz, hogy a közigazgatás és rendfenntartás feladatait saját kezükben tartsák. Attól tartottak ugyanis, hogy a szovjet katonai hatóságok a koalíciós szervezetek égisze alatt döntő befolyáshoz juttatják a kommunistákat, majd általuk előkészítik a baloldali erők teljes hatalomátvételét.⁷⁷

1945 nyarán a nyugati tartományok osztrák képviselői bizalmatlanul tekintettek a „kommunista” Renner-kormányra, s átmenetileg még olyan tervek is felmerültek, hogy az O5 ellenállási csoport egykori vezetője, dr. Karl Gruber⁷⁸ ügyvéddel az élen nyugati ellenkormányt állítsanak fel. Végül azonban a nyugati megszállás alatt lévő tartományok azzal a feltétellel ismerték el a Renner-kormányt, hogy képviselőjüket bevonják a kormányzásba, parlamenti választás tartanak az egész országban s ennek alapján alakítják meg a kormányt. Szeptember 24-én – a Szövetségesek Tanácsa hozzájárulásával – a kilenc tartomány és az Ideiglenes Kormány tagjainak együttes konferenciáján kibővítették a koalíciós kormányt (az ÖVP 13, az SPÖ 12, a KPÖ 10, a pártonkívüliek 4 képviselővel rendelkeztek).⁷⁹

⁷⁶ Uo. 288.

⁷⁷ Uo. 289–290.

⁷⁸ Gruber, Karl Dr. (1909–1995): osztrák ügyvéd, politikus és diplomata. A második világháború alatt egy berlini cégnél dolgozott. 1945-ben rövid ideig Tirol tartományi főnöke, majd 1945–1953-ban osztrák külügyminiszter. 1954–1957 és 1969–1972 között osztrák nagykövet az Egyesült Államokban, 1961–1966-ban Spanyolországban, 1966-ban az NSZK-ban, s 1972–1974-ben Svájcban.

⁷⁹ Kerekes: i. m. 291.

A Nemzeti Tanács (parlament) 1945. november 25-i választásain a szavazatra jogosultak közül kizárták a náci párt, az SA és az SS egykori tagjait. Sokan még hadifogságban voltak. A választásokon az ÖVP 85 mandátumával többséget szerzett. A szocialisták 76, a kommunisták viszont csak 4 képviselői helyet kaptak. Az egyidejűleg megrendezett tartományi választások alapján kilenc tartomány közül hétben az ÖVP vette át a tartományi kormány vezetését, míg Bécsben és Karintiában a szociáldemokraták állíthatták a tartományfőnököt.

A szövetségesek egyetértettek az előterjesztett nagykoalíciós kormánylistával, így Leopold Figl⁸⁰ (ÖVP) kancellár, Adolf Schärff⁸¹ (SPÖ) alkancellár, dr. Karl Gruber (ÖVP) pedig külügyminiszter lett. Dr. Karl Altmann⁸² személyében a KPÖ 1947-ig az energiagazdálkodási és villamosítási tárcát irányította. A kormányban nyolc tárcát az ÖVP, hatot pedig az SPÖ kapott. Az 1945 utáni első szabadon választott kormányban a 17 kormánytag közül 12-en voltak egykori koncentrációs táborok foglyai, beleértve Figl kancellárt is. A parlament két házának 215 képviselőjéből 118-an minősültek korábban politikai fogolynak vagy ellenállónak.⁸³

Az új kormány szinte „szocialista” programja célul tűzte ki az övezeteket elválasztó demarkációs vonalak feloldását, a közigazgatás demokratizálását és a náci elemektől való megtisztítását, a nép ellátásának biztosítását, a munkásság helyzetének javítását, a betiltott demokratikus szervezetek újjáalakítását, a pénzügyi stabilizáció feltételeinek megteremtését. Ésszerű földreformot, a kulcsiparágak és a nagybankok államosítását, munkalehetőségek teremtését, a hadifoglyok hazatérésének elérését, a lakásproblémák megoldását szorgalmazta. Külpolitikai vonatkozásban Dél-Tirol

⁸⁰ Figl, Leopold (1902–1965): néppárti politikus, szövetségi kancellár 1945. december 20. – 1953. február 25. között. Az alsó-ausztriai Parasztszövetség igazgatójaként és a keresztényszocialisok balszárnyának képviselőjeként Schuschnigggal együtt küzdött az Anschluss ellen. 1938–1943 között koncentrációs táborban volt. 1945-ben az Osztrák Néppárt (ÖVP) egyik alapítója, s 1951-ig szövetségi vezetője (*Parteiobmann*). Ausztria első kancellárjaként koalícióra lépett a szocialistákkal (négy ÖVP–SPÖ kormány élén állt). 1953–1959-ben Julius Raab kabinetjében külügyminiszter, az 1955-ben aláírt államszerződés aktív alakítója. 1959–1962-ben a parlament (*Nationalrat*) elnöke.

⁸¹ Schärff, Adolf Dr. (1890–1965): szociáldemokrata jogász és politikus, 1957. május 22-étől 1965. február 28-ig szövetségi elnök. Az első világháború után Seitz, Eldersch és Renner szociáldemokrata parlamenti elnökök titkára, majd a szociáldemokrata képviselőcsoport, 1933–1934-ben pedig a tartományi képviselőlet ellátó Szövetségi Tanács (*Bundesrat*) tagja. 1934-ben Dollfuß hivatásrendi diktatúrájának bevezetése után letette ügyvédi vizsgáit, s ügyvédként dolgozott a második világháború alatt is. Az O5 ellenállási csoport tagjaként 1944-ben, illetve korábban, 1934-ben és 1938-ban rövid ideig letartóztatták. A második világháború után a szocialista párt (SPÖ) egyik alapítója, 1945–1957 között elnöke. Egyidejűleg az SPÖ parlamenti képviselője és ÖVP–SPÖ koalíciós kormányok alkancellárja. 1957-ben szövetségi elnök; 1963-ban újraválasztották.

⁸² Altmann, Karl Dr. (1904–1960): osztrák jogász, kommunista politikus. 1927-ben a bécsi községtanács alkalmazottja, 1929-ben a sajtóhivatal vezetője, szenátusi főtanácsos. Kitűnő közigazgatási jogász volt. 1935-ben lépett be a kommunista pártba (KPÖ), s 1938 után is illegálisan dolgozott. Karl Renner ideiglenes kormányában igazságügyi államtitkár-helyettes, majd Figl kormányában energiagazdálkodási miniszter. 1947. novemberben ezekkel a szavakkal lépett ki a kormányból: „Nem akarok olyan kormány tagja lenni, amely idegen érdekeket szolgál.” 1954-ig megtartotta a KPÖ községtanácsnoki funkcióját.

⁸³ Lendvai: i. m. 42.

visszaszerzését, Karintia egységének megőrzését és az ország szuverenitásának teljes helyreállítását sürgette.⁸⁴

A Szövetségi Gyűlés (a Nemzeti Tanács és a Szövetségi Tanács együttes ülése) 1945. december 20-án Karl Rennert a második köztársaság első államelnökévé választotta. „*Ha Ausztria nem a felszabadított ország státuszát igényelte volna, amelyre a moszkvai nyilatkozat esélyt adott, hanem a dunai és alpesi körzetek legyőzött és megbódított együttesének, a »legyőzött« Ostmarknak érezte volna magát, akkor Ausztria valóban [...] nem lenne más, mint [...] a nagynémet birodalom csődtömegéből megmaradt német államok egyike. Soha nem alakult volna ki az osztrák önállóságnak vagy identitásnak az a tudata, amely egy fél évszázaddal később már magától értetődőnek tűnik*”⁸⁵ – ismerte el az államelnök.

d) Dél-Tirol és Dél-Karintia ügye

Az osztrák kormány és társadalom Dél-Tirol visszatérését az önállóságát visszanyert Ausztria elsőrendű külpolitikai céljának tekintette, amelyre a parlament 1945. december 21-i egyhangú határozata hatalmazta fel. Az osztrák igény alátámasztására aláírásgyűjtő akciót indítottak, amelyet 155 000 aláírással a kormánynak 1946. április 22-én az Innsbruckban tartott tömeggyűlésen adtak át. 1946. május 1-jén az ENSZ valamennyi tagállamához intézett osztrák Dél-Tirol-memorandum a terület Ausztriához csatolása esetére Olaszország gazdasági érdekeinek megőrzésére hajlandó volt különféle engedményeket tenni. Ugyanezen a napon azonban a harmadik párizsi külügyminiszteri konferencia elutasította a Dél-Tirolra vonatkozó osztrák igényt.⁸⁶

Ezután Ausztria az Olaszországgal folytatott közvetlen tárgyalással igyekezett autonómiát biztosítani Dél-Tirolnak. Az 1946. szeptember 5-én Párizsban aláírt osztrák–olasz egyezmény (Gruber–De Gasperi-egyezmény) kimondta, hogy Bozen (Bolzano) és Trient (Trentino–Alto Adige) tartományok osztrák kisebbsége egyenjogúságot élvez. Az osztrák többségű körzetekben az elemi és középiskolákban az oktatás német nyelven folyhat, a hivatalok két nyelven tárgyalnak, és állásaik betöltésénél figyelembe kell venni a lakosság nemzetiségi összetételét.⁸⁷

Az egyezmény néhány pontjának eltérő értelmezése azonban újabb konfliktusokhoz vezetett az olasz és osztrák kormány között. Az 1948 februárban Olaszországban elfogadott autonómiatörvény a dél-tiroli osztrák többségű Bozen tartományt és az olasz többségű Trientet egy térségbe olvasztotta. A későbbi konfliktusok nagyobbreszt éppen azért keletkeztek, mert az olaszok ragaszkodtak a két tartomány egységéhez, ezzel biztosítandó az olasz nemzetiség számszerű fölényét.

A két ország vitája során Ausztria 1959-ben az ENSZ-hez fordult. Hosszas tárgyalás után 1969 őszén megoldási javaslat körvonalazódott. Az ún. csomag (*Paket*)⁸⁸ a Trient–Dél-Tirol térség addigi jogköreinek átruházását, a cselekvési naptár

⁸⁴ Kerekes: i. m. 294.

⁸⁵ STOURZH, Gerald: *1945 und 1955: Schlüsseljahre der Zweiten Republik*. Innsbruck, 2005. 60–61. Idézi Lendvai: i. m. 42–43.

⁸⁶ GÁL Gyula: *A dél-tiroli kérdés*. Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest, 1995. 19–20.

⁸⁷ Uo. 22–23.

⁸⁸ Uo. 28–30.

(*Operationskalender*)⁸⁹ pedig egyfajta menetrendet tartalmazott. A Dél-Tirol körüli vita végül 1992-ben ENSZ segédlettel zárult le. Ausztria előtte jegyzékben erősítette meg a dél-tiroli csomagterv végrehajtását, de elismerték jogát arra, hogy szükség esetén szót emeljen német ajkú lakosságának ügyeiben.

1947. márciusban nagy aggodalmat váltott ki Jugoszlávia területi igénye Dél-Karintiára (2470 km² és 180 ezer szlovén lakos), valamint Stájerországban egy 130 km²-nyi területsávra tízezer lakossal. Jugoszlávia 150 millió dollár jóvátételt is követelt. Igényeit kezdetben ideológiai szolidaritásból a Szovjetunió is támogatta. Görögország, Hollandia és Belgium is felkarolta Jugoszlávia követeléseit, sőt maguk is jóvátételi igényeket jelentettek be. A nyugati hatalmak azonban elutasították ezeket a területi kívánságokat, s elzárkóztak a Jugoszláviának és a többi országnak fizetendő jóvátétel megállapításától. Sztálin és Tito konfliktusával pedig a szovjet vezetés is felhagyott a jugoszláv igények támogatásával, s végül Jugoszlávia is elismerte a két világháború közötti határokat.

f) A „német tulajdon” sorsa 1945 után – államosítások és privatizálás Ausztriában

Ausztriában már a Monarchia idején nagyobb államosításokra került sor, főleg a posta és vasút területén. Mivel a nagyobb feladatok megoldása – mint például a Semmering-vasút építése – meghaladta a magánberuházók erejét, az 1873. évi gazdasági válság következtében a pénzügyileg sikertelen vasúttársaságokat összegazdasági és stratégiai okokból államosították.

Az első világháború után főleg az Otto Bauer vezette szocialisták kísérelték meg a vállalkozások köztulajdonba vételét. Eközben nem is annyira államosítást, mint inkább a foglalkoztatottak és fogyasztók együttműködésével megvalósítandó szocializálást szorgalmazták. Jogi formája, a Közgazdálkodási Intézet azonban voltaképpen a hadigazdaság maradványainak államosítására – mint például a bécsi fegyverraktár – korlátozódott. Mivel 1920-ban a Keresztényszociális Párt jutott kormányra, és a szociáldemokrácia 1934-ig ellenzékben maradt, e törekvések meghiúsultak. 1931-ben a konzervatív kormányok a *Creditanstalt* válságának nyomán nem tervezett kényszerállamosítást hajtottak végre. A csődbe jutott nagybank állami beavatkozással történő megmentése a bank ipari konszernje révén az osztrák ipar nagy részének államosításával járt.

A szövetségesek potsdami konferenciája 1945. augusztus 1-i határozata alapján a négy megszálló hatalom övezeteikben igényt tarthatott az egykori Német Birodalom és a német állampolgárok tulajdonára. „*Német tulajdonnak*” minősültek azok a tulajdonok és ipari létesítmények, amelyekben a „*Harmadik Birodalom*” (vagy korábbi osztrák tulajdonosa) több mint 10%-kal rendelkezett. Amikor az ideiglenes osztrák kormány e százalékarányt magasabbra kívánta emelni, a szovjetek elutasították érvelésüket. Az Ausztriát 1938-ban beolvasztó „*Harmadik Birodalom*” ugyanis minden hadifontosságú iparágat és egyéb létesítményt átvett, ezért Bécsben és Alsó-Ausztriában szinte minden nagyobb ipari üzem e kategóriába esett.

⁸⁹ Uo. 30–32.

A szovjet megszállási övezetben a Vörös Hadsereg és politikai képviselői e határozatból vezették le azon jogukat, hogy nyersanyagokat, még sértetlen gépeket és ipari létesítményeket leszereljének és a Szovjetunióba szállítsanak, vagy pedig Ausztriában hagyásuk fejében magas jóvátétet (*Reparationen*) követeljének értük.

A szovjet igényeket Kurasov vezérezredes 1946. július 5-én nyilvánosságra hozott parancsa jelentette be.⁹⁰ Az intézkedés hozzávetőlegesen az osztrák ipari kapacitás 10%-át érintette: az egész osztrák kőolajipart, a Dunagőzhajózási Társaságot (*Donaudampfschiffahrtsgesellschaft – DDSG*), s a szovjet megszállási övezet ipari termelésének 30%-át (250 ipari üzemet), 100 nagybirtokot (több mint 150 000 ha nagyságban). Utóbbiakat az ún. USIA (*Upravljenije Szovjetszkoje Imuszestva v Ausztrii*) kezelte, a kőolajipart pedig a Szovjet Ásványolaj-igazgatásba (*Sovjetszke Mineralölverwaltung – SMV*) sorolták be, és az 1956. évi államosítása után 200 millió dollár értékben kellett szállítania kőolajat az akkori Szovjetuniónak, amely átadta a kőolaj- és földgázmezőket az Osztrák Ásványolaj-igazgatásnak (*Österreichische Mineralölverwaltung – ÖMV*, ma OMV).

Ausztria déli és nyugati részén a nyugati hatalmak – a francia megszállók néhány kivételtől eltekintve – a „német tulajdon” átengedték az Osztrák Köztársaságnak, mivel az Egyesült Államok és Nagy-Britannia az osztrák kormánypártok konszenzusa keretében létrejött államosítást elismerte a tulajdoni kérdés rendezésének. Sőt: amerikai kezdeményezésre és a többi nyugati megszálló hatóság támogatásával a Figl-kormányt a szovjet övezetben is arra bátorították: nagymérvű államosítási törvénnyel akadályozza meg, hogy a gazdaság fontos részei szovjet kézbe kerüljenek.

Az államosítási törekvések a második világháború után kezdődtek ismét, amivel az SPÖ és az ÖVP is egyetértett. Mindez gyakorlati megfontolásokból történt, mivel a háború után hiányzott a magántőke a háború alatt megkezdődött alapanyagipar (főleg a felső-ausztriai térségben) kiépítése magánbázisra helyezésének folytatásához. A korábban német tulajdonban lévő vállalkozások államosításáért nem fizettek kártérítést, de a német magántulajdonban lévő s államosított üzemekért igen. Ezek szovjet kézbe kerülésének megakadályozása az amerikaiak ötlete volt.

A nyugati megszállási övezetekben az államosítás viszonylag egyszerűen zajlott, s az érintett vállalkozások rövidesen a Marshall-terv eszközeit élvezték. Más volt a helyzet a szovjet megszállási övezetben, ahol a vállalkozások nagyrészt az USIA igazgatásába kerültek, s magas jóvátételi szállításokra kényszerültek.

Az államosítással sikerült az egykori „német tulajdon” nagy részét osztrák, s nem a megszálló hatalmak kezébe juttatni. A Szovjetunió – amely ellen elsősorban ezek a törvényes intézkedések folytak – övezetében nem ismerte el a privatizációs lépéseket.

Az államosítás több szakaszban történt és két államosítási törvény rögzítette; az első 1946. július 26-án bocsájtották ki. Egyhangú parlamenti határozattal államosították 70 ipari vállalkozást, közöttük a linzi vas-, acél- és fémipar, a vegyiművek, a kőolajipar, a gép- és hajógyártás, elektromos ipar, stb. vezető üzemait, amelyek közel 100 ezer munkást, az iparban foglalkoztatottak 16%-át tették ki, s a nettó termelési érték 26%-át állították elő. Az államosítások három vezető bankintézetet

⁹⁰ Kerekes: i. m. 299.

(*Creditanstalt, Länderbank, Hypothek und Kredit Institut*) is érintettek.⁹¹ Nyugat-Európában – Franciaország mellett – a négyhatalmi megszállás alatt lévő Ausztriában volt a legmagasabb az állami ipar aránya: elérte az 50%-ot – „*a német tulajdon*” preventív államosításainak köszönhetően.

Az 1947. március 26-i második államosítási törvény keretében az elektrogazdaság nagy része került a második köztársaság tulajdonába. Eközben csak a tulajdonviszonyok változtak, a vállalkozási formák érintetlenek maradtak. A szovjetek által megszállt területen az államosítások csak az 1955. évi államszerződés után léphetek hatályba. 1959-ben az államosított ipari vállalkozásokat a szövetségi kancellári hivatal IV. szekciója fogta össze, s Bruno Pittermann alkancellár az Osztrák Nemzeti Ipar címszó alatt népszerűsítette.

1949-ben az államosított ipar ügyeit a közlekedésügyi és az államosított üzemek minisztériuma hatáskörébe utalták, amelynek élére Karl Waldbrunner⁹² (SPÖ) került, aki az új minisztériumot valóságos impériummá fejlesztette ki.⁹³

A Fritz Bock államtitkárságával, illetve miniszterségével hosszú évekig működő akkori Kereskedelmi és Újjáépítési Szövetségi Minisztérium a magas fizetési terhek miatt 1955-től az államszerződés utánig elhúzódó folyamatot csak az 1970-es években tudta lezárni. 1957-ben az Osztrák Köztársaság vagyoni jogi egyezményt kötött az NSZK-val a „*német tulajdon*” szabályozásáról.

1967-ben a köztársaság államosított vállalkozásainak vagyonügynökségi kezelésére megalakult az *Österreichische Industrieverwaltungs-Kfz*, amely 1970-ben részvénytársasággá (ÖIAG) alakult. 1986-tól viseli mai nevét: *Österreichische Industrieholding AG*. Azután e konszernviszonyt megszüntették, s a holdingot megbízták a tulajdonában lévő üzemek privatizálásával.

Mivel kulcsiparágáról volt szó, az államosított vállalkozások az osztrák gazdaság jelentős részét alkották. Az 1970-es évek elejéig nyereségeikkel az állami költségvetéshez is hozzájárultak. 1970-ben hozzávetőlegesen 125 000 munkás, az ipari foglalkoztatottak 20%-a az államosított üzemekben dolgozott, s Ausztria exportjának 25%-át állították elő.

Az acélszektorban 1973-ban került sor az első nagy fúzióra, amikor az *Österreichische Alpine Montangesellschaft* stájer acélüzemeit olvasztották össze a VÖEST AG-val, s így jött létre a VÖEST-Alpine Részvénytársaság. Az 1974–1975. évi konjunktúrától kezdődően Bruno Kreisky, Keynes osztrák híve megkísérelte az államosított szektort a foglalkozáspolitikai eszközöként felhasználni, s rövid távú sikereket ért el. Az 1980-as években azonban növekvő veszteségek jelentkeztek. 1985-ben az ame-

⁹¹ Uo. 301.

⁹² Waldbrunner, Karl (1906–1980): osztrák politikus (SPÖ), műszaki főiskolát végzett. 1932-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol 1937-ig vezető mérnök volt. Ekkor visszatért Ausztriába, s a háború végéig a Schoeller-Bleckmann acélműveknél dolgozott. 1945 után az államosítás híve volt, főleg a nehéziparban és az energiaszektorban. 1946-ban követként és meghatalmazott miniszterként Moszkvába küldték. 1945–1971 között parlamenti (Nemzeti Tanács) képviselő, 1949–1956-ban szövetségi közlekedési és az államosított ügyek minisztere, 1956–1962-ben szövetségi közlekedési és elektrogazdasági miniszter, majd 1962–1970-ben a Nemzeti Tanács második-, 1970–1971-ben első elnöke.

⁹³ Kerekes: i. m. 310.

rikai Louisiana államban a Bayou acélművel kapcsolatban, majd novemberben *Intertrading*-botrány robbant ki a nemzetközi olajüzletben a VÖEST-Alpine egyik leányvállalatával kapcsolatban. Ferdinand Lacina miniszter a leányvállalat egész elnökségét leváltotta. 1987-ben az államosított ipar még egyszer 33,6 milliárd schilling állami támogatást kapott. Ezután azonban az ÖIAG számos üzemét fokozatosan privatizálták. A rendkívüli veszteségek mellett az államosított iparágak egyoldalú pártpolitikai befolyásolása, vagy a *Proporz*-rendszer is kritikát váltott ki. Bírálták a munkástanácsok túlzott befolyását is.

2000-ben a Schüssel-kormány elhatározta a privatizálások szorgalmazását, s még ebben az évben elfogadták ennek törvényét is. A szövetségi kormány megbízására hét üzemet kellett elsőként privatizálni. Eladásuk során a legkedvezőbb megoldásra kellett törekedni, a vállalkozási érdekek egyidejű figyelembevételével és az osztrák érdekek megőrzésével.

A 2007. évi pénzügyi válságtól kezdődően a Gusenbauer vezette szövetségi kormány intézkedési csomagot fogadott el, amelyben 15 milliárd eurót helyezett kilátásba a bankok részleges államosítására, s e célra megalakult az ÖIAG bankleányvállalata (FIMBAG). 2008 októberében tárgyaltak a *Kommunalkredit Austria* nevű bankkal, amely igénybe vette a mentőcsomagot, ezért az állam átvette a vállalkozás 99,78%-át. A *Hypo Group Alpe Adria* esetében is kényszerállamosításokra került sor.

g) *A Marshall-terv hatása*

Ausztria a második világháború után a német „*gazdasági csodával*” szinte azonos eredményeket ért el. Ebben döntő része volt annak is, hogy a németek Göring vezetésével 1938 után modernizálták az osztrák nehézipart, s az jó állapotban élte túl a szövetségesek bombázásait. De a készülő Európai Újjáépítési Program első hírei hallatán az osztrák kormány már 1945-ben vagyombiztosítási és gazdaságtervezési minisztériumot állított fel, s a hitelnyújtást önálló bizottság irányította. Hosszú távú terveket dolgoztak ki a fontosabb ipari ágazatok talpra állítására, így Ausztria felkészülten várta az amerikai segélyajánlatot.

Az Európai Újjáépítési Programról (ERP) 1948 áprilisában döntött az amerikai kongresszus. Felállították a Gazdasági Együtműködési Hivaltat, amely az Európai Gazdasági Együtműködés Szervezeteinek (OEEC) együtt tizenhat európai résztvevő ország képviselőjét látta el. 1948–1952 között Európába 13,75 milliárd dollár gazdasági segítség áramlott.

A Marshall-terv keretében juttatott segély nem hitelként, hanem „*elvesztett vagyongként*” (a hadianyagokhoz hasonlóan) működött, s a segélyben részesülők tulajdonát ruházás formájában kaptak támogatást. A nemzeti kormányok az ellenértékből befolyó összeget ERP-különvagyongként kezelték, amelyet – az Egyesült Államok hivatalaival konzultálva – csak kereskedelemélénkítő tevékenységre és újjáépítésre fordíthattak. Az áruk ellenértékét az amerikai kormány szállítóinak dollárban egyenlítette ki.

Ausztriában a Marshall-terv a többi segélyezett országgal összevetve nagyobb arányban járult hozzá a gazdaság helyreállításához. Az ország három nyugati övezetének juttatott segély összege (hozzávetőlegesen 1,5 milliárd dollár) nagyjából

ugyanakkora volt, mint a szovjet övezetből jóvátétel címén elszállított javak értéke. Az ERP-támogatásból – egyedüli kivételként – Ausztria szovjet övezete is részesült. Ezzel igyekeztek elejét venni annak, hogy a Marshall-terv a békeszerződés tárgyalásai idején megossa az országot. Ausztriában egy főre 131 dollár értékű segély jutott, amely a legmagasabb összeg volt a segélyezett országok sorában. Az országba 1945–1955 között 1,92 milliárd dollár értékű külföldi segély 80%-a az Egyesült Államokból érkezett. 1948–1953 között Ausztria még ajándékok formájában is csaknem egymilliárd dollárhoz jutott,⁹⁴ amelynek szervezésében Zita is aktívan részt vett. Az amerikai segély 1948–1949-ben Ausztria nemzeti jövedelmének 14%-át tette ki.

Mivel az osztrák mezőgazdaság 1946-ban az ország élelmiszer-szükségletének csak 60%-át termelte meg, az első évben a segélyek háromnegyedét az élelmiszer-szállítások tették ki. Később a terv mindinkább a hazai energiaforrások kiépítésére irányult. Eközben a kormány szándékai gyakorta ütköztek a segély elosztásáért felelős Gazdasági Együtműködési Hivatal tisztviselőinek törekvéseivel. Utóbbiaknak – az ország eltérő szociálpolitikai hagyományai miatt – nem sikerült keresztülvinniük a termelékenységkampányt, s megszüntetni az osztrák kamararendszert és a kartell-mentalitást.

***

A Marshall-terv (Európai Újjáépítési Program – ERP) igazi sikertörténet volt Ausztria számára: az osztrák vállalkozóknak nyújtott 15 000 kedvező hitel (12,6 milliárd euró értékben) összesen 37 milliárd eurós beruházást váltott ki. Hatása az osztrák gazdaságpolitika és az osztrák vállalkozók számára továbbra is jelentős.

Az ERP-alapokmányát az 1961. március 29-én aláírt „*basonmásszerződéssel*” (*Counterpart-Abkommen*) vetették meg, amellyel az Egyesült Államok átruházta Ausztriára a Marshall-segélyből származó pénzügyi eszközeit, amelyet az *austria wirtschafstservice* (aws) kezel és támogatja az osztrák vállalkozók beruházásait. Az intézmény jól gazdálkodott a rendelkezésükre bocsájtott összeggel, s főleg a versenyképesség kiépítésében, a regionális fejlesztéseknél teremt munkahelyet.

2011 első felében például több mint 400 hitelt nyújtottak, amelyek többsége 100 000 euróig terjedő kishitel. A 152 milliós hitelösszeg 269 millió eurós beruházást valósít meg; 1000 új munkahelyet teremt és biztosít 8400 meglévőt. Fix kamatlábai a törlesztés alatt 1,5%-ot, a törlesztés lejárta után pedig 0,5%-ot tesznek ki. Az ERP-alap kutatásfejlesztést is támogat, 2004-től 750 millió euró összegben. Az ERP-alapból létrejött alapítvány az Egyesült Államok és Ausztria tudományos szakembereinek ösztöndíjas programjait támogatja. Az alap ezenkívül évente nyolc millió eurós projekttel támogatja a különböző fejlesztési programokat (Dél-Afrikában a napenergiát, Kenyában és Ugandában a víz- és egészségügyi programokat, s Albániában egy atomerőmű üzembe helyezését).

---

⁹⁴ Lendvai: i. m. 78.

b) A szociális partnerség osztrák modellje

Ausztria gazdasági és szociális partnerei tanultak az első köztársaság keserű tapasztalataiból. A munkavállalók és vállalkozók képviselői a második köztársaságban felismerték, hogy közösen kell előkészíteni és végrehajtani a gazdaságpolitikai intézkedéseket, s eközben a legfőbb szempont az egész gazdaság igényeinek figyelembevétele. A szoros együttműködésnek leginkább a bér- és árviszonyokat kell ellenőrzés alatt tartania. Mindez mindkét oldalon szilárd kiállást igényel a saját soraikból kiinduló követelésekkel szemben. A „szociális partnerség” nem új ideológia vagy világnézet, hanem a szakszervezetek és a vállalkozói szövetségek új stílusú politikája, amely alkalmazkodik a társadalmi és gazdasági helyzethez, s az ellentétek tárgyilagos feloldására törekszik. A munkaadó- és munkavállaló-szervezetek (vagyis a szociális partnerek) tárgyalások révén, megegyezéssel politikával oldják fel érdekellentéteiket és akadályozzák meg az országban nyílt konfliktusok kitörését.

A második világháború után az osztrák szociális partnerség rendszere a vállalkozók és a szakszervezetek kapcsolatának mintapéldája volt. A neokorporatizmusra (hivatásrendi szervezetek) épült, amely a politikai döntés informális modellje a társadalmi érdekképviseletek (pl. ipari egyesülések vagy szakszervezetek is) bevonásával. A gazdasági- és társadalmi témák parlamenten kívüli megállapodását szolgálja, hozzájárulva a társadalmi béke biztosításához, s ezzel a társadalom egészének stabilitásához. A szociális partnerségnek köszönhetően a belpolitikai nyugalom a gazdasági növekedés és a jólét alapfeltétele.⁹⁵ Ez a „kamaraállam” volt a háború utáni Ausztria legfontosabb intézményi innovációja. Minden fontos gazdaságpolitikai döntés feltétele a szociális partnerek jóváhagyása volt. Az 1960-as években szinte korlátlanul érvényesült a szabály: „A kamarai állam akaratával szemben a legtágabb értelemben sem hozhatók gazdasági törvények, szociális törvények sem, és egyáltalán semmi, ami fontos.”⁹⁶

Az új stílus elsősorban a Paritásos Bizottság (*Paritätische Kommission*) formájában jelenik meg, amely önkéntes, törvényi előírások nélkül működő tárgyalási fórum. Tagjai az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (ÖGB), a Szövetségi Munkáskamara (BAK), az Osztrák Gazdasági Kamara (WKO), a Mezőgazdasági Kamarák Elnöki Konferenciája, továbbá az Osztrák Nemzeti Bank, a mezőgazdasági- és erdészeti, a gazdasági-, a munkaügyi-, egészségügyi- és szociális minisztérium. Elnöke a szövetségi kancellár. A bizottságban csak a négy gazdasági partner rendelkezik szavazati joggal. A bizottságnak egyhangú határozatot kell hoznia, amely erős kompromisszumkényszert jelent.

A Paritásos Bizottságnak nincsenek jogi értelemben vett hatalmi eszközei. Szervezetei azonban – befolyási területüknek megfelelően – hatással vannak a munkavállalókra és a munkaadókra a bizottsági határozatok betartása érdekében. A tervezett bér- és áremeléseket a bizottság bér- és ár- albizottságához kell beterjeszteni. A bérálbizottság valamely javaslat általános gazdasági kihatásainak figyelembevételével járulhat hozzá a kollektív szerződések megváltoztatásáról indítandó tárgyalásokhoz.

⁹⁵ Lendvai: i. m. 66–67.

⁹⁶ Uo. 67.

Azonban semmiféle befolyással nincs a kollektív szerződések tartalmára, különösen az esetleges béremelések mértékére. Az áralbizottságban a javaslattevőnek a munkavállalói szervezetek képviselői előtt bizonyítania kell árkvánásai tényszerű jogsultságát, mielőtt határozatra kerülne sor. A szövetségi kancellár elnökletével összeülő „*Gazdaságpolitikai megbeszélések*” a középtávú gazdaságpolitika megvitatását szolgálják.⁹⁷

A nagy érdekképviselői szövetségek 1947-től folyamatosan dolgoztak a bérek és árak egyensúlyának biztosításán. Ugyan a szociális partnerség eszköze, az Ár- és Bérkérdések Paritásos Bizottsága 1947–1951 között öt új megállapodást kötött, de ennek ellenére a bérek és a fizetések messze elmaradtak a gyors gazdasági fejlődés mögött. A jelentős áremelkedéseket a 10–20%-os béremelés nem tudta ellensúlyozni, s 1950. szeptember–októberben országos sztrájkok s tömegtüntetések törtek ki, ahol még a karhatalmat is bevetették. A munkásság többsége 1950 októberében nem támogatta a kommunisták tömegmegmozdulását, akik ettől kezdve fokozatosan kiszorultak az osztrák politikai életből. Az Ár- és Bérkérdések Paritásos Bizottsága ezután már óvatosabban járt el az árak és a bérek egyensúlyának fenntartásában. 1963-ban létrehozták a Gazdasági és Szociális Kérdések Bizottságát.

Az alkotmányban is rögzített gazdasági-, munkás- és agrárkamarák, valamint az önkéntes érdekképviselői szervezetek, tehát a szakszervezetek és a gyáriparosok szövetsége jelentik az osztrák gazdaság tartóoszlopait.⁹⁸ Az együttműködés ezen formája Ausztriában az 1960–1970-es években a társadalmi párbeszéd egyik eszköze lett, amely nemcsak a munkaadók és munkavállalók közvetlen témáira korlátozódik, hanem valamennyi gazdasági- és szociális területre kiterjed. A szociális partnerek a parlamentnek is javaslatokat fogalmaznak meg. A szociális partnerség rendszere a 20. század végén jelentős mértékben hozzájárult Ausztria, mint „*a boldogok szigete*” hírnevéhez.

A rendszer balról és jobbról érkező bírálói főleg azt vetették fel gyenge pontjaként, hogy benne részben antidemokratikusan választott érdekcsoportok képviselői jelennek meg. Mivel nem tűr ellenzékét – mintegy „*legyilkolja*” a politikai konfrontáció, az érdekütköztetés folyamatát –, a parlamentben már csupán egy konfliktusmentes, formális eljárás zajlik.

A szociális partnerség befolyása a gazdaságpolitikai fejleményekre az utóbbi években kissé csökkent a gazdasági adottságok, a társadalmi változások és a növekvő politikai nyomás miatt, de az osztrák lakosságon belül továbbra is széles egyetértésre talál.

i) Osztrák érdekcsoportok – dióhéjban

Ausztria munkaadói és munkavállalói érdekcsoportjai jó együttműködésének köszönheti társadalmi békéjét és gazdasági fejlődését. Intézményes együttműködésükhez mérhető példa alig akad más országban. A népgazdaság számára e pozitív együttműködés azt jelentette, hogy Ausztriában sok év óta nem volt nagyobb

⁹⁷ Österreich. Tatsachen und Zahlen. Hrsg. vom Bundespressedienst, Wien, 1998. 60.

⁹⁸ Lendvai: i. m. 66.

sztrájk, jóllehet ezeket hatósági akadályoztatás és jogi következmények nélkül lehetett volna lebonyolítani. 1997-ben a nem önálló foglalkoztatottak egy főre jutó sztrájkideje mindössze három percet tett ki. A munkavállalói érdekeket az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (ÖGB), a munkáskamarák és a mezőgazdasági munkáskamarák képviselik.

Az ÖGB pártok feletti szervezettségével és erősen központosított rendszerével különbözik más országok szakszervezeteitől, s hozzávetőlegesen a munkavállalók 60%-át tömöríti. A politikai irányzatok frakciókba szerveződnek. A legerősebb frakciót a szociáldemokrata szakszervezetiek alkotják. 1997-ben az ÖGB 1,5 millió tagot számlált, akik 14 ágazati szakszervezetben tömörültek. Az ÖGB legfontosabb feladata a kollektív szerződések megkötése.

A Munkás és Alkalmazotti Kamarák (*Arbeiter- und Angestelltenkammer*) mindazonkon a területeken támogatják a közigazgatást és az ÖGB-t, amelyek munkavállalói érdekeket érintenek. A szövetségi állami felépítésnek köszönhetően kilenc tartományi kamara működik, amelyeket a szövetségi munkáskamara egyesít. A munkáskamara feladatai közé tartozik a törvényjavaslatok véleményezése, a munkavállalók hatékony érdekképviselete keretében gazdasági- és szociálpolitikai alapelvek kidolgozása, a munkavállalók és üzemi tanácstagok iskolázása és tanácsnyújtás számukra, valamint a felvilágosító tevékenység. A mezőgazdasági munkáskamara a mezőgazdaság nem önálló foglalkoztatottjait tömöríti.

Az osztrák gazdaság foglalkoztatottjainak érdekeit szintén nyilvános közjogi testületek, a Gazdasági Kamarák képviselik. A kilenc tartományi kamarát a szövetségi szintű Osztrák Gazdasági Kamara (*Wirtschaftskammer Österreich*) egyesíti. A tartományi kamarák a szövetségi kamarákhoz hasonlóan hat szekcióra oszlanak: ipar, kézműipar, kereskedelem, pénz-, hitel- és biztosításügy, közlekedés, idegenforgalom. Az egyes szekciók több szakcsoportból állnak. Az Osztrák Gazdasági Kamara véleményezi a törvényjavaslatokat, s a munkáskamarákhoz hasonlóan tanácsokkal és bizottságokkal közvetlenül is részt vesz a gazdasági élet alakításában, támogatja az állami közigazgatást és az ÖGB kollektív szerződési partnere. Az osztrák külkereskedelem támogatására a világ számos országában képviseletet tart fenn.

A mezőgazdasági kamarák a mezőgazdaság önálló foglalkoztatottjainak érdekeit képviselik. Ezek csak tartományi szintűek. A szövetségi kamara feladatait egy egyesület, a mezőgazdasági kamarák elnöki konferenciája látja el.

A 4000 tagot számláló Osztrák Iparosok Egyesülésének (*Vereinigung Österreichischer Industrieller*) vállalkozásai több mint 400 ezer munkatársat foglalkoztatnak. Jelentőségének megfelelően befolyásolja az osztrák gazdaság- és szociálpolitika döntéseit. Szakbizottságai többek között gazdasági-, szociális-, adó- és pénzügypolitikával s külkereskedelemmel foglalkoznak. A tartományokban tartományi csoportok, illetve bizottságok működnek.⁹⁹

⁹⁹ Österreich. Tatsachen und Zahlen: i. m. 57–59.

2. Az osztrák államszerződés (1955)

a) Az előzmények

Az államszerződés létrejött az 1943. novemberi moszkvai külügyminiszteri konferencia nyilatkozatára nyúlva vissza, amely – Habsburg Ottó kitartó lobbizásának eredményeként is Churchillnél és Rooseveltnél – a náci expanziós politika első áldozatának tekintette az országot, amelyet fel kell szabadítani.

1945 után az Ausztriával kötendő békeszerződés a nagyhatalmaknak hosszas fejtörést okozott. Ausztria ugyanis a világháború kitörésekor független államként már nem létezett, nem üzent hadat, így békét sem lehetett kötni vele. A csatlós országok közé sem lehetett sorolni, hiszen nem saját elhatározásából lépett be a háborúba. Végül az 1919-ben elutasított Kelsen-féle javaslatához tértek vissza. Eszerint a 6,5 milliós osztrák köztársaságot nem lehet az első világháborút elindító 56 milliós Osztrák–Magyar Monarchia jogutódjának tekinteni, ezért békeszerződés helyett államszerződést kell kötni vele. Ezzel a szövetségesek többsége egyetértett.

Az osztrák államszerződésről a szövetségesek 1946. decemberi New York-i külügyminiszteri konferenciája határozott. De a háború utáni első években az államszerződés még megghiúsult azon, hogy a Németországgal kötendő békeszerződéssel kapcsolták össze, amely a hidegháború kibontakozásával egyre valószínűtlenebbé vált.

Ausztria első szabadon választott kormánya – a szövetségesek felügyelete alatt – már 1947. januárban Londonban megkísérelte, hogy tárgyaljanak a békeszerződésről. 1947 márciusában a további tárgyalásokat Moszkvába helyezték át. Problémásnak bizonyultak azonban Jugoszláviának Dél-Karintiára vonatkozó területi igényei, amelyek majd Sztálin és Tito konfliktusával 1949-ben jelentőségüket veszítették a Szovjetunió számára, így a déli osztrák határok továbbra is fennmaradtak.

Vezető osztrák politikusok – Renner, Körner, Raab, Figl, Kreisky, Maleta és Gruber – 1947 óta különböző alkalmakkor többször utaltak Ausztria semlegességi státusának célszerűségére, felkarolva a háború alatt már elvétve felbukkanó ötletet. A szövetségi rendszerektől való távolmaradással, a semlegesség önkéntes vállalásával, majd annak örökös időkre vonatkozó gondolatával mindkét állampárt (ÖVP és az SPÖ) külpolitikai vonalvezetése egyetértett. Így a semlegesség kérdése 1945–1955 között mindinkább szóbeszéd tárgya lett az országban. 1947 elején Karl Renner a *Wiener Zeitung* című lapban így írt: „Ismételten utalni kell arra, hogy az Osztrák Köztársaság a jövőre nézve hasonló szerepet és rendeltetést igényel, mint a Svájci Allamközösség.”¹⁰⁰ Alfred Maleta, a Nemzeti Tanács elnöke egy beszédében arra a kérdésre: hogyan tudna a nem kommunista Ausztria az első számú kommunista világhatalomtól államszerződést kicsikarni, azt felelte: csak a szigorú semlegességnek lennének esélyei. Maleta 1953. október 30-án a parlamentben kijelentette: „Ausztriának elemi érdeke, hogy a nemzetközi jogi felfogás szerinti semlegességi politikát folytasson.”¹⁰¹ Még ha az osztrák politikusok akkori nyilatkozatai nem is érték el a kívánt eredményt, de az

¹⁰⁰ Waldheim: i. m. 87–88.

¹⁰¹ Uo. 88.

osztrák lakosságot lélektanilag előkészítették a szövetségi kormány későbbi semlegességi politikájára. Amikor pedig a kérdés 1955-ben konkrétan napirendre került, az ország mérvadó politikai köreiben már teljes egyetértés uralkodott a kérdésben.

Sztálin halála után a Hruscsov-féle szovjet vezetés a korábbi szovjet politika átértékelésével igyekezett nemzetközi pozícióját javítani, mert nyugati oldalon több sikeres lépés történt. 1954 októberében szabályozták Trieszt kérdését,¹⁰² amelyet nem lehetett összekapcsolni az osztrákkérdéssel. Egyidejűleg 1954. október 23-án Párizsban aláírták azt a szerződésesokrot, amely rendelkezett a három nyugati hatalom és az NSZK alapvető kapcsolatairól, létrehozta a Nyugat-európai Uniót s felvette az NSZK-t a NATO-ba, amely 1955. május elején lépett hatályba.¹⁰³

1954. január–februárban eredménytelenül zárult a berlini négyhatalmi konferencia, ahol Molotov szovjet külügyminiszter a német militarizmus visszaállításával vádolta a három nyugati hatalmat.¹⁰⁴ A konferencián azonban az osztrák szövetségi kormány első alkalommal nyújtott be felhívást arról: senkivel sem lép katonai szövetségre, területén nem engedélyez katonai támaszpontokat és nemzetközi jogilag – Svájcra hasonlóan – örökös semlegességet vállal. A felhívás mintegy hidat vert Molotov későbbi, 1955. február 8-i nyilatkozatához, miszerint az Ausztria által a berlini konferencián felkínált semlegesség megfelelő alapot jelenthet a megegyezésre.¹⁰⁵

Hruscsov ezért egyre rugalmasabb álláspontra helyezkedett Ausztriával szemben. A vonatkozó szovjet levéltári iratok híján azonban főleg feltételezésekre hagyatkozhatunk. A nemzetközi kommentárok különböző indokokat neveztek meg a szovjet álláspont változásának okául. Az egyik vélemény szerint Moszkva az osztrák kérdés megoldását mintának szánja Németország ügyének megoldásánál. Mindez azonban valószínűtlennek tűnt akkor, amikor éppen megállapodás született az NSZK bevonásától a NATO-ba.

---

¹⁰² Miatán a szövetségesek nem tudtak megállapodni még hét évvel később sem az ENSZ Biztonsági Tanács fennhatósága alatt álló trieszti terület kormányzójának személyéről, és a hidegháború miatt a belső övezetfelosztás mindinkább megszilárdult, meghiúsult a semleges, multietnikai szabadállam létrehozásának kísérlete. Közös kormányzó nélkül lehetetlen volt egységes és a megszálló hatalmaktól független közigazgatást létrehozni. Ezt felismerve a szövetségesek lezárták a trieszti kísérletet. 1954. október 5-én Londonban Olaszország, az Egyesült Államok és Jugoszlávia aláírt egy memorandumot, amelynek értelmében a polgári közigazgatást az A övezetben „ideiglenesen” Olaszországnak, a B övezetben pedig Jugoszláviának adnák át, mindeközben minimális határváltoztatásokat végezzenek. Olaszország a békeszerződés határozatai értelmében biztosította Trieszt szabad kikötő további fennmaradását. A memorandumot az ENSZ Biztonsági Tanácsa is elfogadta. A szövetséges katonai kormányzat 1954. október 26-án átadta az A övezet közigazgatását Olaszországnak, s ezzel Trieszt Szabad Terület megszűnt létezni. Olaszország és Jugoszlávia a korábbi Trieszt Szabad Terület megosztásáról csak 1975. november 10-én, az osimói szerződésben rendelkezett.

¹⁰³ HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 244–264.

¹⁰⁴ NÉMETH István (válogatta): *A német kérdés 1945–1990. Dokumentumgyűjtemény*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993. 94–97.

¹⁰⁵ Waldheim: i. m. 92–93.

Ezzel szemben az osztrák államszerződési hajlandóságot illetően a szovjeteknél inkább

- a) az a megfontolás játszhatott szerepet, hogy Ausztria semlegesítésével az Alpok központi láncolatának Svájctól Kelet-Ausztriáig tartó vonala gyengítene a NATO stratégiai pozícióit, vagyis a semleges Svájc–Ausztria keresztvonal elvágná egymástól a NATO északi és déli (NSZK és Olaszország) szárnyát. Annyi bizonyos, hogy Hruscsov a szovjet vezetés bizonyos köreinek ellenére az államszerződés megkötését szorgalmazta, amelyből későbbi bécsi látogatása során sem csinált titkot.
- b) Az osztrák államszerződés aláírása a nemzetközi enyhülés időszakában nem csak az akkori szovjet pártvezető és későbbi miniszterelnök békés egymás mellett élési politikáját jelezte, hanem alátámasztotta enyhülési politikájának szavahihetőségét is.
- c) Ausztria hajlandósága, hogy távol marad minden szövetségi rendszertől, illetve semlegességi státuszt foglal el, megkönnyítette Hruscsov számára, hogy leküzdje azokat a nehézségeket, amelyeket magas szovjet párt- és katonai körök támasztottak az államszerződés kötésével és a szovjet megszálló csapatok kivonásával szemben.¹⁰⁶

Az 1955. május 14-én megalakuló Varsói Szerződés ugyanis új alapokat teremtett a szovjet csapatállomásoztatások számára a befolyásuk alatt lévő országokban. Nem kellett már tovább azzal érvelniük: a szovjet csapatok azért állomásoznak Magyarországon és Romániában, hogy fenntartsák a kapcsolatot az Ausztriában állomásozó szovjet csapatokkal.

b) Az államszerződés tartalma és aláírása (1955. május 15.)

1955. február 8-án Molotov a Legfelső Tanácsban tartott külpolitikai beszédében már nem követelte a szovjet csapatok tartós ausztriai állomásoztatását, hanem csak az osztrák semlegesség biztosítására helyezte a hangsúlyt. Az osztrák kormány az esélyt felismerve gyorsan válaszolt: március 16-án bejelentette, hogy nem kíván belépni katonai szövetségekbe és nem engedélyezi katonai támaszpontok létesítését állama területén.

1955 áprilisában Georgij Malenkov szovjet miniszterelnök meghívására osztrák delegáció utazott Moszkvába. Tagja volt Adolf Schärf (SPÖ) alkancellár, Leopold Figl (ÖVP) külügyminiszter és Bruno Kreisky (SPÖ) külügyi államtitkár; a delegációt Julius Raab (ÖVP) kancellár vezette. Közben Nyugaton az osztrák delegáció moszkvai meghívását taktikai manőverként értelmezték, az osztrák kormány a Szovjetunió szándékát komolynak tekintette. Az április 12–15. közötti megbeszélések áttörést hoztak, amelyet az osztrák semlegesség születésének tekintenek. Az osztrák semlegesség önkéntes felkínálása – összekötve azzal, hogy nem tartalmazott katonai feltételeket s nem társult egyik hatalom katonai jelenlétéhez sem – fontos volt Hruscsov számára nemzetközi tárgyalási hajlandóságát demonstratív módon bizonyítandó. Ezért a svájci minta alapján rövid úton megállapodtak Ausztria jövőbeni

¹⁰⁶ Uo. 85–86.

örökös semlegességéről. A szovjet kormány garanciaként elfogadta Ausztria semlegességét egy újolagos, Németországgal való egyesülést megakadályozandó.

A szovjetek a semlegesség szerződésben való rögzítését követelték. Először az örökös semlegesség kimondását állították feltételül, s csak ezután Ausztria szuverenitásának visszaállítását; az osztrák tárgyalók pedig azzal érveltek, hogy csak szuverén állam köthet jogilag kötelező semlegességet. Végül elfogadták az osztrák érveletet, hogy a semlegességi törvényt a szabad és szuverén Ausztria kötheti. A tárgyalásokat összegző moszkvai memorandum rögzítette, hogy Ausztria semleges állam lesz és a második világháború négy győztes hatalma garantálja államterülete sérthetlenségét.

Súlyosabb problémát jelentett az ausztriai „német tulajdon” kérdése. Mindez kiterjedt minden földbirtokra, amely már az anchluss előtt német állampolgárok tulajdonában volt, továbbá az anchluss után a németek által Ausztriába vitt tulajdonra, valamint a német tőkével Ausztriában felépített ipari létesítményekre, s minden tulajdonra, amelyet németek szereztek 1938–1945 között Ausztriában, kivéve a kikényszerített vásárlásokat és kisajátításokat. A szovjet övezetben az egész kőolajipart, a Dunagőzhajózási Társaságot és összesen 300 iparvállalatot német tulajdonként lefoglaltak, amelyek az USIA (Ausztriai Szovjet Tulajdon Igazgatása) kezelésébe kerültek.

A 150 millió dollár értékű volt német vagyont Ausztria áruszállításokkal válthatta meg, s tíz évig évente egymillió tonna kőolaj szállítására kötelezte magát (valójában összesen csak hat millió tonnát szállított), s a Dunagőzhajózási Társaság bel- és külföldi vagyonát kétféle millió dollárral megválthatta. Így Raab kancellár a tárgyalásokról visszaérkezve, április 15-én Bad Vöslau repülőterén kijelentette: „*Ausztria szabad lesz!*”

A május 2–12-e közötti bécsi nagyköveti konferencián egyetértés jött létre az államszerződésről. Itt Figl külügyminiszternek még az utolsó pillanatban sikerült törölnetnie a preambulumból Ausztria második világháborús vétkességének megnevezését, amelyről főleg a szovjet felet kellett meggyőznie.

Az államszerződést 1955. május 15-én írták alá a bécsi Belvedere-kastély márványtermében. A kilenc aláíró: V. M. Molotov, a Szovjetunió külügyminisztere, I. V. Iljicsov, a Szovjetunió főmegbízottja és követe, John Foster Dulles, az Egyesült Államok külügyminisztere, Llewellyn E. Thompson Jr., az Egyesült Államok főmegbízottja és követe, Harold Macmillan, Nagy-Britannia külügyminisztere, Geoffrey Arnold Wallinger, Nagy-Britannia főmegbízottja és követe, Antoine Pinay, Franciaország külügyminisztere, Roger Lalouette, Franciaország főmegbízott-helyettese és követe, valamint Leopold Figl, Ausztria külügyminisztere. Híressé vált a jelenet, amikor Figl kilépett a Belvedere-kastély erkélyére, s az ott várakozó tömegnek bejelentette: „*Ausztria szabad!*” A szerződés helyreállította a szabad, szuverén és demokratikus Ausztriát.

Június 7-én az osztrák Nemzeti Tanács ratifikálta a szerződést, amely az aláíró államok ratifikálása után, 1955. július 27-én lépett életbe. A megszálló hatalmak katonáinak kivonását október 25-i határidőben rögzítették.

1955. október 26-án, egy nappal azután, hogy az utolsó megszálló katona is elhagyta Ausztria területét, a semlegességi nyilatkozat saját szövetségi alkotmánytör-

vény formájában alkotmányi jogerőre emelkedett. (1965. október 26-a óta ez a nap osztrák nemzeti ünnepnap.) 1955. december 14-én Ausztria az Egyesült Nemzetek tagja lett.

A szerződés eredetijét a moszkvai külügyminisztérium, s nem Ausztria őrizte. Csak fél évszázaddal később, 2005-ben került vissza Ausztriába.

***

Az Államszerződés a független és demokratikus Ausztria visszaállításáról elnevezésű (röviden: bécsi államszerződés) dokumentum preambulumból és kilenc részből állt. A preambulumból kimaradt az utalás az osztrákok háborús felelősségére. Az I. rész politikai és területi rendelkezéseket tartalmazott. Ausztriát szuverén, független és demokratikus államként állították helyre. A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentették, hogy tiszteletben tartják az ország függetlenségét és területi sérthetlenségét. Úgy tervezték, hogy a német békeszerződésben (amelynek megkötésére később nem került sor) Németországgal elismertetik Ausztria szuverenitását és függetlenségét. Megtiltották a Németországgal való politikai vagy gazdasági egyesülést (anschluss-tilalom). Ausztria határait az 1938. január 1-jei állapotok szerint rögzítették. Az osztrák fennhatóság alá tartozó személyeknek biztosítani kellett az emberi jogok és alapvető szabadságok élvezetét. A szlovének és a horvátok kisebbségi jogokat kaptak. Ausztria vállalta, hogy demokratikus, titkos választáson alapuló kormánya lesz, s minden állampolgára számára biztosítja a szabad, egyenlő és általános választójogot. Feloszlát minden nemzetiszocialista szervezetet, és nem engedélyez náci és fasiszta szervezeteket, amelyeket külön rendelkezések szabályoztak. Ausztria kötelezte magát, hogy elismeri az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötött békeszerződések érvényét.¹⁰⁷

A II. rész a katonai és légügyi rendelkezések között részletesen szabályozta a náci szervezetek egykori tagjainak, valamint meghatározott más személyi körbe tartozó egyéneknek az osztrák hadseregbe való felvételének tilalmát. Az államszerződés katonai határozatai megtiltották atomfegyverek birtoklását, nehézfegyverzet és bombázó repülőgépek építését.

A III. rész a szövetséges haderők visszavonásáról rendelkezett, amelyet legkésőbb 1955. december 31-ig végre kellett hajtani.

A IV. rész a háborúból származó igényeket tartalmazta. Kimondta, hogy a szövetségesek Ausztriától nem követelnek jóvátételt. A szövetségesek ugyanakkor 1945. július–augusztusi potsdami értekezletük jegyzőkönyve alapján jogot szereztek az Ausztriában lévő valamennyi egykori német javak feletti rendelkezésre. A Szovjetunió 30 évre koncessziót kapott az Ausztria 1947. évi olajtermelése 60%-ának megfelelő termelést biztosító olajmezőkre, s az összes német vagyon kutatási területeinek 60%-ára. A Szovjetunió jogot szerzett arra, hogy a kutatási területeken 8 éven keresztül kutatásokat végezzen, és az olaj feltárásától kezdve 25 éven keresztül olajat termeljen ki. A Szovjetunió 420 000 tonna nyersolaj összeteljesítményű olajfinomítót is kapott. Megszerezte a Dunagőzhajózási Társaság Magyarországon, Ro-

¹⁰⁷ Halmosy: i. m. 294–296.

mániában, Bulgáriában és Kelet-Ausztriában lévő javainak 100%-át. A Szovjetunió 150 millió USA-dollár fejében átruházta Ausztriára a korábban birtokában tartott német vagyont, amelyet 6 éven belül kellett megfizetnie; háromhavonként 6,2 millió dolláros egyenlő részletekben. Ausztria kötelezte magát, hogy az egykori német vagyonként ráruházott javakat, jogokat és érdekeket nem bocsátja német jogi személyek vagy – 260 000 schillinget meghaladó érték esetében – természetes személyek tulajdonába.¹⁰⁸

Ausztria a Habsburg–Lotaringiai-ház igényével szemben kötelezte magát az 1919. április 3-i detronizációs törvény betartására.

A Nemzeti Tanács által 1955. október 26-án az örökös semlegességről elfogadott alkotmánytörvényt gyakorta tévesen az államszerződés részének tekintik, amellyel azonban nem áll semmilyen jogi kapcsolatban.

***

Az államszerződés aláírása és a megszálló csapatok kivonása egy sor kedvező körülmény egybeesésével magyarázható. Ma már bizonyos, hogy 1955 tavaszán Ausztria számára kinyílt „*a történelem ablaka*”, amelynek felismerése az akkori osztrák kormánycsapat érdeme volt. Helyesen ítélték meg és ismerték fel a rendkívüli lehetőséget, s a valószínűleg egyedüli lehetőségből levonták a megfelelő következtetéseket.

Ausztria az egyedüli európai ország, amely 1945 után államszerződésével az 1989. évi bársonyos forradalomig békés úton szabadult meg a megszálló hatalmaktól. A hidegháború éveiben az Anschluss-tilalmat és az örökös semlegességet úgy magyarázták, hogy nem lehetséges belépése az 1956-ban megalakult Európai Gazdasági Közösségbe. Ezért Ausztria 1960. január 1-jei hatállyal csatlakozott az Európai Szabadkereskedelmi Társuláshoz (EFTA), amelyhez akkor Norvégia, Svédország, Dánia, Nagy-Britannia és Svájc tartozott. Csak 1995-ben lett az Európai Unió tagja.

A megváltozott világhelyzetre tekintettel az osztrák szövetségi kormány 1990. november 20-án az államszerződést aláíró négy államhoz intézett nyilatkozatában *semmitse* nyilvánította a 12–16. cikkely katonai és légiközlekedési rendelkezéseit. A 12. és 15. cikkely 2. bek.-t pedig 2008-ban *többé nem érvényesnek* nyilvánították.

A Szovjetunió, mint az államszerződést aláíró egyik állam, valamint a szerződéshez csatlakozott Jugoszlávia nem létezik többé. Thomas Klestil osztrák szövetségi elnök ezért 1992-ben kijelentette, hogy a megszűnt országok esetében nem létezik automatikus jogfolytonosság. 1994-ben pedig az osztrák parlament elfogadta Ausztria és az Orosz Föderáció 1993. évi jegyzékváltását, amely a két ország szerződéses kapcsolatai között már nem említette az 1955. évi államszerződést.

c) Az örökös semlegesség követelményei

Az örökös semlegesség svájci semlegességi mintája előírta, hogy más államok közötti háborúkban betartják a semlegesség nemzetközi jogi normáit. Mindez azonban nemcsak feljogosítja, hanem egyenesen kötelezi arra, hogy területét minden rendel-

¹⁰⁸ Uo. 300–303.

kezésére álló eszközzel megvédje. A tartós semlegességnek ezért fegyveres semlegességnek kell lennie. Már békeidőkben sem szabad semmiféle kötelezettséget magára vállalnia, amelyek háborúhoz vezethetnek: nem szabad szövetségi szerződéseket kötnie, vagy területén valamely másik államnak katonai támaszpontok felállítását engedélyeznie, mert így belekeveredhet más államok háborúiba. Nem szabad semmiféle olyan szerződéses kötöttségeket magára vállalnia, amelyek háborúk esetén semlegességi jogával ellentétes cselekedetre köteleznék. Ezeket a kötelezettségeket „a tartós semlegesség másodlagos kötelelességeinek” nevezik.

Az illető állam törekszik államterülete integritásának más hatalmak általi elismertetésére és garancianyilatkozataik megszerzésére. Egyébként bel- és külpolitikájában teljesen szabadon cselekszik.

Semmiféle kötelezettséget nem vállal az ideológiai semlegességet illetően. A tartós semlegesség nem korlátozza a sajtó- és véleménynyilvánítási szabadságot. Amikor az 1930-as években néhány nemzetiszocialista újságíró a semleges államoktól ideológiai semlegességet követelt, ezt nem csak Svájc, hanem Norvégia is visszautasította, azzal, hogy az nemzetközi jogilag megalapozatlan. Megemlítendő, hogy a szárazföldi és tengeri semlegességről rendelkező 1907. október 18-i hágai egyezmény kiemelten kezelte a semleges sajtó szabadságát. E fenti elvek szerint valamely tartósan semleges országnak már békeidőben „mindent el kell követnie, hogy ne keveredjen háborúba, s mindent mellőznie kell, amely háborúba vonhatná.”¹⁰⁹

3. A nagykoalíciótól a szocialista kormányzásig (1956–1970)

a) Belpolitikai viták

Az infláció letörésére hozott intézkedések és a Marshall-tervvel szembeni ellenérzések miatt a kommunisták 1947-ben kiváltak a kormányból. Ezt követően Ausztriát közel két évtizedig a két nagy párt koalíciója kormányozta, amelyben a Néppárt adta a kancellárt, a szocialisták pedig az alkancellárt. Az 1949. októberi parlamenti választásokon már részt vett a hazatért hadifoglyok nagy része és az amnesztiával választójogot szerzett „kevésbé terbelt” nációk. Ezek szavazatainak egyesítésére törekedett a Függetlenek Szövetsége (*Verband der Unabhängigen* – VdU); a tervet a szocialista belügyminiszter is támogatta, arra számítva, hogy megtöri a Néppárt monopóliumát a „polgári” szavazók körében.

Az 1953. novemberi parlamenti választások nyomán Julius Raab¹¹⁰ kancellárságával és Schärf alkancellárságával ismét a nagykoalíció kormányzott. Tevékenysége

¹⁰⁹ Waldheim: i. m. 97–98.

¹¹⁰ Raab, Julius (1891–1964): néppárti politikus, 1953. április 2. – 1961. április 11. között szövetségi kancellár. 1938-ban Kurt Schuschnigg Anschluss előtti utolsó kabinetjében kereskedelmi- és közlekedési miniszter. 1945-ben az Osztrák Néppárt (ÖVP) egyik alapítója, 1952–1960 között vezetője. A szocialista párttal 1953-ban kötött nagykoalícióval (ÖVP–SPÖ), majd annak 1956. és 1959. évi megújításával az osztrák újjáépítés neves politikusa lett. 1955-ben sikerült megkötnie az osztrák államszerződést a négy győztes hatalommal, amely Ausztriának örökös katonai semlegességet és teljes szuverenitást biztosított.

erősítette Ausztria pozícióját a megszálló hatalmakkal szemben, és elejét vette az ország és Bécs nyugati és keleti részre osztásának. Az osztrák társadalmi fejlődés korszakos jelentőségű fejleménye volt, hogy a belpolitikai és a munkaügyi küzdőtér nem újultak ki azok a megrendítő erejű politikai és szociális összeütközések, amelyek az országot a két világháború között többször is a polgárháború küszöbére, végül pedig polgárháborúba (1934) sodorták, majd a hitleri agresszió könnyű áldozatává tették.

A belpolitikában 1966-ig szinte minden a régiben maradt: továbbra is a két vezető párt koalíciója kormányzott. A Függetlenek Szövetsége 1953-ban Osztrák Szabadságpártra (*Freiheitliche Partei Österreichs* – FPÖ) változtatta nevét. A fiatal köztársaság egyik első teherpróbája az 1956. októberi magyar felkelés leverését követő menekülthullám volt, amelynek során közel 200 ezren menekültek Ausztriába, illetve Ausztrián át más országokba.

A kommunisták parlamenti képviselőinek megszűnése és a szabadságpártiak szerény szerepvállalása miatt nőtt az elégedetlenség a nagykoalícióval szemben, mert a koalíciós partnerek egyúttal egymást tekintették az egyedüli komoly ellenfélnek. Vitáik középpontjában az államosított ipar, az államszerződés megkötése után pedig az 1955-ben osztrák tulajdonba került egykori német üzemek sorsa állt. A Néppárt az államosított ipar reprivatizálását követelte „népi részvények” formájában. A szocialisták és a szakszervezetek ellenezték a tervet. Új koalíciós paktumuk végül érvényben tartotta ugyan az államosításokat, de az államosított szektor felügyeletét kancellári hatáskörbe utalta, korlátozva ezzel az SPÖ-nek a szektor irányításában játszott domináns szerepét.

A hatvanas évek elején Habsburg Ottó, a trónfosztott császár legidősebb fia felújította hazai letelepedési kérelmét. Ottó nyilatkozatában maga és családtagjai nevében lemondott minden további trónigényről, és az Osztrák Köztársaság alkotmányát elismerve, lojális állampolgárnak nyilvánította magát. Ebben a minőségében azonban igényt tartott az osztrák állampolgárokat megillető jogokra is. A Habsburgkérdés 1963. június elején vált igazán sikamlós politikai üggyé, amikor a parlament viharos ülésén a szocialisták csak a szabadságpárti szavazatokkal tudták a Néppárt által képviselt hazatelepülési engedélyt leszavaztatni. Először fordult elő, hogy az SPÖ a koalíciós paktumot felborítva, szövetséget kötött a kormány parlamenti ellenzékével, saját koalíciós partnerével szemben.

Állást kellett foglalni Ausztria viszonyáról az európai integrációs törekvésekhez is. Az osztrák államszerződés dokumentumai Svájc semlegességét tekintették követendő mintának, a svájci Szövetségi Tanács viszont kinyilvánította, hogy az ország belépése az Európai Gazdasági Közösségbe nem egyeztethető össze a semlegesség svájci értelmezésével. Ezért az osztrák parlament ekkor eltekintett a Közösségbe való felvételtől. Helyette 1960 januárjában aláírták a hét európai ország szabadkereskedelmi övezetéről (EFTA) szóló megállapodást.

Az 1966. március 6-i parlamenti választásokon a Josef Klaus¹¹¹ vezette ÖVP abszolút többséget szerzett. A köztársaság két évtizedes fennállása után először alakult

¹¹¹ Klaus, Josef (1910–2001): néppárti politikus, 1964. április 2-ától 1970. március 3-áig szövetségi kancellár. 1949-ben salzburgi tartományi főnök, 1961-ben szövetségi pénzügyminiszter, de 1963-

egypárti kormány. Nem igazolódott az 1945 óta gyakorta emlegetett félelem, hogy az egyedüli kormányzás – különösen egy „polgári” párté – polgárháborús konfrontációhoz vezetne. Klaus azonban viszonylag kedvezőtlen időpontban jutott kormányra, mert az NSZK 1966–1967. évi gazdasági visszaesése Ausztriára is áterjedt. Ezért már az egyedüli kormányzás egy éve után a helyi választásokon a szocialista párt javára fordult a választási trend, amelynek vezetését Bruno Kreisky¹¹² vette át.

Klaus kormányán már az sem segített, hogy Olaszországgal időközben pozitív eredménnyel zárultak a Dél-Tirolról folytatott megbeszélések, s hogy feloldották a Habsburg Ottóval és családjával szembeni beutazási korlátozásokat. Az 1970. március 1-jei választásokon a szocialisták relatív többséget szereztek. Kreisky felismerte, hogy akár kisebbségi pozícióban is vállalnia kell a kormányzást, mert csak ez vezet el az abszolút többség későbbi megszerzéséhez. Ezért a rendkívüli választások mellett döntött. 1971 októberében a szocialisták erős abszolút többséget szereztek, és kockázat nélkül vállalhatták az egyedüli kormányzás felelősségét.

4. A Kreisky-korszak (1970–1983)

a) A modern Ausztria reformprogramja

Kreisky még 1970 tavaszán szocialista és pártonkívüli szakértők bevonásával kidolgoztatta a *Modern Ausztria* című komplex, nagyszabású reformtervet. A gazdaságpolitikai célok olyan szerkezetváltozást irányoztak elő, amely az országot Svédország és Svájc szintjére emelheti. A társadalom valamennyi rétege érezte, hogy az ország dinamikus fejlődésnek indul. A gazdasági növekedés már 1970-ben meghaladta a 8%-ot, ami rendkívüli teljesítménynek számított.

1971-től a Kreisky-kormány biztos parlamenti többségére támaszkodva nagyszabású társadalmi reformprogramba kezdett. Ennek sarkkövei voltak: az üzemi tanácsstagok részvételi jogának bővítése, a 40 órás munkahét és négyhetes évi fizetett

---

ban lemondott, mivel takarékosági programját visszautasították. 1963–1970-ben az ÖVP szövetségi vezetője. 1964-ben kancellárként koalícióra lépett az (ÖVP–SPÖ-kormány) a szocialistákkal, amelyet a párt 1966. évi választási sikerei miatt felmondott, s az egyedüli ÖVP-kormányzásra tért át.

¹¹² Kreisky, Bruno Dr. (1911–1990): jogász, szocialista politikus, 1970. április 21. – 1983. április 24.-ig szövetségi kancellár. 1935-ben a Szocialista Ifjúsági Szövetség funkcionáriusaként hazaárulás vádjával letartóztatták. 1938-ban, az Anschluss idején a zsidóellenes intézkedések miatt a *Gestapo* foglya, majd sikerült Svédországba menekülnie, ahonnan 1951-ben tért vissza. 1953-ban a kancellári hivatal államtitkára, 1959–1966-ban külügyminiszter, a szigorú semlegesség híve. 1967-ben az SPÖ elnöke, majd 1970-ben kisebbségi kabinetet alakított. 1971-ben, 1975-ben és 1979-ben pártjának abszolút többséget szerzett. Karizmájával, szociális elkötelezettségével és számos nemzetközi kezdeményezésével meghatározta Ausztria belpolitikáját és növelte nemzetközi hírnevét. Korán fellépett a közel-keleti konfliktus békés rendezéséért, a palesztinok önálló államalakítási jogáért. Izrael tiltakozása ellenére Ausztria 1980-ban első nyugati országgént a palesztin nép legitim képviselőjének ismerte el a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet. 1983-ban, az abszolút többség elvesztése után visszavonult a kormány és a párt éléről. Miután az 1986. őszi választásokon az SPÖ újabb szavazatvesztéssel szenvedett, s a két nagy párt nagykoalíciót kötött, tiltakozásul lemondott tiszteletbeli pártelnöki funkciójáról is.

szabadság bevezetése, a szociális biztosítás rendszerének kiterjesztése a társadalom csaknem valamennyi rétegére. A családjog reformja megteremtette a férfiak és a nők egyenjogúságát a házasságban. Bevezették az egyszeri anyasági segélyt. Az egyetemi reformtörvény nagyobb részvételt biztosított a diákoknak és a tanársegédeknek az egyetemi önkormányzati és oktatási ügyekben; az egyetemeken 1972-ben megszűntették a tandíjat. Az iskolareform keretében többek között általánossá tették az ingyenes tankönyvellátást. Rendezték a pártok jogi helyzetét, megszüntették a parlamenti képviselők adóprivilegiumát. A jórészt szlovén lakosságú Dél-Karintiában (a sovinszta jobboldal makacs ellenállása dacára) kétnyelvű helyesítéskönyveket állítottak fel. Rendelkeztek a tömegtájékoztatás jogköréről és irányításáról.

Az államosított iparban léépítették az arányos képviselési rendszerhez kötődő, pártpolitikai érdekeket szolgáló pozíciókat, előtérbe helyezve a rentabilitást, a modern piackutatást és a magasabb termelékenységét. 1973-ban az „*acélújzáróval*” 76 ezer munkást és alkalmazottat foglalkoztató acélkonzernt hoztak létre.

b) Az érdekegyeztetés átfogó rendszere

A reformok rövid időn belül az élet minden területén felgyorsították a fejlődést, és Ausztriát az élvonalban haladó modern ipari országok sorába emelték. A magántőke a szociális területen hozott áldozatokért a modernizált nemzetgazdaság eredményeivel és kibővült világpiacon való lehetőségeivel kárpótolta magát. Ausztriában a szocialista reformpolitika és a szociális partnerség elve működésének kedveztek a más nyugat-európai országoknál demokratikusabb tulajdonviszonyok. Ráadásul az országban 1957-től az érdekegyeztetés szinte egyedülállóan átfogó rendszere alakult ki a felmerülő problémák megoldására. Az önkéntes, törvényi szabályozás nélkül működő, bér- és árkérdéseket tárgyaló Paritásos Bizottság (tagjai a szakszervezet, a szövetségi munkáskamara, a gazdasági kamara, a mezőgazdasági kamarák elnöki konferenciája, az Osztrák Nemzeti Bank, a mező- és erdőgazdasági, a gazdasági- és a munkaügyi minisztérium) elnöke a kancellár. A bizottság az egyhangú döntés elve miatt kompromisszumra kényszerül. Nem rendelkezik ugyan jogi kényszerítő eszközökkel, a hozzá tartozó szervezetek mégis érvényesítik a bizottság határozatait a munkaadók és a munkavállalók között.

c) Ausztria gazdasági eredményei az 1970–1990-es években

Az osztrák gazdaságot 1945 után alapvetően a magángazdaság elvére alapozták. Ez alól kivétel a posta, a vasút és a szövetségi erdőgazdálkodás, illetve a kommunális üzemek és a tartományi vállalkozások. Az államosítási törvény értelmében a szövetségi vagy tartományi tulajdonban lévő vállalatok a köztulajdon különleges formái. Elsősorban az alapanyagipar, az energiagazdaság és néhány nagybank tartozik közéjük. Az államosított vállalatok az idők során magánjogi társaságokká alakultak, tulajdonosuk azonban a szövetség vagy a tartomány. Az államosított iparvállalatok szövetségi tulajdonú holdingtársaságok (*Österreichische Industrieholding AG* – ÖIAG-konzern, illetve társasága, az *Austrian Industries AG*) tulajdonába kerültek.

A gazdaság a Kreisky-kormány idején dinamikusan fejlődött: egy évtized alatt, az 1970-es évek végére 52%-os növekedést ért el. A bruttó nemzeti termék értéke 1978-ban 56,4 milliárd dollárt, egy főre számítva 7520 dollárt tett ki (Magyarországon akkor ez 36,8 milliárd dollár, egy főre pedig 3450 dollár volt). Az osztrák gazdaság gyors fejlődésének – a nemzetközi gazdasági folyamatokat helyesen értelmező koncepción túlmenően – fontos mozzanata volt a német tőke nagyarányú beáramlása.

Ausztria, mint fejlett ipari ország, a bruttó hazai termékéből (GDP) 1992-ben a mező- és erdőgazdálkodás 3,3, a másodlagos szektor (ipar, kisipar, energiagazdaság, bányászat) 39,4, a terciér szektor (kereskedelem, közlekedés, bankszolgáltatás, vagyongazdálkodás, egyéb magánszolgáltatások, közszolgáltatás, importintézés) 57,3%-kal részesült. Az ország 1992-ben másfél százalékos reálnövekedést ért el, amely meghaladta az európai OECD-államok átlagos egy százalékos növekedését. A GDP értéke ugyanebben az évben folyó árakon névlegesen 2028,6 milliárd schillinget tett ki. Ez egy főre eső értékben évente egy lakosra 257 200 schilling, egy foglalkoztatottra pedig 596 100 schilling. 1992-ben az egy főre jutó havi jövedelem 24 715 schilling volt. A fogyasztási árak indexe 4,1%-kal, a bérszínvonal 5,6 %-kal nőtt.

Ausztria mezőgazdasága (az 1990-es évek elején 278 ezer mezőgazdasági üzem) képes megtermelni az ország élelmiszerszükségletét. Ez elsősorban a gépesítés és a racionalizálás magas fokának, valamint a legújabb mezőgazdasági eljárások rendszeres alkalmazásának köszönhető. A tulajdonmegosztás sajátos. A mezőgazdasági üzemek mindössze 2,3%-a a 100 hektárnál nagyobb birtok, zömük (53%) egészen kicsi, 1–10 hektáros családi kisüzem. Az Alpok hegyeiben folytatott jellegzetes Alm (alpesi)-gazdálkodás nagyban hozzájárul az évi 3–4 millió tonnás tejtermeléshez. Mivel területének 46%-át erdő borítja, a fakitermelés Burgenlandtól Voralbergig az egyik fő tevékenységi ág.¹¹³

Ausztria külkereskedelme mindvégig erősen Európára összpontosult. Az utóbbi évtizedben kivitelének 87, behozatalának pedig 82%-a az Európai Unió országaiból származott. A 3 millió bérből, vagy fizetésből élő alkalmazott számához képest Európában jó eredménynek számít, hogy a munkanélküliek aránya az 1990-es évek első felében nem érte el a hat százalékot. Az országban 1992-ben 273 900 vendégmunkás dolgozott.

d) Ausztria a nemzetközi politikában

Ausztria 1955. december 14-én az ENSZ tagja lett, s azóta aktívan közreműködik a szervezet sokrétű feladatainak megoldásában. Számos bizottság (világűrbizottság, a tengerfenék békés használatának bizottsága, emberjogi bizottság, a világkereskedelmi konferencia tanácsa) tagja volt.

Az egykori osztrák külügyminiszter és ENSZ-nagykövet, Kurt Waldheim 1971–1981 között az ENSZ főtitkári tisztségét töltötte be, majd 1986-tól 1992-ig osztrák szövetségi elnök. Gerald Hinteregger 1987 és 1994 között az ENSZ Európáért felelős gazdasági bizottságának végrehajtó titkára volt. Benita Ferrero-Waldner 1993–1995 között az ENSZ főtitkárának protokollfőnökeként, s ezzel a legmaga-

¹¹³ Österreich. Tatsachen und Zahlen: i. m. 70–71.

sabb rangú osztrák ENSZ-tisztviselőként dolgozott. Franz Vranitzky 1997-ben az Európai Biztonsági és Együtműködési Szervezet (OSZE) megbízásából az albániai helyzet javításának nemzetközi koordinátoraként működött.

Ausztria aktívan támogatta az ENSZ fáradozásait a világbéke fenntartása érdekében. 1960 óta több mint 37 000 katonával vett részt ENSZ békefenntartó akciókban.

Ausztria semlegessége, földrajzi helyzete Európa központjában és aktív részvétele a világ eseményeiben Bécsset mindinkább nemzetközi konferenciavárossá tették. Fontos nemzetközi szervezetek rendezték be főhadiszállásukat a városban.

Bécs 1979-től az ENSZ egyik hivatali helye lett. A Nemzetközi Központban a két autonóm ENSZ-szervezet – Nemzetközi Atomenergia Szervezet (IAEO) 1957-től és az Ipari Fejlődés Szervezete (UNIDO) 1967-től – mellett egy sor ENSZ-szervezet működik. Az olajexportáló országok (OPEC) szervezetének állandó székhelye 1965 óta Bécsben található.¹¹⁴

1961-ben a város adott otthont a Hruscsov–Kennedy találkozóknak. 1970–1972-ben itt folytak a szovjet–amerikai megbeszélések a stratégiai fegyverek (SALT) korlátozásáról, majd a közép-európai csapatcsökkentésekről. 1979-ben Carter amerikai elnök és Brezsnyev főtitkár Bécsben írta alá az ún. SALT–II. egyezményt.

Bécs a székhelye az Európai Biztonsági és Együtműködési Szervezetnek (OSZE, korábban KSZE). 1986–1989 között itt tartották a harmadik KSZE konferenciát, amely az OSZE–államok külügyminisztereinek konferenciájával zárult. 1989-től 1992-ig a bécsi Hofburgban folytak az európai hagyományos fegyverzet-csökkentési, valamint a bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről folytatott tárgyalások. Az 1992-ben aláírt KSZE-szerződés Közös Tanácskozó Csoportja, valamint a Nyitott Égbolt szerződés tanácskozó bizottsága szintén Bécsben ülésezett.

1993-ban a város adott helyet az ENSZ emberjogi világkonferenciájának is.

Ausztria az Európa Tanácsba 1956-ban történt felvétele óta európai keretekben is aktív tevékenységet fejtett ki. Lujo Tončić-Sorinj (1969–1974) és Franz Karasek (1979–1984) személyében kétszer osztrákot választottak az Európa Tanács főtitkárának. 1993-tól 1997-ig Peter Leuprecht töltötte be az Európa Tanács főtitkár-helyettesének pozícióját. Ausztria tevékenyen hozzájárult a legtöbb Európa-konvenció kidolgozásához.

Nem volt problémamentes az ország csatlakozása az Európai Unióhoz; az 1994. júniusi referendum során az osztrák polgárok 67%-a szavazott az EU-tagságra. Ausztria hosszabb tárgyalássorozat után, 1995 januárjában (Svédország és Finnország társaságában) azonban akkor vált az Unió teljes jogú tagjává, amikor a szervezet a maastrichti megállapodások jegyében éppen az integráció magasabb szintjére lépéshez szükséges – többségükben szigorú megszorító jellegű – intézkedések végrehajtásán dolgozott. Tulajdonképpen a nagykoalíció meghosszabbításának egyik fő indítéka is ez volt: egyik párt sem vállalhatta, hogy a csatlakozáshoz szükséges kemény szigorító intézkedéseket a másik ellenében kelljen végrehajtania.

A belépéssel Ausztria az európai belső piac tagja lett, s így Nyugat- és Kelet-Európa közötti pozíciója pótlólagosan felértékelődött. Franz Fischler korábbi me-

¹¹⁴ Uo. 64–65.

zőgazdasági miniszter megbízást kapott az Európai Bizottság agrárreszortjának vezetésére.

1998 második felében Ausztria először gyakorolta az EU Tanácselnökségét, amikor a foglalkoztatáspolitikát, az *Agenda 2000* keretében az EU-reformokat, a szervezet bővítését és az euró 1999. január 1-jei bevezetését állította törekvései középpontjába.¹¹⁵

Ausztria az Európai Unióhoz való csatlakozással (1995) foglalta el szerves európai pozícióját. Az „*osztrák út*” sikerét jelzi többek között az is, hogy 2009-ben Ausztria egy főre jutó GDP-je 45 686 amerikai dollár volt, amellyel a 9. helyet foglalta el a világban. (Magyarország ugyanekkor 12 914 amerikai dollár GDP-vel a 47. helyen állt.)

e) Aktív semlegesség az 1990-es években

Az osztrák külpolitika célját a változó összetételű kormányok egyaránt az ország függetlenségének megőrzésében jelölték meg, amit a mindenkori geostratégiai, történelmi és politikai helyzethez igazodó aktív, semleges külpolitikával igyekeztek biztosítani.

A bipolaritás megszűnésével alapvetően megváltoztak Ausztria semlegességének keretfeltételei. 1989 júliusában, amikor a nagyhatalmak többsége még ingadozott a Szovjetunióban, valamint a közép- és kelet-európai országokban zajló fejlemények megítélésében, az osztrák kormány benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Közösségekhez. 1990-ben pedig közölte az államszerződést aláíró hatalmakkal, hogy a semlegességet a továbbiakban csak bizonyos katonai vonatkozásokban tartja érvényesnek. Eszerint Ausztria a jövőben sem csatlakozik katonai szövetséghez és nem engedélyezi, hogy idegen államok katonai támaszpontokat hozzanak létre területén. Az államszerződés egyéb katonai- és légi közlekedési megszorításait viszont semmisnek tekintette, bár továbbra is tartotta magát az atom-, a biológiai és a vegyi fegyverek tilalmához.

A katonai semlegesség értelmezésében a változás hamarosan konkrét lépésekben is megmutatkozott. 1991-ben Ausztria közreműködött az öbölháborúhoz szükséges katonai erők felvonulásában. Részt vállalt az egykori Jugoszláviában kitört véres konfliktust enyhíteni hivatott ENSZ-békefenntartó erőfeszítésekben, és a háború sújtotta délszláv lakosság megsegítésére indított humanitárius akciókban is. Bizonyos számú menekültet is elhelyezett. Új mozzanatokkal bővült keleti szomszédjaival kapcsolatos „*hidfunkciója*” is. 1992 januárjában Ausztria (Magyarország, Lengyelország, Szlovénia, Horvátország, Olaszország, Bosznia-Hercegovina és az akkori Cseh és Szlovák Köztársaság mellett) közreműködött a térség laza konzultációs és koordinációs fóruma, a Kelet-európai Kezdeményezés (CEI) létrehozásában.

Bonyolultabb, belpolitikai súrlódásokat is kiváltó problémának bizonyult az ország viszonya a NATO-hoz és az aktivizálódó Nyugat-európai Unióhoz. Miután felmerült az ország több keleti szomszédjának a NATO-hoz való csatlakozása, némileg anakronisztikusnak látszott a merev osztrák elzárkózás. Ezért a hivatalos

¹¹⁵ Uo. 65–66.

osztrák külpolitika feladta tartózkodását a közös katonai akciókkal szemben: osztrák katonai egységek részt vettek az Egyesült Államok által kezdeményezett, NATO-n belüli ún. békepartnerségi akciókban, a délszláv háború színterén megjelent ún. IFOR- és ENSZ-egységekben. Változatlanul vonakodott viszont elkötelezni magát a NATO-hoz való szervezeti csatlakozás ügyében.

5. Kiskoalíció és nagykoalíció (1983–1999)

Mindazonáltal, különösen az 1979–1980-as második olajárrobbanás után, szaporodtak a nehezen kezelhető gazdasági gondok. Ezek, és a szokásos „*elhasználódási effektus*” miatt az SPÖ az 1983. áprilisi parlamenti választásokon elveszítette abszolút többségét. Az SPÖ – immáron Kreisky nélkül, Fred Sinowatz¹¹⁶ kancellárságával – az FPÖ-vel alakítandó kiskoalíció (1983–1986) mellett döntött. A második köztársaság ezzel eljutott a kormányzás utolsó, még ki nem próbált formájához, s az FPÖ is belépett a parlamenti váltógazdálkodás rendszerébe.

1986-ban, Sinowatz lemondása után, a szintén szocialista párti Franz Vranitzky¹¹⁷ foglalta el a kancellári széket. Mivel 1986 szeptemberében az FPÖ szélsőséges „*nagynémet*” szárnyának képviselője, Jörg Haider¹¹⁸ lett a Szabadságpárt szövetségi pártelnöke, a szocialisták felmondták a kiskoalíciót.

Az 1986. novemberi parlamenti választások után ismét szocialista-néppárti nagykoalíció (1986–1999), majd ezután néppárti-szabadságpárti kiskoalíciós kormány alakult. (A szocialista párt az 1990-es években nevét Ausztria Szociáldemokrata Pártjára változtatta.)

Más európai országokhoz hasonlóan, Ausztriában is megszerveződtek a Zöldek. Még parlamenten kívüli csoportként megakadályozták a zwentendorfi első osztrák

¹¹⁶ Sinowatz, Fred (1929–2008): szocialista politikus, 1983. május 24-től 1986. június 16-ig szövetségi kancellár. 1971-ben oktatási miniszterként belépett Kreisky kormányába, majd annak lemondása után a szocialista párt (SPÖ) és a Szabadságpárt (FPÖ) kiskoalíciójának kancellárja. A néppárti Kurt Waldheim szövetségi elnökké választása után lemondott tisztségéről.

¹¹⁷ Vranitzky, Franz (1937–): szociáldemokrata politikus, 1986. június 16-tól 1997. január 20-ig szövetségi kancellár. 1981-től az állami *Länderbank* vezérigazgatója. 1984-ben pénzügyminiszter Sinowatz szociálliberális kormányában. Annak lemondása után 1986-ban kancellár, majd 1987-től a nagykoalíció kancellárja, 1988-ban az SPÖ elnöke is. Az országos ellenállást leküzdve 1995-ben elérte Ausztria felvételét az Európai Unióba. Mindez modernizációs folyamatot indított el, amely növekvő munkanélküliséggel, költségvetési hiánnyal és jelentős szociális vívmányok leépülésével járt együtt. 1997 elején mindkét pozíciójáról lemondott Victor Klima javára. 1997-ben az albániai váltságban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet megbízottjaként közvetített.

¹¹⁸ Haider, Jörg (1950–2008): osztrák jogász, politikus. 1969–1973-ban jogot és államtudományt tanult a bécsi egyetemen. 1973–1976-ban tudományos munkatárs, illetve tanársegéd a bécsi egyetem állam- és közigazgatás-jogi intézetében. 1971 óta az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) szövetségi elnökségének tagja. 1976–1983-ban a párt karintiai szervezetének titkára, majd 1983–1998-ban tartományi vezetője. 1986–2000 között az FPÖ szövetségi elnöke. 1979–1983-ban, 1986–1989-ben, ill. 1992–1999-ben szövetségi parlamenti képviselő, frakcióvezető. 1989–1991-ben és 1999-től Karintia tartományi főnöke. 2005 áprilisában kilépett az FPÖ-ből és új pártot alapított Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) néven. Politikáját erős nemzetiségellenesség jellemezte. Autóbalesetben halt meg; előtte egy melegbárban részegedett le.

atomerőmű használatba vételét. 1986-ban bejutottak a Nemzeti Tanácsba. A Zöldek parlamentbe kerülésével mozgásba jött az osztrák pártélet. Elmúlt a két párt elvitathatatlan abszolút túlsúlyának időszaka; 1986-tól a parlamentben, a korábbi három párt helyett négy, 1993-tól pedig öt párt képviselteti magát. 1993. február elején ugyanis Heide Schmidt vezetésével öt képviselő kilépett a Szabadságpárt mérsékelt szárnyából és Liberális Fórum néven saját frakcióba tömörült.

Ezek mélyen belevágtak az osztrák társadalom által magasra értékelt szociális elvítő rendszerek működésébe, mert szűkítették az állam gazdasági újraelosztó szerepét. Ez a kérdés már az 1994. évi választások előtt a politika középpontjában állt. A szigorító intézkedések elsősorban a szocialista párt bázisát tették ki erős szakító próbának. Ezt Vranitzky kancellár (egyben szocialista pártelnök) és csapata azzal próbálta kivédeni, hogy egy bizonyos ponton túl, relatív többségét is latba vetve, újtát állta több alapvető szociális biztosíték (pl. a paritásos egyeztető mechanizmus) kiiktatásának. Mindazonáltal a Néppárt vezetői a szocialisták soraiban kirobant éles vitát úgy értékelték, hogy eljött az ideje a kormány átvételének. Ezért – az Osztrák Köztársaság történetében második alkalommal – alig több mint egy év leteltével, újabb választás kiírását (1995) kényszerítették ki, koalíciós partnereiket támadva azokért a szigorú pénzügyi rendelkezésekért, amelyekről valójában közösen döntöttek a koalíciós tárgyaláson. Rendkívül heves, időnként eldurvuló hangú kampány után azonban kénytelenek voltak meghajolni a választók döntése előtt. Az SPÖ megerősödve került ki a szó szoros értelmében vehető küzdelemből. A polarizálódás viszont az FPÖ bizonyos szavazóit is arra készítette, hogy a legnagyobb polgári erőre, az ÖVP-re szavazzanak.

6. Néppárti-szabadságpárti kiskoalíció (1999–2006), majd ismét nagykoalíció (2006–)

Az 1999. évi választások történelmi fordulatot hoztak: felbomlott a nagykoalíció, s elhúzódó tárgyalások után 2000 februárjában megalakult az ÖVP–FPÖ jobbközép kiskoalíciója. A Néppárt vállalta Ausztria ideiglenes politikai elszigetelődését. Az Európai Unió 14 tagállama ugyanis 2000 szeptemberéig szankciókat hirdetett ki az országgal szemben. A szocialista párt ellenzékbe vonult. Wolfgang Schüssel kancellár a szövetségi kormány központi feladatának az EU keleti bővítését nevezte meg, hangoztatva, hogy az Ausztria érdekében áll.

A 2002. évi választások eredményeként folytatódott a néppárti-szabadságpárti kiskoalíció. 2004 áprilisában az osztrákok hat évre a szociáldemokrata Heinz Fischerrel választották államfőnek. A 2006. évi választások óta ismét SPÖ–ÖVP nagykoalíció kormányoz Werner Faymann¹¹⁹ (SPÖ) kancellárságával.

¹¹⁹ Faymann, Werner (1960–): érettségijét követően az SPÖ bécsi ifjúsági szervezetének vezetője. 1985–1988 között négy szemesztert hallgatott jogtudományból, de tanulmányait nem fejezte be, konzulensként dolgozott a Zentralsparkasséban. 1985–1994 között a bécsi tartományi gyűlés és a községtanács tagja. 1998–1994 között a bécsi albérlők egyesületének ügyvezetője, majd 1994-től hivatalvezető lakásépítési tanácsnok, 2007-től infrastrukturális miniszter. 2008. júniusban az SPÖ ügyvezető elnöke. Miután Wilhelm Molterer (ÖVP) felmondta az SPÖ–ÖVP koalíciót, az SPÖ öt jelöltet az új parlamenti választásokra. 2008. augusztusban az SPÖ szövetségi pártelnöke. A 2008. évi par-

7. Az „osztrák út” – összegzés

Az első világháború után Ausztria kedvezőtlenebb helyzetbe került, mint Magyarország: az egész birodalmat elveszítette. Az 1919. évi saint-german-i béke jobban megcsonkította területét és lakosságát: iparvidéke Csehszlovákiához, mezőgazdasági utánpótlása pedig Magyarországhoz került. Ráadásul az ország keleti részén fekvő 1,6 milliós Bécs örökölte az Osztrák–Magyar Monarchia közigazgatási apparátusát.

Az egyedül maradt, „életképtelen” Ausztria, a frissen kikiáltott első osztrák köztársaság keretében megkísérelt előre menekülni. Az 1848–1849-es megghiúsult német egyesítés és a Német Birodalomból való 1871. évi kiszorulása után szociáldemokrata vezetése célul tűzte ki, hogy megszerzi a szövetségesek engedélyét a Német Birodalommal való egyesüléshez. Otto Bauer számára az Anschluss kérdése a külpolitikai problémák élén állt: egy marxista Nagy-Németországot képzelt el, s Ausztria csatlakozásában látta az egyetlen esélyt a német kisebbség kérdésének megoldására. Rövidesen azonban kiderült, hogy a szövetségesek szigorú Anschluss-tiltalma miatt a német kártya „nem nyerő”, sőt a Berlinnel való együttműködés pusztán hangoztatása is kifejezetten káros Ausztriára nézve.

A saint-germain-i béketárgyalásokra a Karl Renner kancellár, külügyi államtitkár vezette osztrák delegáció maximális programmal érkezett: a cseh-, morva és osztrák-sziléziai németek számára önrendelkezési jogot, vagy legalábbis autonómiát és Németországgal valutauniót akart elérni. Dél-Tirol teljes visszaadását sürgették Ausztriának, de hajlandók voltak felajánlani Olaszországnak Tirol semlegességét és olasz helyőrségek állomásoztatását. Ezért szinte magától értetődően elvárták, hogy Dél-Stájerország és Karintia megosztás nélkül Ausztriánál maradjon.

Bécsben úgy vélték, hogy a kettős monarchia javait és adósságait az utódállamokkal együtt, közösen megállapítandó kvóták alapján kell viselniük, s ezt az elvet a győztes hatalmak esetleges jóvátételi igényei során is érvényesíteni kell. Bécs következetesen elutasította a szövetségesek által felállított elméletet Ausztria és a birodalom ciszlajtai felének jogfolytonosságáról. Úgy vélték, hogy a kettős monarchia a „darabokra tépés” (dizmembráció) után bukott el és Német–Ausztria 1918. november 12-én forradalmi úton jött létre, ugyanúgy, mint a többi állam, amelyek a monarchia területén alakultak meg. Ausztria egy hatalommal sem állt háborús viszonyban, senkinek sem üzent hadat és neki sem üzentek hadat. Hans Kelsen professzor, az államjog és nemzetközi jog szakértője és az alkotmány kidolgozója e gondolatot már 1918 decemberében megfogalmazta. A szövetségesek azonban elutasították érvelését, mert e jogfelfogás veszélyeztette volna az Ausztriával szembeni jóvátételi követeléseket. Ausztria így a monarchista múltjától való eltávolodástól kedvezőbb bánásmódot és engedményeket várt a szövetségesek részéről.

A békefeltételek vitájában már ekkor felmerült az osztrák semlegesség gondolata is. A javaslatok egyes államrészek semlegességétől az egész állam semlegességéig terjedtek. E gondolatok azonban ekkor még hatástalanok maradtak, mert a szövetsé-

---

lamenti választásokon az SPÖ Faymann-nal megőrizte első helyét, de 2006-hoz képest súlyos vereséget kellett elkönyvelnie. 2008 novemberében az SPÖ és az ÖVP megállapodott a nagykoalíció új alapokon történő helyreállításában Faymann kancellárságával.

ségesek békeelképzelései a Nemzetek Szövetsége alakítására irányultak. Egy ilyen szervezet pedig a kollektív biztonság elképzelésére épült, amely a korabeli felfogás szerint még kizárta a semlegességet.

Az osztrák békeszerződés második megfogalmazása Ausztriának ítélte a mai Burgenlandot, Nyugat-Magyarország területét hozzávetőlegesen 250 ezer lakossal. Pozsony megye Csehszlovákiához került. Burgenland elcsatolása végül is a Wilson elnöknél folytatott kitartó osztrák lobbizás eredményeként történt, a területen többségben élő németek önrendelkezési elvére hivatkozva. (A lobbizás a későbbiekben is az osztrák politika jellemzője maradt, amely többnyire sikerrel járt. Ezt folytatta intenzíven az ország érdekében Habsburg Ottó is). Az antantországok burgenlandi területi döntésére kétségtelenül kihatottak a Magyar Tanácsköztársaság fejleményei is. Otto Bauer a burgenlandi „*vértalan ajándékról*” állítólag így nyilatkozott: „*A bolsevizmus elleni helyzetünket akarták megerősíteni, amikor az északon és délen elszenvedett nagy veszteségekért keleten, a bolsevista Magyarországra rovására helyezték kilátásba számunkra kárpótlást.*”

Az Anschluss tilalma az utolsó jövőbeli reményeket is eloszlatta. Bebizonyosodott, hogy az antant az európai erőegyensúly érdekében nem kívánt másként cselekedni. Nem óhajtotta keleten Ausztriával kárpótolni Németországot, amely nyugaton elveszítette Elzász-Lotaringiát. A párizsi békekonferencia Ausztriát önálló államként a mai keretekben hozta létre. Elveszítette Dél-Tirolt, Triesztet, Isztriát és Dalmáciát. El kellett ismernie Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország, valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állami önállóságát. A nemzetiségi elvet Ausztria határainak rögzítésekor is nyilvánosan megsértették, amikor a Brenner zárt német lakosságát megkérdezésük nélkül Olaszországhoz csatolták. Kereken négy-millió egykori, német nyelvű osztrák került idegen uralom alá.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának lélektani sokkját tetézte, hogy a saint-germain-i békeszerződés (1919) e maradék romhalmazt kiáltotta ki az első világháború felelősének. A korábban területét és lakosságának számát tekintve Európában harmadik államból a békeszerződés után egy 84 000 km²-nyi terület maradt, ahol hozzávetőlegesen 6,5 millió lakos élt. E maradék állam gazdaságát elvágták a Monarchia korábbi nagytérségi adottságaitól, így többnyire alkalmatlanná vált az új államterület igényeinek kielégítésére. A Monarchia örökségén osztozó utódállamok közül Ausztriát sújtották leginkább a régi gazdasági egység vértalan felbomlásának hátrányai. Ezért széles körben terjedt az ország „*életképtelenségének*” tézise.

Az évszázados, soknemzetiségű birodalom széthullása és a háború utáni évek nehézségei felerősítették a centrifugális tendenciákat. A monarchia idejére visszanyúló „*három tábor*” (keresztényszociálisok, szociáldemokraták, különböző német-nemzeti és nemzeti-liberális csoportosulások) döntő szerephez jutott a köztársaság megalakulásakor is.

Az Osztrák Köztársaság parlamentje 1919. április 3-án elfogadta az ún. Habsburg-törvényt, amely megszüntette a Habsburg–Lotaringiai-ház minden uralkodói és egyéb előjogát. Biztonsági okokból kiutasították az országból a ház mindazon tagjait, akik nem mondtak le jogaikról és nem vallották magukat az Osztrák Köztársaság hűséges állampolgárának. (1935 júliusában a Schuschnigg-kormány ugyan eltörölte az 1919. évi Habsburg-törvényeket, a kiutasítást és a vagyonelkobzást. De

az újonnan létrehozott alapot a nácik 1938-ban ismét feloszlatták, Habsburg Ottó ellen pedig körözést adtak ki.) Ausztria meglehetősen mostohán bánt a Habsburg-házzal: 1945 végén a Renner-kormány ismét követelte Habsburg Ottó és testvérei kiutasítását azon indoklással, hogy az 1920. évi alkotmány ismét hatályban van, ezért a Habsburgokra vonatkozó kiutasítási törvények újból érvényesek. 1955-ben a Habsburg-törvényt még az osztrák államszerződésbe is felvették, amelyen egyébként maguk a szovjet tárgyalók is csodálkoztak; 10. cikkelyének 2. bekezdésében ez állt: „*Ausztria továbbá kötelezi magát, hogy fenntartja a Habsburg–Lotaringiai-házat érintő 1919. április 3-i törvényt.*”

1918–1920-ban szociáldemokrata-keresztényszociális nagykoalíció kormányzott Ausztriában. Az 1918. évi eseményektől fokozatosan eltávolodva azonban a pártok szárnyain mindinkább formálódtak a demokrácia ellenségei. A szociáldemokraták azzal táplálták ezek bolsevizmustól való félelmét, hogy pártprogramjaikban a proletariátus diktatúráját és a marxizmust emlegették. A két nagy politikai tábor rövidesen paramilitáris egységeket kezdett felállítani. Ausztriában az első világháború után egyes területeken *Heimweh*rek alakultak részben az első világháború után hazatért katonákból, részben különböző önvédelmi szövetségekből. Szándékuk szerint a hazát meg kellett védeniük a nemkívánatos változásoktól. Ideológiailag konzervatív-monarchista, keresztényszociális, németnemzeti és nacionalista színezetű irányzatokat tömörített. A paramilitáris szervezetek létrejöttében 1919–1920-ban külső okok (a jugoszláv csapatok dél-karintiai és dél-stájerországi bevonulása, Dél-Tirol olasz elcsatolása, a magyar szabadcsapatok burgenlandi tevékenysége, a Szudéta-vidék elcsatolása) is szerepet játszottak. De – például Voralbergben és Tirolban, amelyek el akartak szakadni az Osztrák Köztársaságtól – szeparatista törekvések is hozzájárultak megalakulásukhoz. A munkáskörzetekben munkásőrségek alakultak – szintén a k. u. k. hadsereg maradványaiból –, amelyekből majd „*defenzív ellensúlyként*” 1923-ban megalakult a Köztársasági Védszövetség (*Republikanischer Schutzbund*).

1922 májusától Ignaz Seipel prelátus, keresztényszociális politikus kormányának aktuális problémája az infláció által szinte már kilátástalanná vált pénzügyi helyzet volt. Ausztria olyan kéregetőhöz hasonlított, amely a kis hitelekkel alig tudta kielégíteni legsürgősebb igényeit. Seipel „*szanációs műve*” először belföldi hitelekkel próbálta stabilizálni a valutát, majd ennek megghiúsulása után a Népszövetséghez fordult. Elérte, hogy az ország az 1922. októberi genfi jegyzőkönyvek alapján 650 millió aranykorona kölcsönt kapott függetlensége 20 évre történő megőrzése, vagyis az anschlussról való lemondás (88. cikkely) fejében. A megszorító gazdasági lépésekért cserében Ausztriát gyakorlatilag mentesítették a jóvátételi fizetések alól. Seipelnek a népszövetségi kölcsönrel sikerült megvetnie az új Ausztria alapjait. Először tért vissza az ország életképességébe és jövője alakulásába vetett bizalom és remény.

Az egypártrendszer és a katolikus zászló mellett kiálló Seipel nézetei gyorsan terjedtek a növekvő parlamentellenes és antidemokratikus eszmék korszakában. A keresztényszociálisoknak sikerült a különböző frontszervezeteket saját elképzelésüknek megfelelően átalakítani, s belőlük saját párthadsereget, a Heimwehrt létrehozni. A keresztényszociális kormány alatt megtisztították az állam végrehajtó szerveit (csendőrség, rendőrség és hivatásos hadsereg) a „*megbízhatatlan elemektől*”.

Ausztriának az 1920–1930-as években felettebb nehezebb sors jutott, mint Magyarországnak. A keresztényszociálisok és a szociáldemokraták rivalizálása miatt (Otto Bauer–Ignaz Seipel párharc) 1927–1934 között időnként polgárháborús helyzet uralkodott (1934-ben egyértelműen). Ráadásul külpolitikailag is vita folyt a kényeszerű olasz, illetve az antant által megtiltott német orientáció, illetve a legitimizmus között; ezek a küzdelmek is öröklték a köztársaságot.

Ugyanakkor Ausztria jobban ráutalt volt az európai együttműködésre és jobban alkalmazkodott a megváltozott helyzethez: innét indult R. N. Coudenhove-Kalergi Páneurópa-mozgalma, miközben Richard Riedl az európai gazdasági unió élharcosa volt. Karl Anton Rohan pedig a kulturális együttműködést szorgalmazta.

Az 1933 januárjában Németországban hatalomra jutott nemzetiszocialista párt rövidesen éles támadásokat intézett Ausztria ellen. A súlyos incidensek miatt Ausztriában betiltották az NSDAP-t. Német részről válaszul élénk propaganda-hadjárat és terrorcselekmények következtek.

A több alternatíva között őrlődő osztrák vezetésnek Mussolini külpolitikai támogatása feltételül a baloldali pártokkal szembeni kemény fellépést állította. 1933. április 3-án az olasz diktátor Dollfuß kancellártól egyenesen az osztrák parlamenti rendszer felszámolását, a szociáldemokrata párt feloszlátását, a fasiszta párt mintájára létrehozandó, s a *Heimwehrre* támaszkodó egységfrontot sürgetett. Keresztény és korporációs társadalmi tanokra építve olyan „*hivatásrendi államot*” terveztek, amely nem a születési-, hanem a hivatásrendekre épül. Ily módon szándékoztak leküzdeni az osztályharcot és egy „*keresztény*” rendszert felépíteni.

Dollfuß a „*Harmadik Birodalom*” ellen védekezve a fasiszta Olaszországban keregett és talált támogatóra. Megalakította a pártok feletti, olasz fasiszta mintára szerveződő Hazafias Frontot (*Vaterländische Front*), amely a régi osztrák hagyományokat is ápolta. Ezzel igyekezett enyhíteni a német nemzetiszocialista behatolás veszélyét, leküzdeni különböző politikai táborok „*nagynémet*” ideológiáját, egyben kikapcsolni a többpártrendszeren alapuló parlamenti-pluralista államot. Helyére a tekintélyuralmi államelveken nyugvó, hangsúlyozottan katolikus színezetű osztrák állami patriotizmust helyezte. 1933 augusztusában Mussolinivel megállapodott Ausztria határozottan autoritatív, parlament- és „*marxistaellenes*” irányvonalában.

Az ausztrofasizmus győzelmét jelezte, hogy 1934. május 1-jén „*Isten nevében*” új alkotmányt hirdettek ki, amely az autoritatív vezetés elvére épült. 1934–1938 között az osztrák hivatásrendi állam idején a hivatásrendek különböző testületeket alakítottak: államtanácsot, szövetségi kulturális tanácsot, szövetségi gazdasági tanácsot, tartományok tanácsát, amelyekben kinevezett tagok ültek. E tanácsoknak nem volt törvénykezési hatáskörük, azzal kizárólag a kormány rendelkezett. Valamennyi pártot feloszlatták, csak az egységes párt, a Hazafias Front maradt talpon. Külpolitikailag pedig az ország pedig tovább őrlődött Olaszország és Németország között.

1934. június 14-én Hitler Velencében először találkozott Mussolinivel. A *Duce* akkor diktátorkarrierje csúcspontján állt s nem hagyott kétséget arról, hogy megvédi Ausztria függetlenségét. Az 1935. áprilisi stresai konferencia – brit, francia, olasz részvétellel – is megerősítette Ausztria függetlenségének megőrzését; később mégis magára hagyták az országot.

1936-ban Németország nemzetközi pozíciójának jelentős erősödése és a nyugati demokráciák diplomáciai pozícióinak gyengülése – a szigorúan semleges magatartást biztosító Egyesült Államok miatt – rendkívül kedvezőtlen hatással járt Ausztriára nézve. Olaszország mindinkább kiszorult a közép-európai térségből, s helyére a Német Birodalom nyomult be. 1936 tavaszán Mussolini már Ausztria és Németország kiegyezési lehetőségeit kereste. Hitler megnyugtatóra – nagy álságosan – azt tanácsolta Schuschniggnek, bocsássa el Starhemberg alkancellárt, akinek *Heimwehr*-egységeit eddig ő fegyverezte fel. Mindez a *Heimwehr* erős pozíciója miatt Schuschnigg számára nem tűnt egyszerű vállalkozásnak, de végül minden nehézség nélkül megtörtént.

Az 1936. július 11-i német–osztrák szerződés Németország nagy diplomáciai sikerét jelentette. A nyilvánosság részére csak három pontból álló közleményt adtak ki, amely elismerte ugyan 1. „*az Osztrák Szövetségi Állam teljes szuverenitását*”, 2. a két kormány a másik államban fennálló belpolitikai rendet a másik állam belügyének tekintette, 3. ugyanakkor „*az osztrák szövetségi kormány [...] a Német Birodalommal szemben folytatott politikáját mindenkor azon az elvi irányvonalon fogja tartani [...] hogy Ausztria német államnak vallja magát.*”

1936 tavaszán közeledés indult meg a nemzetiszocialista Németország és a fasiszta Olaszország között, s a két nagyhatalom rövidesen megegyezett egymással érdekszféráik elhatárolásában és expanzív terveik kölcsönös támogatásában. Mussolini 1936. november 1-jén a milánói dómtéren tartott beszédében először beszélt Róma–Berlin tengelyről. A tengely létrejötte és megerősödése Olaszország földközi-tengeri érdekeinek német részről történt elismerésével, illetve Olaszország közép-európai befolyásának fokozatos feladásával járt együtt.

1937. november 6-án Olaszország belépett az antikomintern-paktumba. Az aláíráskor Ribbentrop szóba hozta Mussolininek Ausztriát. Ettől kezdve látszik döntő változás az olasz álláspontban Ausztriát illetően. Amikor Ribbentrop kijelentette, hogy a Róma és Berlin közötti „*nagypolitikán*” belül Ausztria csak másodlagos jelentőségű, s az együttműködés akadályát alkalmasint meg lehetne oldani, Mussolini azt válaszolta, hogy Ausztria nem olasz–német, hanem nemzetközi probléma. Így cserben hagyta Ausztriát, amelynek léte érdektelen lett számára. Ha még kétértelműen is, de végül is zöld utat adott Hitler anchluss-terveinek.

Az antikomintern-paktum az 1936. júliusi egyezmény fényében lehetetlenné tett minden külpolitikai lépést Ausztria számára, hogy segítségnyújtási egyezményt kössön Csehszlovákiával, esetleg szovjet garanciával a háta mögött.

1938. február 12-én Schuschnigg kancellárnak Berchtesgadenben előterjesztettek egy megállapodástervezetet, amely erős német befolyást irányzott elő az osztrák hadseregre, s a végrehajtó hatalom ellenőrzését Seyß-Inquart jövendő belügyminiszterre bízta. A nyomásnak engedve Schuschnigg végül aláírta a megállapodást. Voltaképpen csak olyan egyezményhez járult hozzá, amely az 1936. júliusi megállapodások teljes körű végrehajtását garantálta, ténylegesen azonban megnyitotta a nemzeti-szocialisták „*legális*” hatalommegragadásának útját.

A növekvő német nyomásra Schuschnigg elhatározta, hogy *az anchluss vagy függetlenség* kérdésében március 13-ára népszavazást ír ki. Hitler a népszavazást a berchtesgadeni egyezmény megsértésének tekintette és előkészületeket tett a katonai

bevonulásra. Elhatározását megkönnyítette Mussolini üzenete, hogy ezúttal semmiféle ellenlépést nem tesz.

Az 1938. március 12-i német katonai bevonulás ujjongó tömegei („*virághadjárat*”) láttán Hitler a korábbi uniós tervek helyett Ausztria teljes csatlakoztatásáról döntött. A március 13-án kibocsátott törvény Ausztriát már a Német Birodalom tartományaként (Ostmark) említette.

Azonnal megkezdődött Ausztria közigazgatási önállóságának megszüntetése és az ország beolvasztása a Német Birodalomba. A Gestapo még a katonai megszállás előtt megérkezett Bécsbe és azonnal megkezdte végzetes tevékenységét egész Ausztriában. Becslések szerint 60 000 osztrákot, közöttük az ország egész politikai vezetését letartóztatták; számosan külföldre menekültek. Egyidejűleg megkezdődött az ausztriai zsidó lakosság tulajdonának lefoglalása, de az emigrációba vezető út még nyitva maradt. Az osztrák hadsereget egyesítették a *Wehrmacht*tal, kiadták a birodalom közigazgatásának újjászervezéséről szóló törvényt, elrendelték az osztrák Nemzeti Bank beolvasztását a *Reichsbank*ba, s a párt és az állam egységéről szóló birodalmi törvényt kiterjesztették Ausztriára is. Hitler ígéretéssel megszerezte a katolikus egyház, majd Karl Renner egykori kormányelnök támogatását is az Anschlusshoz. Ausztria rövid idő alatt névtelen országgá vált; területét hét körzetre (Gau) osztva sorolták be a Német Birodalomba.

Ausztria német megszállása, önálló államiségének megszűnése szinte visszhang nélkül maradt a világban. A nagyhatalmak rendkívül hűvösen viselkedtek az eseménnyel szemben. A néhány tiltakozás távoli országokból érkezett, közöttük Mexikóból is. A szomszédos államok elégedettségüknek adtak kifejezést és elismerték Ausztria bekebelezését a Német Birodalomba. A Német Birodalomban és az Ostmarkban 1938. április 10-én megtartott népszavazás már az Anschluss lezárult tényeit rögzítette; nem volt titkos, így nem felelt meg a demokratikus szabályoknak. Eredménye a gyanúsán magas 99%-os igen lett.

Ausztria a második világháborúban 240 tábornokot adott Hitlernek. Osztrákok a német Wehrmacht és a Waffen-SS egységeiben – 1,2 millióan – valamennyi fronton harcoltak, de a Balkánra csak osztrák tiszteket küldtek. 247 000 fő osztrák katona esett el vagy lett holttá nyilvánítva, 114 000 súlyos sérülést szenvedett. Közel félmillióan hadifogságba kerültek. A polgári lakosság közül 24 ezren estek a szövetségesek légitámadásainak áldozatául.

1943 október–novemberben rendkívüli szerencse érte a nemlétező államot, amely alapvetően befolyásolta az ország háború utáni sorsát. A szövetséges külügyminiszterek 1943. november 1-i, a szabad és független Ausztriáról kiadott nyilatkozata rendkívüli politikai esélyt biztosított a háború utáni osztrák politikának. Ez lett az 1945 tavaszán született második Osztrák Köztársaság „*születési anyakönyvi kivonata*”, amely később megvetette az ún. *áldozatmítosz* alapját.

A nyilatkozat felvetette az ellenállás kérdését is a nemzetiszocializmustól való megszabadulás során. Utolsó bekezdését – miszerint Ausztriát felelősség terheli a Németország oldalán viselt háborúért, s a végső rendezés során figyelembe fogják venni, mennyiben járult hozzá önmaga felszabadításához – később különbözőképpen értékelték: Habsburg Ottó – aki Churchillnél és Rooseveltnél lobbizott az első áldozat tézisért – egyenesen Sztálin – és cseh ügynökei – kezét és a Szovjetunió

veszélyes diplomáciai előretörését látta benne Bécs irányába. Ezért határozottan és írásban tiltakozott a szövetségesek kormányainál e megszövegezés ellen. Az ellentmondásos nyilatkozat voltaképpen az egymással ellentétes irányú erők hatását tükrözte: Ottó eredményes fáradozásai nélkül nem került volna be a nyilatkozatba Ausztria áldozati szerepe és szuverenitásának helyreállítása. Beneš munkálkodása nélkül pedig nem rögzítették volna, hogy Ausztriát is terheli felelősség a háborúért és a hitleri gáztettekért. Cordell Hull amerikai külügyminiszter szerint az utolsó bekezdés sima blöff volt: az 1943. július 10-i szicíliai angol–amerikai partraszállást követően – a német erők hátában, azok gyengítésére – az osztrák ellenállást igyekeztek bátorítani, ám mindez kevés visszhangra talált az osztrákok körében. Ausztria a moszkvai nyilatkozattal így a győzők oldalára és védelmébe került. De a szövetségesek csak 1945 júniusában jutottak egységes álláspontra ausztriai megszállási övezetektől.

Az osztrák politikusok 1945 után jól éltek az ölükbe pottyant szerencsével, s országuk érdekét szem előtt tartva sorozatosan jobbnál jobb döntéseket hoztak. A szovjet parancsnokság Bécs felszabadítása (1945. április 14.) után az 1933-ban feloszlatott parlament utolsó elnökét, a 75 éves szociáldemokrata Karl Rennert kérte fel kormányalakításra, aki – kiváló politikai érzékről tanúskodva – április 15-én alázatos hangú levelet írt Sztálinnak. A fővárosban az ellenállási mozgalomban részt vett három demokratikus párt április 27-én ideiglenes kormányt alakított és kiadta az új, demokratikus Osztrák Köztársaság helyreállítását bejelentő függetlenségi nyilatkozatát. Eszerint a köztársaságnak az 1920. évi alkotmány szellemében kellene működnie, s az Anschlussot egyszer s mindenkorra eltörölték. A nyilatkozat előtörténete – mint ismeretes – a szövetségesek 1943. novemberi nyilatkozatában rejtett, s a felszabadított ország státuszát igényelte. Az új kormányt a Vörös Hadsereg nevében Tolbuhin marsall még aznap elismerte; a nyugatiak bizalmatlansága azonban csak nyáron, bécsi megjelenésükkel és a brit Munkáspárt kormányra jutásával oldódott, s 1945. október 20-án ők is elismerték a bécsi kormányt. Így a náci múlt elhallgatásának politikája már közvetlenül a második köztársaság születésekor felbukkant: az 1945. április 27-i függetlenségi nyilatkozattal „*nemcsak a köztársaságot kiáltották ki újra, hanem ünnepélyesen kimondták a bűnrészesség nélküli áldozat státuszát is.*”

A megszálló hatalmak az élet mielőbbi normalizálására és az osztrák önkormányzat feltételeinek kialakítására törekedtek. Az ország gazdasági vérkeringésének beindítása érdekében az ország egész területén engedélyezték a szabad mozgást a kereskedelmi cégek képviselői, a szállítmányozási cégek és a vasúti forgalom számára. Intézkedtek Bécs élelmiszerellátásának javításáról, s engedélyezték a három demokratikus párt (ÖVP, SPÖ, KPÖ), illetve a Szakszervezeti Szövetség (ÖGB) és a még az 1934–1938 közötti hivatásrendi állam időszakára visszanyúló munkáskamrák működését. A megszállási övezetek választóvonalai ellenére viszonylag gyorsan helyreállt a tartományok együttműködése és az övezetközi közigazgatás.

Az 1920–1930-as évek véres összeütközéseinek tapasztalatai nyomán – levonva annak tanulságait, teljes fordulatot végrehajtva s új pozíciót felvéve – Ausztria két nagy politikai tábora 1945 után felismerte, hogy csak a demokrácia, az együttműködés és a tolerancia lehet Ausztria közös újjáépítésének alapja. 1945 után ezért az ÖVP abszolút többsége ellenére sem ragaszkodott az egyedüli kormányalakításhoz,

hanem a három párt képviselőiből koalíciós kormányt hozott létre. A kompromiszumkészség, a politikai pártok nagykoalíciós hajlama és politikája, a munkaadók és munkavállalók megállapodásai és egyeztetései, a „*csendes osztályharc*” egy érett, gyakorlatias, „*nagykorú*” és megfontolt politizálást jeleztek.

Mivel a 700 ezer fős megszálló csapatok ellátása nagy terheket rótt a lakosságra, s a megszállási költségek az állami költségvetés 35%-át tették ki, osztrák kérésre a Szovjet és az amerikai haderő 1946. decemberben lemondott a megszállási költségek megtérítésének jelentős részéről, így a fenti arány 15%-ra csökkent.

A náci rendszert 1945 után elítélő irodalomözönben és az európai közhangulatban elfelejtődött az osztrák kollaboráció és a vele járó haszonélvezet. Ausztria csendben levált Németországról, s nem vállalt semmiféle háborús felelősséget.

Így nemzetközileg felértékelődve az osztrák kormány és társadalom Dél-Tirol visszatérését az önállóságát visszanyert Ausztria elsőrendű külpolitikai céljának tekintette, amelyre a parlament 1945. decemberben egyhangúlag felhatalmazta. 1946. május 1-jén az ENSZ valamennyi tagállamához intézett osztrák Dél-Tirol memorandum a terület Ausztriához csatolása esetére Olaszország gazdasági érdekeinek megőrzésére hajlandó volt különféle engedményeket tenni. A harmadik párizsi külügyminiszteri konferencia azonban elutasította a Dél-Tirolra vonatkozó osztrák igényt. Ezután Ausztria az Olaszországgal folytatott közvetlen tárgyalással igyekezett autonómiát biztosítani Dél-Tirolnak. Az 1946. szeptember 5-én Párizsban aláírt osztrák–olasz egyezmény (Gruber–De Gasperi-egyezmény) kimondta, hogy Bozen (Bolzano) és Trient (Trentino–Alto Adige) tartományok osztrák kisebbsége egyenjogúságot élvez. Az osztrák többségű körzetekben az elemi és középiskolákban az oktatás német nyelven folyhat, a hivatalok két nyelven tárgyalnak, és állásaik betöltésénél figyelembe kell venni a lakosság nemzetiségi összetételét.

Az egyezmény néhány pontjának eltérő értelmezése azonban újabb konfliktusokhoz vezetett az olasz és osztrák kormány között. A két ország vitája során Ausztria 1959-ben az ENSZ-hez fordult. Hosszas tárgyalás után 1969 őszén megoldási javaslat körvonalazódott. Az ún. csomag (*Paket*) a Trient–Dél-Tirol térség addigi jogköreinek átruházását, a cselekvési naptár (*Operationskalender*) pedig egyfajta menetrendet tartalmazott. A Dél-Tirol körüli vita végül 1992-ben ENSZ segédlettel zárult le. Ausztria előtte jegyzékben erősítette meg a dél-tiroli csomagterv végrehajtását, de elismerték jogát arra, hogy szükség esetén szót emeljen német ajkú lakosságának ügyeiben.

A szövetségesek potsdami konferenciájának határozata alapján a négy megszálló hatalom övezeteikben igényt tarthatott az egykori Német Birodalom és a német állampolgárok tulajdonára. „*Német tulajdonnak*” minősültek azok a tulajdonok és ipari létesítmények, amelyekben a „*Harmadik Birodalom*” (vagy korábbi osztrák tulajdonosa) több mint 10%-kal rendelkezett. Bécsben és Alsó-Ausztriában szinte minden nagyobb ipari üzem e kategóriába esett.

A Szovjet megszállási övezetben a Vörös Hadsereg és politikai képviselői e határozatból vezették le azon jogukat, hogy nyersanyagokat, még sértetlen gépeket és ipari létesítményeket leszereljenek és a Szovjetunióba szállítsanak, vagy pedig Ausztriában hagyásuk fejében magas jóvátételt (*Reparationen*) követeljenek értük. Ausztria déli és nyugati részén a nyugati hatalmak – a francia megszállók néhány kivételétől

eltekintve – a „*német tulajdon*” átengedték az Osztrák Köztársaságnak, mivel az Egyesült Államok és Nagy-Britannia az osztrák kormánypártok konszenzusa keretében létrejött államosítást elismerte a tulajdoni kérdés rendezésének. Sőt: amerikai kezdeményezésre és a többi nyugati megszálló hatóság támogatásával a Figl-kormányt a szovjet övezetben is arra bátorították: nagymérvű államosítási törvényvel akadályozza meg, hogy a gazdaság fontos részei szovjet kézbe kerüljenek. Az osztrák kormány megfogadta a tanácsot, s preventív államosítással sikerült az egykori *német tulajdon* nagy részét osztrák, s nem a megszálló hatalmak kezébe juttatni. A Szovjetunió – amely ellen elsősorban ezek a törvényes intézkedések folytak – övezetében nem ismerte el a privatizációs lépéseket.

Az államosítás több szakaszban történt és két államosítási törvény rögzítette; az első 1946. július 26-án bocsájtották ki. Egyhangú parlamenti határozattal államosítottak 70 ipari vállalkozást, közöttük a linzi vas-, acél- és fémipar, a vegyiművek, a kőolajipar, a gép- és hajógyártás, elektromos ipar, stb. vezető üzemeit, amelyek közel 100 ezer munkást, az iparban foglalkoztatottak 16%-át tették ki, s a nettó termelési érték 26%-át állították elő. Az államosítások három vezető bankintézetet (*Creditanstalt, Länderbank, Hypothek und Kredit Institut*) is érintettek. Az 1947. március 26-i második államosítási törvény keretében az elektrogazdaság nagy része került a második köztársaság tulajdonába. Eközben csak a tulajdonviszonyok változtak, a vállalkozási formák érintetlenek maradtak. A szovjetek által megszállt területen az államosítások csak az 1955. évi államszerződés után léphettek hatályba, de az államosítási rendeletekkel mégis sikerült megakadályozni számos ipari üzem leszerelését és elszállítását.

Ausztriában a Marshall-terv a többi segélyezett országgal összevetve nagyobb arányban járult hozzá a gazdaság helyreállításához. Az ország három nyugati övezetének juttatott segély összege (hozzávetőlegesen 1,5 milliárd dollár) nagyjából ugyanakkora volt, mint a szovjet övezetből jóvátétel címén elszállított javak értéke. Az ERP-támogatásból – egyedüli kivételként – Ausztria szovjet övezete is részesült. Ausztriában egy főre 131 dollár értékű segély jutott, amely a legmagasabb összeg volt a segélyezett országok sorában. Az országba 1945–1955 között 1,92 milliárd dollár értékű külföldi segély 80%-a az Egyesült Államokból érkezett. 1948–1953 között Ausztria még ajándékok formájában is csaknem egymilliárd dollárhoz jutott, amelynek szervezésében Zita is aktívan részt vett. Az amerikai segély 1948–1949-ben Ausztria nemzeti jövedelmének 14%-át tette ki.

A sikertörténet folytatásaként az osztrák társadalmi fejlődés korszakos jelentőségű fejleménye volt, hogy a belpolitikai és a munkaügyi küzdőtéren nem újultak ki azok a megrendítő erejű politikai és szociális összeütközések, amelyek az országot a két világháború között többször is a polgárháború küszöbére, végül pedig (1934-ben) polgárháborúba sodorták, majd a hitleri agresszió könnyű áldozatává tették.

A második világháború után az osztrák szociális partnerség rendszere a vállalkozók és a szakszervezetek kapcsolatának mintapéldája volt. Ausztria gazdasági és szociális partnerei tanultak az első köztársaság keserű tapasztalataiból. A munkavállalók és vállalkozók képviselői a második köztársaságban felismerték, hogy közösen kell előkészíteni és végrehajtani a gazdaságpolitikai intézkedéseket, s eközben a legfőbb szempont az egész gazdaság igényeinek figyelembevétele. A szoros együtt-

működésnek leginkább a bér- és árviszonyokat kell ellenőrzés alatt tartania. A munkaadó- és munkavállaló-szervezetek (vagyis a szociális partnerek) tárgyalások révén, megegyezéssel politikával oldják fel érdekellentéteiket és akadályozzák meg az országban nyílt konfliktusok kitörését.

Az osztrák államszerződés létrejötté az 1943. novemberi moszkvai külügyminiszteri konferencia nyilatkozatára nyúlik vissza. Az osztrák államszerződésről a szövetségesek 1946. decemberi New York-i külügyminiszteri konferenciája határozott. De a háború utáni első években az államszerződés még meghiúsult azon, hogy a Németországgal kötendő békeszerződéssel kapcsolták össze, amely a hidegháború kibontakozásával egyre valószínűtlenebbé vált.

Vezető osztrák politikusok – Renner, Körner, Raab, Figl, Kreisky, Maleta és Gruber – 1947 óta különböző alkalmakkor többször utaltak Ausztria semlegességi státusának célszerűségére, felkarolva a háború alatt már elvétve felbukkanó ötletet. A szövetségi rendszerektől való távolmaradással, a semlegesség önkéntes vállalásával, majd annak örökös időkre vonatkozó gondolatával mindkét állampárt (ÖVP és az SPÖ) külpolitikai vonalvezetése egyetértett.

Sztálin halála után a Hruscsov-féle szovjet vezetés a korábbi szovjet politika átértékelésével igyekezett nemzetközi pozícióját javítani, mert nyugati oldalon több sikeres lépés történt. Az osztrák külpolitika jó taktikai érzékéről tanúskodott, hogy az 1954. január–februári berlini négyhatalmi konferencián az osztrák szövetségi kormány először nyújtott be felhívást arról: senkivel sem lép katonai szövetségre, területén nem engedélyez katonai támaszpontokat és nemzetközi jogilag – Svájc-hoz hasonlóan – örökös semlegességet vállal. A felhívás mintegy hidat vert Molotov későbbi, 1955. február 8-i nyilatkozatához, miszerint az Ausztria által a berlini konferencián felkínált semlegesség megfelelő alapot jelenthet a megegyezésre. Az 1955. április 12–15. közötti moszkvai megbeszélések áttörést hoztak, amelyet az osztrák semlegesség születésének tekintenek. Az osztrák semlegesség önkéntes felkínálása – összekötve azzal, hogy nem tartalmazott katonai feltételeket s nem társult egyik hatalom katonai jelenlétéhez sem – fontos volt Hruscsov számára nemzetközi tárgyalási hajlandóságát demonstratív módon bizonyítandó. Ezért a svájci minta alapján rövid úton megállapodtak Ausztria jövőbeni örökös semlegességéről. A szovjet kormány garanciaként elfogadta Ausztria semlegességét egy újolagos, Németországgal való egyesülést megakadályozandó. Az osztrák államszerződést 1955. május 15-én írták alá a bécsi Belvedere-kastély márványtermében. A szövetséges megszálló csapatok az év végéig kivonultak az országból. A 150 millió dollár értékű volt német vagyont Ausztria áruszállításokkal válthatta meg, s a Szovjetunióknak tíz évig évente egymillió tonna kőolaj szállítására kötelezte magát (összesen csak hat millió tonnát szállított). A Dunagőzhajózási Társaság bel- és külföldi vagyonát kétféleképpen megválthatta.

Az államszerződés aláírása és a megszálló csapatok kivonása egy sor kedvező körülmény egybeesésével magyarázható. Ma már bizonyos, hogy 1955 tavaszán Ausztria számára kinyílt „a történelem ablaka”, amelynek felismerése az akkori osztrák kormánycsapat érdeme volt. Helyesen ítélték meg és ismerték fel a rendkívüli lehetőséget, s a valószínűleg egyedüli lehetőség alapján cselekedtek. 1955 után így az ártatlan

áldozat elméletéből kialakított ideológia az örökös semlegességhez kötve a nemzeti ideológia lényegi eleme lett.

Egy rövid néppárti kormányzást (Josef Klaus kancellárságával) követően a szociáldemokrata Bruno Kreisky kormányzati korszaka (1970–1983) Ausztria második világháború utáni történetének legfényesebb időszaka. Még 1970 tavaszán szocialista és pártonkívüli szakértők bevonásával kidolgoztatta a *Modern Ausztria* komplex, nagylélegzetű reformtervét. A gazdaságpolitikai célok olyan szerkezetváltozást irányoztak elő, amely az országot Svédország és Svájc szintjére emelheti. A gazdasági növekedés már 1970-ben meghaladta a 8%-ot, ami rendkívüli teljesítménynek számított.

A „*Napkirály*” reformjai rövid időn belül az élet minden területén felgyorsították a fejlődést, és Ausztriát az élvonalban haladó modern ipari országok sorába emelték. A magántőke a szociális területen hozott áldozatokért a modernizált nemzetgazdaság eredményeivel és kibővült világpiaci lehetőségeivel kárpótolta magát. Ausztriában a szocialista reformpolitika és a szociális partnerség elve működésének kedveztek a más nyugat-európai országoknál demokratikusabb tulajdonviszonyok. Ráadásul az országban 1957-től az érdekegyeztetés szinte egyedülállóan átfogó rendszere alakult ki a felmerülő problémák megoldására. Az önkéntes, törvényi szabályozás nélkül működő, bér- és árkérdéseket tárgyaló Paritásos Bizottság (tagjai a szakszervezetek, a szövetségi munkáskamara, a gazdasági kamara, a mezőgazdasági kamarák elnöki konferenciája, az Osztrák Nemzeti Bank, a mező- és erdőgazdasági, a gazdasági- és a munkaügyi-minisztérium) elnöke a kancellár.

A gazdaság a Kreisky-kormány idején rendkívül dinamikusan fejlődött: egy évtized alatt, az 1970-es évek végére 52%-os növekedést ért el. A bruttó nemzeti termék értéke 1978-ban 56,4 milliárd dollárt, egy főre számítva 7520 dollárt tett ki (Magyarországon akkor ez 36,8 milliárd dollár, egy főre pedig 3450 dollár volt).

A jóléti éveket ugyanakkor beárnyékolta a gyakori politikai és korrupciós botrányok (fegyverszállítási, építkezési, sajtófinanszírozási, stb.), amelyek felkavarták a közvéleményt, s előre vetítették a pártpolitikai paletta átrendeződését, valamint szélsőséges irányzatok (Jörg Haider) megerősödését.

Ausztria az Európai Unióhoz való csatlakozással (1995) foglalta el szerves európai pozícióját. Az „*osztrák út*” sikerét jelzi többek között az is, hogy 2009-ben Ausztria egy főre jutó GDP-je 45 686 amerikai dollár volt, amellyel a 9. helyet foglalta el a világban. (Magyarország ugyanekkor 12 914 amerikai dollár GDP-vel a 47. helyen állt.)

DOKUMENTUMOK

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN (1914–1918)

DIPLOMÁCIA ÉS KÖZÉP-EURÓPA TERVEZÉS

CONRAD VON HÖTZENDORF OSZTRÁK–MAGYAR VEZÉRKARI FŐNÖK A SZARAJEVOI MERÉNYLETRŐL¹²⁰

[...] azonnal tisztán láttam a csapás egész jelentőségét, s azt is, aminek ebből következnie kell. A szarajevói merénylet egy hosszú lánc utolsó szeme. Nem néhány fanatikus cselekedete, hanem jól szervezett akció eredménye. Ez Szerbia hadüzenete Ausztria–Magyarország ellen. S erre csak háborúval lehet válaszolni.[...]

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabb kori egyetemes történeti szöveggyűjtemény 1–2. kötet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 1/2 köt. 774.)

---

¹²⁰ 1914. június 28-án délelőtt Ferenc Ferdinánd főherceget és hitvesét, az osztrák trónörökös párt szarajevói hivatalos látogatása során egy bosnyák–szerb titkos szervezet tagjai meggyilkolták, így a 26 éves Károly főherceg váratlanul trónörökössé lépett elő. A szervezet a nagyszerb gondolatot vallotta, vagyis a dunai monarchia valamennyi, a szerbek, horvátok és bosnyákok által lakott területeinek Szerbiához csatolását; eközben a kormánykörökig bezárólag szorosan együttműködött a hivatalos szerb körökkel. Az osztrák külügyminisztérium a gyilkosságban újólagosan bizonyítva látta, hogy Szerbia kérlelhetetlen és agresszív ellenségességére lehet számítani. A belgrádi politika további összefüggésekbe torkolt: Oroszország – Franciaországtól támogatva –, a balkáni országokat egyesíteni akarta Ausztria ellen, hogy így Németországot is gyengítve, saját vezető szerepét erősítse a térségben. E törekvéssel Bécsnek és Berlinnek szembe kellett szállnia; főleg Szerbia tartós gyengítésére, sőt az egész balkáni helyzetet megváltoztatására törekedett. Leopold Berchtold osztrák–magyar közös külügyminiszter ehhez kielégítőnek találta a diplomáciai eszközöket, a katonák azonban rendőri akcióra vagy korlátozott háborúra gondoltak.

Conrad von Hötzendorf, Franz (1852–1925): osztrák tábornagy. 1906–1911 és 1912–1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének vezérkari főnöke, a preventív háború híve. Az első világháborúban az osztrák–magyar hadsereg parancsnoka. Több terve meghíusult a német hadvezetés ellenállásán. 1917. márciusban IV. Károly felmentette, s Tirol főparancsnoka lett. 1918 júliusában lemondott. Visszaemlékezései (*Aus meiner Dienstzeit*) a korszak fontos forrásai.

TSCHIRSCHKY BÉCSI NÉMET NAGYKÖVET TÁVIRATA BETHMANN
HOLLWEG KANCELLÁRNAK BERCHTOLD OSZTRÁK
KÜLÜGYMINISZTERREL¹²¹ FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSÉRŐL

(1914. JÚNIUS 30.)

[...] Gróf Berchtold ma azt mondta nekem, minden arra mutat, hogy az összeesküvés számai, amelynek a trónörökös áldozatul esett, Belgrádban futnak össze [...] A miniszter nagyon komolyan beszélt a szerb összeesküvésről. Komoly emberek részéről is gyakran hallom itt azt a kívánságot, hogy egyszer már¹²² alaposan le kell számolni Szerbiával. Előbb számos követelést kell támasztani Szerbiával szemben, és ha ezeket elutasítja, akkor energikusan kell eljárni.

Mindent megteszek, hogy mérsékletre intsek, de szinte lehetetlen visszatartani őket a meggondolatlan lépésektől.[...]

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 774.)

¹²¹ Berchtold gróf, Leopold von: morvaországi eredetű osztrák arisztokrata (bárói, majd grófi) családban született, s nagykorúságát elérve az Osztrák–Magyar Monarchia leggazdagabb emberei közé tartozott, nagy kiterjedésű birtokai Magyarországon és Morvaországban feküdtek. 1893-ban lépett osztrák–magyar külügyi szolgálatba. Bár képességeit nem tartották túl magasnak, de műveltsége, arisztokrata családi háttere, úri megjelenése, kifinomult és udvarias modora nagy hatással volt környezetére. Ennek köszönhetően gyorsan haladt felfelé a ranglétrán. Londoni és párizsi diplomáciai megbízatások után 1906-tól Osztrák–Magyar Monarchia nagyköveteként szolgált a szentpétervári cári udvarnál, ahonnan 1911-ben tért vissza Bécsbe. Alois Lexa von Aehrenthal gróf, osztrák–magyar közös külügyminiszter 1912. februári halála után Ferenc József császár őt bízta meg a közös külügyminisztérium vezetésével, amely tisztséget 1915-ig viselte. A Szerbia elleni kemény fellépést sürgetők közé tartozott. Támogatta Albánia létrehozását, amely elzárta Szerbiát a Földközi-tengertől. Az 1912–1913. évi Balkán-háborúk alatt Berchtold úgy vélte, hogy háborút kell indítani Szerbia ellen. Javaslatának megvalósítását megakadályozták. A Balkán-háborúk során Berchtold Szerbia-ellenes álláspontja tovább keményedett. Az 1914. június 28-i sarajevói gyilkosságot kiváló alkalomnak tartotta, hogy megleckéztesse Szerbiát. Indítványozta Szerbia lerohanását, előzetes hadüzenet nélkül, azonnal megindított háborúval, de szembekerült gróf Tisza István magyar miniszterelnökkel, aki a megtorlás során ki akarta használni a diplomáciai csatornákat is. Tisza megakadályozta a hadüzenet nélküli háború indítását.

Berchtold külügyminiszter beszélt rá a vonakodó uralkodót, hogy az általa megfogalmazott, elfogadhatatlan tartalmú ultimátumot küldjön a szerb kormánynak. Érvelésének alapja az volt, hogy az Orosz Birodalom nem fog Szerbia segítségére sietni. Ez az ultimátum gyakorlatilag a háború első lépése volt. Amikor Szerbia válaszolt az ultimátumra, és a Monarchia legtöbb követelését elfogadta, Berchtold ezt sem vette figyelembe. A választ elutasításnak minősítette, és meggyőzte Ferenc József császárt, hogy üzenjen hadat Szerbiának (július 28-án). Az akkori nagyhatalmak szövetségi rendszereiből következően ez a lépés kirobantotta az első világháborút.

¹²² II. Vilmos német császár széljegyzete az iraton: „*Most vagy soha.*” Tschirschky-Bögendorff, Heinrich Leonhard (1858–1916): német politikus, a Német Birodalom Bécsbe akkreditált nagykövete az első világháború alatt.

FERENC JÓZSEF OSZTRÁK CSÁSZÁR¹²³ LEVELE II. VILMOS NÉMET CSÁSZÁRHOZ

(1914. JÚLIUS 3.)

[...] esetleg lehetetlen lesz bebizonyítani a szerb kormány részességét [a szarajevói merényletben]. De lényegileg nem lehet kételkedni abban, hogy a szerb kormány politikája a délszláv népek egyesítésére és ennek következtében a Habsburg-ház birtokai ellen irányul. Kormányom törekvéseinek a jövőben Szerbia elszigetelésére és kisebbitésére kell irányulnia [...] A Szerbiát tőlünk elválasztó ellentétek kiegyenlítésére többé gondolni sem lehet [...] Szerbiát, mint politikai hatalmi tényezőt el kell távolítani a Balkánról.¹²⁴

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 775.)

¹²³ I. Ferenc József (1830–1916): 1848-tól osztrák császár és 1867-től magyar király is. A Habsburg-dinasztia utolsó jelentős képviselője és az osztrák–magyar kettős monarchia megtestesítője. A kiegyezést a Német Szövetség felbomlása után a magyarok autonómiakövetelésének tett engedelménynek és felesége, Erzsébet befolyására 1867-ben létrejött eseménynek tekintette. Uralma belpolitikailag kevésbé volt reformbarát és a nemzetiségi kérdés kiéleződése jellemezte. Külpolitikailag relatív sikertelen volt (területveszteségek Olaszország javára az 1860-as években, s az 1866-ban elveszített német háború Poroszországgal szemben). Ausztria–Magyarország nemzetközi politikai befolyásának csökkenése összefüggött magánéletének a késői 1860-as évektől bekövetkezett tragédiákkal: testvére, I. Miksa mexikói császár agyonlövése 1867-ben, egyedüli fia és a trónörökös Rudolf 1889. évi öngyilkossága, Erzsébet királynő meggyilkolása 1898-ban, s unokaöccse, Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása 1914-ben.

A levelet Leopold Berchtold külügyminiszter titkára, Rudolf Hoyos gróf vitte Berlinbe az osztrák kormány Balkánra vonatkozó emlékiratával együtt. Utazásának célja az volt, hogy Bécs a végleges döntés előtt kipuhatolja a német császár és kormánya hivatalos álláspontját.

II. Vilmos (1859–1941): 1888–1918-ban porosz király és a Német Birodalom utolsó császára (1888–1918). Trónra lépése után önálló politikát akart folytatni, ezért menesztette Bismarckot. Jelentős szerepe volt a német fegyverkezésben és szeszélyeivel többször összekuszálta a német diplomácia szálait. Uralkodása alatt Németország világhatalmi rangra emelkedett, ám az első világháborúban alulmaradt az antant hatalmakkal szemben. 1918. november elején Hollandiába menekült és november 28-án lemondott trónjáról. Hollandia megtagadta kiadatását. A kultúrtörténet tanulmányozására maga köré gyűjtött tudósokat (a doorni munkakör), megírta visszaemlékezéseit s kétszen állt a monarchia visszaállítására.

¹²⁴ A levél részletesen kitért a Monarchia Szerbia ellen tervezett rendszabályaira, valamint a Tisza István által felvetett problémákra.

BETHMANN HOLLWEG¹²⁵ KANCELLÁR TÁVIRATA TSCHIRSCHKY
NAGYKÖVETHEZ

(1914. JÚLIUS 6.)

Bizalmas!

Excellenciád személyes tájékoztatására és szavai irányítására

Az osztrák–magyar nagykövet tegnap adta át Ferenc József császár bizalmas levelét a császárnak, amely osztrák–magyar szempontból mutatja be a jelenlegi helyzetet, és felsorolja azokat a rendszabályokat, amelyeket Bécs végre akar hajtani [...]

Ófelsége nevében azt válaszoltam Szögyény grófnak, hogy Ófelsége köszönetét küldi Ferenc József császárnak leveléért, s rövidesen személyesen válaszol rá. Közben Ófelsége ki óhajtja fejezni, hogy nem vak a veszélyekkel szemben, amelyek Ausztria–Magyarországot, és így a hármasszövetséget az orosz és pánszláv izgatás eredményeképpen fenyegetik. És bár Ófelségéről ismeretes, hogy nem érez korlátlan bizalmat Bulgária és uralkodója iránt, és természetesen inkább hajlik régi szövetségese, Románia és annak Hohenzollern-házból származó királya felé, mégis teljességgel megérti, hogy Ferenc József császár Románia megtartására és egy közvetlenül a dunai monarchia ellen irányuló új balkáni szövetség megkötésének veszélyére való tekintettel nagyon szeretne megértést teremteni Bulgária és a hármasszövetség között. Ófelsége tehát felszólítja szófiai nagykövetét, hogy az osztrák–magyar külképviseletnek ebből a célból végrehajtandó minden cselekedetéhez adjon annyi segítséget, amennyi megkívántatik. Ófelsége további erőfeszítéseket fog tenni Bukarestben Ferenc József császár óhajának megfelelően Károly király befolyásolására, hogy tegyen eleget szövetségi kötelezettségének, forduljon szembe Szerbiával és fojtsa el az Ausztria–Magyarország elleni izgatást.

Végül, ami Szerbiát illeti, Ófelsége természetesen nem avatkozhat be a most folyó vitába Ausztria–Magyarország és e között az ország között, mert ez nem tartozik illetékességi körébe. Ferenc József császár azonban továbbra is biztos lehet abban, hogy Ófelsége hűségesen áll Ausztria–Magyarország mellett, amint ezt régi barátsága és szövetségi kötelezettségei megszabják.

Bethmann Hollweg

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 775–776.)

¹²⁵ Bethmann Hollweg, Theobald von (1856–1921): német katonatiszt, politikus. 1899-ben Brandenburg tartomány elnöke. 1905–1909-ben porosz miniszterelnök, egyúttal 1907–1909-ben a Német Birodalom belügyi államtitkára. 1909–1917 között birodalmi kancellár. 1917 nyarán a legfelsőbb hadvezetéssel (Hindenburg–Ludendorff) szembekerülve lemondásra kényszerült.

JAGOW KÜLÜGYI ÁLLAMTITKÁR¹²⁶ LEVELE A LONDONI NÉMET
NAGYKÖVETHEZ

(1914. JÚLIUS 6.)

[...] Alapjában véve Oroszország még nincs felkészülve. Franciaország és Anglia sem kívánja most a háborút. Minden mérvadó feltevés szerint Oroszország néhány év múlva felkészülten áll. Akkor túlsúlyba kerül velünk szemben katonáinak nagy számával; akkorra kiépíti keleti-tengeri flottáját és elkészülnek stratégiai vasútjai [...] Közben a mi csoportunk egyre gyengébb lesz [...] Nem akarok preventív háborút, de ha alkalom kínálkozik a harcra, nem szabad elszalasztanunk.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 776.)

---

¹²⁶ Jagow, Gottlieb von (1863–1935): német politikus. 1909–1912-ben Németország római nagykövete, 1913–1916 között külügyi államtitkár. Az 1914. júliusi válság idején döntő szerepe volt abban, hogy Németország feltétlen támogatásáról biztosította az Osztrák–Magyar Monarchiát Szerbiával szemben.

CONRAD VON HÖTZENDORF AZ 1914. JÚLIUS 7-I OSZTRÁK–MAGYAR
KÖZÖS MINISZTERTANÁCS ÜLÉSÉRŐL

Tárgy: A boszniai helyzet. A Szerbia elleni diplomáciai fellépés

Az elnök megnyitja az ülést és bejelenti: a minisztertanácsot azért hívták össze, hogy megvitassák azokat a rendszabályokat, amelyek a szarajevói katasztrófával kapcsolatban Boszniában és Hercegovinában kialakult helyzet megjavításához szükségesek [...]

A Berlinben folytatott tárgyalások rendkívül kedvező eredményeket hoztak. Vilmos császár s von Bethmann Hollweg úr a maguk részéről egyaránt megerősítettek bennünket, hogy egy Szerbiával való konfliktus esetén Németország feltétlen támogatásban részesít bennünket [...]

Teljesen világos, hogy a háború Szerbiával az Oroszországgal folyó háborúhoz vezethet [...]

A hosszas vita során a háború kérdését minden vonatkozásban megvizsgálták. Az eredmény az alábbiakban összegezhető:

a.) valamennyi jelenlevő azt akarja, hogy mielőbb rendezzék a Szerbiával támadt vitát, akár békés, akár háborús úton,

b.) a minisztertanács egyetért a magyar királyi miniszterelnökkel abban, hogy először mozgósítani kell, azután konkrét követeléseket támasztani Szerbiával szemben és azt ultimátumként kell átadni.

Valamennyi jelenlevő, a tartózkodó magyar miniszterelnök kivételével, azon a nézeten volt azonban, hogy értéktelen volna a tisztán diplomáciai siker, még ha mindjárt Szerbia megalázásával végződne is, ezért olyan messzemenő követeléseket kell támasztani Szerbiával szemben, amelyekről előre meg lehet állapítani, hogy elutasítják őket s katonai beavatkozással radikálisan oldjuk meg a kérdést.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 777.)

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG ULTIMÁTUMA SZERBLÁHOZ

(1914. JÚLIUS 23.)

A szerb királyi kormány közzéteszi az alábbi nyilatkozatot hivatalos lapja július 26-i (13) számának első lapján:

„A szerb királyi kormány elítéli az Ausztria–Magyarország ellen irányuló propagandát, vagyis azon irányzatok összességét, amelyek végeredményükben az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó egyes területek elszakítását célozzák, és őszintén fájjalja ezen bűnös üzemek gyászos következményeit.

A királyi kormány sajnálja, hogy szerb tisztetek és hivatalnokok részt vettek ebben a propagandában, és ezzel megzavarták azon jószomszédi viszonyt, amelyre a királyi kormány 1909. március hó 31-i nyilatkozatában ünnepélyesen kötelezte magát.

A királyi kormány helyteleníti és elutasítja Ausztria–Magyarország bármely része lakóinak sorsába való beavatkozás minden gondolatát vagy kísérletét, és kötelességének tartja, hogy komolyan figyelmeztesse a tiszteteket, hivatalnokokat és a királyság lakosságát, hogy a jövőben a legnagyobb szigorral jár el mindazokkal szemben, akik részesei lennének ezen üzemeknek, amelyeket a legnagyobb erőfeszítéssel igyekeznek megelőzni, illetve megtorolni.”

Ezt a nyilatkozatot egyidejűleg Ófelsége napiparancsában hozzák a hadsereg tudomására, és közzéteszik a hadsereg hivatalos lapjában.

A szerb királyi kormány azon kívül kötelezi magát, hogy:

1. megakadályoz minden olyan kiadványt, amely a Monarchia ellen irányuló gyűlöletre és megvetésre izgat, s amelynek általános irányzata annak területi épsége ellen irányul;

2. azonnal feloszlatja a *Narodna Odbrana*nak nevezett egyesületet, elkobozza propagandájának összes eszközeit, és hasonlóan jár el minden ilyen társaság és szervezet ellen [...]

3. kiküszöböli a szerb közoktatásból, és pedig a testületből és a taneszközökből mindazt, amely az Ausztria–Magyarország ellen irányuló propagandát terjeszti vagy erre alkalmas;

4. eltávolítja a hadseregből és az állami hivatalokból mindazokat a tiszteteket és hivatalnokokat, akik részesei az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló propagandának [...]

5. elfogadja a császári és királyi kormány szerveinek Szerbiában való közreműködését a Monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalmak leküzdése tárgyában;

6. bírói vizsgálatot indít a június 28-i összeesküvésnek szerb területen levő résztvevői ellen; az erre vonatkozó nyomozásban a császári és királyi kormánytól kiküldött hatósági szervek is részt vesznek; [...]

10. késedelem nélkül értesíti a császári és királyi kormányt a fenti rendszabályok foganatosításáról.

A császári és királyi kormány legkésőbb szombaton, folyó hó 25-én, este 6 óráig várja a királyi kormány választát.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 778–779.)

SZERBIA VÁLASZA AZ OSZTRÁK–MAGYAR ULTIMÁTUMRA

(1914. JÚLIUS 25.)

A császári és királyi kormány kívánságainak megfelelően a királyi kormány ezenel hajlandó állásra és rangra való tekintet nélkül bíróság elé állítani mindazon szerb állampolgárokat, akiknek a sarajevói bűntényben való bűnrészességük bebizonyosodik. Kötelezi magát arra, hogy a hivatalos lap július 26-i számának első oldalán a következő nyilatkozatot teszi közzé:

(A szerb válasz itt megismétli az osztrák ultimátumban követelt nyilatkozat szövegét.)

Ezt a nyilatkozatot ő kir. fensége, Sándor trónörökös őfelsége nevében kibocsátott napiparancsban tudomására adja a hadseregnek, és a hadsereg hivatalos lapjának legközelebbi száma közli.

A szerb kir. kormány kötelezi magát a következőkre is:

1. A *szkupština* legközelebbi rendes ülészakának kezdetén a sajtótörvénybe iktatja, hogy a Monarchia elleni gyűlésre és a megvetésre való izgatást, valamint minden ez irányú közleményt a legszigorúbban büntetik.

Kötelezi magát, hogy az alkotmány legközelebbi változtatása során az alkotmánytörvény 22. cikkébe pótcikket vesz fel, amely megengedi az ily közlemények konfiskálását, ami a 22. cikk világos rendelkezései értelmében ez idő szerint lehetetlen.

2. A kormánynak nincs semmi bizonyossága arra nézve, és a cs. és kir. kormány sem szolgáltat neki ilyet, hogy a *Narodna Odbrana* egyesület és hasonló társaságok a mai napig valamelyik tagjukkal ilyen bűnös cselekményeket követtek el. Mindazonáltal a királyi kormány elfogadja a cs. és kir. kormány követelését és felosztatja a *Narodna Odbrana* egyesületet, valamint azokat, amelyek állítólag Ausztria–Magyarország ellen működnek.

3. A szerb kir. kormány kötelezi magát arra, hogy a szerbiai közoktatásból haladéktalanul töröl mindent, ami elősegíthetné az Ausztria–Magyarország ellen irányuló propagandát, ha a cs. és kir. kormány tényleges bizonyítékokat szolgáltat e propagandára nézve.

4. A kir. kormány hajlandó elbocsátani a katonai és polgári szolgálatból azokat a tiszteket és hivatalnokokat, akik esetében a vizsgálat megállapítaná, hogy a monarchia területi épsége elleni cselekményeket követtek el. Elvárja, hogy a cs. és kir. kormány az eljárás megindítása érdekében közli e tisztek és hivatalnokok neveit, valamint azon tényeket, amelyeket terhükre rónak.

5. A kir. kormánynak be kell ismernie, hogy nem látja tisztán a cs. és kir. kormány azon követelésének értelmét és horderejét, amely a szerb kormány azon kötelezettségére irányul, miszerint megengedi, hogy területén a cs. és kir. kormány szervei is közreműködjenek. Kijelenti azonban, hogy hajlandó elfogadni a közreműködést, amennyiben az megfelel a nemzetközi jog és a büntető perrendtartás alapelveinek, valamint a szomszéd-barát viszonyoknak.

6. A kir. kormány természetesen kötelességének tartja, hogy vizsgálatot indítson azon személyek ellen, akik a június 28-i összeesküvésben részt vettek vagy állítólag részt vettek, és akik szerb területen tartózkodnak. Nem fogadhatja el azonban a cs. és kir. kormánynak e célból delegált szerveinek közreműködését, amely megsértene az alkotmányt és a büntetőtörvényt. Másrésztől azonban az osztrák–magyar szervek részéről egyes esetekben szívesen venne tájékoztatást a vizsgálat eredményéről [...]

10. A kir. kormány értesíteni fogja a cs. és kir. kormányt – ha már e jegyzékkel nem értesült volna – az előző pontokban felsorolt intézkedések végrehajtásáról, mihelyt ezen intézkedések valamelyikét elrendeli és végrehajtja. A szerb kormány úgy véli: közös érdek, hogy ezen ügy megoldását ne hamarkodják el, ezért is bármikor hajlandó az ügy békés megoldására, ha a cs. és kir. kormányt e válasz nem elégténé ki.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 779–781.)

AZ OSZTRÁK–MAGYAR SAJTÓIRODA HIVATALOS KOMMÜNIKÉJE A SZERB JEGYZÉKKEL KAPCSOLATBAN

A belgrádi osztrák–magyar követ Bécsbe való visszatérésekor bemutatta a szerb válasz szövegét.

Ezt a választ az őszinteség hiánya jellemzi: kiviláglik belőle, hogy a szerb kormánynak nincs komoly szándékában felhagyni azzal a bűnös béketűréssel, amellyel az osztrák–magyar-ellenes áskálódásokat elnézte. A szerb válasz tele van olyan klauzulákkal és korlátokkal az osztrák lépés elvi részével szemben és a követelések tekintetében is, hogy az adott engedmények valójában jelentéktelenek.

Különösen kiemeljük: üres kifogás alapján megtagadták az osztrák–magyar hatósági szervek részvételét azon merénylők üldözésében, akik szerb területen laknak.

Továbbá: az elutasítással egyértelmű azon osztrák követelésre adott szerb válasz, hogy vessenek véget az ellenségeskedő sajtóüzelmeknek.

Még csak figyelemben sem részesült azon követelés, miszerint olyan rendszabályok léptetendők életbe, hogy az osztrákellenes egyesületek feloszlásuk után más néven se folytathassák működésüket.

Miután e követelések a minimumát alkotják csak annak, amely a Monarchia délkeleti határának állandó békéje biztosításához szükséges, a szerb válasz nem kielégítő.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 781.)

*AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG HADÜZENETE SZERBLÁNAK*¹²⁷

(1914. JÚLIUS 28.)

Miután a szerb királyi kormány nem adott kielégítő választ arra a jegyzékre, amelyet az osztrák–magyar követ Belgrádban 1914. július 23-án nyújtott át, a császári és királyi kormány kénytelen maga gondoskodni jogainak és érdekeinek védelméről és e célból a fegyverek erejére hivatkozni.

Ausztria–Magyarország e pillanattól fogva hadiállapotban levőnek tekinti magát Szerbiával.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 781.)

---

¹²⁷ Berchtold gróf, közös osztrák–magyar külügyminiszter távirata a szerb kormányhoz.

AZ OROSZ MINISZTERTANÁCS NAPLÓJÁBÓL

(1914. JÚLIUS 24.)

[...] A külügyminiszter arról tájékoztatta a minisztertanácsot, hogy értesülése és az osztrák–magyar nagykövet által a cári udvarnak tett bejelentése szerint az osztrák–magyar kormány olyan követelésekkel lépett fel a szerb kormány ellen, amelyek valóban teljesen elfogadhatatlanoknak látszanak a szerb kormány, mint szuverén kormány számára, és hogy ezeket a követeléseket ultimátum formájában vetették fel meghatározott időn belüli válaszára tett felhívással, amely határidő holnap, július 25-én este 6 órakor telik le.

Éppen ezért, előre látva, hogy a szerb kormány hozzánk fog fordulni tanácsért, és talán még segítségért is, felmerült annak szükségessége, hogy előkészítsük a választ, amelyet Szerbiának adni lehet, [...] a tanács elhatározta:

1. Elfogadja a külügyminiszter javaslatát, hogy kapcsolatba kell lépni a nagyhatalmak kormányaival annak érdekében, hogy az osztrák–magyar kormányt rávegyék: adjon haladékot az ultimátumára adandó válasza. Így a nagyhatalmak kormányai megismerkedhetnek a szarajevói bűnténynek az osztrák–magyar kormány kezében levő dokumentumaival, s megvizsgálhatnák azokat, tekintve, hogy az osztrák–magyar nagykövet szerint e dokumentumokat hajlandók átnyújtani az orosz kormánynak.

2. Elfogadja a külügyminiszter javaslatát, miszerint javasolják a szerb kormánynak, hogy ha Szerbia saját erejével nem tudja önmagát megvédeni a lehetséges osztrák–magyar fegyveres támadással szemben, ne álljon ellen fegyverrel a szerb terület inváziója ellen, hanem ilyen támadás esetében jelentse ki, hogy enged az erőnek, és sorsát a nagyhatalmak ítéletére bízza.

3. Felhatalmazza a hadügy- és a tengerészetügyi minisztert, hogy hivatalos kötelességének megfelelően, a jövő fejleményektől függően kérje a cár őfelsége beleegyezését ahhoz, hogy a kijevi, odesszai, moszkvai és kazanyi négy katonai körzetet, valamint a balti- és fekete-tengeri flottát mozgósítsák.

4. Felhatalmazza a hadügyminisztert, azonnal kezdje meg a hadianyagok raktárakba való összegyűjtését.

5. Felhatalmazza a pénzügyminisztert, azonnal hozzon rendszabályokat az esetleg Németországban vagy Ausztriában levő pénzalapjai csökkentésére.

A minisztertanács lojális kötelességének tartja, hogy tájékoztassa a cár őfelségét az általa hozott döntésekről.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 1/2 köt. 782–783.)

BETHMANN HOLLWEG JEGYZÉKE A SZÖVETSÉGES
KORMÁNYOKHOZ

(1914. JÚLIUS 28.)

[...] Bennünket Ausztria–Magyarország mellé állít saját érdekünk. Kötelességünk, hogy Európát, ha lehetséges, megóvjuk az általános háborútól és támogassuk azon törekvéseket, amelyek a konfliktus lokalizálását célozzák [...] Ha azonban várakozásunk ellenére, Oroszország beavatkozása következtében a tűzfészek kiszélesednék, akkor mi, szövetségesi kötelezettségeinkhez híven, a szomszédos monarchiát a birodalom teljes hatalmával támogatnánk [...]

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 783.)

EMLÉKIRAT NÉMET-AUSZTRIÁBÓL¹²⁸
(1915)

A jövőbeni közép-európai szövetség tartalma

Teljes mértékben megváltoztak azok az arányok, amelyek alapján 1879-ben a szövetség értékét megítélték. Az akkori, a német–francia és az osztrák–oroszlátár-viták helyébe világproblémák léptek. A térség, ahol az európai nagyhatalmak ambíciókat kiélhették, a jelenlegi háborús színtérnek csak töredéke. Ausztria–Magyarország és Németország közös fáradozásai a Balkán-félsziget, Elő-Ázsia, Lengyelország és Belgium átszervezésére irányulnak. 1879-ben senki sem sejtette, hogy Közép-Európa a haditechnika és a kultúra révén segítséget nyújt az iszlám népeinek újjászületéséhez. A Balkán és az iszlám világ, osztrák–magyar államjogi kifejezéssel élve, a két testvéri birodalom közös ügyévé vált. Amit Belgiumban és Lengyelországban elértünk, jobban mondva el kell érniünk, újra és újra meg kell védeni az irigy szomszédok betöréseivel szemben. Mindez új, hatalmas feladatokat jelent mindkét monarchia számára. Katonai megállapodásokra, talán közös megszállási jogokra is szükség lesz a békeszerződésben megállapított *status quo* biztosításához. Ehhez hasonlóan szükség lesz kereskedelempolitikai szerződésekre is, hogy lehetőség szerint kivédjük az angol és francia versenyt, és Ausztria–Magyarország, valamint Németország ipara számára új utakat nyissunk. Európa arculata teljesen más lesz, mint ahogy az 1879-es szerződés aláírásakor gondolták.

Az Ausztria–Magyarország és Németország közötti megállapodás minimuma a két hatalom mindazon hatalmakkal szembeni véd- és dacszövetsége, amelyek a mostani háború végén megkötött békét zavarni merészlik és pontjait megsértik.

Mindezekből a szövetséges monarchiák közötti megállapodások három csoportja adódik: politikai, katonai és gazdasági.

A szövetség politikai tartalmát illetően részletesen kifejtettük véleményünket. Az elmondottakat a következőkben lehet összefoglalni:

I. Ausztria–Magyarország és Németország bármilyen támadással szemben védelmi és békeszövetségre lép egymással.

II. A szerződő felek kezességet vállalnak birodalmaik integritásáért – ami az 1879-es szerződésből kimaradt – és amennyiben kénytelenek fegyvert ragadni, úgy csak kölcsönös egyetértésben kötnek békét.

III. Katonai segítségnyújtás esetén minden rendelkezésükre álló szárazföldi, vízi és légi haderejüket bevetik.

---

¹²⁸ 1915. szeptember elején Heinrich Friedjung professzor, Michael Hainisch tanácsos, Eugen von Philippovich és Hans Übersberger bécsi professzorok megküldték Bethmann Hollweg kancellárnak 104 oldalas, bizalmas kéziratként Lipcsében kinyomtatott munkájukat *Denkschrift aus Deutsch-Österreich* (Emlékirat Német-Ausztriából) címmel, amely közép-európai unió alakítását javasolta, a kongresszusi Lengyelországot is magában foglalva. „A szerzők tanult és személy szerint tekintélyes emberek, de nincs politikai befolyásuk” – vélekedett a német Külügyi Hivatal bécsi bizalmi embere a szerzőkről. Az emlékirat részletes elemzését lásd: NÉMETH István: *Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák–magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918)*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 188–210.

IV. Szerződészegésnek minősül a jelenlegi háborút lezáró békeszerződés határozatainak bárminemű megsértése, így a Balkán-félszigetre, Belgiumra és Lengyelországra vonatkozó megállapodások esetében is. A két szövetséges monarchia a portával kötött külön szerződésekben rögzíti, hogy ez mennyiben érvényes a török birodalomra.

V. A két császárság harmadik állammal kötött valamennyi nyílt és titkos szerződését ratifikációja előtt ismertetni kell a másik szövetséggel. Ezen kötelezettség alól kivételt képeznek Ausztria–Magyarország és a Német Birodalom uralkodóházi tagjainak házassági szerződései.

VI. A politikai szövetség érvényességét 25 évben rögzítjük; amennyiben a szövetség fennállásának 24. évében a felek azt nem mondják fel, úgy ismételtén 25 évig marad érvényben.

A szövetséges államok alkotmányai előírásainak megfelelően a két monarchia jövőbeni katonai és kereskedelempolitikai megállapodásait elfogadásra a parlamentek elé terjesztik. Tekintettel arra, hogy a tisztán politikai szerződések megkötése az uralkodói hatalom jogkörébe esik, a kormányzatok dolga arról határozni és egymással megállapodni, hogy kívánatos és hasznos-e az aláírásra kerülő szövetség parlamenti tárgyalása. A kormányzatoknak minden körülmények között szigorúan ragaszkodniuk kell az alkotmányos úthoz és elő kell segíteniük, hogy a népképviselői országgyűlések formai hozzájárulásukat adják a szövetséghez.

[...]

A vám- és kereskedelmi szövetség alapjai

A Németországgal kötendő gazdasági szövetségnek három követelést kell teljesítenie ahhoz, hogy kielégítse a két monarchiában felmerült jogos igényeket:

I. A gyengébben fejlett gazdasági ágakat közbülső vámokkal kell megvédeni.

II. A szövetséges birodalmaknak olyan alapszerződést kell megszövegezniük, amely a harmadik államokkal kötendő gazdasági megállapodásokban nem nehezíti meg a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény biztosítását.

III. A közép-európai uniót úgy kell megszervezni, hogy új szövetségi tagokat is felvehessen.

A Németországgal kötendő, s az új rendszert megalapozó szerződésnek az uniót kezdettől fogva hosszabb időre, mégpedig 25 évre kell biztosítania. Ha az unió hatályát rövidebb időben állapítják meg, akkor annak lejártakor a magukat fenyegetettnek tekintő érdekek az egész építményt veszélybe sodorhatják. Az átmeneti nehézségek áthidalására és az előnyök beérésére azonban időre van szükség. Gondoskodni kell a közbülső vámok leépítéséről is. A legjobb megoldás az lenne, ha az első tíz év után le lehetne bontani a közbülső vámok felét, s a következő tíz évben ugyanezen sorsra jutna a közbülső vámok másik fele is – így húsz év után megvalósulna a teljes vámegegyezés. A gazdasági szövetség esetében is a politikai szövetségre javasolt időtartamot tartjuk kívánatosnak.

A vám- és kereskedelmi szövetséget szabályozó alapszerződést, valamint az azal összefüggő vámtarifákat is természetesen a berlini, bécsi és budapesti parlamen-

tek elé kell terjeszteni. Teljes mértékben figyelembe kell venni az alkotmányokban foglalt jogokat.

[...]

Belpolitikai reformok

Nem célja ezen munkának, hogy Ausztria–Magyarország belügyeivel hasonló részletességgel foglalkozzon, mint ahogy azt a közép-európai védelmi és gazdasági szövetség felállításával kapcsolatban tette. Az azonban világos, hogy egy ilyen blokk kialakítása királyságaink belső viszonyaira is döntő és egyben jótékony hatást gyakorol. A Németországgal kötendő szerződések révén számos olyan kényes külpolitikai kérdést is megoldunk, amelyek ötven éve foglalkoztatják az államférfiakat, és amelyek a parlamenti frakciók értetlensége és önzése miatt még bonyolultabbakká váltak. A katonai szövetségi szerződések tehetetlenségre kárhoztatják a hadsereg egysege ellen irányuló intrikákat, és az uralkodónak fenntartás nélkül biztosítja hadserege feletti szabad rendelkezés lehetőségét. Másrészt a Németországgal kötendő gazdasági szövetség időtartama alatt érvényét veszíti a minden tíz évben újra és újra visszatérő, az osztrák–magyar vámunió fenntartásáról vagy felmondásáról folytatott áldatlan vita. A Német Birodalommal kötött bensőséges szövetség nehezezként viselkedik, amely királyságainkban a szerteágazó elemeket összetartja. Éppen ezt nem látják szívesen a birodalmi összetartozás ellenségei. Mindez a monarchia hű polgárai számára további ösztönzést jelent a mű támogatására és megalósítására.

I. Magyarország

A Magyarországon uralkodó pártcsoportosulások részéről felmerülhet a kifogás, hogy a magyar államszervezet a szóban forgó emlékiratban kifejtett tervekkel sokat veszít önállóságából, amire Magyarország az Ausztriával 1526-ban történt egyesítése után állandóan törekedett. Ez a felfogás azonban nincs tekintettel Magyarország népgazdaságára, elsősorban agrárkultúrájára ható jelentős előnyökre. A magyar államnak további előnyöket jelentene határai fokozott biztonsága is, amelyeket a jövőben az orosz előznlés veszélye fenyeget. Nem utolsósorban azonban számításba kell venni azt a megnövekedett befolyást is, amelyet Magyarország Ausztriával közösen Közép- és Délkelet-Európa kereskedelempolitikai formálására gyakorolhatna, amennyiben Németországgal gazdasági szövetségre lép: mindez fontos tényező földrészünk és az azon túlmenő gazdasági-politikai élet alakítására. Magyarországnak előnye származna abból is, ha a Monarchia egy legalább huszonöt éves nyugalmi állapotba jutna. A Lajtán túli közgazdászok sem vonják kétségbe, hogy mindig hátrányosan érintette Magyarország pénzügyi helyzetét az eddig fennálló, Ausztriával kötött kiegyezés időben történő meghosszabbítására vonatkozó bizonytalanság. A kiegyezési válság idején a kamatlábak emelkedtek és a magyar állampapírok árfolyama szokás szerint csökkent. Ha a birodalmi német tőke nagy mennyiségben befektet a Lajta túlpártján, akkor biztosítani kell a kereskedelem- és gazdaságpolitika ellenálló képességét.

Ugyanezen szempontok érvényesek arra is, hogy a Monarchia két állama miként járul hozzá a közös ügyekhez. Kicsinyessége miatt értelmetlen a kvóta fél vagy egy százalékos megváltoztatása körüli, tízévente újra és újra fellángoló harc. Ezért joggal javasolták, hogy a felosztást illetően egy mechanikus megoldásban kellene megállapodni. A legjobb az lenne, ha a közvetlen és közvetett adókból származó bevételeket együttesen vennék számításba. A jelenlegi magyar miniszterelnök édesapja, Tisza Kálmán kész volt erre, vagy ehhez hasonló megoldásra.

Az önállóság oltárán tett áldozatot, ha e kifejezés egyáltalán használandó, nem az elsősorban uralomvággal vádolt osztrákok javára, hanem egy magasabb szintű közösség érdekében kellene meghozni, amelybe Ausztriának és Magyarországnak be kell lépnie, ha a világegyensúly gigantikus mérlegének serpenyőjében továbbra is meghatározók akarnak maradni.

Magyarország állami önállóságának figyelembevételével magától értetődik, hogy Magyarországra kell hagyni, miként akarja belügyeit intézni. Ezen túl azonban az elkerülhetetlen fejlődési igény eredményeként az általános választójog Magyarországon is érvényre jut, s ezt illetően a magyar nemesség vezetői sem ringathatják magukat illúziókba. Ausztria példája szükség esetén velük vagy nélkülük is érvényre jut; így el kell határozniuk magukat a reformok saját kézbe vételére.

Így Magyarország uralkodó rétegének az ország más nemzetiségeit előbb vagy utóbb fel kell ruházni mindazon jogokkal, amelyeket e nemzetiségeknek az 1868-as nemzetiségi törvénnyel biztosítottak, ám mindezidáig visszatartottak. A koalíció 1910-ben bekövetkezett bukását követően és különösen a jelenlegi háború tapasztalatai alapján Deák elképzelései hazájában mindinkább elismerést vívtak ki maguknak, így az Ausztriával fennálló kapcsolat szétszakítása többé komolyan már nem merült fel. Remélhetőleg elég erős lesz ezen államférfi tekintélye ahhoz, hogy mindez a jövőbeni magyar nemzetiségi politika irányvonalául szolgáljon. Deák Magyarországot nem nemzetállamnak, hanem magyar vezetés alatti nemzetiségi államnak szánta. Ha ezzel ellentétben a többi néptörzsnek önként nem adják meg mindazon jogokat, amelyeket a törvény biztosít számukra, úgy ezek előbb vagy utóbb saját erőből fogják kivívni azokat. Akkor Deák alapgondolata az uralkodó parlamenti többség akarata ellenére szerez érvényt magának, de az nem lesz kedvező a magyar vezetés javára.

Magyarország belpolitikája egyúttal a Monarchia és még inkább a közép-európai blokk együttes érdeke. Ha a dunai monarchia a jövőben nem akar számolni a nem magyar néptörzsek irredenta elképzeléseivel, akkor ezentúl másként kell velük bántania. Hogy a nemzeti ügyek autonóm kezelése az állami összetartozás érzését erősíti, megmutatkozik a horvátok magatartásában, akik a mostani háborúban éppen olyan hősiessen harcoltak, mint a császári sereg korábbi hadjárataiban. Mindenesetre a horvát mintájú állami autonómia általánosan nem valósítható meg, főleg azért nem, mivel más néptörzsek területileg nem zárt tömbökben élnek. Az azonban elképzelhetetlen, hogy a magyarországi németekkel a háború után az eddigiekhez hasonló méltánytalansággal bánjanak és nyelvük mostani elnyomása tovább tartson; ezzel az egész német nemzet megerősödött nemzeti érzése szembeszegülne. A magyarországi németek esetében megingathatatlan lojalitásuk alapján a háború alatt teljes mértékben kizárt volt bármiféle megingás. A románok, szlovákok és ruszinok tü-

relmét azonban nem szabad próbára tenni. Ugyan ezek legénysége is odaadással küzdött, az értelmiség politikai-radikális részénél azonban, legalábbis a ruszinok esetében, itt-ott elkésérítő folyamat bontakozott ki. Már ez sem volt lebecsülendő. Ám a magyar kormányzat makacs módon vonakodott az 1868. évi nemzetiségi törvény életbe léptetésétől, s ez a Román Királyság hangulatát rossz irányban befolyásolta. Mindez Románia háborús magatartását kedvezőtlen irányba terelte. Hiábavalónak bizonyultak a nemcsak Bécsből, hanem a Német Birodalomból érkező intések és figyelmeztetések; Tisza kormánya elutasító magatartást tanúsított és a külügyek menetét illetően súlyos felelősséget vállalt magára. Ezután gróf Andrássy Gyula külügyminisztertől kezdve az összes miniszter alkotmányos jogának és kötelességének érezte, hogy a Monarchia két államának belügyeit illetően is olyan gyakran latba vesse befolyását, ahányszor az európai érdekek megkövetelték. A jövőben is ily módon kell eljárni. Monarchiánk nemzetiségi viszonyait nem pusztán belpolitikai szempontok szerint, hanem királyságunknak a közép-európai blokk hatalmi és világhelyzetére gyakorolt befolyása alapján kell megítélni.

(In: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes – Bonn, PA AA (B), R 2592, illetve Németh István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001. 175–179.)

FRIEDRICH NAUMANN: KÖZÉP-EURÓPA¹²⁹
(1915)

[...]

VI. A világgazdaságban

Tehát amíg még ránk ragyog a dicsőség napja, addig kell arra törekednünk, hogy az első osztályú világgazdasági hatalmak sorába lépjünk. Ezért a többi közép-

¹²⁹ Friedrich Naumann 1915 nyarán megjelent *Mitteuropa* című könyvében Közép-Európa magját a Német Birodalom és Ausztria–Magyarország közösségében látta, amely szövetséges Olaszországgal, az Oszmán Birodalommal és lehetőleg a skandináv és Benelux országokkal is. A közép-európai államszövetség „elkerülhetlensége” mellett érvelve külpolitikai indokai között kifejtette, hogy a kis államoknak nincs egyéb választásuk; Ausztria–Magyarország nem állhat meg önmagában, s Németország természetes szövetségese; a terv megvalósulása megmentené Magyarország területi integritását a nemzetiségek elkülönülési törekvéseivel szemben, illetve Magyarország számára biztosítaná a világhatalomban való részvételt.

Gazdasági érvei szerint Németország biztosítja Ausztria–Magyarország gabonafelvételét, a német tőke beáramlása pedig meggyorsítja a nagyipar kialakulását. Így az elmaradt magyar mezőgazdasági termelés hamarosan európai színvonalra lehet emelni. A közép-európai államszövetség megszünteti a kivándorlást, s munkalehetőséget teremt az agrárproletariátusnak.

Más elképzelésektől eltérően Naumann érvei – a két nagyhatalom tartós szövetségéről, közös gazdaságáról és a különböző népek és nemzetiségek föderálisan szerveződő kulturális autonómiájáról – statisztikákon és tudományos vizsgálatokon alapultak. Ezzel a jövőbe mutató közép-európai konstrukcióval igyekezett megmenteni az Osztrák–Magyar Monarchiát, amelyet tartósan csak a Németországgal való szorosabb együttműködésben látott biztosítottnak.

Ebből kiindulva Közép-Európának egyfajta európai erődiként elég erősnek kell lennie, hogy a jövőben biztosítsa a kontinens három részre tagolódását. A háború után mindenütt határvédelem épül ki a háborúk lehetséges színterein. Új római sáncok, új kínai fal és szögesdrót nő ki a földből. Európát északról délre két hosszú sánc osztja meg: az egyik az Alsó-Rajnáától az Alpokig, a másik pedig Kúrföldtől Romániáig húzódik s elkerülhetlenül három részre osztja e földrészt.

A gazdaság- és közlekedésszervezés, a katonai biztonság, a külpolitikai egyenjogúság, a társadalmi és belpolitikai megújulás kérdései már a korábbi tervekben is felbukkantak; Naumann azonban ezektől eltérően komolyan szembesült a nemzetiségi kérdéssel.

Könyvében kísérletet tett, hogy vitát kezdjen a Németországban tabuként kezelt hadicélokról és a jövődő békerendezésről. Következtetéseit főleg a szerinte sikertelen 1815. évi bécsi kongresszus békerendezéséből vonta le, amely Közép-Európában strukturálisan beépítette a porosz–osztrák rivalizálást; a háború keletkezéstörténetét vizsgálva biztosítékokat keresett megismétlésének elkerülésére. Tervezte a központi hatalmak hadisikereinek időszakában íródott és „*Közép-Európa mint háborús termék*” biztosítását szolgálta.

Javaslatai a két monarchia közös újoncozását, katonai ellenőrzést, külpolitikát, vasúti- és folyamszabályozást tartalmaztak. Azonos pénz- és mértékrendszert, bank- és kereskedelmi jogot, s arányos katonai teherviselést helyeztek kilátásba. Kölcsönösen szavatolnák az államadóságot, egyforma vámok és közös vámhivatal működne, s azonos lenne a munkásvédelmi- és egyesülési jog is.

Friedrich Naumann nem elsőként vetette fel Európa közepének szervezését, állami képződésménnyé szervezésének szükségességét. Korábban Friedrich List, Karl Ludwig von Bruck, Paul de Lagarde és Konstantin Frantz és mások 19. századi tervei is abból a felismerésből indultak ki, hogy a kontinens közepén, különösen azonban a kevert népességű keleten és délkeleten a nemzetállam eszméje nem lehet kizárólagosan alkalmazható. (Nézeteinek részletes elemzését lásd: Németh: *Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák–magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918)*... i. m. 157–175. A dokumentum-részletet lásd még: NÉMETH István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001. 179–181.)

európai államot és nemzetet magunkhoz kell kapcsolnunk. Mármost ezeknek – Ausztriában és Magyarországon élő fajrokonaink kivételével – nem közvetlen érdekük, hogy éppen mi németek a világtörténelem legfelsőbb intézői sorában foglaljunk helyet. Nem kívánhatjuk, hogy történelmi érzésünkben osztozzanak, mert az ő szívük másért dobog. Ők a maguk szempontjából vetik fel a kérdést, hogy a német, orosz és angol vezetés közül a német világszövetséget válasszák-e vagy sem. Helyzetük hasonló ahhoz, amelyet az imént írtunk le, arról beszélvén, mi milyen érzéssel csatlakoznánk az orosz vagy angol szövetséghez; csupán azzal a különbséggel, hogy a kisebb népek nem is remélhetik, hogy világgazdasági csoportvezetők lesznek. Nekik igazán nincs más választásuk, mint a csatlakozás vagy elszigeteltség, s mint-hogy az elszigeteltséget már egy emberöltő után alig fogják kibírni, előbb-utóbb el kell valamiképpen határozniuk, hogy földrajzi helyzetük, termelésük és szellemük irányzata melyik szövetséghez viszi őket. Keserű kényszer, nehéz sors ez, de ez a kor ellenállhatatlan követelménye, az emberiség fejlődésének kategorikus imperatívusza. Minthogy a területi és nemzetállamok között egyrészt s az emberiség között másrészt hatalmas közbülső alakulatok képződnek, hiába minden tiltakozás és panaszkodás. Az egyes népek az elkerülhetlent cselekedhetik előbb vagy utóbb, önként vagy kényszerítve, de a világtörténelem kimondta parancsszavát, ezt teljesíteni kell, s aki korábban teljesíti, az általában jobb feltételeket fog elérni jövője számára, mint az, aki a történelmi időn túl vonakodik és szorongattatja magát. Főlöszleg ezt a vonakodóknak sok szóval magyaráznunk, mert a gazdasági tapasztalatok a szavaknál meggyőzőbben beszélnek. A kis államoknak, amelyek vámháborúkat nem viselhetnek, de behozatalra és kivitelre állandóan szükségük van, a jövőben a nagy világcégek egyikénél be kell jegyezniük magukat, mihelyt e nagy cégek maguk kölcsönösen még jobban elzárkóznak egymástól, mint a háború előtt.

* * *

Ha azonban most az emberiség ez irányú fejlődése közben megkíséreljük a közép-európai szövetség megalkotását, előre meg kell vallanunk, hogy Közép-Európa nem olyan természetesen kicsírázott, már élő szervezet, mint az említett három, már meglévő nagy szövetség. Közép-Európa épületét ésszel és megfontolással kell már kiformált, régebbi alakulatoknál ismételten elhasznált kövekből felépíteni; sajnos nem alakult ki régi hatalmi ösztönből az emberiség háztartási terveinek korszaka előtt. Ez gyengéje s igen jelentékeny gyakorlati és államtechnikai nehézsége. Közép-Európa megalkotása még inkább a gondolat műve, mint a Német Birodalom alapítása volt; igaz, hogy annak a népnek eszmemunkája, amely elbizakodottság nélkül elmondhatja magáról, hogy az ilyen világgazdasági szervezési feladatokra mindenki másnál külön tehetséggel és neveléssel rendelkezik. Erre nézve fentebbi fejtegetéseinkre hivatkozunk. Sem nálunk, sem szomszédjainknál senki sem kételkedik abban, hogy a dolog gazdasági és szervezési részét, ha emberileg egyáltalán lehetséges, akkor a németek megcsinálják. Más kérdés azonban, hogy a szervezésen és a technikán kívül megtaláljuk-e magunkban és gyakorolni fogjuk-e azt a másik, a világszövetség részére nélkülözhetetlen tulajdonságot, amelyet főntebb rugalmasságnak nevezünk, azt a simulékony ügyességet, amelynek három különböző formáját az

oroszknál, az angoloknál és az amerikaiaknál megtaláltuk. Mi kissé merevek, parancsolóak, zárkózottak, lassúbb mozgású embertársainkkal türelmetlenek vagyunk és pontosan megköveteljük, hogy minden úgy történjen, ahogyan mi akarjuk. Mind-ezen tulajdonságoknak megvan a maga jó oldala, de ha első osztályú, vezető gazdasági nép akarunk lenni, akkor egy kis nemzetközi lágyságra kell szert tennünk, el kell sajátítanunk az emberekkel való bánás nagy, igen nagy művészetét, s azt a képességet, hogy mások gondolataiba, jellegébe és szándékaiba behelyezkedjünk. Tudományosan nagyszerűen értünk ehhez. E tekintetben mi vagyunk minden nemzet kultúrájának legmélyebb átérzői, de a gyakorlatban bizony gyakran régimódi iskolamesterek s plajbászok, bajuszos altisztek voltunk. Ez a szemrehányás legkevésbé talán vezető kereskedőinket érheti, sokkal inkább gazdasági intézményeink titkárait, igazgatóit, tisztviselőit. Az egész német népnek fel kell még nőnie új feladataihoz. De ez is sikerülni fog, ha szükség lesz rá. Csak helyesen kell rá figyelmeztetni bennünket. Mint világnép még kissé fiatalok vagyunk, túl közel állunk még a régi, szűk kisvárosiassághoz és kisállamisághoz, nem szabadultunk meg eléggé a március előtti, szolgai idők lelki hatásától, nem vagyunk elég biztosak az emberekkel való érintkezésben s a bizonytalanság miatt ezért gyakran gorombák és erőszakosak vagyunk. Még nem vált eléggé vérünkkelé, hogy megbecsüléssel és tisztelettel legyünk azok iránt, akikkel jóban-rosszban együtt akarunk dolgozni. Ezt szándékosan ismétlem és hangsúlyozom, mert ez sokkal nagyobb akadály, mint a paragrafusok és a szabályok. De a háborúból visszatérő férfinemzedék és a férfimunkát végzett női nemzedék már jóval simulékonyabb és rátermettebb lesz nagy dolgok véghezvitelére. Mindannyian újjá akarunk alakulni és így s nem a régi okvetetlenségünkkel közeledünk szomszédjainkhoz és megkérdezzük őket, akarnak-e szövetségünkbe belépni.

* * *

Kit hívjunk és kit hívhatunk meg?

Ezzel munkánknak olyan fejezete kezdődik, amelyről még óvatosabban kell nyilatkoznunk, mint a többiről, hiszen még javában háborúban élünk, s a szorosabb értelemben vett „háborús célokról” alapos megfontolásból semmit sem szabad nyilvánosságra hoznunk, s ebben a szenvedélyes, izgatott hadiállapotban a szomszédos külföldön nem mindenütt számíthatunk fejtegetéseink jóindulatú értelmezésére. Tehát inkább kevesebbet, mint többet!

Éppen most bukkantak fel ugyan Németországban, valamint Európa többi országában is emberek, akik önkényes képzeletüket zabolázatlanul szabadjára engedik, s úgy nyilatkoznak, mintha mellékesen Hollandia, Skandinávia, Románia, Bulgária, Görögország és a Török Birodalom teljhatalmú megbízottai lennének s csak papírra kellene vetniük ezen országok nevét, hogy felvegyék őket a közép-európai gazdasági szövetségbe. Sőt vannak merész gondolkodók, akik mindjárt Svájcot, Franciaországot, Spanyolországot és egy bizonyos várakozási idő után Olaszországot is be akarják vonni és azután Belgiummal vagy nélküle az „Európai Egyesült Államokat” megalapítani. Az ilyesmi csak a lehetőségekkel való játszadozás, de nagyon ártalmas lehet, ha az illető államban olvassák, mert többnyire egyoldalú német gondolkodáson alapszik és nem veszi figyelembe, hogy minden szerződés-kötésnél legalább

kettőn áll a vásár, s mindegyiknek megvan a maga érdeke és baja. Aki e téren nagyon sokat akar, az alapjában nem akar egyebet, csak éppen nyilatkozni. Mi határozottan elutasítjuk a problémának e könnyű és virtuóz kezelését, s éppen ezért az eddigiekben csak Németország és Ausztria–Magyarország szövetségéről beszéltünk. Meggyőződésünk, hogy előbb a két központi hatalom kapcsolatát kell rendeznünk, mielőtt valamely más állammal a legcsekélyebb eredménnyel is tárgyalhatnánk. Az új szerződések és intézmények alapformáit a Német Birodalomnak és Ausztria–Magyarországnak egymás között kell megállapítaniuk. Ha ez nem sikerül, felesleges más államokat az egész dologba beavatni. Ha sikerül, akkor tudjuk, mit nyújthatunk a többi résztvevőnek és ismert számokkal és kiszámítható értékekkel jövünk hozzájuk. Ezért nagyon helytelen a német–osztrák–magyar egyezségről a török célok szemmel tartásával csak futólag, mintegy ezek segédeszközéről beszélni, mintha az utóbbiak elérése volna a fődolog, s az előbbi csak lerázni való, mellékes kérdés. Az osztrákok és magyarok mindezeket igen jól megjegyzik, s nem tekintik biztatásnak a komoly, nehéz tárgyalások felvételére. Ők ilyenkor a maguk balkáni és törökországi érdekeire gondolnak, amelyeket fontosabbnak tekintenek, mint a mieinket, s csodálkoznak, hogy mi úgyszólván a fejük fölött akarunk török politikát csinálni. És ebben igazuk van! Tudják jól, hogy Trieszt és Fiume nélkül minden törökországi terv összeomlik.

(In: Naumann, Friedrich: *Közép-Európa*. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1916, 164–168. A dokumentumot közli Németh István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001. 179–181.)

A KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMSZÖVETSÉG EGYESÜLETÉNEK
FELHÍVÁSA¹³⁰

(1917. MÁJUS 30–31.)

Az egyesület törekvései – alapelveiben rögzítve – kettős célt szolgálnak: a közép-európai államszövetség megalapítását és a német nép jellegének és kultúrájának megőrzését.

1. Az alapelvek a világon győztes hadjáratát megkezdő föderalizmus, valamint a jog alapelveiből indulnak ki. – A föderalizmus a szerződő államoknak a szabadság és önállóság legmagasabb szintjét biztosítja. A pusztá hatalom képviselői főleg háborús időkben kevésre tartják a jogot. Eközben minden hadviselő fél azon fáradozik, hogy leginkább kétségbe vonható intézkedéseit is jogalkotással védelmezze. A jog elismerése nem teremt bizalmat, sem belső, sem államközi rendet. *Justitia fundamentum regnorum.*

Az alapelvek a központi hatalmak szövetségét tekintve a két birodalomban kívánatosnak és lehetségesnek tartott mértéket mutatják. Egyes kitűzött célokat csak bizonyos átmeneti idő után lehet elérni – vegyük figyelembe a „*lehel*” kifejezést –, más célok már most is elérhetőek, és az új rend nagy műve nem bukhat el az egyes érdekcsoportok, valamint a nemzetiségi ellentétek által fogva tartott politikusok ellenállásán.

A *Gazdasági egyesületek és a fegyverbarátsági egyesülés* nevüknek megfelelően korlátozzák saját tevékenységüket. A Közép-európai Államszövetség Egyesülete (lásd az alapszabályt) az összes olyan irányú törekvés központja kíván lenni, amely elsősorban Közép-Európa szövetségi (föderatív) újjárendezésére törekszik. Az egyesület anélkül hangsúlyozza a politikai részt, hogy megfélemlítse a gazdasági és kulturális oldalról. Az egyesület kampánytevékenységét nemcsak korlátozza a központi hatalmakra, hanem célul tűzte ki Bulgária és Törökország csatlakozását is, amelyet ezen két birodalom érdekeinek megfelelő különleges szerződésekkel kíván megvalósítani. (Friedrich List: Helgoland–Bagdad.)

Jelenleg kívánatos a semleges szomszédos országok csatlakozása. A háború alatt tartózkodni kell a kampánytevékenységtől, mivel az káros félreértelmezésekhez vezethet. Később a „*semlegesek*” a központi hatalmak szövetségének példáján okulva majd felismerik, hogy a föderatív szövetség nem veszélyezteti, hanem biztosítja a szuverenitást és a saját kultúrát. A Közép-európai Államszövetségnek nem szabad Európa egyéb területeitől lövészárkokkal ellenségesen elvágott erődítménnyé válnia,

¹³⁰ A Közép-európai Államszövetség Egyesülete (*Verein „Mitteleuropäischer Staatenbund”*) 1917. május 30–31-én Frankfurt am Mainban alakult meg. Irányelveit 1500 vezető német és osztrák–magyar személyiség írta alá, közöttük 250 parlamenti képviselő. Az egyesület elnökei *Reichstag*- és tartományi gyűlési képviselők voltak: a hamburgi Alpers, Erbach-Fürstenau Hessenből, Frankenstein-Ullstadt Bajorországból, Neumann-Hofer Detmoldból. Az egyesület elsősorban politikai szervezetnek tekintette magát, amelynek célja Közép-Európa föderatív újjárendezésére irányult. Ennek magját a Német Birodalom és Ausztria–Magyarország szoros katonai, gazdasági, kereskedelmi, pénz- és közlekedésügyi, valamint kulturális szövetsége alkotná. Külön súlyt helyezett a német népiségi és kulturális elvek rögzítésére.

hanem valamennyi olyan ország számára kristályosodási pontként kell szolgálnia, amelyek saját érdekükben, valamint a béke és világrend érdekében csatlakozni kívánnak.

2. Az idegen népi jelleg messzemenő elismerésekor nem szabad a sajátunkat feláldozni. Nem „közép-európaiak” akarunk lenni, hanem az eddigieknél jobban elismertetni népi jellegünk és kultúránk alapjait és azokat meg kívánjuk védelmezni minden fenyegetéssel szemben akkor is, amikor harcosaink a pusztítás színtereiről hazatérnek. Erkölcsi tartásunk megszilárdításáról van szó, és e komoly feladat során számítunk valamennyi párt, vallás, foglalkozás a jövő nemzedékeiért felelősséget vállaló emberének közreműködésére.

E megfontolásból az elnökséget és a bizottságot a legkülönbözőbb irányzatok képviselőiből állítottuk össze. Így kizárt annak a lehetősége, hogy az egyesület törekvéseit egyes pártok vagy felekezetek saját céljaikra használhassák fel.

Ezen kettős célért folytatott tevékenységet szolgálják az egyesület ülésein elhangzott előadások. Eltérő szellemiségű férfiak ismertetik, álláspontjukból kiindulva hogyan igyekeznek a feladatnak megfelelni. A kölcsönös nagyrabecsülés vezette véleménycsere megnevesíti a pártharcot, s erre szükség is van.

A megelőző bizalmas tanácskozás (jelentéstétel nélkül) alkalmat kínál arra, hogy a *Reichstag*, valamint a szövetségi államok népképviselői valamennyi irányzatának képviselői valamennyi szakma mindazon vezető egyéniségei előtt ismertessék nézeteiket, akiknek befolyását megnyerve hatással lehetnek a törvényhozó testületekre. Ezen tanácskozásokon való részvétel természetesen nyitva áll az egyesület minden tagja számára.

A vidéki egyesületek (lásd alapszabályzat) lehetőséget kínálnak tagjaiknak arra, hogy gyakoribb tanácskozásaikon megvitassák a helyi ügyeket és a főegyesület révén érvényt szerezzenek azoknak.

(In: PA AA (B), R 2597. A dokumentumot közli Németh István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe...* i. m. 181–182.)

A BRESZT-LITOVSZKI BÉKE¹³¹

(1918. MÁRCIUS 3.)

Békeszerződés egyfelől Oroszország, másfelől Németország, Ausztria–Magyarország, Bulgária és Törökország között

Mínthogy egyfelől Oroszország, másfelől Németország, Ausztria–Magyarország, Bulgária és Törökország megegyeztek abban, hogy véget vetnek a háborús állapotnak és a béketárgyalásokat a lehető legsürgősebben befejezik, meghatalmazottaikká kinevezték [...]

A meghatalmazottak a béketárgyalások lefolytatása céljából Breszt-Litovszkban találkoztak, ahol jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után az alábbi rendelkezésekben állapodtak meg.

I. cikk. Egyfelől Oroszország, másfelől Németország, Ausztria–Magyarország, Bulgária és Törökország kijelentik, hogy véget ért a közöttük levő háborús állapot. Eltökélt szándékuk, hogy a jövőben békében és barátságban élnek egymással.

¹³¹ A breszt-litovszki békeszerződést 1918. március 3-án délután írták alá, lényegében olyan formában, ahogyan a németek a támadás megindítása és március 1-je között kidolgozták. A 14 cikkelyből álló szerződés területi határozatainak értelmében Németország annektálta Lengyelországot, Litvániát, Kurlandot, Livóniát, Fehéroroszország és Észtország jelentős részét. Oroszországnak ki kellett ürítenie Kelet-Anatóliát, Ardagan, Karsz és Batumi vidékét. A pénzügyi egyezményben Oroszországot 6 milliárd márka hadisarc fizetésére kötelezték Németországnak, ebből 1,5 milliárdot aranyban és bankjegyekben, 1 milliárdot árukban, 2,5 milliárdot speciális hitel formájában, 1 milliárd sorsáról pedig később szándékoztak dönteni. Szovjet-Oroszország hozzávetőleges 780 ezer km²-nyi területet veszített, kb. 56 millió lakossal. E területeken folyt a vastermelés 73%-a, s termeltek ki a szén 79%-át, s ezek voltak az ország legiparosodottabb részei.

A békeszerződés orosz ratifikálására március 18-án újabb kemény belső vitákat követően került sor, amelynek során Lenin a lélegzetvételnyi szünet szükségességére hivatkozott, Trockij pedig még mindig amerikai segítségben reménykedett. A breszti szerződés vitája a német *Reichstag*-ban kevésbé viharos volt, s nem a szerződés egészét, hanem csak módosításait vitatták. Az eredményt – II. Vilmos dicséretét zengve – a világtörténelem „*legnagyobb sikerének*” tekintették, amelynek jelentőségét majd igazán az unokák értékelik.

A központi hatalmaknak jelentős mennyiségű élelmiszert sikerült kisajtolniuk Ukrajnából. A katonai szervek 1918 novemberéig 113 421 tonna élelmiszert szedtek össze, amelyből a Monarchia 67 382 tonnát kapott. Az állami begyűjtő szervek is összeszedtek 172 349 tonna élelmiszert, amelyből a Monarchia 61 500 tonnát kapott. Közel 15 ezer vagonra becsülték a csempészúton behozott élelmiszert. Így 1918 tavasza-ősze között Ukrajnából kisajtoltak 400 ezer tonna élelmiszert, de ebből csak legfeljebb 120 ezer tonna volt a gabona, holott a központi hatalmak július végéig 1 millió tonnára számítottak.

A breszt-litovszki békeszerződés nem eredményezett igazi békét keleten. A kialakult viszonyok fenntartása továbbra is erős német erőket kötött le, amelyek hiányoztak a nyugaton tervezett döntés kicsikarásához. Mivel Hertling kancellár elutasította Wilson amerikai elnök 14 pontját, utóbbi a breszt-litovszki békében annak bizonyítékát látta, hogy Németországban a hatalomra és az egoista érdekekre támaszkodó politikának nincs igazi ellenzéke. Főleg a többségi szociáldemokrácia magartatása ábrándította ki, amelyben liberális pártot, s a demokratikus Németország magját látta. Igazából csak ezt követően követett el mindent a szövetségesek oldalán a monarchista-militarista Németország legyőzéséért.

II. cikk. A Szerződő Felek tartózkodnak attól, hogy a másik Fél kormánya vagy annak állami és katonai intézményei ellen bármiféle agitációt vagy propagandát folytassanak. Ami Oroszországot illeti, a kötelezettség a Négyes Szövetség hatalmai által megszállt területre is vonatkozik.

III. cikk. Azok a területek, amelyek a Szerződő Felek által közösen megállapított vonaltól nyugatra fekszenek és korábban Oroszországhoz tartoztak, a jövőben nem tartoznak orosz fennhatóság alá; a megállapított vonalat a jelen Szerződés lényeges részét képező mellékelt térkép tünteti fel (I. melléklet).¹³² E vonal pontos meghatározása német–orosz bizottság feladata lesz.

A szóban forgó terület számára nem származik semmiféle kötelezettség Oroszországgal szemben annak folytán, hogy ezek korábban Oroszországhoz tartoztak.

Oroszország lemond a területek belső ügyeibe való mindennemű beavatkozásról. Németország és Ausztria–Magyarország e területek jövő sorsát ezek lakosságának megkérdezésével kívánja meghatározni.

IV. cikk. Mihelyt az általános békét megkötötték és az orosz leszerelést teljesen végrehajtották, Németország hajlandó a III. cikk 1. bekezdésében említett vonaltól keletre fekvő területet kiüríteni, amennyiben a IV. cikk eltérően nem rendelkezik.

Oroszország minden tőle telhetőt megtesz a kelet-anatóliai tartományok mielőbbi kiürítése és Törökország részére történő szabályszerű visszaadása biztosítása érdekében.

Az orosz csapatok haladéktalanul kiürítik az erdelani, karsi és batumi kerületeket. Oroszország nem avatkozik be e kerületek államjogi és nemzetközi jogi viszonyainak új rendezésébe, hanem e kerületek lakosságára bízva, hogy az új rendezést a szomszéd államokkal, különösen Törökországgal egyetértésben valósítsa meg.

V. cikk. Oroszország haladéktalanul végrehajtja hadseregének teljes leszerelését, ide értve a jelenlegi kormány által újonnan alakított hadseregrészeket is.

Oroszország ezenkívül hadihajóit vagy orosz kikötőbe irányítja, ahol azok az általános béke megkötéséig maradnak, vagy késedelem nélkül leszereli azokat. A Négyes Szövetség hatalmaival továbbra is hadiállapotban levő hatalmak hadihajói, amennyiben e hadihajók orosz hatalmi szféra alatt állnak, az orosz hadihajókkal azonos elbírálás alá esnek.

A jeges-tengeri zárt terület az általános béke megkötéséig továbbra is fennmarad. Haladéktalanul meg kell kezdeni az aknák eltávolítását a Balti-tenger és a Fekete-tenger orosz fennhatóság alatti részein. A kereskedelmi hajózás e tengereken szabad és azonnal megindul. A közelebbi rendelkezések kidolgozására, nevezetesen a kereskedelmi hajók veszélymentes útvonalának közzétételére vegyes bizottságok létesülnek. A hajózási útvonalakat mentesíteni kell az úszóaknáktól.

VI. cikk Oroszország kötelezi magát, hogy haladéktalanul békét köt az Ukrán Népköztársasággal és elismeri ezen államnak a Négyhatalmi Szövetség hatalmaival

¹³² A határvonal Dago- és Ösel-szigeteket a szárazföldtől elválasztó tengersizorostól kiindulva, a Rigai-öblön keresztül, Rigától keletre Friedrichstadton, Dvinszken, Szvencjanin, Osmjanin keresztül, Lidától keletre, Vokoviszkon, Pruzsanon, Kamenyec-Litovszkon keresztül és Breszt-Litovszktól északra húzódott.

kötött békeszerződését. Az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda haladéktalanul kiüríti Ukrajna területét. Oroszország beszüntet mindennemű agitációt és propagandát az Ukrán Népköztársaság kormánya és hivatalos intézményei ellen.

Az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda haladéktalanul kiüríti Észtországot és Litvániát is. Észtország keleti határa a Narva folyó mentén húzódik. Litvánia keleti határa a Csúd-tavon és a Pszkovi-tavon át ennek délnyugati beszögeléséig, majd a Lubani-tavon keresztül a Nyugat-Dvina melletti Livenho irányába húzódik. Észtországot és Litvániát német rendőri erők szállják meg addig, amíg a közbiztonságot az ottani állami intézmények nem tudják biztosítani, és amíg az állam rendje helyreáll. Oroszország azonnal szabadlábra helyezi Észtország és Litvánia összes letartóztatott vagy elhurcolt lakosát, s biztosítja valamennyi elhurcolt észtországi és litvániai lakos akadálytalan hazatérését.

Finnországot és az Aland-szigeteket az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda, a finn kikötőket pedig az orosz flotta és az orosz tengeri haderők szintén késedelem nélkül kiürítik. Míg a jég nem teszi lehetővé a hadihajók orosz kikötőkbe való átszállítását, a hadihajókon csak kis létszámú parancsnokságok maradhatnak. Oroszország megszüntet minden agitációt vagy propagandát Finnország kormánya vagy közintézményei ellen.

Mihelyt lehetséges, le kell rombolni az Aland-szigetek erődítményeit. A szigetek tartós demilitarizálására, valamint katonai és hajózástechnikai szempontból való további kezelésére vonatkozóan Németország, Finnország, Oroszország és Svédország külön megállapodást köt; egyetértés áll fenn a felek között, hogy e megállapodásba Németország kívánságára más Balti-tenger menti államok is bevonhatók.¹³³

VII. cikk. Abból a tényből kiindulva, hogy Perzsia és Afganisztán szabad és független államok, a Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy tiszteletben tartják Perzsia és Afganisztán politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetlenségét.

VIII. cikk. A hadifoglyokat kölcsönösen hazabocsátják. Az ezzel összefüggő kérdések rendezése a XII. cikkben említett külön megállapodások útján történik.

IX. cikk. A Szerződő Felek kölcsönösen lemondanak a háborús költségek, vagyis a hadviseléshez szükséges állami kiadások, valamint a hadikárok, vagyis azon károk megtérítéséről, amelyeket vagy maguk, vagy állampolgáraik a háború által érintett területeken katonai intézkedések következtében szenvedtek el, ideértve az ellenséges országban végzett rekvirálásokat is.

X. cikk. A békeszerződés megerősítése után azonnal felújítják a Szerződő Felek diplomáciai és konzuli kapcsolatait. A konzuli működési engedélyeket illetően min-két Fél fenntartja magának a jogot, hogy azokat külön megállapodásokkal rendezze.

XI. cikk. Oroszország és a Négyes Szövetség hatalmai közötti gazdasági kapcsolatok vonatkozásában a 2–5. számú mellékletben foglalt rendelkezések irányadók,

¹³³ 1921. október 20-án Genfben Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Németország, Dánia, Észtország, Finnország, Lettország, Lengyelország és Svédország képviselői egyezményt írtak alá az Aland-szigetek demilitarizálásáról és semlegesítéséről. Az egyezményből kirekesztették Szovjet-Oroszországot, amely ellen a szovjet kormány tiltakozott. A Finn-öböl bejáratánál fekvő sziget-csoportot az egyezmény finn szuverenitás alá helyezte, de elrendelte a szigetek demilitarizálását.

mégpedig a 2. melléklet Oroszország és Németország, a 3. melléklet Oroszország és Ausztria–Magyarország, a 4. melléklet Oroszország és Bulgária, az 5. melléklet Oroszország és Törökország vonatkozásában.

XII. cikk. A közjogi és magánjogi jogviszonyok helyreállítását, a hadifoglyok és polgári internáltak kicserélését, a közkegyelem kérdését, valamint az ellenfél hatalmába került kereskedelmi hajók sorsának kérdését az Oroszországgal kötendő és a jelen békeszerződés lényeges alkotórészét képező külön megállapodások rendezik, amelyek, amennyiben lehetséges, azzal egyidejűleg lépnek hatályba.¹³⁴

XIII. cikk. E szerződés értelmezése tekintetében az Oroszország és a Németország közötti viszonyokat illetően az orosz és a német szöveg, az Oroszország és Ausztria–Magyarország közötti viszonyokat illetően az orosz, a német és a magyar szöveg, az Oroszország és Bulgária közötti viszonyokat illetően az orosz és a bolgár szöveg, az Oroszország és Törökország közötti viszonyokat illetően az orosz és a török szöveg tekintendő hitelesnek.

XIV. cikk. Ezt a Békeszerződést meg kell erősíteni. A megerősítő okiratokat, mihelyt lehetséges, Berlinben kell kicserélni. Az orosz kormány kötelezi magát, hogy a megerősítő okiratok kicserélését a Négyes Szövetség hatalmai bármelyikének kívánságára két héten belül végrehajtja. A Békeszerződés, amennyiben cikkei, mellékletei vagy pótszerződései eltérően nem rendelkeznek, megerősítésével hatályba lép.

Ennek hitelül a meghatalmazottak a Szerződést saját kezűleg aláírták.

Készült öt eredeti példányban.

Breszt-Litovszk, 1918. március 3.

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 23–28.)

---

¹³⁴ A szerződést 1918. március 15-én ratifikálta a szovjetek rendkívüli negyedik oroszországi kongresszusa; március 22-én jóváhagyta a német *Reichstag*, II. Vilmos pedig 1918. március 26-án ratifikálta. Németország kapitulációja után, 1918. november 13-án azonban a szovjet kormány semmisnek nyilvánította.

IV. KÁROLY BÉKETÖREKVÉSEI
A SIXTUS-LEVÉL¹³⁵

(1917. MÁRCIUS 24.)

Kedves Sixtusom!

Harmadik éve folyik a háború, amely a világnak annyi gyászt és fájdalmat hozott. Birodalmam valamennyi népe ma egységesebb, mint valaha a közös akaratban, hogy a monarchia egységét a legsúlyosabb áldozatok árán is megóvják. Hála tevékenységünknek s a birodalom valamennyi nemzetisége nagylelkű közreműködésének, a

¹³⁵ 1916. november 21-én elhunyt a 86 éves Ferenc József császár. Károly főherceg 29 éves korában I. Károly néven Ausztria császára és IV. Károly néven Magyarország apostoli királya lett. Trónra lépésekor népeihez intézett kiáltványában bejelentette, hogy minden erejével a béke megteremtésén fog munkálkodni. 1916. december 30-án a Mátyás-templomban magyar királlyá koronázták.

1917 tavaszára már teljesen nyilvánvalóvá vált a két monarchia vezetésének alapvetően eltérő helyzetmegítélése: Ausztria–Magyarország mindenáron békét szeretett volna kötni, befejezni a háborút, s ennek érdekében messzemenő területi engedményekre is hajlott, hogy a német vezetést rávegye a békekötésre. Felajánlotta II. Vilmosnak, hogy a békekötés érdekében osztozik Németország áldozataiban. Ha Németország hajlandó Elzász-Lotaringia ügyében áldozathozatalra, akkor a Monarchia teljes érdektelenséget nyilvánít Lengyelország ügyében és Galíciát átengedi Lengyelországnak. A leggazdagabb és legnagyobb provinciáról, s az onnan érkező gabonáról és petróleumról való lemondásért azonban Romániában kért kártalanítást, s az Elzász-Lotaringia egy darabja és a Román Királyság közötti aránytalanságot pénzügyileg kiegyenlítené. Károly javaslata akkor érvényes, ha a békét még a tél előtt megkötik.

A megegyezéssel békére nyugaton, vagyis Franciaország esetében látott lehetőséget, ezért 1917 februárjában saját kezdeményezést (Sixtus-levél) tett. Károly császár sógorai, a belga hadseregben szolgáló Sixtus és Xavier Bourbon hercegek révén közvetve már 1916 nyarán kapcsolatot teremtettek a Monarchia uralkodója és a francia kormány között. Sixtus jelentette, hogy Franciaország négy feltételt szab a tárgyalások megkezdéséhez: Elzász-Lotaringia visszaadását, Belgium és Belga Kongó visszaállítását, a Szerb Királyság visszaállítását, esetleg Albániával megnövelve, és Konstantinápoly átengedését Oroszországnak. Az első két feltételt nem okozott gondot neki, de a másik kettő igen. Szerbia azért, mert mindig szította a nyugtalanságot a Balkánon; Konstantinápoly átengedése pedig azért, mert érintené szövetségesét, az Oszmán Birodalmat. Am éppen Elzász-Lotaringia visszaadása bizonyult később a legproblematisabbnak.

1917. február 17-én a svájci Neuchâtelben Károly küldötte, Erdődy Tamás gróf átadta a bécsi választ Sixtusnak és Xaviernek. Sixtus fordításban vitte az üzeneteket Poincaré francia miniszterelnöknek, aki pedig tájékoztatta szövetségeseit, V. György angol király és II. Miklós orosz cárt.

Március 23-án Sixtus és Xavier Ausztriába utazott, hogy a lacenburgi kastélyban találkozzanak a császári párral és Czernin külügyminiszterrel. A megbeszélésen Czernin elfogadta Nagy-Szerbia létrehozásának és Belgium visszaállításának követelését. Konstantinápolyról nem tárgyaltak, mert e követelés elfogadása gyilkos csapást jelentene az Oszmán Birodalomra. Czernin makacsul ellenezte Elzász-Lotaringia visszaadását Franciaországnak. Közben a franciák jelezték, hogy Ausztriával lehetségesnek tartják a különbékét, de Németország ellen mindenképpen folytatják a háborút teljes leigázásáig.

Károly március 24-én este a két hercegnek Sixtushoz intézett, de valójában Poincaré francia köztársasági elnöknek szóló, 4 oldalas saját kezűleg írt levelet adott át, amelyben Belgium visszaállítása és Elzász-Lotaringia visszaadása fejében nyugaton békét javasolt. A kísérlet kudarcra jutott, mert a francia kormány késlekedett a válasszal, s közben a német kormány is tudomást szerzett az akcióról és az osztrák kormányt visszakoztára kényszerítette. A levelet a francia kormány hozta nyilvánosságra egy évvel később.

monarchia majdnem három éven át ellenállt a legnehezebb támadásoknak. Senki sem tagadhatja azokat a sikereket, amelyeket csapataink főleg a balkáni harctéren kivívtak. Franciaország ellenálló erőt s pompás lendületet mutatott. Mi mindnyájan fenntartás nélkül csodáljuk hadseregének remek hagyományos vitézségét s az egész francia nép áldozatkészségét. Kellemes különösen azt látnom, hogy noha ellenfelek vagyunk, nincs ellentmondás a felfogásban és törekvésben, amelyek a birodalmat Franciaországtól elválasztanák, és én jogosultnak érzem magam azt remélni, hogy Franciaország iránt érzett szimpátiánk egyesülve azokkal, amelyek az egész monarchiában uralkodnak, a jövőre nézve elkerülhetővé teszi a hadiállapot visszatérését, amelyért engem nem lehet felelősségre vonni.

E célból, s hogy az érzések valódiságát kifejezzem, felkérlek, hogy titokban és nem hivatalos formában hozd tudtára Poincaré úrnak, a Francia Köztársaság miniszterelnökének, hogy szövetségeseimnél minden eszközzel és összes személyi befolyásom latba vetésével támogatni fogom Franciaország jogos követelési igényét Elzász-Lotaringiával kapcsolatban. Ami Belgiumot illeti, annak szuverenitását vissza kell állítani, s valamennyi afrikai birtokát visszaadni. Az elszenvedett veszteségekért kapható jóvátétel kérdésének most nem akarok elébe vágni. Szerbia szuverenitását visszaállítjuk. Jóakaratumk bizonyítékeképpen hajlandók vagyunk természetes kijárást biztosítani neki az Adriai-tengerhez, csakúgy, mint messzemenő előnyöket nyújtani. Ausztria–Magyarország azonban első feltételként fogja követelni, hogy a szerb királyság a jövőben megszakít minden kapcsolatot olyan társaságokkal, mint a *Narodna Odbrana*, amelyek politikai célja a monarchia felosztására irányul. Szerbiának lojálisan s minden rendelkezésére álló hatalmi eszközzel meg kell akadályoznia minden ilyen politikai agitációt, akár Szerbiában, akár annak határain túl, s erre nézve az antant garanciája mellett kell kötelezettséget vállalnia. Az oroszországi események arra kényszerítenek, hogy erről való gondolataimat fenntartsam addig a napig, amikor ott törvényes és végleges kormány lesz. Miután így közöltem Veled gondolataimat, arra kérlek, hogy mindkét hatalommal való megbeszélésed után tudasd velem elsősorban Franciaország és Anglia véleményét, hogy előkészíthessük a talajt a megegyezés számára hivatalos tárgyalások révén. Amikor remélem, hogy mindkét részről mihamarabb véget vehetünk oly sok millió ember és oly sok gyászban és aggodalomban élő ember szenvedéseinek, kérlek, higgy élénk és testvéries érzéseimben.

Károly

1917. március 24.

(In: Urbán Aladár [szerk.]: *Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918...* i. m. 821–822.)

OTTOKÁR CZERNIN OSZTRÁK–MAGYAR KÜLÜGYMINISZTER
MEMORANDUMA IV. KÁROLYNAK¹³⁶

(1917. ÁPRILIS 12.)

Engedje meg Felség, hogy a kinevezésem első napjától engedélyezett nyíltsággal kifejthessem felelősségteljes véleményemet a helyzetről.

Teljesen világos, hogy katonai erőnk a végéhez közeledik. Ennek hosszadalmas részleteivel nem szeretném igénybe venni Fenséged idejét.

Csupán a lőszergyártáshoz szükséges, fogytán lévő nyersanyagunkra, a teljesen kimerült emberanyagra, a valamennyi népréteget érintő, alultápláltság miatti kétségbeesésre utalok, amelyek lehetetlenné teszik a háborús szenvedések további elviselését.

Ha még azt is remélem, hogy a következő hónapokban sikerül kitartanunk és egy sikeres defenzívát végrehajtanunk, még akkor is teljesen világos számomra, hogy egy további téli hadjárat teljességgel kizárt, vagyis más szavakkal, hogy késő nyáron vagy ősszel mindenáron be kell fejezni.

Eközben kétségtelenül a legfontosabb, hogy a béketárgyalásokat olyan pillanatban kezdjük meg, amikor elhaló erőnknek az ellenfél még nincs teljesen tudatában. Ha abban a pillanatban közeledünk az antanthoz, amikor a birodalmon belül már felismerhető a küszöbön álló összeomlás, akkor már hiábavaló lesz bármilyen kezdeményezés, s az antant a központi hatalmak teljes megsemmisítését fogja követelni.

Alapvető fontosságú, hogy időben kezdeményezzünk.

Itt nem tudom megkerülni a témát, bármennyire kínos is számomra, amelyen egész érvelésem nyugszik. Ez a forradalmi veszélyen nyugszik, amely egész Európa horizontján felemelkedik, s amely Anglia által támogatva új harci formákat ölt. Ebben a háborúban öt uralkodót fosztottak meg trónjától, s az elképesztő hasonlóság, amilyen könnyedséggel a világ legerősebb monarchiája összeomlott, hozzájárulhat ahhoz, hogy elgondolkozzunk rajta s emlékezzünk a mondatra: *exempla trahunt*. Sen-

¹³⁶ 1917. április 4-én Károly és Zita Bad Homburgban találkozott a német császári párral. Károly még egyszer megkísérelte, hogy meggyőzze a német császárt a békekötés égető szükségszerűségéről, mindhiába. Hiába könyörgött a németeknek azért is, hogy ne engedjék Lenint Oroszországba utazni.

A német hadicél-politika és az osztrák–magyar békeigény vitájának új szakasza kezdődött Czernin külügyminiszter 1917. április 12-i, Károly császárhoz intézett híres memorandumával, aki azt egy oldalas kísérőlevéllel azonnal továbbította II. Vilmosnak. Czernin 1917 tavaszára felismerte, hogy a Monarchiát minden oldalról veszély fenyegeti. Németország máris másodrendű hatalomként kezeli, a háború folytatása viszont a dualista állam szétesését jelenti. Lelki válságában ezért saját kezűleg gépelt, 6 oldalas, drámai hangú memorandumot küldött Károlynak a háború kilátástalanságáról, aki azt saját leveléhez mellékelve elküldte II. Vilmosnak.

Czernin von Chudenitz, Ottokár gróf (1872–1932): osztrák–magyar politikus, diplomata. Rövid hágai és párizsi diplomáciai szolgálatot követően visszavonult birtokára. 1903-ban a cseh tartományi gyűlés tagja, 1912-ben felsőházi képviselő. 1913–1916-ban a monarchia bukaresti nagykövete. 1916 decemberétől 1918 áprilisáig az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere; bukását 1918. áprilisban a Sixtus-levél okozta.

ki sem válaszolta azt nekem, hogy Németországban vagy Ausztria–Magyarországon mások a viszonyok, nem mondta senki, hogy a monarchista gyökerek Berlinben vagy Bécsben szilárdabbak, s kizárnak ilyen eseményeket. Ez a háború a világtörténelem új korszakát nyitotta meg; példa nélküli, s nincsenek előzményei. A világ már nem ugyanaz, mint három évvel ezelőtt volt, s a világtörténelemben hiába keresünk párhuzamokat a manapság mindennapossá vált eseményekre.

Az államférfinak, ha nem vak vagy süket, érzékelnie kell, hogyan növekszik naponta a lakosság kétségbeesése, hallania kell a gyűlöletet, amely már széles néprétegekben érezhető, s ha tudatában van felelősségének, akkor e tényezővel számolnia kell.

Fenséged előtt ismertek a helytartó titkos jelentései. Két dolog világos. Szilárdjainkra erőteljesebben hat az orosz forradalom, mint a birodalmi németekre, s a háború folytatásának felelőssége jóval nagyobb olyan uralkodó számára, akinek országát csak a dinasztia köteleke egyesíti, mint annak esetében, ahol a nép saját nemzeti önállóságáért harcol. Fenséged tudja, hogy a lakosságot terhelő nyomás olyan szintet ért el, amely egyszerűen elviselhetetlen lesz; Fenséged tudja, hogy az új annyira ki van feszítve, hogy a szakadás bármelyik nap várható. Ha egyszer komolyabb nyugtalanságok jelentkeznek nálunk vagy Németországban, akkor e tényeket már nem lehet eltútkolni a külföld előtt, s e pillanatban a békekötés minden további fáradozásai eredménytelenek maradnak.

Nem hiszem, hogy Németország belső helyzete jelentősen eltér az ittenitől, csak attól tartok, hogy Berlinben, a katonai körökben bizonyos megtévesztés folyik. Szilárd meggyőződésem, hogy hozzánk hasonlóan Németország is ereje végére jutott, amelyet Berlin felelős politikai tényezői egyáltalán nem tagadnak.

Szilárd meggyőződésem, hogy ha Németország megkísérelne egy további téli hadjáratot folytatni, a birodalmon belül szintén átalakulások történnének, amelyek számomra sokkal aggasztóbbak, mint az uralkodók által elhatározott rossz béke. Ha a központi hatalmak uralkodói az elkövetkező hónapokban nem képesek békét kötni, akkor ezt a népek fejük felett fogják megtenni, s a forradalmi események hullámai mindent elsöpörnek, amiért testvéreink és fiaink ma még harcolnak és meghalnak.

Nem szeretnék egy *oratio pro domo*t tartani, de kérem Fenségedet, kegyeskedjék emlékezni, hogy amikor egyedülként két éve a román háborút előre jeleztem, süket fülekre találtam, s amikor két hónappal a háború kitörése előtt szinte annak első napját is megjósoltam, senki sem hitt nekem. Korábbi diagnózisomhoz hasonlóan nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a veszélyek, amelyek növekedését látom, nem kis csapással járnak.

Az amerikai hadüzenet kétségtelenül jelentősen súlyosbítja a helyzetet. Lehet, hogy hónapok telnek el, amire Amerika említésre méltó erőt képes bevetni a hadszíntéren, de az erkölcsi pillanat, az a pillanat, hogy az antant friss erők segítségével reménykedhet, kedvezőtlenül befolyásolja helyzetünket, mert ellenségeinknek több ideje marad, mint nekünk, és tovább várhatnak, amelyre pedig mi sajnos képtelenek vagyunk. Ma még nem lehet megmondani, milyen fordulatot vesznek az orosz események. Remélem, s ez az egész érvelésem központi kérdése, hogy Oroszország hosszú időre, talán örökre elveszítette átütő erejét, s e fontos körülményt ki lehet

használni. Ennek ellenére egy angol–francia, s valószínűleg még olasz offenzíva is előttünk áll, de úgy gondolom és remélem, mindkét támadást sikerül elhárítanunk. Ha ez sikerül – s azzal számolok, hogy mindez két-három hónapon belül megtörténhet –, s mielőtt Amerika a katonai képet számunkra kedvezőtlen irányba tolná el, egy újabb, részletes békejavaslattal kell előállnunk, s nem szabad visszariadnunk nagyobb áldozatoktól sem.

Németországban nagy reményeket fűznek a tengeralattjáró-háborúhoz. E reményeket csalókának tartom. Egy pillanatig sem tagadom a tengeri hősök csodálatos teljesítményét, csodálattal látom a havonta elsüllyesztett tonnák számát, de azt érzékelem, hogy a németek által elvárt és feltételezett siker nem jött el.

Fenséged emlékszik arra, hogy Holtzendorff admirális legutóbbi bécsi látogatásán pozitív értelemben jelentette ki nekünk, hogy az Anglia elleni keményebb tengeralattjáró-háború hat hónapon belül mattolja a szigetországot. Fenséged emlékszik arra, hogy mi valamennyien szembefordultunk e jóslattal s kijelentettük: nem kételkedünk abban, hogy a tengeralattjáró-háború károsítani fogja Angliát, de a várható sikert kiegyenlíti majd Amerika várható hadba lépése. Mostanáig két és fél hónap telt el a tengeralattjáró-háború kezdete óta, s az Angliából érkező hírek meggyeznek abban, hogy nem gondolhatunk legerősebb és legveszélyesebb ellenfelünk letörésére. Ha Fenséged súlyos aggodalmai ellenére engedett a német kívánságoknak és az osztrák–magyar haditengerészetet a tengeralattjáró-háborúban való részvételre szorította, ez nem azért történt, mert mi a német érvek hatására jobb útra tértünk, hanem mert Fenséged abszolút szükségesnek tartotta, hogy a Németországgal fennálló fegyverközösséget minden területen bizonyítsa, s mert az volt a meggyőződésünk, hogy Németországot sajnos nem lehet eltéríteni a korlátlan tengeralattjáró-háborúra vonatkozó elhatározásától.

Ma azonban a tengeralattjáró-háború legelbűvöltebb hívei Németországban is kezdik felismerni, hogy ezen eszköz nem döntheti el a győzelmet, s remélem, hogy a sajnos valótlan gondolat, miszerint Anglia néhány hónapon belül békére kényszerül, Berlinben is talaját veszíti. A politikában semmi sem veszélyesebb, mint a dolgokat olyannak hinni, amilyenek szeretnénk, és semmi sem veszélyesebb azon elvnel, hogy nem akarjuk látni az igazságot és utópisztikus illúziókba ringatjuk magunkat, amelynek előbb vagy utóbb szörnyű ébredés lesz a vége.

Néhány hónapon belül Anglia, a háború vezető tényezője nem kényszerül fegyverletételre, de talán – s e vonatkozásban elismerem a tengeralattjáró-háború limitált sikerét – Anglia néhány hónapon belül számot vet azzal, vajon okos és tisztességes dolog-e a háborút *à outrance* tovább folytatni, vagy talán nem lenne-e államférfiasabb az arany középutat járni, amelyet a központi hatalmak építenek számára, s akkor elérkezne a pillanat, hogy a központi hatalmak részéről fájdalmas áldozatokat hozunk.

Fenséged felelősségteljes fedezetemmel elutasította ellenségeink ismételt kísérleteit, hogy elszakítsanak bennünket szövetségeseinktől, mert Fenséged alkalmatlan a tisztességtelen cselekvésre. De Fenséged egyidejűleg megbízott engem, hogy közöljem a Német Birodalom szövetséges államférfijaival, hogy erőnk végére érkeztünk, s Németország a nyár végétől többé nem számolhat velünk. Én teljesítettem e parancsot, s a német államférfiak nem hagytak kétséget afelől, hogy egy újabb téli hadjárat

Németország számára is lehetetlen dolog, s ebben az egyetlen mondatban tulajdonképpen benne van minden, amit mondtam: még néhány hétig várhatunk és megkísérelhetjük, van-e lehetőség arra, hogy Párizssal vagy Szentpétervárral tárgyaljunk. Ha ez nem sikerül, akkor időben ki kell játszanunk utolsó kártyánkat és megtenni azokat a legszélsőségesebb javaslatokat, amelyeket fentebb kifejtettem.

Fenséged bizonyította, hogy nem cselekszik önző módon és nem vár el semmi olyan áldozatot német szövetségesétől, mint amelyet maga is hajlandó viselni. Többet senki sem követelhet.

Isten és népei azonban sürgetik Fenségedet, hogy kövessen el mindent a monarchia összeomlásának megakadályozásáért; Isten és népei előtt Fenséged szent kötelessége, hogy minden eszközzel és utolsó lehetéig védelmezze népeit, a dinasztikus elvet és trónját.

(In: Haus-, Hof und Staatsarchiv, Politische Abteilung – HHStA, PA, Wien, I. Karton 504. Liasse Geheim, XLVII. Krieg 1914–1918.)

IV. KÁROLY LEVELE II. VILMOSHOZ

(1917. ÁPRILIS 12.)

Mélyen tisztelt barát!

Külügyminiszterem betérjesztette nekem az alábbi expozét, amelynek tartalmával teljesen azonosulok, s amely pontosan úgy mutatja be a helyzetet, miként magam is látom.

Sietek, tisztelt barát, hogy átküldjem Neked ezt az írást, s esedezve kérek, részéről se zárkózz el e megjegyzésektől.

Új ellenség ellen harcolunk, amelyik veszélyesebb, mint az antant: a nemzetközi forradalom ellen, amely az általános éhezésben a legerősebb szövetségére talál. Kérve kérek, ne hunyj szemet e kérdés sorsfordító oldala felett, s fontold meg, hogy a háború gyors befejezése – esetleg súlyos áldozatokkal – lehetőséget kínál, hogy sikerrel szembeszálljunk a készülő felforgató mozgalmakkal.

Hűséges barátságban maradok őszinte híved

Károly

(In: HHStA, PA, Wien, I. Karton 504. Liasse Geheim, XLVII. Krieg 1914–1918.)

BETHMANN HOLLWEG KANCELLÁR VÁLASZLEVÉL-TERVEZETE
II. VILMOSNAK¹³⁷

(1917. MÁJUS 9.)

Fenséged utasításának megfelelően a legalázatosabban betérjesztem a k. u. k. külügyminiszter április 12-i expozéjára adandó választ.

A fenti expozé elkészülte után a franciák és angolok nyugaton nagy embertömegek és hallatlan mennyiségű hadianyag gátlástalan bevetésével megkezdték a bejelentett nagy áttörési offenzívát. A német hadsereg a számszerűen jelentős túlerőben lévő erős ellenséges támadást feltartóztatta; a legénység hősiessége és a vezetők acélos akarata nyomán szilárdan számíthatunk arra, hogy a további támadásokat is szétzúzzák.

A háború eddigi tapasztalatai alapján hasonló bizakodással ítélni lehet a szövetséges hadseregek helyzetét Isonzónál. Az oroszországi politikai változások nyomán a keleti front jelentősen tehermentesült, s nagyobb orosz offenzívával nem kell számolni [...]

A lőszergyártáshoz szükséges nyersanyag a két szövetséges monarchiában elegendő mennyiségű. Ellátási helyzetünk olyan, hogy rendkívüli takarékossgal kitarunk az új termésig. Hasonló érvényes Ausztria–Magyarországra, mivel számolni lehet a számára juttatott romániai szállításokkal.

Hadseregünk fegyvereinek sikerét gyarapítják haditengerészetünk tettei. Amikor von Holtzendorff admirális apostoli Fenségének a tervezett tengeralattjáró-háborúról előadást tarthatott, behatóan megvizsgálta e döntő intézkedés sikerének

¹³⁷ A német államférfiak 1917 májusában teljesen kizárták Németország orosz minta szerinti összeomlását. A porosz–német államrendszer belső szilárdságába vetett hit arra a válaszra sugallta, hogy „éppen a mindenáron történő békekötés lenne végzetes, csupán a háború befejezése érdekében.” Németországban Czernin memorandumát az ideges sötétben látás megnyilvánulásának tekintették, mivel a Wilhelmstrasse a helyzet elemzésében és politikai vonalában egyaránt szöges ellentétben állt a bécsi Ballhausplatzal. II. Vilmos Bethmann Hollweg kancellárt kérte fel Károly levelének megválaszolására, amely egy hónapot vett igénybe. A német kancellár még nem gondolt a háború befejezésére, hanem csak olyan békére, amely Németországnak lehetővé teszi néhány hadicélja megszerzését. Ellenjavaslatában a német birodalmi hadvezetés nemcsak osztrák–magyar szövetségét kényszerítette a háború folytatására, hanem közvetlenül a német hadicélokra is kötelezte.

A kancellár által javasolt vilmosi válaszbán, valamint a Károlynak megküldött hivatalos állásfoglalásban részletesen megindokolták a német birodalmi vezetés álláspontját. Mindkét irat a tengeralattjáró-háborúval foglalkozó 1917. április 28-i Helfferich-beszéd alapján készült. A német birodalmi vezetés láthatóan kiheverte a sokkot, amelyet az Egyesült Államok hadba lépése és az 1917. áprilisi sztrájk okozott, s május elején átvette Helfferich államtitkár-alkancellár és Ludendorff optimista helyzetmegítélését. „Az idő lett legújabb szövetségünk!” – hangzott az új jelszó, amely arra az értékelésre támaszkodott, hogy Anglia és Franciaország katonai erői kimerültek az offenzívákban, Oroszország megbénult és a széthullás jeleit mutatja, s az Egyesült Államok belátható idő belül nem képes beavatkozni Európában. Angliát a német tengeralattjáró-háború kényszerhelyzetbe szorítja, amelynek első jegyeit a német kancellár az élelmiszerek jegyrendszerének bevezetésében vélte felfedezni. Ezért Czerninnel ellentétben egy vidámabb jövő képét festette fel, s a monarchiák veszélyeztetését nem a slávok lázadásában és a munkásság forradalmában, hanem az „olcsó béke” veszélyében látta.

kilatásait és mérlegelte a várható katonai előnyöket éppen a politikai kockázattal szemben. Nem zártuk ki, hogy az Anglia és Franciaország körüli tengeri zárlat kihirdetése az Egyesült Államok hadba lépését és más semleges államok későbbi lemorzsolódását válthatja ki. Teljesen tudatában voltunk annak, hogy ellenfeink ezzel erkölcsileg és gazdaságilag erősödnek, de meg voltunk – és vagyunk – győződve arról, hogy e hátrány messze elmarad a tengeralattjáró-háború előnyei mögött. A világküzdelem súlypontja, amely keleten kezdődött, az idő során növekvő mértékben nyugatra tolódott, ahol az angol szívósság és kitartás állandóan megújítja ellenfeink váltakozó eszközzel folytatott ellenállását. A kedvező végeredmény ezért csak az ellenséges erők központjára, vagyis Angliára mért döntő csapással érhető el.

A tengeralattjáró-háború eddigi eredményei és hatásai messze meghaladják a korabeli számításokat és várakozásokat.[...] A legújabb hírek szerint Lord Davenport élelmiszer-diktátor arra kényszerült, hogy az elégtelen gabonabehozatal miatt újraossa a rakodótereket. Ez azonban annyira összeszűkült, hogy a gabonaszállítás számára többletet döntően csak más háborús cikkek szállításának rovására lehet kijelölni. [...] Angliának ezután hajótere progresszív növekedésével kell számolnia. Angliában a tengeralattjáró-háború hatásait növekvő mértékben éli meg a népelemezés, a magán és állami energiaszektor. Ezért teljes bizalommal tekintek a tengeralattjáró-háború végeredménye felé. [...]

A francia nemzet ebben a háborúban rendkívüli teljesítményeket mutatott fel, de az állam képtelen elviselni ezt a mértéktelen terhelést. A visszaesés az összes mesterségesen fenntartott hangulattal ellentétben Franciaországban elkerülhetetlennek tűnik. [...]

Teljesen egyetértek Czernin gróf céljaival, hogy a birodalom és szövetségeseink érdekének megfelelően mielőbb békét kössünk. Osztom a miniszter úr nézetét, hogy ki kell használni Oroszország meggyengülését, és akkor kell újabb békeakciót indítanunk, amikor a katonai és politikai kezdeményezés még a kezünkben van.[...] Komoly feladatunk, hogy figyelemmel kísérjük és elősegítsük az oroszországi fejleményeket és széthullási folyamatot, s az eljövendő orosz szondázási kísérleteket úgy kezeljük, hogy azok tényleges béketárgyalásokhoz vezessenek. Valószínűleg Oroszország szövetségeseivel szemben el kívánja kerülni az árulás látszatát, s egy olyan megoldást keres, amely tényleges békeállapotot eredményez Oroszország és a központi hatalmak között, kifelé azonban a két fél megállapodása az általános béke előjátéka lesz.

Miként 1914 júliusában egyértelmű szövetségi hűséggel álltunk Ausztria–Magyarország oldalára, a világháború végén is megtaláljuk egy olyan béke alapjait, amely a két szoros szövetségben lévő monarchiának a biztonságos jövő garanciáját nyújtja.

(In: HHStA, PA, I. Karton 504. Liasse Geheim, XLVII. Krieg 1914–1918.)

AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

A KÖZTÁRSASÁG ELSŐ ÉVEI (1918–1920)

A SAINT-GERMAIN-EN-LAYE-I BÉKESZERZŐDÉS¹³⁸

(1919. SZEPTEMBER 10.)

[...]

49. §

Klagenfurt térségének lakói szavazással lesznek hivatottak megjelölni azt az államot, amelyhez kívánságuknak megfelelően e területet csatolni fogják.

50. §

A népszavazás lebonyolítása céljából Klagenfurt térségét kétfelé osztjuk: egy északi és egy második, déli övezetre [...]

63. §

Ausztria kötelezi magát, hogy Ausztria összes lakója számára születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbségre való tekintet nélkül azok életének és szabadságának teljes védelmét biztosítja.

Ausztria minden lakosát megilleti a jog, hogy nyilvánosan vagy a magánéletben szabadon gyakorolhasson mindenfajta hitet, vallást, vagy meggyőződést, amennyiben annak gyakorlása nem összeegyeztethetetlen a közrenddel, vagy a jó erkölcs-csel.[...]

66. §

Minden osztrák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbségre való tekintet nélkül egyenlő a törvény előtt, és ugyanolyan polgári és politikai jogokkal rendelkezik. [...]

---

¹³⁸ A párizsi békekonferencia meghívója 1919. május 2-án érkezett meg Bécsbe, s tíz nappal később a Karl Renner vezetette osztrák delegáció elutazott Saint-Germain-en-Laye-be. Az osztrák küldötteknek sem volt lehetőségük a tárgyalásra. Előbb a Reinach kastélyban, majd később Saint-Germainben szinte fogolyként kezelték őket, elzárva a közvéleménytől és más delegációktól is. Június 2-án átnyújtották nekik a több mint 300 oldalas dokumentumot, amely – Georges Clemenceau francia miniszterelnök szavai szerint – még egyáltalán nem tartalmazott minden feltételt. A szöveg tanulmányozására, valamint „új észrevételekre és dokumentumokra” 14 napot kaptak. Renner már ekkor kijelentette, hogy a maradék Ausztriát nem lehet megterhelni a dunai monarchia egyedüli jogutódlásával, mert a felelősséget a Habsburg Birodalom valamennyi utódállama viseli. Ezt a nézetet az osztrákokon kívül Saint-Germainben senki sem fogadta el.

88. §

Ausztria függetlensége megváltoztathatatlan, hacsak a Népszövetség Tanácsa nem egyezik bele a változtatásba. Ezért Ausztria kötelezettséget vállal, hogy az említett tanács egyetértését nem számítva, tartózkodik minden olyan cselekedettől, amely közvetve, közvetlenül, vagy bármilyen egyéb úton, nevezetesen – a Népszövetségbe tagként való felvételéig – egy másik hatalom ügyeiben való részvétel útján függetlenségét veszélyeztethetné.

89. §

Ausztria már most kijelenti, hogy elismeri és elfogadja Bulgária, Görögország, Magyarország, Lengyelország, Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Állam és a Cseh–Szlovák Állam határait úgy, amint e határokat a Szövetséges és Társult Főhatalmak megállapítják.[...]

119. §

Az általános hadkötelezettséget Ausztriában meg kell szüntetni. Az osztrák hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni.

120. §

Az osztrák hadsereg katonai erőinek összessége nem haladhatja meg a 30 000 főt, beleértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait is.[...]

177. §

A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik, és Ausztria elismeri, hogy Ausztria és szövetségesei felelősek az általuk okozott veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok és azok állampolgárai az Ausztria–Magyarország és szövetségesei által rájuk kényszerített háborúban elszenvedtek.[...]

222. §

A 219. és 220. § rendelkezései ellenére a Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentik, hogy nem kívánnak hivatkozni e rendelkezésekre, hogy biztosítsák egy esetleges, egyrészt az osztrák kormány, másrészt Magyarország vagy a Cseh–Szlovák Állam kormányai között aláírandó különleges egyezmény előnyeit, amely egyezmény sajátos vámrendszert hozna létre bizonyos, ebben az egyezményben részletezett olyan termékek vagy ipari készítmények esetében, amelyek ezekből az országokból származnak vagy onnan erednek, amennyiben ezen egyezmény időtartama – jelen szerződés hatályba lépésétől számítva – nem haladja meg az öt évet.[...]

381. §

[...] Jelen szerződést, amely francia, angol és olasz nyelven íródott, ratifikálni kell. Eltérések esetén a francia szöveg a mérvadó [...]

A ratifikációs okmányok letételére minél előbb Párizsban kerül sor. [...]

Kelt Saint-Germainben, az egyezerkilencszáztizenkilencedik évi szeptember hó 10. napján, egyetlen példányban, amelyet a Francia Köztársaság Kormányának levéltárában helyeznek el, és amelynek hiteles másolatát minden aláíró Hatalom részére meg kell küldeni.

(In: *Staatsgesetzblatt der Republik Österreich*, Nr. 303/1920.)

*A SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNY*¹³⁹
(1920)

Első főrészt
Általános rendelkezések

1. cikk. Ausztria demokratikus köztársaság. Minden nyilvános hatalmat a nép gyakorol.

2. cikk. (1) Ausztria szövetségi állam

(2) A szövetségi államot önálló tartományok alkotják: Burgenland, Karintia, Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Tirol, Voralberg.

3. cikk. A szövetségi terület a szövetségi tartományok területéből áll

4. cikk. (1) A szövetségi terület egységes pénzügy-, gazdasági- és vámterületet alkot.

(2) A szövetségen belül közbülső vámokat vagy egyéb közlekedési korlátozásokat nem lehet alkalmazni.

5. cikk. (1) A szövetségi főváros és a szövetség legfőbb szerveinek székhelye Bécs.

6. cikk. (1) Minden tartomány tartományi állampolgársággal rendelkezik. A tartományi állampolgárság feltétele a tartomány valamely községében való élés. A tartományi állampolgárság megszerzésének és elvesztésének feltétele minden tartományban azonos.

(2) A tartományi állampolgársággal szövetségi állampolgárság jár.

(3) Minden szövetségi állampolgár minden tartományban ugyanazon jogokat és kötelességeket élvez, mint a tartomány polgárai.

7. cikk. (1) A törvény előtt minden állampolgár egyenlő. Nem léteznek születési, nemi, rendi, osztálybeli és hitbéli előjogok.

(2) A közhivatalnokok, beleértve a szövetségi hadsereg tagjait, csorbíthatatlanul élvezik politikai jogaik gyakorlását.

8. cikk. A köztársaság állami nyelve a német nyelv, a nyelvi kisebbségeknek szövetségi törvényben rögzített jogainak csorbítása nélkül.

9. cikk. (1) A nemzetközi jog általánosan elismert szabályai a szövetségi jog alkotórészei.

10. cikk. (1) Szövetségi ügy a törvényhozás és a végrehajtás az alábbi ügyekben:

1. Szövetségi alkotmány, különösen a nemzetgyűlési választások, népszavazások a szövetségi alkotmány alapján;

¹³⁹ A szövetségi alkotmánytörvényt (*Bundes-Verfassungsgesetz*) 1920. október 1-jén az 1919. február 16-án választott és először 1919. március 4-én összeülő alkotmányozó nemzetgyűlés fogadta el, amely az első osztrák demokratikus választások alapján ült össze. Miként neve is mutatja, kezdetől fogva alkotmányozó parlamentnek szánták. Ebben még nem vettek részt burgenlandi képviselők, mert a terület még Magyarországhoz tartozott.

Tervezetét Hans Kelsen államjogász, s két kormánytag, a szociáldemokrata Karl Renner és a keresztényszociális Michael Mayr dolgozta ki. A hét főrészből álló alkotmányt 1920. október 5-én hirdették ki, s 1920. november 10-én lépett életbe. Így az egyik legrégebb, s még ma is érvényben lévő európai alkotmány. (A fenti alkotmányrészlettel a föderális szövetségi berendezkedést – szövetség és a tartományok viszonyát – igyekeztünk érzékeltetni.)

2. Külügyek, beleértve a politikai és gazdasági képviselőket a külfölddel szemben; különösképpen minden államközi szerződés kötése; határkijelölések; áru- és élőállat-forgalom a külfölddel; vámügyek.

3. A szövetségi területre való belépés és kilépés szabályozása és felügyelete; be- és kivándorlásügy; útleveleügyek; kitoloncolás, kiutasítás és kiszállítás a szövetségi területről, valamint átszállítás;

4. Szövetségi pénzügyek, főleg közkiadások, amelyek kizárólag vagy részben a szövetség számára folynak be; monopolügyek

5. Pénz-, hitel-, tőzsde- és bankügyek; mérték- és súly-, norma- és fémjelzés;

6. Polgári jogügyek, beleértve a gazdasági szervezetek alakulását [...]

7. Egyesülési- és gyülekezési jog;

8. Kézműipari és ipari ügyek [...]

9. Közlekedésügy a vasút, a hajózás és a légi közlekedés; [...]

10. Bányáügyek; [...]

11. Munkajog, valamint munkás- és alkalmazotti védelem, [...]

12. Egészségügy, a halott- és temetésügy kivételével [...]

13. Tudományos és szakképzett archívum- és könyvtárszolgálat; [...]

14. Szövetségi rendőrség és szövetségi csendőrség [...]

15. Katonaügyek [...]

16. Szövetségi hatóságok és egyéb hivatalok felállítása; [...]

11. cikk. (1) A törvényhozás szövetségi ügy, tartományi ügy pedig a végrehajtás az alábbi esetekben:

1. Állampolgárság és a hozzá kapcsolódó illetőségi jogok; anyakönyvezési ügyek, névváltoztatás, idegenrendészet;

2. Szakmai képviselők, amennyiben nem esnek a 10. cikk. hatálya alá, de kivétellel azok föld- és erdőgazdasági területeire;

3. Nyilvános ügynökségek és magángazdasági közvetítés;

4. Rendeletek a kettős adózás és egyéb mértéktelen terhelések megakadályozására, a közlekedés akadályozásának elkerülésére, [...]

5. Lőszer, fegyver és robbanóanyag-ügyek, amennyiben nem esnek monopólium alá, valamint fegyverügyek, teherszállítási ügyek;

6. Lakásügyek;

7. Közigazgatási-, és közigazgatási büntetőügyek;

12. cikk. (1) Szövetségi ügy az alapelvekről szóló törvényhozás, tartományi ügy a végrehajtási törvények kibocsátása és végrehajtása az alábbi területeken:

1. A tartományi közigazgatás megszervezése

2. Szegényügy; lakosságpolitika; szociális intézetek; anyasági-, csecsemő és ifjúgondozás; gyógy- és ápolási intézetek; fürdő- és gyógyfürdőügyek;

3. Társadalomvédelmi intézmények a bűnöző és egyéb veszélyes személyekkel szemben, mint kényszermunka- és hasonló intézetek; kitoloncolás egyik tartományból a másikba;

4. Nyilvános intézmények a vitás kérdések bíróságon kívüli rendezésére;

5. Munkásjog, valamint munkás- és alkalmazotti védelem, amennyiben nem föld- és erdőgazdasági munkásokról vagy alkalmazottakról van szó;

6. Földreform, különösen agrárintézkedések és új betelepítés;

7. Erdőügy és legelőügy; növényvédelem betegségek és károkozók ellen;
8. Áramszolgáltatás-ügy és vízügy, amennyiben nem esik a 10. cikkely alá;
9. Építésügy;
10. A tartományi alkalmazottak szolgálati joga, akik hivatali feladatokat látnak el;

(In: *Rechtsinformationssystem der Bundesregierung. Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgesetze*. Manz, Wien – C. H. Beck, München, 2001.)

AZ OSZTRÁK–MAGYAR KÖZÖS VAGYON SORSA

JEGYZŐKÖNYV A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÉRDÉS RENDEZÉSÉRŐL¹⁴⁰

(VELENCE, 1921. OKTÓBER 13.)

Della Torretta márkí őexcellenciája, Olaszország külügyminisztere közvetítési ajánlata folytán, amelyet a Nagykövetek Tanácsa Párizsban jóváhagyott és Ausztria, valamint Magyarország kormánya elfogadott, e két kormány teljhatalmú megbízottai 1921. évi október hó 11-én és 12-én Velencében összejöttek, hogy közös megegyezéssel szabályozzák a saint-germaini és a trianoni békeszerződések által Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi területek kérdését.

Ausztriát képviselte Johannes Schober úr, szövetségi kancellár és a szövetségi külügyminisztérium vezetője,

Magyarországot pedig gróf Bethlen István magyar királyi miniszterelnök őexcellenciája, és Gróf Bánffy Miklós magyar királyi külügyminiszter.

A fenti megbízottak Della Torretta márkí őexcellenciájának elnöklete alatt beható tárgyalás után megállapodtak abban, hogy a kérdéses terület Ausztriának való békés átadása érdekében a következő intézkedések szükségesek.

I.

A magyar királyi kormány által foganatosítandó intézkedések Nyugat-Magyarország pacifikálása¹⁴¹ érdekében:

---

¹⁴⁰ A Magyarországtól elcsatolt területek közül egyedül Sopronban és környékén volt népszavazás. Magyarország ugyanis vonakodott Nyugat-Magyarországot, az ún. Burgenlandot a trianoni békeszerződés 27. és 71. cikkei értelmében Ausztriának átadni. Az ebből keletkezett vitát az 1921. október 13-i velencei jegyzőkönyv zárta le, amely szerint Ausztria nyomban megkapja Nyugat-Magyarországot, kivéve Sopron városát és környéke hat községét, amelyek hovatartozásának eldöntésére népszavazás tartásában egyeztek meg. Az 1921. december 14-i népszavazás 65%-os többséggel Magyarország javára döntött. A Magyarországnál maradt terület nagysága 257 km².

Az olasz diplomáciának jelentős szerepe volt a velencei kompromisszum létrehozásában. Olaszországot közelről érintette, hogy Burgenland nyitott kérdése miatt egyfelől ott kísértett a jugoszláv–cseh korridor létesítése Burgenland jugoszláv megszállása által, másfelől fennállott annak lehetősége, hogy Ausztria Burgenland megtartása érdekében enged Beneš csehszlovák külügyminiszter nyomásának, aki mindent megkísérelt, hogy Ausztriát bevonja a kisantant hatalmi szervezetébe.

¹⁴¹ A nagyköveti konferencia 1921. szeptember 22-i jegyzékében október 4-ét állapította meg az átadás határidejéről, de a magyar kormány nem mutatott szándékot a szabadcsapatok lefegyverzésére és Burgenland átadására. A Ferrario tábornok vezetésével megalakult Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság eltúrta, hogy Sopronban Ostenburg csendőri egységei gyakorolják a tényleges hatalmat. A városon kívül a különítményesek uralma érvényesült. A Soprontól északra fekvő terület Pozsonyig Héjjas Iván kezében volt, az eisenstadi vidéket Friedrich egységei szállták meg, míg Burgenland déli részét Prónay egységei tartották megszállva. A szabadcsapatok létszáma elérte a 30 ezer főt (hét rendes hadosztály, hét tartalék csendőrbrigád), tehát Ausztria katonai helyzetéhez mérten jelentős magyar haderő tartózkodott Burgenlandban. Ezeket pusztán diplomáciai nyomással aligha

kiáltvány formájában az egész ország lakosságának tudomására hozzák, hogy Velencében méltányos egyezség jött létre, ezért minden magyart felszólítanak, hogy tartsa legfőbb hazafias kötelességének ezen megállapodás tiszteletben tartását, hogy a kormánynak megkönnyítse az elfogadott feltételek végrehajtását. E kiáltvány egyúttal felhívást tartalmaz majd a felkelőkhöz, hogy szigorú büntetés terhe alatt azonnal tegyék le a fegyvert, valamint egy felszólítást a nem nyugat-magyarországi illetékességű személyekhez, hogy azonnal hagyják el a területet.

A sajtót utasítják, változtassa meg hangját azon tájékoztatások alapján, amelyeket a Velencében megkötött egyezmény értelmében kap.

Ezt követően a magyar kormány rendeletet bocsát ki, amelynek értelmében az összes hivatalnok, tényleges vagy nyugállományú tiszt, aki a magyar kormány szolgálatában áll, a legsúlyosabb törvényszabta következményeket viseli, ha a felhívásnak tíz napon belül nem tesz eleget. Mindazok a személyek, akik eleget tesznek a felhívásnak, a felkelés folytán elkövetett törvényellenes tetteik amnesztiában részesülnek. Az amnesztia nem terjed ki köztörvényes bűncselekményekre.

A felkelésben részt vett tanulóifjúság részére rendelet adandó ki, amelynek értelmében tíz napon belül kötelesek tudománykarukon, illetve iskoláikban jelentkezni. Mindazok a diákok, akik e felhívásnak nem tesznek eleget, elveszítik félévüket.

Rendelet adandó ki, amely szerint mindazok a személyek, akik továbbra is támogatják a felkelőket, a magyar Btk.-nak a tiltott toborzásra vonatkozó rendelkezései szerint büntetendők.

A jelenlegi határzárát őrző csapatok részlegesen felváltatnak.

A fent említett intézkedések végrehajtásának határideje legalább három hét, de e határidő megrövidíthető, ha a szövetséges tábornokok lehetségesnek tartják.

A rend helyreállítására vonatkozó intézkedéseket a szövetséges tábornokokkal egyetértésben hajtják végre.

A magyar kormány általánosságban hajlandó a rendelkezésre álló eszközök határai között a szövetségesek kívánságaihoz alkalmazkodni. A magyar kormány elvben elismeri, hogy mindazok az intézkedések, amelyeket a szövetséges kormányok szükségesnek tartanának a rend helyreállítása érdekében, csak a szerződés végrehajtását célozzák, s ezért a magyar kormány mindezeket nem tekinti ellenséges cselekedetnek. Az antant budapesti képviselői és a soproni tábornoki bizottság ügyelni fog ezen határozmányok leghatásosabb és leggyorsabb alkalmazására, s hogy elsősorban a fenti határozmányok szelleme az irányadó.

II.

Magától értetődik, hogy amint a kérdéses terület a bandáktól felszabadul, Ausztria azt teljes nyugalmi és biztonsági állapotban foglalja el és veszi birtokba.

---

lehetett volna távozásra bírni, a nyugati hatalmak viszont nem akarták magukra vállalni a kockázatot, hogy a kisantant katonai fellépésével háborús konfliktust idézzenek fel. Maguk viszont nem rendelkeztek olyan intervencióss hadsereggel, amelyet Burgenlandba küldhettek volna, ezért nem maradt más választásuk, mint hogy elfogadják Olaszország közvetítését.

A soproni szövetségközi tábornoki bizottság állapítja meg, mikor fejeződik be a területen a rend helyreállítása és Ausztria mikor kezdheti meg annak annektálását.

Sopronban a közigazgatást a szövetségközi tábornoki bizottság gyakorolja, amely mellé egy-egy osztrák és magyar kiküldöttet osztanak be.

Az olasz külügyminiszter intézkedni fog szövetséges csapatok Sopronba való küldéséről. Nyolc nappal a szövetségközi tábornoki bizottság megállapítása után, hogy az országban teljes csend uralkodik, népszavazást tart Sopron városában és környékén.

A tábornoki bizottság feladata lesz azon módozatok megállapítása, amelyekkel a népszavazás legegyszerűbb és leggyorsabb módon lebonyolítható, s ezért a bizottság már most megteszi a szükséges előkészületeket.

A népszavazást előbb Sopronban, utána pedig a környéken kell megtartani, de a népakarat megnyilvánulásának végleges irányadójaul a két népszavazás végleges eredménye szolgál.

A népszavazásra bocsájtott terület határai a következők: a határvonal kiindul a Fertő tó partjának azon pontjától, ahol Kroisbach (Fertőrákos) község északi határa eléri a tavat. Innen a népszavazási terület határvonala követi az említett község határát azon pontig, ahol Oedenburg (Sopron) községi határvonalával találkozik, itt ezen a vonalon halad tovább addig a pontig, ahol a községi határ Agendorf (Ágfalva) község északi határvonalával találkozik. Ezt követi addig a pontig, ahol az ágfalvai határ Oedenburg (Sopron) város északi határát újból eléri, ettől a ponttól kezdve a népszavazási terület határa Oedenburg (Sopron) város határát követi addig a pontig, amíg el nem éri Harkau (Harka) község déli határvonalát, és követi utóbbit Kohlenhof (Kópháza) déli községi határának csomópontjáig, innen addig a pontig, ahol ez Zinkendorf (Nagyecenk) nyugati községi határát eléri, amelyet addig a pontig követ, ahol eléri a trianoni vonalat; e ponttól kezdve követi a trianoni vonalat addig a pontig, ahol ez a Fertő tavát érinti.

Ausztria és Magyarország kötelezi magát, hogy elismeri a népszavazás eredményét.

A népszavazás eredményének kihirdetése után a terület nyolc nap múlva a jogsultnak átadandó.

Magyarország elvileg elismeri mindazokat a károkat, amelyeket Nyugat-Magyarország késedelmes átadása miatt Ausztriának okoz.

E károk részletezése és a többi, Nyugat-Magyarországgal összefüggő és mindeddig függőben maradt pénzügyi kérdés is közös egyetértésben rendezendő, 15 nappal a szóban forgó területek átadása után.

Ha újabb 15 napos határidő alatt ezen megegyezés nem jön létre, akkor e kérdésekről választott bíróság dönt, amely a trianoni szerződés 239. cikkében és a saint-germaini szerződés ennek megfelelő cikkének rendelkezései alapján alakítandó meg.

Az olasz külügyminiszter megteszi a szükséges lépéseket a Nagykövetek Tanácsánál, hogy szövetségközi bizottság sürgősen megállapíthassa az Ausztria és Magyarország közötti határt.

Ausztria kötelezi magát, hogy e bizottság határozatait a lehetőségekhez képest elfogadja. Amennyiben azonban Ausztria kénytelen volna e határozatok ellen felbuzdulni, kijelenti, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által javasolt megoldást elfogadja.

A Magyarország által Ausztriának átengedett terület egyetlen lakosa sem szenvedhet üldöztetést vagy zaklatást azon politikai magatartásáért, amelyet a szóban forgó terület tényleges átadását megelőzően tanúsított.

Humánus szempontokból az osztrák kormány elvileg kötelezi magát, hogy az átengedett területeken sem tömegesen, sem politikai okokból nem bocsátja el azokat a tisztviselőket, akik az átadás napján az átadott területen tényleges szolgálatot teljesítenek. Jelen alkalmazásukban való meghagyásukat olyan vizsgálat eredményétől teszi függővé, amelyben minden egyes esetet külön bírálnak el.

Az osztrák kormány elvileg elismeri, hogy e tisztviselők nyugdíjai őt terhelik, az erre vonatkozó részleteket a két kormány külön megállapodásban szabályozza.

A fentiekben megegyezve, Ausztria és Magyarország teljhatalmú megbízottai kötelezik magukat, hogy minden befolyásukat latba vetik annak érdekében, hogy a fenti határozmányok mind a két ország alkotmányos törvényeinek megfelelően érvényesüljenek.

Torretta   Schober   Bethlen   Bánffy

Kiegészítő cikk

Azon esetben, ha a népszavazás Sopron várost és környékét Magyarországnak ítéli, a magyar kormány kötelezi magát, hogy a határforgalomban Ausztriának biztosítja mind a személy-, mind az áruforgalom lebonyolításához szükséges kedvezményeket.

Magyarország a *péage*-jog, vagy más alkalmasnak talált elvi alapon megad minden olyan kedvezményt Ausztriának, amelyre a fent említett vasútvonal használata miatt szüksége lehet.

E kérdés részleteit a két kormány különmegyezménye szabályozza.

Torretta   Schober   Bethlen   Bánffy

Kelt Velencében, 1921. október 13-án, három eredeti példányban.

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* i. m.

*BARÁTSÁGI, BÉKÉLTETŐ ELJÁRÁSI ÉS VÁLASZTOTT BÍRÓSÁGI
SZERZŐDÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS AZ OSZTRÁK KÖZTÁRSASÁG
KÖZÖTT¹⁴²*

(BÉCS, 1931. JANUÁR 26.)

Ő Főméltósága Magyarország Kormányzója és az Osztrák Szövetségi Köztársaság Elnöke, attól az őszinte törekvéstől vezettetve, hogy a két állam népei között szerencsésen fennálló igaz barátságot még jobban elmélyítsék, elhatározták, hogy a Budapesten 1923. évi április hó 10-én aláírt választott bírósági szerződést a nemzetközi választott bírászkodás terén azóta szerzett tapasztalatok tekintetbevételével kiegészítik.

E célból meghatalmazottjaikká kijelölték, még pedig:

Ő Főméltósága Magyarország Kormányzója: gróf Bethlen István, magyar királyi miniszterelnököt és az Osztrák Szövetségi Köztársaság Elnöke: Dr. Johann Schober szövetségi alkancellárt és szövetségi külügyminisztert, akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kölcsönös közlése után a következő rendelkezésben állapodtak meg:

¹⁴² Az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai – beleértve a Magyar Királyságot – örökölték annak közös vagyonát. A békeszerződések szabályozták a gazdasági és pénzügyi élet nagy részét, de a szabályozás több területen nem volt kielégítő, illetve vitára adott okot. Ilyen kérdés volt az új államok területére eső egykori közös vagyon felosztása. Az államalakulat szétesésének gazdasági következménye volt a közös vagyon megosztásának problémája is.

A terület és egyben vagyonöröklés szempontjából alapvető problémaként jelentkezett, hogy az Osztrák Köztársaság az új osztrák államot nem tartotta jogfolytonosnak az egykori Osztrák Császársággal, és a tárgyalások során a területi elvre helyezkedett.

Az Osztrák–Magyar Monarchia közös vagyonának és hivatalainak felszámolása 1918 novemberében induló folyamat volt, s gyakorlatilag 1942 februárjában fejeződött be. A szerteágazó likvidációs tárgyalások az államutódlás jegyében a hivatalok (központi minisztériumok, legfőbb számvevőségek), adósságállomány, közös vagyon és szellemi tulajdon kérdését, továbbá a magánszemélyek szerzett jogainak védelmét stb. érintették. A hosszú tárgyalási folyamat több szakaszból állt, s több szervezet végezte a felszámolásból adódó feladatokat. A tárgyalások kezdeti szakasza 1925-ig tartott, ekkor ideiglenes megállapodások keretében szabályozták a likvidáció egyes kérdéseit. Ekkor a nemzetközi felszámoló bizottság, a bécsi katonai felszámoló hivatal, a bécsi magyar követség likvidációs hivatala foglalkozott a felszámolás kérdéseivel. Fontos szerepe volt a tárgyalásokban Gratz Gusztávnak, aki 1919–1920 folyamán több jegyzékben fogalmazta meg a magyar álláspontot, illetve igényeket az udvari vagyon, a levéltári állomány és a közös vagyon egyéb területeire. A tárgyalások 1921. január 12-én eredmény nélkül zárultak, mert az osztrák fél elutasította a magyar kívánásokat. A hadi- és udvari kincstár, a Katonai Múzeum s a levéltárak anyagát illetően igényt formált a magyar fél által magyar tulajdonúnak vélt tárgyakra és relikviákra, amelyek tulajdonjogát bizonyítani kellett. Nyilván taktikai okokból ajánlott engedményeket a hadi- és udvari kincstár ügyében, ez bizonyos tárgyi követelésekről való lemondást jelentett. A tárgyalások eredményességét nehezítette az osztrák tárgyalóküldöttség vezetőjének halála, Gratz külügyminiszteri kinevezése, illetve a nyugat-magyarországi kérdés megoldatlansága. 1921 áprilisában lezárultak a tárgyalások a Katonai Levéltár, Katonai Múzeum és a Katonaföldrajzi Intézetéről. A magyar pénzügyminisztérium 1921 júniusában ismét kezdeményezte a tárgyalásokat, de az osztrák fél nem ismerte el a magyar jogi érvelést az udvartartást és a közös vagyont illetően.

A levéltárakról szóló ideiglenes megállapodásokat 1922. május 2-án írták alá. A további gazdasági tárgyalásokat meghatározta a velencei egyezmény és a Burgenlandról szóló egyezmény. A Burgen-

*Első cím.
Békéltető eljárás.*

1. cikk. Az 1923. évi április hó 10-én kelt választott bírósági szerződés 1. cikkének első bekezdésében említett megegyezés létesítése végett, a magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy mindazokat a közöttük felmerült vitás kérdéseket, amelyeket megfelelő időn belül diplomáciai úton megoldani nem lehetett, a következő cikkek rendelkezéseihez képest békéltető eljárás alá bocsátják.

2. cikk. 1. A békéltető eljárás egy háromtagú békéltető bizottságra bízatik, amelynek tagjai minden egyes esetben a következőképpen fognak kineveztetni, még pedig:

A magas Szerződő Felek mindegyike egy-egy saját állampolgárságú biztost nevez ki és közös megegyezéssel megválasztják a bizottság elnökét, harmadik Hatalmak állampolgárai közül.

---

land átadása kapcsán felmerült kártérítésről a két kormány 1923. február 26-i megállapodása rendelkezett, mégpedig a terület késői átadásával kapcsolatos osztrák követelésekről, a tulajdonok, károk, ingóságok, bankjegyek és értékpapírok, adósságok, nyugdíjasok és alkalmazottak kártérítéséről. Ennek VI. cikkelye szerint, ha a vitás kérdéseket 1923. május 1-ig nem lehet megoldani, akkor a két fél vegyes döntőbírószéket állít fel. A burgenlandi telekkönyvek, nyugdíjak ügye mellett még 1931-ben is visszatérő téma volt a burgenlandi károk megtérítése.

1923-tól a tárgyalásokon már Sztéryni József képviselte Magyarországot, 1925-től hivatalosan magyar döntőbíróként, az osztrák választott döntőbíróhoz, Viktor Kienböckhöz hasonlóan. A döntőbírói egyezmények szakasza 1930-ban zárult le, amikor a viták megoldására az osztrák-magyar döntőbírószéket nemzetközivé alakították, s elnöke Agostino Soldati lett. A felek hosszú alkufolyamat eredményeként a katonai ingó javak ügyét kivéve minden kérdésben egyezsége jutottak. Ezt Magyarország majd Németországgal tárgyalta, és végül 1940. május 21-én aláírt pót-egyezményben szabályozták, amely az egykori Csehszlovákia államadósságának és vagyonának kérdését is rendezte.

Az államutódlás egyes kérdéseit ma már konvenciók szabályozzák; akkor a két fél még ezek nélkül, de a Nemzetek Szövetsége előírásai szerint oldotta meg a felszámolást, több esetben kompenzációs alapon, de máig az adott korban egyedülálló módon.

A közös vagyon nagyobb tételei közül a Habsburg–Lotaringiai uralkodócsalád vagyona, a szellemi javak mellett a katonai vagyon volt az, amely meghatározó nagyságot képviselt, s a tárgyalások során e kérdésben nem sikerült döntőbíráskodási keretben megállapodni az osztrák, majd később a német féllel. A közös vagyon megosztásának tárgyalásait az 1920-as évek kezdetén gazdasági tárgyalások vezették be az Osztrák Köztársaság és a Magyar Királyság között. Ezek előkészítették a döntőbírói eljárást, amely 1925-től indult el.

A két fél 1923. április 3–6. közötti budapesti tárgyalásán Kállay Tibor magyar pénzügyminiszter, illetve Leo Berger osztrák ezredes is részt vett, aki a magyar fél kompenzációs javaslatára felbecsülte az utódállamokban maradt katonai értékeket, s ez alapján az osztrák fél tett egy javaslatot egy ún. jóvátételi számlára történő mintegy 400 millió aranykoronás jóváírásra. A katonai ingó javak esetében 330 milliós értékpapírról, az ingatlanok esetében 68,3 millió aranykoronának megfelelő összegről volt szó. A megosztás a katonai ingó javak esetében a Magyar Királyság javára az utolsó érvényes kvóta szerint történt (36,4%), az ingatlanok esetében pedig az átlagkvóta alapján (32,82%). Leo Berger az új Ausztriára és az új Magyarországra vetített összes katonai értéket 2 163,8, illetve 1 550,6 millió aranykoronában állapította meg.

Az 1923. október 29–31. közötti budapesti tárgyalásokon az utódállamokba került katonai ingó- és ingatlan vagyon jóvátételi számlán történő elszámolása – Magyarország számára történő jóváírás – azon ügyekhez tartozott, amelyet mindkét fél delegációja elfogadott.

2. Ha attól a naptól számított három hónapon belül, amelyen a magas Szerződő Felek egyike a másikkal közölte, hogy békéltető eljárást szándékozik igénybe venni, a másik Fél részéről a biztos kinevezése vagy a bizottság elnökének a magas Szerződő Felek közös megegyezése alapján való megválasztása nem történik meg, a Svájci Szövetségtanács elnöke fog felkérteni a szükséges kijelölések megtételére.

3. cikk. 1. A békéltető bizottság a Felek közös megegyezése esetében mindkét Szerződő Fél, közös megegyezés hiányában pedig egyik vagy másik Fél részéről az elnökhöz intézendő indítvány alapján kezdi meg tevékenységét. Az indítványnak tartalmaznia kell a vitás kérdés rövid ismertetését és a bizottsághoz intézett azon kérelmet, hogy a bizottság tegyen meg minden intézkedést, amely egyezséghez vezethet.

2. Ha a keresetet csak az egyik Fél adta be, azt haladék nélkül a másik Féllel közölnie kell.

4. cikk. 1. A bizottság feladata felderíteni a vitás kérdéseket, e célból vizsgálat útján vagy más módon minden megfelelő tájékoztató adatot beszerezni és a vitában álló Felek megegyeztetésére törekedni. A bizottság az ügy megvizsgálása után a vitában álló Felek elé terjesztheti a szerinte megfelelőnek látszó megoldás feltételeit és nekik a nyilatkozattételre határidőt szabhat.

2. Munkálatainak befejezése után a bizottság jegyzőkönyvet készít, amely az eset körülményeihez képest megállapítja vagy azt, hogy a vitában álló Felek megegyeztek és adott esetben, hogy a megegyezés mily feltételek mellett jött létre, vagy pedig azt állapítja meg, hogy a vitában álló Felek egyezség elfogadására nem voltak bírhatók.

3. A bizottságnak, hacsak a Felek másban nem állapodtak meg, munkálatait a vitás ügynek eléje terjesztésétől számított hat hónapon belül be kell fejeznie.

5. cikk. Más különös megállapodás lehetőségének fenntartásával, a békéltető bizottság maga határozza meg eljárását, amelynek minden esetben kontradiktórikusnak kell lennie. Vizsgálati ügyekben a bizottság, hacsak egyhangúlag másként nem határoz, a nemzetközi viszályok békés elintézése iránt Hágában 1907. október 18-án kötött egyezmény III. címének (nemzetközi vizsgálóbizottságok) rendelkezéseihez alkalmazkodik.

6. cikk. A magas Szerződő Felek más megállapodásának hiányában, a békéltető bizottság az elnöke által meghatározott helyen ül össze.

7. cikk. A békéltető bizottság munkálatai csak akkor nyilvánosak, ha a magas Szerződő Felek hozzájárulásával a bizottság ily értelmű határozatot hoz.

8. cikk. 1. A vitában álló Feleket a békéltető bizottság előtt megbízottak képviselik, akiknek az lesz a feladatuk, hogy a Felek és a bizottság között közvetítőként szerepeljenek. A Felek egyébként általuk e célra kinevezett tanácsadók és szakértők közreműködését is igénybe vehetik és kérhetik minden oly személy kihallgatását, akinek tanúvallomását hasznosnak vélik.

2. A bizottság a maga részéről fel lesz jogosítva a vitában álló két Fél megbízottaitól, tanácsadóitól és szakértőitől, valamint minden olyan személytől, akinek megidézését a kormányuk hozzájárulásával célszerűnek véli, szóbeli felvilágosításokat kérni.

9. cikk. Amennyiben a jelen szerződés másként nem rendelkezik, a békéltető bizottság határozatait szótöbbséggel hozza.

10. cikk. A magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a békéltető bizottság munkáját előmozdítják s különösen a lehető legnagyobb mértékben minden célra vezető okiratot és tájékoztatást a bizottságnak kiszolgáltatnak, s a rendelkezésükre álló eszközöket felhasználják arra, hogy a Szerződő Felek területén és belső jogszabályaik szerint tanúk és szakértők megidézése és kihallgatása, valamint helyszíni szemlék foganatosítása lehetővé tétessék.

Második cím.

Választott bírósági eljárás.

11. cikk. 1. Amennyiben a vitás kérdést békéltető eljárás után megoldani nem lehet, úgy az 1923. évi április hó 10-én kelt választott bírósági szerződés 1. cikkének 2., 3., 4. és 5. bekezdéseiben foglalt rendelkezések nyerne alkalmazást.

2. Emellett, ha a Felek közötti vita jogi természetű, a következő cikkek rendelkezései szerint kell eljárni.

12. cikk. 1. A magas Szerződő Felek minden egyes felmerülő esetben külön választott bírósági megállapodást kötnek, amely pontosan megjelöli a vita tárgyát, a választott bíróság összeállítását és különös jogkörét, valamint a köztük megállapított összes egyéb feltételeket.

2. A választott bírósági megállapodás a Szerződő Felek kormányai közötti jegyzékváltás után jön létre.

13. cikk. Más megállapodás hiányában a választott bírósági eljárásra a nemzetközi viszályok békés elintézése iránt Hágában 1907. évi október hó 18-án kötött egyezmény 51–85. cikkei irányadóak.

14. cikk. A jelen szerződés 12. cikkének rendelkezései nem érintik a vitában álló Feleknek azt a jogát, hogy valamely jogi természetű vitás kérdést választott bírósági megállapodás útján közös megegyezéssel az Állandó Nemzetközi Bíróság elé vigyék a most említett bíróság szabályzatában megállapított feltételek és eljárási módzatok mellett.

15. cikk. Ha a 12. illetőleg 14. cikkben említett választott bírósági megállapodás a választott bírósági elintézésre vonatkozó óhaj közlését követő hat hónapon belül nem jön létre, a vitás kérdést a vitában álló Felek mindegyike egyszerű keresettel az Állandó Nemzetközi Bíróság elé viheti.

16. cikk. A bíróság által hozott határozatot a vitában álló Feleknek jóhiszeműen végre kell hajtaniuk.

Harmadik cím.

Általános rendelkezések.

17. cikk. 1. Ha olyan vitás kérésről van szó, amely a magas Szerződő Felek egyikének belső jogszabályai szerint az illető Fél bíróságainak illetékessége alá tartozik, ez a Szerződő Fél ellentmondhat annak, hogy a vitás kérdés békéltető vagy választott bírósági eljárás alá bocsáttatik, mielőtt az illetékes bíróság megfelelő időn belül végleges határozatot hozott.

2. Az a Szerződő Fél, amely ily esetben a jelen szerződésben meghatározott eljárást igénybe óhajtja venni, e szándékát a fentebb említett határozat meghozatala után egy éven belül köteles a másik Szerződő Féllel közölni.

18. cikk. A magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a békéltető bizottság vagy a választott bíróság előtti eljárás alatt tartózkodni fognak minden oly rendszabálytól, amely a békéltető bizottság által javaslatba hozott megoldás vagy a választott bírósági határozat végrehajtása tekintetében hátrányos hatással lehetne, s hogy általában minden oly cselekedetet kerülni fognak, amely alkalmas volna a vitás kérdést kiélesíteni vagy kiterjeszteni.

19. cikk. Mindegyik magas Szerződő Fél magára vállalja saját költségeit, valamint a békéltető és választott bírósági eljárás költségeinek egyenlő részét.

20. cikk. A jelen szerződés, valamint az 1923. évi április hó 10-én kelt választott bírósági szerződés értelmezésére vagy alkalmazására vonatkozó vitás kérdések a jelen szerződésben említett választott bírósági eljárás alá tartoznak.

21. cikk. A jelen szerződés meg fog erősíttetni, a megerősítő okiratok kicserélése a lehető legrövidebb időn belül Budapesten fog megtörténni. A szerződés a megerősítő okiratok kicserélését követő 15. napon lép életbe.

22. cikk. Amennyiben valamely magas Szerződő Fél a jelen szerződést felmondaná, a felmondásnak csak a másik Szerződő Félhez intézendő írásbeli közlésétől számított egy év múlva lesz hatálya.

Ennek hiteléül a Szerződő Felek meghatalmazottai a jelen szerződést aláírták és pecsétjükkel ellátták.

Kelt Bécsben, 1931. évi január hó 26. napján, magyar és német eredeti szövegben, két példányban.

(In: Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Äußeres (ÖStA, AdR, BMfAA), Abteilung Völkerrecht (15 VR) Zl. 20942/31.)

EGYEZMÉNY AZ OSZTRÁK–MAGYAR DÖNTŐBÍRÓSÁG ELŐTT
FÜGGŐBEN LEVŐ EGYES TOVÁBBI VITÁS KÉRDÉSEK RENDEZÉSE
TÁRGYÁBAN

(BÉCS, 1935. ÁPRILIS)

Attól az óhajtól vezéreltetve, hogy az eddig már megkötött és hatályba lépett egyezményekkel létesített megállapodások folytatásaként, a Budapesten 1923. évi február hó 26-án kelt egyezség alapján létesített osztrák–magyar döntőbíróóság előtt függőben levő egyes további vitás kérdések barátságos megegyezéssel, de mindkét Szerződő Fél jogi álláspontjára való minden *prejudicium* nélkül rendeztessenek, meghatalmazottjaikká kinevezték:

Ő Főméltósága a Magyar Királyság Kormányzója:

Dr. Tomcsányi Vilmos Pál nyugalmazott m. kir. igazságügy-miniszter, országgyűlési képviselő urat,

az Osztrák Szövetségi Állam Szövetségi Elnöke:

Dr. Kienböck Viktor urat, szolgálaton kívüli szövetségi pénzügyminisztert, az Osztrák Nemzeti Bank elnökét,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik megvizsgálása után, a fent említett döntőbíróóság elnökének, Dr. Soldati Ágoston úrnak ajánlatára a következőkben egyeztek meg:

1. cikk (1) Magyarország és Ausztria lemondanak a részükről támasztott, a fent említett döntőbíróóság előtt érvényesített és még vitás valamennyi igényükről, kivéve a következőket:

- a) Magyarországnak a hadügyi igazgatás használatában és kezelésében állott ingóságokra, a tábori postabélyeg anyagra, a gépekre stb. vonatkozó igényét (a magyar főkereset V. fejezetének B részében foglalt 2. számú kereseti igény).
- b) Magyarországnak az 1915–1918. évek nemzetközi postaforgalmából származó követelésére vonatkozó igényét,
- c) Ausztriának az úgynevezett burgenlandi károkra vonatkozó igényét (az osztrák viszontkereset A fejezetében foglalt kereseti igény).

(2) Magyarországnak a katonai ingatlanokra vonatkozó lemondása tehát nem terjed ki azokra a tárgyakra (gépekre stb.), amelyeket Ausztria ugyan tartozékoknak és ennélfogva ingatlanoknak tekint, amelyeknek tartozéki jellegét azonban Magyarország nem ismeri el és ezt egyébként sem tartja döntő jelentőségűnek; a két félnek az említett tárgyakra vonatkozó jogi álláspontja minden tekintetben érintetlen marad.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek kijelentik és kifejezetten elismerik, hogy a jelen egyezmény semmi tekintetben sem prejudikál annak a jogi álláspontnak, amelyet a Szerződő Felek az eddig még nem rendezett kérdésekben elfoglaltak.

3. cikk. A jelen egyezmény magyarázata és végrehajtása tekintetében felmerülő nézeteltérések esetében a Magyarország és Ausztria között fennálló 1923. évi április

hó 10-én és 1931. évi január hó 26-án kelt választott bírósági szerződéseknek rendelkezései irányadók.

4. cikk. A jelen egyezmény, mihelyt lehetséges lesz, megerősítetetik és a megerősítő okiratoknak Bécsben való kicserélése napján lép hatályba.

Mindezek hitelül a meghatalmazottak az egyezményt két, magyar és német nyelven készült eredeti példányban, amelyek közül az egyik példány Magyarország, a másik Ausztria részére készült, aláírták és pecsétjükkel ellátták. A két szöveg közötti eltérés esetében a német szöveg az irányadó. A döntőbíróság részére az eredeti példányoknak egy-egy hitelesített másolati példánya fog átadatni.

Kelt Bécsben, 1935.

Jegyzőkönyv

Az osztrák–magyar döntőbíróság előtt függőben levő egyes további vitás kérdések rendezése tárgyában a mai napon kötött egyezmény aláírása alkalmából a magyar meghatalmazott kifejezi azon kívánságát, hogy a Bécsben, a VII. kerület Lerchenfelderstrasse 1. szám alatt fekvő, azelőtt udvari kincstári épület, amely ez idő szerint Bécs városának tulajdonában van, a m. kir. Kormány tulajdonába átengedtessek.

Az osztrák meghatalmazott, anélkül, hogy erre nézve jogi kötelezettséget vállalna, kijelenti, hogy ezt a kívánságot az osztrák szövetségi Kormányhoz továbbítani és ott támogatni fogja.

Kelt Bécsben, 1935.

(In: ÖStA–AdR–BMfF. Dept. 17. Frieden. fasc. 79-I-A. Karton 96, Zl. 14380/39 Jahre(e) 1933–1941.)

*A LEGITIMISTA MOZGALOM**AZ ELSŐ ECKARTSAUI LEVÉL*¹⁴³

(1918. NOVEMBER 11.)

[...] előre elismerem azokat a döntéseket, amelyeket az osztrák nép jövendő államformájáról hozni fog. Továbbra is minden népem iránti változatlan szeretettől eltöltve nem kívánok személyemmel akadályt állítani szabad kibontakozásuk útjába. Választott képviselői révén a nép átvette a kormányzást. Az államügyekben való minden további részvételemről ezennel lemondok. Egyidejűleg felmentem hivatalából az osztrák kormányt.

(In: Wagner, Friedrich: *Der österreichische Legitimismus 1918–1939. Seine Politik und Publizistik*. Dissertation, Wien, 1956. 7.)

---

¹⁴³ 1918. október–novemberben a teljes összeomlást látva Habsburg Károly hosszú vívódás után átadta a hatalmat a nép bizalmát élvező politikusoknak. Rövid kiáltványának sok vitát kiváltó megfogalmazását Ignaz Seipel, a császári család gyóntatópapja sugalmazta, nyitva hagyván ezzel egy későbbi restauráció jogi lehetőségét. A nyilatkozatban ugyanis Károly az államügyekben való további részvételéről mondott le, s nem a trónról. A kiáltvány megjelenését követő napon a bécsi parlament lépcsőjéről Franz Dinghofer kihirdette az ideiglenes nemzetgyűlés által egyhangúan elfogadott törvényt, miszerint „*Német-Ausztria demokratikus köztársasággá alakul*”, s „*Német-Ausztria a Német Köztársaság részeként csatlakozni kíván Németországhoz*.”

*A HABSBURG–LOTARINGIAI-HÁZ KIUTASÍTÁSÁRÓL ÉS
VAGYONÁNAK ELKOBZÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY¹⁴⁴*

(1919. ÁPRILIS 3.)

I. szakasz

1. § (1) A Habsburg–Lotaringiai-háznak és valamennyi tagjának minden uralkodói joga és más egyéb joga Német-Ausztriában örök időkre megszűnik.

(2) A Német-Osztrák Köztársaság területe feletti uralkodói jogok átörökítéséről szóló szerződések érvényüket veszítik.

2. § A köztársaság biztonsága érdekében a korona egykori viselői, valamint a Habsburg–Lotaringiai-ház egyéb tagjai mindaddig, amíg kifejezetten le nem mondanak ezen házhoz való tartozásukról, valamint az ebből következő uralkodói igényeikről, és amíg a köztársaság hű polgárainak nem nyilvánítják magukat, kiutasítatnak az országból. Annak elbírálására, hogy ez irányú nyilatkozatuk kielégítő-e, az állam kormányja a nemzetgyűlés főbizottságával egyetértésével jogosult.

3. § Az 1. §-ban foglaltakkal ellentmondó címek és megszólítások használata tilos. A császárnak államfői minőségében tett eskük kötelező erejüket veszítik.

4. § A Német-Osztrák Köztársaságban minden hercegi magánjog megszűnik.

II. szakasz

5. § Az állam területén található összes ingó és ingatlan udvari-kincstári, valamint a korábban az uralkodóházhoz és annak oldalágához kötődő vagyon birtokosa a Német-Osztrák Köztársaság.

6. § Udvari kincstári vagyonnak minősül az eddig az udvari karok és azok hivatalai által kezelt vagyon, amennyiben nem a korábbiakban az uralkodóházhoz vagy annak oldalágához kötődő vagyon, vagy nem igazolhatóan szabad, személyes magánvagyon.

7. §. A jelen törvény alapján a Német–Osztrák Köztársaság tulajdonába kerülő vagyon tiszta hozama a nevezett vagyon átvételével kapcsolatos, államot érintő terhek levonása után a világháborúban egészségükben károsodottak vagy eltartójukat elveszítettek ellátására fordítandó.

¹⁴⁴ Habsburg Károly 1919 tavaszáig népes családjával együtt a marcheggi kastélyban várt sorsa további alakulására, de rövidesen kénytelen volt az országot elhagyni, s Svájcban menedéket keresni. Előtte azonban 1919. március 24-én a voralbergi Feldkirchben olyan értelmű nyilatkozatot írt alá, hogy a trónról való lemondását nem tekinti véglegesnek, hanem a Habsburg-ház trónigényének kérdését nyitva hagyja egy kedvezőbb politikai konstelláció esetére. Tanácsadói javaslatára a nyilatkozatot nem tették közzé, attól tartva, hogy általános felháborodást váltana ki. A szöveget azonban megőrzés céljából megküldték a Vatikánnak és néhány európai uralkodónak.

A kisantant hosszú ideig a „*Habsburg-veszélyre*”, mint az új államok integritását közvetlenül fenyegető lehetőségre hivatkozott, így próbálva erősíteni a több kérdésben más-más irányokba gravitáló és kevés összetartó erővel rendelkező kisantantot. Károly 1922. évi halála után fiában, Habsburg Ottóban a pártok vezetői Ausztriában nem monarchista restaurátort, hanem inkább politikai riválist láttak, ezért tartották távol az országtól. Ottó 1961-ben lemondott trónigényéről, de Ausztriába csak 1966-ban léphetett be. Az osztrák parlament csak 2011. június végén, Habsburg Ottó halála előtt tíz nappal helyezte hatályon kívül a trónfosztást.

8. §. Jelen törvény végrehajtására a kancellár, a pénzügyi államtitkár és a szociális közigazgatási államtitkár kapott megbízást.

9. §. Jelen törvény a kihirdetése napján hatályba lép.

Seitz s. k. Renner s. k. Schumpeter s. k. Hanusch s. k.

(In: Wagner, Friedrich: *Der österreichische Legitimismus 1918–1939...* i. m. 84–85., illetve Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. 53–54.)

*AZ OSZTRÁK NEMZETGYŰLÉS HATÁROZATA IV. KÁROLY ELSŐ
VISSZATÉRÉSI KÍSÉRLETÉVEL KAPCSOLATBAN*¹⁴⁵

(1921. ÁPRILIS 1.)

A nemzetgyűlés emlékeztet arra, hogy az egykori Károly császár 1918. november 11-én kötelezte magát, hogy elismeri az osztrák nép döntését az állam alkotmányáról. A nemzetgyűlés megállapítja, hogy a német-osztrák nép meghozta ezt a döntését az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásával, amely egyhangú törvényi határozattal rögzítette a köztársasági szövetségi államformát. A nemzetgyűlés kinyilvánítva

¹⁴⁵ Magyarországon a Tanácsköztársaság leverése utáni politikai káoszban ismét terjedt a Monarchia gondolata. Friedrich István miniszterelnök felfüggesztette a köztársaságot, József Ágost főherceget, a Habsburg-ház magyar ágának tagját pedig kormányzónak tették meg. Ekkor lépett színre Horthy Miklós egykori altengernagy, aki ügyes alkudozással elérte az antanthatalmagnál, hogy megerősítsék elutasításukat a Habsburgok újbóli trónra lépését illetően, önmagát pedig az országgyűléssel megválasztatta kormányzónak. Ilyen körülmények között tervezte Habsburg Károly a trónra visszatérését. Erre nemcsak magyar híveinek üzenete bátorította, miszerint csak a jog szerinti király hozhat békét és engesztelődést az országra, hanem sógora, Sixtus titkos tárgyalásai Aristide Briand francia miniszterelnökkel és külügyminiszterrel. Briand már felismerte, hogy súlyos hiba volt a Monarchia szétzúzása. Biztosította Károlyt, hogy Franciaország azonnal elismerné az eredményes restaurációt. Károly jelezte Horthynak, hogy hamarosan visszatérni készül és megerősítette szándékát, hogy maga akarja gyakorolni az uralkodói hatalmat. Horthy azzal érvelt, hogy a szomszédos országok háborús oknak tekintenék a király visszatérését. Közben azonban megszilárdította saját hatalmát; a kis létszámú hadsereg tisztjei Horthyra esküdtek fel. Károly mégis úgy gondolta, hogy a kormányzó átengedné neki a hatalmat.

Károly 1921. március 21-én indította az első restaurációs kísérletet. Álnéven Bécsbe utazott, majd március 25-én Erdődy Tamás gróf kíséretében megérkezett a szombathelyi püspöki palotába. Ott találkozott Teleki miniszterelnökkel, gróf Zsigray Antal kormánybiztossal és báró Lehár Antal ezredessel, a nyugat-magyarországi csapatok parancsnokával. Minthogy Teleki és Lehár meg volt győződve Horthy lojalitásáról, hűsvét vasárnap Károly katonai kíséret nélkül Budapestre utazott, s találkozott a hűledező Horthyval. Kétórás konfrontációjuk során Horthy megtagadta a hatalom átadását. Amikor Károly esküjére emlékeztette, kijelentette, hogy az már nem érvényes. Károly rájött, hogy hiba volt katonai támogatás nélkül Budapestre menni, ezért visszavonult Szombathelyre. Napokig tartó kötélhúzás után el kellett hagynia Magyarországot. A lakosság ujjongása azonban megerősítette szándékában, hogy újabb kísérletet tegyen.

1921. október 20-án Zita királyné kíséretében magánrepülőn indult Magyarországra, és Sopron közelében értek földet. A Lehár ezredesnek küldött távirat azonban elkésett, s a szükséges csapatok és vasúti kocsik még nem álltak készen, ezért csak a kedvező időpontnál jóval később indulhattak Budapestre. Otlétük is hamarosan kitudódott, s így kipattant a meglepetésnek tervezett akció. Horthy magához ragadta a kezdeményezést, s Gömbös Gyula, a MOVE elnöke a budapesti egyetem diákjai körében elterjesztette az álhírt, hogy cseh csapatok törtek be az országba. A diákcsoportok és a királyhű egységek közötti harcra Budaörsnél került sor. A második restaurációs kísérlet Hegedűs altábornagy kétségénél bukott meg, akit Károly főparancsnokká nevezett ki, de Horthy kezére játszott. Károlyt és Zitát a tihanyi apátságba vitték, ahol Horthy katonái és antanttiszték őrizték őket. November 4-én a magyar országgyűlés határozatba foglalta (1921: XLVII. tc.), hogy „IV. Károly uralkodói jogai megszűntek”, a Magyar Királyság pedig továbbra is fennáll. Az első próbálkozás azért hiúsult meg, mert hittek Horthynak, a másodikat pedig rosszul tervezték meg. Míg Magyarországon a királypuccs meglehetősen széles hullámokat vetett, Ausztriában a parlamenti pártok egységesen elítélték Károly könnyelmű vállalkozását, s a népre hivatkozva a Habsburg-restaurációs elképzelések megvalósíthatatlanságára mutattak rá.

---

nítja: a német-osztrák nép eltökélt marad, hogy a szövetségi köztársasági állam békés fejlődését biztosítsa minden külső vagy belső fenyegetéssel szemben. A nemzetgyűlés felszólítja a kormányt, hogy a kül- és belpolitika minden eszközével gondoskodjon a köztársaság veszélyeztetésének megszüntetéséről.

(In: ÖStA, AdR, Neues Politisches Archiv–NPA. 213, Liasse Österreich 2/2, 1918–1923)

AZ OSZTRÁK NEMZETGYŰLÉS HATÁROZATA IV. KÁROLY MÁSODIK
VISSZATÉRÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

(1921. OKTÓBER 25.)

1. A Köztársaság fegyveres erejét a törvényesen megengedett felső szintre kell emelni és minden intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy tökéletes felszerelését biztosítani lehessen. Egyidejűleg a kormány forduljon a Népszövetséghez, és kérje a milíciarendszer bevezetésének engedélyezését.

2. Más hatalmakkal való tárgyalások során el kell érni Burgenland haladéktalan átadását, sürgetni kell Magyarország lefegyverzését, mert ennek halogatása vezetett oda, hogy Burgenlandot a békeszerződés értelmében nem adták át Ausztriának, mindent meg kell tenni az ellen, hogy egy újabb puccskísérlet ne jelentsen veszélyt Ausztriára.

3. Vizsgálatot kell tartani annak megállapítására, hogy az Osztrák Köztársaság állampolgárai közül részt vett-e valaki a magyarországi restaurációs kísérlet előkészítésében, és ha ezek cselekményei az osztrák törvényekbe vagy rendeletekbe ütköznek, velük szemben a törvény teljes szigorával kell eljárni.

4. Azokat a magyar állampolgárokat, akik a puccskísérletben részt vettek és osztrák területre lépnek, ki kell utasítani, vagy ha ez nem lehetséges, internálni kell.

(In: Kerekes Lajos: *Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922*. Verlag Hermann Böhlau Nachf., Wien – Köln – Graz, 1979, 329.)

IGNAZ SEIPEL KANCELLÁR A KÖZTÁRSASÁGHOZ VALÓ
VISZONYÁRÓL¹⁴⁶

(1922. MÁJUS 31.)

Valószínűleg bizalmatlanságot kelt, hogy egy volt császári miniszter lett ma a köztársaság szövetségi kancellárja. Ezért hadd szóljak néhány szót az e köztársasághoz fűződő viszonyomról. Ahogy azt a korábbi időkből való munkáim igazolják, a régi, nagy, sok népből álló Ausztria legmeggyőződésebb hívei közé tartoztam, és sokat adtam volna azért, hogy azt demokratikus és föderalista alkotmánnyal megújítva lássam kilépni a világháborúból. Ezért léptem be Lammasch minisztériumába, hogy közreműködhesek a régi, összeomlástól fenyegetett államnak új, lehetőség szerint abból sok mindent megőrzendő formába való átépítésében. Ehelyett számunkra nem maradt más hátra, mint hogy a Monarchia fájdalmas haláltusáját együtt végigcsináljuk. Személy szerint őszintén elismerem: nap mint nap, sőt minden órában harcoltam annak megmaradásáért, és végül, amikor a kabinetünk – nem azért mert megdöntötték, hanem mert az állam, amelyet kormányoznia kellett volna, egyszer csak nem volt sehol – visszalépett, legyőzöttként hagytam el a helyemet.

(In: Wagner, Friedrich: *Der österreichische Legitimismus 1918–1939...* i. m. 102.)

¹⁴⁶ Seipel, Ignaz Dr. (1876–1932): prelátus, katolikus teológus, politikus és kétszeres szövetségi kancellár. 1895-ben érettségizett Bécsben, majd teológiát tanult a bécsi egyetemen, s 1899-ben lelkésszé avatták. 1908-ban habilitált a bécsi egyetemen. 1907–1917 között erkölcosteológiai professzor Salzburgban. Itt jelentette meg *Nation und Staat* című tanulmányát, amelyet követően Bécsbe hívták. 1918. októberben, röviddel a Monarchia összeomlása előtt Heinrich Lammasch kabinetjében közmunkaügyi- és szociális miniszter lett. Majd az alkotmányozó nemzetgyűlés képviselője, majd 1921–1930 között a keresztényszociálisok (CS) frakcióvezetője. Ebben az időszakban megakadályozta a pártszakadást a Monarchia felszámolásának kérdésében, kivonta pártját a szociáldemokratákkal fennálló koalícióból és szövetséget kötött a Nagynémet Néppárttal (GDVP). 1922. május 21-től 1924. november 20-ig első szövetségi kancellári hivatalát töltötte. Népszövetségi kölcsönnel (1922. október 4.: genfi jegyzőkönyvek) szanálta az állami pénzügyeket, s bevezette a schillinget. Ezek az intézkedések a lakosság reáljövédelmének erőteljes csökkenéséhez és a munkanélküliek számának dinamikus növekedéséhez vezettek. A saját pártjából érkező erős kritika és egy merényletkísérlet után 1924. június 1-jén lemondott, de továbbra is a keresztényszociálisok parlamenti frakcióvezetője maradt.

1926. október 20. – 1929. május 4. között ismét szövetségi kancellár volt, s ekkor főleg a szociáldemokraták ellen küzdött. E céllal egyesültek marxistaellenes frontba (az ún. polgári blokkba) a keresztényszociálisok, a nagynémetek, a *Landbund* és a nemzetiszocialista Riehl- és Schulz-csoport. Erősítette az antidemokratikus és fasiszta beállítottságú *Heimwehr* szerepét is. Így a szociáldemokraták nagy ellenséggé vált. Véres prelátusnak bélyegezték, főleg a schattendorfi merénylet ellen tiltakozó munkások 1927. július 15-i lemeszárlása kapcsán. Mivel nyomás alá került, 1929. április 4-én ismét lemondott, de 1930-ban rövid ideig külügyminiszter volt Carl Vaugoin kabinetjében. 1931-ben, a bécsi *Creditanstalt* összeomlása után ismét kancellár akart lenni, de törekvése sikertelen maradt. Miközben egész politikáját Ausztria önállóságának hite vezérelte, később mégis úgy vélte, hogy a Német Birodalom nélkül nem lehet politizálni. Elégedetlen volt az államformával, és saját elnökségével kívánt autoritativ államot létrehozni. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert palesztinai utazását követően megbetegedett és egy alsó-ausztriai szanatóriumban elhunyt.

VIKTOR DANKL GRÓF, A MONARCHISTÁK VEZETŐJÉNEK INTERJÚJA
A NEUES WIENER JOURNAL CÍMŰ LAPBAN

(1925. OKTÓBER)

A legitimista mozgalom nem párt és csak kulturális tevékenységet kíván végezni. Kitartunk a népeket összekötő osztrák eszme, mint az Európa békéje szempontjából nélkülözhetetlen kulturális tényező mellett. Ápoljuk nagy hazánk szent emlékét, és mindenütt energikusan visszautasítjuk annak gyalázását. Át akarjuk adni a mai ifjúságnak azokat a régi hagyományokat, amelyekért harcoltunk és véreztünk. [...]

Az európai népek közösségét nem lehet elérni, vagy legalábbis nem lehet megérteni anélkül, hogy új népközösséget hoznánk létre Európa szívében és délkeleti részén, a Duna tengerparti részén. Amit a dinasztia a *Pragmatica Sanctio* révén már megalkotott, földrajzi és etnopolitikai lét- és béke-szükségyszerűség volt minden résztvevője számára. Új formában egy hasonló alakulat jön ismét önmagától létre. A hozzá vezető utat a gazdasági közeledés és az igazságos, egységes kisebbségvédelem jelenti. Mint látja, ez az osztrák feladat a valódi nagynémet eszmét is magában hordozza, de egy nacionalista Németországhoz való csatlakozással Európa kárára talán örök időkre megszűnne. Ily módon uralkodóházunk sorsa az európai népek közötti béke sorsa is. [...] Zita tartózkodik mindenféle politikai tevékenységtől, ezért nincs is bizalmi embere vagy politikai megbízottja Ausztriában.

(In: Wagner, Friedrich: *Der österreichische Legitimismus 1918–1939...* i. m. 164.)

*AMPASS KÖZSÉG DÍSZPOLGÁRI OKLEVELE HABSBURG OTTÓNAK*¹⁴⁷

(1931. DECEMBER 7.)

DÍSZPOLGÁRI OKLEVÉL

Ampass községi tanácsa úgy határozott, hogy a Habsburgokkal szembeni kivételes törvényekről szóló emlékirattal Ampass lakosságához fordul, s a jogszerűség általános alapelveinek megsértése elleni tiltakozásra szólít fel. A lakosság többségével egyetértésben Ampass községi tanácsa

HABSBURG OTTÓT

AMPASS KÖZSÉG DÍSZPOLGÁRÁVÁ

választja. A községi tanács azért cselekszik így, mert egyrészt tiltakozni és demonstrálni kíván a kivételes törvények jogtalanságával szemben, másrészt, hogy erkölcsi jóvátételt nyújtson a Habsburg-háznak az elszenvedett jogtalanságért.

Ampass, 1931. december 7.

A községtanács

(In: Feigl, Erich: *Otto von Habsburg. Profil eines Lebens*. Amalthea Verlag, Wien – München, 1992. 80.)

---

¹⁴⁷ Az 1930-as években osztrák községek százai választották Habsburg Ottót díszpolgárrá. A folyamatot egy kis tiroli helység, Ampass indította el, akinek polgármestere, Josef Kaltenbrunner 1931 szeptemberében a tiroli szocialisták lapjában azt olvasta, hogy hamarosan számítani lehet Ottó visszatérésére, mert már ötven község választotta díszpolgárává. (Kaltenbrunner nem tudta, hogy mindez a szocialisták kitalációja Ottó ellen.) A hír nyomán Ampass község díszpolgárjogot adományozott az uralkodóház fejének. A száműzött trónörökös díszpolgárrá való kinevezése nyílt szembeszegülés volt a Habsburg-törvénnyel, mert a díszpolgársággal együtt járt a községben való letelepedés joga is. 1938. márciusig 1602 község követte Ampass példáját, s valóságos díszpolgárság-adományozási láz tört ki az országban. Ezen kívül 475 egyesület választotta tiszteletbeli tagjának. Sok község az Anschluss után, illetve az 1960-as években, az Ottó beutazása körüli politikai propaganda hatására visszavonta a díszpolgárságot.

*KARL WERKMANN: A LEGITIMIZMUS VILÁGNÉZETI GERINCE*¹⁴⁸

(1932)

A legitimitás valamely tulajdon, igény vagy jogviszony törvény- vagy jogszerűsége, szorosabb értelemben véve pedig valamely kormány jogszerűsége. Örökös monarchiában csak az utódlási rend szerint erre közvetlenül hivatott személy uralma legitim – hacsak a soron következő utódlásra jogosult személy önszántából le nem mond igényeiről. A legszigorúbb és kétséget kizáróan helyes felfogás szerint a legitim uralkodó vagy utódlásra jogosult személy lemondása csak önmagára nézve érvényes. [...]

Habsburg Ottó jogai és igényei az ún. *Pragmatica Sancti*óból és még sok más régebbi és újabb okmányból fakadnak. Ennek folytán ő Károly császár és király jogszerű örököse és utóda.[...] Mindarra, ami Károly volt, és amit birtokolt: Otto jogosult. [...]

A legitimista pártok Habsburg Ottó hazahívását s visszahelyezését valamennyi jogába természetesen nem egyedül jogai és igényei alapján követelik. Azok megvédését is fontosnak tartják, mivelhogy egy jogállamban senkinek a joga nem csorbulhat. Fejedelmekkel szemben sem lehet külön jog, azaz hogy jogtalanság érvényben. A restauráció azonban mindenekelőtt a pártok és politikai kufárok despotizmusát hivatott megszüntetni. A forradalom egyik utódállamában sem a demokráciát, hanem legtöbben az önérdek diktatúráját teremtette meg.

(In: Werkmann, Karl Freiherr von: *Otto von Habsburg. Ein ungelöstes europäisches Problem*. Berlin – Wien – Leipzig, 1932. 194. Értékelését átvette Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. 78–79.)

---

¹⁴⁸ Karl Freiherr von Werkmann Károly császár közeli munkatársa és bizalmasa volt, s többször felkereste a császári családot a száműzetésben.

*A 299/1935. SZÁMÚ TÖRVÉNY A HABSBURG–LOTARINGIAI-HÁZ
KIUTASÍTÁSÁNAK FELOLDÁSÁRÓL ÉS VAGYONÁNAK
VISSZAADÁSÁRÓL*¹⁴⁹

(1935. JÚLIUS 13.)

1. § Az 1919. október 3-i, 209. sz. törvény 2. §-a hatályát veszti.

2. § A szövetségi kormányt felhatalmazzák, hogy a korábban kormányzó Habsburg–Lotaringiai-ház vagy annak oldalági részére lekötött egykori vagyonból, amely az 1919. október 3-i, 209. sz., és az október 30-i, 501. sz. törvények alapján az osztrák állam tulajdonába ment át, és jelenleg az állam vagy a háborús kárpótlási alaphoz tartoznak, az ingó vagy ingatlan eszközökért kárpótlást nyújtson a Habsburg–Lotaringiai-ház tagjainak vagy azoknak az alapoknak, amelyek ezen ház tagjai javát szolgálják. Ugyanez a felhatalmazás érvényes a fent nevezett törvények alapján az osztrák állam tulajdonába került olyan ingó tulajdontárgyak esetében, amelyek az átvétel előtt az elhunyt császár személyes háztartását szolgálták, még akkor is, ha nem a kötött vagyonhoz tartoztak.

Kivételt jelentenek az olyan művészi, archeológiai, tudományos és történelmi jellegű tárgyak, amelyek gyűjtemények részét képezik. [...]

(In: Wagner, Friedrich: *Der österreichische Legitimus 1918–1939...* i. m. 264.)

---

¹⁴⁹ A Schuschnigg-kormány 1935 júliusában eltörölte a Habsburg-törvényeket. Mivel az 1934. május 1-jei alkotmány értelmében a Habsburg-törvények már nem voltak alkotmányos törvények, ezért egy egyszerű törvénnyel már hatálytalanítani lehetett őket. Fenti törvényt Hitler már 1939. március 14-én hatályon kívül helyezte. Az új törvény 1936. április 29-i végrehajtási utasítása szerint visszaadni azt szándékoztak, ami az eredeti családellátási alapból még megmaradt: mintegy 27 000 ha erdőt és néhány bérházat. Az újonnan létrehozott alapot a náci 1938-ban ismét feloszlatták. Mire Julius Raab kancellár az 1960-as évek elején felmérést készíttetett, a területből már csak 17 000 ha maradt, mindenekelőtt a kobernaussi erdő 10 000 ha-ja és a pöggstalli gazdaság 5500 ha-ja. 1936. december 1-jén Habsburg Ottónak mint az uralkodóház fejének és ezzel az alap hasznélvezőjének öt bécsi bérházat, néhány értékpapírt és 20 000 schilling havi kárpótlást ítétek meg. De az Anschluss megakadályozta a tervek megvalósulását.

*A LEGITIMISTÁK NEM HIVATALOS MEMORANDUMA
MUSSOLINIHEZ*

(1936. NOVEMBER 6.)

[...] A kancellár osztja a legitimista mozgalmak vezetésének nézetét, miszerint Ausztria végleges stabilizálása csak a restaurációval teremthető meg. Csak ez képes az állam irányításának kontinuitását megteremteni, és a lakosság megnyugtatása révén a nemzeti dinamika legyűrűsét eredményezni. Ugyanakkor a kancellár és a legitimisták kevésbé egységesek a restauráció időpontjával kapcsolatban. Míg a kancellár a belső nehézségeket helyezi előtérbe, amelyekkel a legitimisták is tisztában vannak, utóbbi a július 11-i egyezmény kihatásaiban immanens veszélyt lát, ami gyors cselekvést követel meg, amíg nem lesz túl késő.

A legitimisták úgy vélik, hogy Németország nem kívánja tartósan Ausztria függetlenségét, míg az osztrák kormány ebben a pontban bizonytalan, inkább kételkedik ebben, és elismeri, hogy német oldalról kísérleteznek a békés behatolással, azonban úgy hiszi, hogy ezt ki tudja védeni és fel tudja tartóztatni. [...]

A restauráció az osztrák függetlenség megmentője.

A restauráció hagyományos, ma sem elhasználdott autoritást hoz magával. A mostani ellenzéki erőkből mindent magához tud vonzani, ami nem radikális, nemzetiszocialista és kommunista.

Meg tudja nyerni a mérsékelt szociáldemokratákat. Tud katolikus lenni, anélkül hogy klerikális lenne. Fel tud lépni a korrupcióval szemben. Meg tudja reformálni a hivatásrendi alkotmányt. A legitimizmusról hihető, hogy van akarata a függetlenség megőrzéséhez. Egy eszmét, s célt nyújt. Azonban nem szabad vesztegetni az időt.

(In: Brook-Shepherd, Gordon: *Zita. Die letzte Kaiserin. Biographie*. Zsolnay, Wien, 1991. 334–335.)

KURT SCHUSCHNIGG KANCELLÁR A MONARCHIZMUSRÓL

(1937)

Az ausztriai monarchizmus kérdése akkoriban élénken foglalkoztatta a közvéleményt, különösen külföldön. Egyesek nem értették, miért tűrik el Ausztriában a legitimisták propagandatevékenységét, mások pedig mindenfajta korlátozás megszüntetését kívánták. Az osztrák álláspont világos és egyértelmű volt. Nem kifogásolható az olyan propaganda, amelyik elismeri az osztrák államot, igazodik az alkotmányhoz és ezzel nem rugaszkodik el a Hazafias Front talajától. Ha azonban túllépi az említett, mindenkire egyaránt érvényes keretet, nem marad más hátra, mint emlékeztetni az illetőt a szigorúan megszabott korlátokra. Egyet ne feledjünk: az államforma kérdése nem lehet döntő fontosságú akkor, ha magának az államnak a kérdése képezi vita tárgyát. Az új Ausztria ezért egyetlen képviselőjétől sem követel meg határozott állásfoglalást külső, államjogi formája tekintetében. Megköveteli viszont a régi hagyománynak és azoknak a történelmi értékeknek a tiszteletét, amelyek nélkül Ausztria elképzelhetetlen. [...] Ezzel szemben emlékezzék minden német osztrák arra, hogy császári házunk minden rágalom ellenére elévülhetetlen érdemeket szerzett magának az ország és a nép szolgálatában; olyan örökség ez, amellyel lépten-nyomon találkozhatni Ausztriában, és amely köszönetteljes hála kötelez.

(In: Schuschnigg, Kurt: *Dreimal Österreich*. Thomas-Verlag Jakob Hegner in Wien, 1937. 281.)

HABSBURG OTTÓ LEVELE SCHUSCHNIGG KANCELLÁRHOZ¹⁵⁰

(1938. FEBRUÁR 17.)

Kedves Schuschnigg úr!

A legutóbbi napok eseményei arra kényszerítenek, hogy írjak Önnek.

Nem a múlt dolgairól akarok most beszélni. Hiszen Ön tudja a legjobban, hogy mindig azt az álláspontot képviseltem Önnel szemben, hogy az osztrák függetlenség végleges biztosításához a legitim monarchia mihamarabbi bevezetése szükséges. lojális-legitimista érzülete ellenére, amelyben soha nem kételkedtem, és ma sem kételkedem, Ön mégis kötelességének tartotta, hogy az osztrák probléma e tartós megoldását elhalassza. Azt is tudja, hogy az 1936. július 11-i egyezményt adott formájában és ismert tartalmával sohasem helyeseltem. Végezetül pedig tudja, hogy a munkásság nagy tömegével szembeni legmesszebbmenő megbékélés politikája mellett voltam, míg állandóan elítéltem a Dollfuß gyilkosaival szembeni engedékenység politikáját a nemzetiszocialista nép- és hazaárulókkal szemben.

A legutóbbi napok eseményeivel új szakasz kezdődött népünk életében. Ausztria ellensége példátlan erőszakkal elérte, hogy az Ön kormányát olyan fenyegető helyzetbe kényszerítse, amely veszélyes módon megnehezíti további ellenállásunkat.

¹⁵⁰ 1935 szeptemberében Habsburg Ottó és Kurt Schuschnigg kancellár találkozott a németországi Mühlhausenben, ahol világos egyezsége jutottak: Ottó szavát adta, hogy nem tér haza Schuschnigg bejegyzése nélkül, a kancellár pedig kötelezte magát, hogy előre tájékoztatja Ottót minden olyan döntésről, amely Ausztria és a náciak kapcsolatát érinti. 1936 nyarának végén újból találkoztak egy genfi villában, most már Guido Schmidt új külügyminiszter jelenlétében, akiben azonban Ottó a németek bizalmi emberét látta. Vitájuk során eltérően ítélték meg az 1936. július 11-i német-osztrák megállapodást, s nem jutottak eredményre. 1937 februárjában Konstantin von Neurath német külügyminiszter hivatalos bécsi látogatásán Franz von Papen német nagykövet társaságában felszólította Schuschniggot és Schmidtet, hogy az esetleges Habsburg-restauráció előtt szerezze meg Németország jóváhagyását, sőt Schuschnigg tegyen formális ígéretet erre. Von Neurath szerint Németország azért nem tűrheti el az ausztriai restaurációt, mert az nemkívánatos konfliktust okozna a Duna-medencében, s „öngyilkosság” lenne Ausztria részéről. Neurath Belgrádban megegyezett Stojadinović szerb miniszterelnökkel, hogy meg kell akadályozni Ausztriában a restaurációt. Amikor Schuschnigg 1937 áprilisában Velencébe utazott, Mussolini óva intette a Habsburgok visszatérésétől, mondván, hogy ez okot szolgáltatna Németországnak és Jugoszláviának a bevonulásra. 1937 decemberében Einsiedelben újabb találkozóra került sor Habsburg Ottó és Kurt Schuschnigg kancellár között, amelyen ismét részt vett Guido Schmidt. Ismét összekülönböztek az 1936. júliusi megállapodás miatt. Ottó felszólította Schuschniggot, távolítsa el a náciakat a kormányból, s helyettük a szociáldemokratákat vonja be. Schuschnigg nem adott egyértelmű választ arra, hajlandó lenne-e szükség esetén fegyveres ellenállást tanúsítani a német bevonulással szemben. Ottó szerint viszont Ausztria szabadságát meg lehetne menteni a monarchia helyreállításával, s ha határozottan kijelentenék: Ausztria minden eszközzel védelmezni fogja függetlenségét. Hitler nyomására Schuschnigg kancellár 1938. február 12-én kormányátalakításra kényszerült. Habsburg Ottó attól tartott, hogy Schuschnigg nem tudja feltartóztatni Hitlert, ezért a száműzött trónkövetelő hajlandó lett volna átvenni a Hitlerrel szembeni ellenállás vezetését. A restauráció, a monarchia helyreállítása nem játszott benne szerepet. Még öngyilkos akcióra is hajlandó lett volna Ausztria megmentése érdekében. A Schuschniggnek írt levelet csak azután mutatta meg Zita császárnénak, miután befejezte. Édesanyja még az Anschluss előtti napon is unszolta, tekintsen el a körülményektől és utazzék Ausztriába.

Elérte, hogy olyan újabb megállapodást diktálhasson, amely szélesre tárja a kaput beavatkozásai előtt. Olyan példa értékű eset született, amely minden osztrákot a legnagyobb aggodalommal tölthet el.

Ebben az órában szólnom kell Önhöz, aki ma oly nagy felelősséget visel hazámért Isten és a nép előtt. Rettentő nagy a felelősség. A néppel szemben, amely a függetlenségi gondolat védelmezőjeként hisz Önben és támogatni kívánja e politikában. A magasztos osztrák eszmével szemben, amely nemzetek feletti, nemzeteket összekötő hatalma folytán egyben tartott egy egyesült, erős Duna-medencét, és amelynek még ma is futja erejéből az újjáépítéshez. Az igaz németességgel szemben, amely ma, a birodalomban mutatkozó, fajtától idegen, újpogány törekvésekkel ellentétben, a maga régi erejében, amit a Szent Német-római Birodalom alapeszméje jelent, már csak Ausztriában lel hazára; csak Ausztriában maradhat fenn a németesség, s lehet egykoron Németország megmentője, csak ott nem pusztul el a szörnyű káoszban. Végezetül és mindenekelőtt pedig rettentő nagy a felelősség legmagasztosabb tulajdonunkkal, a katolikus vallással szemben. A Német Birodalomban módszeres harc dúl a katolicizmus ellen, ami óhatatlanul a nép széles rétegeiben történő kiirtásához vezet. Az egész német térségben ma Ausztria a katolicizmus egyetlen hídfőállása, amellyel népünk is együtt áll vagy bukik. Ha leomlik az utolsó védőbástya, elnéptelenedik Közép-Európa egyedül üdvözítő egyháza, és lelkek milliói mennek mindörökre veszendőbe, amelyeknek örök üdvét ma még megmenthetnénk.

De nem Ön egyedül viseli a felelősséget. Én is kiveszem a részem belőle. Egy olyan dinasztia legitim örököseként, amely 650 éven át oltalmazta Ausztriát, mint fia Istenben nyugvó atyámnak, ki életét adta népéért a távoli szigeten, nem tudok, és nem lehetek hűtlen örökletes kötelességemhez.

Mondandóm teljes horderejének tudatában vagyok, és lelkiismeretesen átgondoltam a nagy felelősséget, amit ezzel magamra vállalok, amikor kötelességemnek tartom, hogy Ön elé tárjam, kedves von Schuschnigg úr, súlyosan fenyegetett hazánk megmentésének alábbi tervét, amelyért Ausztria legitim császáráként vállalom a felelősséget:

A terv első pontja a külpolitikáról szól. Mi Ausztriában ma egy hatalmas szomszéd nyomásának vagyunk kitéve, aki létünk megsemmisítésére tör. Ezért olyan hatalmakat kell keresnünk, amelyek ki tudják egyenlíteni e nyomást. Választásunk csak a nyugati hatalmakra eshet, amelyek szimpátiával viselhetnek hazánk iránt. Igaz, hogy belső szerkezetük nem felel meg eszményeinknek, ám ez a lenni vagy nem lenni kérdésének esetében nem játszhat szerepet. A nyugati hatalmakhoz való elkerülhetetlen közeledésnek titokban kell maradnia persze, ameddig csak lehet. Ezért személyesen Önnek kell kézbe vennie a közeledést, nemcsak azért, mert a nyugati hatalmak bizalmat táplálnak az Ön személye iránt, hanem azért is, mert én nem érzek bizalmat Guido Schmidt miniszter úr iránt. Szemlátomást a nyugati hatalmaknak is antipatikus, és tudom, hogy nem volt mindig lojális Önhöz; ezen kívül jól ismerem Németország iránti érzéseit. Így hát elkerülhetetlen, hogy a hivatalos apparátus megkerülésével személyesen Ön vegye kezébe e politikát. Biztosíthatom róla, hogy e tekintetben mindenkor hajlandó vagyok segíteni Önt, mert tudom, hogy ez az egyetlen útja a külpolitikai bebiztosításnak.

Katonai téren Ausztriának minden erejével a fegyverkezésen kell lennie, s egyéb, nem olyan sürgető anyagi kívánalmait e parancsolóan szükségszerű kötelességének kell alárendelnie. Ha erős a hadseregünk, nem kerülünk akkora veszélybe, mint a múltban. Ebből kiindulva csak gratulálhatok ahhoz a határozottsághoz, amellyel Ön, minden nyomás ellenére kitartott Zehner gyalogsági tábornok mellett. Az ő személye zálog számunkra arra nézve, hogy a hadsereg továbbra is osztrák hadsereg marad.

A belpolitika kérdéseiben hazánk javának érdekében három irányban szükséges hatni, amelyre az Ön frontvezéri teljhatalma lehetőséget biztosít. Először is komolyan figyelembe kell venni a baloldal követeléseit. A munkások az elmúlt napokban bebizonyították, hogy jó hazafiak. Ezt a csoportot nem tudja megmérgezni a nemzetiszocializmus, ezért a legbizonyosabb, hogy ki fog állni Ausztria mellett, s ezért a kormánynak lehetőséget kell adnia neki, hogy a haza – amely mellett kész kiállni – alakításában aktívan részt vegyen. A másik fel nem használt erő a legitimizmus. Ez a mozgalom – és ezért kezeskedem – Önnel tart tűzön-vízen keresztül, ha bizonyos abban, hogy ezzel Ausztria függetlenségéért cselekszik. Kérem Önt, támogassa minden erejével a mozgalmat, mivel minden új legitimista személy újabb biztosíték a haza függetlenségére. Végezetül azt hiszem, nem kell hangsúlyoznom Önnek, elsőrendűen fontos, hogy a színpalak mögött első pillanattól kezdve hassunk a nemzetiek kártékony munkálkodása ellen.

Ezek lennének nézetem szerint azok az intézkedések, amelyeket nyomban fogantatosítani kellene annak érdekében, hogy megóvjuk Ausztriát a gleichschaltolás veszélyétől. Meggyőződésem, hogy ebben egyetért velem.

Nézzük a jövőt:

A döntő pillanat akkor jön el, mihelyt Németország fenyegetéssel és zsarolással újabb engedményeket követel. Úgy vélem, bizonyosan nem tévedek, ha feltételezem, hogy hozzám hasonlóan Ön is úgy tartja: Ausztria elérte a végső határát annak, amit Németországnak engedhet. Minden további hátrálás Ausztria megsemmisülését, annak megsemmisülését jelentené, amit Ön és Dollfuß fáradságos munkával felépített. Hiába halt volna meg különben császári atyám, hiába haltak volna meg százezrek, hiába hoztuk volna 1933 óta az áldozatokat. Ezt azonban mi, osztrákok nem engedhetjük. Vesszen bármi, csak a hazánk ne!

Úgy hallottam, kedves Schuschnigg úr, miszerint azt mondta volna, hogy egy újabb nyomásnak a németek részéről nem tud már ellenállni, és ez esetben vissza akar lépni felelősségteljes hivatalától. Így hát most kérésekkel fordulok Önhöz, a császárához és népéhez rendületlenül hű férfihoz, olyan kérésekkel, amelyek teljesítését Isten színe előtt álló lelkiismeretemből sürgetnem kell.

Először: Kérem Önt, hogy amíg a kancellári hivatalt betölti, semmiféle újabb engedményt ne tegyen Németországnak vagy az erőteljes nemzetieknek.

Másodszor: Ha úgy látná, hogy Németország részéről újabb követelések vagy fenyegetések várhatóak Ausztriával szemben, kérem Önt, nyomban hozza azt tudomásomra.

Harmadszor: Amilyen váratlannak találja majd, olyan lelkiismeretes megfontolás mondatja velem a végveszély e nehéz óráján a következőket: ha úgy vélné, hogy nem tud többé ellenállni a német vagy az ultranemzeti nyomásnak, úgy arra kérem

Önt, bármilyen nehéz legyen is a helyzet, adja át nekem a kancellári hivatalt. Szilárd elhatározásom a végsőkéig elmenni a nép és az állam védelmében, és meggyőződésem, hogy visszhangra találok vele a nép körében. Tekintettel a helyzetre, amely nem engedné meg a hosszadalmas elismertetési eljárást a nagyhatalmak részéről, nincs szándékomban Öntől a monarchia restaurációját kérni. Csupán csak felszólítanám a kancellári hivatal átadására, s így alkotmánymódosítás nélkül, új elismerés nélkül – legalábbis a döntő helyzetre nézve – ugyanazokra az előnyökre tehetnék szert, mint a monarchia visszaállításának formális aktusával. Még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy e súlyos döntésért egymagam vállalom a felelősséget Isten, a nép, a világ és a történelem előtt.

Kötelességemnek éreztem, hogy e vészterhes órán mindezt megírjam Önnek. Meggyőződésem, hogy ezzel teszek legjobban eleget annak a kötelességemnek, amely rám, mint a mártír Károly császár fiára, mint lelkes osztrák hazafira és mint az ország legitim császárára hárul. Könyörögve kérem Önt, kedves Schuschnigg úr, hajdan tett tiszti esküje emlékére, hogy engedjen kéréseimnek. Ne higgye, hogy e levél egy ambíciókra vágyó férfi hatalmi vágyából fakad. Az efféle ambíciók – ha ismertem volna valaha is őket – nem szólnának meg a szörnyű helyzet és a rettenő felelősség láttán. Csak azért cselekszem így, mivel kötelességemnek tartom; mert ha veszélyben van Ausztria, az Ausztriai-ház utódának az országgal együtt kell a vihart állnia vagy buknia.

Önhöz intézett levelem tartalmát rajtam kívül senki sem ismeri. Még bizalmasnak, von Wiesner követ úrnak sem tettem rá semmiféle utalást. Kérem Önt, Ön se tegyen róla említést senkinek, és válaszoljon rá levélben, mihelyt lehet, ugyanezen az úton juttatva el hozzám válaszát.

Továbbra is biztosítom Önt bizalmamról és elhatározásomról, hogy e nehéz időben mindenben segítségére leszek. Áldja meg Isten, és mutassa meg Önnek a haza javának és megmentésének igaz útját!

Idegenben, 1938. február 17.

(In: Feigl, Erich: *Otto von Habsburg. Profil eines Lebens...* i. m. 76–78., illetve Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó...* i. m. 103–108.)

KURT SCHUSCHNIGG VÁLASZLEVELE HABSBURG OTTÓNAK¹⁵¹

(BÉCS, 1938. MÁRCIUS 2.)

Felségednek

megkaptam február 17-i levelét, amelyet volt olyan jó Felséged hozzám intézni.

A tényállást a következőképpen látom:

Az állam felelős vezetésének legfőbb kötelessége az ország megtartása. Minden, ami ezt szolgálja, jó, minden, ami veszélyezteti az országot, rossz, és kívül kell esnie a számításon. A nagy nemzetközi helyzetet, amely olykor változik, továbbra is figyelembe kell venni. Alapelvünk, az osztrák ideológia tartóoszlopa: a béke szolgálata. Abban a pillanatban, amikor létének biztosítása érdekében Ausztria arra érzi kényszerítve magát, hogy nemzetközi háborút idézzen elő, bevallja, hogy feladatához nem tudott hű maradni. Ezenkívül csak akkor lehet háborút folytatni, ha adottak az esélyek a sikerre, szemben az 1914-es év feltételeivel. Végezetül pedig csak akkor lehet idegen segítségre számítani, ha bizonyosak vagyunk benne.

¹⁵¹ Schuschnigg, Kurt Alois Josef Johann Dr. (1897–1977): ügyvéd, keresztényszocialista politikus, majd a Hazafias Front (VF) tagja. A dél-tiroli Riva del Gardában született, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. Feldkirchben, a Stella Matutina jezsuita kollégiumban tanult. Az első világháborúban olasz hadifogságba esett, ahonnan 1919. szeptemberben szabadult. Szabadulása után az innsbrucki egyetemen jogi diplomát szerzett és ugyanitt jogi gyakorlatot folytatott. A keresztényszociális párthoz csatlakozott, s 1927-ben a parlament (Nemzeti Tanács) tagja. 1930-ban megalapította az *Ostmärkische Sturmsharen* nevű keresztény védszövetséget. 1932-ben Dollfuß előbb igazságügyi, majd 1933-ban oktatási miniszternek nevezte ki. Dollfuß meggyilkolása után, 1934. július 29. – 1938. március 11. között kancellár a Hazafias Front színeiben. Politikai nézetei nem sokban különböztek elődjétől.

Kancellárként és honvédelmi miniszterként legfőbb gondja országa függetlenségének megőrzése volt. Törekvései azonban eleve reménytelenek voltak, mivel az 1919. évi békeszerződés csak 30 000 fős katonaságot engedélyezett. Vele szemben fegyveres, félkatonai szervezetek jöttek létre, amelyek nem az államhoz, hanem különböző politikai pártokhoz kötődtek. A német befolyás enyhítésére és Anschluss-törekvéseik megakadályozására megkísérelte folytatni Dollfuß politikáját: erősíteni Ausztria kapcsolatát Mussolini Olaszországával és Magyarországgal. Igyekezetei azonban rendre kudarcba fulladtak, mert Németország hadereje kimagaslott az osztrákokkal szemben. 1936. júliusban a megbékélés jegyében aláírt egy megállapodást, amelyben többek között a bebörtönzött osztrák nációk szabadon bocsájtása, valamint az osztrák nemzetiszocialisták integrálása is szerepelt a kabinetbe. 1938. február 12-én Berchtesgadenben Hitler kész tények elé állította az osztrák kancellárt, s igényeit – katonai fenyegetés közepette – ultimátumként nyújtotta át. Ezek: Arthur Seyß-Inquart belügyminiszteri és Hans Fischböck pénzügyminiszteri kinevezése, száz tiszt cseréje a két ország hadserege között és a még börtönben lévő nációk amnesztiája. Ennek fejében Hitler az 1936. július 11-i szerződés alapján a nemzeti szuverenitás nyilvános megerősítését ígerte. Február 14-én Schuschnigg újjászervezte kabinetjét, amelybe bekerültek más pártok képviselői is. Hitler közben kinevezte a *Gauleiter*nek az akkor szabadult Odilo Globocniket. A politikai bizonytalanság enyhítésére és Ausztria függetlenségének megtartására tett utolsó kísérletként, a szövetségi elnökkel és más politikai vezetőkkel együtt úgy döntött, hogy 1938. március 13-ra népszavazást ír ki a Németországhoz való csatlakozás kérdésében. A német csapatok azonban ezt megelőzve bevonultak Ausztriába. Március 11-én Schuschnigg lemondott kancellári posztjáról. Helyére – Hitler akarata szerint – Seyß-Inquart került, akit Miklós szövetségi elnök „*bajlandó*” volt támogatni. Azonban Seyß-Inquart ekkor már mélyen szimpatizált a Hitler-kormányral, és beleegyezésével a

Az ország földrajzi és geopolitikai helyzete kényszerítő módon szükségessé teszi a békét Németországgal. Emellett szólnak a nagyon komolyan számításba veendő lélektani megfontolásokon kívül a tényszerű gazdasági gondok is, amelyek például február 12-e után még nagyon konzervatív paraszti rétegekben is, többek között Tirolban, egyértelmű állásfoglalást tettek szükségessé. Egy ország csak akkor tartható életben, ha biztosítva van a gazdasági létminimuma.

Az országban uralkodó hangulat és a valós viszonyok, melyekről szerény véleményem szerint kezdetek óta nem helyesen vagy legalábbis nem teljes mértékben tájékoztatták Felsegedet, ugyanerre az útra kényszerítenek engem.

Különösen azt tartanám a dinasztia eszméjére nézve gyilkos dolognak, ha a dinasztia az átmeneti vagy akár ideiglenesen fennmaradó restaurációt csak súlyos véráldozatok árán és idegen nemzetek segítségével tudná elérni. Legmélyebb meggyőződésem szerint ezzel egyszermind megpecsételődne Ausztria sorsa.

Még akkor is, ha imigyen, amitől Isten óvjon minket, bekövetkezik a történelmi csapás, és Ausztriának meg kell hajolnia az erőszak előtt, amelynek becsülettel, hosszan és makacsul ellenállt, még akkor is jobb, ha úgy történik mindez, hogy a dinasztia kimarad a játékból. Mert akkor is eljön egyszer a feltámadás ideje Európa teljes újjáalakulásával; s hogy ez előre láthatóan csak egy új, nagy háború után lesz, végtelenül tragikus, ám sajnos valószínű. Ám hogy az országot egy eleve kilátástalan harcba vigyük bele, annak felelősségét véleményem szerint semmilyen körülmények között nem vállalhatjuk. Tudom, mi a háború, és polgárháborúkat is megéltem már. Tudom így hát azt is, hogy kötelességem mindent megtenni azért, hogy országunkat megóvjuk az ilyen helyzetektől. Aki Ausztria jövőjét a szíven viseli, az nem gondolkodhat azon, hogy miként lehet becsülettel elpusztulni, hanem minden erejét arra kell összpontosítania, hogy miként maradhat fenn becsülettel az ország, hogy fel legyen készülve a jobb időkre, amelyeknek egyszer el kell jönniük.

Korántsem vagyok pesszimista, csak nem hunyom be a szemem a helyzet teljes komolysága és teljes súlya előtt. E helyütt azt sem hallgathatom el, hogy egyes legitimista jelszavak, amelyek használatától sokáig és sajnos mindhiába óva intettem, lényegesen hozzájárultak az államközi helyzet kiéleződéséhez anélkül, hogy használtak volna Ausztria szabad fennállásának. Mai politikánk időhöz kötött; Ausztria fogalma, beleértve az Ausztriai-házat is, véleményem szerint olyan fogalom, amelyet

---

német csapatok előzönlötték az országot. A német katonákat az országban mindenütt ujjongó tömegek fogadták.

Schuschniggot 1938. március 12-étől előbb házi őrizetben, majd a Gestapo székhelyén magánzárkában tartották. Később a dachau-i, onnan pedig sachsenhauseni koncentrációs táborba került. Végül 1945. május 5-én amerikai csapatok szabadították ki egy tiroli fogolytáborból, több más neves politikai fogollyal együtt. 1948-ban az Egyesült Államokba emigrált, ahol 1967-ig államjogot oktatót a Saint Louis Egyetemen. Hazatérése után tíz évvel Mutter's városban, Innsbruck közelében érte a halál.

Schuschnigg levélváltásukat teljes egészében leköszölte az 1969-ben megjelent *Im Kampf gegen Hitler* című könyvében. Szerinte azok olyan kordokumentumok, amelyek talán minden nemzetközi jegyzőkönyvnél világosabban tükrözi azt a kétségbeesést, amely annak idején elfogta az osztrákokat Ausztria sorsáért. A világháború után Schuschnigg többször is „újra akarta játszani” Habsburg Ottóval az egykori helyzetet, de az mindig ugyanazzal a megjegyzéssel utasította el: „Az Ön játszmája már le van játszva. Tudjuk, hogyan végződött. Az enyém nem lett lejátszva. Hagyjuk ennyiben.”

nem szabad egyetlen nemzedék időmértékével mérni. Annak fenn kell maradnia, személyünk és a sorsunk talán tönkremeget bele.

Felség, ez a véleményem!

Végtelenül sajnálom, hogy nem sikerült az államok közötti és az államon belüli helyzet alaposabb ismerete alapján kialakult nézeteimet Felségednek úgy elmondanom, hogy higgyen nekem. Esedezve kérem, higgye el nekem most, hogy végtelenül sok forog kockán, talán minden, és hogy a restaurációs kísérlet, az elmúlt évekbeli éppúgy, mint az elkövetkező, belátható időn belül, százszázalékos bizonyossággal Ausztria vesztét jelentené.

Mondanom sem kell, hogy boldog lennék, ha másképp volna, de csak könnyöroggni tudok Felségednek, hogy higgyen nekem: így van. Természetesen hajlandó vagyok a rendelkezésemre álló lehetőségekhez képest tájékoztatni Felségedet a helyzet esetleges változásáról. Egyelőre csak annyit mondhatok: ami történt, annak meg kellett történnie, s ez úgy volt helyes. És ha nem történt volna meg, ma nem volna lehetősége egyetlen osztrák felelős politikusnak sem arra, hogy beszámoljon erről Felségednek. Különösen áll ez 1936. július 11-ére.

Nyomatékosan kérném Felségedet, vegye tekintetbe, hogy ily alapvető döntések célszerű vagy célszerűtlen voltát csak a helyszínén lehet megítélni, a távolból aligha. Senki sem állíthatja közülünk abszolút bizonyossággal, hogy sikerülni fog neki e fölöttébb zavaros és nehéz időben a biztos célt elérni. Másfelől azonban az is minden kétségen felül áll, hogy nem nyílik számunkra más reálpolitikailag járható út. Feladatunk egyedül az lehet, hogy nyitva hagyjuk a jövőbeli fejlődés útjait; mert amit most betemetnénk, az emberi előrelátás határain túl is veszve volna minden újjáépítés számára.

Végezetül hadd utaljak Felségednek a legnagyobb alázattal arra, hogy valamennyiünk számára csak az alkotmány törvényes útja járható, és hogy ezen alkotmány szerint a szövetségi kancellár kinevezése és visszahívása a szövetségi elnök urat illeti meg.

Őszinte szívből kívánva, hogy Isten óvja meg Felségedet és az Ausztriai-házat, és szilárdan meggyőződve arról, hogy Ausztria ügye, akár csapásokkal, akár nélkülük, új, történelmileg jelentékeny szerep felé vivő sínen fog haladni, végül pedig biztosítva Felségedet arról, hogy kötelességemhez híven továbbra is valamennyi döntésem egyetlen mozgatórugója az országért folytatott küzdelem és a felelősség minden osztrák iránt, maradok [...]

(In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes [Hrsg.]: „Anschluss” 1938. *Eine Dokumentation*. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1988. 213–214., illetve Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó*... i. m. 108–111.)

HABSBURG OTTÓ AZ IDEGEN MEGSZÁLLÁS ELLEN

(PÁRIZS, 1938. MÁRCIUS 16.)

Abban a pillanatban, amikor az osztrákok arra készülődtek, hogy szabad népszavazás révén tegyenek bizonyosságot a függetlenségi akarat mellett, a Német Birodalom bevonult és katonai erőszakkal annektálta Ausztriát. Mint annak a dinasztiának az utóda, amely hatszázötven éven át szavatolta Ausztria nagyságát és jólétét, mint sok millió osztrák érzelmeinek a szószólója, akik a legtisztább és izzóbb szeretettel viseltetnek hazájuk iránt, a legfelháborodottabban tiltakozom a német oldalról megnyilvánult hallatlan agresszió ellen, amelynek Ausztria áldozatul esett.

Ez az agresszió kihívás a nemzetközi jog alapvető elvei ellen. Tiltakozom Ausztria Németország általi erőszakos annexiója ellen, és elutasítom az olyan népszavazást, amelyik a német csapatok ellenőrzése alatt legalizálná a megtörtént tény az erőszaktétel után.

Ez a nyilvánvaló jogtiprás következtében előállt helyzet sohasem találkozhat jóváhagyással vagy az osztrák nép jóváhagyásával. Minden reményemet Istenbe vetem, és hiszem, hogy a megsérült jog végül győzedelmeskedni fog. Az elnyomott osztrák nép nevében minden olyan nép lelkiismeretéhez szólok, amelyek szemében nem pusztán szó a szabadság, a béke és az igazság. Felhívom őket, segítsék az osztrák népet függetlensége és szabadsága visszaszerzésének tántoríthatatlan akaratában.

(In: *Le Jour*, 1938. március 16., illetve Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó...* i. m. 116.)

KÖRÖZŐLEVÉL HABSBERG OTTÓ ELLEN

(BÉCS, 1938. ÁPRILIS 20.)

Elfajzott Habsburg-sarj – külföldön bujkáló bűnöző

Mint az kedd délben ismertté vált, az Osztrák Tartományi Igazságügyi Minisztérium ez év március 29-én elkövetett hazaárulás büntette miatt letartóztatási parancsot adott ki Habsburg Ottó, az osztrák trón egykori várományosa ellen. Minthogy a hazaáruló az országból elszökött – az utóbbi hetekben Párizsban tartózkodott, és ott rimázkodott, hogy segítsék meg Hitler ellen a „szegény osztrák népet” – körözőlevelet bocsátottak ki ellene. A hazaárulás ténye abban áll, hogy Habsburg Ottó külföldi hatalmakat szólított fel a Német Birodalommal és Ausztriával szembeni beavatkozásra.

(In: *Völkischer Beobachter*, 1938. április 20., illetve Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó...* i. m. 116–117.)

AZ EURÓPA-GONDOLAT HÍVEI

JÁSZI OSZKÁR: A DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK TERVE¹⁵²

(1918)

[...] Hogy a Monarchia új államai erősek és életképesek legyenek, ahhoz szoros szövetségi kapcsolatban való egyesülésre van szükségük [...] A szövetség csakis a teljes vámunió, a közös honvédelem és külpolitika alapján képzelhető el [...]

Az itt egyesülő öt állam a természeti, éghajlatbeli és etnográfiai tényezők akkora gazdagságát mutatja, hogy az a sokat emlegetett *autarchia*, amely ugyan nem eszményi célkitűzés, de mindenesetre az életképes államiság belső teherpróbája lehet, kevés történelmi államalakulatban forog fenn oly mértékben, mint itt, a Dunai Egyesült Államokban. Azon intézmények során, amelyeket a szövetséges államok külügyeik intézésére, alapvető gazdasági politikájuk közös irányítására és nemzeti hadseregeik egységes alapelvek szerinti összetartására létesíteni fognak, nagyon célszerű lehetne egy olyan békebíróági szervezet létesítése, amely az egyes államok között felmerülő vitás kérdéseket megvizsgálná és eldöntené. Ez a szervezet lehetne legfőbb jogi biztosítéka annak, hogy a szövetség minden egyes állama a nemzetiségi kisebbségek jogos igényeit a közösen felállított alapelvek szerint, tehát egy közös nemzetiségi törvényhozás szellemében valóban biztosítani fogja.

¹⁵² „Hadd lássa majd az utókor, hogy az általános nacionalista megkergülés közepette is volt Magyarországon olyan közvélemény, amely képes volt számolni az igazi adottságokkal és képes volt megbecsülni, sőt szeretni mai ellenségeinket is?” – bocsátotta közre Jászi Oszkár 1918. október közepén *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* című könyvét. A szétbomló és dezintegrálódó Európában a Dunamenti integráció belső átalakulással egybekapcsolt fenntartásának alternatíváját, a népek és államok összefogásának szükségességét hirdette.

Az átfogóbb föderáció gondolata általánosságban – idővel a szervezett munkásság befolyásával – már 1912-ben felbukkant egyik művében. „*A munka és a béke internacionalizmusa* – vallotta – *szerves gazdasági, majd politikai egységbe*” hozza az egyazon kultúrához tartozó államokat, amelynek eredményeként új alakulat jöhet létre: az Európai Egyesült Államok.

Úgy vélte, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, a Balkán és Oroszország még nem kész részei Európának: bennük az állam és nép nem azonos, s dinasztikus hatalom tartja össze őket. A nemzetiségi kérdésnek nevezett gyulladós betegség olyan államok belső szervezési zavara, amelyek számos történelmi okból nem jutottak el a nyugati típusú nemzeti államok szintjére, viszont képtelenek voltak olyan politikai rendszert létrehozni, amely „*népességük faji, gazdasági és kulturális összetételének valóban megfelel*”. E nemzetállami embriók ezekben a térségekben az állandó bizonytalanság, feszültség, bizalmatlanság és ingerültség politikai és társadalmi légkörét hozták létre. A nemzeti életre képes nemzetiségek egyesítése alapvető fejlődési érdek és érték, nemcsak az illető népek, hanem az emberiség szempontjából is. Ráadásul a nemzetiségi kérdésben gyakorta nem államalakítási törekvésről volt szó, hanem a nemzetiségi kisebbségek azon törekvéséről, hogy nyelvüket, kultúrájukat, gazdaságukat szabadon fejleszthessék, s ne érje őket hátrány azért, mert nem az államalkotó nemzethez tartoznak. Az évszázados történelmi fejlődés logikájaként az első világháború éppen ezért Európa ezen veszélyeztetett zónájában robbant ki. A háború igazi oka nem a német–angol imperialista ellentétben, hanem Kelet-Európa és Közép-Európa egy részének megoldatlan államszervezési és nemzetiségi problémáiban rejlik. Ezért logikája sem lehet más, mint Európa teljes egységét előkészíteni, a római keresztény kultúra végleges integrációját befejezni azzal, hogy Euró-

Egy további garancia volna ugyanebben az irányban az államszövetség örökletes dinasztikus szerkezete. Ez az új demokratikus konföderáció, amely történelmileg, fajilag, vallásilag és kultúrfokban oly heterogén részekből alakul, a jövőben sem nélkülözhetné azt az összefűző és kiegyenlítő erőt, amelyet egy olyan szigorúan alkotmányos dinasztia nyújt, amelynek sorsa évszázadok óta összeforrt az állam fejlődésével. A polgári köztársaság még nemzetileg homogén államokban is – mégpedig oly mértékben, aminőben növekszik az illető állam működési területe – tagadhatatlanul sok veszélyt rejt magában, s nem egyszer olyan cezarisztikus tendenciákra vezet, aminőket például az angol monarchia nem ismer. Annyi nemzet és nemzetiség egyesülése, aminő a dunai konföderáció volna, oktalanul nagy megrázkódtatásoknak tenné ki magát, ha az elnökválasztás meg-megújuló izgalmaival a kétségtelenül még igen soká nagyon erős szeparatiztikus tendenciákat erősítené és

---

pa elmaradt közép és keleti részében olyan államszervezet jön létre, amely biztosítja minden nép szabad nemzeti és kulturális fejlődését, s megteremti a demokratikus szolidaritás valamennyi lehetőségét.

A porosz militarizmus – vélekedett –, az erősen felfegyverzett német állam nem a porosz katonai kaszt privát ügye és lelki sajátossága, hanem két nagy történeti tényező függvénye volt. Az orosz cárizmus – a militarista pánszlávizmus politikájával felerősítve –, expanzív kalandor politikájával állandóan veszélyeztette Közép-Európa békéjét. A Monarchia és a Balkán bizonytalan egyensúlyállapota, robbanásra hajló lelkiállapota (az ott élő népek belső elégedetlensége, valamint a pánszlávizmus vonzasköre miatt) pedig tovább destabilizálta a térséget. Az európai diplomáciában és publicisztikában általánossá vált a meggyőződés, hogy „előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik az óra, amelyben Oroszország az „életképtelen” Monarchiában s a faji harcok által örökös anarchiába taszított Balkánon a pánszlávizmus érdekeinek megfelelő rendet fog teremteni. E perspektíva nyomozó árnyékában Németország joggal érezhette, hogy a Monarchia tervezett felosztása az ő gazdasági és kulturális életgyökereit is mélyen érinti. A bódító pánszlávizmusra a kíméletlen porosz militarizmus volt a jelelet, amely teuton erőktől duzzadó bevességével joggal keltette fel a régi, lebiggadt, zúrt és bizonytalan államkeretekben élő nyugati kultúrnemzetek aggodalmait”.

A háború nem oldott meg semmit: ellenkezőleg; a lappangó ellentéteket a forradalmi elkeseredésig izzította. A dualizmus keretei képtelenek az „új néplélek” összetartására. A dualizmus a németek uralmát jelentette Ausztriában, s a magyarokét Magyarországon. A német polgárság uralma biztosítására a lengyel nemességgel, a magyar uralkodó osztályok pedig a horvát–szerb ellentét kihasználásával a horvát társadalom történelmi elemeivel egyeztek ki. A paktum lehetővé tette, hogy a Monarchia cseheinek és délszlávjainak, valamint Magyarország összes nemzetiségeinek – a szászok kivételével – nemzeti és nemzetiségi igényei háttérbe szoruljanak. Ezért a probléma megoldását Járszi három alapelv érvényesülésében látta: biztosítani kell az életképes nemzeti államiságok kialakulását; a nemzeti kisebbségek hatékony védelmét a nemzeti államon belül; s az új államok olyan szerves kooperációját, amely megakadályozza az újabb összeütközéseket közöttük és nemzetiségeik között. A Monarchia öt nemzete (magyar, német, lengyel, cseh és szerb–horvát) felel meg a történelempolitikai individualitás kritériumainak.

Kossuth tervén túllépve úgy vélte, hogy a Monarchia népeinek ez a pentarchiája hatalmas lépést jelentene a szellemi és gazdasági erők felszabadítása, a béke és a megértés irányában. A szövetségi államok területén megoldódna a nemzetiségi kérdés, s a nemzeti érzékenység szempontjai háttérbe szorulnának a szociális és a kulturális törekvések javára.

A szabad, demokratikus népszövetségnek a helvét szövetséghez, a Német Szövetséghez és az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonló funkciót szánt. Ahol a különböző államiságok között nem alakul ki a szövetséges állam viszonya, ott voltaképpen tényleges vagy potenciális háború van. Csak a gazdasági élet vérkeringésének teljes szabadsága, a katonai és nemzetközi funkció teljes egysége, az állami öntudat szerveinek közössége – a szövetséges államtípus jellemzői – teremthetik meg a „minden emberi valóságnak szerinti örök békéjét”.

Az *Európai Egyesült Államok* jelszava időközben – ugyan eltérő célzattal – ismertté vált az európai közvélemény előtt, s reneszánszát az 1920-as években érte el.

kiélezné. Ehelyett egy szigorúan alkotmányos, a nemzettagok szabad akaratnyilvánítását és akarat-végrehajtását semmiben sem akadályozó királyi hatalom a nemzeti egyensúly és a nemzetiségi védelem egyik hatékony biztosítója lehetne.

[...] A dunai és a Balkán-államok egyesülésével csak az Észak-amerikai Egyesült Államok lenne hasonlóan kedvező helyzetben [...] Államszövetségünk [...] Krétával és a görög szigetekkel együtt 1 194 305 km²-t foglalna magába, minden valószínűséggel éppen elégséges, de semmi esetre sem terjedelmes ahhoz, hogy azon a Nyugat és a Kelet, a keresztény és a mohamedán világ között állandó határt képező államszerkezet alakuljon [...] A görög–római kultúrának a török iga hosszú évszázadai alatt megakasztott árama kelne itt új életre, fiatal, ki nem használt, még formátlan értékekkel teli népek mámoros közreműködése mellett [...] Létrejönne egy egészen új államszervezeti forma, amely a régi, egységes nemzeti államoknak uniformizáló, sablonokkal dolgozó, az egyéni kezdeményezéseket megakasztó, a durva centralizációnak formális és alkotó lendület nélküli demokráciájába torkoló államrend helyébe a decentralizált, konstruktív autonóm élettől duzzadó, nyolc különböző nemzet s vagy húsz különböző nemzetiség és faj speciális élni akarásától s művészi érzékenységétől lüktető gyönyörű, valóban nemzetközi kooperációt helyezne: világos mikrokozmoszt az eljövendő európai egyesült államoknak s a majdani világgöztársaságnak [...]

[...] A Habsburg Monarchiának csak az alkotmánya avult el, de a mély történelmi szükséglet, amely létrehozta, még ma is eleven erő. Csakis a Monarchiában és a Balkánon élő népek belső kapcsolata biztosíthatja szabad kulturális fejlődésüket a germán és az orosz malomkö között. Viszont Nyugat-Európa érdeke, hogy a Duna és a Balkán hatalmas gazdasági és kulturális kincsek felett rendelkező népei ne lehessenek sem Oroszországnak, sem Németországnak vazallus államai.

A Dunai Egyesült Államok terve épp ezt a megoldást jelenti. Egy autonóm és „*ebenbürtig*” (egyenrangú) szövetséges állam lépne itt az európai kultúr népek családjába, amely demokratikus és föderaliztikus államszervezetével mindenkor a béke és a szabadság előőrséje volna, nem egy tehetetlen *Pufferstaat* (ütközőállam), hanem a nyugat-európai fejlődés folytatója és végrehajtója [...]

A szövetségi terv megvalósításának gyakorlati szempontjai:

a.) Mindenesetre arra kell törekedni, hogy a tagállamok teljes és zavartalan függetlenségét komoly ok nélkül ne korlátozzuk, s a szövetség hatáskörébe csak oly ügyeket vonjunk be, amelyek az egész népszövetség sorsát illetik. (Közös védelem, közös vám és kereskedelmi politika, az államokat közösen érintő közlekedési problémák, külügyi képviselő, bíróság az államok között felmerülő vitakérdések eldöntésére, közös gondoskodás a szövetségi kiadások fedezéséről). De ezen közös feladatok megoldása körül is a szövetség lehetőleg csak a közös alapelvek kitűzésére és a legfőbb irányító összefoglalására szorítkozzék.

b.) Így különösen minden állam nemzeti hadseregét maga finanszírozza, szervezza és képezi ki. A szövetség hatáskörébe csak a kontingens felosztása, a szervezés alapelveinek megállapítása és egy közös vezérkar létesítése tartozzék. A milícia elvének keresztülvitele úgyis szükségessé fogja tenni a nemzeti, nemzetiségi és geográfiai keretekhez való egyre teljesebb hozzásimulást.

c.) Minden intézménynél a kollegiális elv alkalmaztassék. Minden vezető szervben az öt állam mindegyike egyenrangú képviselőre kell hogy találjon, akik maguk közül választhatnának egy felelős miniszter, még pedig úgy, hogy az minden két évben egy más ország polgárai közül való legyen.

d.) A szövetségi birodalmi gyűlés valódi demokratikus népképviselő legyen s ennek legyen felelős minden közös szövetségi szerv.

e.) Ez a birodalmi gyűlés – minthogy az egyes állami törvényhozások széles hatásköre mellett alig venne több időt igénybe, mint a mai delegációk – minden évben egy másik tagállam fővárosában üléseznek. Ez a berendezés nagyon elősegítené a szövetség népeinek egymáshoz való lelki és érdekbeli közeledését. Bécs, Budapest, Prága, Varsó, Szarajevó annyira változatos és jellegzetes kulturális élete mintegy szemléltető oktatást nyújtana a törvényhozás tagjainak az egyes tagállamok speciális problémáira, lelki és gazdasági szervezetére nézve.

f.) A vezető szövetségi szervek és intézmények méltányos kulcs szerint volnának elosztandók az egyes tagállamok között. Ha például a hadügyminisztérium székhelye Bécsben volna, a külügyé Budapesten, a pénzügyé Prágában, a közlekedésügyé Triesztben, a szövetségi törvényszék Varsóban lehetne.

g.) A közös kiadások fedezésére olyan kulcsot kellene megállapítani, amely kizár minden *arbitriumot* (például a népesség számából és az egyes államok belső adózó erejéből kombináltat). Inkább rójon átmenetileg ez a rendszer az egyes tagállamokra a méltányosnál nagyobb terhet, csak a szigorú osztó igazság ne legyen semmiféle önkényes számítás által – (akár a gyengébb előnyére is!) – elhomályosítva. Mert a magyar–osztrák és a magyar–horvát példa klinikai bizonyíték amellet, hogyan mérgezik meg finánciális félreértések vagy bizonytalanságok az államok közötti viszonyt.

h.) A külügyi képviselőben különös gond fordítandó a kollegiális elv keresztülvitelére. A nagykövet személyének periodikus időközökben itt is az egyes tagállamok nemzeteiből kell kikerülnie. Minden államnak pedig állandóan meglesz a maga szövetségi tanácsosa a nagykövet mellet.

i.) Ami a legnehezebb kérdést, a nyelvkérdést illeti, nem volna semmi akadályja annak, hogy a szövetséges birodalmi gyűlésen mindegyik követ az öt nyelv bármelyikét használhassa. Egy jól megválasztott tolmácsszervezet gondoskodhatnék róla, hogy az elhangzott beszédek még aznap hasábos fordításban mind az öt nyelven megjelenjenek, s így az elhangzott érvek már felhasználhatók legyenek a következő nap diszkusszióiban. Hisz a nyelvkérdést voltaképpen nem a nyelvek eltérése, inkább azok gyűlölködő rivalitása élezi ki. A nyelvek egyenjogúsításának intézményes elismerése mellett valószínűleg előbb-utóbb az a nyelv biztosítaná maga számára a szívesen fogadott tárgyalási hegemóniát, mely a legtöbb képviselő számára leginkább hozzáférhető. Alig lehet benne kételkedni, hogy a német nyelv ezt a történelmi hegemóniát továbbra is megtartaná a dunai szövetségben. Ma is már ez a leggyakrabban hallható érintkezési médium mind az öt államban. A németiség mai odíozus privilégiumainak elestével ez a helyzet még jobban kidomborodnék.

j.) Végül különös jelentősége volna a szövetségi bíróságnak, amelyet egy széles demokratikus alapon nyugvó szenátus gyakorolhatna (amelybe természetesen minden tagállam egyenlő számú képviselőt küldene, míg a szövetségi birodalmi gyűlés-

be minden tagállam népessége számaránya szerint választana képviselőket). A szövetségi bíróság legfontosabb feladata volna a közös alapelveken nyugvó nemzetiségi törvényhozás becsületes végrehajtásának ellenőrzése.

A szövetségi szervek kollegiális szervezete a nyelvkérdés nehézségeit a minimumra redukálná. A szövetségi szervekkel is minden nemzet hozzátartozói anyanyelvükön érintkezhetnének. Csak arra volna szükség, hogy a legfőbb irányító funkcionáriusok egy közös szövetségi nyelven érintkezhessenek, rájuk nézve tehát a szövetségi nyelv tudása kötelező volna. Ez a nyelv az előbb kifejtett szempontból valószínűleg szintén a német volna. De annak se lehetne komoly akadálya, hogy szövetségi nyelvül az a nyelv fogadtassék el, amelyet majd az elkövetkező egyetemes békekonferencia általános diplomáciai nyelvül elismer. (Ha az emberek nem volnának annyira nehézkesek, annak sem volna semmi komoly akadálya, hogy szövetségi nyelvül az ido fogadtassék el, amely kiváló tudományos férfiak véleménye szerint néhány hónap alatt tökéletesen elsajátítható, s amely a szellemi érintkezés legdifferenciáltabb igényeit is jól kielégíthetné. Szövetségi idotanfolyamok felállítása hamar rendelkezésre bocsátaná az államnyelvet beszélő hivatalnokkontingenst.)

(Jászi Oszkár: *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok.* ÁKV – Maecenas, Budapest, 1988. 50–51., 73–74., 76–77., 83–86.)

OTTO BAUER: A SZOCIALIZÁLÁS FELTÉTELEI¹⁵³

(1919)

[...] Magától értetődik, hogy a szocializálás első feltétele a béke. Egy intézkedéshez sem lehet hozzáfogni mindaddig, amíg hadiállapotban élünk, amíg határaink nincsenek megállapítva, amíg a tengeri út nem szabad. [...] Béke és munka a külső feltétele a mi nagy feladatunknak. Belső feltétele pedig az, hogy a nép, a város és falu széles dolgozó rétegei akarják a szociális újjáalakulást. Némelyek azt hiszik ugyan, hogy elég, ha néhány ezer bátor és erélyes ember egy államcsínnel magához ragadja az államhatalmat; ezek aztán majd a nép széles tömegeinek diktálni fogják a szocializmust. De ez tévedés. Mert miképpen kormányozhatná a nagy társadalmi termelő szervezetet egy törpe kisebbség, amely terrorista eszközökkel a maga akaratát rákényszerítené a néptömegekre? Igaz, irgalmatlan terrorral ez a kisebbség is képes lenne kisajátítani a kapitalista osztályt és valami forradalmi központból uralkodni a termelő szervezeten. Ez azonban nem demokratikus, hanem bürokratikus szocializmus lenne, mert a forradalmi központ a gyárakat, bányákat és földbirtokokat nem kormányozhatná másképpen, mint az általa létesített bürokráciával, amely a hadsereg segítségével erőszakolná ki rendeletei végrehajtását. Mi azonban nem bürokratikus szocializmust akarunk, amely azt jelentené, hogy egy csekély kisebbség uralkodik az egész népen. Mi a demokratikus szocializmust akarjuk, vagyis az egész nép gazdasági önkormányzatát. A demokratikus szervezetek egész nagy rendszere segítségével a nép maga kormányozza gazdasági életét [...].

De van a szocializmusnak másik feltétele is: egy olyan állam, amely lényegénél fogva képes a szocializálás nagy átalakító művének végrehajtására. Ez a feltétel különösen gondos figyelmet kíván tőlünk, német-osztrákoktól. Mert még megválaszolatlan a nagy kérdés: Német-Ausztria a nagy Német Köztársaság egyik alkotórésze legyen-e, vagy pedig a csehekkel, délszlávokkal, magyarokkal, lengyelekkel és románokkal együtt államszövetséget, *Dunai föderációt* alkosson-e. Társadalmi szervezetünk jövője most elsősorban e döntéstől függ. Képzeljük csak el a dunai népek föderációját! Ezen a föderáción belül vajon ki valósítaná meg a szocializmust? A német-osztrák kormány? De hiszen el sem képzelhető, hogy egyazon föderáción belül, egyazon gazdasági területen a szocialista Német-Ausztria együtt élhessen kapitalista szomszéd államokkal. Vagy az egész föderáció együtt induljon el a szocializmus útjára? A szocializálást egy szövetségi kormány hajtsa végre, amely a sok szövetséges nemzettől közös megbízást kapott? A szocializálás mindenekeelőtt egy erős, egységes, cselekvőképes kormányt feltételez, amely képes megtörni a kapitalisták és földesurak ellenállását, s a szocialista szervezetet erélyesen, egységesen, céltudatosan

¹⁵³ Bauer, Otto (1881–1938): osztrák szociáldemokrata politikus, az ausztrómarxizmus egyik jelentős teoretikusa és karizmatikus képviselője. 1907-től az *Arbeiterzeitung* szerkesztője, a párt balszárnyának tagja. 1913-tól Német-Ausztria Németországhoz való csatlolásának vehemens híve. 1919-ben a külügyminisztérium államtitkáraként titkos *anschluss*-jegyzőkönyvet írt alá Németországgal. 1920–1934-ben a szocialisták parlamenti szóvivője. Az 1934. februári harcok után a csehszlovák Brnóba emigrált, ahol megalakította és vezette az osztrák szocialisták külföldi irodáját, majd Párizsban élt.

felépíti. Egy laza föderáció szövetségi hatalma sohasem oldhatná meg ezt az óriási feladatot. A Dunai föderációba való beilleszkedésünk tehát hosszú időre elzárna előlünk a szocializmus útját. Egészen más a kilátásunk, ha Német-Ausztria a nagy Német Köztársaság tagjává válik. A nagy Német Köztársaság nem lesz laza államszövetség, hanem szoros szerkezetű szövetségi állam, erős, egységes kormányval és közös törvényhozó parlamenttel; ott meglesz az erős államhatalom, amely egyedül képes legyőzni a vagyonos osztályok ellenállását és felépíteni az új társadalmi szervezetet. És hogy ezt az államhatalmat a szocializmus igénylése fogja fűteni, arról kezeskedik nekünk a német munkások száma, szellemi érettsége és forradalmi elszántsága. A Németországhoz való csatlakozás tehát utat tört nekünk a szocializmushoz. Ez a csatlakozás a legelső feltétele a szocializmus megvalósításának. Azért minálunk a szocializmusért való harc első fejezete nem lehet más, mint: harc a Németországhoz való csatlakozásért.

(In: Bauer, Otto: *A szocializmus útja*. Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1919. 60–63.)

RICHARD N. COUDENHOVE-KALERGI: A PÁNEURÓPAI
KLÁLTVÁNY¹⁵⁴

(1924)

Európai férfiak, európai nők!
Ütött Európa sorsdöntő órája!

Az európai gyárakban azért készítenek fegyvereket, hogy megöljék az európai férfiakat – az európai laboratóriumokban naponta állítanak elő mérges gázokat, hogy az európai gyerekeket és asszonyokat megmérgezzék.

Eközben Európa érthetetlen könnyelműséggel játszik saját sorsával; megfoghatatlan vaksága miatt nem látja, mi vár rá; érthetetlen tétlenséggel hagyja, hogy azon legszörnyűbb katasztrófa felé sodródjon, amely mindegyik földrészt eléri.

Európa politikája új háború felé halad. Két tucat új Elzász-Lotaringia alakult ki. Egyik válság a másikat éri. Egy véletlen folytán, amely lehet merénylet vagy lázadás, bármelyik nap kirobbanhat a pusztító európai háború, amely földrészünket temetővé változtathatja.

A megsemmisítő erejű háború, melyet az európai politika készít elő, a világháborút éppen olyan mértékben fogja felülmúlni, mint ahogy az felülmúlta a porosz-francia háborút. E küzdelem színtere a levegő lesz, fegyvere a gáz, célja pedig az ellenséges nemzet kiirtása. A harc elsősorban a hátszág városai, az asszonyok és gyerekek ellen folyik. A legyőzött nemzeteket megsemmisítik, a győztesek pedig halálos sebbel kerülnek ki ebből a tömeggyilkosságból. Ez a fenyegető háború Európa, valamint kultúrájának és gazdaságának teljes pusztulását jelenti. Helyébe más földrészek lépnek.

A második veszély, amely a széttagolt Európát fenyegeti: az orosz hódítás.

Oroszország úgy viszonyul Európához, mint egykor Makedónia viszonyult Görögországhoz. Fülöp trónra lépésekor egy görög sem hitt a makedón veszélyben, mivel akkoriban zűrzavar és anarchia uralkodott Makedóniában.

Fülöp zsenialitása azonban rendet teremtett ebben a káoszban, és 20 évvel később Makedónia egyes paraszti törzsei elég erősek voltak ahhoz, hogy Görögország megosztott kultúrnépeit leigázzák.

Egy vörös vagy fehér diktátor vezetésével, egy jó aratással, amerikai tőkével és német szervezéssel Oroszország gyorsabban talpra állna, mint azt Európa sejténé. Ezt követően Európa széttagolt és megosztott kisállamai az egységes orosz világhatalommal állnának szemben, melynek területe ötször nagyobb, mint egész Európáé.

Sem Kelet-Európa, sem Skandinávia, sem a Balkán kis országai, sem a lefegyverzett Németország nem lenne képes az orosz roham kivédésére. A Rajna, az Al-

¹⁵⁴ Coudenhove-Kalergi, Richard Nikolaus von (1894–1972): osztrák író, politikus, az Európa-gondolat atyja. 1923-ban megalapította a Páneurópa-mozgalmat, amelyet a bécsi Hofburgból szervezett. 1938-ban, az Anschluss után az Egyesült Államokba emigrált, s a New York Egyetemen tanított. A második világháború után Európába visszatérve 1947-ben megalapította az Európai Parlamenti Képviselők Unióját, amelynek főtitkára lett. 1950-ben Aachen városától megkapta a nemzetközi Károly-díjat.

pok és az Adria lennének Európa új határai; egészen addig, amíg ezek a határok is le nem omolnának és Európa Oroszország nyugati provinciája lenne.

Ezzel a veszéllyel szemben csak egyetlen menekvés létezik: az európai összefogás. Az egységes Európa számára nem létezik orosz veszély. Mivel kétszer annyi lakosa van, mint Oroszországnak és összehasonlíthatatlanul fejlettebb ipara. Így az orosz veszélyre vonatkozó döntés nem Oroszországon, hanem Európán múlik.

Az elkövetkező évtizedek a történelem számára az európai egység és Oroszország talpra állása közötti versenyfutást fogják jelenteni: ha Oroszország az európai egység megvalósulása előtt kilábal a gazdasági válságból, akkor Európa menthetetlenül orosz hegemonia alá kerül; ha az európai egység előbb létrejön, mint Oroszország talpra állna, akkor Európa megmenekül az orosz veszélytől.

Igy Európa szabadsága az európaiak kezében van.

A harmadik nagy veszély Európa számára: a gazdasági összeomlás. Európa megosztott országainak széttagolt gazdasága nem maradhat versenyképes az Amerikai Egyesült Államok zárt gazdaságával szemben. Az európai belső vámok gátolják és megdrágítják a termelést. Mindezért Európa gazdasági egységeit a jövőben Amerika, Nagy-Britannia, Oroszország és Kelet-Ázsia Európán kívüli gazdasági birodalmi éppen úgy elnyomják, mint ahogy a kiskereskedőket a trösztök.

A krónikus válságok aláássák az európai gazdaságot, a szükség, a nyomor és a drágaság fokozódik, míg a tönkrement Európa végül amerikai gazdasági gyarmat nem lesz. Ez az állapot az amerikai tőke által az európai dolgozó rétegek rabszolgává válásához vezet, s ez a tőke európai munkavállalói által kivonja magát minden ellenőrzés alól.

Ezzel a veszéllyel szemben csak egyetlen segítség létezik: az európai kontinens összefogása egyetlen vámszövetséggé, az európai belső vámok leépítése és a páneurópai gazdasági térség megteremtése.

Minden más út összeomláshoz vezet.

A széttagolt Európa ezáltal hármasszöveg felé közeledik: a megsemmisítő háború; az Oroszország általi alávetés; a gazdasági összeomlás felé.

Ezen fenyegető katasztrófával szembeni egyedüli menekvés: Páneurópa; a kontinentális Európa demokratikus országainak politikai és gazdasági összefogása.

Az európai megsemmisítő háború veszélyét csak a páneurópai döntőbírósi szerződéssel lehet elkerülni; az orosz uralom fenyegető veszélyét csakis a páneurópai védelmi szövetség háríthatja el; a gazdasági összeomlás kizárólag a páneurópai vámunió segítségével kerülhető el.

A döntőbírósi szerződés biztosítja a békét, a szövetség lehetővé teszi a szabadságot, a vámunió pedig működteti a gazdaságot.

E három pont lényegében tartalmazza a páneurópai programot.

Páneurópa magában foglalja az Oroszország, az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger között elterülő félszigetet; továbbá Izlandot és az európai országok gyarmatait. A nagy európai gyarmat, amely Tripoli és Kongó, valamint Marokkó és Angola között átöleli fél Afrikát, ésszerű gazdálkodás mellett nyersanyagokkal láthatná el Európát.

Oroszország és Anglia Páneurópa szomszédjai. Ezek a világbirodalmak Európa nélkül is életképesek, míg ezen földrész többi országát a földrajzi fekvés sorsközös-

ségbe kapcsolja össze, amelyek arra vannak ítélve, hogy vagy együtt pusztuljanak el, vagy együtt emelkedjenek fel.

Angliának a jövőbeni Páneurópához való csatlakozását több oldalról követelik. Ezen követelés azonban megbukik a brit birodalom felépítésén. A domíniumok soha sem tűrnék, hogy Anglia egy másik államrendszerrel szorosabb kapcsolatokat építsen ki, mint velük; ezáltal az angol királyság Páneurópához való csatlakozása tárgyalanná válik. A brit szövetségi birodalom Páneurópához való csatlakozását azon képtelenség teszi tárgyalanná, hogy Kanada európai állammá alakuljon át. Az Amerikával szembeni kihívásnak az lenne a következménye, hogy Kanada a Pán-amerikai Unióhoz csatlakozna és a brit világbirodalom szétesne.

Így a páneurópai és a pánbrit államszövetség egyesülése jelenleg lehetetlen. Ám a béke és haladás érdekében lehetséges és egyben szükséges is a két tömb közötti világpolitikai együttműködés. Páneurópának azonban semmi esetre sem szabad Anglia ellen irányulnia.

Jelenleg Oroszország Páneurópába történő bekapcsolása is lehetetlen. Gyakorlatilag kivitelezhetetlen a demokratikus országok és a szovjetrendszer közötti szövetség. Oroszország a demokráciával való szakításával önként levált az európai államszövetségről.

Páneurópa Oroszországhoz sem viszonyul ellenségesen. Célja az orosz-európai béke megőrzése, a közös leszerelés, a gazdasági együttműködés és a belső fejlődés kölcsönös tiszteletben tartása.

Ha Páneurópa megalakul, Amerikával, Nagy-Britanniával, Oroszországgal és Kelet-Ázsiával egyenrangú világhatalomként új Népszövetséget alkothat, ahol egyik földrésznek sem kell idegen beavatkozástól tartania. Csak egy ilyen világszövetségbe tudna az Amerikai Egyesült Államok és Szovjet-Oroszország belépni.

A Népszövetségen belüli önálló csoportként lenne meg Páneurópának az a lehetősége, hogy sorsát maga irányítsa, ahelyett, hogy, mint az manapság Genfben történik, a legfontosabb európai döntéseket dél-amerikaiaknak és ázsiaiaknak kell átengedni. Száz év elteltével az amerikai Monroe-doktrínával végre már egy európaikat kell szembe állítani: „*Európa az európaiaké!*”

A páneurópai program oszthatatlan egészet alkot. Az út megosztott – a cél egységes. A tartós európai béke biztosítása nélkül lehetetlen az európai vámunió megvalósítása. Amíg minden ország állandóan tart a szomszédjától, addig folyton arra kell készülnie, hogy háború esetén minden szükséges árut, mint egy bekerített erődtény, maga állítson elő. Mindehhez nemzeti iparra és védővámokra van szükség. Csak a döntőbírói kötelezettséggel biztosított háborús veszély megszűntével nyílna meg az európai országok számára a vámhatárok leépítéséhez és az európai szabad kereskedelemhez vezető út. Ezzel szemben a nemzeti ipar és annak állami védelme az európai nacionalizmus tüzhelyét és az európai béke fenyegetését teremtené meg. Az érdekközösség viszont a politikai közösséghez vezető legbiztosabb út. Ezáltal a páneurópai program politikai része támogatja a gazdaságit és fordítva.

Páneurópa megvalósulásához az alábbi út vezet:

Először: az európai államoknak a pánamerikai példa alapján történő csoportosulása; ez vagy a Népszövetségen belül (Németország belépését követően) vagy a

pánamerikai példát követve egy páneurópai konferencia egybehívásával lenne lehetséges.

Másodszor: Európa országai között kötelező döntőbírói szerződések és kölcsönös határgaranciák megkötése.

Harmadszor: a közös keleti határ biztosítását szolgáló védelmi szerződés.

Negyedszer: vámunió előkészítése az európai országok bizonyos időszakokként – periodikusan – összeülő gazdasági konferenciája révén.

Ezt a programot, amely semmilyen lehetetlent nem tartalmaz, mindazoknak haladéktalanul el kell kezdeni, akik felismerték Európa helyzetét és meg akarják menteni földrészüket.

Az európai kérdés megoldásához vezető első lépés: annak felszámolása. Nem megfelelően küzdünk azon veszélyek ellen, amelyek földrészünket fenyegetik, mert még nem ismertük fel eléggé azokat. A politikai felvilágosítás a politikai újjászüléteshez vezető út.

Az európaiak 90%-a nem kíván többet a politikától, mint a béke és szabadság biztosítását és a jólét növelését. Ha világossá válik számukra, hogy a mai politika a békét, szabadságot és jólétet életveszélyesen és állandóan fenyegeti, akkor elhagyják ezt a lejtőt és más politikai beállítottság felé fognak orientálódni.

Mivel az európai kérdés felszámolása természetesen annak megoldásához vezet, ezért a politika nem foglalkozik vele, hanem akadályozza azt.

A kormányoknak nem lehet a szemére vetni, hogy az európai kérdést rosszul válaszolják meg, de azt annál inkább, hogy azt fel sem vetik.

Míg a szociális kérdést minden nap joggal megvitatják: az újságban, a parlamentben, az irodalomban és a családban, a másik, 300 millió európai számára életbevágóan fontos kérdést agyonhallgatják.

Az európai kérdés a következőképpen hangzik:

„Lehetséges-e, hogy a kis európai félszigeten 25 ország nemzetközi anarchiában egymás mellett éljen anélkül, hogy ez az állapot rettenetes politikai, gazdasági és kulturális katasztrófával végződjenek?”

Az Európa-ellenesek ezt a kérdést azzal válaszolják meg, hogy mindez eddig is lehetséges volt.

Ez a válasz figyelmen kívül hagyja a tényeket. Ugyanis a 20. században Európában a sokállamiság valamennyi feltétele alapján megváltozott.

A régi Európa rendelkezett a világ feletti uralommal. Kifelé biztosította magát, s életveszély előidézése nélkül megengedhette magának azt a luxust, hogy belső háborúkat folytasson. A 20. században összeomlott ez az európai világuralom. Ázsia Japán vezetésével feléledt. Amerika túlszárnyalt minden európai országot, Oroszország a szovjetrendszer bevezetésével elszakadt Európától, és Anglia európai nagyhatalomból a nemzetközi világhatalom vezetőjévé vált, melynek súlypontja az Indiai-óceán térségébe helyeződött át.

Az Európán kívüli világnak hatalmas birodalmakká történő egyre erősödő szervezete szemben áll az európai világ egyre fokozódó szervezetlenségével. Itt a háború a széttagoltságot tovább fokozta. Közép-Európában két nagyhatalom elbukott, hogy ezzel is kisállamok egész sorának teremtsen helyet. Így Európa kiszorult

a világ középpontjából, s a világpolitika alanyából most annak tárgya lett: meggyengült, megsebesült, elszegényedett, szétszakadt.

Az európai világalom visszaállítása lehetetlen; ám az még lehetséges, hogy az európai országok összefogásával ez a földrész ötödik világhatalommá váljék és így megmentsék az európaiak békéjét, szabadságát és jólétét.

A technika fejlődése is lehetetlenné teszi Európa visszatérését a múlt évszázadba. A múlt acélháborúja csak meggyengítette a népeket, a jövő gázháborúja azonban megsemmisíti őket. Ezenkívül az autót és a vasút, a léghajót és a rádiót az európai távolságokat annyira összezsugorította, hogy a mai Európa relatív kisebb lett, mint a reneszánsz Itáliája.

Az európai országok ilyen mérvű összezsugorodása az érdekközösséget és az érdekelletéket egyaránt megnövelte. A technikának köszönhetően a szomszédos európai országok érdekei olyan mértékben összekapcsolódtak, hogy számukra kizárólag az ellenségeskedés vagy a szövetség közötti választás maradt; a közömbös szomszédosság lehetetlenné vált.

Az egész európai kérdés tehát a vagy-vagy fogalomkörben csúcsosodik ki:

Háború – vagy béke!
Anarchia – vagy szervezetség!
Fegyverkezési verseny – vagy leszerelés!
Konkurencia – vagy együttműködés!
Összeomlás – vagy szövetség!

A jövőben egyetlen európai sem térhet ki ezen döntések elől. Egy ilyen döntés esetében a semlegesség ámulás. Aki nem páneurópai, az Európa-ellenes!

Politikailag vak, aki nem látja azokat a veszélyeket, melyekkel a széttagolt Európának szembe kell néznie; aki azonban látja e veszélyeket és mégsem tesz semmit, hogy azokat elhárítsa, az ámulást és büntetést követ el Európával szemben; kényelme és profitja érdekében feláldozza gyermekeit, nemzetét, kultúráját, jövőjét; bűnrészessé válik azokban a katasztrófákban, amelyek Európára törnek, amennyiben ragaszkodik mai irányvonalához.

Európa jövője az európai kérdés megválaszolásától függ. Ez a válasz az európaiak kezében van. Demokratikus országokban élünk és felelősek vagyunk kormányaink politikájáért. Nincs jogunk kizárólag a kritikára hagyatkozni, hanem kötelességünk közreműködni politikai sorsunk alakításában.

Ha Európa népei akarják, megalakul Páneurópa: csak arra van szükség, hogy megvonják szavazataikat mindazon képviselőktől és pártoktól, akik Európa-ellenes külpolitikát folytatnak. Így minden európai közreműködhet Európa bukásában vagy felemelkedésében!

Az európaiak többsége nem látja azt az elhatározást, amiről szó van, és azt a felelősséget, ami ránehezedik. Demagóg frázisok európaiak nagy tömegeit vakították el: vakká váltak a mai káosszal, a fenyegető katasztrófával és vezetőik vakságával szemben. Ismét mások reménytelen tétlenségbe zuhannak; lemondtak a politikai kezdeményezésről és azt örültekre bízta, akik fejtenül rohannak a szakadék felé és magukkal rántják a romlásba az akarat nélküli tömeget.

Fel kell rázni az európaiak e két csoportját: a vakokat és a magatehetetleneket. Az egyiknek látnia kell, a másiknak meg kell tanulnia akarni. Ott a politikai felismerést, itt a politikai szándékot kell feléleszteni.

Újra és újra meg kell ismételni az egyszerű igazságot: a széttagolt Európa háborúhoz, elnyomáshoz, nyomorhoz vezet, az egységes Európa békét, szabadságot és jólétet eredményez!

Ha ez a vagy-vagy teljes valójában világossá válik az európaiak számára, akkor minden európainak választania kell, hogy ezen utak közül melyiken akarnak elindulni: az európai anarchia útján – vagy az európai szervezettség útján; a halál útján – vagy az élet útján.

A Páneurópáért folytatott harc kemény és elkeseredett lesz. Hitet, kitartást, elszántságot követel. Többről van szó, mint akár csak egy párt, vagy kormány sorsáról: az európai emberiség léte vagy nemléte körül forog minden!

Az Európa-ellenesek vezetői szívósak és agyafúrtak. Egyre újabb és újabb jelszavakat találnak, hogy legyőzzék Európát. A páneurópai kezdeményezést ellenfeleikre háritják, hogy megakadályozzák az egyesülést; előtérbe tolják a mellékes kérdéseket, hogy a főproblémát megkerüljék; elsáncolják magukat egy világszövetség eszméje mögé, hogy elgáncsolják Páneurópát; s végül megpróbálják Páneurópára az utópia bélyegét rásütni, hogy aztán a legszívélyesebb szimpátia mellett elutasítsák azt.

Európaiak, ne riadjatok meg ilyen manőverektől! Válaszoljátok azt, hogy az európaizálást minden népnek magával kell kezdenie, mivel azt senki sem kezdheti el mással. És hogy valamely európai nép számára nem létezik nagyobb megtiszteltetés annál, mint hogy elsőként vallja magát Páneurópához tartozónak.

Válaszoljátok azoknak, akik Páneurópát határai miatt utasítják el, hogy nem lehet a brit birodalom szétesésére vagy az orosz birodalom demokratizálódására várni. Hogy emellett Páneurópa eleven és szerves egység, mint minden más politikai képződmény, és hogy Oroszországgal vagy Angliával való jövőbeni egyesülése nem lehetetlen.

Válaszoljátok azoknak, akik a mai határok megváltoztatását az új Európa feltételének tekintik, hogy e határok eltolása kizárólag általános háború és összeomlás által lehetséges, míg kisebbségvédelem, döntőbírói szerződések és vámunió segítségével azok leépítése nemzeti, stratégiai és gazdasági értelemben békéhez és jóléthez vezet; hogy Európában stabil határok kialakítása lehetséges, igazságos határoké azonban lehetetlen.

Válaszoljátok azoknak, akik Páneurópát a világszövetség nevében utasítják el, hogy éppen Páneurópa az út, amely a Népszövetséget megújítja és Amerika, valamint Oroszország számára megnyitja az oda vezető kaput. Hogy Európa csak egy lépcső, nem ellenzöje a világszövetségnek, és hogy a kívánatos célt kizárólag a lehetséges politika keretén belül lehet elérni.

És végül válaszoljátok azoknak, akik Páneurópát utópiának bélyegzik, hogy megvalósulása előtt egyetlen nagy történelmi eseményt sem került el az utópia előítélete. Páneurópa azonban nem utópia, mivel egyetlen természeti törvény sem áll megvalósulása útjában: csak az európaiak szándéka képes azt megakadályozni, s kizárólag az európaiak akarata képes azt megteremteni!

Ezért válaszoljátok azoknak, akik benneteket kérdeznek, hogy vajon megalakul-e Páneurópa, vagy sem: „*Igen, ha ti is akarjátok! Ha azt erősen, tettekkel alátámasztva és kitartóan akarjátok! Itt azonban nem az a kérdés, hogy megalakul-e, hanem: hogy megalakulhat-e, és meg kell alakulnia. Mivel nem asztrológusok, hanem politikusok vagyunk; nem próféták, hanem harcosok!*”

Ezért mindenkit felszólítok az Európáért folyó harcra, akik hisznek az Európai Egyesült Államok megvalósulásában és szükségszerűségében; akik számára Páneurópa nem utópia, hanem program; nem álom, hanem kihívás!

E nagy cél előtt eltűnnek a nemzetek, vallások és pártok ellentétei: először fel kell építeni a házat, mielőtt a tapétáról kezdenénk el vitatkozni!

A pártok és vallások a belpolitikában fejték ki ellentéteiket – a külpolitikában az európai gondolat ellenségeivel szemben egységesnek kell lenni. Ha Páneurópa győz, akkor szabad a pálya minden szociális és kulturális kérdés megoldása előtt; ha Páneurópa vereséget szenved, akkor minden további probléma magától megoldódik, ugyanis egy emberöltőn belül Európa tömegsír és romhalmaz, az egykor virágzó kultúra temetője lesz.

Páneurópaiak csak egységben képesek a nem egységes Európa-ellenesek felett győzelmet aratni, akik sovinizmusukban egymás ellen harcolnak.

A Páneurópaért folytatott küzdelem fegyverei: a felvilágosítás és a propaganda. Egy elszánt és meggyőződéses páneurópai többet ér, mint ezer gyenge és kételkedő. Ugyanis az eszme győzelme az első páneurópaiak hitétől és vonzerejétől függ.

Európaiak, ezért az európai kérdést minden vitában vessétek fel; otthon és barátok között, egyesületekben és gyűléseken, az újságban és az irodalomban! Kényszerítsétek embertársaitokat, hogy az európai gondolat mellett vagy ellen döntsenek! Nyissátok ki szemüket, szakítsátok ki őket közönyükből!

Tegyétek mindenki számára világossá, hogy most minden kockán forog. Ha ellenfeleitek erősek: legyetek erősebbek! Ha ravaszak: legyetek ravaszabbak! Ha elszántak: legyetek elszántabbak náluk. Mondjátok ellent nekik mindenben, mutassátok meg nekik, hogy hova vezet az általuk választott út! Mint csalókat és vakokat, leplezzétek le vezetőiket!

Akik vakságuk miatt Európa-ellenesek, világossítsátok fel! Aki örült, harcoljatok ellene! Akit nyereség- és becsvágy űz, semmisítsétek meg! Ugyanis az ilyenek eladják és eljuttatják jövőtöket és gyermekeitek jövőjét: nincs gyalázatosabb áruló és veszélyesebb bűnöző, mint az ilyen!

Az Európa-ellenes politika vaksága, örülete és bűne ellen folytatott küzdelemben vessétek be a felismerés világosságát és az akarat tisztaságát.

A Páneurópai Unió a Páneurópa-mozgalom szerve. A belépés mindenki előtt nyitva áll, aki Európát megmenteni és egyesíteni akarja: asszonyok és férfiak, egyesületek és szervezetek. A harcostársakra azt a kötelességet rója, hogy Páneurópaért küzdjenek. Mindenki azzal az eszközzel harcoljon, amivel rendelkezik. Verbuváljatok új páneurópaiakat, és kényszerítsétek jelöltjeiteket arra, hogy álljanak ki az európai egyesítési program mellett! Aki a propaganda területén szónokolni tud, szónokoljon! Aki számolni tud, számoljon! Aki írni tud, írjon!

Mivel a Páneurópa-hoz vezető utat úgy hívják, hogy: propaganda, propaganda, propaganda!

A Páneurópa-mozgalomnak meg kell valósítania, amit Komensky és Nietzsche megálmodott, Kant kigondolt, Bonaparte és Mazzini akart: az Európai Egyesült Államokat!

A Páneurópáért folytatott küzdelemben a szerepek úgy oszlanak meg, hogy a német páneurópaiak a német Európa-ellenesekkel szemben, a francia páneurópaiak a francia Európa-ellenesekkel szemben harcoljanak. Minden más taktika több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz és erősíti a sovinizmust ahelyett, hogy gyengítené azt. Csak abban az esetben nyílik meg az a lehetőség, hogy kifelé is képviseljék azt, ha egy népen belül a sovinizmussal szemben győzedelmeskedett az európai gondolat.

Az első páneurópaiaknak tudniuk kell, hogy a földrésük jövőjéért folytatott döntő küzdelemben egy milliós hadsereg előretolt bástyái.

A napkereszt jegyében, amely a felvilágosodás napját összekapcsolja a nemzetközi emberiesség vörös keresztjével, a páneurópai eszme győzedelmeskedni fog a sovinizta pusztító politika minden korlátoltsága és embertelensége felett.

Ennek jegyében az új Európa azzá válik, amelyennek a legjobb európaiak már ma is hirdetik.

Európaiak, segítsétek a jövő és a múlt, az emberiesség és embertelenség, a felvilágosodás és elvakultság, újjászületés és megsemmisítés közötti nagy döntést előkészíteni.

A béke és háború, a szabadság és elnyomás, a jólét és a nyomor közötti választás elé állítva, Európa elsőprő többséggel Páneurópa mellett fog dönteni.

Aki szereti nemzetét, annak akarnia kell Páneurópát!
Aki szereti családját, annak akarnia kell Páneurópát!
Aki önmagát szereti, annak akarnia kell Páneurópát!

Mivel kizárólag csak a tartós európai béke biztosítja az európai nemzetek, családok és emberek jövőjét. Európaiak, csatlakozzatok a Páneurópa-mozgalom tömegéhez és mentsetek meg Európát és gyermekeiteket!

(In: Foerster, Rolf Hellmut [Hrsg.]: *Die Idee Europa 1300–1946. Quellen zur Geschichte der politischen Einigung*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1963. 226–236.)

RICHARD N. COUDENHOVE-KALERGI: A HÁBORÚ UTÁNI EURÓPA –
LIGA VAGY FÖDERÁCIÓ?¹⁵⁵

(1942)

[...] Nem érthetjük meg Európa problémáit annak felidézése nélkül, hogy Európa nem kontinens olyan értelemben, mint Amerika, Afrika, vagy Ausztrália, hanem inkább egy szubkontinens, mint India. Európa és India, Ázsia két sűrűn lakott és magasan civilizált félszigete, körülbelül azonos területtel és lakossággal rendelkezik. Mindkettő számos etnikai, nyelvészeti és vallási csoportot foglal magába, s mindkettő különböző államokra oszlik, amelyeknek eltérő történelmi hagyományai és helyi uralkodói vannak.

Indiához hasonlóan Európát is többször felosztották, megcsönkítették hosszú és véres történelme során. Ugyanakkor az egyes népek közötti gyűlölet, megosztottság és ellentét ellenére mindkét szubkontinens – Európa csakúgy, mint India – az emberiség olyan csoportját alkotja, amely egységes civilizációval rendelkezik.

Egy évszázada létezett egy összindiai mozgalom, időközben pedig a pánindiai nacionalizmus lett a világpolitika jelentős tényezőjévé.

Az I. világháború alatt nyoma sem volt semmiféle összeurópai érzelmeknek, a páneurópai mozgalom csupán 1923-ban kezdődött, de olyan sebesen terjedt, hogy 1930-ban az európai unió szükségességét a kontinens valamennyi kormánya hivatalosan elismerte. Egyhangúan egyetértettek Briand javaslatával az európai unió megteremtését illetően, ugyanakkor nem tudtak megegyezni az egységes programban.

Az európaiak milliói vallják ma, hogy ha Briandnak sikerült volna merész tervét, az európai uniót megvalósítania, Hitler nem lehetett volna Németország vezére, és Európa most nem szenvedne a II. világháború ígája alatt. Megértették, hogy mindkét háborút a szétdaraboltság és a nacionalizmus provokálta ki, és hogy tartós békét Európában csakis egy unió garantálhat. Európa szenvedő, elnyomott, éhező közösségé vált, amely gyűlöletet táplál a náci megszállókkal és együttműködőikkel szemben.

A háború kitörése új páneurópai hullám kialakulásához vezetett, amely Churchill szenzációs javaslatával érte el csúcspontját, amikor a francia kabinetnek felajánlotta, hogy közös parlamenttel alakítsanak francia–brit uniót. A háború kezdete óta Churchillen kívül más brit államférfiak is – Anthony Eden, Clement Attlee, Archibald Sinclair, L. S. Amery, Alfred Duff Cooper és Sir Walter Layton – hangsúlyozták a háború utáni unió szükségességét. Időközben több, illegalitásban lévő európai kormány vezetője emelt szót az unió mellett, mint Dr. Beneš, Csehszlovákia elnöke, Sikorski és Simovits tábornok Lengyelország, illetve Jugoszlávia miniszterelnöke,

¹⁵⁵ 1942-ben a New York Egyetem Bölcsészettudományi Karán Richard N. Coudenhove-Kalergi és Arnold J. Zucher professzor kutatói szemináriumot indított a háború utáni európai föderáció kidolgozására. A háború utáni helyreállítás és az európai föderáció témaköreiben több egyetemmel és személlyel dolgoztak együtt. Tanulmányozták az egyes kormányok és intézmények javaslatait az európai kérdéssel kapcsolatban, hogy segítséget nyújthassanak az ENSZ-nek ahhoz, hogy a háború után a békét is megnyerje Európában és az egész világon.

Spaak és Masaryk, Belgium, illetve Csehszlovákia külügyminisztere. Valamennyien tisztában vannak azzal a nyilvánvaló ténnyel, hogy a háborút követő európai unió feltétlenül szükséges, mivel egy széttagolt Európában sem tartós béke, sem gazdasági újjáépítés nem lehetséges.

A háború utáni európai unió független a világ jövőbeli szervezetének formájától, szükségessége pedig olyan nyilvánvaló, mint Indiáé, ahol az egyesítés fog győzni, akár brit felségterület lesz a háború utáni Indiából, akár nem.

Bár a legtöbb európai elismeri a háborút követő európai egyesülés szükségességét, de ennek létrehozására még nem fogadtak el semmiféle programot.

Az európai egyesülés tervei különböznek annak arányában, hogy a tagállamok milyen mértékű szuverenitást kívánnak megőrizni.

Mindent összevetve, e tervek két szélsőség között mozognak: a minimum és a maximum között. A minimális program az Európai Népek Ligája mellett teszi le a voksot, a maximális pedig az Európai Egyesült Államok mellett szól.

Az Európai Liga szuverén államok társulása lenne, amelyet egy állandó együttműködő- és koordináló hivatal fogna egybe az államfők és a szakértők időnkénti találkozóival, a hadügyi- és biztonsági szervezetek közös rendszere, a közös döntőbíró, közbenjárás, és békés változtatások, a kölcsönösen stabilizált valuták, a kedvezményes tarifák és a gyarmati együttműködés alapján.

Az Európai Ligan belül regionális föderációkat hoznának létre a hatalom újszerű és tartós kiegyensúlyozására és a nemzeti hegemonia újabb kísérletének ellensúlyozására. Csehszlovákia és Lengyelország tervbe vett egyfajta föderációt, míg Jugoszlávia és Görögország másfajta regionális föderációt. E két csoport egyfajta atommag kíván lenni: északon kelet-európai föderációként – amely egyszer majd valószínűleg Magyarországot és Ausztriát is magába foglalja –, illetve délen balkáni föderációként. További föderációk a skandináv, illetve az ibériai félsziget államait foglalhatnák magukban. A háború utáni Németország ellensúlyozására a nyugat-európai demokráciák szorosabb egységbe tömörülhetnének, amely Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát és Svájcot foglalná magába. Ily módon Európa hét vagy nyolc föderáció szövetsége lenne, amelyek célja a kontinentális egység szorosabb formája felé való haladás.

Európa egyesítésének maximális programja Európát radikális átalakítással föderális állammá változtatná Svájc és az Amerikai Egyesült Államok mintájára. E program olyan föderális kormányt kíván felállítani, amely elég erős ahhoz, hogy megvalósítsa a békét, garantálja a fellendülést, megóvja Európa valamennyi lakosát a diktatúrától és az elnyomástól. Egy ilyen Európai Egyesült Államok nem csak föderális végrehajtó szervezetet, de föderális parlamentet, hadsereget és rendőrséget, föderális bíróságot és föderális központi jegybankot kíván, azonkívül európai külpolitikát, szociális- és gyarmati politikát, valamint vámhivatalt. Valamennyi tagállamnak el kellene fogadnia és érvényesíteni a közös Emberi Jogok Nyilatkozatát, ha szükséges, akár föderális végrehajtó közbenjárásával is.

Az egyes tagállamok szuverenitásának korlátozása ebben az Európai Egyesült Államokban nem mondana ellent a területi csoportok intézményeinek.

Az Európai Liga szervezése csekély ellenállásba ütközne, mivel nem sérti jelentősen a hagyományos európai nacionalista érzelmeket, ugyanakkor aligha lenne

képes biztosítani a békét, valamint a fegyverek felhalmozását jelentősen redukálni. Szintén nem feltételezhető, hogy biztosítaná a demokráciát és valamennyi európaít megvédene a kegyetlen, elnyomó kormányoktól. Nem vezethetne gyors gazdasági fellendüléshez sem, mivel egyes regionális csoportok hamarosan emelni kezdenék a vámtarifát az ezt megakadályozó erős hatalom hiányában. A sikertelen Nemzetek Szövetsége pedig nem szolgálhat példaképpül még Európára korlátozva sem.

A jövőbeli európai unió bizonyára az Európai Liga és az Európai Egyesült Államok közötti kompromisszumos megoldás lesz. A kompromisszum pontos karaktere nagyban függ attól, hogy Anglia és Oroszország csatlakozik-e az unióhoz. A jelen helyzetben ugyanis sem Anglia, sem Oroszország nem lenne hajlandó nemzeti szuverenitása jelentős részét feláldozni az európai föderáció érdekében, ugyanakkor elképzelhető, hogy autonóm részként betársulnának a Nemzetek Európai Ligájába.

Példának említeném, hogy L. S. Amery éveken keresztül kiállt a kontinentális Európa uniójának gondolata mellett, amely szoros együttműködésben lenne az egyesült brit birodalommal. Ugyanakkor, a brit világbirodalom érdekeit szem előtt tartva, határozottan ellenzett minden olyan tervet, amely Angliát az európai unióba tagolná. Winston Churchill ugyancsak emellett foglalt állást. [...]

A Szovjetunió még nem foglalt állást ez ügyben, de elképzelhetetlen, hogy Sztálin európai részről bármiféle ellenőrzést elfogadna belpolitikáját illetően.

Anglia és Oroszország viszonyulását az európai unióhoz most még túl korai lenne tárgyalni, tekintettel arra, hogy a birodalomban és a Szovjetunióban strukturális változások történhetnek a háború során. Bármi legyen is, a brit és az orosz hozzáállás döntő befolyást fog gyakorolni az európai unió létrejöttére. Az Európai Ligán belüli tagság alternatívája e három unió: Anglia, Európa és Oroszország szoros együttműködése lehetne, amely együttműködne Pánamerikával, és egyfajta átrendezett ázsiai csoporttal az új, a világot átölelő Nemzetek Ligájának keretein belül, amely területi egységekre alapozódna.

A németkérdés szintén jelentősen befolyásolja majd a háború utáni európai uniót. Az egyes nemzetek csak abban az esetben fogadják el az európai szövetséget, ha az egyszer s mindenkorra megszünteti a német hegemoniát. Abban az esetben, ha Németország – az Atlanti Charta értelmében – az invázió előtti határai közé szorul vissza, az egyesült Európa lakosságának egyötödét foglalja magában. Ez a kisebbség a demokratikus Európán belül képtelen lesz hegemoniára vagy invázióra Európa többi részének egyesült erőfeszítésével szemben, hiszen csakis az egység hiányában szenvedő Európa tette lehetővé Hitler számára, hogy egyik szomszédját a másik után megtámadja és elfoglalja. Az egyesült Európában semmi esélye sem lett volna a győzelemre. A nemzeti szuverenitás minél több elemét veszi át a föderáció, annál kevesebb esélye marad Európa bármely államának szomszédjai fenyegetésére.

A gyilkos német elnyomás alatt jelenleg szenvedő nemzetek érzelmeken alapuló ellenállása nagyon megnehezíti minden jövőbeli együttműködést Németországgal, ugyanakkor ez az együttműködés gazdaságilag nélkülözhetetlen lesz Európa újjáépítéséhez. Minél radikálisabban számolja fel az új Németország a nácizmust, bünteti meg a háborúban vétkes vezetőket, alakítja át a központi hatalmat igazi föderációvá, annál hamarabb lesz képes asszimilálódni az új Európába.

Az európai föderáció másik akadálya Anglia és Amerika azon aggodalma lehet, hogy az egyesült Európa esetleges katonai veszélyt jelenthet számukra, s ezzel az aggodalommal valóban számolni kell. Európának komoly és reális garanciát kell nyújtania ahhoz, hogy szomszédjait meggyőzze békés külpolitikájáról. Európa békéjének leghathatósabb garanciája a demokráciára alapozott struktúrájában és belső tartásában rejlik, mert csakis egy imperializmus felé hajló nemzet által vezetett Európa folytathat agresszív politikát szomszédjaival szemben. Az egyenjogú nemzeteken alapuló demokratikus föderáció számára kizárt mindenféle agresszió. Évszázadokkal az unió létrejötte után, Svájc például még most sem tervezhetne agresszív, hódító háborút saját uniója szétesése nélkül.

Ha felidézünk, hogy az amerikai polgárháború után két generációra volt szükség észak és dél kibékítésére, akkor legalább száz évnek kell majd eltelnie ahhoz, hogy elmúljon e borzalmas háború lélekre gyakorolt hatása.

Minden lélektani probléma mérlegelése mellett bölcs és igazságos cselekedet lenne, ha az egyesült Európa konkrét biztosítékokat adna a békére a felszabadítóknak azzal, hogy lemond a bombázó repülőgépek gyártásáról, valamint a tengeri hadiflottáról, mivel ezek hiánya eleve kizárná a támadó jellegű hadviselés lehetőségét. Ennek viszonzásaképpen Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió garantálná Európa függetlenségét és integritását minden agresszióval és kísérlettel szemben, s ezzel megakadályozná bármelyikük nemzeti hegemóniára való törekvését.

Ilyen megállapodás az új világrend alapköve lenne, s egyben természetes folytatása annak a szerződésnek, amelyet Nagy-Britannia nemrég kötött Oroszországgal. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy a páneurópai program nem Európa elszigetelését célozza, hanem a világbéke megvalósításának egyik fontos tényezője, hiszen miként ma is, mindenütt a világon léteznek helyi és nemzetben belüli problémák, s a jövőben is lesznek helyi, sőt egy egész kontinensre kiterjedő, vagy éppen világméretű konfliktusok.

Feltétlenül szükséges, hogy a Nemzetek Ligája foglalkozzon a kontinensekre kiterjedő valamennyi problémával, míg az európai hatalmak hatáskörüket csupán saját szubkontinensük problémáira korlátozzák.

Amerika szempontjából az európai unió az egyetlen praktikus megoldás a béke biztosítására, amelyet az európaiak széthúzása e rövid generáció során kétszer is alaposan megzavart. Ha ugyanis ez a békétlenség tovább folytatódik, akkor Amerikában minden további generáció számolhat azzal, hogy az európai béke és rend helyreállítására hadseregének át kell kelnie az Atlanti-óceánon. Mert 1500 év tapasztalata nyomán be kell látnunk, hogy Európának az unión kívül nincs más alternatívája az időnként kitörő háborúk megelőzésére.

Mindebből az következik, hogy ha Amerika békét akar teremteni Európában, akkor európai uniót kell létrehoznia.

Kétségtelen, hogy a háború befejezése után az Amerikai Egyesült Államok abban a helyzetben lesz, hogy Európa sorsára döntő befolyást gyakoroljon. Valószínűleg nem lesz véleménykülönbség az európai kérdést illetően a britek, az oroszok, de még a hazájukból elmenekült európai államférfiak között sem. Főleg Amerikán

műlik, hogy az európai unió modellje a Nemzetek Ligája lesz-e, vagy pedig Európai Föderális Kormányt hoznak létre.

Az elnyomástól szenvedő európaiak milliói, akik a földeken, a bányákban, a gyárakban dolgoznak vagy a csatamezőkön harcolnak, boldogan fogadnak majd minden olyan megoldást, amely biztosítja a békét, személyes- és nemzeti szabadságukat, a jólét lehetőségét az igazságos társadalmi rendszeren belül. E milliók a legnagyobb örömmel fogadnák az Európai Egyesült Államok létrehozását, amely elég erős lenne ahhoz, hogy biztosítsa a békét, az igazságosságot, a szabadságot és a boldogulás lehetőségét. Érdeklődési körük nem terjed ki a nemzeti szuverenitás jogi értelmezésére. Elegük van a háborúkból, az elnyomásból, a szegénységből, és a nagy Amerika ösztönző példája nyomán hajlandóak új fejezetet nyitni történelmükben.

Mindezt azonban csak akkor valósíthatják meg, ha a győztes egyesült nemzetek – főleg az Amerikai Egyesült Államok – segítséget nyújtva hatalmukat e cél irányába fordítják.

Ha azonban az ellenségeskedések végeztével Európa különböző részei azonnal saját kormányuk alá rendeltetnek, új terrorista hullámok, fanatikus nacionalizmus, tömegmészárlások, gerillaháborúk és ellentmondásos egyéni érdekek fogják szinte teljesen lehetetlenné tenni az európai unió létrejöttét. A siker titka tehát abban rejlik, hogy az európai unió létrehozására közvetlenül a háború befejezése után kell sort keríteni, majd pedig azonnal megtenni az első lépéseket Európa újjáépítése felé.

E cél megvalósítható, ha az Egyesült Nemzetek az Európa megszállása alatti végrehajtói hatalmát átadja az ún. „*Európába akkreditált nagykövetnek*”. E nagykövetnek – lehetőleg amerikainak – szakértői gárda, valamint európai tanácsadók állnának rendelkezésére, s a nagykövet nem csupán a legelső teendőket látná el, mint az éhező európaiak élelemmel való ellátását, de újra is szervezné az európai gazdasági életet, valamint az átmenet idejére a kontinens vezető gárdáját is. Az emigráns kormányoknak szuverenitásuk jelentős részét át kellene engedniük a nagykövetnek, és széles körű kormányzói hatalommal felruházni a felszabadított, valamint a megszállás alatt lévő Európa területén.

A nagykövet a megszállás ideje alatt Európa-szerte népszavazást rendezhetne az európai unió ügyében, amelyet összekötne az alkotmányozó gyűlési általános és demokratikus választással, amelynek feladata Európa föderális alkotmányának kidolgozása, és az új föderális vezető kinevezése lenne. A katonai megszállás lezárulásával ez az új vezető venné át a nemzeti kormányokkal együtt a rekonstrukció feladatát a nagykövettől.

A nyelv nem fog nagyobb nehézséget jelenteni az ilyen gyűlés számára. A föderáció nyelvétül az angolt és a franciát, a Nemzetek Ligájának hivatalos nyelvét kell elfogadni, addig is, amíg az alkotmányozó gyűlés ki nem nevez egy hivatalos európai nyelvet, amelyet majd Európa minden iskolájában tanítani fognak az anyanyelv mellett.

Az európai kérdés ilyen megoldása azonos lesz a brit kormány Indiának nemrég tett ajánlatával, amely az ellenségeskedések lezárta után összindiai alkotmányozó gyűlést javasol. Ez meghatározná az indiai szubkontinens föderális jövőjét, és megalakítaná a pánindiai kormányt.[...]

Amit India megfelelőnek és korrektnek talál, azt Európa sem utasíthatja el. Itt és ott egyedül csak a nép döntheti el, milyen formában kívánják föderális uniójukat.

Az európai unió előkészítését illetően nincs vesztegetnivaló időnk. A terveket már most össze kell állítanunk. E terveket jelentős fegyverként lehet bevetni a lélektani hadviselésbe, amely meggyorsíthatja a diktátorok bukását. Ajánlatos lenne, ha az Egyesült Nemzetek minél hamarabb kinevezné jövendő nagykövetét Európa számára, annál is inkább, mert ez lehetővé tenné, hogy tanulmányozhassa hatalmas léptékű feladatát, és összeállíthassa az egyesült Európa ideiglenes kormányát.

E problémákkal nem lehet addig várni, amíg megnyerjük a háborút, annál is inkább, mert Európa történelmének legnagyobb forradalmához legjobb lélektani pillanat éppen az, amikor az ellenségeskedések megszűnnek, s egész Európa hirtelen megkönnyebbül, lerázva magáról az utóbbi évek hallatlan terhét. Csakis a lelkesedés és remény e pillanatában lesz lehetséges megteremteni az európai unió alapjait. Ha e döntő pillanat elmúlik, mint ahogyan 1918-ban is elmúlt, jóformán lehetlenné válik az európai problémák radikális megoldása. Akkor valószínűleg el kell halasztanunk a harmadik világháború végéig. Tehát e háborúnak nem szabad véget érnie fegyverszünettel, hanem csak előzetes békével, megoldván Európa fő problémáit. A történelem bebizonyította, hogy azok a hónapok, amelyek a végső fegyverszünet és a békekötés között elteltek, nem a kedélyek elcsitulásának, hanem ellenkezőleg, azok fellángolásának hónapjai, s nagyban felelősek a következő húsz évben bekövetkezett anarchiáért, valamint a második világháborúért.

Tehát már most fel kell készülnünk a jövőben beköszöntő békére, készen kell állnunk arra, hogy a történelem e döntő óráját az európai unió megszületésének órájává, és ezzel az egész emberiség fényesebb szakaszává alakítsuk.

(In: Coudenhove-Kalergi, Richard N.: *Postwar European Federation. Contributions of the Research Seminar for Postwar European Federation*. New York University, New York, 1943. 16–24.)

RICHARD N. COUDENHOVE-KALERGI FŐTTKÁR BESZÁMOLÓJA AZ
EURÓPAI PARLAMENTI KÉPVISELŐK KONGRESSZUSÁN

(KONSTANZ, 1950. SZEPTEMBER 18–21.)

[...] Velencei kongresszusunk óta négy döntő esemény változtatta meg az Európa-kérdés jellegét:

- a föderalista eszme veresége Strasbourgban;
- az atlanti paktum aláírása;
- a koreai háború;
- a Schuman-terv.

Miként tudják, az Európa Tanács az angol–francia kompromisszumnak köszönheti létrejöttét, amely a Miniszterek Bizottságának gyámsága alá helyezi a tehetetlen közgyűlést, amelynek határozatai egyhangúságot igényelnek. Az Európa Tanács most zsákutcában van: konfliktus tört ki a Miniszteri Bizottság és a Közgyűlés között, amelyet megbénít a föderalisták és föderalistaellenesek vitája.

Az Európa Tanács reformjainak útját két akadály zárja le: először a közgyűlés kétharmados többségének elve, amely lehetővé teszi a föderalistaellenes kisebbségnek, hogy megakadályozzon minden föderalista határozatot; másodsor a Miniszterek Bizottságán belüli egyhangú döntés elve, mely a jelenlévő minisztereknek lehetővé teszi a reformjavaslatok meghúását.

E tragikus helyzet mélyebb oka Franciaország és Nagy-Britannia alapvető véleménykülönbsége az európai összefogás kérdéséről.

Hat évszázad óta Franciaország Európa Piemontja; Pierre Dubois, Sully és de Saint-Pierre abbé korszakától Aristide Briand, Georges Bidault és Robert Schuman kezdeményezéséig bezárólag. Az Európa Tanács létrehozásával Franciaország végre megkísérelte megvalósítani régi álmát az egységes Európáról, amely a francia nemzet létérdekeinek is megfelel. Hiszen Franciaország biztonsága Németországhoz fűződő kapcsolatától függ. Csak az európai szövetségi állam képes az új német–francia háború veszélyének elhárítására. Egy államszövetség erre nem képes. 1914 és 1940 tapasztalatai után Franciaország közvéleménye nem engedi a német hadsereg újjászületését, még akkor sem, ha ez a hadsereg az Európa Tanács ellenőrzése alatt Franciaországgal szövetséges lenne. Másrészt Franciaország és Németország őszinte és tartós megbékélése csak az egyenjogúság alapján lehetséges. Egyenjogúság nélkül minden megbékélés képmutatás és minden együttműködés csak átmeneti lenne: nem élné túl azt a napot, amikor az oroszok Lengyelország új felosztására tennének javaslatot a németeknek, amelyet a lengyel lakosság Szibériába való deportálása kísérne, egy új Berlin–Moszkva–Peking hármas szövetség kiindulópontjaként.

Ennél fogva a német–francia unió, közösség, szövetség vagy együttműködés minden formája elégtelen. A két nép közötti béke csak akkor biztosítható, ha szövetségi állam jön létre közös alkotmánnyal és szövetségi kormánnyal, egységes hadseregre, gazdaságra és valutára támaszkodva.

Ez az egyetlen forma, amely képes megóvni a németeket és az olaszokat a tragikus sorstól, hogy Moszkva csatlósai és rabszolgái legyenek. Ezért Róma és Bonn

hajlandók minden erejükkel támogatni az európai szövetségi államot célzó francia politikát.

Londonból nézve az európai kérdésnek más optikája van. Anglia három államcsoport tagja: a *Commonwealth*-é, az angolszász közösségé és Európáé; történelme a *Commonwealth*-hez, nyelve az Amerikai Egyesült Államokhoz, a földrajz pedig Európához köti. A brit politika ezen három kapcsolat egyensúlyán nyugszik: egyiket sem akarja a másik érdekében feláldozni; elhatározta, hogy brit marad, angolszász és európai, anélkül, hogy választania kellene.

E hármas kötöttség magyarázza a brit politikát, amely csupán különleges helyzetének logikus következménye. Ki akarja építeni közösségét Európával, de csak addig, hogy az ne legyen bensőségebb, mint közössége Indiával és az Egyesült Államokkal. Ezért utasítja el az európai parlament ötletét, ahogy visszautasítja a *Commonwealth* vagy az angol nyelvű államok parlamentjét is. Anglia ugyanis nem akarja, hogy az európaiak, az indiaiak, vagy az amerikaiak leszavazzák. Hasonló okokból utasítja el az alkotmányos kötöttségeket a *Commonwealth*-szel, Amerikával és Európával. Anglia meg akarja őrizni teljes szuverenitását, és egyúttal szoros kapcsolatokat kíván ápolni domíniumaival, Amerikával és Európával. Ezért őszintén kívánja az Európai Uniót, miközben ugyanakkor elutasítja azt a gondolatot, hogy alkotmányosan és szövetségi kormánnyal kötődjön a kontinenshez. Ez a magatartás azzal is magyarázható, hogy az átlagos angol számára a La Manche-csatorna szélesebbnek tűnik, mint az Atlanti-óceán, mert az óceánon túl angolul beszélhet, a La Manche-csatorna másik oldalán pedig nem. Ez a nép, amely generációkon keresztül a tengerek ura volt, az óceánt nem a kontinenseket elválasztó szakadéknak, hanem nagy, összekötő hídnak tekinti.

Ezen politikai és lélektani okok miatt Nagy-Britannia számára lehetetlen az európai szövetségi államban való részvétel. Ez a nemzeti politika megfelel az angol nép nagy többsége álláspontjának. A brit külpolitika a pártharcok felett áll; Eden egy napon Bevin politikáját folytatja, ugyanúgy, ahogy Bevin folytatta az övét! Aki a brit külpolitika változását várja egy kormányváltás után, az illúziókba ringatja magát. Az európaiaknak inkább azon kellene fáradozniuk, hogy megértsék ezt az angol magatartást, ahelyett, hogy bírálják azt, hiszen ez pontosan megfelel Nagy-Britannia nemzetközi helyzetének: logikus és megalapozott. Lehetetlen az európai kérdés megoldására gondolni anélkül, hogy megértenénk a brit álláspontot.

Az Európa-gyűlés utolsó ülése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy tisztázza a helyzetet. Ott kiderült, hogy bizonyos európai államok már most hajlandók lennének szövetségi államot alkotni, miközben mások ragaszkodnak korlátlan szuverenitásukhoz. Európa szívében a föderatív szemléletű államok jelentős csoportja létezik: Franciaország, Németország, Olaszország, a három Benelux állam és a Saar-vidék, 156 millió európaival és 60 millió afrikaival 15 millió négyzetkilométernyi területen. E hét államot magába foglaló szövetségi államnak több volna a lakossága és nagyobb a szövetségi területe, mint az Amerikai Egyesült Államoknak. Egy ilyen szövetség képes lenne arra, hogy a világnak békét, polgárainak személyes szabadságot, valamint páratlan jólétet biztosítson.

Ez a csoport még névtelen, mert elvetjük a nevetséges és mesterséges neveket, mint „*Finabela*” vagy „*Afritalux*”. A hozzá méltó elnevezéshez inkább felelevenítjük

Nagy Károly emlékét, aki franciákat, németeket és olaszokat egyesített egyetlen birodalomban és ezzel a népvándorlás után letette mai Európánk alapkövét: francia király volt, római császár és germán hős. Ha valamilyen okokból ennek a nagy európeérnek az emléke nem felel meg a közvéleménynek, akkor ezt a csoportot „*Európai Egyesült Államoknak*” is lehetne nevezni; hiszen a 13 amerikai gyarmat is az „*Amerikai Egyesült Államok*” nevet vette fel, amikor területük csak egy kis részét tette ki az amerikai kontinensnek.

Ez a szövetségi állam lenne a nagy szövetség magja. A belépés nyitva állna Európa valamennyi szabad állama előtt: így Európa számára ugyanazt jelentené, mint a három őskanton Svájc számára. E regionális Károly-szövetség létrehozásával az Európa Tanács jelentősége nem csökkenne, hanem erősödne. Hiszen a szövetség összekötő kapocs lenne Európa föderációs és nem föderációs államai között, azaz a kontinens, a Brit-szigetek és Skandinávia között.

Az új világ nagy például szolgált a kontinensnek és Nagy-Britanniának az Egyesült Államok és Kanada barátságával. Kapcsolataik a Függetlenségi Nyilatkozat napjaihoz nyúlnak vissza, amikor a 13 gyarmat egy helyet szabadon hagyott a tizennegyedik gyarmat, Kanada számára, amely nem akart csatlakozni forradalmához. Azóta több mint másfél évszázad telt el úgy, hogy Kanada bármikor is megkísérelte volna elfoglalni ezt az üres helyet. Másrészt a két szomszéd közötti politikai, gazdasági és katonai kapcsolatok olyan szorossá váltak, hogy a háború elképzelhetetlen köztük. Észak-Amerika erkölcsi egysége első számú tényező lett a világpolitikában, anélkül, hogy Kanada formálisan csatlakozott volna az Egyesült Államokhoz. Ha az Amerikai Egyesült Államok úgy döntött volna, hogy a szövetség megalakításánál megvárja Kanada csatlakozását, akkor az sohasem jött volna létre. Ám az amerikaiak előnyben részesítették a csonka szövetségi államot kontinensük dezorganizációjával szemben, és a történelem igazolta őket.

A kontinentális föderációval szembeni legnyomósabb érv az, hogy előbb vagy utóbb Németország uralma alá kerülne. Hiszen nélkülözhetetlen egyesítése után Németország 70 millió lakosa állna szemben 48 millió olasszal és 42 millió franciával. Ez az indok akkor lenne döntő, ha államszövetségről lenne szó. Hiszen egy államszövetségben valószínűleg a legerősebb hatalom játszaná a vezető szerepet.

Az új érvelés a szövetségi állami megoldás mellett szól, mert – miként a svájci példa mutatja – csak ez vetne véget minden nemzeti rivalizálásnak. Svájcban 72%-os, erős német nyelvű többség létezik a latin nyelvű Svájc kisebbségeivel szemben. De ez az alemann [népvándorlás kori germán törzs – a szerk.] többség gyakorlatilag jelentéktelen, mert sohasem hat ki a politikai, gazdasági és szociális területre. A berni parlamentben persze vannak ideológiai ellentétek, de nincs ellentét az alemann és a latin Svájc között.

Svájcban germán többség érvényesül. A Károly-szövetségben azonban a germán elem állandóan kisebbséget alkotna. Ez a német kisebbség fontos szerepet fog játszani kulturális téren, de szociális, gazdasági és politikai területen kevésbé. Hiszen az európai parlamentben a párharcok nem nemzeti jellegűek lesznek. Nem lesz „*német párt*”, sem „*francia*”, sem „*olasz*”, hanem egy keresztény irányultságú, egy szocialista, egy kommunista és egy liberális párt lesz. A németek sohasem fognak egységesen szavazni, hanem mindig azon ideológiai csoport elvei szerint, amelyhez tartoznak. E

parlament élén nemzetek feletti kormány állna, az európai hadseregre és gazdaságra támaszkodva. Egy ilyen rendszer teljesen és véglegesen gátat vetne minden nemzeti hegemoniának.

Az atlanti paktum megkötése jelentősen megkönnyíti a kontinentális szövetségi állam létrehozását, hiszen a Brit-szigetek számára a paktum véget vetett az ellenük egyesülő kontinens évszázados rémálmának, II. Fülöp napjaitól kezdve Adolf Hitlerig. Az atlanti paktum révén a kontinentális államok végre Anglia szövetségesei lettek, az Amerikai Egyesült Államok garanciája mellett.

E nagy változás egyik első következménye megmutatkozott az utolsó Európa-gyűlésen, amikor egyes brit küldöttek kijelentették, hogy Nagy-Britanniának nem lenne ellenvetése a kontinentális föderáció megkötésével szemben. Ezek a férfiak megértették, hogy a világtörténelem új fejezete kezdődött, s hogy Nagy-Britannia nemzeti érdeke, hogy önmaga és a szovjet világ között egy baráti és szövetséges nagyhatalmat lásson beékelve, amely saját erejéből és Amerika támogatásával védené a La Manche-csatorna partjait az invázióktól és a támadásoktól.

Az atlanti paktum másik következménye, hogy véglegesen eltemetődött Európa eszméje, amely harmadik erőként áll Amerika és Oroszország között. A jövőben csak két világhatalom létezik: az Atlanti és az Orosz–Kínai Unió.

A Nyugat népei tudatában vannak annak, hogy közös veszéllyel állnak szemben, s végre emlékeznek kultúrájuk közös gyökereire: a szabad személyiség görög eszményére és az emberi testvériség keresztény eszményére. Ezáltal az Atlanti-óceán napjaink Földközi-tengere. Ez az Atlanti Unió hamarosan teljessé válik, s Latin-Amerika és Afrika nemzeteinek belépését szorgalmazza.

Európa és Amerika együttműködésének az egyenjogúság és az egyensúly elvein kell nyugodnia. Az egyesült Amerika a nem egységes európai államokkal egyesülve utóbbiakat csatlósokká fokozná le. És elképzelhetetlen, hogy e népek egyidejűleg Amerika barátai és csatlósai lennének. Csak egy erős és egységes Európa, Amerikával a teljes egyenjogúságon alapuló szövetségként lenne háborúban és békében annak barátja és szövetségese.

Ma lehetetlen megjósolni, hogy az Atlanti Unió Eurafrika–Pánamerika kettős szövetséggé, vagy Európa–Amerika–*Commonwealth* hármas szövetséggé fejlődik-e. Ha az utóbbi valósul meg, akkor a *Commonwealth* lenne a híd a két kontinens között, amelynek hídfőit Nagy-Britannia és Kanada alkotná. Mindenesetre ma a kontinentális Európa unióját Nagy-Britanniával az atlanti paktum és az Európa Tanács garantálja. Ez a kölcsönös kapcsolatok kiindulópontja.

Ha megalakul a Károly-szövetség, Anglia megtalálná a kompromisszumos formát, amely lehetővé tenné számára, hogy csatlakozzon a szövetséghez anélkül, hogy hozzá tartozna. Britannia géniusza a kompromisszumok zsenije: kompromisszumot talált a protestantizmus és a katolicizmus, a monarchia és a köztársaság között. Kétségtelenül találni fog egy paradox formát, amely lehetővé teszi Nagy-Britanniának, hogy egyszerre legyen európai és nem európai hatalom.

Miközben Európa egyesülése formájáról vitázik, Koreában kitört a háború a két világ között. Amerika nagyvonalú és hősiessége a megtámadott Dél-Koreának megváltotta a világ képét, és talán elhárította a világháború közvetlen veszélyét. Hiszen mostantól kezdve biztos, hogy Amerika minden európai állam segítségére

sietne, amelyik támadás áldozatává válik; és hogy minden támadó automatikusan háborúba bonyolódna az Amerikai Egyesült Államokkal.

A múltból és Sztálin jelleméből arra lehet következtetni, hogy aligha veszi magára ennek kockázatát. Hiszen Sztálin sem nem hazardőr, sem nem megszállott. Okos államférfi, körültekintő és elővigyázatos. Megvan minden reménye, hogy kormányzói idejét az érinthetetlen hatalom és az összehasonlíthatatlan dicsőség légkörében fejezze be – azzal a feltétellel, ha elkerüli a háborút Amerikával. Hiszen ez a háború, átmeneti orosz sikerek után, kétségtelenül Oroszország pusztulásával, a bolsevizmus bukásával és Sztálin tragikus halálával végződik.

Egy olyan okos férfi, mint Sztálin, nem fog elkövetni ekkora örültséget. Meghódította Kínát anélkül, hogy megkockáztatott volna egy háborút. Meg fogja próbálni, hogy ezt a mesterművet Indiában és Európában is megismételje. A koreai amerikai invázió utáni magatartása megnyugtat bennünket a háborús veszély tekintetében. Úgy tűnik ugyanis, hogy Sztálin tisztában van az Amerika elleni háború végzetes következményeivel, amelyet nem akar kockáztatni. Másrészt ő kívül áll minden presztízskérdésen, amely oly sok államférfit háborúba taszított. A Vasfüggöny révén a külföldi propagandától védve abban a helyzetben van, hogy alattvalói szemében minden diplomáciai vereséget a béke oltárán hozott áldozattá és a szovjet pacifizmus győzelmévé alakíthat.

Megelőző háború vagy Amerika részéről indított támadás elképzelhetetlen.

Ezáltal nagyok az esélyek, hogy elkerülhető a harmadik világháború – legalábbis addig, amíg Sztálin él. Ezért Sztálin halála a nagy veszély, amely Európa jövője felett lebeg. Ha utóda becsvágyóbb lesz, mint ő, és kevésbé bölcs; ha készletre érzi magát arra, hogy hódításokkal erősítse meg rendszerét; ha megpróbálná háttérbe szorítani Lenin és Sztálin dicsőségét; ha természetét tekintve impulzív vagy egzaltált lesz – akkor a világháború veszélye ismét akuttá válik.

Ezért Európának mindenre fel kell készülnie és időben ki kell építenie a tartós béke legbiztosabb garanciájaként egy legyőzhetetlen katonai hatalmat, és rögtön össze kell fognia, hogy készen álljon az eljövendő sorsdöntő órára.

Ebben a sötét képben felfénylik a remény: a Schuman-terv. Ez az új francia kezdeményezés a jövő Európai Szövetségi Állam kiindulópontjának ígérkezik.

Az Európai Egyesült Államokhoz vezető út, amelyet az Európa Tanács alapszabálya meggátolt, a Schuman-terv által ismét megnyílt. Ez a terv ugyanis, ha korlátozottan is, de igazi szövetségi rendszert követel: nemzetek feletti végrehajtó hatalommal, parlamentáris ellenőrzéssel és Legfelsőbb Bírósággal. Fontos, hogy a hat résztvevő állam elismerte a nemzeti szuverenitási jogok átruházásának elvét a nemzetek feletti Főhatóságnak.

Ha megvalósul a Schuman-terv, akkor szabad a pálya a résztvevő államok föderációja előtt. Lehetetlen ugyanis, hogy a szövetségi elv a szénre és az ércre korlátozódjon. Ezek a problémák bér- és árkérdéseket, mezőgazdasági és valutaproblémákat, és végül politikai, szociális és katonai kérdéseket vetnek fel. A Schuman-terv így arra hivatott, hogy Károly-szövetséggé és az Európai Egyesült Államok magjává fejlődjön.

Ha minden erőnkkel közreműködünk a Schuman-terv megvalósításán annak minden következményével együtt, akkor a közeljövőben elérjük nagy célunkat: az Európai Szövetségi Államot.

E program kettős feladat elé állít bennünket:

1. az Európa Tanács erősítendő a nemzeti parlamentek többségi határozataival az európai konzultatív gyűlés határozatainak megvalósítása érdekében;
2. a Schuman-terv alapján elő kell készíteni a kontinentális föderációt, szoros szövetségben Nagy-Britanniával az Európa Tanács és az atlanti paktum keretei között.

E program végrehajtásához a parlamenti többségek támogatását igényeljük. Ez megköveteli az Európai Parlamenti Képviselők Uniójának átszervezését. Jelenlegi szervezetünk ugyanis az Európa Tanács előtti évekből származik. Azóta döntő módon részt vett annak megvalósításában, és kinőtte régi szervezeti formáját. Ma arról van szó, hogy keresztülvigyük radikális föderációs programunkat, amely az Interlaken-tervben fogalmazódott meg.

Amióta brit barátaink nem hagynak kétséget afelől, hogy se kívánságuk, se lehetőségük nincs az európai föderációban való részvételre, arra kényszerülünk, hogy az Európai Egyesült Államokat új alapokon valósítsuk meg. A Schuman-terv azzal a bizonyossággal szolgál számunkra, hogy ez a cél nem utópisztikus.

Haladjunk tehát előre, bátorsággal és elszántsággal, hogy Konstanz döntő szakasz legyen az Európai Egyesült Államok felé vezető úton!

(In: Jacobsen, Hans-Adolf [Hrsg.]: *Europa. Dokumente zur Frage der europäischen Einigung*. R. Oldenburg Verlag, München, 1962. 614–621.)

KARL ANTON ROHAN: GENERÁCIÓNK FELADATA¹⁵⁶

(1926)

A forradalmak a történelemben állandóan beigazolódtak. A kereszténységtől a reformáción át a francia forradalomig és azt követő 1848-ig lényegében újra és újra megvalósultak a forradalmak céljai. Ennek oka a történelem értelmében keresendő. Ha az uralkodó embertípus a történelmi akaratot már nem teljesíti, ha a fejlődést már nem a történelmi akarat értelmében irányítja, akkor a történelmi akarat a törvényességen kívül, forradalmi úton lép fel. A konzervativizmus, amely a közgazdaság egyik törvényéből következően leginkább arra hivatott, hogy minden forradalom leghelyesebbjét hajtsa végre, maga orientálódhat e forradalmak programjai alapján. Ez mindig így is történt. A francia monarchisták létrehozták a köztársaságot, az osztrák és német konzervatívok az alkotmányt. Aki tehát fel akarja ismerni generációnk célját, annak meg kell kísérelnie felismerni a történelmi akaratot a bolsevik mozgalomban.

A bolsevizmus két legfontosabb célja érint bennünket: az egyik az új proletárközösség a nemzeten belül. Az osztályok szétverése, a magántulajdon felszámolása segítségével új, nem a tulajdonon, hanem a munkán alapuló közösségnek kell létrejönnie. A proletárközösség új kollektív öntudatot tételez fel, az egyén új viszonyát a

¹⁵⁶ Az első világháború utáni békeszerződésekkel osztrákká lett *Karl Anton Rohan* albrechtsbergi birtoka jövedelméből rövidesen európai hírvé politikusává vált. Először 1922-ben – 24 évesen – a bécsi *Kulturbund* (Kulturális Szövetség) alapítójaként lépett a nyilvánosság elé. Egy évvel később németek, angolok, franciák, olaszok és svájciak részvételével előzetes nemzetközi egyeztetésre került sor Albrechtsbergben, majd 1924-ben Párizsban megalakult az *Internationaler Verband für kulturelle Zusammenarbeit* (Fédération des Unions Intellectuelles – A Kulturális Együttműködés Nemzetközi Szövetsége). A rendezvényen Paul Painlevé akkori kamaraelnök „*Európa zarándokaként*” mutatta be Rohant. A mozgalom célja az volt, hogy politikától és világnézettől, osztályoktól és fajoktól függetlenül összehozza egymással a különböző területek értelmiségének legjavát. A felső elitréteg szintjén igyekeztek kialakítani egy európai tudatú felső szellemi-társadalmi réteget. Rohan a szövetség állandó főtitkára lett. Jobb években a szövetség 14 csoportot számlált. Az alapvetően magánjellegű szövetségben Európa legjelentősebb szellemiségei találkoztak, akiket semmiféle „*érdek*” nem fűzött egymáshoz. A találkozások számát az európai fővárosokban rendezett kilenc, évente megrendezett kongresszus növelte. Jelszavuk az volt: „*Megértés a megegyezés előfeltétele*.” Általános tapasztalatuk azt bizonyította, hogy a kényes kérdéseket legjobban úgy lehet megoldani, ha a közvélemény nem foglalkozik velük. A kormányok megkísérlik, hogy a pillanatnyilag nehéz külpolitikai tárgyalásokat dramatizálják a belső események elterelése érdekében. Rohan 1925–1936 között volt az általa alapított *Europäische Revue* kiadója. A lap az egység gondolat jegyében a német kultúrköröktől igyekezett hidat verni más népekhez. Rohan állandó kapcsolatban állt vezető európai személyiségekkel és csoportokkal, két évtizedes tevékenysége alatt számos cikke jelent meg kül- és belföldön egyaránt. 1929–1930-ban a nemzeti-liberális vidéki lapok központjában a félhavonta megjelenő *Das neue Österreich* című lapot szerkesztette. Elindította a cikkeket, tudósításokat tartalmazó *Europreß*-t, amely államférfiak, tudósok, gazdasági vezetők közleményeit közölte, és az egész világon terjesztették. Ameddig a német–francia megegyezési politika kilátásokkal kecsegtetett, az *Europreß* sikeresen működött. Elsősorban a birodalmi német és német nyelvű sajtó érdeklődött a neves külföldi szerzők eredeti közleményei iránt. 1929-ben Seipel kancellár és Seitz szociáldemokrata bécsi polgármester kezdeményezésére Julius Meinl-lel együtt megalakították az Osztrák Klubot, amely a jobb- és baloldali ellentétek társadalmi áthidalására törekedett.

közösséghez. Ennek az új dolognak felel meg a szovjet alkotmány, amely a szakmai-rendi választási rendszeren alapul. Ha a szovjet alkotmányt megfosztjuk osztályharcos részetől, amely annak semmiképpen sem lényegi része, akkor olyan szakmai-rendi képviselő áll előttünk, amely alapjaiban mindenesetre jobban tükrözi az európai ifjúság politikai gondolkodását, mint az általános, azonos választójogon alapuló parlament. Míg ma az európai nemzetek körében a valóságban már munkarendek szerint szerveződött egyének érdekei csak kerülőutakon, a pártokon keresztül képesek érvényesülni, a szerves szakmai-rendi parlament felettébb tükrözné a szociális valóságot. Eltűnne fő kifogásunk a demokrácia mostani formájával szemben, nevezetesen hatalmának anonimitása. A hatalomért vívott harc nyíltan és nem rejtett módon történne, nevekké és többé nem név nélkül.

A bolsevizmus a proletárközösségből vezeti le belpolitikai célja mellett nagy világcélját is. A bolsevizmus nem kevesebbet akar, mint az ősi emberiséghez megvalósítását. Az emberiség összefogásának az összes régi kultúrforma szétverésével kell megvalósulnia. Véget kell vetni a kultúrkörök történetének, s meg kell kezdeni az emberiség történelmét. A forradalmaknak kényszerűségből követeléseikben túl kell lőniük a célon, főképpen akkor, miként a bolsevizmus, orosz és zsidó lényegből fakad, amelynek a vérben van az emberiség megváltása. Az európai hagyományos ifjúság a bolsevizmus egyetlen és egységes emberiség-követeléséből kihámozhatja és megvalósíthatja a lehetségest, és ez: az egy és egységes Európa. A gyakorlati politika nagy problémái mind arra utalnak, hogy lezárult a nemzeti *autarchiák* kora és Európa korszaka következik. A gazdasági és pénzügyi problémák, az ipar termelési és piac-problémái, a közlekedés problémája, és Európa valamennyi kérdésének legnehezebbike: az eltérő népességnövekedés és -csökkenés, a nemzeti *autarchiák* keretein belül véglegesen nem oldható meg.

Akkor miért áll az ifjúság nagy és talán legjobb része még mindig elutasítóan az európai eszmével szemben, amikor a történelmi akarat és a napi politika is az európai utat mutatja. Ez elsősorban egyfajta védekezés a hátszög még uralmon lévő generációjának ravaszágával szemben, amely konjunktúrákban gondolkodik, és amely régóta tudja, hogy kezdődik az európai konjunktúra. Opportunista üzleti szellemükkel most bizonyos tegnapi emberek racionális úton olyan állapothoz akarnak eljutni, amely mégiscsak az európai ifjúság egyetlen közös szelleméből jöhet létre: a front szelleméből. Csak ez a generáció rendelkezik azzal a szilárd közös nevezővel, amely olyan hagyományos Európára jogosít fel, amely az európai nemzetek oszlopain, mint kupolán fog átívelni. Az út a nemzeteken keresztül vezet, és nem velük szemben, mint ahogy a munkások gyakorta gondolják, és az út hosszú. A jelentős történelmi folyamatok mindig lassan zajlanak: Európa talán csak akkor fogja megtalálni egységét, ha a külső veszélyek még világosabban mutatják neki lehetséges pusztulását. Az ifjúság nagy része úgy érzi, hogy a fejlődés a nemzetitől a nemzetek fölötti jelleg felé tart. Mert a nemzeteknek még vezekelniük kell egy véres bűnért: a világháború miatt. A népek tudják, hogy a háború bűn volt. Ezt mutatja harcuk a háborús felelősség kérdésében, amelyet a háború után, bizonyára először a történelemben, oly nagy erkölcsi súllyal vetettek fel. A háború azért volt bűn, mert, mint a gyerek kezében a revolver süll el, tulajdonképpen naiv elővigyázatlanság miatt tört ki. Régóta vártak rá, könnyelműen játszottak a katasztrófa gondolatával, anél-

kül, hogy komolyabban gondoltak volna arra, hogy megakadályozzák. A háború nem a nagy történelem akaratából robbant ki, hanem ezen akarat hiánya miatt. Ezért aztán nem tudott megvalósítani semmilyen történelmi akaratot, azon kívül, hogy Európát még közelebb vitte a pusztuláshoz. A történelemben azonban csak a helyes cél számít. Bűn az a helytelen törekvés, amely vérdíjazatot követel.

A fiatal generáció lelkét azonban még egy második dolog, a béke terhe is nyomja. Ha a békét a front lovagi szellemében kötötték volna, akkor a napi politikában ma nem ott tartanánk, ahol vagyunk. A másik, különös vétke e generációnak, hogy az ifjúság nem akadályozta meg, akár államcsínyekkel is ezt a békét, amelyet teljesen a háború előtti világ szellemében kötöttek. Európa ifjúsága e kettős bűn súlya alatt szenved. Még nem látja, hogy talán semmi sem képes jobban legyűrni az ellentétet, mint a bűn közössége. Még nem akarja felismerni ezt a közösséget. A nemzetek még kölcsönösen egymásra akarják hárítani a felelősséget; és ehhez a háború előtti időszak nacionalizmusa teremti meg a gondolkodási formát. Amíg a nemzetek egymást szemrehányásokkal illetik, amíg saját hibáikat másokra vetítik és ott küzdenek ellene, addig a történelem nem tud előre lépni. Ha Európa egyszer majd tudatosítja magában, hogy közös a felelőssége, hogy közösen robbantották ki, szenvedték el és veszítették el a háborút, csak akkor lesz képes e nyomorúság közös élménye alkotó módon hatni. Generációnkon múlik, hogy megtalálja az utat az új, befelé irányuló nacionalizmus felé. Minden nemzetnek meg kell tanulnia önmaga felé kimondani a „*j'accuse*”-t (vádolom) Krisztusnak a „*más szemében a szűlkát, magaméban a gerendát sem*” szavai értelmében. Ez a követelés nem európaiatlan gandhizmus, hanem az európai lovagiasság legfőbb parancsa, amit a múlt évszázad csak elfelejtett. Ma azonban itt az ideje, hogy emlékezzünk erre. Már nem a burzsoázia korában élünk. E kor fő típusai az urak és a munkások, és mindkettőjük eszméje a lovagiasság. Csak a lovagias nemzetek lesznek képesek olyan Európát teremteni, amely minden oportunitáson túlmenően ezen óra nagy történelmi parancsa.

Még egy további dolog szükséges Európa létrejöttéhez, és ez mindannyiunkat érinti: európaivá kell válnunk. Mit jelent az, hogy európai? Az alábbi példa rávilágít: a müncheni ügyvéd és a bajor falusi paraszt életükben először jutnak el Breslauba. Az ügyvéd az új környezet ellenére otthon érzi magát, mert német és német földön tudja magát. Ezzel szemben a paraszt lényegileg bajor, és Sziléziában semmiféle hazafias érzése sincs. Miként a Német Birodalom törzsekből jött létre, Európának is nemzetekből kell létrejönnie. Ahogy a németység 1813-tól 1871-ig nem a törzsek ellenére, hanem azok fölött jött létre, úgy az európaiságnak ma sem a nemzetek ellenére, hanem azok fölött kell létrejönnie. Ma – a helyzetek párhuzamára gondolva – ugyanolyan messze vagyunk Európa politikai valóságától, mint amilyen messze az 1813. évi Németország az 1871. évi Német Birodalomtól volt. Mielőtt Európa valósággá válhat, európaiakra van szükség, akik akarják Európát. Mindenki tudja közülünk, milyen nehéz mindig európainak lenni. Itt is olyan szellemi tartásról van szó, amelyet meg kell találni. A katolicizmusnak van erre egy jó fogalma: a *complexio oppositorum*, az ellentétek átölelése. Az tette meg az első lépést az európaivá válás felé, az vesz részt a holnap nemzetfeletti kupolája, EURÓPA építésében, aki teljesen a nemzeti jellegben gyökerezve mégis annyira szabaddá válik, hogy ennek a nemzetihez való ellentétét látja, megéli, kellő és szükséges módon felfogja.

Kemény, egyoldalú, kulturálisan szegény, sőt bizonyos dolgokban kultúraellenes időszak köszöntött be. Ez nem a mi generációnk bűne. Ha mi, a hagyományos ifjúság, nem teremtjük meg Európát, akkor ez a földrész bolsevista lesz; mert a történelem nem hagyja ámitani magát. A mi feladatunk: a közösség. Csak egy új, sokkal mélyebb nemzeti közösség képes kivezetni bennünket a hatalom demokratikus anonimitásából. Csak a nemzetek feletti közösség vezet az általunk óhajtott nemzetek feletti Európához: csak innen kiindulva kellene szemlélni, mit akar a *Kulturbund* (Kultúrszövetség) és az *Europäische Revue* (Európai Revü). Mert csak innen kiindulva érthető tevékenységem is. Talán még soha nem volt annyira tisztán egy ifjúság annak tudatában, mint mi, hogy a munkája gyümölcsét már nem éri meg. Hogy egy korszak kezdetén áll, és nem annak csúcspontján vagy végén. Azonban minden korszak kezdete nehéz, barbár, szépítgetés nélküli. Még sosem kezdődött valami a teljességből kiindulva, és ahol éhség és nélkülözés van, ott nem mindig kultúráltak az illemszabályok. Ez nem ijeszt meg bennünket, mégis nem csekélyebb dologról van szó, mint egy ezeréves hagyomány megmentéséről. Tisztában vagyunk a felelősségünkkel – de megvan az erőnk is hozzá? Csak ritkán létezett olyan ifjúság, amely ilyen szívesen élt volna saját korában; közülünk csak kevesek szeretnének egy másik században megszületni. Ez erőnk jele, és megtartjuk ezt az erőt, ha egy világháborús felismerés eleven marad bennünk:

Az élet egyetlen értékmérője a halál –
aki képes meghalni, az számít...

(In: Rohan, Karl Anton: *Die Aufgabe unserer Generation*. Verlag J. P. Bachem GmbH, Köln, 1926. 20–27.)

AZ OSZTRÁK–NÉMET VÁMUNIÓ TERVEI¹⁵⁷ (1931)

AZ OSZTRÁK–NÉMET VÁMUNIÓ TERVEZETE

(1931. MÁRCIUS 19.)

I. cikk. 1. A két állam függetlenségének teljes körű fenntartásával és harmadik államok iránti kötelességeik teljes tiszteletben tartásával a szerződés az európai gazdasági viszonyok regionális egyezmények útján történő újjáalakítása kezdetét jelenti.

2. A két fél a szerződésben kötelezően késznek nyilatkozik arra nézve, hogy bármely országgal is, annak kívánságára, tárgyalásokat kezdjen hasonló értelmű szabályozásról.

¹⁵⁷ 1930-ban Curtius német külügyminiszter és von Bülow államtitkár nagy lendülettel fogott hozzá a Német Birodalom Délkelet-Európa iránti ismét aktívabb politikájához. Szerintük az események kedvezőek voltak, mert a gazdasági nehézségek miatt a Balkán-térségben a nyomozó gazdasági nehézségek miatt már több terv készült a lehetséges állami összefogásról. Néhány tervben Ausztria és Magyarország is szerepelt. Az alpesi köztársaság ilyen délkeleti kapcsolata a korábbiakhoz hasonlóan nem állt Németország érdekében, ezért Ausztria szorosabb magához láncolásához a politikai és gazdasági együttműködés új formáit kereste.

Mivel a kétoldalú áruforgalomban a kölcsönös legnagyobb kedvezmény elve már megvalósult, új utakat kellett keresni. Curtius és von Bülow már egyedül a délkelet-európai nemzeti érdekek alapján is alkalmas alternatívának tartotta a német–osztrák vámuniót. Hasonló elképzeléseket fontolgattak Ausztriában is. Az elképzelést hivatalosan először 1930 februárjában Schober osztrák kancellár berlini látogatásakor hozta szóba. Akkor abban állapodtak meg, hogy a vámunió kérdése tovább vizsgálendő, mielőtt konkrét tárgyalásokat kezdenének. Hiszen a genfi jegyzőkönyvek továbbra is érvényben voltak, s nem lehetett kétséges a nagyhatalmak – különösen Franciaország és néhány közép- és kelet-európai ország – elutasító magatartása, ha a tervek idő előtt nyilvánosságra jutnának.

Ettől függetlenül a német külügyminiszter és államtitkára szisztematikusan folytatták a vámuniós tervek kidolgozását, s megszerezték hozzá Brüning kancellár szimpátiáját is. Főleg Bülow érvelt többször azzal, hogy a vámunió hidat alkot a dunai államok felé a német nagyhatalmi pozíció kiépítésére. Kiindulópontként kihasználta néhány értékesítési nehézséggel küzdő délkelet-európai ország agrár-vámkedvezmények iránti törekvését a német piacon. Úgy vélte, hogy éppen értékesítési gondjaik kényszerítik a térség országait a vámunióhoz való csatlakozásra. A belépési hullám olyan dinamikát váltana ki, amelyben a balti államok is gazdasági közeledésre törekednének a gazdasági blokk felé. Ilyen lépés pedig átkarolná Lengyelországot és feltehetően engedelményekre készítené a keleti német határok ügyében. A nagy közép-európai gazdasági blokk végül Franciaországot is rákényszerítené, hogy tárgyalásokat kezdjen Németországgal hasonló tervezetekről.

A Külügyi Hivatalban 1930–1931-ben keringő elképzelések egyértelműen mutatták, hogy nem múltak feledésbe az első világháború idejéből származó régi *Mittleuropa*-tervek, sőt éppen ellenkezőleg: a külpolitikai cselekvési szabadság visszaszerzése után – a rajnai övezet 1929. novemberi kiűritése – ezek új életre keltek.

A német–osztrák vámunió gondolatának szellemi atyja Richard Riedl követ volt, aki 1917–1918-ban a bécsi kereskedelmi minisztérium szekcióvezetőjeként rendkívül aktív szerepet töltött be a gazdaságilag egységes Közép-Európáról folyó tárgyalásokon, s különösen a salzburgi tanácskozásokon. 1927-ben a *Langnamverein* elnökségi ülésén a birodalmi német iparosokat emlékeztette – nagy tetszésnyilvánítás közepette – hazája kereskedelem-politikai jelentőségére a birodalom számára. Más gazdasági szövetségek is a vámunió jelentőségét vitatták a Délkelet-Európával folytatandó kereskedelemben.

II. cikk. 1. Németország és Ausztria vámtörvényben és vámtarifában állapodik meg, amelyet a két vámterületen a szerződéssel megegyezően és annak tartamára léptetnek életbe.

2. A vámtörvény és a vámtarifa módosítása a szerződés időtartama alatt csak a két fél megállapodása alapján történhet.

III. cikk. 1. A két ország áruforgalmában a szerződés időtartama alatt nem alkalmaznak behozatali és kiviteli vámokat.

2. A két kormány a szerződésben megállapodik arról, milyen árukategóriákra és mennyi időtartamra szükséges közbülső vámok kivetése.

VI. cikk. 1. A vámokat a német vámterületen a német vámigazgatás, az osztrák vámterületen az osztrák vámigazgatás szedi be.

2. A szerződés végrehajtása során különkiadások levonása után a beszedett vámokat a két ország közötti elosztási kulcs szerint számolják el.

3. Az erre vonatkozó megállapodásoknál gondoskodnak arról, hogy egyik vagy másik ország zálogjoga ne befolyásolja a vámbevételeket.

VII. cikk. 1. Németország és Ausztria között nem létezik behozatali, kiviteli és tranzittilalom. [...]

IX. cikk. 1. A szerződés hatálybalépése után a két kormány mindegyike elvileg megőrzi jogát arra, hogy harmadik országokkal kereskedelmi szerződéseket kössön.

2. Harmadik államokkal folyó ilyen tárgyalások során a német és az osztrák kormány ügyel arra, hogy a másik fél érdekei ne kerüljenek ellentmondásba a megkötendő szerződés tartalmával és céljával.

3. Amennyiben harmadik államokkal fenntartott kereskedelmi viszonyok egyszerű, gyors és egyenlő szabályozás érdekében célszerűnek és lehetségesnek tűnik, a német és az osztrák kormány közösen folytatja a harmadik államokkal kötendő kereskedelmi szerződési tárgyalásokat. Azonban Németország és Ausztria ebben az esetben is külön kereskedelmi egyezményt ír alá és ratifikálja azt, s csupán a harmadik állammal aláírt ratifikációs okmányok egyidejű kicseréléséről állapodnak meg. [...]

XI. cikk. 1. A szerződés zökkenőmentes végrehajtása érdekében a két fél paritásos összetételű döntőbizottság felállítását tervezi. [...]

A két ország vámuniós tárgyalásaira Schober osztrák kancellár tett javaslatot. Mivel a szakértők 1930 nyarán megállapodtak a vámuniós szerződés alapjairól, Schober szeptember 11-én a Briand-terv genfi tárgyalásain kijelentette, hogy elsősorban regionális megállapodásokkal kellene kezdeni Európa egyesítését. A részletes tárgyalások 1930–1931 fordulóján kezdődtek, s Curtius német külügyminiszter 1931. március 3–5-i látogatásával zárultak. A két ország külügyminisztere előtte megszondázta a nemzetközi külpolitikai légkört, de diplomáciai kirendeltségeiktől nem kaptak semmiféle figyelemztetést.

Az 1931. március 19-én meghirdetett német–osztrák vámuniós tervezet a két ország önálló gazdaságpolitikáját és autonóm vámigazgatását helyezte kilátásba. A nemzetközi szokásjog szerint ezzel megsértették a kereskedelmi szerződésekből szokásos legnagyobb kedvezmény záradékát, illetve az Ausztriára vonatkozó határozatok végrehajtását. A vámunió tervezete Franciaország, Csehszlovákia és Olaszország kollektív fellépését váltotta ki. Nagy-Britannia visszafogottan reagált és a jogi helyzet tisztázását helyezte kilátásba a Népszövetség keretén belül. Végül a két ország visszavonta vámuniós tervezetét, s a hágai döntőbíróság 8:7 arányban a tervezetet összegegyeztetetlennek ítélte a saint-germaini szerződéssel és az 1922. szeptember 9-i első genfi jegyzőkönyvvel.

3. Ha a két kormány valamelyike úgy véli, hogy a döntőbizottság határozata [...] gazdaságának létfontosságú érdekeit sérti, a szerződés hathavi határidővel bármikor felmondható. [...]

XII. cikk. 2. A szerződés egyévi határidővel bármikor, első alkalommal azonban – fenntartva a XI. cikk 3. bekezdésének határozatát – a hatálybalépést követő év leteltével felmondható. [...]

(In: Németh István [összeállította]: *Németország nemzetközi szerződései 1918–1945. Dokumentumgyűjtemény.* Universitas Kiadó, Budapest, 1994. 91–92.)

*SZERZŐDÉS A NÉMET BIRODALOM ÉS AUSZTRIA KÖZÖTT VÁM- ÉS KERESKEDELEMPOLITIKAI VISZONYAIK ÖSSZEANGOLÁSÁRÓL**(HIVATALOS KÖZLEMÉNY)**(1931. MÁRCIUS 24.)*

Az osztrák és a német kormány külügyminiszterek levélváltása (1931. március 19-től) révén kifejezték egyetértésüket, hogy országaik vám- és kereskedelempolitikai viszonyainak kiegyenlítéséről folyó tárgyalások nyomán az alábbi irányelvek alapján és azok keretében szerződést kössenek:

I.

1. A két állam függetlenségének teljes mérvű fenntartása és a harmadik államokkal szemben vállalt kötelezettségeik maximális tiszteletben tartása mellett a szerződés azt a célt szolgálja, hogy a regionális egyezmények révén megtegyék az első lépést az európai gazdasági viszonyok újjárendezéséhez.

2. A szerződésben mindkét fél külön kötelezettséget vállal, hogy tárgyalások révén minden más állammal, amelyik ezt kívánja, ugyanilyen szabályozásban állapodik meg.

II.

KÖZÖS VÁMTÖRVÉNY ÉS KÖZÖS VÁMTARIFA

1. Németország és Ausztria vámtörvényben és vámtarifában állapodik meg, amelyek mindkét vámterületen egyformán, a szerződéssel együtt és annak időtartamára léptetendők életbe.

2. A vámtörvény és a vámtarifa módosítása a szerződés időtartama alatt csak a két fél megegyezésén alapulva hajtható végre.

III.

A BEVITELI ÉS KIVITELI VÁMOK MEGSZÜNTETÉSE

1. A két ország közötti áruforgalomban a szerződés időtartama alatt nem vehetők ki beviteli és kiviteli vámok.

2. A két kormány a szerződésben állapodik meg arról, szükség van-e közbülső vámokra, s ha igen, mely árukategóriákra és mennyi időre vonatkozóan.

IV.

A két kormány a szerződésben megállapodik a közbülső forgalom ideiglenes szabályozásáról az áruforgalmi adó és áruk tekintetében, amelyek esetében az egyik vagy másik államban monopóliumhelyzet vagy fogyasztási adók állnak fenn.

V.

ÖNÁLLÓ VÁMIGAZGATÁS

1. A két ország vámigazgatása a másik országtól független, s csak saját kormánya alá tartozik. Mindegyik ország saját vámigazgatásának költségeit viseli.
2. A két kormány a fenti alapelv teljes mérvű figyelembevételével, technikai jellemű különleges intézkedések révén gondoskodik a vámtörvény, a vámtarifa és egyéb vámelőírások azonos végrehajtásáról.

VI.

1. A vámokat a német vámterületen a német vámhivatal, az osztrák vámterületen az osztrák vámhivatal veti ki.
2. A szerződés végrehajtásából eredő külön költségek levonása után a behajtott vámok összegét a két ország között elosztási kulcs alapján számolják el.
3. Az erről szóló megállapodások során gondoskodnak arról, hogy az egyik vagy másik ország vámbevételekre vonatkozó zálogjogai ne csorbuljanak.

VII.

A BEVITELI-, KIVITELI- ÉS TRANZITTELALMAK FELOLDÁSA

1. Németország és Ausztria között nem létezhetnek beviteli-, kiviteli- és tranzit-telalmak. A szerződésben a lehető legnagyobb pontossággal fel kell tüntetni azokat a kivételeket, amelyek a közbiztonság és a közegészségügy okán, vagy más okból szükségesnek bizonyulnak.
2. A két kormány a Németország és Ausztria között 1924. július 12-én megkötött állatjárványügyi megállapodása helyett, amilyen gyorsan csak lehet, de legkésőbb ezen szerződés életbelépésétől számított egy éven belül új megállapodást köt és léptet hatályba, amely Németország és Ausztria között az állatok és állati termékek szállítását ugyanolyan feltételek mellett és ugyanolyan előírások szerint szabályozza, mint amelyek a Németországon és Ausztrián belüli forgalomra érvényesek.

VIII.

A szerződésben a jelenleg érvényben lévő német–osztrák kereskedelmi szerződés idevágó pontjai alapján kell szabályozni azokat a jogokat, amelyek az egyik fél természetes vagy jogi személyeit a másik fél területén letelepedésre, iparűzésre és adózásra vonatkozóan megilleti. Ugyanilyen alapon rendelkezni kell a kétoldalú vasúti és hajózási forgalomról is.

IX.

HARMADIK ÁLLAMOKKAL KÖTENDŐ SZERZŐDÉSEK

1. A két kormánynak a szerződés életbelépése után is megmarad azon alapvető joga, hogy harmadik államokkal külön kereskedelmi szerződést kössön.

2. A harmadik országokkal folytatott ilyen jellegű tárgyalások során a német és az osztrák kormány ügyel arra, hogy a másik fél érdekei ne sérüljenek jelen szerződés tartalmát és céljait illetően.

3. Amennyiben a harmadik államokkal létesítendő kereskedelmi viszonyok egyszerű, gyors és egyenlő szabályozásának érdekében célszerűnek és lehetségesnek tűnik, a német és az osztrák kormány kereskedelmi szerződések megkötéséről közösen tárgyal harmadik államokkal. Németország és Ausztria azonban ebben az esetben is önállóan írja alá és ratifikálja kereskedelmi szerződését, és kölcsönösen csupán a ratifikációs okmányok harmadik állammal történő egyidejű kicseréléséről állapodnak meg.

X.

VALAMENNYI KERESKEDELMI SZERZŐDÉS FELÜLVIZSGÁLATA

A két kormány idejében megteszi a szükséges intézkedéseket, hogy a jelenleg érvényben lévő, Németország és Ausztria által harmadik államokkal megkötött kereskedelmi szerződéseit, amennyiben vámtételek megkötéseit tartalmazzák, vagy amennyiben a jelenleg még fennálló beviteli és kiviteli tilalmak végrehajtását és egyéb áruforgalmat érintő előírást csorbítanak, egymással és az itt megkötendő szerződés tartalmával és céljaival összhangba hozzák.

XI.

DÖNTÉSI ELJÁRÁS

1. A szerződés súrlódásmentes végrehajtása céljából elő kell írni benne egy teljesen paritáson alapon álló, a két fél képviselőiből álló döntőbizottság felállítását, amelynek a következő feladatokat kell ellátnia:

a) A szerződés értelmezése és végrehajtása tekintetében a két fél között felmerülő nézeteltérések döntőbírói elsimítása;

b) a megegyezés elősegítése olyan esetekben, amikor a szerződés külön megállapodást ír elő a két fél között, vagy a szerződés tartalma szerint az egyik fél szándékainak megvalósítása a másik fél hozzájárulásától függ, s a két fél nem tud megegyezni.

2. A döntőbizottság döntése a fentebb az a) és b) pont alatt felsorolt esetekben mindkét fél számára kötelező érvényű. A döntéshez elegendő a szavazattöbbség; azonos számú szavazat esetén a bizottság elnökének szavazata dönt. A mindenkori

elnök kiválasztását a szerződésben a teljes paritás alapelvének megfelelően kell szabályozni.

3. Ha az egyik kormány úgy véli, hogy a döntőbizottság határozata az 1. b) pont alatt felsorolt esetek egyikében gazdasága elemi érdekeit sérti, akkor a szerződést hat hónapos határidőn belül bármikor felmondhatja. Egy ilyen szerződésbontás a lentebb a XII. 2. pontban előírányzott első hároméves periódusban is megengedett.

XII.

1. A megkötendő szerződést ratifikálni kell és a szerződésben meghatározott idő után, amely a

ratifikációs okmányok kicserélésekor indul, életbe kell lépnie.

2. A szerződés egyéves határidővel bármikor felmondható, először azonban – a XI. 3. pontban lefektetett határozat kivételével – csak a hatálybalépéstől számított harmadik év leteltével.

3. A szerződés felbontása csak a felbontást kezdeményező ország törvénye alapján történhet.

(In: Gratz Gusztáv: *A német–osztrák vámunió kérdéséhez*. Magyarország Közép-európai Intézete, Budapest, 1931. 23–26.)

*SZAKÉRTEKEZLET A KÖZÉP-EURÓPA INTÉZETBEN A NÉMET-
OSZTRÁK VÁMUNIÓRÓL**GRATZ GUSZTÁV¹⁵⁸ ELNÖK BEVEZETŐ ELŐADÁSA*

(1931. MÁRCIUS 30.)

A Németország és Ausztria között létrehozandó új gazdasági viszony irányelveinek közzététele méltóan nagy feltűnést keltett világszerte és nem utolsósorban Magyarországon is, amelynek kereskedelmi forgalmában éppen e két ország jelentős szerepet játszik. Tisztában kell lennünk azzal, hogy ha ezen irányelvek alapján Németország és Ausztria között tényleg létrejön a tervezett vámunió, ez esetleg fordalmat jelent az európai kereskedelem-politika terén: jelenti egy régi kereskedelem-politikai irány letűnését és egy új irány hajnalhasadását. [...] Immáron nem tartható fenn a mereven alkalmazott legnagyobb kedvezmény elve, amely a háború kitöréséig a kereskedelem-politika alapját képezte, mert megakadályozza a nagyobb európai gazdasági területek kialakulását. Ezt pedig az általános világgazdasági fejlődés már a háború előtt szükségessé tette, és azóta még szükségesebbé vált abban az arányban, ahogy a nagy amerikai gazdasági terület a maga termelési erejét mind hatalmasabban ki tudta bontakoztatni. [...] Nagy általánosságban persze ismeretes volt, hogy Németország és Ausztria valamilyen bensőségebb gazdasági kapcsolatra törekszik, sőt ezt osztrák részről kifejezetten hangoztatták akkor is, amikor az új magyar-osztrák kereskedelmi szerződéses tárgyalások megindultak. [...]

Az első kérdés, amelyet szemügyre kell vennünk az, van-e kilátás arra, hogy a két kormány irányelvei alapján valóban létrejöjjön a vámunió? Ez elsősorban attól függ, hogy a külföld miként fogadja majd e tervet és esetleg milyen lépéseket tesz megvalósulásának megakadályozására, másodsorban attól, hogy a német, illetve osztrák gazdasági körök maguk miként viselkednek a további tárgyalások során.

Ami a külföldet illeti, az ellenakció különösen arra támaszkodhat, hogy a vámunió tervét az Anschluss megvalósítására irányuló lépésnek minősítik. Ismeretes, hogy a békeszerződés megtiltotta az anchlussot, s Ausztriára nézve még a genfi jegyzőkönyv is, amely az osztrák népszövetségi kölcsön felvételekor jött létre. A békeszerződés aligha nyújt módot a tervezett vámunió megakadályozására. [...]

Kérdés, meg lehet-e tiltani a német-osztrák vámuniót a genfi jegyzőkönyv alapján? Ez attól függ, milyen választ ad Ausztria arra az állításra, hogy a tervezett vámunió az ország olyan gazdasági megkötését jelenti, amely függetlenségét is csorbítja. E tekintetben Ausztria hivatkozhat arra, hogy egy három évre szóló és azután felmondható szerződés egyáltalán nem tekinthető olyan gazdasági megkötésnek, amely érinthetné az ország függetlenségét: az egyszerűen csak az ország akaratának bizonyos rövid időre való megkötését jelenti, az ország akaratának rövid időre való

¹⁵⁸ Gusztáv, Gratz (1875–1946): magyar publicista, politikus. 1917-ben magyar pénzügyminiszter. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően 1921-ben Magyarország külügyminisztere. 1924–1938 között a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület elnöke.

megkötése pedig utóvégre majdnem minden nemzetközi szerződésben benne van, és egyáltalán nem jelenti az ország függetlenségének feladását. Arra is válaszolnia kell Ausztriának, hogy a vámunióban nem nyújt-e Németországnak olyan „*kizárólagos előnyöket*”, amelyek alkalmasak függetlenségének csorbítására. Erre Ausztria azt válaszolhatja, hogy három évre adott előnyök nem, még ha kizárólagosak is volnának, nem csorbíthatják maradandóan az ország függetlenségét, továbbá nincs szó kizárólagos előnyökről, mert az egyezményben mindkét ország kinyilatkoztatta azon hajlandóságát, hogy kívánságra minden más országgal hajlandó tárgyalni hasonló természetű szabályozásról. Végül a közöttük létrejött megállapodás gondosan körülírt intézkedésekben biztosítja a két ország függetlenségét, amikor kimondja, hogy a két ország vámügyi igazgatása független marad, s a két ország a jövőben is önállóan köthet kereskedelmi szerződéseket harmadik államokkal, stb. Egyáltalán nem állítható tehát, hogy nehéz lenne Ausztria helyzete, ha a közöttük és Németország között létrejött egyezményeknek a genfi kötelezettségekkel való összeegyeztethetőségét kell bizonyítania. De nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy a kérdést a két állam elleni hatalmi szóval, a két állam ellen fogják eldönteni, de ez egyelőre még nem látszik valószínűnek.

A külföld részéről támasztható nehézségek mellett még egy körülmény akadályozhatja a tervezett vámunió létesítését: a német, illetve osztrák gazdasági érdekeltségek bizonyos köreinek ellenállása. Kétségtelen, hogy a vámunió Ausztriában sok egzisztenciát fog tönkre tenni, többet vagy kevesebbet, aszerint, hogy milyen radikális módon oldják meg a problémát. E fenyegetett egzisztenciák igyekeznek majd szóhoz jutni a vámunió megkötése előtt, és ebből támadhatnak olyan nehézségek, amelyek hátráltathatják a tervezett megállapodásokat. Igaz ugyan, hogy az utolsó tíz évben sok osztrák iparvállalat amúgy is német tulajdonba került és csökkentek a Németország és Ausztria közötti termelési feltételek különbségei. Az osztrák ipar ma már nem dolgozik annyival drágábban a németnél, mint tíz évvel ezelőtt, mert azóta az életmód Németországban is megrágult és a német ipar adóterhekkel, szociális terhekkel, adósságok kamatjaival jobban meg van terhelve az osztrák iparnál. Ám az osztrák ipar mégis hozzászokott ahhoz, hogy – munkaadó és munkás – kényelmesebben dolgozzon, nagyobb apparátussal és kevésbé racionálisan, kisebb takarékossgal és kevésbé megfeszített munkával, s kérdéses, hogy e körülményeket lehetséges lesz-e rövidesen megszüntetni. Ettől függetlenül azonban a nagyobb német gazdaságban és német iparban nagyobb az expanzív erő, mint Ausztriában, és tartani lehet attól, hogy ez a vámfalak leomlása után hirtelen erősen érvényesül az osztrák gazdaság rovására. Nem valószínű azonban, hogy ezeken az aggodalmakon meghiúsulhatna a vámunió terve. Az elmúlt tíz évben Ausztriában olyan erős – nagyjából politikai szempontokra támaszkodó – hangulatkeltés folyt a német-osztrák közeledés mellett, hogy a vámunió elleni aggodalmak is csak félénken és tartózkodóan érvényesülnek. A vámunió formája, amelyet a két ország most tervez, különben is simulékony és alkalmazkodó. Hiszen már most kilátásba helyezték, hogy bizonyos vámok továbbra is fennmaradnak a két ország között. Ezért az osztrák kormány azzal biztatja aggodalmaskodó érdekeltjeit, hogy gondoskodni fog érdekei megvédéséről. [...]

A két állam közötti kapcsolatot két intézkedés jellemzi:

Az egyik az, hogy a két ország között – bár elvben a megállapodás kimondja, hogy az államok sem behozatali, sem kiviteli vámot nem szedhetnek – bizonyos átmeneti vámok fennmaradnak. [...]

Másodszor... mindkét országnak joga lesz arra, hogy külön köthessen szerződéseket harmadik országokkal. Csakis arra kell tekintettel lenniük, hogy e szerződések ne legyenek ellentétesek a Németország és Ausztria közötti szerződés lényegével. [...]

Ha meg akarjuk állapítani az álláspontot, amelyet az új helyzetben a magyar érdekek szempontjából el kell foglalnunk, úgy mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk, mennyiben védhetők meg érdekeink a kereskedelmi politika rendes eszközeivel, illetve módszerei csekély megváltoztatásával. Kényszerítő szükség nélkül Magyarország nem olvadhat fel egy alakulatban, amely függetlenségét és mozgási szabadságát gazdasági téren – és talán nemcsak gazdasági téren – mégiscsak csorbítaná. Ezért, amennyire lehetséges, elsősorban arra kell törekedni, hogy érdekeinket a rendes kereskedelempolitika eszközeivel védjük meg. Hogy ezekkel az eszközökkel a magyar érdekek mennyiben védhetők meg, különbséget kell tennünk azon két szakasz között, amelyben a német–osztrák vámunió létesülése, ha erre sor kerül, lejátszódik. Az első szakasz azon időszak, amelyben a két állam között még bizonyos közbülső vámok átmenetileg fennmaradnak. A másik az, amikor minden vámsorompó megszűnik a két ország között. [...] Kénytelenek vagyunk utóbbi lehetőségre is jó előre felkészülni. E tekintetben jóformán csak két alternatíva között választhatunk. Az egyik a német–osztrák viszonylathoz való csatlakozás, a másik az attól való elzárkózás és az ennek folytán veszendőbe menő piacainknak új piacokkal való pótlása.

Ami a német–osztrák viszonylathoz való csatlakozást illeti, az mezőgazdasági kivitelünk szempontjából előnyösnek látszik, de azért e tekintetben is óvakodni kell az elhamarkodott állásfoglalástól. Korántsem bizonyos, hogy a német agráriusokat egyáltalán rá lehet-e venni arra, hogy beleegyezzenek Magyarország ilyen vámunióba való bevonásához. Az sem egészen bizonyos, hogy még ebben az esetben is számolhatunk-e például szarvasmarháink Németországba való szabadabb beengedésével, amelynek akadályja ismeretesen nem a vám, hanem az állategészségügyi előírások mikéntjének kezelése. [...]

Tekintettel arra, hogy a német–osztrák vámunióba való beolvadás súlyosan érintené iparunkat, amelynek legalábbis időt kell hagyni az új állapotokra való berendezkedésre, s Magyarországnak a német–osztrák tervhez való azonnali csatlakozása amúgy is csak növelhetné a terv megvalósításának politikai nehézségeit [...] a döntés ez irányban még felfüggeszthető, sőt jelenleg talán nem is volna kívánatos semmiféle szempontból sem.

Ha a döntés ideje elérkezik, akkor kell majd állást foglalni abban, akarunk-e csatlakozni a német–osztrák unióhoz és hogy ezt egyszerűen, fenntartás nélkül tegyük-e, ami szerintem német és magyar részről egyaránt nehézségekkel járna, vagy pedig olyan formában, hogy a magunk részéről is preferenciális alapon keresünk valami megállapodást, amelyen a német–osztrák kapcsolat is felépült, és amely lehetővé tenné, hogy a magunk részére fenntarthatassunk bizonyos vámvédelmet [...]

Ha nem akarnánk a német–osztrák vámunióhoz csatlakozni, akkor számolnunk kellene azzal, hogy bizonyos idő múlva kiszorulunk a számunkra nagyon fontos osztrák piacról. Ez esetben igyekeznünk kellene ezt a piacot mással pótolni. [...] E tekintetben a dolgok mai állása szerint leginkább Csehszlovákia jöhetne számításba, de sok más politikai és gazdasági nehézségtől eltekintve teljes értékű kompenzációt itt sem találhatnánk.

(In: *A német–osztrák vámunió kérdéséhez. Dr. Gratz Gusztáv elnök referátuma és annak megvitatása.* Magyarország Közép-európai Intézete. Közlemények 2. Budapest, 1931. 3–12.)

HANTOS ELEMÉR¹⁵⁹ DR. NY. KERESKEDELEMÜGYI ÁLLAMTITKÁR
HOZZÁSZÓLÁSA

(1931. MÁRCIUS 30.)

[...] A közép-európai mozgalom szempontjából, amely alatt a közép-európai államok gazdasági és kulturális közeledésére irányuló törekvéseket értjük, a német–osztrák vámunió terve haladást vagy visszaesést jelent aszerint, hogy abban egy nagyobb gazdasági terület kialakításának magvát vagy pedig a nemzeti elzárkózás hatékonyabb formáját látjuk.

Érthető, hogy a mostani német–osztrák kezdeményezés a közvetlenül érdekelt országok határain túl is széles körökben örömet keltett, hiszen az első vámsorompó leomlását jelenti a háború óta. Az első fecske, amely egymagában ugyan még nem jelent nyarat, de előhírnöke lehet jobb időknek.

A közvélemény meleg érdeklődésével szemben áll a hűvös fogadtatás, amelyre a terv diplomáciai körökben talált, főleg azért, mert meglepetésszerű bejelentése újabb csorbát ejtett a diplomácia „jól értesültségén.”

A megegyezés tervezete a diplomáciai presztízis sérelmén túlmutató érzékenységet váltott ki azon országokban, amelyek az Anschlussnak a tervezett formában való megvalósításától politikai tekintélyüket vagy gazdasági érdekeiket féltik. Ezek az országok az 1922. évi genfi jegyzőkönyvre való hivatkozással jogellenesnek mondják a német–osztrák megállapodást, mivel az említett okirat 1. szakasza értelmében Ausztriának tartózkodnia kell minden olyan megállapodástól, amely veszélyezteti gazdasági önállóságát. A német–osztrák *Zollverein* leglelkesebb hívei még a közel-múltban is megvalósítása feltételeként a genfi megállapodás revízióját jelölték meg.

Német felfogás szerint azonban a genfi jegyzőkönyvek érvénye csak állandó viszonyra vonatkozik, már pedig az inkriminált szerződés csak időleges hatályú és létrejötte után három évvel felmondható.

A szerződés merevségét lényegesen enyhíti még az a rés is, amelyet a többi államok csatlakozására nyitva hagy. Igaz, hogy e csatlakozást csupán a német–osztrák megegyezés végleges létrejötte, tehát hatályba lépése után tervezik, de elvileg a regionális vámrendszer hatálya más államokra is kiterjeszthető.

A más államokkal való megegyezést megkönnyíthetné az is, hogy a tervezett vámrendszer nem átmenet nélküli vámuniót céloz, hanem közbülső kiegyenlítő vámokat tervez ott, ahol egyes árukategóriák védelme azt kívánatosá teszi. Ilyen vámvonalra nemcsak a Németországnál gyengébb gazdasági erejű utódállamok részéről van szükség, hanem bizonyos esetekben Németország szempontjából is, hiszen a német–osztrák tervezet legkésőbb egy évvel hatályba lépte után megszüntetné a 740 kilométeres határvonalon az állategészségügyi ellenőrzést, amelyet Németország a csatlakozó államokkal szemben aligha fog feladni. [...]

¹⁵⁹ Hantos Elemér (1881–1942): közgazdász, egyetemi magántanár, pénzügyi vezető. 1916-ban politikai államtitkár, 1918-ban a Postatakarékpénztár elnöke, 1924-ben a Népszövetség gazdasági szakértője. Több közép-európai integrációs szervezet alapítója és nemzetközi folyóiratok szerkesztője, jogi és közgazdasági szakíró.

Ha sikerül Közép-Európa kátyúba ragadt szekerét a német–osztrák egyezmény-nyel kiszabadítani, akkor vitathatatlan a bátor kezdeményezés érdeme. Bármint dőljön is el a kérdés politikai és jogi része, felvetésének meg volt az a haszna, hogy új lökést adott a holtpontra jutott közép-európai kereskedelmi politikának, amely hatóerejét nem veszíti el addig, amíg a szőnyegre került tervet nem váltja fel egy nagyobb és jobb elképzelés.

A nagyobb koncepció a német–osztrák vámegyesülés közép-európai kialakítása. Ez a nagyobb közép-európai békekoncepció két pilléren nyugszik. Egyfelől Franciaország és Németország gazdasági kibékülésén, másfelől az osztrák–magyar utód-államok gazdasági összefogásán. Németország így Közép-Európa gazdasági békéjének összekötő hídja. Németország a tervezett szerződéssel csak a híd egyik végét horgonyozta le. A másik ma még a levegőben lóg. De a német–osztrák egyezmény módot nyújt a másik rész megrogzítására is, amikor Ausztriával együtt kötelezi magát arra, hogy „*minden más országgal, annak kívánságára hasonló szabályozás céljából tárgyalásokba bocsátkozik.*”

Ha tehát az európai diplomácia azon része, amely az egyezményben a genfi jegyzőkönyvekben vállalt kötelezettségek Ausztria részéről való megsértését látja, a negáció helyett pozitív megoldásra törekszik, akkor a német–osztrák kezdeményezés alapjára helyezkedve javasolhatja, hogy a szerződő felek, mielőtt a tervezett vámszövetséget életbe léptetnék, nyújtsanak lehetőséget más, részt venni szándékozó államoknak is a szervezethez való csatlakozásra. Itt elsősorban Franciaország feladata lenne az egész Európa által áhított megértést létrehozni, továbbá az utódállamoknak adatnék meg a lehetőség, hogy helyzetüket az új alakulattal szemben tisztázzák, mielőtt annak nyomása rájuk nehezedne. Mert Bécsnek mint Közép-Európa gazdasági hídfőjének német részről való egyoldalú elfoglalása – bármennyire is indokoltnak tűnik nemzeti szempontból – egyetlen államra nézve sem lehet közömbös, de legkevésbé nem közömbös magára Ausztriára nézve, amely külkereskedelmi forgalmának 42%-át bonyolítja le az utódállamokkal, míg a Német Birodalommal való kereskedelmi forgalma kerekén 18%-ot tesz ki. Ha nem sikerülne diplomáciai úton békés megegyezésre jutni, s ha a közép-európai összefogás első megmozdulása a Népszövetség vagy nemzetközi bíróság fóruma elé kerülne, ez visszavetné a közép-európai gazdasági gondolatot és még inkább elmérgesítené az egymásra utalt és egymást gazdasági szempontból ideálisan kiegészítő államok viszonyát.

(In: *A német–osztrák vámunio kérdéséhez...* i. m. 14–16.)

BÁRÓ MADARASSY-BECK GYULA DR., A MAGYAR KERESKEDELMI
CSARNOK ELNÖKÉNEK HOZZÁSZÓLÁSA

(1931. MÁRCIUS 30.)

[...] Kétségtelenül le kell szögezni, hogy a német–osztrák gazdasági tárgyalásokat inkább politikai, mintsem gazdasági megfontolások hozták létre, és a közzétételének visszhangja is politikai és nem gazdasági volt. Fájdalmas megállapítás, hogy akkor, amikor Európa súlyosan beteg kapitalizmusa csak az országok egymás közti elzárkózásának leépítésében láthat valamelyes reményt az immár elviselhetetlen gazdasági válság enyhítésére nézve, az első lépés a józan gazdaságpolitikusok által évek óta propagált gazdasági közeledések terén bekerült a politika útvesztőjébe és pedig éppen azon a ponton, ahol ez a politika a legérzékenyebb: a német–francia viszony kérdésében. Éppen ezért az az érzésem, hogy a német–osztrák lépés rendkívüli jelentősége ellenére a politikai szempontok e kérdésben feltétlenül elhomályosítják a gazdasági szempontokat és előreláthatólag ez az első megállapodás, még ha a francia ellenállással szemben meg is valósulna, nem lesz alkalmas arra, hogy a további egészséges fejlődés bázisát alkossa.

E kérdésben Magyarország helyzetét különösen súlyosnak tartom. Ausztria túl van nemzeti kölcsönén, Románia tíz nappal ezelőtt írta alá 150 milliárd frankra szóló megállapodását Párizsban, a 200 milliárdos szerb kölcsön a napokban kerül Franciaországban tető alá. Lengyelország már biztosította legsúlyosabb hiteligényeit, csak éppen mi maradtunk elintézetlenek a mai napig az annyszor beígért nagy nemzeti kölcsönrel. Magyarország állásfoglalását tehát, ha arra kerülne a dolog, ez a hitelszempont is súlyosan veszélyeztetné, mert a megoldás felé úgyis annyira nehezen vezető kérdést a német–osztrák blokkal való tárgyalások megindítása súlyosan veszélyeztetné. Ha viszont sikerül a német–osztrák gazdasági unió és kívül maradunk, legalábbis kétséges a beharangozott magyar–német és magyar–osztrák gazdasági tárgyalások sorsa és legalább is fennáll a veszély, hogy főleg az élőállat kivitelének kérdésében a német határok már Hegyeshalomnál kezdődjenek.

A végtelenül bonyolult diplomáciai helyzet, amely elsősorban a német–osztrák megegyezés közzététele, másodsorban az agrárállamok közös konferenciája, a Csehországgal való kapcsolatunk és mindezen kérdések politikai, lélektani és gazdasági függvényei révén ma létrejött, a legsúlyosabb probléma elé állítják a magyar gazdasági külpolitikát. A magyar kormány sohasem állt nagyobb felelősség terhe alatt, mint most, amikor rövid lélegzetű lehetőségek kihasználása, pillanatnyi helyzetek felismerése életbe vágó következményekkel dönthetik el az ország legközelebbi jövőjét. Ilyen körülmények között ma még nem tartanám helyesnek a Közép-európai Intézet határozott állásfoglalását.

(In: *A német–osztrák vámunió kérdéséhez...* i. m. 16–17.)

A FRANCLIA „PLAN CONSTRUCTIF”¹⁶⁰

(1931. MÁJUS 16.)

I. Preferencia az agrárállamok részére

A preferenciák a vámviszátérítés rendszerében valósulnak meg, tehát a vámok nem változnak.

II. Ipari kartellek

A dömping elkerülésére törekedve e területen is vámcsökkentéseket kell alkalmazni vámviszátérítés révén, amely a kartellvezetés származási bizonyítványa alapján történik. A kartelltárgyalások lassúságára vonatkozó kifogásokkal szemben arra utalnak, hogy a német–osztrák vámunióról folytatandó tárgyalások legalább ugyanennyi idővesztéssel járnának. A kartellmegállapodások végrehajtására nemzetközi

¹⁶⁰ A párizsi kormány ellenintézkedéseibe tartozott a François-Poncet által kidolgozott „*plan constructif*”, amely taktikailag az osztrákok visszalépését igyekezett megkönnyíteni. A népszövetségi delegációknak 1931. május 16-án Genfben átadott 24 oldalas javaslat Ausztriát és a délkelet-európai országokat célozta meg. Kereskedelempolitikai vonatkozásban az eladók és vásárlók közötti kartellek alakítását irányozta elő a délkelet-európai agrártermékek és bizonyos iparcikkek értékesítését megkönnyítendő. Határozottan kinyilvánították, hogy hat ország (a Német Birodalom, Ausztria, Csehszlovákia, Olaszország, Svájc és Franciaország) vámkedvezményeket nyújt a délkelet-európai államoknak. Mivel Franciaország protekcionista gazdaságpolitikája és saját gabonaszükségletének megtermelése miatt kevésbé volt alkalmas hatékony szerepet vállalni a gazdasági válság leküzdésében, ígéreteiből tűnt megzavart gazdasági hitelígérete, amelynek megvalósítása azonban elmaradt.

A „*plan constructif*” Nagy-Britanniában nem váltott ki különösebb tetszést; főleg a legnagyobb kedvezmény elvének ismételt megsértését kifogásolták, s a védővámok leépítését sürgették.

Május 7-én Coulondre gazdasági háború kirobbantásával fenyegetőzött, amely még súlyosabb helyzetbe hozná Európát és a két vámuniós országot. A következő napokban összeomlott a bécsi *Österreichische Creditanstalt*, miután a franciák kivonták tőkéjüket és a német bankok leállították kifizetéseiket. A gazdasági válság pénzügyi válsággal tetézve katasztrófaszakaszba érkezett.

1931 őszen Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter nyilvánosságra hozott gazdasági egységesítési terve Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország vámszövetségének létrehozására irányult, amellyel a monarchia legfejlettebb területei kapcsolódtak volna össze. A röviddel később végrehajtott pontosítás szerint Beneš nem gondolt konföderációra, csak preferenciarendszerre, amely később vámunióba torkollhatna. Majd az újabb módosítások során csehszlovák részről Olaszország támogatását is kérték.

Ausztriában elutasítottak minden Németország nélküli megoldást, s a hármas együttműködésben ráadásul a Habsburg-restauráció lehetőségétől tartottak. Magyarország felvételének feltételül pedig a Felvidékről való lemondást állították; magyar részről azonban a *status quo* elismerése nem lehetett vita tárgya.

Mivel az olasz kormány évek óta az olasz–magyar–osztrák együttműködés tervzetén dolgozott, érthető gyanakvással figyelte a magyar–osztrák–csehszlovák kísérletet. Az 1932. január közepén Rómában tárgyaló Bethlen István korábbi miniszterelnök is a magyar–olasz–osztrák vámuniós együttműködés mellett állt ki. A néhány nap múlva kirobbant osztrák kormányválság következtében francia kívánságra lemondott Johannes Schober németbarát alkancellár. Ezután az osztrákok közölték Bethlennel és Mussolinivel, hogy a vámunió megvalósítására nem látnak lehetőséget.

Beneš gazdasági tervét Németország is ellenezte, s a német politikusok tisztában voltak a német piac kényszerítő erejével, azzal, hogy Ausztria és Magyarország ipari és mezőgazdasági terményeinek elhelyezésére a szűk csehszlovák piac nem elégséges.

konferenciát vagy a gabonaértékesítési bizottsághoz hasonló tanulmányozó bizottságot kell felállítani.

III. Ausztria különleges helyzete

Ausztria különlegesen súlyos helyzetét az ország legfőbb termékelvevő államainak közös tanácskozásával kell megszüntetni, amelynek során az Ausztriának nyújtandó előnyök az egyes államok esetében eltérőek lehetnének (például vámtarifa-csökkentések vagy szállítási könnyítések, stb.) Az esetleg Ausztria részéről megkövetelt ellenszolgáltatások nem lehetnek preferenciaintézkedés jellegűek. E vonatkozásban is különösen hangsúlyozzák a segélyintézkedések átmeneti jellegét.

IV. Nemzetközi hitelsegély

Az agrárhiteleken kívül kilátásba helyeztek pénzügyi célú kölcsönöket, vagy közmunkák finanszírozását, s az érintett ország beadványának intézését a Népszövetség bizottsága végzi. Utalás történt a Franciaország Bankja vezetésével létrehozandó francia bankcsoportra, amely középlejártú hiteleket nyújt. A terményfinanszírozás kiépítése.

(In: PA AA (B), R 96464. Weizsäcker távirata Genfből a Külügyi Hivatalnak. 1931. május 16.)

*A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA 1934. FEBRUÁRI ÖNVÉDELMI
HARCAI¹⁶¹*

OTTO BAUER BESZÉDE A SZOCIÁLDEMOKRATA
PÁRTKONGRESSZUSON

(1933. OKTÓBER 14.)

[...] Ez egy olyan kormány, amely mögött [...] talán még a nép egynegyede sem áll, ennél fogva valójában egy olyan kormány, amely semmi másra nem tud támaszkodni, mint a csupasz erőszakra. [...] Ilyen helyzetben, amikor az ellenfél azt hiszi, hogy mindent megtehet, amikor azt hiszi, hogy ezt az egész osztrák pártot, ezt a régi, harcedzett munkásságot egyszerűen megfoszthatja mindentől, hogy holnap egy tollvonással elveheti tőle az általános választójogot,¹⁶² csak azért, mert néhány száz

¹⁶¹ Az 1930-as évek első felében Ausztriában sajátos helyzet alakult ki: a nemzetiszocialisták a náci Németországhoz való csatlakozást hirdették, az ausztrófasiszták viszont külpolitikai téren a fasiszta Olaszország, Mussolini felé orientálódtak, s az Anschluss számos okból elleneztek. Az ausztrófasiszták, akiket a fegyveres honi véderőszervezetek (*Heimwehr*) és az uralkodó Keresztényszocialista Párt Dollfuß-szárnya képviselt, kihasználták azt a körülményt, hogy az osztrák nép többsége elutasítja a nemzetiszocializmust; azzal az ürüggyel, hogy Ausztria függetlenségét védelmezik, kiiktatták a parlamentáris demokráciát és diktatórikus hatalmat vezettek be a monarchista időkből fennmaradt egyik törvénycikk segítségével. A diktatúrába vezető út mindinkább láthatóbbá vált, amely az 1933 szeptemberében a „*töröktől való megszabadulás*” 1683. évi eseményeire emlékezve és a katolikusok egyidejűleg rendezett ünnepségén is megmutatkozott. Dollfuß kancellár kijelentette, hogy a hivatásrendi államnak erős autoritatív vezetéssel kell rendelkeznie. Az utolsó lépés során a munkásotthonokban fegyverek után kutattak, s a politikai ellenfelek számára Wöllersdorfban felállították az internáló táborát. A katolikus egyház és Olaszország támogatásával egy utolsó összecsapásra készültek a szociáldemokrácia ellen. 1934. február 11-én Emil Fey, a *Heimwehr* vezetője és belügyminiszter a Groß-Enzersdorfban rendezett gyűlésen bejelentette: „*Holnap munkához látunk és alapos munkát végzünk*”.

A szociáldemokrata pártvezetés tartózkodóan reagált, de a *Schutzbund* linzi vezetője, Richard Bernaschek határozott cselekvést sürgetett. Amikor a *Heimwehr* február 12-én reggel fél hétkor fegyverek után akart kutatni a linzi Hotel Schiffben, a *Schutzbund*isták védekeztek, s egy néhány napos polgárháború kezdődött. Az összetűzések központja a felső-ausztriai és a felső-stájerországi iparvidék, s Bécs volt, ahol számos községi létesítményben harcoltak. A hónapok óta tartó letartóztatási hullám révén meggyengített *Schutzbund* négynapos harc után alulmaradt a katonaság és a kitűnően felfegyverzett *Heimwehr* túlerejével szemben, amely tüzéséget is bevetett. A vereséget a hiányzó koordináció és a megghiúsult általános sztrájk okozta. A *Schutzbund* vesztesége 200 halott és 300 sebesült volt, amelynek tagjai Európában az elsők között kockáztatták életüket a fasizmus elleni harcban. Számos vezető szociáldemokrata (Otto Bauer, Julius Deutsch és mások) a szomszédos Csehszlovákiába menekült, több mint ezret letartóztattak és internáltak, kilencet halálra ítélték és kivégeztek, közöttük a súlyosan sebesült Karl Münichreiter, a fiatal bécsi tűzoltót, Georg Weisselt és Koloman Wallischt, a stájerországi *Schutzbund* vezetőjét. A szociáldemokrata pártot és szervezeteit feloszlatták és betiltották. A párt Brnóban lévő külföldi irodája továbbra is halogató, reformista politikát folytatott, miközben az országban maradt Forradalmi Szocialisták az ellenállásban szervezkedtek és együttműködtek a kommunistákkal, akikhez részben ideológiailag is közeledtek.

¹⁶² A férfiak 1907-től gyakorolhatták aktív és passzív választójogukat. A nőkre is kiterjedő általános választójogot a Monarchia bukása és az első köztársaság kikiáltása után, 1919-ben vezették be.

gépfegyverrel rendelkezik, ebben a helyzetben a fasizmushoz vezető úton nincs megállás, ha nem ismerjük fel: egy bizonyos ponton eljutunk egy határig, és aki azt átlépi, számolnia kell azzal, hogy az osztrák munkásság tekintet nélkül minden más megfontolásra harcolni fog. [...]

Ha az ellenfél valóban fasiszta államot akar csinálni ebből az Ausztriából, ha ezt az osztrák szociáldemokráciát,¹⁶³ amely évtizedek óta olyan sokat jelent ennek az országnak és – nyugodtan hozzátehetem – a világnak, valóban el akarja pusztítani és meg akarja semmisíteni: akkor félre a szentimentalizmussal, elég a puhányságból. Akkor harcolni fogunk, de annak tudatában, hogy mit is jelent ez a harc. Akkor tudnunk kell, hogy ez másfajta harc lesz, mint az összes korábbi küzdelem, s hogy nincs többé pardon és kímélet, nem lehet más a döntés, csak a győzelem, vagy elbukunk és hosszú időre eltűnünk! [...]

(In: Maderthaner, Wolfgang: *12. Februar 1934: Sozialdemokratie und Bürgerkrieg*. In: Steininger, Rolf – Gehler, Michael (Hg.): *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bd. 1. 189–192.)

---

¹⁶³Az Osztrák Szociáldemokrata Párt 1889-ben alakult meg, Victor Adler vezetésével. A pártot 1934. február 12-én tiltották be. A *Heimwehr* által kiprovokált „felkelés” kilenc vezetőjét kivégezték.

GUSTL MOSER VISSZAEMLÉKEZÉSE A LINZI SCHUTZBUND
VEZETŐSÉG 1934. FEBRUÁR 11-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL

Bernaschek: „*Védekezniünk kell, különben velünk is az történik majd, mint Németországban. Semmiképp sem hagyhatjuk, hogy Ausztria dicstelenül, ellenállás nélkül letűnjön a színről.*”

Amikor Bernaschek megkérdezte, mi legyen, ha a szociáldemokrata pártvezetőség elutasítaná a harci felhívást, úgy határoztak: „*Dönteni kell a pártvezetőséggel szembe fordulva is.*”

Bernaschek levelében¹⁶⁴ egyebek között ez állt: „*Ma délelőtt tanácskozáásra ültem le öt lelkiismeretes, párthoz hű elvtársunkkal, és valóban érett megfontolás után határoztunk, amely immár megmásíthatatlan... E határozat végrehajtásának érdekében ma délután és az éjszaka folyamán minden rendelkezésünkre álló fegyvert – egész Felső-Ausztriában – készenlétbe helyezzünk, hogy a ma még ellenállásra kész munkásság bármikor megragadhatta azokat. Ha holnap, hétfőn, valamelyik felső-ausztriai városban a rendőrség fegyverek után kutatna, vagy ha a párt, illetőleg a Schutzbund vezetői közül bárkit is letartóztatnak, mi erővel állunk ellen, és az ellenállás folytatásaképpen támadásba lendülünk...*

Elvárjuk, hogy Bécsbe küldendő telefonüzenetünkre [...] a Magad részéről mozgósítod a bécsi munkásságot, egyben megadod a jelt az egész osztrák munkásságnak: ütött a csapás órája...

Ha a bécsi munkásság cserbenhagyyna minket, szégyen és gyalázat reá...”

(In: *Volksstimme*, 1964. február 2. Közli: Reisberg, Arnold: *1934. február. Egy felkelés okai és következményei*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 16.)

¹⁶⁴ Bernaschek levelének kézbesítését vasárnap délután a szociáldemokrata gyermekliga bizalmija, Alois Jalkotzy bécsi községtanácsos vállalta, aki a hét végén szolgálati ügyben Linzben tartózkodott, s részt vett a szociáldemokrata vezetők megbeszélésén. Otto Bauert azonban csak éjfél után érte el, mert moziban volt feleségével. Döbbenet, felháborodva olvasta a levelet, majd a telefon után nyúlt. Hammerstein-Equord kormányfőtanácsos, Felső-Ausztria biztonsági főnöke február 12-én hajnali 2 órakor a Szociáldemokrata Párt telefonjait ellenőrző postai tisztviselőntől értesült egy rejtélyes telefonüzenetről, amely így hangzott: „*Ernst és Otto beteg. Vállalkozást elhalasztani.*” A telefonbeszélgetés Bécs és a linzi szociáldemokraták Hotel Schiff-beli tartományi titkársága között zajlott. Hammerstein-Equord a linzi rendőrfőkapitánnyal egyetértésben úgy határozott, hogy február 12-re a linzi Park Fürdőben tervezett rendőri fegyverellenőrzést kora reggel a Hotel Schiffben végrehajtandó házkutatással kezdik. 7 óra előtt tíz-tíz, rendőrből és bűnügyi nyomozóból álló különítmény tört be az épületbe, amelyet a *Schutzbund* emberei elkeseredetten védelmeztek. A rendőrség a katonaság segítségét kérte, akinek mesterlövésze leterítette Kunzot, a Hotel Schiff géppuskását. A 38 védő háromnegyed 12 tájban adta meg magát..

JOSEPH BUTTINGER AZ 1934. FEBRUÁRI BÉCSI HARCOKRÓL¹⁶⁵

Hétfőn délután és este több mint 20 000 schutzbundista gyülekezett, de e seregnek több mint a fele fegyver és vezető nélkül maradt.

A Szociáldemokrata Párt ellen irányuló fegyveres akcióval mintegy 10 000 schutzbundista szállt szembe, de ők is elszigetelt csoportokban harcoltak, központi vezetésnek, tervnek nyoma sem volt. Ahol a schutzbundisták az állami és fasiszta támadók megjelenése előtt fegyverhez jutottak, mindenütt harcokra került sor. E harcok során azonban a *Schutzbund* csak elvétve indított támadó akciókat. A februári csata tehát aligha volt több mint az államhatalom erőfeszítése az egymástól elszigetelt *Schutzbund*-alakulatoknak a barikádokból és erődökből való kiűzésére, makacs ellenállásuk megtörésére...

[...] Február 12-én délután és a rá következő éjszaka schutzbundisták, sportegyletesek, üzemi munkások, villamosvasúti dolgozók, vasutasok, ifjú frontharcosok, fiatalokruák, tagok és funkcionáriusok tízezrei szaladgáltak ide-oda, hogy megtudakolják: mi is a feladatuk, hol a gyülekezőhelyük, melyik fegyveres csoporthoz csatlakozhatnak...

(In: Reisberg, Arnold: 1934. február. Egy felkelés okai... i. m. 43–44.)

¹⁶⁵ A linzi fegyveres harcok híre néhány perc alatt elérte Bécsset, s néhány üzemben, különösen Floridsdorfban, spontán munkabeszüntetésekre került sor. Február 12-én délelőtt a szociáldemokrata pártvezetőség egy szavazattöbbséggel az általános sztrájk meghirdetése és a *Schutzbund* mozgósítása mellett döntött, de meghagyták, hogy ne kezdjen támadó akciót, s harcba csak ott bocsátkozzék, ahol megtámadják. A *Schutzbund* szervezetei a legtöbb bécsi kerületben csődöt mondtak. A fejtelenséget jellemezte, hogy 11 óra 46 perckor egész Bécsben megszűnt az áramszolgáltatás, s így nem tudták kinyomtatni a Julius Braunthal újságíró által megfogalmazott *Kiáltvány az osztrák néphez* című röpiratot sem.

A szociáldemokrata pártvezetés bizonytalan intézkedéseivel szemben a kormány kíméletlenül, brutálisan leverte a munkások fegyveres ellenállását. Február 12-én már 12 óra 15 perckor fegyverben állt az egész rendőrség, s mozgósították a helyőrséget is. Elhatározták, hogy előbb a belvárost biztosítják a *Schutzbund* ellen, s csak azután támadják meg a felkelőket a külkerületekben. A harcok 13 órakor robbantak ki Ottakringben, a sandleiteni városi lakótelepen. A kormánycsapatok 14 órakor indítottak akciót a Margaretenben fekvő községi épülettömb, a Reumannhof ellen. A harmadik harci front az ottakringi munkásotthonnál húzódott, amelyet a kormánycsapatok csak tűzértségi támogatással tudtak bevenni. Meidlingben is heves harcok folytak. A kormány hat pán-célvonalat is harcba vetett. Simmeringben a munkások támadó harcokat folytattak.

*EMANUEL EDEL¹⁶⁶: AZ ELSŐ BEVETÉSEM A
FUCHSENFELDHOFBAN*

Dolgoznom kellett, hogy ki tudjam fizetni a tandíjat és kaptam egy kisebb ösztöndíjat Tandler¹⁶⁷ professzortól, s nehéz körülmények között éltem. [...] Aztán eljött 1934 februárja. Nem voltam a *Schutzbund*¹⁶⁸ tagja, [...] de felszólítottak a Szociáldemokrata Párt elvtársai, hogy fiatal medikusként álljak rendelkezésre. Az első bevetésem a Fuchsenfeldhofban volt Meidlingben, ahol a harci cselekmények sűrűjében segítettem a többieknek a sebesültek ellátásában. [...] Éppen a törvényszéki orvosi vizsga előtt voltam. Emlékszem, megvolt a vizsgaidőpontom, de a Törvényszéki Orvosi Intézet be volt zárva és odahozták a februári harcosok hulláit. Egy-két napot voltam szolgálatban a sebesülteknél, de a lövéseket még ma is hallom. [...] Ez volt a polgárháború – annak felmérése nélkül akkoriban, hogy ki fog győzni és hogyan alakulnak a dolgok. Én kezdettől fogva inkább pesszimista voltam. Igaz, elégedett voltam, hogy ellenállunk, de a fontosabb az volt, hogy féltünk a fasizmus bármilyen ausztriai formájától és attól, hogy jönnek a nácik. [...] Aztán beléptünk az illegális kommunista pártba, rögtön a februári események után. A szociáldemokrácia politikájáról – ideértve Otto Bauert és az egész mozgalmat – semmit sem tudtunk, az egyetlen, akiben reménykedtünk, Koloman Wallisch¹⁶⁹ volt –, szóval számomra vége volt ennek a politikának. 1934 februárjának barikádjain lettem kommunista [...] Abban reménykedtünk, hogy ténylegesen megakadályozhatunk legalább valamit. A mából visszatekintve talán illúzió volt mindez, de számomra ez volt az egyetlen út. [...]

(In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. *Erzählte Geschichte, Februar 1934*, <http://www.doew.at>)

¹⁶⁶ Edel, Emanuel (1910–1991): osztrák orvos, harcolt a spanyol polgárháborúban, részt vett a francia és a jugoszláv ellenállásban. A háború után rendőrségi orvos lett, később az osztrák ellenállókat és a fasizmus áldozatait tömörítő osztrák szervezet (*Bundesverband österreichischer Widerstandskämpfer und Opfer des Faschismus*) elnöke.

¹⁶⁷ Tandler, Julius (1869–1936): a bécsi szociálpolitika alakítója, az anatómia világhírű professzora. A „vörös Bécs” vezetői a hangsúlyt a társadalombiztosításra, az oktatás- és egészségügyre, valamint a lakásépítési politikára helyezték. A korszerű tanácsi lakások új szint vittek a városképbe.

¹⁶⁸ A *Republikanischer Schutzbund* a szociáldemokraták paramilitáris szervezete. 1923–24-ben jött létre. Az 1934. februári harcok során mintegy kétszáz *Schutzbund*-tagot gyilkoltak meg, több százat letartóztattak.

¹⁶⁹ Wallisch, Koloman (1889–1934): egyike volt a „felkelés” kilenc kivégzett vezetőjének. A magyar származású szociáldemokrata munkásvezér a tanácskomány bukása után menekült Ausztriába.

*A BÉCSI RENDŐR-FŐKAPITÁNYISÁG JELENTÉSÉBŐL*¹⁷⁰

(1934. FEBRUÁR)

Sajnos, a Karl-Marx-Hof megtisztítását hamarosan félbe kellett hagynunk, mivel a fenyegető floridsdorfi helyzet miatt a szövetségi haderő csapatait, a nehéztüzérséget, valamint a biztonsági őrség két, a gyalogsági támadást támogató páncélautóját Floridsdorfba kellett átcsoportosítani. A csapatok kivonása, különösen azonban az obkirchergassei városi épületbeli élénk tevékenység ismét felbátorította a Karl-Marx-Hof schutzbundistáit, akik ismét elfoglalták állásaikat, és a déli órákban megint heves tüzet zúdítottak a heiligenstadti pályaudvar őrszobájára [...]

(In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. *Erzählte Geschichte, Februar 1934*, <http://www.doew.at>)

---

¹⁷⁰ A legnagyobb összecsapásra a Karl-Marx udvarnál került sor. Ez a hatalmas háztömb Döblingben egy kilométer hosszúságú „*báznáros*” volt, ahol a harcok négy napig tomboltak. A munkáslakásokat tarackokkal lőtték. Amikor pedig a kormánycsapatok hozzáláttak a tömb átfésüléséhez, senkit sem találtak, mert a védők fegyverestül földalatti csatornákon át távoztak.

A HIVATÁSRENDI ÁLLAM

A HEIMWEHR ÚN. „KORNEUBURGI ESKÜJE”¹⁷¹

(1930. MÁJUS 18.)

[...] Alapjaiban meg akarjuk újítani Ausztriát! A *Heimwehr* népállamának megteremtésére törekszünk. Minden harcostársunkat rendíthetetlen hitre, áldozatkész együttműködésre és hazaszeretetre szólítunk fel. Magunkhoz akarjuk ragadni a hatalmat, hogy az államot és a gazdaságot az egész nép érdekében átrendezzük. El kell felejtenünk az egyéni előnyöket, a pártköveteléseket és pártkötöttségeket pedig alá kell rendelnünk harci céljainknak, mert a német népközösséget akarjuk szolgálni. Elvetjük a nyugati demokráciák parlamentarizmusát és a pártok uralmán alapuló államot. Helyébe a hivatásrendek önkormányzatának erős államvezetését kívánjuk állítani, amely nem a pártvezérek, hanem a nagy hivatásrendek vezető személyiségeinek és népmozgalmunk letehetségesebb és kipróbált férfijainak kezébe helyezi a hatalmat. Harcolunk a népünket megosztó marxista osztályharcelmélet ellen csakúgy, mint a liberális-kapitalista gazdasági rendszer ellen. A hivatásrendek bázisán meg akarjuk valósítani a gazdasági élet önkormányzatát. Le fogjuk küzdeni az osztályharcot, megvalósítjuk a szociális méltóságot és jogegyenlőséget. A népben győ-

¹⁷¹ A „*korneuburgi eskü*” programszerűen foglalta össze *Heimwehr* céljait. Ignaz Seipel: „*Nem csak Ausztriában, hanem Európa minden országában nyugalanság uralkodik, mert az emberek elégedetlenek a demokrácia és a parlamentarizmus régi formáival. Ezért egy dolog biztosan be fog következni: a pártok reformja [...] tudom, új nyugalanságok közeledtét jelzem*”.

A hivatásrendi gondolatot első ízben a *Heimwehr*-mozgalom és a Seipel, volt kancellár körül kialakult keresztényszocialista csoportosulás karolta fel: az előbbi párt egyértelműen elkötelezte magát a rendiség bevezetése és a politikai élet tekintélyelven alapuló átalakítása mellett, amelyben az olasz diktátor, Mussolini is támogatta őket. Ez az irányvonal Seipel gyűjtő hatású beszédein is érződött, aki – miután 1929-ben végképp lemondott kancellári tisztségéről – előadó körutakat tett Ausztriában és Nyugat-Európában, s ezeken a rendiség megvalósítása és a parlamentáris demokrácia felszámolása mellett érvelt. Az ő befolyása korábbi kancellárként is nagyobb volt, mint az éppen hivatalban lévő kormányfőnek, és beszédei nem maradtak visszhang nélkül a keresztényszocialista közvéleményben sem.

A Spann-féle eszmék legpregnansabban azonban a *Heimwehr*t befolyásolták, főleg Walter Heinrich filozófiaprofesszor, Spann egyik munkatársa révén, aki 1928 óta rendszeres kapcsolatot tartott a *Heimwehr*-körökkel. A vezetőség még 1929-ben döntött úgy, hogy a mozgalom legfőbb céljának a rendi állam létrehozását nyilvánítja, és e célból számos propagandaanyagot kezdett el terjeszteni. Walter Heinrich javaslatára pedig létrehozott egy külön Gazdasági és Rendi Hivatalt, amelynek referense maga Spann lett. 1929-ben úgy tűnt, hogy Johannes Schober, akkori osztrák kancellár is felkarolja a hivatásrendi alkotmányreform ügyét, és politikai szövetségre lépett a *Heimwehr*rel. Hosszas tárgyalások után azonban az alkotmányreform tervéből csak a szövetségi elnök hatáskörének bővítése és még néhány alkotmánymódosítás valósult meg, a rendi kamara létrehozását nem fogadták el. A kudarc kissé lelohasztotta a *Heimwehr* harckészségét is, bár a párt hivatalos programját deklaráló korneuburgi eskü (1930. május 18.), amely az állam hivatásrendi alapon történő átszervezését is követelte, erről még nem tanúskodott. Maga a mozgalom ez idő tájt már súlyos belső és pénzügyi válsággal küszködött, az 1930-as évek elején a *Heimwehren* belül a hivatásrendi teoretikusok ideológiai befolyása valamelyest csökkent. A helyzet csak 1933-ban változott meg, amikor a parlament működésének megszűnése után eszméik megvalósulása kézzelfogható közelségbe került.

keredő és közhasznú gazdaság révén megteremtjük népünk jólétét. Az állam a nép egészének megtestesülése, hatalma és vezetői őrködnek azon, hogy a hivatásrendek a népközösség érdekeinek megfelelően soroltassanak be a vezetésbe. Minden harcostársunk az új német államtudat képviselőjének tekinti magát: testestül-lelkestül kész harcolni, s csak három dologban hisz: Istenben, saját erős akaratában és vezérei szavában.

(In: Kerekes Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1978*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 135–136.)

MUSSOLINI LEVELE DOLLFUßHOZ

(RÓMA, 1933. JÚLIUS 1.)

[...] Nem zárkozom el megalkuvása okainak megértésétől, amelyek arra készítet-
ték Őexcellenciáját, hogy máig nem tanúsítja a Szociáldemokrata Párttal szemben
azt a határozott magatartást, amelyet az Önök programja Ausztria belső felépítésé-
ről tartalmaz. Mégis úgy gondolom, hogy a parlamentáris természetű aggodalmak-
nak ma háttérbe kell szorulniuk. A tervezett alkotmányreformmal¹⁷² kapcsolatban is
azt gondolom, hogy ez a párt a náciizmus¹⁷³ nagyobb veszélyére való tekintettel és a
normális ausztriai politikai élet gyors visszaállítása lehetőségének érdekében rákén-
yszerül arra, hogy akárhogy is, de az Őexcellenciája által előírt vonalon meneteljen.
Ha továbbra is elnézően kezelik a Szociáldemokrata Pártot, akkor úgy vélem, egy
sokkal nagyobb és konkrétabb veszély keletkezhet, s a náci kezébe kerül az anti-
marxizmus fegyvere és lehetőségük adódhat arra, hogy adott pillanatban a helyzet
megmentőiként tűnjenek fel. Csak Őexcellenciáján múlik, hogy e fegyver, a legrette-
gettebb, az ő kezükben eltompuljon és így a náciizmus teljesen eltűnjön Ausztriából.
Meg vagyok győződve arról, hogy ha Őexcellenciája Ausztria valamennyi egészséges
nemzeti erejéhez¹⁷⁴ fordulva bécsi sziklaerődjében csapást mérne a Szociáldemokra-
ta Pártra és a tisztogatási akciót kiterjesztené minden olyan központra, amely az
állam autoriter alapjait bomlasztó tendenciákat követ, akkor sokan, akik ma a náci
soraiban tevékenykednek, csatlakoznának a nemzeti front köréhez. [...]

(In: Maderthaner, Wolfgang: *12. Februar 1934: Sozialdemokratie und Bürgerkrieg*. In:
Steininger, Rolf – Gehler, Michael [Hg.: *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der
Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bd. 1. 193–194.)

¹⁷² A hivatásrendi alkotmány 1934. május 1-jén lépett hatályba.

¹⁷³ Az osztrák náci pártot már 1933 júniusában betiltották.

¹⁷⁴ A pártok betiltása után az osztrák önállóságot igénylő szervezetek a Hazafias Frontban
(*Vaterländische Front*) tömörültek.

TÁRGYALÁSI ANYAG
DR. DOLLFUß SZÖVETSÉGI KANCELLÁR SZÁMÁRA¹⁷⁵

(1933. AUGUSZTUS)

1. Ez a harmadik olasz út¹⁷⁶ – váratlanabb és nagyobb figyelmet kiváltóan – nem hagyhatja a dolgokat a mai statikus ponton nyugodni, hanem Ausztria bel- és külpolitikájában egy új kurzus kezdetét kell jelentenie. Egyéb esetben az út értelmetlen és ezért káros lenne.

2. Bécsbe visszatérve Dollfuß hirdessen meg egy nagy politikai beszédet szeptember első napjaira¹⁷⁷ [...] Ezt a beszédet meg kell előznie egy sor olyan cselekedetnek, amely felrázza és felemeli az osztrákok csüggedt erkölcsét, méghozzá:

a) a kormány összetételének azonnali erősítése új elemek bevonásával (Steidle,¹⁷⁸ Starhemberg¹⁷⁹), akik a jelenlegi kormánnyal kapcsolatban megszüntetik azt a képzetet, hogy a régi rendszer maradványaiból jött létre;

b) minden erő és minden front fúziója egyetlen nemzeti frontba Ausztria függetlenségének és megújításának jelszavával;

c) a kormány hangsúlyozottan autoritatív jellege;

d) kormánybiztos Bécs önkormányzata fölé;

e) nagystílusú propaganda.

A beszéddel kapcsolatban:

A belpolitika terén:

a) bejelenteni a beszédben az osztrák alkotmányreform tervezetét¹⁸⁰ és szeptember folyamán előállni vele; a reformnak fasiszta alapokon kell a politikai, gazdasági és szociális kérdéseket kezelni;

¹⁷⁵ Dollfuß, Engelbert (1892–1934): osztrák politikus, az ausztrófasiszta hivatásrendi állam alapítója. 1931–1933-ban mezőgazdasági miniszter, 1932–1934 között szövetségi kancellár, 1933. március 5-től diktatórikusan kormányzott. 1932-ben demokratikusan lett kancellár, de a Nemzeti Tanács 1933. március 5-i ügyrendi válságát államcsínyre használta fel. A parlament, az alkotmánybíróság és az ellenzék kikapcsolása után Dollfuß szükségrendeletekkel, diktatórikusan kormányzott. Az olasz fasizmushoz és a katolikus egyházzal közeledve elutasította a német nemzetiszocializmust, az alkotmánnyal legalizált pluralista demokráciát, a demokratikus jogállamot és a szociáldemokráciát. Az osztrák nemzetiszocialisták sikertelen puccskísérletük során 1934. július 25-én a kancellárián meggyilkolták.

¹⁷⁶ Dollfuß első római útja 1933. április 13-án, a második júniusban zajlott, harmadszor pedig augusztus 19–20-án találkozott Mussolinivel Riccionében. Negyedik római útján (1934. március 14.) pedig Gömbös Gyulával és Mussolinivel aláírta a római szerződéseket.

¹⁷⁷ Dollfuß 1933. szeptember 11-én, a bécsi ügépályán tartott beszédében hirdette meg a „*hivatásrendi alapon álló, erős autoritatív vezetéssel rendelkező szociális, keresztény és német államú Ausztriát*”.

¹⁷⁸ Steidle, Richard (1881–1940): a tiroli *Heimwehr* vezetője, a szociáldemokraták elszánt ellenfele, később trieszti főkonzul. A buchenwaldi koncentrációs táborban halt meg.

¹⁷⁹ Starhemberg, Ernst Rüdiger (1899–1956): a *Heimwehr* szövetségi vezetője, keresztényszociális politikus. 1934 és 1936 között a Hazafias Front vezetője és alkancellár. 1937-ben elhagyta Ausztriát, ahova csak 1955-ben tért vissza.

- b) jóváhagyatni a szövetségi elnökkel a reformot és 1934-ben népszavazás-jellegű referendumot kell tartani a külső függetlenség és a belső megújulás jegyében;
- c) el kell magyarázni, hogy az erőszak alkalmazásának minden kísérletével szembeszállunk és elnyomjuk azt.

A külpolitika terén:

- a) barátság kinyilvánítása minden szomszéd, így Németország felé is, és a független Ausztria történelmi és pótolhatatlan funkcióinak igénye;
- b) a Magyarországhoz és Olaszországhoz fűződő különleges kapcsolatok elismerése;
- c) a kisantanttal gazdasági téren való együttműködés lehetősége és hasznossága; hármas összejövétel (Olaszország, Ausztria, Magyarország) lehetőségének bejelentése, hogy minden területen elmélyíthessük a három állam közötti kapcsolatokat.

(In: Maderthaner, Wolfgang: *12. Februar 1934: Sozialdemokratie und Bürgerkrieg*. In: Steininger, Rolf – Gehler, Michael [Hg.]: *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bd. 1. 197–198.)

---

¹⁸⁰ Az ausztrófasiszmus győzelmét jelentő hivatásrendi alkotmányon Otto Ender korábbi kancellár és alkotmányjogász 1933 júliusa óta dolgozott. Az autoritativ vezetési elveken nyugvó alkotmányt az 1917. évi háborús felhatalmazási törvény alapján, „*Isten nevében*” 1934. május 1-jén sürgősen hirdették ki, majd a csonka, ellenzék nélküli parlamenttel is megszavaztatták. A hivatásrendeknek kell alkotniuk az államtanács, a szövetségi kultúratanács, a szövetségi gazdasági tanács és a tartományi tanácsok testületeit.

*AZ OSZTÁLYHARC KIIKTATÁSA: AZ OSZTRÁK HIVATÁSRENDI
ALKOTMÁNY (1934) ESZMEI ALAPJAI*

Az osztrák hivatásrendi alkotmány két legfontosabb hivatkozási alapja és ihletője XI. Pius pápa *Quadragesimo Anno* enciklikája és Othmar Spann: *Der wahre Staat* (Az igazi állam) című munkája volt.

Az enciklika címe arra a negyven esztendőre utal, amely 1891, a *Rerum Novarum* enciklika kibocsátása óta eltelt. A pápai enciklika két fő témát taglal: a közerkölcsök állapotát és annak megjavítását, valamint az intézményrendszer (vagyis az állam) reformját a hivatásrendiségnek a gyakorlatba való átültetése révén. A *Quadragesimo Anno* a hivatásrendi szerveződés bevezetését az erkölcsi reform szerves részeként képzelte el, fő mondanivalója tehát nem a rendi állam elviekben való lefektetése, hanem mindenekelőtt az erkölcsiség megújítása, egyfajta szellemi reform lett volna. Az utóbbit XI. Pius úgy képzelte el, hogy az államhatalom átengedné a kisebb közületeknek a csekélyebb jelentőségű ügyeket, amelyek elvonják őt a lényegesebb kötelezettségektől, részben kivonulna a gazdaság területéről, így szabadabb, erősebb és mozgékonyabb lenne az eredetileg az állam illetékességébe tartozó ügyek intézése. Ennek érdekében rendkívül fontos lenne a különböző foglalkozási ágak együttműködése, az osztályok egymás közötti harcának megszüntetése, s hivatásrendek létrehozása.

A munkaerő-kereslet és -kínálat az embereket két osztályra, két egymással harcoló táborra osztja, s ez szinte harctérre változtatja a munkaerőpiacot. Az ellentétek megszüntetése csak „*rendiségi alakulatok*” létrehozásával lehetséges, amelyeknek az egyének nem valamelyik munkaerő-piaci párthoz való tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk – vagyis foglalkozásuk – alapján lennének tagjai. Ha valamely helység lakosai politikai testületekbe tömörülnek, akkor az azonos foglalkozású emberek hivatásuk szerint szintén megtehetik ugyanezt, egyesülésük rendekben vagy rendi testületekben valósulna meg. Egy hivatásrend létrejöttéhez két alkotóelem szükséges: a tagok, valamint az őket összefogó erős kötelék: a termelőmunka és a közös szolgálat köteléke.

A rendi testületekben a fő hangsúly a foglalkozási ág közös ügyein lesz, mivel ez szolgálja a legjobban a közjót. Ha olyan problémák merülnek fel, amikor a munkaadók vagy a munkavállalók érdekei szorúlnak védelemre, az egyes felek külön-külön is tanácskozhatnak, de jobb volna, ha a közös ügyeket közös testületek is intéznék. E hivatásrendi testületekbe való belépés természetesen nem lenne kötelező mindenki számára; az egyének szabadon, minden kényszer nélkül beléphetnek, és szabadon is alakíthatnak ilyen egyesüléseket. A már most fennálló ilyen szabad egyesülések feladata lenne, hogy egyengessék az utat a magasabb rendű foglalkozási testületekhez: a hivatások rendiségéhez.

Az enciklikában a hivatásrendi berendezkedésről szóló rész viszonylag kevés teret kap. Azonban ez a pár oldal is elegendő volt ahhoz, hogy a körlevél rendkívüli hatással legyen a politikai katolicizmusra egész Európában: többek között az osztrák

közgondolkodás erre az eszményre (is) hivatkozott az 1933 utáni államrendszer létrehozásakor.

A hivatásrendi alkotmány gondolatvilágának másik eszmei megalapozója Othmar Spann osztrák filozófus volt, akit az ún. univerzalisztikus iskola képviselőjeként tartanak számon. A Bécsi Egyetemen tartott előadásainak anyaga 1921-ben jelent meg, s fejtegetései *Az igazi állam* címet kapták. Spann az univerzalizmus híve volt, amelyet nem csupán *Az igazi államban*, hanem egész életművében szembe állított a másik filozófiai rendszerrel, az individualizmussal. Míg az individualista filozófiai felfogás számára a parlamentarizmus képviseli az eszményi államberendezkedést, addig az univerzalizmus eszmerendszerének jegyeit a hivatásrendi berendezkedés viseli magán.

A társadalom legfontosabb építőkövei szerinte az egymástól eltérő szellemi tartalmakkal rendelkező közösségek, amelyek azonban nem elszigeteltek, hanem az Egész organikus építőkövei, és más közösségekkel összehasonlítva egyéni sajátosságokkal rendelkeznek. Ezek a szellemi közösségek az ún. szellemi (vagy másképpen elő-) rendek, amelyek ún. tevékenységi (vagy másképpen teljes értékű) rendek formájában érhetők tetten a társadalomban: ez utóbbiak gyakorlatilag egyenlők a hivatásrenddel. A rendek egyrészt vertikálisan tagolódnak, hierarchia szerint, másrészt horizontálisan, a végzett tevékenységi forma szerint.

E rendeket a következőképpen lehetne tagolni:

1. mezőgazdasági rend
2. nagyipari munkások
3. magasabb rendű tevékenységet végző szakmunkások
4. alsóbbrendű szellemi munkások
5. vállalkozók, gazdasági vezetők
6. államférfiak
7. tudósok, művészek.

Spann szerint a létező legjobb államforma a rendi állam, amely szigorúan hierarchikus tagolódású. Ez a hierarchia úgy alakul ki, hogy mindig a magasabb rendű érték érvényesül, vagyis a legjobbak uralkodnak a jók, a jók pedig a kevésbé jók fölött, az uralom gyakorlása mindig „*felülről lefelé*” történik; az uralkodásra való alkalmasság mércéje a kiválóság. Ez az uralmi forma autoritativ, tekintélyközpontú, az alacsonyabb értékű embernek engedelmeskednie kell a rangban és értékben fölötte állónak. A vezetők kiválasztása úgy folyik majd, hogy a tömegnek ebben nem lesz szerepe, a vezető pozícióban lévők választják ki a legjobbakat: a felsőbb vezetőket.

A hivatásrendek bel- és önigazgatása államilag garantált, és egy renden belül is jellemző az alá- és fölérendelődés, vagyis a hierarchikus felépítés. A hivatásrenden belül már nem dül gátlástalan konkurenciaharc, hanem szellemi nyugalom, bensőségesség uralkodik, az egyén biztonságban érezheti magát a közösségben, és – viszonylagosan – szabadság és egyenlőség uralkodik a renden belül a tagok között, valamint a rendek egymás közötti viszonyát illetően az államon belül. Maga az állam decentralizált képződmény, ami azt is jelenti, hogy a hivatásrendeket autonómia és önigazgatás illeti meg, az állam funkcióinak jelentős részét is ők gyakorolják.

A jövőben egy hivatásrend mindenekelőtt úgy fog kialakulni, hogy a munkások szervezetei (vagyis a szakszervezetek) és a munkaadók kartelljei ún. korporációt,

össz-szervezetet hoznak létre, és a két szerződő fél „*összmunkaszerződést*” köt, amely szabályozza a béreket, a munkaviszonyokat, a felek jogait és egymás iránti kötelezettségeit. Valamely hivatás üzemi formái magasabb rendű öngazgatási testületekben szerveződnek, amelyek önkormányzati jogkörrel lesznek felruházva a jogalkotás, a gazdasági törvényhozás, az adózás, az iskolaügy, a szociális és jóléti intézkedések, a mérték-, súly- és vámrendszer területén.

Az üzemek ún. rendi össz-szervezetet (kamarák) alakítanak, amely a kisebb rendi szervezeteket fogja össze. De a rendek politikai tekintetben egy országos fórumot is létrehozhatnak, a Rendek Háza elnevezésű parlamentáris intézményt, amely a rendi kamarák delegált képviselőit tömöríti. Ez lesz a legfőbb hatalom az országban, szerepköre megfelel majd a hagyományos parlament szerepének. Ez a törvényhozó fórum azonban már nem a fecsegés fóruma lesz, a tárgyalások csupán a szakmai gazdasági szempontokat fogják érinteni. A pártpolitikát kizárják ebből az intézményből, bár a foglalkozási ágak eltérő érdekeiből kifolyólag a rendek képviselői között is elképzelhetőek viták és nézetkülönbségek egyes kérdésekben. A Rendek Házában tárgyilagos, szakmai munka folyik majd, nem a demokrácia anarchiája, hanem a szakmai érdekek egyeztetése, így pártharcok is csak ez utóbbi értelemben képzelhetők el. Az államhatalom decentralizálódik, és azt kikapcsolják a gazdasági életből: minden hivatásrend rendelkezik majd önkormányzati jogkörrel, és átveszi az államtól feladatainak tetemes részét. Az állam vezetését egy önálló rend, az ún. legfelsőbb állami hivatásrend vállalja magára, amely az osztársadalom szempontjából koordinálja az egyes hivatásrendek tevékenységét, és azok politikai vezetője, érdekegyeztetője lesz.

(In: Harkácsi Péter: *Az osztrák hivatásrendi állam (1934–1938)*. In: Németh István – Fiziker Róbert (szerk.): *Ausztria a 20. században. Tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 189–205.)

NEMZETISZOCIALISTA PUCCSKÍSÉRLET ÉS DOLLFUß
MEGGYILKOLÁSA (1934. JÚLIUS 25.)

RUDOLF MESSINGER ÉS JOHANN GREIFENEDER BIZTONSÁGI ÓRÖK
JELENTÉSE A KÖZBIZTONSÁGI VEZÉRIGAZGATÓSÁGNAK

(1934)

13 óra 45 körül a szövetségi kancellári hivatalt megszálló fegyveresek¹⁸¹ azt a kérdést intézték hozzánk, tud-e valaki feltenni szükségkötést. Önként jelentkeztünk és fedezet mellett az első emeletre vezettek bennünket, ahol az egyik ablaknál a földön feküdt dr. Engelbert Dollfuß szövetségi kancellár úr, teljesen öntudatlanul és erősen vérezve. [...] Felraktuk a szükségkötést, a súlyosan sebesült kancellárt egy díványra fektettük és hideg borogatással és kölnivízzel próbáltuk felfrissíteni. Amikor [...] magához tért, jött a lázadók közül egy őrnagy¹⁸² hozzá és a következő pár-

¹⁸¹A náci puccskísérlet terve meglepetésre és megtévesztésre épült, amelynek során gyors akcióval, a minisztertanács ülése alatt birtokba akarták venni a kancellári palotát a Ballhausplatzon és a minisztériumokat. A fegyveresek letartóztatják a kormány tagjait és az államelnököt, majd az utóbbit – az alkotmányban szereplő kinevezési joga alapján – kényszerítik a nácik által diktált kormánylista aláírására. A katonai akció végrehajtását a Fridolin Glass vezette illegális 89. bécsi SS-ezred 154 kiválasztott tagjával szándékoztak végrehajtani, mégpedig úgy, hogy az SS-tagokat a bécsi katonai városparancsnokság épületében az osztrák szövetségi hadsereg egyenruhájába öltöztetik, majd a hadsereg jeleivel és rendszám tábláival ellátott teherautókon a Ballhausplatzra szállítják. A tervbe beavatták a városparancsnokság náci érzelmű törzskari főnökét, Adolf Sinzinger alezredest. A rádiót és a telefonközpontot civil ruhás SS-tagoknak kellett megszállni, amit a náci ötödik hadosztály segítségével szintén kockázatmentesnek tekintettek.

A puccs vezérkarának utolsó megbeszélése 1934. július 15-én Münchenben, Habicht lakásán történt. Részt vett rajta Rudolf Weydenhammer, az NSDAP müncheni pártközpontjának osztrák összekötője, Fridolin Glass egykori katonatiszt, a bécsi SS parancsnoka, Dr. Otto Wächter ügyvéd, náci pártfunkcionárius, Eduard Frauenfeld és Hermann Reschny osztrák SA-vezetők, Adolf Sinzinger alezredes, valamint Egert őrnagy, az osztrák hadügyminisztérium távirati osztályának munkatársa. Glass tájékoztatta a résztvevőket a megtett katonai intézkedésekről, majd kitértek az akció időpontjára: július 24-e délután, az osztrák minisztertanács utolsó ülése. A kabinet ülését azonban váratlanul másnapra, július 25-én délelőttre halasztották. A puccsisták erről beépített embereiknek köszönhetően időben értesültek, s minden nehézség nélkül átütemezték az időpontot, de a tervet néhány vonatkozásban mégis módosítani kellett. Gyülekezési pontként nem vehették igénybe a katonai parancsnokság épületét, mert ott éppen őrségváltás zajlott. Át kellett alakítaniuk az államelnök letartóztatási tervét is, mert Wilhelm Miklas szabadságra a Wörthi-tóhoz utazott. Glass július 25-én, reggel fél hétkor egy klosterneuburgi csónakházban ismertette az új tervet az alsóbb parancsnokokkal. E szerint az SS-tagok a magukkal hozott osztrák katonai egyenruhákat a Német Tornász Szövetség siebensterngassei tornatermében öltik magukra, majd onnét 12 óra 45 perckor teherautókon indulnak a Ballhausplatzra, illetve a rádió épületéhez. Wächter egy kávéházban várja, hogy átvehesse a kormányalakítási tárgyalások vezetését, Weydenhammer pedig az Imperial szállodában Rintelenel együtt várja, hogy az új kancellár átvehesse hivatalát.

A bécsi *Heimwehr* vezetőjét, Emil Fey minisztert 12 órakor kihívták a minisztertanács üléséről, s informálták, hogy a Siebensterngassében szokatlan katonai mozgolódás tapasztalható. Amikor e híreket közölte a kancellárral, Dollfuß azonnal megszakította a tanácskozást, s utasította miniszterét, hogy azonnal térjenek vissza hivatalaikba, s tegyenek meg minden szükséges intézkedést. A Siebensterngassébe kiküldött nyomozócsoport elkésett; csak az utolsó teherautót sikerült feltartó-

beszéd alakult ki: „*Szövetségi kancellár úr bivatott, mit kíván?*” A szövetségi kancellár úr azt kérdezte, mi van a többi kormánytaggal? Az őrnagy úgy felelt, hogy a szövetségi kancellár úrnak sem esett volna baja, ha nem védekezett volna. A szövetségi kancellár így válaszolt: „*Mégiscsak katona voltam [...]*”

(In: Jagschitz, Gerhard: *25. Juli 1934: Die Nationalsozialisten in Österreich*. In: Steininger, Rolf – Gehler, Michael [Hg.]: *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bd. 1. 305.)

---

tatniuk, igaz, hogy azon tartózkodott Fridolin Glass, aki fogságba esett. A kapuórség akadálytalanul engedte begördülni a teherautókat a kancelláriai palotába, mert azt hitték, hogy megérkezett a katonai erősítés. A palotába benyomuló lázadók az első emeleti tanácsterem felé rohantak, de a terem már üresen találták. Ekkor Dollfuß kancellár dolgozószobája felé indultak, aki az egyik oldalsó kijáraton a *Staatsarchiv*-ba igyekezett menekülni, de a felkelők egy csoportja elzárta útját. Közülük lépett ki Otto Planetta, a hadseregből elbocsátott náci őrmester, s elvakult gyűlölettől vezetve két közeli lövést adott le Dollfußra. A halálos lövedék a nyakán keresztül a vállába fúródott. Húsz percig hagyták vérezni, s a személyzet csak utána láthatta el sebét. Dollfuß három óra múlva belehalt sérüléseibe, de Rintelen haláláig nem volt hajlandó utódjául elfogadni. Ugyanekkor egy másik csapat elfoglalta a bécsi rádióadót (RAVAG) és közölte a lakossággal, hogy Dollfuß kancellár átadta a hatalmat Anton Rintelennek.

Zehner hadügyi államtitkár azonban minden mozgósítható erőt bevetett a lázadás elfojtására. A karhatalmi erők körülrzárták a kancellári palotát, ezzel bukásra ítélték a puccsot. Miklas elnök határozottan megtiltotta, hogy alkudozásokba bocsátkozzanak a náccikkal. A dilettáns módon szervezett puccskíséret – több kormánytag szabadlábon maradt és így cselekvőképes volt – végül a puccsisták szabad elvonulási garanciájával zárult, amelyet azonban visszavontak, amikor kiderült, hogy Dollfußt meggyilkolták. Az osztrák csapatösszevonás, valamint a fasiszta Olaszország csapatainak felvonulása a Brenner-hágóra külpolitikailag erősítette az ausztrofasiszták pozícióit, ezért Hitler óvatosan reagált s a puccsot Ausztria belügyének tekintette. S eltávolította posztjáról Rieth követet, aki a fogságba esett náciik telefonhívásának eleget téve a helyszínre ment, s közvetíteni akart a lázadók és a karhatalom között. Az 1934. július 25-i osztrák puccskíséret összesen 269 emberéletet követelt, a sebesültek száma pedig 430 és 660 közé tehető. (Lásd KERÉKES Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1978*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 189–194.)

¹⁸² Hudl, Paul (1894–?): SS-őrnagy, a puccskíséret egyik vezetője. 1938-ban amnesztiával szabadult, 1945-ig a *Reichstag*-ban volt képviselő.

AZ ANSCHLUSS ÉS ELŐZMÉNYEI

A RÓMAI JEGYZŐKÖNYVEK¹⁸³
(RÓMA, 1934. MÁRCIUS 17., 1936. MÁRCIUS 23.)

I. Jegyzőkönyv

a Magyarország, Ausztria, Olaszország közötti hatékony együttműködés alapjainak megteremtése érdekében

A Magyar Királyi Miniszterelnök, az Osztrák Köztársaság Szövetségi Kancellárja és Ófelségének, Olaszország Királyának Kormányfője abban a törekvésben, hogy minden állam önállóságának és jogainak tiszteletben tartása alapján a béke fenntartásához és Európa gazdasági újjáépítéséhez hozzájáruljanak;

meggyőződve arról, hogy a három kormánynek ily irányú együttműködése meg fogja teremteni a tárgyi előfeltételeket más Államokkal való tágabb körű együttműködéshez;

a fentebb megjelölt célok elérésére kötelezik magukat arra: mindazon kérdésekben, amelyek őket különösen érdeklik, úgyszintén az általános jellegű kérdésekben tanácskozni fognak abból a célból, hogy a Magyarország és Ausztria, a Magyarország és Olaszország és az Ausztria és Olaszország között fennálló barátsági szerződések szellemében, amely szerződések számos közös érdek fennállásának felismerésén alapulnak, az európai államok, különösképpen pedig Magyarország, Ausztria és Olaszország között a valóságos együttműködés előmozdítására irányuló politikájukat összhangba hozzák.

Évégből a három kormány együttesen tanácskozni fog, valahányszor közülük legalább az egyik ezt célszerűnek véli.

Ennek hitelül az alulírottak a három eredeti példányban, magyar, német és olasz nyelven készült jelen Jegyzőkönyvet aláírták. Eltérés esetében az olasz szöveg az irányadó.

Kelt Rómában, 1934. év március 17-én.

Gömbös, Dollfuß, Mussolini

¹⁸³ Az I. számú politikai jegyzőkönyvben a három állam (Olaszország, Magyarország, Ausztria) foglalt állást Ausztria veszélyeztetett függetlensége mellett, de nem garantálta azt. A II. és III. számú jegyzőkönyvek – az eredetileg szóba jött vámunió helyett – a három állam gazdasági kapcsolatainak potenciális alapon történő fejlesztéséről rendelkeztek. A római jegyzőkönyveket bizonyos németellenes jellegük miatt Franciaország is szimpatikusan fogadta. A német–olasz viszonyt tovább élezte az 1934. július 25-i ausztriai náci puccskísérlet, amelyet Olaszország fegyveres erőinek a Brenneren való felvonultatásával hiúsított meg. Ezzel párhuzamosan francia–olasz közeledés bontakozott ki, amely éreztette hatását Délkelet-Európában is.

A római egyezmények azonban sem politikai, sem gazdasági szempontból nem bizonyultak tartósak. Jóllehet a három kormány az 1936. március 23-án aláírt kiegészítő jegyzőkönyvekben csoporttá alakult és állandó konzultatív szervet létesített, a római jegyzőkönyvek hamarosan elvesztették jelentőségüket. Ausztriának 1938. március 12-én történt bekebelezésével pedig hatályukat veszítették.

II. Jegyzőkönyv

Magyarország, Ausztria és Olaszország között a gazdasági viszonyok fejlesztése érdekében

Magyarország, Ausztria és Olaszország kormányai attól a kívánságtól vezérelve, hogy a Magyarország és Ausztria, Magyarország és Olaszország, valamint Ausztria és Olaszország között fejlesszék a gazdasági kapcsolatokat, az árucserének további ösztönzést adjanak s ilyképpen szembeszálljanak a gazdasági önellátás egészségtelen irányzatával, konkrét rendszabályokkal előmozdítsák a dunai államok gazdasági helyreállításának munkáját, összhangban a stesai konferencia határozatainak szellemével és az Olaszország részéről 1933. szeptember 2-i kelettel előterjesztett Dunai Emlékiratban foglalt alapelvekkel, a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. Magyarország, Ausztria és Olaszország kormányai kötelezik magukat arra, hogy az érvényben levő megállapodások terjedelmét bővítik, a kölcsönös kivitelnek adott könnyítéseket növelve és ezáltal nemzetgazdaságuk kölcsönös kiegészüléséből mindinkább növekvő hasznot húzva. Ebből a célból új kétoldalú megállapodásokat fognak kötni 1934. május 15. előtt.

2. cikk. Magyarország, Ausztria és Olaszország kormányai elhatározzák, hogy megteszik a szükséges intézkedéseket, hogy a búzaár eséséből Magyarországra származó nehézségeket leküzdjék. Az erre vonatkozó megállapodásokat a lehető leggyorsabban, mindenesetre azonban 1934. május 15. előtt megkötik.

3. cikk. A három kormány kötelezi magát arra, hogy amennyire csak lehet, megkönnyíti és előmozdítja az adriai kikötőkön átmenő forgalmat. Ebből a célból, amint lehetséges, kétoldalú megállapodásokat kötnek.

4. cikk. A három kormány Állandó Bizottságot alakít három szakértőből, akiknek feladata lesz a három állam közötti gazdasági forgalom fejlődését figyelemmel kísérni és a jelen Jegyzőkönyv szellemének megfelelően a forgalom további fejlesztésének elérésére alkalmas konkrét javaslatokat készíteni.

A jelen Jegyzőkönyv három példányban, magyar, német és olasz nyelven készült. Eltérés esetében az olasz szöveg az irányadó. Ennek hitelül a magyar, osztrák és olasz kormányok fejei a jelen megegyezést aláírták.

Kelt Rómában, 1934. március 17-én.

Gömbös, Dollfuß, Mussolini

III. Jegyzőkönyv

Ausztria és Olaszország között, az Olaszország, Ausztria és Magyarország közötti gazdasági viszonyok fejlesztése érdekében Rómában 1934. március 17-én aláírt jegyzőkönyv kiegészítéseként

Az Olasz Királyi Kormány és az Osztrák Szövetségi Kormány az eddigi tapasztalatok alapján, amelyek megmutatták, hogy a két nemzetgazdaság messzemenően kiegészíti egymást, elhatározták, hogy lépéseket tesznek abból a célból, hogy a két ország közötti gazdasági kapcsolatokat továbbfejlesszék és elmélyítsék.

E célból a következő intézkedésekben állapodtak meg:

1. cikk. A két kormány 1934. április 5-én tárgyalásokat kezd új egyezmény megkötéséről, hogy kiszélesítsék a két ország között már fennálló gazdasági egyezményeket és hozzáillesszék a jelenlegi viszonyokhoz.

Az új egyezményt a lehető legrövidebb időn belül, legkésőbb azonban 1934. május 15-ig megkötik.

2. cikk. Az előző cikkben említett egyezményekre vonatkozóan a következőket állapították meg:

preferenciális rendszer bevezetése az Ausztriában előállított és Ausztriából származó, Olaszországba való kivitelre szánt áruk lehető nagy számára vonatkozóan;

az előző rendelkezést illetően a két Szerződő Fél figyelembe fogja venni annak szükségességét, hogy a kedvezményeket az Olaszország részéről 1933. szeptember 29-i kelettel előterjesztett Dunai Emlékirat II. cikke c) pontjában foglalt alapelvek értelmében megfelelő határok között tartásák;

1934. május 15. előtt két listát fektetnek le, amelyek közül az egyik azokat az árukat tünteti fel, amelyekre vámkedvezmények nyújtása a két ország érdekelt termelői közötti előzetes megállapodások útján megkönnyíthető, a másikon azokat az árukat tünteti fel, amelyekre a kedvezmények a termelők közötti bármilyen előzetes megállapodások nélkül is megadhatók:

az első listában szereplő árukra vonatkozóan a két kormány kötelezi magát, hogy megteszik a szükséges intézkedéseket abból a célból, hogy meggyorsítsák és megkönnyítsék ipari megállapodások létrejöttét.

A jelen Jegyzőkönyv két példányban, olasz és német nyelven készült.

Eltérés esetében az olasz szöveg az irányadó.

Ennek hitelülül alulírottak a jelen Jegyzőkönyvet aláírták.

Kelt Rómában, 1934. március 17-én.

Mussolini, Dollfuß

AZ 1934. ÉVI MÁRCIUS HÓ 17-I RÓMAI JEGYZŐKÖNYVEKET
KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVEK

I. számú kiegészítő jegyzőkönyv

A Magyar Királyi Miniszterelnök, az Osztrák Szövetségi Kancellár és az Olasz Kormány Feje egybegyűlve Rómában 1936. március hó 23-án.

Megelégedéssel állapítják meg azon szerencsés eredményeket, amelyekhez a három kormánynak a béke fenntartására és Európa gazdasági újjáépítésére irányuló folytonos együttműködése vezetett,

újból ünnepélyesen kijelentik, hogy szilárd akaratuk az 1934. évi március hó 17-i római jegyzőkönyvek politikai, gazdasági és kulturális elveihez továbbra is híven ragaszkodni,

elismerik, hogy mind a három ország érdekében áll tevékenységüket minden téren mind jobban és jobban összhangba hozni azon jövőbeni fejleményekkel, amelyeket az európai helyzet előidézhet

és elhatározták, hogy csoporttá alakulnak és evégből egy állandó kölcsönös konzultatív szervet létesítenek.

II. számú kiegészítő jegyzőkönyv

A mai napon kelt I. számú kiegészítő jegyzőkönyvben kifejtett eszmékre támaszkodva, a három kormány újból megerősíti azt az elhatározását, hogy nem fog harmadik államok kormányával semmiféle, a dunai kérdésre vonatkozó fontosabb politikai tárgyalásokat folytatni anélkül, hogy a két másik kormánnyal, amelyekkel az 1934. évi március hó 17-i római jegyzőkönyveket aláírták, előzetes érintkezésbe nem lépett volna.

Bár mind a három kormány teljesen egyetért a más dunai államokkal való gazdasági összeköttetései kiszélesítésének hasznos voltát illetően, elismeri, hogy jelenleg egy ilyen kifejllesztés csak kétoldalú megegyezések útján volna elérhető.

III. számú kiegészítő jegyzőkönyv

A mai napon kelt I. számú kiegészítő jegyzőkönyvben tervbe vett állandó kölcsönös konzultatív szerv a három aláíró állam külügyminisztereiből fog állani. Ez a szerv időszakonként és olyankor fog ülésezni, amikor azt a három kormány kívánatosnak tartja.

Ennek hitelül alulírottak a három eredeti példányban, magyar, német és olasz nyelven készül jelen Jegyzőkönyvet aláírták. eltérés esetében az olasz szöveg az irányadó.

Kelt Rómában, 1936. évi március hó 23-án.

Gömbös, Mussolini, Schuschnigg

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945...* i. m. 346–353.)

A NÉMET–OSZTRÁK EGYEZMÉNY¹⁸⁴

(1936. JÚLIUS 11.)

HIVATALOS KÖZLEMÉNY A NÉMET BIRODALOM ÉS AUSZTRIA
KÖZÖTT A KÖLCSÖNÖS POLITIKAI KAPCSOLATOK ALAKULÁSA
TÁRGYÁBAN KÖTÖTT EGYEZMÉNYRŐL

Abban a meggyőződésben, hogy a béke fenntartására irányuló általános európai helyzet alakulásához értékes módon hozzájárulnak,

és abban a tudatban, hogy ezzel szolgálják a legjobban a két német állam sokrétű kölcsönös érdekeit, a Német Birodalom kormánya és az Osztrák Szövetségi Állam kormánya elhatározta, hogy kapcsolataikat ismét rendessé és barátságossá teszik.

Ebből az alkalomból kijelentik:

1. A Führer és birodalmi kancellár 1935. május 21-i megállapításai értelmében a német birodalmi kormány elismeri az Osztrák Szövetségi Állam teljes szuverenitását.

2. Mindkét kormány a másik államban fennálló belpolitikai rendet, ideértve az osztrák nemzetiszocializmus kérdését is, a másik állam belügyének tekinti, amelyre sem közvetlenül, sem közvetve nem fog befolyást gyakorolni.

3. Az osztrák szövetségi kormány mind általános, mind pedig a Német Birodalommal szemben folytatott politikáját mindenkor azon az elvi irányvonalon fogja tartani, amely megfelel annak a ténynek, hogy Ausztria német államnak vallja magát. Mindez nem érinti az 1934. évi római jegyzőkönyveket és azok 1936. évi kiegészítő jegyzőkönyveit, valamint Ausztria helyzetét Olaszországgal és Magyarországgal, mint ezen jegyzőkönyvek részeseivel szemben.

Attól a megfontolástól vezetettve, hogy a mindkét részről óhajtott enyhülés csak akkor valósítható meg, ha ahhoz mindkét ország kormánya részéről bizonyos előfeltételeket teljesítenek, a német birodalmi kormány, valamint az osztrák szövetségi

¹⁸⁴ Az 1934. július 25-i nemzetiszocialista puccskísérelt megghiúsulása és az 1934. szeptember 27-i újabb angol–francia–olasz garancianyilatkozat után Németország közeledett Ausztriához. Az 1936. július 11-i német–osztrák egyezmény elismerte Ausztria függetlenségét, de ez az egyezmény vezetett alig két év múlva Ausztria bekebelezéséhez a Német Birodalomba. A július 11-i egyezményről a nyilvánosság részére csak a három pontból álló közös közleményt adták ki. A *Gentlemen's Agreement* nevű egyezmény teljes szövege csak a második világháború után került nyilvánosságra. Rendelkezési teret engedtek a német követelések rugalmas érvényesítésének. 1936. november 21-én Berlinben Neurath német és Schmidt osztrák külügyminiszter az 1936. július 11-i egyezmény egyes kérdéseinek végrehajtásáról jegyzőkönyvet írtak alá.

Az 1936. július 11-i egyezmény alapján kibontakozó további fejleményeket nagymértékben befolyásolta az egyre erősödő német–olasz közeledés, a Berlin–Róma tengely formális megalakulása, s a Németországnak tett egyre nagyobb olasz engedmények. A július 11-i egyezmény alapján Németország aszerint lépett fel újabb és újabb követelésekkel az osztrák kormányval szemben, amilyen mértékben Róma és Berlin kapcsolata és együttműködése megszilárdult.

kormány külön intézkedések sorozatával az ehhez szükséges előfeltételeket meg fogja teremteni.

Gentlemen's Agreement

(A bizalmasnak minősített, részletes, tíz cikkből álló terjedelmes egyezmény tartalma a következő:

Az I. cikk a szerződő felek állampolgárainak helyzetét szabályozza, és tiltja a másik állam belügyeibe való beavatkozást.

A II. cikk a kulturális kapcsolatokról szól. A felek kötelezik magukat, hogy „*a német kultúrkörhöz való tartozásukból*” kiindulva tartózkodnak a rádióknak, a filmeknek, a hírszolgálatnak és a színháznak a másik fél ellen irányuló agresszív felhasználásától.

A III. cikk a sajtóval foglalkozik, és megállapítja, hogy a sajtó tartózkodik a másik állam viszonyaiba való minden politikai beavatkozástól. Az újságok kölcsönös behozatalának tilalmát fokozatosan leépítik.

A IV. cikk értelmében az osztrák kormány a lehető leghamarabb rendezni fogja a Németországba emigrált osztrák nácik helyzetét.

Az V. cikk szerint a másik állam állampolgárai az állam felségjeleit a harmadik államokra vonatkozó előírások keretében használhatják, a másik állam nemzeti himnuszának éneklése, eltekintve a hivatalos alkalmaktól, csak az állampolgárok zárt összejövetelein engedhető meg.

A VI. cikk szerint a német kormány hajlandó a rendes gazdasági kapcsolatok kiépítésére, ideértve a kishatárforgalom újrafelvételeit.

A VII. cikk szerint a két állam között előállott feszültség következtében elrendelt utazási korlátozásokat felfüggesztik.

A VIII. cikk a külpolitikára vonatkozik. Az osztrák kormány kijelenti, hogy kész külpolitikáját „*a német kormány külpolitikája békés törekvéseinek figyelembevételével alakítani.*” A két kormány az őket közösen érintő külpolitikai kérdésekben mindenkor tanácskozni fog egymással. Mindez nem érinti az 1934. évi római jegyzőkönyveket és azoknak 1936. évi kiegészítéseit, valamint Ausztria helyzetét Olaszországgal és Magyarországgal szemben.

A IX. cikkben az osztrák kancellár kijelenti, hogy messzemenő politikai amnesztiát hirdet, továbbá kész arra, hogy megfelelő időpontban az eddigi ún. ausztriai nemzeti ellenzék képviselőit „*bevonja a politikai felelősségben való osztozásba.*”

A X. cikk az egyezménnyel kapcsolatban felmerült panaszok megvizsgálására a két külügyminisztérium 3–3 képviselőjéből álló bizottságot létesített.

Az egyezményt Bécsben osztrák részről Schuschnigg kancellár, német részről Papen bécsi követ írta alá.)

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945...* i. m. 383–386.)

AZ ANSCHLUSS HÍVATALOS DOKUMENTUMA

(1938. MÁRCIUS 11.)

TTK, 24–10/C 182.
WFP V 1a 38/427 sz.
Szigorúan titkos!
Berlin, 1938. március 11., 20 óra 45 perc
Wehrmacht Főparancsnokság
Ottó hadművelet
2. sz. rendelkezés

Az osztrák kormányhoz intézett német ultimátum követelései nem teljesültek.

Az osztrák hadsereg utasítást kapott, hogy a német csapatok bevonulásakor vonuljon vissza és kerülje a harcot. Az osztrák kormány saját megállapodását hatályon kívül helyezte.

Az osztrák városokban történő további vérontás elkerülése végett a német *Wehrmacht* Ausztriába történő bevonulása az 1. sz. rendelkezés értelmében március 12-én hajnalban kezdődik. Elvárom a kitűzött célok maradéktalan, teljes erőbevetéssel történő, mihamarabbi elérését.

A. Hitler

(In: Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó...* i. m. 114.)

*SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYTÖRVÉNY AUSZTRIA ÉS A NÉMET
BIRODALOM ÚJRAEGYESÜLÉSÉRŐL*

(1938. MÁRCIUS 13.)

Az alkotmánnyal kapcsolatos rendkívüli intézkedésekről szóló szövetségi alkotmánytörvény, (Szövetségi Törvénytar Nr. 225/1934) III. cikk, 2. bekezdése értelmében a szövetségi kormány a következő határozatot hozta:

1. cikk. Ausztria a Német Birodalom tartománya.
2. cikk. 1938. április 10-én, vasárnap Ausztria 20 év feletti német férfiai és női részvételével szabad és titkos népszavazásra kerül sor a német Birodalommal történető újraegyesítésről.
3. cikk. A népszavazáson a leadott szavazatok többsége dönt.
4. cikk. Ezen szövetségi alkotmánytörvény végrehajtásához és kiegészítéséhez szükséges utasításokat rendelet formájában tesszük közzé.
5. cikk (1) Ezen szövetségi alkotmánytörvény kihirdetése napján lép hatályba.
(2) Ezen szövetségi alkotmánytörvény végrehajtásával a kormány lett megbízva.

Seyß-Inquart Glaise-Horstenau Wolf Hueber Menghin Turn Neumayer
Reinhaller Fischböck

Ezen szövetségi alkotmánytörvény alkotmányos létrejöttét tanúsítjuk.
Seyß-Inquart Glaise-Horstenau Wolf Hueber Menghin Turn Neumayer
Reinhaller Fischböck

(In: <http://sciencev1.orf.at/science/urban/8121>)

HEINRICH HIMMLER, AZ SS BIRODALMI VEZETŐJÉNEK ÉS A NÉMET
RENDŐRSÉG FŐNÖKÉNEK PARANCSA AZ 1938. MÁRCIUS 15-ÉN
BÉCSBEN RENDEZENDŐ NAGYGYŰLÉSRE ÉS KATONAI
DÍSZSZEMLÉRE

(1938. MÁRCIUS 14.)

AVA, Bürckel-Akten, 2000

DÖW E 20.530

1. A Führer tiszteletére 11 órakor nagygyűlésre kerül sor a bécsi Heldenplatzon.

2. Az útzárásokért és biztosításért az Imperial Hoteltől a Heldenplatzig és a Heldenplatzon Mülverstedt rendőr vezérőrnagy felelős. Az útlezárásokra a bécsi rendőrség és más német helységek rendőri erői, az SS és az SA részei állnak rendelkezésre. A nagygyűlés lezárására a *Wehrmacht*tal hasonló megállapodások kötendők, hogy a csapatok díszszemlére való felvonulását a tömegek ide-oda áramlása ne zárja le.

3. A nagygyűlés után a Führer a Heldenplatzról visszatér az Imperial Hotelbe. Amikor a Führer eléri a szállodát, a nagygyűlés útvonalzárását fel lehet oldani.

4. 14 órakor a Heldenplatzon díszszemlére kerül sor a Führer előtt. A zárási- és biztonsági intézkedések felelőse Mülverstedt rendőr vezérőrnagy. Lezárandó és biztosítandó az Imperial Hoteltől a felvonulási térig vezető út, valamint a felvonulási tér. Rendelkezésre állnak más német helységek rendőri erői, és az SS részei.

5. A felvonuló csapatok fel- és elvonulási útját a bécsi rendőrség és az SA segédrendőri erői biztosítják, hogy ne kerüljön sor torlódásokra. Külön gondot kell fordítani a díszegységek folyamatos haladására. A közlekedés szabályozására zárókörzet meghúzása ajánlatos. [...]

6. A biztonsági rendőrség lezárásokkal kapcsolatos intézkedéseit Mülverstedt rendőr vezérőrnaggyal egyetértésben kell meghozni.

(In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes [Hrsg.]: „Anschluß” 1938. Eine Dokumentation. Wien, 1988. 335.)

ARTHUR SEYß-INQUART BESZÉDE A BÉCSI HELDENPLATZON

(1938. MÁRCIUS 15.)

Führerem! Ausztria szövetségi állam utolsó legfelső szerveként jelentem a Führernek és birodalmi kancellárnak a német nép és Führere akaratának megfelelően a törvényes határozat végrehajtását: Ausztria a Német Birodalom egyik tartománya lett.

Bejelentem a német népnek és az egész világnak, hogy Adolf Hitler Führerként és birodalmi kancellárként beköltözött a régi birodalmi főváros Burgjába, ahol a birodalom koronáját őrzik. Amire a német történelem évszázadai törekedtek, amiért a legjobb németek milliói véreztek és haltak meg, ami forró vitákban utolsó cél, a legkeserűbb órákban utolsó vigasz volt, ma lezárult: az Ostmark hazatért. A birodalom újjászületett. Létrejött a népi német birodalom!

Führerem! A német nép valamennyi generációjának erői akaratukban egyesültek, és Ön, Führerem, megteremtette a német jövő művét valamennyi generáció számára. Ma az örökkévalóság valamennyi németje üdvözlí a Führert, mint a befejezőt, s ma a Führer üdvözlí az új, örök Németországot!

Führerem! Csak egyet tehetünk: köszönjük a Führernek! A maradéktalan szeretet és a feltétlen hűség köszönetét mondjuk. Führerem! Amerre útja vezet: mi követjük! Éljen, Führerem!

(In: Pfeifer, Helfried [Hrsg.]: *Die Ostmark. Eingliederung und Neugestaltung. Historisch-systematische Gesetzessammlung nach dem Stande vom 16. April 1941.* Wien, 1941. 24.)

HITLER BESZÉDE A BÉCSI HELDENPLATZON

(1938. MÁRCIUS 15.)

Németek! Férfiak és nők!

Néhány nap alatt olyan forradalmi átalakulás ment végbe a német népközösségen belül, amelynek méreteit ma ugyan látjuk, jelentőségét azonban csak a későbbi nemzedékek tudják majd teljességgel felmérni.

Az utóbbi években az immár eltávolított hatalom gyakorlói gyakran különleges „misszióról” beszéltek, amelyet szerintük ennek az országnak kellett volna teljesítenie. A legitimisták egyik vezetője emlékiratában ezt pontosan felvázolta. Eszerint az osztrák állam békeszerződésekben megalapozott és a külföld kegyétől függő ügynevezett önállóságának az volt a feladata, hogy megakadályozza a valóban nagy Német Birodalom létrehozását, és ezzel elzárja a német nép jövőjébe vezető utat.

Most ennek az országnak új missziót hirdetek. Olyat, amely megfelel annak a parancsolatnak, amely egykor ide hívta a német telepeseket az óbirodalom összes tartományából: legyen a német nép ősi Ostmarkja mostantól a német nemzet és így a Német Birodalom legfiatalabb védőbástyája.

A nyugtalan múltban a Kelet viharai évszázadokon át megtörték az ősi Ostmark határait. Mostantól hosszú évszázadokra legyen a Német Birodalom biztonságának és békéjének örök biztosítéka és egyszersmind nagy népünk boldogságának és békéjének záloga.

Tudom: a Német Birodalom ősi Ostmarkja ugyanúgy meg fog birkózni új feladatával, mint ahogy egykor a régít is remekül megoldotta.

Ezen csodálatos német ország millióinak nevében, a stájerok, az alsó- és felső-ausztriaiak, a karintiaiak, a salzburgiak, a tiroliak és mindenekelőtt Bécs városa nevében beszélek, amikor a hatalmas birodalmunkban élő többi, s ebben a pillanatban minket hallgató 68 milliónyi német néptárs előtt megerősítem:

Ez az ország német, megértette küldetését, teljesíteni fogja azt, és a nagy német népközösséghez való hűségében soha senki nem fogja túlszárnyalni.

A mi mostani feladatunk azonban az lesz, hogy munkával, szorgalommal, egymásért való felelősséggel és összetartással megoldjuk a nagy szociális, kulturális és gazdasági feladatokat, és mindenekelőtt Ausztriában egyre inkább a nemzetiszocialista szellem és a nemzetiszocialista akaraterő mindennel dacoló védvárát alakítsuk és építsük ki.

Nem fejezhetem be ugyanakkor szózatomat anélkül, hogy ne emlékeznék meg azokról a férfiokról, akik lehetővé tették számomra, hogy e nagy fordulatot ilyen rövid idő alatt Isten segítségével véghezvigyük.

Köszönetet mondok a kormány nemzetiszocialista tagjainak, élükön Seyß-Inquart új birodalmi helytartónak. Köszönöm a számtalan pártfunkcionáriusnak, de mindenekelőtt a névtelen idealisták hatalmas tömegének, alakulataink harcosainak, akik az üldöztetés hosszú évei alatt bebizonyították, hogy a németek nyomás alatt még keményebbek lesznek.

A megpróbáltatások évei csak megerősítették bennem a meggyőződést a németosztrák emberek értékéről nagy népközösségünkön belül. E hatalmas eseménynek a csodálatos rendezettsége és fegyelmezettsége is egyik bizonyítéka az ezeket az embereket lelkesítő eszme erejének. Ebben az órában tehát életem legnagyobb bejelentését tehetem a német népnek:

A német nemzet és birodalom Führerjeként és kancellárjaként a történelem színe előtt most bejelentem hazám belépését a Német Birodalomba!

Németország és annak új része, a nemzetiszocialista párt és birodalmunk védereje – *Sieg Heil!*

(In: Pfeifer, Helfried [Hrsg.]: *Die Ostmark. Eingliederung und Neugestaltung...* i. m. 24.)

*A VÖLKISCHER BEOBACHTER TUDÓSÍTÁSA A BÉCSI
DÍSZSZEMLÉRŐL*

(1938. MÁRCIUS 16.)

A bécsi lakosság hatalmas tömegei lázas várakozással töltik meg a Burgringet és a Heldenplatzot. Hatalmas horogkeresztes lobogók díszítik a napsugárban fürdő külső Burgtor falait, miközben az út mindkét oldalán a kandeláberekben ünnepi áldozati tüzek lobognak. A külső Burgtornál az egyesített nagynémet *Wehrmacht* díszegységei gyülekeznek. [...]

Pontban 14 órakor a parlament épülete felett néhány száz méterrel megjelennek a *Luftwaffe* első egységei. A Führer barátságosan köszönti a német *Wehrmacht* e büszke tagját. [...] Dübörgés a levegőből, a harci repülőgépek, vadászrepülők, felderítőgépek és nehéz harci repülőgépek egységei, egyik a másik után. A lezárult össznémet harcokészültség e jeleit a tömeg üdvivalgása kíséri. [...]

A nézők pillantásai még az ég felé irányulnak, mert a gépek utolsó százada éppen átrepül a Wehrmacht főparancsnoka felett, amikor a zenekar elfoglalja helyét a felvonulási téren, a Führerrel szemben. A *Luftwaffe* díszrepülése véget ért.

14 óra 15 perckor a gépesített csapatok díszegységei közelednek. [...]

A sorokon a bámulat és csodálat moraja fut keresztül, amikor a gépesített tüzérség egységei vonulnak. A 74. tüzérezred és a 620. nehéz tüzérosztály. A 38. páncélszázados, a 38. páncélos zászlóalj és a 38. híradóosztály bemutatja a Führernek és Nagynémetország lakosságának a gyorsreagálású segélyformációk ragyogó készségét, amelyek egy modern háborúban különösen fontosak.

Miközben a zenekar átadja helyét és most a *Luftwaffe* csukakék egyenruhái kerülnek az előtérbe, begördülnek a térre Göring tábornok ezredének különböző célú járművei, a nehéz fegyverek, amelyek felvonulása egyedül negyed óráig tart. Azután következnek a 2. páncélos brigád büszke tankjai. A gépek motorjainak erős dübörgése miatt csak alkalmanként lehet hallani a zenekar hangját; a zaj elnyomja a tömegek folyamatos éljenzését is, amely ilyen modern fegyvereket még sohasem látott életében. [...]

Alig masíroznak el röviddel 16 óra után a zenekar utolsó tagjai a Führer előtt, amikor ismét éljen kiáltások hangzanak fel. A nép, amely eddig szabadon hagyta a Führer tribünjével szembeni tág teret, most áthatol a rendőrség zárógyűrűjén. Két órán keresztül példátlan fegyelmet tanúsított, s a rendőrségnek sehol sem kellett beavatkoznia, most a hátsó sorok előre nyomulnak, hogy még egyszer közelről lássák a Führert a távozáskor. De az ünneplő tömeg tiszteletre méltó távolságban mard, rendőri beavatkozásra nincs szükség, így a Führer kíséretével nyugodtan beállhat kocsijába.

(In: Pfeifer, Helfried [Hrsg.]: *Die Ostmark. Eingliederung und Neugestaltung...* i. m. 25.)

A NEMZETISZOCIALISTA ÁLLAMBAN (1938–1945)

AZ OSZTRÁK ELLENÁLLÁS (1938–1945)¹⁸⁵

KOMMUNISTA RÖPLAP

(1943. JÚLIUS)

A bécsi mozdonygyár munkásaihoz és alkalmazottaihoz!

Szombaton, július 17-én az üzem francia személyzete sztrájkba lépett. Az üzem vezetésétől egységesen a szerződések betartását, jobb, kielégítő étkezést, emberi bánásmódot követeltek.

De a náci rendszer alatt a munkavállalóknak nincsenek jogai. Bajonetszúrásokkal és rájuk szegezett pisztolyokkal adtak választ a francia bajtársak jogos követeléseire. Az üzem vezetése ezekkel a brutális eszközökkel kényszerítette ki a munka ismételt felvételét.

---

¹⁸⁵ Az 1938. március 12-i Anschlusszal Ausztria néhány évre eltűnt Európa politikai térképéről. 1945 után az Anschlusszt szívesen emlegették a nemzetiszocializmus erőszakának az „*áldozat*” Ausztriával szemben. A szövetségesek 1943. októberi moszkvai értekezletének nyilatkozata is ezt az álláspontot erősítette, amikor kijelentette, hogy „*Ausztriát, a hitleri agresszió áldozatánul esett első szabad országot fel kell szabadítani a német uralom alól.*” De azt semmiképpen sem lehet elfeledni, hogy az osztrák lakosság relatíve magas része kívánta és üdvözölte az Anschlusszt. Ezért kettős Anschlussról lehet beszélni: egyrészt bizonyosan szerepet játszott a hatalmas szomszéd nyomása, másrészt viszont maga a nemzetiszocialista mozgalom is erős volt, s a lakosság nagy része az Anschlusszt akarta. A külföldi reakciója a semlegestől a pozitívig terjedt, csupán a Szovjetunió (a nyugati hatalmakhoz intézett jegyzékben) és Mexikó (a Népszövetséghez címzett jegyzékben) tiltakozott ellene.

Már 1938. március 13-án szövetségi alkotmánytörvényt adtak ki Ausztria újraegyesítéséről a Német Birodalommal. Április 10-re egész Németországban népszavazást írtak ki az Anschlussról. Az osztrák püspöki kar, főleg Innitzer kardinális igennel támogatták az Anschlusszt, hasonlóképpen Karl Renner, a régi szociáldemokrata is. A *Heil Hitler*rel végződő püspöki nyilatkozat után néhány százezer osztrák polgár kilépett a katolikus egyházból, de lépésük mozgatója lehetett a nemzeti-szocializmushoz való alkalmazkodás is. A nem titkos, minden demokratikus választási elvet sutba vető szavazás eredményeként „*lenyűgözött*” igent mondtak az Anschlussra. Ebben az is közrejátszott, hogy az Anschluss utáni napokban közel 60 000 osztrák személyt tartóztattak le és szállítottak a dachauai koncentrációs táborba. Ausztria gleichschaltolása – Németországhoz hasonlóan – megszüntette a véleménykülönbségek utolsó maradékát is, amelyet az ausztrofasizmus még meghagyott.

A francia munkások ugyanis egyedül álltak egy olyan harcban, amely mindannyiunkat érint.

Osztrák munkások és alkalmazottak!

Több mint öt éve, hazánk megszállása óta erőszakot követnek el a jogaink ellen. A háborús állapot megsokszorozta kizsákmányolásunkat, az üzemeket kényszer-munkatáborokká változtatta.

A külföldi munkások jobb bérért, szabadságért, rövidebb munkaidőért, a náci kizsákmányoló módszereivel szembeni harca a mi harcunk is.

A külföldi munkások nem önszántukból jönnek ide. Brutális erőszakkal hurcolják őket ide hazájukból, hogy itt osztrák munkásokat tudjanak felszabadítani Hitler méészárszéke számára.

(In: Neugebauer, Wolfgang: *Der österreichische Widerstand 1938–1945*. Edition Steinbauer, Wien, 2008. 82.)

Mivel a náci az osztrák közigazgatást – beleértve a rendőri apparátust – békésen vették át, az ausztrófasiszták által megfigyelt ellenfelek és maguk az ausztrófasiszta vezetők is ismertek voltak. Mindez gyengítette az ellenállás lehetőségét.

Mégis a különböző körök részéről ellenállás alakult ki a „*Harmadik Birodalommal*” szemben. Az osztrák ellenállásban legnagyobb számban a kommunisták és a Forradalmi Szocialisták vettek részt. A letartóztatottak döntő többsége, a kivégzettek jóval több mint fele kommunista volt. A kommunista ellenállók nem a sztálini diktatúra megteremtésért küzdöttek. Szociálisan igazságos, demokratikus társadalomban hittek, s küzdöttek az ország függetlenségéért. A nemzetiszocializmus jóval keményebben sújtott le rájuk, mint az ausztrófasiszta. A német hatóságok 2700 ellenállót ítéltek halálra, hozzávetőlegesen 16 000 (nem zsidó) osztrák halt meg koncentrációs táborban, 10 000 személy a *Gestapo* börtöneiben, s több mint 6000 fő a megszállt országok börtöneiben. Jugoszlávia területén öt osztrák, kommunista többségű zászlóalj működött a partizánmozgalom keretén belül. Stájerországban és Karintiában is partizáncsoportok alakultak.

A szociáldemokraták az ellenállásban feloszlatták központi szervezetüket, s baráti társaságokká vagy körökké formálódtak, amelyek csak laza kapcsolatban álltak a többi csoporttal. A kommunisták a beszivárgás taktikáját folytatták. Az egyes ellenállási harcosoknak kiadták a jelszót: Most te vagy a párt!

Ellenállás alakult ki más politikai csoportosulásoknál is. A keresztényszocialisták, a *Heimwehr*-fasiszták és a monarchisták is ellenállási csoportokat alakítottak. Gyakorta valamennyi ellenállási csoportot egyaránt pozitívan értékelték, anélkül, hogy megvizsgálnák, milyen politikai célokat követtek. Hogyan nézne ki az állam, ha az egyes szervezetek elképzelési után ment volna? Annyi bizonyos, hogy kevesen küzdöttek – leginkább még a szociáldemokraták – egy független, demokratikus és köztársasági Ausztriáért.

Az ellenállásból részesült a katolikus egyház is: a nemzetiszocializmus idején 724 lelkészt letartóztattak, s közülük hozzávetőlegesen 20-an haltak meg vagy végezték ki őket. Sokukat prédikációs- és oktatási tilalom sújtott.

A háború utolsó szakaszában erős szerepet játszott a „*bazafias*” csoportok és áramlatok ellenállása, akiknek elégük volt a németek uralmából, s „*birodalmi németek kijelölése*”, vagy a hadifoglyokra vonatkozóan „*osztrákokat szabadon bocsájtani*” jelszavakkal érvelt. Legfontosabb szervezetük O5-nek nevezte magát (az abc 5. betűje az e, így az OE, vagyis Österreichet jelentett).

A *Wehrmacht*-ban 1,25 millió osztrák harcolt. Közülük 240 ezren estek el, 117 ezer megsebesült, s 76 ezer eltűnt. A mauthauseni koncentrációs táborban összesen 200 ezren raboskodtak, akik közül 100 ezren pusztultak el. (Lásd VOCELKA, Karl: *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Wilhelm Heyne Verlag, München, 2002. 297–303.)

NÉPBÍRÓSÁGI ÍTÉLET HELENE KAFKA (RESTITUTA NŐVÉR)
ÜGYÉBEN HAZAÁRULÁSRA VALÓ ELŐKÉSZÜLET MIATT

(1942. OKTÓBER 29.)

A német nép nevében

A Helene Kafka, szerzetesnő és a wien-mödlingi városi kórház műtősnővére, szerzetesi neve „*Restituta*”,¹⁸⁶ Wien-Mödling, született 1894. május elsején a Brünn (Morvaország) melletti Husowitzban, elleni büntetőügyben [...] Kafka vádlottat ellenségnek való hazaáruló kedvezés és hazaárulásra való előkészület miatt halálra [...] ítéljük. A vádlott viseli az eljárás költségeit.

1941 decemberében a vádlott megkérte az említett kórház röntgenosztályán irodai alkalmazottként foglalkoztatott Margarete Smola tanút, hogy a birtokában lévő két államellenes röpiratról egy-egy írógépes másolatot [...] készítsen. [...] A „*Soldatenlied*” címet viselő ócsárló iratról és egy „*Német katolikus ifjúság*” szavakkal kezdődő, 1941. június 8-án kelt gyalázkodó iratról van szó. [...] A „*Német katolikus ifjúság*” röpiratában egy freiburgi katolikus gyűlés állítólagos megzavarása ürügyén a *Hitlerjugend* vezetését alattomos módon meggyanúsítják, szidalmazzák, és a katolikus lakosságot a nemzetiszocialista államvezetés ellen lázítják. [...]

(In: Weinzierl, Erika: *Widerstand, Verfolgung und Zwangsarbeit 1934–1945*. In: Steininger, Rolf – Gehler, Michael [Hg.]: *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bd. 1. 455–458.)

¹⁸⁶ Restituta nővér (1894–1942) volt az egyetlen szerzetesnő a németek által megszállt nyugat- és közép-európai térségben, akit röplapok másolásáért és terjesztéséért ítétek halálra és végezték ki. 1998-ban II. János Pál boldoggá avatta.

JOHANNES EIDLITZ,¹⁸⁷ AZ O5 ELLENÁLLÁSI CSOPORT¹⁸⁸ TAGJÁNAK
VISSZAEMLEKEZÉSE

[...] Világos volt számunkra, hogy amíg nem ér közelünkbe a front, nincs esélyünk a sikerre, de arra a pillanatra, amikor ez bekövetkezik, megpróbáltunk előkészíteni valamit. Most tarthatnék nagy patrióta beszédeket, de a valóság másként fest. Az az igazság, hogy tudatában voltunk ez egész történet problematikájának és nem azt mondtuk, hogy csinálunk egy felkelést és meghalunk nagy hősként a barikádokon, hanem egy teljesen világos tervünk volt a maga szűk korlátaival együtt. Tudtunk, mennyire gyanús volt Ausztria szerepe – a legnagyobb fájdalomunkra. [...] Teljesen tisztában voltunk azzal, hogy nem győzhetünk egy nagy felkeléssel, hanem arról volt szó, hogy a háború végén, a nagy leszámolásnál, ami majd bekövetkezik, elmondhassuk, valami kis dolgot mi is tettünk. Gondoljatok Ausztriára és ne hagyjátok elveszni a bűnök pocsolyájában a Német Birodalom részeként, ez volt az egyik megfontolás. A másik természetesen az volt, hogy azt mondtuk: itt Ausztriában, mindenekelőtt Bécsben, de a többi szövetségi tartományban is át akarjuk venni a hatalmat. [...]

(In: <http://www.doew.at/>)

¹⁸⁷ Eidlitz, Johannes (1920–2000): Az *Österreichischer Kampfbund* vezetője és az O5 csoport tagja. Az Osztrák Néppárt (ÖVP) alapító tagja, a háború után újságíróként és kiadóként dolgozott.

¹⁸⁸ Az O5 a legnagyobb és legismertebb pártok feletti ellenállási csoport volt Ausztriában. Főleg polgári-konzervatív erők hozták létre, de kapcsolatot építettek ki szociáldemokratákkal és a hazai kommunistákkal is. Kapcsolatban álltak Stauffenberg „*bécsi emberével*”, Carl Szokoll őrnaggyal is. A nyugati szövetségesekkel az a Fritz Molden épített ki kapcsolatokat, aki a háború után újságíróként, kiadóként és diplomataként is fontos szerepet játszott. A házak falára festett O5 rövidítés (Ausztria – Oesterreich) 1944-ben tűnt fel először, amely rövidesen a szervezet védjegye lett. Az ellenállás szimbólumaként ma is látható a Stephansdom kapujától jobbra. Politikai ambícióik és szövetséges kapcsolataik ellenére nem játszottak irányító szerepet sem az ellenállási mozgalomban, sem az ország újjáépítésében.

HUBERT MAYR¹⁸⁹ TIROLI SZOCIALISTA LEVELE OSKAR POLLAK¹⁹⁰
EMIGRÁNS POLITIKUSNAK

(1944. MÁJUS 20.)

[...] Tudom, hogy különösen Te az utóbbi időkig olyan eszmét képviseltél, amelyet én tarthatatlannak és végzetesnek tartok, úgy Ausztria és az ország felszabadítása, mint maga a párt szempontjából. Talán még emlékszel, hogy ugyanezen ok miatt már Spanyolországból, és később Franciaországban is vitáztam Kornnal.¹⁹¹ Akkoriban meghajoltam a párizsi iroda többségi döntése előtt, anélkül, hogy meg tudtam volna békélni a dologgal, hiszen nem ismertem az országban élő osztrákok véleményét. Most azonban ez is megváltozott. Ahogy minden fronton harcoló katona, nekem is gyakran van lehetőségem arra, hogy [...] osztrák hadifoglyokkal beszéljek és hallgassam a véleményüket, és biztosíthatlak arról, hogy – néhány náci kivételével – még nem találkoztam olyan osztrákkal, aki támogatná a Németországgal való egyesülést. [...]

Miután te a nagynémet eszme egyik fő képviselője vagy, vagy voltál, támadásom elsősorban ellened irányul. Végre tudni akarom, mit ettél azokon az átkozott *Piefkén*,¹⁹² akikkel aztán a nyelven kívül valóban nincs semmi közösködni valónk, hanem éppen ellenkezőleg. Bárhogy csűrhetjük-csavarhatjuk a dolgot: Ausztria csatlakozása Németországhoz egy lehetetlen monstrumot eredményezne, amely soha nem jöhet szóba számunkra, amíg csak egy szikrányi szabadságérzés is van bennünk, függetlenül attól, milyen Németország politikai berendezkedése. [...]

(In: Neugebauer, Wolfgang: *Der österreichische Widerstand 1938–1945*. Edition Steinbauer, Wien, 2008. 59.)

¹⁸⁹ Mayr, Hubert (1913–1945): osztrák ellenálló. Harcolt a spanyol polgárháborúban, majd franciaországi internálást követően a brit hadsereg kötelékében Észak-Afrikában és Olaszországban. A tiroli ellenállás szervezése közben nyoma veszett. Ausztria felszabadításában játszott szerepéért 2011-ben poszthumusz díjazták.

¹⁹⁰ Pollak, Oskar (1893–1963): Az *Arbeiter-Zeitung* főszerkesztője, 1934-től a Forradalmi Szocialisták egyik vezetője, a levél születésekor az osztrák szocialisták londoni irodájának képviselője. Az 1938-as brüsszeli határozat értelmében a nemzetiszocialista Németország szocialistává alakítását támogatta a szövetségesek moszkvai memorandumáig.

¹⁹¹ Korn, Theresia (1903–?): munkásnő, „*államellenes megnyilvánulás*” miatt 1938-ban letartóztatták, majd „*sídóbarát magatartás*” miatt a ravensbrücki koncentrációs táborban raboskodott 1943–1945 között.

¹⁹² *Piefke*: a németek gúnyneve Ausztriában. A németek által az osztrákok (le)értékelésére használt, kevésbé elterjedt formula az *Ösi*, vagy *Öschi*.

OSZTRÁKOK A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

Eljárás alá vontak összlétszáma	2137
Ebből nő	325
Eljárások száma	726
Vádak	hazaárulás, az ellenség pártolása, véderőbomlasztás

AZ ELJÁRÁSOK KIMENETELE

Elítéltek száma	1887 (88,3%)
Felmentő ítélet	129
Ismeretlen kimenetel	77
Nem született ítélet	22
Döntés arról, hogy nem folytatják az eljárást	6
Eljárás megszüntetése	3
A vádlott elhunyt az ítélet kihirdetése, vagy a főtárgyalás előtt	3

AZ ÍTÉLETEK

Halálos ítélet	814 (43,1%)
Életfogytiglan	28
Fegyház	879
Börtön	144
Ifjúsági börtön	9
Fogda, elzárás	1
Büntetőtábor	1
Ismeretlen	1

VÁDELJÁRÁS ALÁ VONTAK SZÁMA

<i>Párt, szervezet, csoport</i>	<i>1934 előtt</i>	<i>1938 után</i>
Szociáldemokrata	1582 (74,0%)	98 (4,8%)
Kommunista	120 (5,6%)	1106 (51,8%)
Katolikus-konzervatív		219 (10,2%)
Legitimista		193 (9,5%)
NSDAP-tag		41
Zsidó		17
Jehova tanúi		11

(In: Neugebauer, Wolfgang: *Der österreichische Widerstand 1938–1945... i. m. 37.*)

A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–2000)

AUSZTRIA NÉGYHATALMI MEGSZÁLLÁSA ÉS BÉCS IGAZGATÁSA (1943–1950)

NYILATKOZAT AUSZTRIÁRÓL¹⁹³

(MOSZKVA, 1943. NOVEMBER 1.)

Az Egyesült Királyság, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok kormányai megállapodtak abban, hogy Ausztriát, a hitleri agresszió áldozatául esett első szabad országot fel kell szabadítani a német uralom alól.

Ausztriának Németország által 1938. március 15-én történt bekebelezését semmisnek és meg nem történtnek tekintik. Ez időpont óta Ausztriában bekövetkezett bárminemű változásokat semmiképpen sem tekintik magukra nézve kötelezőnek. Kinyilvánítják azt az óhajukat, hogy Ausztria szabad és független országgént visszaállíttassék, és ezáltal az osztrák nép részére éppúgy, mint azon szomszédos államok részére, amelyek hasonló problémákkal kerülnek majd szembe, megnyissák az utat, amelyen megtalálhatják azt a politikai és gazdasági biztonságot, amely a tartós béke egyedüli alapja.

Ausztriát mindazonáltal emlékeztetik arra, hogy a hitleri Németország oldalán viselt háborúban való részvétele miatt felelősség terheli, amely alól nem szabadul-

---

¹⁹³ A moszkvai értekeztet (1943. október 19–30.) az első azon nagy jelentőségű értekezletek sorában, amelyeken a három szövetséges hatalom, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság összehangolták háborús céljaikat. A moszkvai értekezleten a három hatalom külügyminiszterei, V. Molotov, Cordell Hull és Anthony Eden vettek részt tanácsadók kíséretében, és november 1-i keltezéssel négy nyilatkozatot fogadtak el. E nyilatkozatokon kívül az értekeztet határozatot hozott, hogy az európai kérdések megvizsgálására közös tanácsadó szervet, Európai Tanácskozó Bizottságot (*European Advisory Commission* = EAC) létesítenek. A Bizottság működését az 1945. évi potsdami konferencián hozott határozat szüntette meg. Helyébe a Külügyminiszterek Tanácsa lépett. Cordell Hull később egy nyilatkozatában elismerte, hogy az Ausztriáról szóló nyilatkozat egy nagy blöff volt, amellyel az osztrák ellenállást szerették volna erősíteni a németek hátában, hogy megkönnyítsék az Olaszországban partra szálló szövetségesek előrenyomulását.

hat, és hogy a végső rendezés során elkerülhetetlenül figyelembe fogják venni, mennyiben járult hozzá önmaga felszabadításához.

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945...* i. m. 1983. 556–557.)

TOLBUHIN MARSALL, A 2. UKRÁN FRONT PARANCSNOKÁNAK
FELHÍVÁSA AZ OSZTRÁK NÉPHEZ¹⁹⁴

(1945. MÁRCIUS 28.)

A Vörös Hadsereg nem azért lép osztrák földre, hogy osztrák területeket meghódítson. Kizárólag az a célja, hogy Ausztriát felszabadítsa a német függőség alól. A Vörös Hadsereget az 1943. évi moszkvai nyilatkozat elvei vezetik. Az 1938-at megelőző határokat kívánja visszaállítani. Az osztrák állampolgárok, valamint magántársaságok és szövetségek személyes és tulajdonjogai érintetlenül maradnak. A nemzetiszocialista pártot felosztatják, de a Vörös Hadsereggel szemben lojális magatartást tanúsító egyszerű párttagoknak nem esik bántódása. Ausztria békés szándékú lakosságának nincs oka félelemre.

(In: Kerekes Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1978*. ... i. m. 270.)

---

¹⁹⁴ A szovjet hadsereg első alakulatai 1945. március 28-án Kőszegnél lépték át a magyar–osztrák határt. Ezen a napon Tolbuhin marsall, a 2. ukrán front parancsnoka felhívást intézett az osztrák néphez.

*A 3. UKRÁN FRONT JELENTÉSE A BÉCSÉRT FOLYTATOTT
HARCOKRÓL*

(1945. ÁPRILIS 15.)

[...] A hadművelet 4. szakasza: Bécs városának bevétele.

[...] A 2. Ukrán Front balszárnyának lemaradására és csapataink Bécsi-medencében elért sikereire válaszul, valamint a bécsi megközelítési útvonalakon dél irányból történő előrenyomulásunknak köszönhetően a Sztavka megváltoztatta eredeti szándékát, hogy Bécsset a 2. Ukrán Front csapataival foglalja el, ezért új jobbszárnyat jelölt ki a 3. Ukrán Front számára és átruházta rá Bécs bevételének feladatát...

A közös támadás 1945. 04. 6-án, legkésőbb 7.30-kor kezdődik...

A 4. gárda hadsereg és az 1. gárda gépesített hadtest kötelékei a reggel folyamán elérték Schwechat déli-délkeleti peremét, és a nap végére nemcsak Schwechatot, hanem Bécs–Mannswörth, Albern, Kaiserebersdorf, Simmering elővárosokat is bevették, és benyomultak a város déli részébe. Heves közelharc alakult ki, amelynek során minden negyed és sok különálló házat is tűz alá vettünk.

Leszámítva az utcai kereszteződésekben, az ablakokból, pincékből és tetőkről érkező heves elhárítótüzet az ellenség több ellentámadást is megkísérelt 100-150 fő gyalogsággal, amelyet 3-5 páncélos és páncélöklő támogatott.

A harcok a városban megszakítás nélkül folytak. Nappal a főerők vettek részt bennük, éjjel rendszerint különálló megerősített zászlóaljok. Ezen európai nagyváros átláthatatlan utcalabirintusában rendkívüli jelentőségűek a legkisebb gyalogos alegységek és páncélos csapatok akciói, amelyek gyakran a többi egységtől elszigetelten, az ellenség által bekerítve folytak [...]

A Duna-csatorna 40-60 m szélességével és akár 3 m-es mélységével nehezen leküzdhető akadályt képezett. Vízsztintes, gránitból készült, 6-7 m magas partja lehetetlenné tette az átkelést hagyományos eszközökkel [...] az ellenség, amely a hidakat elpusztította és a zsilipeket megnyitotta, szívósan tartotta a csatorna bal partját és heves tűz alá vette kötelékeinket [...]

Április 11. végén egységeink előrenyomultak a csatorna bal partjára, és harcokba bonyolódtak a szigeten – az ellenség védelmének utolsó bástyáján. Az ellenség kitartható ellenállása azzal magyarázható, hogy Bécs észak-északnyugati irányból történő bekerítése a 2. Ukrán Front 46. hadserege által késlekedett, ezért megpróbálhatták szétvert csapataik maradékát és hadifelszerelését a Duna bal partjára menekíteni... Az ellenség mégis tartani tudta magát a szigeten április 13-án 12 óráig. Ekkorra Bécsset teljesen megtisztítottuk az ellenségtől [...]

(In: Mueller, Wolfgang – Suppan, Arnold – Naimark, Normann M. – Bordjugov, Gennadij [Hrsg.]: *Sowjetische Politik in Österreich 1945–1955. Dokumente aus russischen Archiven*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2005. 60–75.)

TOLBUHIN, ZSELTOV ÉS SZMIRNOV TÁVIRATA SZTÁLINNAK A
BÉCSI POLGÁRMESTERJELÖLTEKRŐL

(1945. ÁPRILIS 15.)

Bécs felszabadításával összefüggésben feltétlenül meg kell gyorsítani a döntést Ausztria közigazgatási intézményének felállításáról, a bécsi polgármester kinevezéséről és az Ideiglenes Kormány lehetséges megalakításáról.

A rendelkezésre álló információk szerint Bécs egykori polgármestere, Seitz, koncentrációs táborban van Németországban.

A polgármesteri poszt lehetséges jelöltjeként Kunschak, a keresztényszociális párt (katolikusok) balszárnyának vezetője, aki Bécsben nagy népszerűségnek örvend, vagy Bécs egykori polgármestere, Emmerling jöhet szóba. A bécsi polgármesterséget fel lehet ajánlani Karl Rennernek vagy Ausztria egykori elnökének, Miklasnak is.

(In: Mueller, Wolfgang – Suppan, Arnold – Naimark, Normann M. – Bordjugov, Gennadij [Hrsg.]: *Sowjetische Politik in Österreich 1945–1955...* i. m. 107.)

KARL RENNER LEVELE SZTÁLINNAK

(1945. ÁPRILIS 15.)

Igen tisztelt Elvtársam!

A mozgalmom korai időszakában sok orosz élharcoshoz fűzött szoros, személyes kapcsolat, mindmáig azonban nem adatott meg nekem, hogy Önt, drága Elvtársam, személyesen megismerhessem. [...] A történelem kifürkészhetetlen játéka úgy akarta, hogy az én koromban, amikor nyilvános szereplésemet már lezártak véltem, ilyen szokatlan és jelentőségteljes módon kerüljek személyes kapcsolatba Önnel.

Bevonulásakor a Vörös Hadsereg lakhelyemen, Gloggnitzban talált engem és családomat, ahol elvtársaimmal együtt bizakodással vártam a megszállást. Az illetékes parancsnokok a legnagyobb tiszteletet tanúsítva nyomban oltalmukba vettek, és visszaadták teljes cselekvési szabadságomat, amelyet 1934 óta, a dollfußi és hitleri fasizmus uralma alatt fájón nélkülözni kellett. Őszinte és alázatos köszönetemet fejezem ki ezért a Vörös Hadseregnek és Önnek, e hadsereg legfőbb parancsnokának, a magam és az osztrák munkásosztály nevében. [...] A Vörös Hadsereg nélkül egyetlen lépést sem tehettem volna, s ezért nemcsak én, hanem az eljövendő „*Második Osztrák Köztársaság*” és annak munkásosztálya is örök hálával tartozik Önnek, marsall úr, s az Ön győzedelmes hadseregének. [...] Már ma arra kérem, hogy a nagyhatalmak tanácskozásán jóindulattal viseltessék Ausztria iránt és vegyen minket védelmező oltalmába, amennyire a tragikus körülmények megengedik. [...] Oroszország rendkívüli erőfeszítésének köszönhetően egész népünk belátta a húsz évig tartó nemzetiszocialista propaganda hazug voltát, és csodálat tölti el a szovjetek hatalmas teljesítménye láttán!

Határtalanná vált az osztrák munkásosztálynak mindenekelőtt a szovjet köztársaságba vetett bizalma.

Az osztrák szociáldemokraták testvéri vitákat fognak folytatni a Kommunista Párttal, és a köztársaság újjáalakításakor azonos alapon fognak együttműködni. Hogy az ország jövője a szocializmusé, az nem kétséges, és felesleges hangsúlyozni.

Alázatos híve
Dr. Karl Renner

(In: Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete...* i. m. 189–190.)

A 3. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSÁNAK 0424. SZÁMÚ
HATÁROZATA BÉCS LAKOSSÁGÁNAK ÉLELMISZER-ELLÁTÁSÁRÓL

(1945. ÁPRILIS 21.)

Titkos

A jelentős élelmiszerhiány és a bécsi lakosság élelmiszer-ellátásában mutatkozó szabálytalanságok, továbbá a környező vidékről történő szállítás lehetetlensége miatt a Front Katonai Tanácsa úgy határozott:

a bécsi önkormányzat szerveinek a következő zsákmányolt és regisztrált élelmiszer-mennyiséget bocsátjuk rendelkezésre a bécsi lakosság ellátására:

1. kenyérgabona	7000 tonna
2. kukorica	500 tonna
3. dara	2000 tonna
4. bab	1000 tonna
5. borsó	1000 tonna
6. hús	300 tonna
7. cukor	200 tonna
8. só	200 tonna
9. növényi olaj	200 tonna
10. olajos gyümölcsök	1000 tonna

A Front utánpótlásának vezetője 1945. április 25-ig köteles átadni a nevezett mennyiséget.

Tolbuhin
Zseltov
Lajok

(In: Mueller, Wolfgang – Suppan, Arnold – Naimark, Normann M. – Bordjugov, Gennadij [Hrsg.]: *Sonjetische Politik in Österreich 1945–1955...* i. m. 117.)

*AUSZTRIA FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZATA*¹⁹⁵

(1945. ÁPRILIS 27.)

1. cikk. A demokratikus Osztrák Köztársaság ismét helyreállt, és az 1920. évi alkotmány szellemében kell megszervezni.
2. cikk. Az 1938. évben az osztrák népre kényszerített Anschluss semmis.
3. cikk. Ezen nyilatkozat végrehajtására valamennyi antifasiszta párt részvételével ideiglenes állami kormányt hoznak létre, és a megszálló hatalmak jogait fenntartva teljes törvényhozási és végrehajtási hatalommal ruházzák fel.
4. cikk. Jelen függetlenségi nyilatkozat kihirdetésének napjától osztrákok által a Német Birodalomnak és vezetésének tett katonai, szolgálati vagy személyes fogadalom semmis és nem kötelező.
5. cikk. E naptól kezdve valamennyi osztrák ismét az Osztrák Köztársasággal áll állampolgári kötelezettségi és hűségi viszonyban.

A külügyminiszterek 1943. évi moszkvai konferenciájának a hitleri Németország oldalán, a háborús részvétel felelősségéről szóló nyilatkozata mérlegelésével az állam beiktatandó kormánya haladéktalanul meghozza a vonatkozó rendszabályokat, hogy minden lehetséges módon hozzájáruljon saját felszabadulásához; országunk egyúttal annak megállapítására kényszerül, hogy e hozzájárulás népünk elerőtlenedése és országunk kifosztása miatt legnagyobb sajnálatunkra csupán szerény lehet.

(In: Stocker, H. – Rieger, A. [Hrsg.]: Handbuch der Verträge 1871–1964. Verträge und andere Dokumente aus der Geschichte der internationalen Beziehungen. Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1968. 350–351.)

---

¹⁹⁵ A nyilatkozatot Ausztria Szocialista Pártja, az Osztrák Néppárt és Ausztria Kommunista Pártja vezetősége hirdette ki. Megalakulása után Ausztria ideiglenes állami kormánya 1945. április 27-én határozattá emelte. 1943-ban a szövetséges külügyminisztereknek moszkvai konferenciája kimondta, hogy Ausztriát, „a hitleri agresszió áldozatánál esett első szabad országot fel kell szabadítani a német uralom alól.” Ugyanakkor emlékeztették arra, hogy „a hitleri Németország oldalán viselt háborúban való részvétele miatt felelősség terheli, amely alól nem szabadulhat, és hogy a végső rendezés során elkerülhetetlenül figyelembe fogják venni, mennyiben járult hozzá önmaga felszabadításához.”

HABSBURG OTTÓ LEVELE¹⁹⁶ HARRY S. TRUMAN AMERIKAI
ELNÖKNEK

(1945. JÚLIUS 2.)

Kedves Elnök úr!

Tekintettel a közeledő nemzetközi döntésekre, írni szeretnék Önnek az ausztriai helyzetről. [...] Két hónappal a felszabadítás után korántsem olyan a helyzet, amilyennek lenni kellene. Az osztrák állam eleven testét szétszabdalta a négy megszállási övezet. Hiányzik az átfogó gazdasági és politikai terv. A gazdasági helyzet majdhogynem kétségbeejtő. A szövetséges megszálló csapatok az ellentétes értelmű parancsok ellenére az ország számlájára és rovására élnek.

A tartományi közigazgatás – a francia övezet kivételével – nem kapja meg a szükséges autoritást; ezért nincsenek eszközei a fenyegető bajok elhárítására.

A szövetséges katonai hatóságok tétlensége miatt nem takarítják be a terményt, a gyárak pedig állnak. Munkanélküliség van. Növekszik az infláció. Mindez néhány hét leforgása alatt nagy katasztrófához fog vezetni. Az orosz övezetben az orosz csapatok leszerelik az ipari létesítményeket és rendszeresen kifosztják a magánlakásokat.

A nehéz gazdasági helyzetben az amerikaiak és az angolok, a franciákkal ellentétben, a „*nonfraternisation*” politikáját hirdetik. Ez a politika azt az érzést kelti, hogy a szövetségesek az osztrákokat németekként kezelik, amit az osztrákok nagyon igazságtalannak tartanak.

Ehhez járul még az utazás és az áruszállítás általános tilalma, a postai-, a távirat- és telefonszolgáltatás beszüntetése, az általános visszaélés a rekvirálási joggal, valamint a lakosságnak elrendelt esti kijárási tilalom.

Mindez olyasmi, ami jogos volna egy legyőzött, ellenséges országban, de nem felszabadított barátok esetében.

A mi országunk volt az első, amelyik felvette a harcot a hitleri Németországgal, és ha 1938-ban összeomlottunk, akkor az a túlerő hatására történt és mert a nyugati

¹⁹⁶ Egyes adatok szerint Habsburg Ottó akkoriban attól tartott, hogy Ausztria Karl Renner vezetése alatt teljesen szovjet befolyás alá kerül. (Friedrich Adler, a Szocialista Internacionálé főtitkára egykor azt nyilatkozta Rennerrel, hogy miután elfogadta az anchlussot, az „*ehetelenség szellemét hozta a pártunkba, úgyhogy állandóan csak szegénykezhetünk.*”) Renner szovjetek által felállított koalíciós kabinetjében tíz szocialista és kilenc néppárti mellett hét kommunista és néhány pártonkívüli is helyet foglalt. Az 1945. november 25-én tartott első választásokon a kommunisták marginalizálódtak.

A levél – a 3. pontban foglalt követelés miatt – nagy izgalmat váltott ki. Követelése miatt, hogy ne ismerjék el Renner kormányát, a baloldaliak a patriotizmus hiányával vádolták Ottót. 1961-ben, amikor felforrósodott a hangulat esetleges ausztriai beutazása miatt, még azt is felvetették, hogy ha a nyugati hatalmak engedtek volna Habsburg Ottó követelésének, és nem ismerték volna el a Renner-kormányt, akkor bizonyára olyan megosztottság következett volna be Ausztriában, mint Németországban. Állítólag a levél nem spontánul keletkezett, hanem Gruber külügyminiszter kérte meg Ottót, hogy írjon a levelet Trumanak.

A 8. pontban említett németek 1938-ban Ausztriába beépített német vagyonkezelők, hivatalnokok és rendőri szervek voltak. Ezenkívül számos magas beosztású náci fészkelte be magát Salzkammergut és Tirol vidékén.

hatalmak cserbenhagytak bennünket. A különleges helyzetet figyelembe véve, ellenállási mozgalmunk nem volt kevésbé erős, mit a többi országé. [...] Az oroszok Bécsben egyoldalúan olyan rendszert állítottak fel, amely a kommunisták nyomása alatt áll. Úgy hírlík, a szövetségesek el fogják ismerni ezt a kommunista rendszert, az úgynevezett „ideiglenes kormányt.” Biztosíthatom Önt, hogy az osztrákok túlnyomó többsége elutasítana egy ilyen kormányt, mert nem akar kommunisták által ellenőrzött választásokat, mert hiszen a kommunisták maguk is beismerik, hogy diktatúrára törekednek, s ezért mindent elkövetnek majd, hogy megakadályozzák a valóban szabad és nyílt választásokat.

Az osztrákok nem fogják elfogadni, hogy a kommunista párt uralkodjék felettük.

Ez a helyzet. Ennek függvényében javasolnék néhány olyan intézkedést, amelynek meghozatala szükséges lenne ahhoz, hogy Ausztria ismét szabadon élhessen, és az osztrák néppel szemben az igazságosság érvényesülhessen.

1. Felhatalmazás olyan erős tartományi kormányok létrehozására, amelyek saját felelősségükre cselekedhetnek. (A tartományok a következők: Tirol, Voralberg, Salzburg, Karintia, Felső-Ausztria és Stájerország. Nem tartozik közéjük Alsó-Ausztria, Burgenland és Bécs, amelyek orosz megszállás alatt állnak.)
2. Engedély az osztrák tartományi kormányoknak, hogy érintkezésbe lépessenek egymással, és megegyezhessenek egymással a közös érdekeket érintő ügyekről.
3. Ígéret, hogy a szövetségesek nem fogják elismerni az önhatalmúlag kinevezett bécsi ideiglenes kormányt, élén dr. Rennerrel mint elnökkel.
4. A *nonfraternisation* politikájának beszüntetése az amerikai és brit megszálló erők részéről.
5. A szabad sajtó létrehozásának engedélyezése.
6. A jelenlegi infláció megfékezése közös, az egész osztrák területre vonatkozó tervek alapján.
7. Ausztria bevonása az általános segélyezési programba.
8. Az osztrák tartományok jogának elismerése, hogy a német állampolgárokat kitoloncolhassák, mert jelenleg komoly terhet jelentenek az országnak.

Bizonyos vagyok benne, Elnök úr, hogy ezek az intézkedések lehetővé tennék a mihamarabbi konszolidációt Ausztriában. Megvetnék Ausztriában azokat az alapokat, amelyekre az országnak szüksége van ahhoz, hogy újjáéledjen romjaiból.

Máskülönben a jelenlegi politika anarchiához vezethet.

Ismervén országom iránti nemes rokonszenvét, felhívom figyelmét ezekre a gondokra, mivel meggyőződésem, hogy Amerika nagyszabású politikájának folytatásaként Ön örködni fog afelett, hogy hazám mielőbb visszanyerje belső egyensúlyát és szabadságát.

A Mindenható áldását kérve Önre e napokban, amikor a történelem egyik legnagyobb felelőssége nehezedik az Ön vállára

Ausztriai Ottó

BÉCS VÁROSÁNAK SEKTORHATÁRAIRÓL ÉS KÖZIGAZGATÁSÁRÓL
SZÓLÓ EGYEZMÉNY

(LONDON, 1945. JÚLIUS 9.)

[...]

Bécs város területét felosztják, amely a következő szektorokat öleli fel [...]

Leopoldstadt, Brigittenau, Floridsdorf, Wieden és Favoriten kerületeket a Szovjetunió hadereje szállja meg.

Neubau, Josefstadt, Hernals, Alsergrund, Währing és Döbling kerületeket az Amerikai Egyesült Államok hadereje szállja meg.

Mariahilf, Penzing, Fünfhaus (beleértve a korábbi Rudolfsheim kerületet is), Ottakring kerületeket a Francia Köztársaság hadereje szállja meg.

Hietzing, Margareten, Meidling, Landstraße és Simmering kerületeket az Egyesült Királyság hadereje szállja meg.

Az Innere Stadt (belváros) kerületet a négy hatalom katonái szállják meg.

3. A megszállási övezetek közötti határok Bécs és Burgenland határai kivételével megegyeznek azokkal, amelyek az 1938. október 1-jei Ausztria határait módosító rendelet életbelépése előtt fennálltak.

Bécs város és Burgenland tartomány határai megegyeznek az 1937. december 31-én fennállt határokkal.

4. Szövetséges Kommandatúrát (*Komendatura*) állítanak fel a négy érintett főparancsnok által kinevezett városparancsnokból, hogy közösen vezessék Bécs városának közigazgatását.

5. A tulli repülőtér minden berendezésével és tartozékával az Amerikai Egyesült Államok haderejének közigazgatási és katonai ellenőrzése alá kerül. A schwechat-i repülőtér minden berendezésével és tartozékával az Egyesült Királyság haderejének közigazgatási és katonai ellenőrzése alá kerül, tekintettel a brit és a francia haderő általi közös használatra.

A megszálló hatalmak hadereje és funkcionáriusai szabad megközelítést élveznek a repülőterekhez, amelyet megszállva tartanak és használnak [...]

(In: Mueller, Wolfgang – Suppan, Arnold – Naimark, Normann M. – Bordjugov, Gennadij [Hrsg.]: *Sonjetische Politik in Österreich 1945–1955...* i. m. 291–293.)

*AZ AUSZTRIA MEGSZÁLLÁSI ÖVEZETEIRŐL ÉS BÉCS
IGAZGATÁSÁRÓL SZÓLÓ EGYZEMÉNY*¹⁹⁷

(LONDON, 1945. JÚLIUS 9.)

1. Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányai, valamint a Francia Köztársaság ideiglenes kormánya megállapodtak, hogy Ausztria területét, az 1937. december 31-én fennállott határai szerint az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Francia Köztársaság fegyveres erői szállják meg.

2. Ausztriát a megszállás céljából az alábbiak szerint négy övezetre osztják fel, amelyekből egyet-egyét juttatnak a négy hatalomnak, továbbá Bécs külön térségére, amelyet a négy hatalom fegyveres erői együttesen szállnak meg.

¹⁹⁷ Ausztriában a szövetséges csapatok a hadműveletek folyamán – mint Németországban is – több helyen átlépték az akkor véglegesen még meg nem állapított ausztriai megszállási övezetek határait, nevezetesen a szovjet–brit övezethatárt Stájerországban és a szovjet–amerikai övezethatárt Felső-Ausztriában. A 8. brit hadsereg Olaszország felől jövet 1945. május 14-én benyomult Karintiába és megszállta Klagenfurtot, majd Stájerországban Graztól nyugatra a Judenburg–Koflach–jugoszláv határvonal mentén felvette az érintkezést a Magyarország felől előretörő szovjet csapatokkal, amelyek május 8-án megszállták Stájerországnak a brit övezethez került keleti felét. Klagenfurtba és Karintia nagy részébe még az angolok megérkezése előtt jugoszláv csapatok vonultak be, ezek azonban a szövetségesek kérésére május 21–25. között kivonultak Ausztria területéről. Felső-Ausztriában a szovjet csapatok Passauig nyomultak előre, az amerikaiak viszont megszállták a Dunától északra fekvő olyan részeket is, amelyek a szovjet megszállási övezethez kerültek.

A szövetségesek az Európai Tanácskozó Bizottságban még a július 9-i egyezmény megkötése előtt elvi megállapodásra jutottak az ausztriai megszállási övezetek határaitra és Ausztria megszállási rendszerére vonatkozóan. Ennek alapján ugyanabban a július 14–18-i üzenetváltásban, amelyben egyfelől Truman és Churchill, másfelől Sztálin megállapodtak a németországi övezethatárok elfoglalásával kapcsolatos csapatmozdulatok tekintetében, megállapodás jött létre abban a tekintetben is, hogy ezzel egyidejűleg, azaz július 1-jén a megfelelő csapatok Ausztriában is kezdjék meg – az Európai Tanácskozó Bizottságban létrejött elvi megállapodás szerint – saját megszállási övezeteikbe való vonulásukat. Ezekre a csapatmozdulatokra azonban csak az övezethatárok végleges megállapításáról szóló július 9-i egyezmény aláírása utáni hetekben került sor. A szovjet csapatok kiűrtették Stájerország általuk megszállva tartott részét, ahova június 24-én bevonultak a brit csapatok. Július 31-én az amerikai, a brit és a francia helyőrségek bevonultak Bécs részükre kijelölt megszállási övezeteibe. Augusztus 2-án a szovjet csapatok megszállták a Mühl-körzetet, azaz Felső-Ausztriának a Dunától északra fekvő részét, amely eddig az amerikai megszállási övezethez tartozott.

Közvetlenül az övezethatárokról szóló egyezmény megkötése előtt, a négy hatalom július 4-én az Európai Tanácskozó Bizottságban aláírta az Ausztria ellenőrzési rendszeréről szóló egyezményt, azzal, hogy az addig marad érvényben, amíg a szabad választások alapján megalakult osztrák kormányt a szövetségesek el nem ismerik. A 14 cikkből álló egyezmény 2. cikke értelmében az ellenőrzés szervei a Szövetséges Tanács és Végrehajtó Bizottság, amelyek együttesen az Ausztriai Szövetséges Bizottságot (*Allied Commission for Austria*) alkotják. Az egyezmény 11. cikke értelmében Bécs város igazgatásának együttes irányítására Szövetségekői Kormányzóhatóságot (Kommandatúra) létesítenek, amely a Szövetséges Tanács irányítása alatt működik. Ezután az Európai Tanácskozó Bizottság befejezte az ausztriai megszállási övezetek határainak megállapítását is, úgy-hogy július 9-én a vonatkozó egyezményt aláírhatták.

Északkeleti (szovjet) övezet (a mellékelt „A” térkép szerint).

Alsó-Ausztria tartományt Bécs város kivételével, Felső-Ausztriának a Duna bal partján fekvő részét, valamint Burgenland tartományt, amint az az ausztriai közigazgatási határok módosításáról szóló 1938. október 1-jei rendelet hatályba lépése előtt fennállott, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének fegyveres erői szállják meg.

Északnyugati (Egyesült Államok) övezet (a mellékelt „A” térkép szerint).

Salzburg tartományt és Felső-Ausztriának a Duna jobb partján fekvő részét az Egyesült Államok fegyveres erői szállják meg.

Nyugati (francia) övezet (a mellékelt „A” térkép szerint).

Tirol és Vorarlberg tartományokat a Francia Köztársaság fegyveres erői szállják meg.

Déli (Egyesült Királyság) övezet (a mellékelt „A” térkép szerint).

Karintia tartományt, ideértve Kelet-Tirolt és Stájerország tartományt, kivéve Burgenland területét, amint az az 1938. október 1-jei rendelet életbelépése előtt fennállott, az Egyesült Királyság fegyveres erői szállják meg.

Bécs városának területét a következő mellékelt „B” térkép szerint a következő négy részre osztják fel:

Leopoldstadt, Brigittenau, Floridsdorf, Wieden és Favoriten kerületeket a Szovjetunió fegyveres erői szállják meg;

Neubau, Josefstadt, Harnals, Alsergrund, Währing és Döbling kerületeket az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erői szállják meg;

Mariahilf, Penzing, Fünfhaus, (ideértve Rudolfsheim kerületét) és Ottakring kerületeket a Francia Köztársaság fegyveres erői szállják meg;

Hietzing, Margereten, Meidling, Landstrasse és Simmering kerületeket az Egyesült Királyság fegyveres erői szállják meg;

Az Innere Stadt kerületet a négy hatalom fegyveres erői szállják meg.

1. A megszállási övezetek közötti határok, kivéve Bécs város és Burgenland tartomány határait, azonosak az ausztriai közigazgatási határok módosítására vonatkozó 1938. október 1-jei rendelet hatálybalépése után fennállott határokkal. Bécs városának és Burgenland tartománynak határai azonosak az 1937. december 31-én fennállott határokkal.

2. Bécs városa közös igazgatásának céljából Szövetségi Kormányzóhatóságot (Kommandatúra) hoznak létre, amely az illetékes főparancsnokok által kinevezett három parancsnokból áll.

Ami az osztrák kormányalakítás kérdését illeti, kevéssel azután, hogy 1945. április 13-án a szovjet csapatok elfoglalták Bécsset, azaz április 27-én, ideiglenes osztrák kormány alakult Karl Renner volt kancellár elnökletével. Ez az ideiglenes kormány a november 25-én megtartott parlamenti választásokig maradt hivatalban. A választások eredményei alapján Leopold Figl alakította meg a kormányt, míg Karl Renner köztársasági elnök lett. A Szövetséges Tanács december 18-i, egyhangúan hozott határozatában javasolta a szövetséges kormányoknak, hogy ismerjék el a Figl-kormányt, ami 1946 januárjában meg is történt. 1946. június 28-án a szövetségesek megkötötték az Ausztria ellenőrzési rendszeréről szóló egyezményt, amely az 1945. július 4-i egyezmény helyébe lépett. Az egyezmény 14 cikkben részletesen szabályozza az osztrák kormány, valamint a július 4-i egyezményben létesített szövetséges ellenőrző szervek és a szövetséges fegyveres erők jogkörét Ausztriában. Ausztria ellenőrzése és megszállása az 1955. május 15-én aláírt osztrák államszerződéssel ért véget.

3. Tullen repülőterét, minden hozzá tartozó berendezéssel és felszereléssel együtt az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erői fogják igazgatni és üzemeltetni. Schwechat repülőterét, a hozzá tartozó berendezésekkel és felszerelésekkel együtt az Egyesült Királyság fegyveres erői fogják igazgatni és üzemeltetni, mégpedig angol és francia fegyveres erők által való közös használatra. A megszálló hatalmak fegyveres erői és tisztviselői szabad és akadálytalan bejárást élveznek azokra a repülőterekre, amelyeket a megszállás és használat céljából részükre kijelöltek.

4. A jelen Egyezmény készült négy példányban, angol, orosz és francia nyelven. A három szöveg egyaránt hiteles.

5. A jelen Egyezmény hatályba lép, mihelyt azt a négy kormány jóváhagyta.

Az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, valamint a Francia Köztársaság ideiglenes kormánya között Ausztria megszállási övezeteiről és Bécs város igazgatásáról kötött egyezmény fenti szövegét az Európai Tanácskozó Bizottság dolgozta ki és 1945. július 9-i ülésén egyhangúan elfogadta.

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945...* i. m. 642–645.)

EGYEZMÉNY AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS AUSZTRIA KÖZÖTT

(1947. JÚNIUS 25.)

1. cikk. Az amerikai szállítmányok eladásából származó alapok felhasználására
- a) az osztrák kormány és az Amerikai Egyesült Államok kormánya megállapodott azokban az árakban, amelyekért az Egyesült Államok segélyszállítmányait Ausztriában eladják.
  - b) Ha az Egyesült Államok segélyszállítmányait hazai valutáért adják el, a hazai valutának ezt az összegét az osztrák kormány a maga nevében külön számlán letétbe helyezi.
  - c) 1948. június 30-ig ezekkel az alapokkal kizárólag az Egyesült Államok kormánya kellően meghatalmazott képviselőinek jóváhagyásával lehet rendelkezni, az ausztriai segélyezés és szükségmunkák céljára, beleértve az Egyesült Államoknak a segéllyel együtt járó helyi valutakiadásait is. Az ezen a számlán 1948. június 30-án fennmaradó minden tehermentes többletet Ausztriában oly célokra lehet felhasználni, amelyeket az Egyesült Államok kormánya, kongresszusi törvény vagy együttes határozat megszab[...]
  - f) Az osztrák kormány minden hónapban az Egyesült Államok képviselői rendelkezésére bocsátja az alaptól származó bevételről, többletről és kiadásokról szóló jelentéseket[...]

(In: Zsigmond László [szerk.]: *Nyugat-Európa, az Egyesült Államok és a nemzetközi helyzet 1945–1955. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 3. kötet.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 229.)

*AZ OSZTRÁK ÁLLAMSZERZŐDÉS ÉS AZ ÖRÖK SEMLEGESSÉGI
SZERZŐDÉS (1955)*

A MOSZKVAI MEMORANDUM

(MOSZKVA, 1955. ÁPRILIS 15.)

I. Az osztrák államszerződés mielőbbi megkötéséről Moszkvában 1955. április 12–15. között folytatott megbeszélések során a szovjet és az osztrák delegációban egyetértés alakult ki arról, hogy a szovjet kormány tagjai – V. M. Molotov, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese és A. I. Mikojan, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese – részéről adott nyilatkozatok alapján Julius Raab szövetségi kancellár, Adolf Schärf alkancellár, Leopold Figl külügyminiszter, Bruno Kreisky államtitkár az osztrák államszerződés megkötésével összefüggésben gondoskodik az osztrák kormány alábbi határozatairól és intézkedéseiről.

1. Az Ausztria részéről már az 1954. évi berlini konferencián adott nyilatkozat értelmében, miszerint nem csatlakoznak katonai szövetségekhez és nem engedélyeznek területükön katonai támaszpontokat, az osztrák szövetségi kormány nyilatkozatot ad ki abban a formában, amely nemzetközileg arra kötelezi, hogy örökös semlegességet folytat a svájci forma szerint.

2. Az osztrák szövetségi kormány e nyilatkozatot a szövetségi alkotmánynak megfelelően az államszerződés ratifikációját követően határozathozatalra beterjeszti az osztrák parlamentnek.

3. A szövetségi kormány megtesz minden célszerű lépést, hogy az osztrák parlament által megerősített nyilatkozatot nemzetközileg elfogadtassa.

4. Az osztrák szövetségi kormány üdvözli a négy nagyhatalomnak az osztrák állam területi épségére és sérthetetlenségére nyújtott garanciáját.

5. Az osztrák szövetségi kormány a négy nagyhatalom garancianyilatkozata érdekében közbenjár Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kormányainál.

II. A szovjet kormány nevében V. M. Molotov és A. I. Mikojan, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettesei az osztrák kormánydelegáció nyilatkozatára az alábbi nyilatkozatot adták:

4. A szovjet kormány hajlandó elismerni az Ausztria semlegességéről szóló nyilatkozatot.

5. A szovjet kormány hajlandó részt vállalni a négy nagyhatalomnak az osztrák állam területi épségére és sérthetetlenségére nyújtott garanciájában.

(In: Waldheim, Kurt: *Der österreichische Weg. Aus der Isolation zur Neutralität*. Verlag Fritz Molden, Wien – München – Zürich, 93–94.)

ÁLLAMSZERZŐDÉS A FÜGGETLEN ÉS DEMOKRATIKUS AUSZTRIA VISSZAÁLLÍTÁSÁRÓL

(BÉCS, 1955. MÁJUS 15.)

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország (a következőkben Szövetséges és Társult Hatalmak) egyfelől és Ausztria másfelől,

tekintettel arra, hogy a hitleri Németország 1938. március 13-án Ausztriát erőhatalommal elfoglalta és területét a Német Birodalomba bekebelezte;

tekintettel arra, hogy az 1943. november 1-jén közzétett moszkvai nyilatkozatban a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült Államok kormányai kinyilvánították, hogy Ausztriának Németország által 1938. március 13-án történt bekebelezését semmisnek és meg nem történtnek tekintik és kifejezést adnak azon óhajuknak, hogy Ausztria szabad és független államként visszaállítsassék, és hogy a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság 1943. november 16-án hasonló nyilatkozatot adott ki;

tekintettel arra, hogy a szövetségesek győzelme folytán Ausztria felszabadult a hitleri Németország parancsuralma alól;

tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmaknak és Ausztriának, azon erőfeszítések jelentőségének méltánylása mellett, amelyeket az osztrák nép saját maga országának helyreállítása és demokratikus újjáépítése érdekében már megtett és a továbbiakban is tenni fog, az a kívánságuk, hogy Ausztria szabad, független és demokratikus államként való visszaállítására szerződést kössenek, és ezáltal hozzájárulnak az európai béke helyreállításához;

tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak azt kívánják, hogy a jelen Szerződésben az igazságosság elveinek megfelelően szabályozzák mindazokat a kérdéseket, amelyek a fent említett eseményekkel összefüggésben, ide értve Ausztriának a hitleri Németország által való bekebelezését, valamint Németország kiegészítő részeként a háborúban való részvételét, még nyitva vannak; végül

tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak és Ausztria evégből a jelen Szerződést meg kívánják kötni, hogy az közöttük a baráti kapcsolatok alapjául szolgáljon és ezáltal a Szövetséges és Társult Hatalmak abba a helyzetbe kerüljenek, hogy Ausztriának az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvétele iránti kérelmét támogathassák;

Alulírott meghatalmazottaikat kinevezték, akik a jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik bemutatása után a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

I. rész

POLITIKAI ÉS TERÜLETI RENDELKEZÉSEK

1. cikk. Ausztria szabad és független államként való visszaállítása.
A Szövetséges és Társult Hatalmak elismerik, hogy Ausztria szuverén, független és demokratikus államként helyreállt.
2. cikk. Ausztria függetlenségének megőrzése. A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentik, hogy Ausztriának a jelen Szerződésben lefektetett függetlenségét és területi sérthetetlenségét tiszteletben tartják.
3. cikk. Ausztria függetlenségének Németország által való elismerése. A szövetséges és Társult Hatalmak a német békeszerződésben rendelkezéseket fognak felvenni, amelyek Ausztria szuverenitásának és függetlenségének Németország által való elismerését és Németországnak Ausztriára és az osztrák államterületre vonatkozó minden területi és politikai igényről való lemondását biztosítják.
4. cikk. A Németországhoz való csatlakozás („*anschluss*”) tilalma
  1. A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentik, hogy Ausztriának Németországgal való politikai vagy gazdasági egyesülése tilos. Ausztria teljes egészében elismeri az e téren reá háruló felelősségeket és Németországgal semmi néven nevezendő politikai vagy gazdasági egyesülésbe nem fog bocsátkozni.
  2. Az egyesülés megelőzése érdekében Ausztria semmiféle olyan megállapodást sem fog kötni Németországgal, valamint semmiféle olyan eljárást nem fog követni és semmiféle olyan rendelkezést sem fog kiadni, amely alkalmas volna arra, hogy Németországgal való politikai vagy gazdasági egyesülését közvetlenül vagy közvetve előmozdítsa, avagy akár területi sérthetetlenségét, akár politikai vagy gazdasági függetlenségét érintse. Ausztria kötelezi magát továbbá arra, hogy saját területén minden olyan cselekményt megakadályoz, amely alkalmas volna az egyesülés közvetlen vagy közvetett előmozdítására, és hogy megakadályozza mindazon szervezetek fennállását, újjászervezését és tevékenységét, amelyeknek célja a Németországgal való politikai vagy gazdasági egyesülés, valamint a Németországgal való egyesülés érdekében kifejtett nagynémet propagandát.
5. cikk. Ausztria határai. – Ausztria határai azok, amelyek 1938. január 1-jén fennállottak.
6. cikk. Emberi jogok.
  1. Ausztria minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy az osztrák fennhatóság alá tartozó minden személynek fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül biztosítsa az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó, a közlés, a vallásgyakorlás, a politikai véleménynyilvánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát is.
  2. Ausztria továbbá kötelezi magát arra, hogy az Ausztriában hatályos törvények sem tartalmukban, sem alkalmazásuk során az osztrák állampolgárságú személyek között fajuk, nemük, nyelvük vagy vallásuk alapján, akár személyükre, akár javaikra, akár pedig üzleti, hivatási, avagy anyagi érdekeik, jogállásuk, politikai vagy

polgári jogaik tekintetében vagy bármely egyéb tekintetben nem tesznek különbséget és megkülönböztetést nem fognak maguk után vonni.

7. cikk. A szlovén és horvát kisebbség jogai.

1. A karintiai, burgenlandi és stájerországi szlovén és horvát kisebbséghez tartozó osztrák állampolgárok azonos feltételek mellett ugyanazokat a jogokat élvezik, mint a többi osztrák állampolgár, ide értve a saját szervezeteikhez, gyülekezeteikhez, valamint saját nyelvű sajtójukhoz való jogot.

2. Igényük van szlovén vagy horvát nyelvű elemi iskolai oktatásra, valamint arányos számú saját középiskolára; a tanterveket erre való tekintettel felül kell vizsgálni és az iskolafelügyeleti hatóságnak a szlovén és horvát nyelvű iskolák számára külön osztályt kell felállítani.

3. Karintia, Burgenland és Stájerország szlovén, horvát vagy vegyes lakosságú államigazgatási, illetőleg bírósági kerületeiben a német mellett a szlovén és a horvát nyelvet is hivatalos nyelvként kell engedélyezni. Ezekben a kerületekben a helyrajzi természetű megjelöléseket és felírásokat a német mellett a szlovén és horvát nyelven is ki kell szögezni.

4. A karintiai, burgenlandi és stájerországi szlovén és horvát kisebbséghez tartozó osztrák állampolgárok e területek kulturális, államigazgatási és bírósági intézményeiben a többi osztrák állampolgárokkal azonos feltételek mellett vesznek részt.

5. Meg kell tiltani az olyan szervezetek működését, amelyeknek célja, hogy a horvát vagy szlovén lakosságot kisebbségi jellegüktől vagy jogaitól megfosszák.

8. cikk. Demokratikus intézmények. – Ausztriának szabad választáson alapuló demokratikus kormánya lesz, és minden állampolgára részére biztosítania kell a szabad, egyenlő és általános választójogot, valamint azt a jogot, hogy fajra, nemre, nyelvre, vallásra vagy politikai véleményre való tekintet nélkül közhivatalra választható legyen.

9. cikk. A náci szervezetek feloszlatása.

1. Ausztria az Ausztriai Szövetséges Bizottság által jóváhagyott törvények kibocsátásával a nemzetiszocialista párt és az ahhoz tartozó, valamint az általa ellenőrzött szervezetek – ideértve a politikai, katonai, valamint katonaihoz hasonló szervezeteket – osztrák területen történő feloszlatására már megkezdett rendszabályokat befejezi. Ausztria továbbfolytatja erőfeszítéseit a nácizmus összes nyomának az osztrák politikai, gazdasági és kulturális életből való eltávolítására, hogy ezáltal biztosítsa, hogy az említett szervezetek semmiféle alakban sem kelnek ismét életre, és megakadályozzon mindennemű náci vagy militarista tevékenységet és propagandát Ausztriában.

2. Ausztria kötelezi magát, hogy a területén fennálló mindennemű fasiszta jellegű szervezetet feloszlalt, és pedig mind a politikai, katonai és katonaihoz hasonló, mind pedig azon egyéb szervezeteket is, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges tevékenységet fejtenek ki vagy a lakosság demokratikus jogaitól való megfosztásra törekednek.

3. Ausztria kötelezi magát, hogy a fent említett szervezetek osztrák területen való fennállását és tevékenységét az osztrák jogszabályokkal összhangban álló és haladéktalanul megállapítandó büntető következmények terhe alatt megtiltja.

10. cikk. A törvényhozásra vonatkozó különös rendelkezések.

1. Ausztria kötelezi magát, hogy a náciizmus maradványainak felszámolása és a demokratikus rendszer helyreállítása céljából az osztrák kormány és az osztrák parlament által 1945. május 1. óta elfogadott és az Ausztriai Szövetséges Bizottság által jóváhagyott törvényekben és rendeletekben foglalt alapelveket fenntartja és végrehajtásukat folytatja, az 1945. május 1. óta kibocsátott vagy kezdeményezett törvényhozási és államigazgatási rendszabályokat befejezi, a jelen Szerződés 6., 8. és 9. cikkeiben lefektetett alapelveket kodifikálja és hatályba lépteti, valamint – amennyiben még nem történt volna meg – az 1933. március 5. és 1945. április 30-a között kiadott és a 6., 8. és 9. cikkeiben lefektetett alapelvekkel ellentétben álló minden törvényhozási és államigazgatási rendszabályt hatályon kívül helyez, vagy megváltoztat.

2. Ausztria kötelezi magát továbbá, hogy hatályban tartja a Habsburg–Lotaringiai-házra vonatkozó 1919. április 3-i törvényt.

11. cikk. A békeszerződések elismerése. – Ausztria kötelezi magát, hogy elismeri az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötött békeszerződések, valamint mindazon egyéb megállapodások és szabályozások teljes érvényét, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak Németországra és Japánra vonatkozóan a béke helyreállítása céljából létrehoztak vagy a jövőben létre fognak hozni.

II. rész

KATONAI ÉS LÉGÜGYI RENDELKEZÉSEK

12. cikk. A náci szervezetek egykori tagjainak, valamint meghatározott más személyi körbe tartozó egyéneknek az osztrák hadseregben való szolgálatára vonatkozó tilalom. – A következő személyeknek semmi esetre sem szabad az osztrák hadseregben szolgálniuk:

1. olyan személyek, akik nem osztrák állampolgárok;
2. osztrák állampolgárok, akik 1938. március 13-át megelőzően bármikor német állampolgárok voltak;
3. osztrák állampolgárok, akik az 1938. március 13. és 1945. május 8. közötti időben a német hadseregben ezredesi, vagy annál magasabb rendfokozatban szolgáltak;
4. a következő csoportok valamelyikébe tartozó osztrák állampolgárok, azon személyek kivételével, akiket az illetékes szervek az osztrák jognak megfelelően igazoltak;
  - a) azok a személyek, akik bármikor a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP), vagy az SS, SA vagy SD szervezet, a titkos államrendőrség (*Gestapo*), a nemzetiszocialista katonák szövetsége („*N. S. Soldatenring*”), vagy a nemzetiszocialista tisztek szövetsége („*N. S. Offiziersvereinigung*”) tagjai voltak;
  - b) a nemzetiszocialista repülőhadtest („*Fliegerkorps – N. S. F. K.*”), vagy a nemzetiszocialista gépjárművezető hadtest („*Kraftfahrerkorps – N. S. K. K.*”) vezetői, a rajparancsnok-helyettesétől („*Untersturmführer*”) vagy annak megfelelő rangtól felfelé;

c) Az NSDAP által ellenőrzött vagy ahhoz tartozó szervezetek a helyi csoportvezetónél („*Ortsgruppenleiter*”) nem kisebb rangban volt tisztségviselői;

d) azon nyomtatványok vagy forgatókönyvek szerzői, amelyeket náci jellegüknel fogva az osztrák kormány által felállított illetékes bizottságok a tiltott művek csoportjába soroltak be;

e) azon ipari-, kereskedelmi- és pénzügyi vállalatok vezetői, amelyeket az illetékes bizottságok a fennálló ipari, kereskedelmi és pénzügyi egyesületek, szak-szervezetek és pártszervezetek hivatalos és hiteles jelentései alapján NSDAP céljainak végrehajtásában, az ahhoz tartozó szervezetek munkájában való tevékeny részvételben, a nemzetiszocializmus elveinek támogatásában, nemzetiszocialista szervezetek vagy tevékenység anyagi segítségével vagy ilyen irányú propaganda kifejtésében, és ezáltal a független és demokratikus Ausztria érdekeinek megsértésében bűnösnek találtak.

13. cikk. Különleges fegyverek tilalma.

1. Ausztriának nem szabad a következő fegyvereket tartani, előállítani és még kísérleti célokra sem használni:

a) bármiféle atomfegyvert,

b) bármiféle más atomfegyvert, amely akár jelenleg, akár a jövőben a tömegpusztítás eszköze lehet, és amelyet az Egyesült Nemzetek illetékes szerve ilyenként jelöl meg;

c) bármiféle önmeghajtású vagy irányított lövedéket vagy torpedót, valamint ezeknek kilövésére és ellenőrzésére szolgáló készülékeket,

d) tengeri aknákat,

e) személyzettel ellátható torpedókat,

f) tengeralattjárókat vagy egyéb víz alatti járműveket,

g) motoros torpedónaszádokat,

h) támadó járművek különleges fajtáit,

i) 30 km-t túlhaladó lőtávolságú ágyúkat,

j) fojtó, maró vagy mérges anyagokat vagy biológiai állagokat a megengedett polgári célokra szükségesnél nagyobb mennyiségben vagy más típusban, valamint az olyan felszereléseket, amelyek alkalmasak ilyen anyagok vagy állagok hadi célra való előállítására, szétszórására, vagy terjesztésére.

2. A Szövetséges és Társult Hatalmak fenntartják maguknak a jogot, hogy a jelen cikket bármely olyan fegyverre vonatkozó tilalommal kiegészítsék, amely a tudomány fejlődése folytán előállíthatóvá válik.

14. cikk. A szövetséges és német eredetű hadianyagra vonatkozó rendelkezés.

1. Minden Ausztriában levő szövetséges eredetű hadianyagot az illető Szövetséges vagy Társult Hatalomnak, az ettől a hatalomtól kapott utasításoknak megfelelően rendelkezésre kell bocsájtani. Ausztria lemond a fent említett hadianyagra vonatkozó minden jogáról.

2. A jelen Szerződés hatálybalépésétől számított egy éven belül Ausztria köteles katonai célokra használhatatlanná tenni vagy megsemmisíteni:

a) minden német vagy nem szövetséges eredetű felesleges hadianyagot;

b) minden modern hadianyagra vonatkozó német és japán rajzot, ideértve a műhelyrajzokat, mintákat, kísérleti modelleket és tervrajzokat;

c) a jelen Szerződés 13. cikkében tiltott minden hadianyagot;
d) a 13. cikkben tiltott minden különleges berendezést, ide értve a kutató és termelő berendezéseket, amennyiben azokat nem lehet megengedett kutatás, fejlesztés vagy szerkezet céljára átalakítani.

3. Ausztria a jelen Szerződés hatálybalépésétől számított hat hónapon belül átadja a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország kormányainak a 2. pontban említett hadianyagok és berendezések jegyzékét.

4. Ausztriának nem szabad német tervezésű hadianyagot előállítani.

Ausztriának nem szabad német gyártmányú, avagy német eredetű vagy tervezésű hadianyagot sem hivatalos, sem magán, sem bármely más úton megszereznie vagy tartania, azzal a kivétellel, hogy az osztrák kormány az osztrák haderő felszerelése céljából korlátozott mennyiségű, a második világháború után Ausztriában német gyártmányú, német eredetű vagy tervezésű hadianyagot felhasználhat.

5. A hadianyagoknak a jelen Szerződés céljára való meghatározását és felsorolását az I. számú Melléklet tartalmazza.

15. cikk. A német újrafelfegyverzés megakadályozása.

1. Ausztria teljesen együttműködik a Szövetséges és Társult Hatalmakkal annak biztosítása érdekében, hogy Németországnak ne legyen módja a német területen kívüli újrafelfegyverzése érdekében lépéseket tenni.

2. Ausztriának a katonai vagy a polgári légi közlekedésben, kísérleteknél, tervezésnél, hadianyag-termelésénél vagy karbantartásánál nem szabad alkalmazni, sem kiképezni:

a) olyan személyeket, akik német állampolgárok vagy 1938. március 13. előtt bármely időben német állampolgárok voltak;

b) a hadseregben való szolgálatból a 12. cikk értelmében kizárt osztrák állampolgárokat;

c) nem osztrák állampolgárságú személyeket.

16. cikk. Német és japán építési mintájú polgári repülőgépek tilalma. – Ausztriának nem szabad német és japán építési mintájú polgári repülőgépeket, nagyobb számú német vagy japán gyártmányú vagy építési mintájú alkatrészt tartalmazó repülőgépeket sem megszerezni, sem előállítani.

17. cikk. A korlátozások tartalma. – A jelen Szerződés valamennyi katonai és légiközlekedési vonatkozású rendelkezése mindaddig hatályban marad, amíg azokat a Szövetséges és Társult Hatalmak és Ausztria, vagy miután Ausztria az Egyesült Nemzetek tagjává vált, a Biztonsági Tanács és Ausztria közötti egyezményrel egészben vagy részben meg nem változtatják.

18. cikk. Hadifoglyok.

1. A jelenleg hadifogságban levő osztrákokat a hadifoglyokat fogva tartó egyes hatalmak és Ausztria között kötendő megállapodásoknak megfelelően, mielőtt lehetséges, haza kell szállítani.

2. A jelenleg hadifogságban levő osztrákoknak a tekintetbe jövő és illető Szövetséges és Társult Hatalom és Ausztria által kijelölt gyűjtőállomásokról az osztrák területre lépésig történő szállításából adódó minden költséget, ideértve az ellátási költségeket is, az osztrák kormány viseli.

19. cikk. Katonai sírok és emlékművek.

1. Ausztria kötelezi magát, hogy a katonáknak, hadifoglyoknak, valamint a Szövetséges Hatalmak és a Németországgal hadiállapotban volt más Egyesült Nemzetek kényszer útján Ausztriába hurcolt állampolgárainak sírját tiszteletben részesíti, oltalmazza és fenntartja; ugyanez vonatkozik e sírokon levő emlékkövekre és jelvényekre, valamint a hitleri Németország ellen osztrák területen harcolt hadseregek katonai dicsőségének megőrkítésére emelt emlékművekre is.

2. Az osztrák kormány elismer minden olyan bizottságot, küldöttséget vagy más szervezetet, amelyet az illető ország az 1. pontban megjelölt sírok és építmények azonosítására, lajstromozására, fenntartására és rendelkezésére felhatalmazott; elősegíti az ilyen szervezetek munkáját és az említett sírok és építmények tekintetében szükségesnek talált megállapodásokat az illető országgal vagy az általa meghatalmazott bizottsággal, küldöttséggel vagy bármely más szervezettel meg fogja kötni. Kinyilvánítja továbbá egyetértését azzal, hogy akár az illető állam hivatalos szervezeteinek, akár az eltemetett személyek hozzátartozóinak kérelmére – a rendes egészségügyi óvórendszabályokkal összhangban – minden könnyítést megad az említett sírokban eltemetett földi maradványok kihantolására és hazaszállítására.

III. rész

A SZÖVETSÉGES HADERŐK VISSZAVONÁSA

20. cikk.

1. Az Ausztriai Ellenőrző Szervezetre vonatkozó, 1946. június 28-án kelt egyezmény a jelen Szerződés hatálybalépésével érvényét veszti.

2. A jelen Szerződés hatálybalépésével az ausztriai megszállási övezetekre és Bécs város igazgatására vonatkozó, 1945. július 9-én kelt megállapodás 4. pontjában felállított Szövetséges Parancsnokság Bécs város igazgatásával kapcsolatban minden tevékenység gyakorlását megszünteti. Az ausztriai megszállási övezetekre vonatkozó megállapodás Ausztriának a Szövetséges és Társult Hatalmak haderői által a jelen cikk 3. pontja alapján történő kiürítése befejezésével hatályát veszti.

3. A Szövetséges és Társult Hatalmak haderőit és az Ausztriai Ellenőrző Bizottság tagjait a jelen Szerződés hatálybalépésétől számított 90 napon belül – amennyiben csak lehetséges, legkésőbb 1955. december 31-ig – Ausztriából vissza kell vonni.

4. Az osztrák kormány a Szövetséges és Társult Hatalmak haderői, valamint az Ausztriai Szövetséges Bizottság tagjai részére Ausztriából való visszavonásukig biztosítja mindazokat a jogokat, mentességeket és kedvezményeket, amelyek őket a jelen Szerződés hatálybalépését közvetlenül megillették.

5. A Szövetséges és Társult Hatalmak kötelezik magukat, hogy az osztrák kormánynak a jelen Szerződés hatálybalépése után és a jelen cikk 3. pontjában megállapított határidő alatt visszaszolgáltadják:

a) mindazt a pénzt, amelyet a Szövetséges és Társult Hatalmak a megszállás céljára ellenszolgáltatás nélkül rendelkezésre bocsátott és amely a szövetséges

haderők visszavonása befejezésének időpontjáig, kiadásra nem kerülvén, megmaradt;

b) mindazt az osztrák tulajdont, amelyet a szövetséges haderők vagy a Szövetséges Bizottság igénybe vett és amelynek még birtokában van. A jelen bekezdésből eredő kötelezettségeket a jelen Szerződés 22. cikke rendelkezéseinek fenntartásával kell teljesíteni.

IV. rész

A HÁBORÚBÓL SZÁRMAZÓ IGÉNYEK

21. cikk. Jóvátétel. – Ausztriától az 1939. szeptember 1. után Európában beállott hadiállapotból kifolyóan nem követelnek jóvátételt.

22. cikk. Az Ausztriában levő német javak. – A Szovjetunió, az Egyesült Királyságnak, az Amerikai Egyesült Államoknak és Franciaországnak a berlini értekezlet 1945. augusztus 2-án kelt jegyzőkönyve alapján joga van az Ausztriában levő valamennyi egykori német javak feletti rendelkezésre.

1. A Szovjetunió 30 év tartamára koncessziót kap az Ausztria 1947. évi olajtermelése 60%-ának megfelelő termelést biztosító olajmezőkre, valamint tulajdonjogot nyer a jelen Szerződéshez csatolt 1. számú jegyzék és 1. számú térkép szerint ezekhez az olajmezőkhöz tartozó összes épületeken, létesítményeken, felszereléseken és egyéb vagyontárgyakon.

2. A Szovjetunió koncessziót kap a Kelet-Ausztriában fekvő összes német vagyont képező kutatási területek 60%-ára, amelyekre a Szovjetunió a potsdami egyezmény alapján igénye van, és amelyek jelenleg is birtokában vannak, a Szerződéshez csatolt 2. számú jegyzéknek és 2. számú térképnek megfelelően.

A Szovjetunió joga van a kutatási területeken 8 éven át kutatásokat végezni és az olaj feltárásától számított 25 éven át olajat kitermelni.

3. A Szovjetunió a 3. számú jegyzék szerint 420 000 tonna nyersolaj összeteljesítményű olajfinomítókat kap.

4. A Szovjetunió megkapja az olajtermékek elosztásával foglalkozó azon a vállalatokat, amelyek a 4. számú jegyzék szerint rendelkezésre állnak.

5. A Szovjetunió megkapja a DDSG-nak Magyarországon, Romániában és Bulgáriában levő javait; az 5. számú jegyzéknek megfelelően ugyancsak megkapja a Dunagőzhajózási Társaság Kelet-Ausztriában levő javainak 100%-át.

6. A Szovjetunió átruházza Ausztriára mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyeket mint német vagyont meglévő felszerelésével együtt birtokában tart vagy igényel, ugyancsak átruházza azokat a hadiipari vállalatokat, meglévő felszerelésükkel, házakkal és egyéb ingatlanokkal együtt, ideértve az Ausztriában fekvő telkeket is, amelyeket hadizsákmány gyanánt birtokol vagy igényel, a jelen cikk 1., 2., 3., 4. és 5. pontjában említett vagyonértékek kivételével. Ausztria kötelezi magát, hogy 6 éven belül a Szovjetunió szabadon átváltható valutában 150 000 000 USA-dollárt fizet.

Ezt az összeget Ausztria a Szovjetunió 3 havonkénti 6 250 000 dolláros egyenlő részletekben szabadon átváltható valutában fizeti. Az első fizetést a jelen

Szerződés hatálybalépésének hónapját követő második hónap első napján kell teljesíteni. A következő három hónapos fizetések mindenkor a megfelelő hónap első napján teljesítendőek. Az utolsó három hónapos fizetést a Szerződés hatálybalépésétől számított 6 éves időtartam utolsó napján kell teljesíteni.

A jelen cikkben megállapított fizetések az USA-dollárnak 1949. szeptember 1-jén fenntartott aranyparitása alapján történnek, amely szerint 35 dollár felel meg egy uncia aranynak.

A Szovjetuniót illető fent említett összegek pontos fizetésének biztosítékául az Osztrák Nemzeti Bank a jelen Szerződés hatálybalépését követő két héten belül a Szovjetunió Állami Bankjának a teljes 150 000 000 dolláros összegről váltókat ad át, amelyek a jelen cikkben megállapított időpontokban válnak esedékessé.

Az Ausztria által kiállított váltók kamatmentesek. A Szovjetunió Állami Bankja, amennyiben az osztrák kormány és az Osztrák Nemzeti Bank kötelezettségeiket pontosan és híven teljesítik, nem szándékozik ezeket a váltókat átruházni.

7. A javakra vonatkozó jogi rendelkezések:

a) mindazok az egykori német javak, amelyek a jelen cikk 1., 2., 3., 4. és 5. pontjai alapján a Szovjetunió tulajdonába mentek át, elvileg osztrák fennhatóság alatt maradnak és ennek megfelelően reájuk az osztrák törvények az irányadók;

b) díjak és illetékek, a kereskedelemre, iparúzésre és gépiparra vonatkozó előírások tekintetében, valamint adóügyi szempontból ezekre a javakra nem alkalmazhatók kevésbé kedvező rendelkezések, mint amelyek az Ausztria és állampolgárai tulajdonában levő vállalatokra, valamint a legtöbb kedvezmény elve alapján más államok és állampolgáraik tulajdonában levő vállalatokra nézve alkalmazást nyernek vagy a jövőben nyerni fognak;

c) mindazokat az egykori német javakat, amelyek a Szovjetunió tulajdonába mentek át, nem szabad a Szovjetunió hozzájárulása nélkül kisajátítani;

d) Ausztria nyereségnek vagy egyéb bevételnek (bérleti vagy hasznobérleti díjaknak) termékek alakjában vagy valamely megszerzett szabadon átváltható valutában való kivitele elé nem fog akadályokat gördíteni;

e) a Szovjetunióra átruházott jogok, javak és érdekek, valamint azok a jogok, javak és érdekek, amelyeket a Szovjetunió ruház át Ausztriára, teher és igénymentesen szállnak át a Szovjetunióra, illetőleg Ausztriára. A „*terhek és igények*” kifejezés alatt nemcsak az ezen javak, jogok és érdekek felett 1945. május 8. utáni szövetséges ellenőrzés gyakorlása folytán keletkezett hitelezői igényeket, hanem mindenemű egyéb igényeket is kell érteni, ideértve az adók iránti igényeket is. A Szovjetunió és Ausztriának a terhekről és igényekről való kölcsönös lemondása mindazokra a terhekre és igényekre vonatkozik, amelyek abban az időpontban állnak fenn, amelyben Ausztria a Szovjetunióval a reászállott német javakra vonatkozó jogait alakszerűen bejegyzi, illetőleg amelyek a Szovjetunió által Ausztriának átengedett vagyontételekre vonatkozóan a tényleges átadás időpontjában fennállnak.

8. A jelen cikk 6. pontjában említett javak, jogok és érdekek Ausztriára való átruházása, valamint a Szovjetunió jogainak a reászálló német vagyontételekre vonatkozó alakszerű bejegyzése a jelen Szerződés hatálybalépésének napjától számított két hónapon belül megtörténik.

9. A Szovjetunió ugyancsak megszerzi mindazon Kelet-Ausztriában levő javak, jogok és érdekek tulajdonjogát, amelyeket szovjet szervezetek az 1., 2., 3., 4. és 5. számú jegyzékekben felsorolt javak üzemeltetése érdekében 1945. május 8. óta létesítettek vagy adásvétel útján megszereztek.

A jelen cikk 7. pontjának a), b), c) és d) bekezdéseiben foglalt rendelkezések ezekre a javakra is megfelelően alkalmazást nyernek.

10. A jelen cikk rendelkezéseinek alkalmazása körül felmerülő véleménykülönbségeket az érdekelt felek közötti kétoldalú tárgyalások útján kell tisztázni.

Abban az esetben, ha a Szovjetunió és Ausztria kormányai kétoldalú tárgyalások útján három hónapon belül nem jutnak megegyezésre, a véleménykülönbséget rendezés céljából döntőbizottság elé kell terjeszteni, amely a Szovjetunió és Ausztria egy-egy képviselőjéből, valamint egy harmadik országnak a két kormány közös megegyezésével kiválasztott egy állampolgárából, mint harmadik tagból áll.

11. Az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország ezennel Ausztriára ruházzák mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyeket saját maguk vagy nevükben mások mint egykori német vagyoneértékeket vagy mint hadiszákmányt Ausztriában birtokban tartottak vagy igényeltek.

A jelen pont alapján Ausztriára ruházott javakat, jogokat és érdekeket az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország mindazon terhektől és igényektől mentesen adják át, amelyek ezeken a javakon, jogokon és érdekeken gyakorolt ellenőrzésük folytán 1945. május 8. után keletkeztek.

12. A jelen cikkben megállapított vagy annak rendelkezéseiből következő kötelezettségek Ausztria által történt teljesítése után a Szövetséges és Társult Hatalmaknak az Ausztriában levő egykori német javakra vonatkozó igényeit, amelyek a berlini értekezlet 1945. augusztus 2-i határozatain alapulnak, teljesen kielégítettnek kell tekinteni.

13. Ausztria kötelezi magát, hogy a kizárólag nevelési, kulturális, jótékony és vallási célokra szolgáló javak kivételével az egykori német vagyoneként ráruházott javakat, jogokat és érdekeket nem bocsátja német jogi személyek – és amennyiben a javak, jogok vagy érdekek értéke 260 000 schillinget meghalad – német természetes személyek tulajdonába. Ausztria kötelezi magát továbbá, hogy a jelen cikk 1. és 2. számú jegyzékében említett jogokat és javakat, amelyeket a Szovjetunió az 1955. április 15-i osztrák–szovjet emlékirat értelmében Ausztriára ruház, nem bocsátja külföldi tulajdonba.

14. A jelen cikk rendelkezéseire a jelen Szerződés II. számú Mellékletében foglaltak irányadók.

1. számú jegyzék

(A Kelet-Ausztriában fekvő azon olajmezők felsorolása, amelyekre a Szovjetunió koncessziót kap.)

2. számú jegyzék

(A Kelet-Ausztriában fekvő azon olajkutatási területek felsorolása, amelyekre a Szovjetunió koncessziót kap.)

3. számú jegyzék

(A Kelet-Ausztriában levő azon olajfinomítók felsorolása, amelyek tulajdonjogát a Szovjetunióra kell ruházni.)

4. számú jegyzék

(A Kelet-Ausztriában levő olajtermékek elosztásával foglalkozó azon vállalatok felsorolása, amelyek tulajdonjogát a Szovjetunióra kell ruházni.)

5. számú jegyzék

(A DDSG Kelet-Ausztriában levő, a Szovjetunióra átszálló javainak felsorolása.)

(A 23. cikk szerint a jelen Szerződés hatálybalépésének időpontjától kezdve az osztrák kormánynak vagy osztrák állampolgároknak Németországban levő vagyonát, ide értve azt a vagyont is, amelyet 1938. március 13. után osztrák területről erőszakkal Németországba vittek, tulajdonosaiknak vissza kell adni. A háborús bűnösök vagyonát az osztrák kormány rendelkezésére kell bocsátani.)

Ausztria a maga és az osztrák állampolgárok nevében Németországgal és a német állampolgárokkal szemben lemond az 1945. május 8-án fennállott minden követeléséről, azoknak kivételével, amelyek 1938. március 13. előtt szerzett jogokból erednek.

A 24. cikk értelmében Ausztria az osztrák kormány, vagy osztrák állampolgárok nevében lemond a Szövetséges és Társult Hatalmakkal és az Egyesült Nemzetekkel szemben 1993. szeptember 1-je után keletkezett mindennemű igényéről.)

V. rész

JAVAK, JOGOK, ÉRDEKEK

(A 25–26. cikkekben Ausztria kötelezi magát, hogy az Egyesült Nemzeteknek és állampolgáraiknak Ausztriában levő minden törvényes jogát és érdekét visszaállítja, és minden vagyonát visszaadja. Ugyancsak kötelei magát, hogy az Ausztriában élő kisebbségi csoportoktól (faji vagy vallási leszármazás) 1938. március 13. után elvett javait visszaadja, jogaikat, érdekeiket visszaállítja.)

A 27. cikk értelmében a Szövetséges és Társult Hatalmak területén levő osztrák jogokat és érdekeket visszaadják, illetőleg visszaállítják. Jugoszláviának viszont joga van ezeket visszatartani és felszámolni.

A 28. cikk a tartozások rendezéséről intézkedik.)

VI. rész

ÁLTALÁNOS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

(A 29. cikk értelmében Ausztria a megfelelő kereskedelmi szerződések vagy egyezmények létrejöttéig 28 hónapon át az Egyesült Nemzetek részére a viszonyosság alapján biztosítja a legnagyobb kedvezményt, állampolgáraik részére pedig a saját állampolgáraival egyenlő elbánást.)

VII. rész

VITÁK ELINTÉZÉSE

(A 30. cikk az Egyesült Nemzetek Ausztriában levő javaival kapcsolatban felmerülő viták rendezésével foglalkozik.)

VIII. rész

KÜLÖNFÉLE GAZDASÁGI RENDELKEZÉSEK

(A 31. cikk a Dunán való hajózás szabadságáról intézkedik.)

A 32. cikk értelmében Ausztria a viszonyosság alapján megkönnyíti az állam területén átmenő vasúti forgalmat.

A 33. cikk szerint a 25. és 29. cikkek rendelkezései a Szövetséges és Társult Hatalmakra, illetőleg azokra az Egyesült Nemzetekre nyerne alkalmazást, amelyeknek diplomáciai kapcsolatai Németországgal 1939. szeptember 1. és 1945. január 1. között megszakadtak.)

IX. rész

ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

(A 34–35. cikkek szerint 18 hónapot meg nem haladó időszakban a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország bécsi diplomáciai képviseletének vezetői képviselik a Szövetséges és Társult Hatalmakat a jelen Szerződés végrehajtására és értelmezésére vonatkozó minden kérdésben.)

A 36. cikk szerint a mellékletek a Szerződés szerves kiegészítő részei.

A 37. cikk szerint az Egyesült Nemzetek minden tagja csatlakozhat a Szerződéshez.)

38. cikk. A Szerződés megerősítése.

1. Jelen Szerződést, amelynek orosz, angol, francia és német nyelvű szövegei egyaránt hitelesek, meg kell erősíteni. A Szerződés azonnal hatályba lép, mihelyt a megerősítő okiratokat egyfelől a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország, másfelől pedig Ausztria letették. A megerősítő okiratokat a

lehető legrövidebb időn belül a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormányánál kell letenni.

2. A Szerződés minden olyan Szövetséges vagy Társult Hatalomra nézve, amely megerősítő okiratát ez után teszi le, a megerősítő okirat letételének napján lép hatályba. A jelen Szerződést a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának levéltárában kell elhelyezni, amely az aláíró és csatlakozó államokhoz hitelesített másolatokat fog eljuttatni.

Ennek hitelül az alulírott meghatalmazottak a jelen Szerződést aláírták és pecsétjükkel ellátták.

Készült Bécs városában orosz, angol, francia és német nyelven, 1955. május 15-én.

I. MELLÉKLET

(A hadianyagok meghatározását és jegyzékét tartalmazza.)

II. MELLÉKLET

(A Szovjetunió és Ausztria között 1955. április 15-én létrejött megállapodás idevonatkozó gazdasági rendelkezései szerint a Szovjetunió a jelen Szerződés hatálybalépésétől számított két hónapon belül Ausztriára ruházza mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyeket a 22. cikk alapján megtartott, illetőleg megszerzett, a Dunagőzhajózási Társaságnak (DDSG) Magyarországon, Romániában és Bulgáriában levő javai kivételével.)

FÜGGELÉK

(A Függelék három tárgykörre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz:

Közli a Szovjetunió és Ausztria között 1955. április 15-én létrejött és a II. Mellékletben hivatkozott megállapodás gazdasági rendelkezéseinek szövegét. Eszerint a Szovjetunió az 1964. évi berlini értekezleten tett nyilatkozata értelmében hajlandó a 22. cikkben megjelölt 150 millió dollár átalányösszeg ellenértékéért teljes egészében osztrák áruszállításokat elfogadni.

Továbbá a szovjet küldöttség elfogadja az osztrák küldöttségnek azt a javaslatát, hogy az osztrák kormány a Szovjetunió birtokában volt és Ausztriának átadott olajmezőkért és olajfinomítókért fizetesképpen 10 éven át, évenként egymillió tonna, összesen tehát tízmillió tonna nyersolajat szállít a Szovjetuniónak.

Végül a szovjet fél átadja Ausztriának a Dunagőzhajózási Társaság Kelet-Ausztriában levő összes javait, ide értve a korneuburgi hajóépítő üzemet, a hajókat és a kikötői berendezéseket, amelyekért az osztrák kormány ezen javak Ausztriának átadásával egy időben 2 millió dollár összeget fizet a Szovjetuniónak.)

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések...* i. m. 291–306.)

AZ OSZTRÁK NEMZETI TANÁCS FŐBIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA

(BÉCS, 1955. JÚNIUS 7.)

Ausztria kifelé tartós és örökös függetlensége s területi sérthetlensége, valamint befelé a belső rend és nyugalom fenntartása érdekében szabad akaratából kinyilvánítja örökös semlegességét, s eltökélt arra, hogy azt minden rendelkezésére álló eszközzel fenntartja és védelmezi.

Ausztria e célok biztosítása érdekében a jövőben nem csatlakozik katonai szövetségekhez s nem engedélyezi területén idegen államok katonai támaszpontjainak létesítését.

Ausztria ezzel összefüggésben kijelenti, hogy más államokhoz fűződő kapcsolataiban állandóan az ENSZ kartájában megfogalmazott alapelvekhez tartja magát, és újólag is kifejezi hajlandóságát és készségét a kartában lefektetett kötelezettségek elfogadására és betartására.

Ebből kifolyólag felszólítja a szövetségi kormányt, hogy terjessze be a Nemzeti Tanácsnak a semlegességet szabályozó szövetségi alkotmánytörvény tervezetét, s tegyen meg minden lépést, hogy az osztrák államszerződés életbe lépése és a megszálló csapatok kivonása után elérje Ausztria végleges felvételét az ENSZ szervezeteibe, amelyet már kezdeményezett, s e törvényt közölje minden állammal Ausztria semlegességének elismerését kérelmezve.

(In: Waldheim, Kurt: *Der österreichische Weg...* i. m. 94–95.)

*SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYTÖRVÉNY AUSZTRIA ÖRÖK
SEMLEGESSÉGÉRŐL*¹⁹⁸

(BÉCS, 1955. OKTÓBER 26.)

A Nemzeti Tanács elhatározta:

I. cikk. (1) A külfölddel szemben való függetlenségének, valamint területe sértetlenségének tartós megőrzése céljából Ausztria szabad elhatározásából kinyilvánítja örökké tartó semlegességét. Ausztria ezt minden rendelkezésére álló eszközzel fenn fogja tartani és meg fogja védelmezni.

(2) Ausztria e cél biztosítása érdekében a jövőben semmiféle katonai szövetséghez sem csatlakozik és nem engedi meg, hogy területén idegen államok katonai támaszpontokat állítsanak fel.

II. cikk. Ezt a szövetségi alkotmánytörvényt a szövetségi kormány hajtja végre.

(In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések...* i. m. 307.)

---

¹⁹⁸ Az osztrák államszerződés 1955. július 27-én történt hatálybalépése és a szövetséges csapatok kivonulása után az osztrák Nemzeti Tanács elfogadta az örök semlegességi törvényt. Ausztria semlegességét a négy nagyhatalom, a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország elismerte és erről kormányaik 1955. december 6-án jegyzékben értesítették az osztrák kormányt. A többi állam részéről az elismerés különböző időpontokban történt meg.

BRUNO KREISKY¹⁹⁹ AUSZTRIÁRÓL ÉS A VILÁGRÓL

BRUNO KREISKY: AZ OSZTRÁK ÁLLAMSZERZŐDÉS

Újra meg újra felmerül a kérdés: tulajdonképpen mi vitte rá a szovjeteket, hogy tízéves habozás után beleegyezzenek az osztrák államszerződés megkötésébe. A Moszkvában folytatott megbeszélések alapján minden spekulációtól mentesen megadható a válasz. A „*misszaszoritás politikája*” a Kreml új urainak – élükön Hruscsovval – világosan megmutatta, hogy a hidegháború nemigen hozott sikereket a Szovjetuniónak. Véget kellett vetni a görögországi polgárháborúnak, nem lehetett megakadályozni Tito elszakadását, a berlini blokádot fel kellett oldani. Az európai demokrácia szempontjából alapvető jelentőségű Marshall-tervet könnyedén meg lehetett valósítani. Sem a marseille-i, sem a livornói kommunista kikötőmunkások nem akadályozták meg, hogy a gazdasági fejlődés szempontjából létfontosságú amerikai szállítmányokat kirakják. A Szovjetunió nélkül kötötték meg a békét Japánnal, és valósult meg a nyugati katonai szövetség. Az NSZK számára megnyílt az út a Nyugat felé.

Ebben a helyzetben került sor az osztrák delegáció meghívására Moszkvába. Voltak feltételezések, de bizonyosat senki sem tudott arról, hogy Moszkvában az államszerződés feltételeiről kezdődnek majd tárgyalások. Olyan félelem is élt – amit az osztrák kommunisták tápláltak –, hogy miután az NSZK a Nyugat felé fordult, a szovjet fél ultimátumot intéz válaszképpen az osztrák szövetségi kormányhoz, amelynek elutasítása és nem teljesítése esetén bekövetkezhetne Ausztria felosztása. Már moszkvai tartózkodásunk első éjszakáján meggyőződhattünk arról, hogy semmi rossz nem vár ránk. Bulganyin, az akkori szovjet miniszterelnök, a szokásos pohárköszöntőket mondó szónokok hosszú sora után kijelentette: azért hívtak meg bennünket Moszkvába, hogy elhárítsuk az utolsó akadályokat is az államszerződés megkötésének útjából. Azért döntöttek így, mert felismerték, hogy egy német békeszerződés megkötése az osztrákkérdés megoldása szempontjából nem időszerű.

Az osztrák államszerződés megkötésének nyilvánvalóan azt kellett jeleznie a Nyugat számára, hogy a belpolitikai olvadás után a Szovjetunió részéről most hasonló folyamat várható a világpolitikában is. És valóban, a szovjet tárgyaló felek,

¹⁹⁹ Kreisky, Bruno Dr. (1911–1990): jogász, szocialista politikus, 1970. április 21. – 1983. április 24-ig szövetségi kancellár. 1935-ben a Szocialista Ifjúsági Szövetség funkcionáriusaként hazaárulás vádjával letartóztatták. 1938-ban, az Anschluss idején a Gestapo foglya, majd sikerült Svédországba menekülnie, ahonnan 1951-ben tért vissza. 1953-ban a kancellári hivatal államtitkára, 1959–1966-ban külügyminiszter, a szigorú semlegesség híve. 1967-ben az SPÖ elnöke, majd 1970-ben kisebbségi kabinetet alakított. 1971-ben, 1975-ben és 1979-ben pártjával abszolút többséget szerzett. Karizmájával, szociális elkötelezettségével és nemzetközi kezdeményezéseivel meghatározta Ausztria belpolitikáját és növelte nemzetközi hírnevét. Korán fellépett a közel-keleti konfliktus békés rendezéséért, a palesztinok önálló államalakítási jogáért. Izrael tiltakozása ellenére Ausztria 1980-ban első nyugati országgként a palesztin nép legitim képviselőjének ismerte el a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet. 1983-ban, az abszolút többség elvesztése után visszavonult a kormány és a párt éléről. Miután az 1986. őszi választásokon az SPÖ újabb szavazatvesztéssel szembesült, s a két nagy párt nagykoalíciót (SPÖ–ÖVP) kötött, tiltakozásul lemondott tiszteletbeli pártelnöki funkciójáról is.

Molotov és Mikojan, nemcsak barátságos, hanem engedményekre hajló partnernek bizonyultak.

Így jelentősen könnyíteni lehetett az államszerződés legnyomasztóbb gazdasági feltételein. A Szovjetunió hajlandó arra, hogy az úgynevezett ausztriai német tulajdon fejében visszafizetendő 150 millió dollár helyett osztrák árukat vegyen át ebben az értékben, ahelyett pedig, hogy az osztrák olajmezőket 25, illetve 30 évre a Szovjetunió rendelkezésére bocsájtották volna, elfogadott 10 millió tonna olajat, 10 évre elosztva. *De facto* ebből csupán 6 milliót szállítottunk le. A maradékot Hruscsov számos ausztriai látogatása, illetve a Kosziginnal folytatott megbeszélések alkalmával törölték.

Kétségtelen, hogy szovjet részről nagyon alaposan megfontolták, milyen példa demonstrálhatja a legjobban az új politikát. Sok nyitott kérdés akadt. Ausztria példája azonban többféle előnyt kínált. Optikailag és katonailag a körülbelül 50 000 szovjet katona kivonásával szemben csekélyebb, mégis tekintélyes számú amerikai, brit és francia állt. Nyugat-Ausztria pedig természetes összeköttetést teremtett a két NATO-állam, Olaszország és a Német Szövetségi Köztársaság között.

Másodszor: Ausztria példáján hatásosan lehetett szemléltetni a hrucsovi békés egymás mellett élés eszméjét. Ausztriának kellett demonstrálnia a különböző társadalmi rendszerű államok zavartalan egymás mellett élését, Ausztria ugyanis kis tőkés ország, amelyet kommunista államok vesznek körül.

Harmadszor: akkoriban Moszkvában úgy gondolták, hogy a kis államok, mint Norvégia, Dánia, Hollandia és Belgium, így könnyebben engednek a semlegesség csábításának, amit az osztrák példa szemléltet a számukra.

Amennyiben az osztrák államszerződésnek az volt a feladata, hogy újabb jelzést adjon a megváltozott európai külpolitikáról és egyben kezdete legyen az enyhülési politikának, nos, akkor megkötése után hosszú remissziós szakasz következett, nem utolsósorban éppen a magyarországi fejlemények következtében, ahova 1956-ban, tehát egy évvel az államszerződés megkötése után bevonultak a szovjet csapatok. Semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy ok-okozati összefüggés van a szovjet kötelékek Ausztriából való kivonása és a magyarországi felkelés között, és ahhoz sem férhet kétség, hogy az osztrák államszerződés éppen ezekben a napokban állta ki az első próbát. Ma pontosan tudjuk, hogy egyes európai államok kommunista pártjai kinyilatkoztatták azon óhajukat, hogy újra szállják meg Ausztria szovjet övezetét, mivel Ausztria a magyarországi események „*ellenforradalmi bázisa*” volt. Hruscsov és Mikojan, a Kreml akkori két leghatalmasabb ura nem ingott meg, és ezt a magatartásukat nem ingatta meg az a sajnálatos körülmény sem, hogy egy szovjet katonát osztrák területen osztrákok lőttek agyon. Jól tudjuk, hogy néha a háborús események elindításához elegendő egy katona állítólagos eltűnése is.

Másodízben 12 évvel később, a csehszlovákiai események kapcsán került Ausztria ilyen nehéz helyzetbe, de ez is megoldódott, következményei nem voltak Ausztria számára – kisebb intermezzóktól eltekintve.

Tartozunk annyival a történelmi igazságnak, hogy megmondjuk: az államszerződés megkötése óta eltelt 25 évben az osztrák függetlenséget komolyan egyik oldalról sem fenyegették.

Szovjet részről az osztrák küldöttségnek Moszkvában feltették a kérdést: milyen javaslatot tesz arra, hogy soha, semmilyen körülmények között ne ismétlődhessék meg az Anschluss, Ausztria Németországhoz csatolása. Mikor kinyilatkoztattuk, hogy Ausztria nem tartozik Németországhoz, az Anschluss a hitleri expanzió következménye volt, és mi mindannyian harcoltunk ellene, a szovjet fél ellennyilatkozatot provokált: és mi lesz holnap, ha önök már nem élnek? Csak kétféle gondolkodási modelljük volt a függetlenség biztosításával kapcsolatosan. Az egyik ennek a függetlenségnek a négyhatalmi garantálása. Nem zártuk ki, de nem tartottuk elérhetőnek. Azzal a veszéllyel járna, hogy máshol döntenének arról, mikor van veszélyben függetlenségünk, nem Bécsben. Ráadásul tisztában voltunk azzal, hogy a nyugati szövetségesek sohasem szánják rá magukat egy ilyen garanciára. Tehát csak a szovjetek maradnának, aminek elkerülhetetlen következményeként Moszkva kezében volna a döntés joga arról, hogy mikor veszélyeztetik függetlenségünket. Ebbe nem akartunk, nem is tudtunk volna beleegyezni. A semlegességet egyszerűen minden meghatározás nélkül tudomásul venni elsősorban számunkra volt elfogadhatatlan. A tárgyalások során tartalmi meghatározásra törekedtem, elkerülendő, hogy a semlegesség definiálása a szovjet nemzetközi jogi szakértők dolga legyen. Azt az álláspontot képviseltem, hogy az osztrák politika ne vállaljon katonai elkötelezettséget. Azaz Ausztria ne bocsássa rendelkezésre területét idegen hatalmaknak támaszpontok céljából, és ne csatlakozzék semmiféle katonai szövetséghez sem. A szovjet félnek ez túl kevés volt, s végül is megegyeztünk egy olyan formulában, amelyet az osztrák fél javasolt, és amely így hangzott: „*Ausztria már az 1954. évi berlini konferencián tett nyilatkozatában vállalta, hogy nem lép be semmilyen katonai szövetségbe, és nem enged katonai támaszpontokat létesíteni területén, ilyen értelemben tehát az osztrák szövetségi kormány nyilatkozatot tesz, miszerint Ausztria nemzetközi kötelezettséget vállal arra, hogy örökösen olyanfajta semlegességet vállal, mint Svájc.*” Fontosnak tűnt számunkra, hogy az osztrák semlegességet ne egy egyszerű szerződésben, hanem az osztrák parlament által elfogadható alkotmányos törvényben rögzítsük, aminek azonban a feltétele, hogy az utolsó külföldi katona is elhagyja az osztrák földet. Ez 1955. október 26-án történt meg. Az osztrák parlament ugyanezen a napon fogadta el az örökös semlegességről szóló törvényt, és osztrák nemzeti ünneppé nyilvánította ezt a napot.

Május 15-én azután a négy nagykövet, későbbi tárgyalásaik után, a négy külügyminiszter: Macmillan, Dulles, Pinay és Molotov a bécsi Belvedere-ben aláírták az államszerződést.

Az eltelt huszonöt évben Ausztriában olyan gazdasági, bel- és külpolitikai fejlődés ment végbe, amelyet sok kívülálló elképzelhetetlennek tartott. Jól emlékszem még, hogy egy prominens brit diplomata, aki tekintélyes brit történészekről szerezte ismereteit Közép-Európáról, egy díszbéd alkalmával megkérdezte tőlem: milyen időtartamra határoztuk el az osztrák függetlenséget. Pessimista volt, én nem.

Huszonöt év egy ember életében groteszk módon rövid idő, egy népében hosszú és eseménydús korszak. Számoljunk csak vissza 25 évet, 1955-től. Mi mindent élt meg Ausztria ez alatt a negyedszázad alatt: egy háborút, saját fasisztáinak és az idegen náciknak a diktatúráját, valamint egy világgazdasági válság szörnyű következményeit, munkanélküliek százezreivel, példátlan nélkülözéssel. Ráadásul megszünt önálló államisága és függetlensége. És számoljunk vissza még egyszer hu-

szonöt évet. Mi mindent éltek át az osztrákok ebben a negyedszázadban: birodalmuk összeomlását, az első világháborút, korábban példátlan inflációt, és egy olyan társadalom alkonyát, amely a kevesek jóléti állama volt.

És itt van az elmúlt huszonöt év. Az osztrákoknak ez a negyedszázad a nem várt anyagi fellendülés, a belső béke időszaka volt, amelyet ez az ország soha nem ismert, és a világméretű elismerése, amely ritkán osztályrésze a kis államoknak. Miért ne ünnepelhetnénk hát mi, osztrákok, és miért ne ünnepelhetne velünk együtt a világ, hiszen korunkban, amikor növekszik a világpolitikai feszültség és a félelem sötét árnyéka fenyeget, nagyon fontos az a meggyőződésünk: másképp is lehet.

(In: Bruno Kreisky: *A politikához víziók kellenek*. Évszám és kiadó nélkül, 47–50.)

BRUNO KREISKY: VAN-E OSZTRÁK MODELL?

A *L'Unité*, a Francia Szocialista Párt hetilapja feltette Kreisky kancellárnak a kérdést, hogy exportálhatónak tartja-e az osztrák modellt, főképp társadalmi és gazdasági téren, különös tekintettel Franciaországra. Az újság azt firtatta továbbá, milyen nehézségekkel küzd az államosított osztrák ipar, és tudni akarta, nem volt-e „*túl hosszú*” a 11 éves kormányzás az Osztrák Szocialista Pártnak, illetve milyen kilátásokkal indul a kancellár a következő választásokon. Íme a kancellár válaszai a kérdések sorrendjében.

Ausztria számára kétségkívül rendkívül megtisztelő, hogy egy olyan nagy és gazdag hagyományokkal rendelkező ország, mint Franciaország a mi gazdasági és szociálpolitikánkban utánzásra méltó modellt vél felfedezni. Nem gondolom azonban, hogy exportálni lehetne ezt a modellt. Példának okáért nem lehet párhuzamosságokat vonni a mi államosított iparunk története – az államosítások a II. világháború után történtek annak érdekében, hogy az egykori német tulajdon Ausztria birtokában maradjon – és az ipar jelenlegi struktúrája, valamint a francia iparágak és pénzüntézetek tervezett államosítása között.

Az osztrák „*közgazdálkodás*” – e fogalmon az összes közkézen levő vállalatot értjük – az európai demokratikus országok figyelmének homlokterében áll. Ennyiben mi is elismerjük, hogy mindebből adódhat némi impulzus a szocialisták kormányozta Franciaországban tervezett államosítások módját és körét tekintve. A közgazdálkodás Ausztriában a foglalkoztatottaknak kereken egynegyedére terjed ki, a népgazdaságban megtermelt érték egyharmada származik innen, az energiagazdálkodásban, a vízgazdálkodásban 100 százaléka, a hitel-, pénz- és biztosításügyben közel háromnegyede. Ha az állami bankkiszerveket is ideszámítjuk, még nagyobb volna az állami befolyás övezete. Ebben is különbözünk Franciaországtól, ahol az államosított bankoknak ipari részesedésüket vissza kell fizetniük a magánszektorba.

Nálunk az államosított szféra – *nota bene* csak a részvények vannak állami tulajdonban, a menedzserek és az alkalmazottak, magánalkalmazottak – a gazdasági élet egyik fontos gazdasági és szociálpolitikai tényezője. Másik jelentős tényezője az úgynevezett paritásos hozzájárulás. Önkéntes intézmény ez, amelyben munkaadók és munkavállalók, az ipar és a szakszervezet képviselői – ahogy egyszer megfogalmaztam – zöld asztalnál vívják szublimált osztályharcukat.

Munkahelyi béke, néhány perces sztrájkmérleg, teljes foglalkoztatottság 2%-os munkanélküliség mellett, a pénz stabilitása és 6–7% közötti inflációs ráta e gazdaságpolitika valóban kielégítő eredményei. Az „*osztrák modell*” egyik előfeltétele minden bizonnyal az általános konszenzuskészség, amelynek segítségével például az elmúlt napokban, az utolsó pillanatban sikerült elhárítani a fenyegető sztrájkot a kőolajiparban. Nem tudnám megítélni, hogy elfogadható volna-e ilyen kompromisszumos magatartás olyan konfliktus esetében, mint amilyen a Renault-művekben játszódott le.

Sokáig sikerrel törekedtünk arra, hogy elhárítsuk határainktól, vagy legalábbis enyhítsük a világgazdasági válság hatásait. Néhány elkerülhetetlen betörést kivédtünk. Gyárak bezárására és elbocsátásokra elsősorban a magángazdaságokban került

sor, és arányuk nem haladta meg a regionális mértéket. Itt is stabilizáló tényezőnek bizonyult az államosított gazdaság és gazdaságpolitika. A legutóbbi stájerországi tartományi választások megmutatták, hogy a gazdasági válság sújtotta területeken is nő a kormányzó szocialisták iránti bizalom.

Engedje meg, hogy anekdotával válaszoljak, ami a legutóbbi, 1979-es parlamenti választások idején járta. Az egyik osztrák megkérdezi a másikat, mi lesz a Néppárt választási jelszava 2000-ben. Mire a másik azt feleli: „*Harminc év elég volt Kreiskyből!*”

Kétségtelen, ha megérném, elég volna belőle nekem is. Úgy gondolom, ez az ellenzéki körökben is elterjedt anekdota az optimista néphangulat jele. Éppen a stájerországi választások bizonyították, hogy szó sincs „*az osztrák szociáldemokraták kifulladásáról*”, ellenkezőleg, csillagzatunk felfelé ível.

A közelgő nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatban többször is elmondtam, hogy jövőre idejében közlöm, újból rendelkezésére állok-e pártomnak mint első számú jelöltje. Mindehhez csak a következőt tehetem hozzá: minél nehezebb idők jönnek, annál nehezebb lesz döntenem.

(In: Bruno Kreisky: *A politikához víziók kellenek...* i. m. 55–56.)

BRUNO KREISKY: A HABSBURGOK ÉS AUSZTRIA

Mi a véleménye Bruno Kreiskynek elődeiről, a Habsburgokról?

KREISKY: Amikor annak idején Günther Nennung bedobta a vitába a „Habsburg-kannibalizmus” kifejezést, nagyon rosszul esett nekem. Veszélyesnek, sőt kifejezetten ostoba dolognak tartok mindenfajta kritikátlan, árnyalatlan állásfoglalást saját történelmünkkel kapcsolatban.

Egészen jó kapcsolatokat alakított ki Habsburg Ottóval.

KREISKY: Az utolsó császár fiának személye csak addig volt veszélyes, amíg olyan politikát folytatott, amely rossz következményekkel járhatott volna – például, amikor Washingtonban igyekezett elérni, hogy ne ismerjék el a Renner-kormányt. Vagy amikor afféle pártokon felüli intézmény, igazságügyi kancellár kívánt lenni. Amolyan elő-gaulle-izmus volt ez. Ma, amikor személye nem jelent már politikai veszélyt, nincs értelme haragudni rá.

Ehelyett most mások baragszanak Önre.

KREISKY: Levontam a konzekvenciákat, s ez nemigen tetszik egy-két politikai barátomnak. De mindketten részt vettünk a Páneurópai-mozgalom kibontakoztatásában, s mint demokrata is híve vagyok az együttműködésnek. Meglátogatott még itt is, a Ballhaus-Platzon. Azóta nyugalom van.

Nem ő az egyetlen Habsburg a történelemben.

KREISKY: Valóban. Mindenre rávetődik Ferenc József árnyéka. Nagyon hosszú élete volt, több korszakon keresztül tartotta kezében a jogart.

Ébreszt-e Önben, saját magára nézve, valamilyen asszociációt az, hogy Ferenc József ilyen hosszú ideig kormányzott?

KREISKY: Ferenc József nem szerette a trónörökösöket.

Ez volna hát az asszociáció?

KREISKY: A jellemnek volt szerepe ebben. Ez emberi érzés. Szavam járása, hogy az ember halandó...

Becsüli Ferenc Józsefet?

KREISKY: Híve volt egy sajátos *schwarz-gelb* (fekete-sárga) liberalizmusnak, kifejezett igazságérzete volt. Idős korában más ember volt, mint az a Ferenc József, aki 1848-ban az oroszokat hívta a magyar forradalom leverésére. Uralkodásának idején megdőltek egyes tabuk. Nemességet adott zsidó iparmagnásoknak, ha zsidó hitűek maradtak is. Sok volt a vegyes házasság. Ezt a szellemet Ferenc József legalább tolerálta. Még Hitler is elszörnyedt a bécsi „fajkeveredés” láttán.

A Habsburgokat azonban nem lehet csak Ferenc József alapján megítélni...

KREISKY: Úgy van, a Habsburgok fájának vannak felettebb különös ágai is. Szinte minden nemzedékük soraiban akadnak rendkívüli egyéniségek. Roppant bátor, önálló személyiség volt János nagyherceg. E kérdésben műkedvelő vagyok, de nagyon érdekel a személye. Fiatal koromban olvastam róla, azután el is felejtettem. Most, amikor az ön könyvét olvastam, újra emlékezetembe idéztem az alakját. Különös hely illeti meg őt történelmünkben, Sok mindenben bátor volt, nyíltan lépett fel, nemcsak magánéletében, hiszen polgári házasságot kötött.

Ez nem is volt olyan ritka a Habsburgoknál...

KREISKY: Ferenc József legkedvesebb unokája, Erzsébet első házasságát egy Windischgrätzcel kötötte, majd másodszor hozzáment a szociáldemokrata véderő egyik hadnagyához, bizonyos Petznekhez. A hadnagy védte meg az 1918-as bukás napjaiban. Nagy hatással volt ez rám.

Amolyan fordított János nagyherceg-sztori...

KREISKY: Petznek alsó-ausztriai szociáldemokrata volt, finom, nemes ember. A nagyhercegnő minden pártkongresszuson ott ült a galérián. Amikor a párt illegálisban volt, segített, ahol csak tudott.

Térjünk vissza még egy kicsit János nagyherceghez. Könyvemben állítom, hogy a „zöldek” mai mozgalmában párhuzamot fedezhetünk fel az ő nézeteivel. Eleve elutasította ugyanis a totális ipari rendszert...

KREISKY: Világos, hogy a teljes iparosítás olyan rendszer, amely nehezen hozható teljes összhangba a szociáldemokrata elképzelésekkel. Mindig az volt az álláspontunk, hogy egy változó társadalmi rendszer – ez pedig változó – annál magasabb minőségű, minél emberibb – nem pedig minél iparibb.

De elérhető-e mindez a régi módon, tehát a nagyobb ipari termelés helyett több szociális juttatás elve alapján?

KREISKY: Igen, mindez roppant drága, ám hogy miből finanszírozzuk... A totális iparosítás számomra azonban nem *credo*. Minél modernebb az ipar, annál kevesebb emberre van szüksége...

Mindannyiunkat foglalkoztatni lehet a szolgáltatásban? El lehet-e helyezni az összes munkanélkülit az egyre drágább nagyipari munkahelyeken?

KREISKY: Nem, korántsem. Valami újat kell kitalálnunk.

Mit?

KREISKY: Úgy gondolom, sokkal jobban kell törődni a viszonyok humanizálásával. Kell, hogy legyen egy kategorikus imperatívusz, egy szilárd alap. Pusztán anyagi eszközökkel nagyon keveset lehet elérni. Bármilyen pesszimista vagyok is a világ egyetemes fejlődését illetően, nagy örömmel látom a mobilizálódó humanizmust.

Azaz: vessük el a totális iparosítást, ahogy a jó öreg János nagyherceg akarta? És merre tovább?

KREISKY: Tudatában vagyok az iparosítás veszélyeinek. Szinte nincs semmi esély a munka világának valódi humanizálására. Csak a szabadidő növelésével állhatjuk a versenyt.

S mivel tölti az ember a szabadidőt? Egyre több pénzt költ.

KREISKY: A közösségi életet ápolni kell mindenütt, igenis, mindenütt, ahol csak lehetséges. Egyre kevesebben dolgoznak a gazdaságban, az ipar egyre kevesebb embert szív fel más országokban is.

Azaz: új foglalkoztatási és munkaformákat kell találni?

KREISKY: Biztosan létrejönnek a foglalkoztatás új formái. Miként a múltban a kézműiparban úgy keletkezett egy gyakorlati termék, hogy az emberek saját elképzelésük alapján, saját művészi munkájukkal hoztak létre nagyszerű alkotásokat. Van egy rokonom. Építész az illető, aki arra szakosodott, hogyan lehet otthonossá, lakályossá tenni a gyárnegyedeket.

Tehát segíts magadon...

KREISKY: Nagy ellensége vagyok annak a nézetnek, hogy az embereknek ne biztosítsuk a legmodernebb kórházi ellátást... Egyébként azonban, ha az emberek akarnak tenni valamit, s az jó ötlet, akkor segíteni kell nekik, vállalva azt a veszélyt is, hogy az egész rosszul sül el. Úgy vélem, minden jó, ami kényelmesebbé, tágasabbá teszi a társadalmat. Más magatartást tanúsítottam volna ezekkel a zürichi fiatalokkal szemben is. Hagytam volna őket. Ha az emberek maguktól mozdulnak meg, az mindig jó.

(In: Bruno Kreisky: *A politikához víziók kellenek...* i. m. 57–59.)

BRUNO KREISKY: AZ ÚJ AUSZTRIA FELÉ. BESZÁMOLÓ AZ SPÖ 1981. ÉVI GRAZI KONGRESSZUSÁN

(1981)

[...] 1968. október 3-án, azon a pártkongresszuson, amelyen felkészültünk a hetvenes évek politikájára, a következő szavakkal fejeztem be beszédemet:

„Köztársaságunk idén lesz ötvenéves. A legjobb, amit a dolgozó embereknek kívánhatunk, most a köztársaság hatodik évtizedének küszöbén, hogy az osztrák nép többségének bizalmából olyan kormány vállalhassa a vezetés felelősségét, amely programunk szellemében és a mi alapelveink szerint tevékenykedik.”

Önök jól emlékeznek arra a mindannyiunkra nagy hatást gyakorló eseménysorozatra, amely akkor kezdődött: 1970-ben első ízben kapta meg az Osztrák Szocialista Párt a legtöbb mandátumot az osztrák parlamentben, és alapos megfontolás után elhatároztuk a kisebbségi kormány megalakítását.

Kormánynyilatkozatunkban nem hagytunk szemernyi kétséget sem afelől, hogy újból az osztrák néphez fordulunk, ha az ellenzék megnehezíti vagy lehetetlenné teszi munkánkat. Így került sor az 1971-es választásokra, amikor az osztrák nép egyértelmű többséghez juttatta az Osztrák Szocialista Pártot (SPÖ). A szavazatoknak több mint 50 százalékát s természetesen a mandátumoknak is a többségét kaptuk meg.

Így láttunk munkához. Az Osztrák Néppárt (ÖVP) már kezdetben nyíltan hadat üzent a szövetségi kormánynak. Ne jöjjön hát senki, s ne állítsa, hogy az ellentétek csak az elmúlt években keletkeztek. Már a kormánynyilatkozat ismertetésekor olyan magatartást tanúsítottak, amely a második köztársaság történetében páratlan: a legdurvább formában, minduntalan megszakították a nyilatkozat felolvasását.

Mivel az ember emlékezőtehetsége – még a politikai pályán tevékenykedőké is – roppant korlátozott, szeretnék idézni néhány jellemző részletet az ellenzéki vezetők beszédeiből.

Az ÖVP akkori elnöke, dr. Withalm a kormánynyilatkozatról folyó vitában a szocialista kormány hivatali idejével kapcsolatosan kijelentette, *„hogy azt talán csak nulla egész valahány tized évben lehet kifejezni”,* s a Klaus-kormányhoz képest *„kifejezetten tisztavirág életű lesz?”*

Másfél évvel később Withalm utóda – a Néppártnak ekkor más volt az elnöke –, dr. Karl Schleinzer mindenkit biztosított arról, hogy *„a következő választásokon nem lehet bolonddá tenni a választókat”*. Furcsa tiszteletnyilvánítás az osztrák népnek!

Az ÖVP gazdasági szóvivője, Koren professzor pedig már 1971-ben *„nehéz időket látott közeledni?”* az SPÖ-re, s gazdasági hanyatlást jósolt Ausztria számára.

E sötét jóslatok rendre nem váltak be, amikor pedig 1975. október 10-én – a világgazdasági válság árnyékában – újra az urnák elé szólították az osztrák népet a parlament megválasztására, az Osztrák Szocialista Párt még nagyobb többséget szerzett, még több osztrák férfi és nő bizalmát tudhatta maga mögött.

A parlamenti vitában dr. Josef Taus, az ÖVP hetedik elnöke a második köztársaság történetében, az 1975. november 11-i kormánynyilatkozatot a „*tanácstalanság dokumentumának*” nevezte. Kijelentette továbbá: „*E kormánynyilatkozatban az SPÖ története során először állt el attól, hogy biztosítsa a teljes foglalkoztatottságot. Ezt feltétlenül meg kell jegyeznünk.*”

Am az osztrák nép 1979. május 6-án is bizonyosságot tett az SPÖ iránti bizalmáról. Az Osztrák Szocialista Párt a szavazatoknak több mint 51%-át kapta meg és 95 mandátumot szerzett.

Miért állítom mai beszédem élére ezeket a gondolatokat? Mert úgy érzem, jó és helyes felidézni ezt a 11 éves lélegzetelállító revüt, főleg mozgalmunk fiataljai számára.

Kedves fiatal barátaim, azért ne tévesszék szemük elől, hogy az öregebbek, akik ma itt ülnek ebben a teremben, egészen más történelmi korszakot éltek át mozgalmunkban. A harmincas évek elején, amikor mi voltunk fiatalok, mint önök ma, olyan szövetségi kormány gyakorolta a hatalmat, amely lépésről lépésre korlátozta a demokratikus jogokat. A tudományos ügyek minisztériumának jóvoltából nemrég látott napvilágot egy gyűjteményes kötet. Ez a címe: *Az első köztársaság minisztertanácsának, dr. Engelbert Dollfuß kabinetjének jegyzőkönyvei.*

Alaposan áttanulmányoztam. Akinek évek hosszú során át alkalma volt minisztertanácsai jegyzőkönyveket olvasni és készítésükben is részt venni, szerez némi gyakorlatot a minisztertanácsai jegyzőkönyvek olvasásában. Olyan dolgokra figyeltem föl, amelyeket az sem vehetett észre, aki aktívan, tudatosan és figyelmesen követte nyomon az eseményeket.

Mivel úgy vélem, hogy Glotz elvtársnak igaza van: valóban mindig ápolnunk kell történelmünket, korunk történelmét, szeretném e jegyzőkönyvek alapján megismertetni önöket az osztrák szövetségi kormány egy letűnt évtizedben gyakorolt politikájával, hogy ne felejtünk.

1932. augusztus 20-án ülést tartott a szövetségi kormány, s talán kevesen tudják, hogy feloldotta a Hitlerre vonatkozó beutazási tilalmat. Sokan úgy érvelnek, hogy annak idején létezett egy ilyen beutazási tilalom, és senki sem helyezte hatályon kívül. Súlyos tévedés! A Dollfuß vezette keresztényszociális kormány feloldotta a tilalmat, bárki utánanézhethet, akit érdekel.

A szöveg így hangzik: Rintelen, akkori oktatásügyi miniszter hangsúlyozta, nem lát „*semmi okot arra, hogy megtiltsák Hitler beutazását, még ha a szabadtéri nagygyűlést a bécsi helytartó [Seitz polgármester] betiltja is; a szövetségi kormányt ne befolyásolja a helytartó döntése [...]*”

Egy másik kormányülésen – mindez szó szerint benne van a jegyzőkönyvekben – a munkanélküliség kérdésével foglalkoztak. Akkoriban több mint egymillió volt a munkanélküli, közülük azonban csak 265 000-en részesültek támogatásban. Elfogadtak egy „*azonnali munkahelyteremtő programot*”.

Mit tartalmaz ez a program? Hat pontban, amelyek közül egyik sem hosszabb néhány sornál, ígéretet tesz az önkéntes munkaszolgálat megteremtésére, egy „*nagy-szabású útépitési program*” megvalósítására, valamint „*a településiügy lehetőség szerinti támogatására*”, főleg a munkanélküliek lakta peremkerületekben. Mindebből, mint ismertese, megépült a Glockenstrasse és a bécsi Höhenstrasse.

Egy másik ülésen pedig a vasút és a munkanélküliek támogatásának reformjáról vitázott a keresztényszociális szövetségi kormány. Hogy mit terveztek, az kiderül az alábbiakból.

A vita során többek között szólásra jelentkezett dr. Kurt Schuschnigg, akkori igazságügy-miniszter – a jegyzőkönyvben utána lehet olvasni –, tehát az a férfiú, akit sokan ma is a korszak egyik szent figurájának tekintenek. A jegyzőkönyvben szó szerint ez áll:

„A gazdasági gondokkal küzdő államok parlamentjei alkalmatlanoknak bizonyultak arra, hogy az államot és a népet kivessék a válságból. A kormánynak – ezúttal a mienkről beszélek – ezért döntenie kell, hogy továbbra is vállalja-e a parlamenttel való együttműködés felelősségét, illetve nem kell-e a következő kabinetváltás alkalmával egyidejűleg kiiktatni a parlamentet. Ilyen szükségheyzetben a parlamenttel együtt lehet kormányozni. A miniszter – jegyzi meg itt a jegyzőkönyvvezető – ebben olyan problémát lát, amelyet a közeljövőben meg kell oldani.”

Önök jól tudják, még a mai történelemkönyvekben is az olvasható, hogy az osztrák parlament saját magát szüntette meg.

Ezek történelmi tények. Mint mondtam már, a szövetségi kormány üléseinek korabeli jegyzőkönyveiből veszem őket.

El tudja képzelni a felelős politikai tevékenységet folytatók közül bárki is, hogy ma megtörténhet ilyesmi a szövetségi kormány ülésén? Azt hiszem, senki.

Ezen is lemérhetik, szellemi téren is milyen hatalmas változások mentek végbe az ausztriai demokratikus fejlődés, a második köztársaság történelme során.

Ausztriában sokan különös módon viszonyulnak a történelemhez, főleg a legújabbkorhoz, és úgy vélik, nem kell beszélni róla. Már látom, lesznek, akik holnap le is írják ezt.

De kedves barátaim, így nem lehet kezelni a saját történelmünket, azokat az eseményeket, amelyeket magunk is átéltünk, hanem el kell mondanunk a fiataloknak, mi történt, még mielőtt összeomlana a demokrácia. Nemcsak azt kell elmesélni a fiataloknak, mi történt Thermopülainál vagy Mária Terézia császárnő uralkodása idején, hanem azt is, miként bukott el az osztrák demokrácia. Ma már írják, lassan összeállítják ezt a történelmi fejezetet, de politikai értelemben is foglalkozni kellene vele, főleg annak tudatában, hogy a demokrácia csak azért került válságba, mert előzőleg válságba jutottak maguk a demokraták.

Nem téveszthetjük szem elől a politikai vita határait. Azoknak mondom ezt, akik azt hiszik, ma minden megengedhető a parlamenti vitában.

1934-ben bekövetkezett, ami már régen érett. Betiltották a szociáldemokrata pártot, feloszlatták a szakszervezeteket, s megtörtént az elképzelhetetlen: a szabadon megválasztott Karl Seitz polgármestert erőszakkal távolították el a tanácsházáról. Polgárháború tombolt az országban.

Néhány hónappal később, a náci puccs után mi, akiket akkor már üldöztek, újabb polgárháborúnak lehettünk tanúi. Egyik célja egyébként az volt, hogy Hitler kegyelméből Rintelent, a Dollfuß-kabinet igazságügy-miniszterét tegyék meg új kancellárrá.

Ahelyett, hogy keresték volna a megegyezést a szociáldemokratákkal ebben az utolsó pillanatban, amikor még fenn lehetett volna tartani Ausztria függetlenségét, a kormány fokozta a szociáldemokraták és a szabad szakszervezetek üldözését.

A sors kifürkészhetetlen akaratából rendelték Kurt Schuschnigg keresztény-szociális kancellárt Berchtesgadenbe éppen 1938. február 12-én. Ott a legmegalázóbb módon ismertették vele Hitler feltételeit. Bécsbe visszatérve tett egy felemás kísérletet arra, hogy felvegye a kapcsolatot a szociáldemokrata munkásmozgalom és a szakszervezetek bizalmijaival, ez azonban – jellemző módon – csak az államrendőrség főnökének közvetítésével volt lehetséges.

S mint annyiszor az osztrák történelemben, későn. Egyikünk, Roman Felleis két évvel korábban megsejtette már, merre tart a fejlődés, és a szocialisták ellen indított hazaárulási perben az esküdtek színe előtt el is mondta. Így fejezte be beszédét: „*Adjátok meg nekünk a szabadságot, s számíthatok az öklünkre!*”

Pedig akkoriban nem voltunk vérvörös forradalmárok, akikkel nem lehetett volna közös tárgyalási alapot találni. Ellenkezőleg, bár hazaárulással vádoltak bennünket, többször világosan kinyilatkoztattuk, hogy készen állunk az együttműködésre Ausztria szabadságáért.

Amikor pedig 1938 márciusában Hitler elhatározta a katonai bevonulást s megtörtént az úgynevezett anschluss, azt ugyanazon a rendkívüli hadigazdálkodási törvény alapján hajtották végre, amellyel a Dollfuß-kormány megszüntette a parlamentet.

Ez, kedves barátaim, szintén az osztrák politika egyik évtizede volt. Így ért véget. Akkoriban nem miniszteri posztokról és mandátumokról volt szó, akkoriban a pártért kellett küzdeni, eszméiért kellett sikraszállni s mindent kockáztatni.

Tizenegy éves kormányzás áll mögöttünk. Elmentünk – a szó szoros értelmében – minden faluba, minden gyárba, minden lakásba, hogy az embereknek megmondjuk, mit akarunk: egy új, jobb Ausztriát. A modern Ausztria jelszavát hangoztattuk, ezt választottuk gazdaságprogramunk mottójául.

Ugyanakkor már a gazdasági program kidolgozása idején felismertük, hogy a modern Ausztria követelése önmagában nem elég. Emberi is legyen ez az Ausztria. Így azután ez a gazdasági program a hatvanas évek végén kiegészült egy sor más programmal. Olyanokkal, mint humánprogram, iskolaprogram, lakásépítési program, igazságügyi program, felsőoktatási koncepció, az államigazgatás struktúrájára vonatkozó program, közlekedési program.

Az ismeretek, javaslatok és alapelvek e gazdag készletével láttunk azután munkához 1970-ben, s valóban új Ausztriát teremtettünk.

[Ausztria a stabilitás és a jólét szigete. Ezzel kapcsolatban Kreisky a nemzetközi sajtó cikkeiből és kommentárjaiból idéz, amelyek 1980-ban, az államszerződés jubileuma alkalmából jelentek meg.]

S ha nem értünk volna el egyebet, kedves barátaim, mint azt, hogy április végén Ausztriában 2 783 000 ember volt munkaviszonyban, 460 000-el többen, mint 1968-ban, ha nem értünk volna el egyebet, mint azt, hogy nálunk nincs említésre méltó munkanélküliség a fiatalok körében, s hogy a munkanélküliség részaránya ma 1,9%, hogy sikerült fenntartanunk a teljes foglalkoztatottságot, már-már azt mondanám, eleget tettünk ezért az országért.

De a világgazdasági válságból fakadó gazdasági nehézségek ellenére sem feledkezhetünk meg szociálpolitikai céljainkról – jóllehet, ma valóban válság van a világban, hiszen 25 millió embernek nincs munkája.

A parlament előtt éppen ezekben a napokban fekszik egy előterjesztés, amely jelentős könnyítéseket irányoz elő az éjszakai műszakban dolgozóknak, akik nehéz fizikai munkát végeznek.

S ha ettől könnyebbé válik az idősebbek és az éjszakai műszakban nehéz fizikai munkát végzők sora, akkor Ausztriában ezer és ezer embernek könnyítettük meg az élet alkonyát, hosszabbítottuk meg talán az életét és egyben demonstráltuk, hogy kormányzati munkánk emberközpontú.

Megtartottuk szavunkat, amikor azt követeltük, hogy szélesebbre kell tárnunk a felsőoktatás kapuit.

Egy példa: 1970-ben az általános képzést nyújtó felsőbb szintű iskolákban 120 000-en tanultak, tíz évvel később 157 000-en, bár ezek az évfázatok nem olyan népesek.

Szinte szenzációszámra megy, hogy a szakiskolákban is nőtt a tanulók száma. Az akkori 29 000-ről 77 000-re emelkedett. A képzésben részt vevő lányok száma majd egyötödével nőtt az általános képesítést nyújtó tanintézetekben, a magasabb szintű tanintézetekben pedig majdnem megháromszorozódott.

Egyébként a fiatalkori munkanélküliség leküzdésének nem is leghatástalanabb módja gondoskodni arról, hogy a fiatalok alaposabban felkészítve kezdhesék meg szakmai pályafutásukat.

Az ausztriai egyetemeken tanuló diákok száma 1969–1980 között 44 000-ről 107 000-re nőtt, tehát több mint megkétszereződött. Milyen óriási személyes felemelkedés rejlik e számok mögött. Népünk hány és hány tehetséges fia és leánya előtt nyílik meg az út a magasabb képesítés megszerzése felé, s adatik meg nekik a lehetőség, hogy fontos feladatok megoldásában állhassák meg helyüket.

[Ezután Kreisky arról beszél, hogy Ausztriában nincs említésre méltó ifjúsági munkanélküliség, s a lakosság minden rétege előtt nyitva áll a felsőoktatás. Kreisky kormányának 11 éve alatt a kutatásra és fejlesztésre fordított összegek közel megkétszereződtek. Ezután a kancellár nagyszabású érvelésbe kezd a jóléti társadalom védelmében a bírálókkal szemben.]

Gyakran mondogatom, hogy Ausztria ez alatt a tíz év alatt gazdagabb lett, s nemcsak azért, mert ma sokkal jobb és modernebb az infrastruktúra, hanem azért is, mert 100 000 ember nyert magas szintű szakképesítést. Egyszerűen szükség van ilyen képzettségű emberekre, ha Ausztria modern ipari állam akar lenni és meg akar felelni a jövő követelményeinek.

Az újságot olvasva már-már azt hiszi az ember, hogy nálunk nem törődnek a kutatással.

Kormányzásunk 11 esztendeje alatt jelentősen megemeltük a szövetségi állam kutatási és fejlesztési célokra fordítható eszközeit: az 1970. évi 1,4 milliárd schillingről 1980-ra 4,9 milliárd schillingre.

Olyan fejlődést indítottunk tehát útjára, amely az Osztrák–Magyar Monarchia legbőségesebb esztendeiben sem létezett, pedig akkor – mint ismeretes – virágzott a tudomány és a művészet.

E tíz évben – s ezt újra meg újra el kell mondanom – majdnem 300 milliárd schilling értékű volt a szövetségi beruházás. De el kell ismernem, ezzel szemben ott van a megnövekedett, 218 milliárd schilling államadósság.

Amit azonban kölcsönkaptunk, nem ettünk meg, nem használtuk el, azzal Ausztria lett gazdagabb. Megteremtettük vele annak feltételeit, hogy ebben az országban egyre több legyen a munkaalkalom.

S íme, a többi impozáns szám: 1969-ben az osztrákok összesen 189 milliárd schilling értékben fogyasztottak; 1980-ban a magánfogyasztás 551 milliárd schilling értékű volt. Az áremelkedést figyelembe véve a fogyasztási célokra rendelkezésre álló összeg 55%-kal növekedett.

Nem kívánom illusztrálni ezt a számot azzal, hogy mennyivel több autó közlekedik Ausztria útjain, csupán népünk jólétének növekedését kívánom dokumentálni.

Tudom, vannak olyanok, akiknek mindez nem jelent semmit, akik megvetően szólnak az anyagiasságról, a fogyasztási járványról, arról beszélnek, hogy az embereket belehajszolják, hogy egyre több pénzt keressenek és költsenek. De megmondom nyíltan: nevetséges frázisok ezek. A jövedelem és a fogyasztás növekedése mögött, aminek ebben a tíz esztendőben voltunk tanúi, valójában egy dolog rejlik: ma Ausztriában nincs éhező gyermek, egyszerűen lehetetlen, hogy valaki szegénységben menjen tönkre, ebben az országban nem léteznek már azok a dolgok, amelyek annak idején, az első köztársaságban megvoltak: szegényházak, utcai koldusok, nyomorgó családok és mély osztályellentét, amire végtelen nyomor, nélkülözés volt jellemző az egyik oldalon és mérhetetlen gazdagság és fölösleg a másikon.

Kétségtelen, hogy e növekvő jólét láttán el kell gondolkodnunk egyes dolgokon – mi is ezt valljuk. Mi is tudjuk, hogy a statisztikai adatok leplezhetnek bizonyos igazságtalanságokat. Nagyon sok mindent kell még megváltoztatnunk, megreformálnunk társadalmunkban.

De legyen elég végre abból, hogy a lakosság egyes csoportjainak szemrehányást tesznek fogyasztói elképzeléseik miatt. Hiszen évszázadokon át természetes volt, hogy a gazdagok mindent megengedhetnek maguknak, s ezen felül elő kellett tudni teremteniük a javakat családjuk és utódaik jólétéhez is. Mindig is ez volt a fő polgári erény.

Mihelyt azonban a dolgozó emberek akarják kielégíteni vágyaikat, amit csak akkor tehetnek meg, ha elegendő mennyiséget termelnek, olyan erkölcsfilozófia kezd elterjedni, amelynek egész szemfényvesztő természete emlékeztet Anatole France híres mondására az egyenlőségről. Így hangzik: *„A törvény a maga fenséges egyenlőségével gazdagnak és szegénynek egyaránt tiltja, hogy híd alatt aludjék, ha hajléktalan, és lopjon, ha éhezik.”*

A szegények és gazdagok közti különbség egyszerűen csökkent a társadalomban, amelyben élünk és dolgozunk. De nem szeretnénk kétséget hagyni afelől, hogy még távolról sem teljesítettük a magunk elé tűzött feladatokat. A feleletet nagyon egyértelműen és időszerűen megadja pártunk programja.

Pillanatnyilag – nem riadok vissza a kifejezéstől – a kapitalizmus súlyos válságban van. 1973–1974-ben a nyersolaj ára megnégyszereződött. 1978 óta ismét a háromszorosára emelkedett. A konjunkturális okokból már 1973 előtt is megnövekedett ütemű inflációt felhajtotta az olajár-emelkedés. Szinte minden fejlett ipari államnak el kell könyvelnie a két számjegyű inflációs rátákat, amelyek ma is destabilizáló tényezői a világgazdaságnak.

A nyugat-európai ipari államokban az inflációs ráta az 1970. évi 5%-ról a hetvenes évek közepére 13%-ra emelkedett.

Ausztria ma is a legstabilabb árakkal büszkélkedhet, és tavaly a 6,3%-os árszínvonal-növekedéssel a harmadik helyre került Svájc és az NSZK mögött.

Míg 1974 előtt a nyugati ipari államok fizetési mérlege még aktívumot mutatott, a helyzet az olajár növekedése nyomán radikálisan megváltozott.

1980-ban a nyugati ipari államok összes mérleghiánya megközelítette a 100 milliárd dollárt. Az NSZK mérleghiánya tavaly 200 milliárd schilling értékű volt, Franciaországé 92,5 milliárd schilling, Japáné 145 milliárd schilling. A külgazdasági mérleg egyensúlyához a kis európai ipari államokban, például Svédországban 65 milliárd, Belgiumban 77 milliárd schilling hiányzott.

A hetvenes években végleg összeomlott a nemzetközi monetáris rendszer, nem utolsósorban e fejlemények következtében. Ilyen körülmények közt egy olyan ipari országnak, mint Ausztria, egyre nehezebb lesz kihasználnia a rendelkezésre álló gazdaságpolitikai játékeret a teljes foglalkoztatottság és a stabilitás fenntartására. Mi vagyunk az utolsók, akik bagatellizálni akarják a nehézségeket.

Előre látva a helyzet alakulását, a pártelnökség elhatározta a gazdasági bizottság összehívását és megbízta azzal, hogy a válságos körülmények szem előtt tartásával dolgozzon ki gazdasági programot a nyolcvanas évekre. E gazdasági program jelöli ki azokat a keretfeltételeket, amelyek Ausztriában minden gazdálkodó egység, minden vállalkozó és menedzser, minden munkás és alkalmazott, az egész osztrák nép számára megadják, hogyan kell megoldani e rendkívül kritikus világgazdasági helyzetben az Ausztria előtt álló problémákat.

[Ezután Kreisky a párt nyolcvanas évekre vonatkozó gazdasági programjával foglalkozik, különösen kiemelve egyes ágazatokban, például a vas- és acéliparban az innováció problémakörét. Szól az idegenforgalom hagyományosan kiemelkedő szerepéről, amely bevételeit az elmúlt tíz esztendőben megháromszorozta, kiemeli az infrastruktúra nagyszabású fejlesztését és a hetvenes évek második felében végrehajtott konjunktúraélenkítő programot, amely megakadályozta, hogy az osztrák építőipar is végigjárja azt a hanyatlási folyamatot, amelyet a svájci és a nyugatnémet. Beszéde további részében az osztrák semlegességi politikáról beszél.]

S itt hadd szőjem be fejtegetéseimbe az ipari exportra is érvényes gondolatot, hogy az Ausztria által követett aktív semlegességi politika, valamint kapcsolataink ápolása a harmadik világ országaival, köztük az olajexportáló országokkal is, igen jelentős exportsikerek alapjává vált. Az Ausztria iránti rokonszenv nélkül, amit mi magunk teremtettünk meg, aligha érhattük volna el ilyen sikereket.

Engedjék meg, hogy a Közel-Kelettel kapcsolatban csak néhány szót szóljak.

Az ipari államok által felhasznált 600 millió tonna kőolajból 400 millió tonna az olajtermelő arab országokból származik. Nem új felismerés ez.

Éppen ezért sohasem értettem, hogy a nyugati kormányok oly kevés figyelmet szenteltek a közel-keleti problémáknak, pedig ennek a térségnek döntő jelentősége van Európa energiaellátásában. Ez a tény az egyik oka annak, hogy foglalkozom e problémákkal. Mindig is világos volt ugyanis számomra: ha nem jön létre nyugalom e térségben, olyan veszélybe kerül Európa olajellátása, hogy valamennyien katasztrófába sodródhatunk.

Csak az első olajsokk után bíztak meg azzal, hogy egy ténymegállapító bizottság élén látogassak arab országokba. Ma ez a politika elismerésre talál minden nyugat-európai kormánynál. A megoldásokat az egyes országoknak természetesen maguknak kell megvalósítaniuk. Ezt a felelősséget senki sem veheti le a vállukról.

Be kell vallanom, hogy ezzel a politikával lényegesen könnyítettünk helyzetünkön, exportálhatunk is e gazdag országokba. Ma az export és az import összevetésében csak Svédország és Svájc mérlege jobb, mint Ausztriáé.

Bevezetőmben már említettem, hogy Ausztria olyan ország, amely a hetvenes években is fenn tudta tartani a teljes foglalkoztatottságot. Ellentmondani látszik a mostani gazdasági elméleteknek, hogy ugyanakkor a hetvenes évek második felében sokkal nagyobb mértékben tudtuk mérsékelni az áremelkedések ütemét, mint a legtöbb nyugati ipari ország. Ezt a sikert csakis annak köszönhetjük, hogy Ausztriában működik a szociális partnerség rendszere.

A szakszervezeti bérpolitika figyelembe vette a lehetőségeket, s ezzel megteremtette a kemény schilling politikájának egyik alapját, hozzájárult ahhoz, hogy megőrizhessük stabilitási előnyünket.

Mi, szocialisták sohasem tekintettük kizárólag gazdasági optimizmusnak Ausztria kötelezettségvállalását, hogy a fejlesztési segélypolitika keretében támogatja az elmaradott infrastruktúrájú és gazdaságú fejlődő országokat. Ez az elkötelezettség abból fakad, hogy a nemzetközi szolidaritás híveinek valljuk magunkat.

Ausztria a maga szerény eszközeivel hozzá kíván járulni ezeknek az országoknak arányos fejlesztéséhez. Véleményem szerint elsősorban arról van szó, hogy segítsük a harmadik világot a gazdasági fejlődés alapjainak lerakásában.

Finanszírozni kell a teljesítőképes infrastruktúra kiépítését, utakat, vasutakat, kikötői berendezéseket, de a szakoktatást és az iskolákat is, hogy a fejlődő országok a maguk erejéből aknázhassák ki gazdasági lehetőségeiket.

Ezzel összefüggésben hadd mondjam meg, mi nemcsak leírjuk ezt, hanem e téren nagyon jelentős gyakorlati tevékenységet is kifejtünk. Néhány nap múlva Algériába utazik Salcher pénzügyminiszter, hogy aláírjon egy egyezményt. Ennek értelmében az osztrák ipar részt vesz az algériai vasúthálózat kiépítésében. Dolgunkat megkönnyíti az is, hogy semleges állam vagyunk, s egyes országok éppen olyan állam segítségével kívánják fejleszteni vasútvonalukat, amelynek ezzel nincsenek politikai szándékai.

Ha lassabban nőnek a bevételek – s ezzel a mai világgazdasági helyzetben számolnunk kell –, akkor növekszik az elosztás jelentősége. A szakszervezetek szolidáris bérpolitikája és a szociálpartneri felelősségtől áthatott árpolitika a jövedelmek alakulásának döntő tényezője. Az államnak akkor van felelőssége, ha közhasznú vállalkozásokról van szó, vagy ha valami hatással lehet az elosztáspolitikára, amelynek kiindulópontja a pénzügyi politika és sok más terület, például a szociálpolitika és művelődéspolitikai.

A szegénység ellen, a nagyobb esélyegyenlőségért vívott harc nemcsak a jövedelmi statisztikákban tükröződik, ahogy azt sokan leegyszerűsítve szokták hangoztatni. A művelődéshez vezető utak megnyitásával ez a kormány jelentősen hozzájárult az egyenlőséghez. Szociálpolitikai intézkedések egész sorával az idősebbek és a hiányt szenvedők számára megteremtette a lehetőséget egy sor szolgáltatás díjtalan

igénybevételére. Ilyen intézkedések – ezt szeretném itt is nyomatékosan hangsúlyozni – jóléti politikánk lényeges részét képezik a jövőben is.

A szociáldemokrata gazdasági program abban is különbözik a konzervatív elképzelésektől, hogy nemcsak a minden áron való növekedésről beszélünk, hanem emberszabású gazdaságot igyekszünk teremteni, olyan gazdasági fejlődést, amely figyelembe veszi az emberek alapvető igényeit. Ilyen alapvető követelmény az egészséges környezet fenntartása és védelme. E téren is érvényes, hogy a megelőzés jobb és olcsóbb, mint a károk utólagos elhárítása. A gazdasági program állást foglal a környezetvédelem alapvető kérdéseiben, célja a környezetvédelmi szempontok fokozott érvényesítése.

Figyelmünk kiterjed a fogyasztók helyzetére is. Tisztességes versenyre van szükség, amelyet erősít a rendteremtő, törvényhozói beavatkozás. Szükség van továbbá hatékony árelenőrzésre a fogyasztók védelmének intenzívebbé tételére.

[Kreisky utal arra, hogy az osztrák szocialisták aktív munkaerő-piaci politikát folytatnak: oktatási-, képzési- és foglalkozási lehetőséget teremtve a fiataloknak, egyenlő helyzetet a női munkavállalóknak, elősegítve a mozgássérültek és a külföldi munkaerők beilleszkedését a társadalomba. Miután foglalkozott a munkaidő eddigi jelentős rövidítésével, a munkahelyi beleszólási jog problémáit taglalja.]

A munkahely, a vállalat dolgaiba történő beleszólásnak lehetővé kell tennie a munkavállalók részvételét a gazdasági folyamatban, amely megfelel a demokratikus rendszerről alkotott szociáldemokrata nézeteknek. Miként általában síkraszállunk az egészséges környezet fenntartásáért, mondjuk azt is, hogy emberi körülményeket kell teremteni a munkahelyeken, ahol az emberek életük nagy részét töltik. Nem szabad veszélyeztetni az emberek egészségét. A munkahelyi orvosi ellátás fejlesztésével, a munkahelyi felügyeletek kiépítésével, s a megelőző orvosi ellátással a lehető legteljesebb mértékben elejét kell venni a munkahelyi egészségi ártalmaknak.

Valljuk, hogy a társadalom is felelős azokért, akik már nem dolgoznak, s ezért az elmúlt években jelentősen bővítettük a társadalombiztosítás rendszerét.

A jövőben biztosítani kell a már elértet, és bizonyos területen javítani kell szolgáltatásainkat a biztosítottak javára.

Véleményünk szerint a munkaerő és a szociálpolitika elválaszthatatlan az állam, és az öngazgató testületek gazdaságpolitikai feladataitól. Ezért is kerültek bele a gazdasági programba.

Világunkat, amelyben élünk, nemcsak gazdasági válság jellemzi. 1974-hez képest a mostani helyzet megkülönböztető jegye, hogy a gazdasági válsággal párhuzamosan egy világpolitikai válság is megfigyelhető. 1974-ben nem így volt; akkor virágzott az enyhülési politika, előkészületek történtek a helsinki konferenciára, világpolitikai szempontból elsőrangú stabilitás uralkodott. Ma másképpen van, ez kétségtelenül élezi a helyzetet, és nehezíti a gazdasági fejlődést is.

Fejtegetésem befejezéseképpen ezért nagyon röviden szólni szeretnék néhány külpolitikai kérdésről, amelyeket szerintem fel kell vetni egy szociáldemokrata párt kongresszusán.

A jelenlegi világpolitikai helyzetet az afganisztáni események, a lengyelországi helyzet, valamint a nyugati féltekén az új amerikai kormány fémjelzi; a tengeren túl időnként „erőpolitikáról” beszélnek.

Egy nagy állam – mint a Szovjetunió – könnyebben lehet tévedés áldozata, mint a kisebbek. Kezdetől fogva az volt az érzésem, hogy a Szovjetunió, illetve vezetői nem mérték fel teljesen lépésük minden következményét, mielőtt végrehajtották a katonai intervenciót Afganisztán ellen, amit mélységesen elítélek, először is, mint katonai intervenciót, másrészt elítélem a következményei miatt is.

Moszkvában nyilván azt hitték, hogy Afganisztánban két kommunista frakció számol le – valljuk be – brutálisan egymással, s ez nem tartozik a világra, vagy egyszerűen tudomásul veszik, mint a kommunista világon belüli összecsapást. Ha a Szovjetunió nem így gondolta volna, akkor nem esett volna áldozatul e tévedésnek. Erre abból következtek, hogy egy világhatalom egyébként nem engedett volna meg magának olyan katonai akciót, amelyet másfél év múltán sem képes befejezni.

De ha Afganisztánnal kapcsolatban így magyarázzuk is a dolgokat, ez semmiképpen sem mond ellent annak, hogy természetesen a Szovjetunióknak is vitális érdekei fűződnek az Arab-öböl térségéhez, s ezeknek a jövőben is érvényt kíván szerezni. Az Afganisztán elleni katonai intervenció felrázta az iszlám világ népeinek többségét, és közös akcióra sarkallta őket. Biztos, hogy a Szovjetunió nem számított ezekre a reakciókra, de ha már jelentkeztek, előbb vagy utóbb törekedni fog e konfliktus politikai megoldására. Ez szilárd meggyőződésem.

Még ennél is veszélyesebb, úgy hiszem, a lengyelországi helyzet. Nemrég a szófiái egyetemen előadást tartottam az enyhülési politikáról, és beszéltem Lengyelországról is. Azért említem most, mert nézetem szerint nekünk, szociáldemokratáknak mindenütt egy nyelven kell beszélnünk, akár demokratikus, akár kommunista országban vagyunk.

Képzelmek el egy pillanatra, hogy Lengyelországra ugyanaz a sors vár, mint Magyarországra és Csehszlovákiára. Milyen helyzetbe kerülnének azok, akik parlamentjeikben a leszerelési tárgyalások mellett emelnek szót? Azt kiáltanák oda nekik, hogy azt a sorsot szánják saját népüknek, mint amelyet a lengyel nép szenvedett el. Gátlátalan fegyverezési verseny volna a következmény, s megsemmisülne minden remény a fegyverkezés korlátozására, az érdemi tárgyalásokra ebben a kérdésben. Mindezt meg kell magyaráznunk a Szovjetunióknak is.

A szociáldemokrata politikának, főként mostanában, tekintettel kell lennie az Egyesült Államokban történt változásokra, ha tartani akarja magát az enyhüléshez. Nemrég kijelentettem, hogy ennek a politikának az értelme világosabb azok számára, akik közvetlen haszonélvezői előnyeinek, mint azok számára, akik nem tudják beleképzelnéni magukat.

Engedjék meg, hogy gyorsan és nagyon röviden megismételjem, melyek az enyhülési politika előnyei. Az imént éppen arról a korszakalkotó fejlődésről szóltam, amely az elmúlt években Ausztriában végbement. Bármekkora is önbizalmunk, bármennyire tudjuk is, mit tettünk, hiheti-e bárki közülünk, hogy mindez lehetséges lett volna s feladatainkat ugyanilyen jól megoldhattuk volna, ha a hidegháború árnyékában kellett volna élnünk? Méghozzá itt, a két nagy tömböt elválasztó demarkációs vonal mentén, amely részben azonos a kelet-európai országokkal közös határainkkal.

Emlékezzenek csak a mindennapos berlini válságokra. Újra kezdődjenek? Gondoljanak csak azokra a változásokra, amelyek a két német állam viszonyában végbementek: gazdasági és humanitárius téren!

Mindenekelőtt pedig gondoljanak arra, hogy immár negyedszázada nincs háború és háborús veszély Európában! Ezt nem lehet kockára tenni. Éppen ezért szerintem a szociáldemokratáknak a világon ma egyik feladatuk, hogy mindkét oldalon sikrasszálljanak az enyhülési politika folytatása mellett. Az egyik félnek el kell mondani, mi mindent hozott az enyhülési politika Európa népeinek, a másik félnek ugyanilyen világosan meg kell magyarázni, hogy mi veszélyeztetné. Így hát ma az európai szociáldemokráciának nagyon nehéz, ám nagyon fontos feladatot kell teljesítenie.

Mindezt nemcsak alapvető követelménynek tekintjük. Ma ezt a politikát olyan férfiak váltják tettekre, mint Helmut Schmidt és Willy Brandt az NSZK-ban, Anker Jørgensen Dániában, Mauno Koivisto Finnországban, Mauno Brundtland Norvégiában és újabban François Mitterrand Franciaországban. Ugyanez áll a belga szocialistákra, s holnap talán újra a hollandokra, s a közeljövőben minden biztonnal a svédekre is.

Azért kell erre emlékeztetnünk, mert a tömegtájékoztató eszközök minduntalan azt a hatást keltik, hogy a politikát a demokráciákban kizárólag az új amerikai adminisztráció tagjai vagy a konzervatív angol kormány határozzák meg.

Az európai demokráciák politikájának meghatározásában nem utolsósorban a Svájci Szövetségi Tanácsnak és az Ausztriában tevékenykedő szocialistáknak is része van. A demokráciák közös politikájáról csak akkor beszélhetünk majd, ha a legrövidebb időn belül gyümölcsöző párbeszédet sikerül kialakítani az új amerikai kormánnyal. Tudomásul kell vennünk, hogy Ronald Reagant az amerikai nép nagy többségének akaratából választották meg az Egyesült Államok elnökévé, azzal együtt, amit képviselt és amiért sikrasszállt, még ha olyan politikai filozófia is ez, amely – véleményünk szerint – messze visszanyúlik a Roosevelttől előtti időkre.

A mindennapos nagy összecsapásokban a demokrácia ereje attól függ majd, mennyire tudunk gyümölcsöző szintézist teremteni azokból a nézetekből, amelyekről az imént szoltam. Nem csak az enyhülési politikáról van szó, a leszerelésről is, de Észak és Dél nagyszabású párbeszédéről is.

Több mint egy éve, hogy Willy Brandt, az SPD elnöke azzal a kéréssel fordult hozzám, járuljak hozzá e csúcstalálkozó létrejöttéhez abban a formában, ahogy a nevét viselő jelentés javasolja. A Brandt-bizottság jelentése ma minden biztonnal a legjobb és legátfogóbb dokumentum az Észak–Dél-párbeszédrel kapcsolatban, s szilárd meggyőződésem, hogy még hosszú évekig iránymutató lesz, mint annak idején a Római Klubnak a fejlődés határaitól szóló jelentése volt.

Eleinte mégis haboztam, hogy elfogadjam-e Willy Brandt felkérését. De aztán engedtem meggyőzni magam arról, hogy az Észak–Dél-párbeszéd zsákutcájából van kiút: megfelelő helyzetet kell teremteni valahogy a fejlett ipari államok és a fejlődő országok felelős politikai vezetőinek párbeszédéhez egy nagyszabású terv, valamiféle *Grand Design*, vagy ahogy mások nevezték, egy új *New Deal* segítségével.

Nem volt könnyű hozzálátni ehhez a feladathoz, mert az érintett államok, főleg vezetőik, nagyon szkeptikusak voltak; s legalább ilyen nehéz volt behatárolni a részt vevő államok körét. Most úgy néz ki a dolog, hogy ez év októberében Mexikóban, a

mexikói elnök és az én kezdeményezésemre valóban létrejön 25 állam- és kormányfő találkozója.

Olyan időpontban terjesztem beszámolómat a pártkongresszus elé, amikor a világban sok új és veszélyes feszültség támadt. A Közel-Keleten az elmúlt hetekben rendkívül kiéleződött a helyzet. Szíria mögött, amely egyben nagy területeket tart ellenőrzése alatt Libanonban, a Szovjetunió áll szoros szövetségesként. Izrael számíthat az Egyesült Államok támogatására. Ha ellentét támad Izrael és Szíria között, ebbe szükségszerűen belebonyolódik a két szuperhatalom is. S egyikük sem kíván semmit kevésbé, mint egy ilyen konfrontációt, még hozzá a világnak e rendkívül veszélyes pontján, ahol az érintett népek bármikor kivonhatják magukat nagy szövetségeik ellenőrzése alól.

Tanúi lehetünk a két szuperhatalom mostani lázas erőfeszítéseinek, amelyek arra irányulnak, hogy megakadályozzák ezt a konfrontációt Izrael és Szíria közt. Csak remélhetjük, hogy sikerrel. Egy tanulságot azonban máris levonhatunk ebből a helyzetből: teljesen mindegy, ki milyen beszédet tart a választási hadjárat során, teljesen mindegy, milyen ellentétek mutatkoznak szuperhatalmak között: ha a konfrontáció veszélye túl nagy, nem marad más számukra, mint megkeresni és megtalálni a megfelelő tárgyaló partnert.

S ha valami most bizalommal töltheti el az embert, az a nagy nemzetek élén álló politikusok felelősségérzete. Tudják, milyen megsemmisítő csapás van a kezükben, s ezért nem engedhetik tehetetlenül sodortatni magukat az eseményekkel.

A közel-keleti kérdésben régen olyan álláspontra helyezkedtünk – tudom, hogy ebben nem értettek velem mindig egyet barátaink –, amely szerintünk az egyetlen helyes. Ha azt akarjuk, hogy béke legyen a Közel-Keleten, ebben a számunkra is oly fontos térségben, megoldást kell találnunk, amely egyaránt megfelel Izrael és a palesztin nép érdekeinek. Mindkettőjük jogait korlátozás nélkül el kell ismerni. Ezek közé tartozik a palesztinok joga is az önálló államra.

Néhány hónapja az Európai Gazdasági Közösségen belül fenntartás nélkül elismerik ezt az elvet. Ezeket a nézeteket hangoztatta Nagy-Britannia külügyminisztere és Helmut Schmidt is.

Néhány évvel ezelőtt az európai konzervatívok és a rendelkezésükre álló tömegtájékoztatási eszközök túlnyomó többsége még így örvendezett: a szociáldemokraták kora véget ért. Margaret Thatcher győzött, 43 évi szociáldemokrata kormányzás után polgári koalíció jött létre Svédországban, nemrég Reagan diadalmaskodott az Egyesült Államokba, Giscard d'Estaing győzelme szinte biztos, mindez egy hosszabb szociáldemokrata korszak végét jelezte.

A berlini választások eredményéről szalagcímek szóltak nemrég az osztrák sajtóban, s háttérbe szorították a Munkáspárt győzelmét Londonban és száz másik városban és községben. Végül itt a nagy fordulat jele: François Mitterrand választási győzelme, amely véget vetett Franciaországban a konzervatívok majd két évtizedes uralmának.

A Mitterrand megválasztását megelőző nagy franciaországi viták során és a francia sajtóban is gyakran emlegették az osztrák példát. Sok szó esett arról, hogy mi, osztrák szocialisták hogyan változtattuk meg reformjainkkal Ausztriát, hogy lett zsákmányból a szilárd pontok egyike ebben a mai felfordult világban.

Ezen a fejlődésen, ezeken a tényeken semmilyen politikai polémia nem változtat. Mi, szocialisták messzire vezettük Ausztriát, s csak azért tehetjük, mert az osztrák nép többsége együttműködött velünk e feladatok teljesítésében.

Az osztrák út, azaz a mi politikánk vezette mindig országunkat.

A jövőben is feladatunk lesz gondoskodni arról, hogy Ausztria az élen maradjon.

(In: Bruno Kreisky: *A politikához víziók kellenek...* i. m. 60–75.)

*A DÉL-TIROLI KÉRDÉS**A DÉL-TIROLI KÖZSÉGEK WILSONHOZ*

(1919. FEBRUÁR)

A tiroli vízvázlasztók sohasem voltak állam-, vagy népi határok.

A nyelvi határ Tirolban oly élesen húzódik, hogy arra Európában alig lehetne példát találni.

Ha egy nép akarata, hogy megőrizze szabadságát és függetlenségét, döntő, van-e izzóbb nyelv, ünnepélyesebb akaratnyilvánítás, mint az, amit a tiroli nép fegyverrel a kezében mondott ki, saját vérével írt?

És most német hazánk évezredes kultúrájával és történelmével, ez a nép örökölt szabadság szeretetével olasz legyen? Erre a gondolatra a legmélyebb fájdalom kiáltása hangzik az egész tartományon át! Nem történhet, nem szabad megtörténnie, hogy a Tirol nevet évezredes ragyogó múltja után kitöröljék a történelemből, e hegyvidék szabad fiait idegen uralom alá kényszerítsék, és nyelvétől, jellegétől és kultúrájától megfosszák.

Legyen Ön népünk, hazánk igazságos bírója, és Német Dél-Tirol összes községe és Gröden, Enneberg Buchenstein és Fassa tizenkét ladin községe.

Német Dél-Tirol, 1919 februárjában

Dr. Julius Perathoner
Bozen polgármestere

Josef Gemassmer
Meran polgármestere

és Dél-Tirol összes többi polgármestere

(In: Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés*. Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest, 1995. 51.)

OLASZ NÉPÜNNEPÉLY DÉL-TIROLI TERÜLETEK OLASZORSZÁGHOZ
CSATOLÁSA ALKALMÁBÓL

(MERAN, 1920. OKTÓBER 10.)

Őfelsége III. Viktor Emánuel szentesítette a nemzeti parlament döntését, amellyel ezt a területet az Olasz Királysághoz csatolták.

Ezzel az olasz nép évszázados törekvései váltak valóra.

A tridenti zsinat vértanúi örömmel vállalt áldozatával nemesítve, a győzelmes hadsereg hősiességével szentesítve és sérthetlenné válva kívánja ünnepelni az óhajtott eseményt, és miközben megváltásunk hősi tettét örömmel teszi teljessé, a kulturális és békés tevékenység nagy terveit nyitja és mutatja meg a nemzetnek, megpecsételi az új jogok és kötelességek egészét, amelyet a hazával ismét egyesült fiaira ruház.

Itália polgártársai!

E nevezetes nap ünnepléséről a lakosok közül, akik a határnak Alától Brennerig terjesztésével az új hazával egyesültek, senki sem hiányozhat, aki magát hálás és odaadó polgárnak érzi.

A város minden olasz egyesületének támogatásával és egyetértésével hív meg benneteket a rendezőbizottság arra az ünnepélyre, amelyet Meránban 1920. október 10-én rendezünk az alábbi programmal:

9.30 mise, beszédek, ünnepi *tedeum* a Szentlélek-templomban a kir. Posta épületével szemben.

12.30 ünnepi ebéd az üdülő-szálló nagytermében.

Délután 2 órakor polgári ünnepély: ünnepi beszéd, gyermekkórus, hangverseny.

A rendezőbizottság

(In: Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés...* i. m. 53.)

A DÉL-TIROLI AUTONÓMLASTATÚTUM (1972)

I. SZAKASZ

Trentino–Dél-Tirol régió, valamint Trient és Bozen provincia létesítése

I. FEJEZET

Általános rendelkezések

1. cikk

Trentino–Dél-Tirol, amely Trient és Bozen provinciák területét foglalja magába, az egy és oszthatatlan Olasz Köztársaság politikai egységén belül, az alkotmány alapelveinek és jelen Statútumnak megfelelően jogi személyiséggel rendelkező autonóm régióként létesül.

1. cikk

A régióban minden nyelvcsoporthoz tagjai jogegyenlőséget élveznek; mindegyikük etnikai és kulturális sajátossága védelemben részesül.

2. cikk

A régió Trient és Bozen provinciákat foglalja magába.

A Trient provinciához tartozó Proveis, Unsere Liebe Frau im Walde, Tramin, Auer, Branzoll, Aldein, Laurein, St. Felix, Kurttsch, Neumarkt, Montan, Truden, Margreid, Salurn, Altrei községek és Rumo község Tanna nevű része Bozen provinciához csatoltatnak.

Trient és Bozen provincia jelen Statútumnak megfelelően jellege és tartalma szerint különleges autonómiát élvez.

A régió, Trient provincia és Bozen provincia saját lobogóval és címerrel rendelkezik, amelyeket a köztársasági elnök rendeletével hagynak jóvá; az állami lobogó használatára vonatkozó rendelkezések hatályban maradnak.

II. FEJEZET

A régió jogosítványai

3. cikk

A régió jogosult az alkotmánnyal, az állam jogrendjének alapelveivel, a nemzeti érdekekkel összhangban, a nemzetközi kötelezettségek és a nemzeti érdekek tiszteletben tartásával – amelybe a helyi nyelvi kisebbségek védelmének érdeke is beletartozik – a köztársaság gazdasági-szociális reformjainak alapvető rendelkezéseit figyelembe véve a következő területeken törvényi rendelkezéseket hozni:

1. a régió hivatalai és az azokhoz rendelt személyzet rendje;
2. a félregionális testületek rendtartása;
3. a községek területi elhatárolása;

4. közérdekből történő kisajátítás, amennyiben az nem érint olyan munkálatokat, amelyek túlnyomóan és közvetlenül az államot terhelik; és nem érint olyan területeket, amelyeken a provinciák illetékesek;

5. telekkönyvek felfektetése és vezetése;

6. tűzoltószolgálatok;

7. egészségügy és kórházi testületek rendtartása;

8. kereskedelmi kamarák rendje;

9. a szövetkezetek fejlesztése és a szövetkezetek feletti felügyelet;

10. olyan közmunkákkal összefüggő beruházási hozzájárulások, amelyeket más, a régió területén fennálló közttestületek hajtanak végre.

4. cikk

A régió az előző cikk által szabott határokon belül és az állami törvényekben lefektetett alapelvek keretében törvényi rendelkezéseket alkot a következő területeken:

1. községek rendje;

2. hatósági szegénygondozás és jóléti intézmények rendje;

3. a föld- és agrárhitellel foglalkozó testületek, a takarékpénztárak és a *Raiffeisen*-pénztárak, valamint a regionális jellegű hitelintézetek rendje.

5. cikk

A szociális gondozás és társadalombiztosítás területén a régió törvényi rendelkezéseket hozhat az állami törvények előírásainak kiegészítésére, és saját autonóm intézeteket létesíthet, vagy ilyenek létesítését támogathatja.

A regionális tanács ismét felállíthatja a régióban fennálló kölcsönös betegsegélyező pénztárakat, amelyeket beolvasztottak a munkás-beteggondozó intézetbe, azzal a feltétellel, hogy a vagyoni jogi viszonyokat rendezik.

Az említett kölcsönös segélyező pénztárak biztosítottaknak nyújtott szolgáltatásai nem lehetnek kisebbek, mint az előbb említett intézeté.

6. cikk

A régió törvényeivel az érintett lakosság megkérdezése után új községeket lehet létesíteni, valamint az azok közötti területhatárokat és a helységneveket meg lehet változtatni.

Ha az ilyen változtatások állami hivatalok területi illetékességét érintik, úgy az intézkedés a Hivatalos lapban történt közzétételtől számított két hónap múlva hatályos.

(In: Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés...* i. m. 58–60.)

OSZTRÁK NYILATKOZAT AZ ENSZ FŐTITKÁRÁNAK AZ OLASZ-
OSZTRÁK DÉL-TIROLI VITÁ LEZÁRÁSÁRÓL

(1992. JÚNIUS 19.)

Az osztrák szövetségi kormánynak van szerencséje az Egyesült Nemzetek Főtitkárával közölni az alábbiakat:

amint az osztrák külügyminiszternek 1970. szeptember 30-án volt szerencséje az Egyesült Nemzetek XXV. Közgyűlésén közölni, az olasz kormány saját parlamentjének 1969. december 3-án tett nyilatkozatában kinyilvánította azt a szándékát, hogy az 1946. szeptember 5-i párizsi szerződés végrehajtásával kapcsolatos jogi álláspontjának fenntartásával Dél-Tirol lakossága javára hoz egy sor intézkedést, amelyek célja Bozen tartomány hatáskörébe tartozó törvényhozási és igazgatási jogosítványok körének bővítése. Az osztrák szövetségi kormány a maga részéről ugyancsak az említett kérdést illető jogi álláspontjának fenntartásával saját parlamentje előtt 1969. december 15-én kinyilvánította, hogy mihelyt meghozzák ezeket az intézkedéseket, ki fogja jelenteni, hogy befejezettek tekinti az 1946. december 15-i párizsi szerződés végrehajtását illető vitát, amely az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1497 (XV) és 1661 (XVI) számú határozatának tárgya volt.

Tekintettel az annak idején az olasz kormány által a dél-tiroli lakosság javára bejelentett intézkedések megvalósítására, amelyeket 1992. április 22-én kelt jegyzékben közöltek az osztrák kormánnyal, és amelyeket ugyancsak megválasztak az április 22-én kelt jegyzékben, az osztrák kormány végül 1992. június 11-i nyilatkozatával megállapította, hogy befejezettek tekinti az említett vitát.

Az osztrák szövetségi kormány kéri az Egyesült Nemzetek Főtitkárát a fenti közlés tudomásulvételére és a szükséges intézkedések megtételére.

Fogadja Főtitkár Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Alois Mock

Bécs, 1992. június 17.

(In: Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés...* i. m. 36–37.)

*AUSZTRIA ÉS AZ 1956. ÉVI MAGYAR MENEKÜLTEK**JULIUS RAAB SZÖVETSÉGI KANCELLÁR ÉS OSKAR HELMER
SZÖVETSÉGI BELÜGYMINISZTER FELHÍVÁSA AZ OSZTRÁK NÉPHEZ
A MAGYAR MENEKÜLTEK MEGSEGÍTÉSE ÉRDEKÉBEN*

(1956. NOVEMBER 1.)

Osztrák nők és osztrák férfiak!

Ez év október 30-a óta magyar menekültek ezrei lépték át a határt és kértek menedéket Ausztriában. E menekültáradat még nem zárult le és az elkövetkező időkből további nagyszámú menekült érkezésével számolhatunk.

Az elhelyezés, ellátás és egészségügyi gondozás a szövetségi kormányt, a tartományi kormányokat, a községeket és minden magán segélyszervezetet rendkívüli kihívások elé állít. Valószínű, hogy a számunkra megígért külföldi segély csak később érkezik meg.

Mivel azonban gyors segítségre van szükség, a szövetségi kormány ismét gyors segítségért fordul az osztrák lakossághoz, amely az utóbbi évek árvíz- és lavinakatasztrófái során olyan meggyőzően bizonyította segítőkészségét.

A menekültek számára szállásokat kell berendezni és biztosítani ellátásukat, továbbá ruházatot, ágyakat és takarókat előteremteni. Ennek költségei messze meghaladják a szövetségi költségvetés lehetőségeit.

A szövetségi kormány ezért azt kéri, hogy lehetőleg mihamarabb küldjenek pénzadományt az osztrák szövetségi kormány 6400 számú, menekültsegély elnevezésű különszámlájára.

A szövetségi kormány a menekültsegély céljára 20 millió schillinget bocsájtott rendelkezésre.

Oskar Helmer alkancellár,
szövetségi belügyminiszterJulius Raab mérnök
szövetségi kancellár(In: *Neues Österreich*, 1956. november 14.)

A MOSZKVAI RÁDIÓ HAZUGSÁGAI AUSZTRIÁRÓL

(1956. NOVEMBER 10.)

LONDON. A moszkvai rádió azt közölte, hogy a szovjetellenes magyarországi felkelést az Egyesült Államok tervezte. A rádió kijelentette továbbá, hogy a magyar emigráció Salzburgot „*fasiszta tisztek és katonák*” kiképzőtáboraként használta, akik aztán Ausztrián keresztül visszatértek Magyarországra.

Azon kívül – hangzott el az adásban – a nyugati államok repülőgépeken gyógyszeres és élelmiszerek ürügyén fegyvereket, közöttük pisztolyokat, kézigránátokat és géppuskákat szállítottak Bécsbe. E fegyvereket aztán „*cimikus szemtelenséggel*” vöröskeresztes feliratú autókönvojokban gyorsan Magyarországra vitték. Azonkívül Bécsben köztudott, hogy éjszaka számos repülőgépet hallottak, amelyek Horthy- és fasiszta bandákat Nyugat-Németországból magyar határvárosokba szállítottak.

A moszkvai rádió arról is tudósított, hogy a csapat- és fegyverszállítások, felszerelések és a propagandaanyag irányítása az amerikai kereszties hadjáratot folytató Szabadságért nevű szervezet és a Szabad Európa Bizottság kezében van.

Nagy Ferenc, a számkivetettségben élő magyar politikus röviddel a lázadás előtt Münchenben más emigránsokkal együtt konferenciát tartott. Ott kijelentette, hogy éppen most tért vissza az Egyesült Államokból, ahol a terveket legmagasabb szinten elfogadták és pontos tervet dolgoztak ki fegyverek és emberek Magyarországra küldésére.

***

Ausztriában mindenki tudja, hogy e kijelentéseknek egy szava sem igaz. Nagy Ferenc néhány héttel ezelőtt Svájcban Bécsbe akart jönni, de az osztrák kormány azonnal visszaküldte. Ahelyett, hogy a moszkvai rádió elismerné Ausztria katonai semlegességének szigorú betartását, inkább rágalmakat terjeszt.

(In: *Arbeiter Zeitung*, 1956. november 10.)

A VORALBERGI TARTOMÁNYI KORMÁNY 2. SZÁMÚ ÉRTESEITÉSE A
VORALBERGBEN TARTÓZKODÓ MAGYAR MENEKÜLTEKNEK

(BREGENZ, 1956. NOVEMBER 28.)

Vorarlbergi Tartományi Kormányhivatal
Z1. I a – 5/2

1. Magatartás és jólneveltség: Az újonnan érkezett menekültek túlnyomó része elnyerte az osztrák lakosság együttérzését példaadó és korrekt magatartásával. Nagyon sajnálatos lenne, ha egyes türelmetlen forrófejűek – akik mindent, még a lehetetlent is azonnal szeretnék elérni vagy birtokolni – gyengítenék, vagy az ellenkezőjére fordítanák a lakosság szimpátiáját. Már most az új menekültekhez fordulunk, hogy a továbbiakban Önök maguk neveljék a türelmetleneket és a mértékteleneket bölcsességre és mértéktartásra.

A közösségi tudat szép példái mellett sajnos mégis előfordult, hogy egyes új menekültek nem őrizték meg a szállás, mosdók és mellékhelyiségek tisztaságát. Ez persze a többi új menekültre is rossz fényt vet, s éppen ezért nem szabad eltűrniük.

Tartsanak rendet, hogy ellátásuk és gondozásuk rendben kifejlődhessen. Hivatalnokaink és alkalmazottaink, valamint sok önkéntes segítőnk csakis az Önök érdekében hoznak áldozatokat. A belátással rendelkezők mind jól tudják, hogy mindenki nem lehet első. Semmi nem jöhet azonnal – a munkának, a privát elhelyezésnek, a ruházatnak és fehérneműnek megszerzése és szétosztása, a kivándorlás előkészítése, stb. már folyamatban van – aki egyszerre sokat kíván, az esetleg azt fogja tapasztalni, hogy egyik kívánságát sem tudják teljesíteni.

2. Kivándorlás: Alapvető követelmény, hogy minden kivándorolni szándékozó új menekült először jól fontolja meg, melyik országba akar kivándorolni, mert az nem történhet meg, hogy valaki ma még egyik országba, holnap pedig másik országba jelentkezzen. A helyi hatóság és a külföldi segélyszervezetek képviselői azonnal továbbítják a jelentkezéseket az illetékes helyekre. A bevándorlási listára való felvétel ügyében hozott döntések természetesen a külföldi képviseletek hatóságaitól függenek. A kívánt országba való elutazásra történő felhívásig esetleg több hét is eltelhet. Ha az új menekült ez idő alatt lakást változtatna, a címváltozást saját érdekében azonnal jelentse a táborvezetőnek, vagy az illetékes kerületi hatóságnak (az ún. *Bezirkshauptmannschaft*), hogy az elutazásról lehessen értesíteni.

3. Kivándorlás Angliába: az új magyar menekültek, akik Angliába kívánnak kivándorolni, amennyiben ez mindeddig nem történt meg, szándékukat szóban vagy írásban jelentsek a táborvezetőnek vagy az illetékes kerületi hatóságnak (*Bezirkshauptmannschaft*).

4. Kivándorlás Franciaországba: az új menekültek közül eddig már sokan jelentkeztek franciaországi kivándorlásra. Három menekült azonban visszavonta jelentkezését, attól tartva, hogy ott besorozzák az idegenlégióba. Az ilyen vélemény alapján és értelmetlen.

5. Kivándorlás Németországba: azok a menekültek, akiknek közeli hozzátartozói az NSZK-ban laknak és ott el tudják helyezni őket, a Bregenzben található német konzulátustól megkaphatják a Németországba való kiutazáshoz szükséges okmányokat. Ehhez azonban megfelelő bizonyítékot kell felmutatniuk, amely hihe-tően alátámasztja azt a tényt, hogy közeli hozzátartozói tényleg Németországban élnek. Az illetékes kerületi hatóságok (*Bezirkshauptmannschaft*) a vasúti jegyek biztosítására utalványt állítanak ki a bregenzi konzulátusra szükséges utazáshoz. Ezen utalvány alapján az Osztrák Szövetségi Vasutak jegypénztárainál kiadják a megfelelő vasúti jegyet. Hasonlóképpen a Bregenzben székelő kormányhivatal (*Vorarlberger Landesregierung in Bregenz*) által kiállított utalvány alapján kiadják majd Osztrák Szövetségi Vasutak jegypénztárainál a Németországba szóló utazáshoz szükséges vasúti jegyet.

Azok a menekültek, akiknek Németországban nincs közeli hozzátartozójuk, de az NSZK-ba kívánnak kivándorolni, jelentkezhetnek a községházán (*Gemeindeamt*), vagy a kerületi hatóságnál (*Bezirkshauptmannschaft*), illetve egyenesen a Bregenzben székelő német konzulátuson is. Ezeket a menekülteket az NSZK-ba fogják átszállítani, lehetőleg egy transzportban.

6. Táviratok: az Osztrák Vöröskereszt Vorarlbergi Szövetsége közölte, hogy az új magyar menekültek távirati űrlapokat kaphatnak a postahivatalokban és a vöröskereszt helyi megbízottjánál. A kitöltött űrlapokat a vöröskereszt helyi megbízottjánál – a megbízott személyről felvilágosítást a táborvezető vagy a községháza (*Gemeindeamt*) ad – kell lepecsételésre leadni, mert ilyen pecsétet csak az új magyar menekültek kaphatnak. A lepecsételt táviratokat egyelőre a következő posta- és táviróhivatalokban lehet díjmentesen feladni: Bregenz, Bezau, Dornbirn, Feldkirch, Bludenz és Schruns.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokba, Kanadába és Nagy-Britanniába küldött táviratokat nem a címzettnek kell közvetlenül címezni, hanem e táviratok címezésének a következőképpen kell történnie: az Észak-Amerikai Egyesült Államokba: Amcross in Washington, USA. Kanadába: Cancross in Toronto, Kanada. Nagy-Britanniába: Britredcross in London, England.

Az USA-ba, Kanadába és Nagy-Britanniába küldött ilyen táviratokra még a címzett nevét és lakáscímét is rá kell írni. A távirat címzetthez való eljuttatásáról az ottani vöröskereszt szervezet gondoskodik.

Természetesen minden új menekült fizetés ellenében a világ bármely országába táviratozhat.

7. Családtagok felkutatása: a szövetségi belügyminisztériumnál (*Bundesministerium für Inneres*) felállítottak Bécsben egy központi nyilvántartást a Magyarországból Ausztriába menekült személyek számára. A menekültek jelenlegi tartózkodási helyére vonatkozó megkereséseket az alábbi címre kell elküldeni: Bundesministerium für Inneres, Abteilung 2, Wien. Ha a keresett személy feltételezhetően Vorarlbergben

---

található, a megkeresést az alábbi címre kell irányítani: Sicherheitsdirektion für das Bundesland Vorarlberg in Bregenz.

A tartományi főnök megbízásából

Dr. Ratz

sk.

(In: VLA VLR Abt. I. a, Sch 107. Zl 5/2-3. Bekanntmachungen)

*A FELDKIRCHI JÁRÁS (VORARLBERG) FELHÍVÁSA KARÁCSONYI
ÜNNEPSÉG SZERVEZÉSÉRE A MENEKÜLTEK RÉSZÉRE*

(FELDKIRCH, 1956. DECEMBER 13.)

A feldkirchi közigazgatási járás minden polgármesterének
Tárgy: karácsonyi akció a Magyarországról érkező új menekültek számára

Miként a polgármester urakkal szóban vagy telefonon már közöltük, a Magyarországról érkező menekültek számára felállított segélybizottságok szükségesnek tartják egyszerű karácsonyi akciók rendezését a Magyarországról érkező új menekültek számára. Ennek irányvonalai a következők:

- 1.) Valamennyi menekültnek lehetőséget kell teremteni, hogy szenteste egy község vagy helység megfelelő helyiségében a karácsonyfa alatt együtt lehessenek, s maguk között, vagy ahol kivételesen erre alkalmas, hazai körben is megünnepeljék a karácsonyt.
- 2.) A menekültek ezen alkalomból kapjanak kb. 50 schilling értékű ajándékot.
- 3.) Az akciókat az érintett községek felügyeletével és együttműködésével kell lebonyolítani. [...]

(In: VLA VLR Abt. Ia. Sch 107. Zl. 5/2-1. Unterbringung und Betreuung)

SOÓS KATALIN: 1956-OS MAGYAR MENEKÜLTEK A STATISZTIKAI ADATOK TÜKRÉBEN

Az 1956. évi forradalom november 4-ével kezdődő leverésével egyidejűleg és azt követően mintegy 200 000 magyar hagyta el az országot; túlnyomó többségük Ausztria felé menekült.²⁰⁰ Az osztrák szövetségi kormány már az október 28-i rendkívüli minisztertanácsi ülésen Oskar Helmer szociáldemokrata párti belügyminiszter javaslatára meghirdette a menedéjog biztosítását minden magyar menekülő számára, bármi legyen is menekülésük indítéka. Megállapodtak, hogy az osztrák határt átlépő katonai személyeket lefegyverzik, a menekülteket pedig táborban helyezik el. Ausztria számára a menekültek fogadása, noha sem államszerződés, sem az ország semleges státusza nem kötelezte erre, 1955 után az ún. „*aktív semlegességi politika*” része lett. Julius Raab néppárti szövetségi kancellár 1955. október 26-i beszédében kijelentette: „*A menedéjog Ausztriában – ahogy az egy szabad, demokratikus nemzethez illik – továbbra is teljes egészében érvényben marad.*”

Az Ausztria felé irányuló tulajdonképpeni magyar menekültáradat november 4-ével indult meg; ezen a vasárnapon 6000 menekült érkezett Ausztriába, közöttük ezer magyar katona. A magyarok menekülését elsősorban politikai okok motiválták: félelem a megtorlástól, a repressziótól, a diktatúra visszaállításától, de a végül hatalmasra nőtt tömeg nagyszámú gazdasági menekültet is magába foglalt. A menekültáradat november 23-án tetőzött, ezen a napon 8537 magyar lépte át az osztrák határt.

A nagyszámú menekült anyagi ellátását és gondozását Ausztria minden erőfeszítése ellenére sem tudta tartósan magára vállalni, ezért Helmer szövetségi belügyminiszter az osztrák szövetségi kormány nevében már november 5-én táviratot intézett az ENSZ Menekültügyi Főbiztosához és az UNREF-hez,²⁰¹ amelyben az egész szabad világot felszólította a magyar menekültek segélyezésére. Helmer táviratában pénzsegélyt kért, hogy biztosítani lehessen a menekültek emberhez méltó ellátását és élelmezését, emellett sürgősen kérte, hogy az európai államok fogadjanak be átmeneti jelleggel minél több embert a menekültek közül.

A menekültkérdés kezelésében a menekülteknek az ICEM²⁰² keretében az európai és tengerentúli országokba való továbbszállítása, kivándoroltatása hozott megoldást.

1957 tavaszán a nagy magyar menekültáradat utolsó hullámai is fokozatosan elcsitulnak; ez év júniusában már csak ötven magyar menekült érkezett Ausztriába. Ugyanis a menekülés megnehezült, sőt lehetetlenné vált; az osztrák kormány január 15-én lezárta Ausztria határait, a magyar kormány pedig elrendelte az osztrák–magyar határ újbóli elaknásítását.

Ausztria a magyar forradalom felkelőinek, sebesültjeinek segélyezésével, karitatív támogatásával, főleg pedig a menedéjog meghirdetésével, biztosításával, a magyar

²⁰⁰ Lásd erről bővebben SOÓS Katalin: *1956 és Ausztria*. Szeged, 1999. 147.; SOÓS Katalin: *Ausztria és a menekültügy*. Századok, 132. (1998) 1119–1151.

²⁰¹ United Nations Refugee Fund – ENSZ Menekültügyi Alap.

²⁰² Intergovernmental Committee for European Migration – Kormányközi Európai Migrációs Bizottság.

menekültügy megszervezésével erkölcsi szempontból nagyhatalomként cselekedett és osztatlan elismerést szerzett magának világszerte.

Az Ausztriába menekült és onnan kivándorolt magyarok számát illetően néhány különböző időpontban felvett – ezért különböző adatokat tartalmazó – statisztikával rendelkezünk. Az *Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten* II. Pol. anyagában végzett kutatások során bukkantam rá az Ausztriában működő Magyar Menekültügyi Segítőszolgálat (*Ungarischer Flüchtlingshilfdienst*) 1958. május 31-én kelt féléves beszámolójára és ennek IV. függelékére, amely részletes áttekintést nyújt az Ausztriában menekült, és onnan kivándorolt magyarok számáról 1956. november és 1958. május között.

A Magyar Menekültügyi Segítőszolgálat a magyar menekültek jogvédelmi és segítőszolgálata volt Ausztriában. Feladatköre a következőkre terjedt ki:

- I. Jogi tanácsadás, eljárás a hatóságoknál
- II. Tanácsadás, útbaigazítás
- III. Elhelyezés, munkaközvetítés
- IV. Kisebbségi segélyek nyújtása
- V. Iratok hiteles fordítása
- VI. Segédkezés a kivándorolni óhajtok ügyeinek elintézésénél
- VII. Tanár- és diákakció

A szervezet kapcsolatban állt az Ausztriában működő külföldi menekültügyi, egyházi és egyéb jótékonyági szervezetekkel; központi irodája Bécsben volt, emellett irodát tartott fenn Salzburgban, Linzben, Grazban, Klagenfurtban, Innsbruckban és Bregenzben.

1.

A Magyar Menekültügyi Segítőszolgálat féléves beszámolója ausztriai tevékenységéről

IV. Függelék

Statisztikai adatok a magyar menekültek számáról Ausztriában

I.

A menekültek száma

1956

November 30.	52 277
December 31.	153 690

1957

Január 31.	64 692
Február 28.	54 497
Március 31.	45 259
Április 30.	34 975
Május 31.	27 725

Június 30.	28 452
Július 31.	25 944
Augusztus 31.	23 722
Szeptember 31.	23 170
Október 31.	21 091
November 30.	19 929
December 31.	19 118
1958	
Január 31.	19 004
Február 28.	18 712
Március 31.	18 425
Április 30.	18 252
Május 31.	17 914
Június 30.	17 499

A menekültek közül 1958. június 30-án 9 242 személy 29 menekülttáborban, 8 257 privát helyen van elhelyezve. Az utolsó 6 hónap folyamán 394 menekült érkezett Ausztriába.

II.

Kivándorlás

1956. november 1-jétől 1958. június 30-ig összesen 154 993 új menekült²⁰³ nyugati irányba kivándorolt. Az ICEM közvetítésével kivándorolt menekültek a következő országok között oszlanak meg:

Ország	Szám
Argentína	915
Ausztrália	9 663
Belgium	3419
Brazília	993
Kanada	24 588
Chile	264
Columbia	215
Costa Rica	32
Kuba	5

²⁰³ Új menekült alatt az 1956-os menekülteket értették, míg az 1944–45 után Ausztriába került, különböző nemzetiségű emigránsokat régi menekülteknek nevezték.

Ciprus	2
Dánia	1 178
Németország	14 289
Dominikai Köztársaság	581
Ecuador	1
Franciaország	10 237
Nagy-Britannia	20 640
Hollandia	3 568
Írország	541
Izland	52
Izrael	1 897
Olaszország	3 849
Luxemburg	277
Új-Zéland	963
Nicaragua	4
Norvégia	1 192
Paraguay	7
Rhodesia	71
Spanyolország	19
Dél-Afrika	1 315
Svédország	5 823
Svájc	11 975
Törökország	505
Uruguay	42
USA	35 240
Venezuela	677
Összesen:	154 993

III.

Repatriálás

Magyarországra bizonyíthatóan 11 175 személy tért vissza, ebből Ausztriára esik 7 858 személy, más országokból Ausztrián keresztül 3 317 személy tért haza.

IV.

Vándorlási szám összesen

Ausztriába	17 499
Nyugati országokba kivándorolt	154 993
Repatriált	11 175
Összesen:	183 667

(In: Österreichisches Staatsarchiv. Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten II. Pol. Geschäftszahl Flüchtl. 15/3 Grundzahl o. ZI – Pol, 58.)

IRODALOM

- Andrássy Gyula gróf: *Diplomácia és háború*. Göncöl–Primusz, 1990.
- Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Benedikt, Heinrich (Hrsg.): *Geschichte der Republik Österreich*. Wien, 1954.
- Boulay, Cyrille: Királyi legendák – Az európai királyi udvarok közelről. *Magyar Könyvklub, Budapest, 2006*.
- Brandt, Willy – Kreisky, Bruno – Palme, Olof: *Levelek és beszélgetések*. Évszám és kiadó nélkül.
- Carsten, Francis L.: *Die erste österreichische Republik im Spiegel zeitgenössischen Quellen*. Graz–Wien–Köln, 1988.
- Chorherr, Thomas: *Eine kurze Geschichte der 2. Republik*. Ueberreuter, Wien, 2005.
- Corvaja, Santi: *Hitler és Mussolini. A titkos találkozók*. Alexandra, Pécs, 2001.
- Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Atlantisz, Budapest, 1997.
- Fiziker Róbert: *Habsburg kontra Hitler. Legitimisták az Anschluss ellen, az önálló Ausztriáért*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.
- Galántai József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–magyar dualizmus 1867–1918*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Galántai József: *Az I. világháború*. Korona Kiadó, Budapest, 2000.
- Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés*. Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest, 1995.
- Goldinger, Walter: *Geschichte der Republik Österreich*. Wien, 1961.
- Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.
- Grössing, Sigrid-Maria: *Tragédiák a Habsburg-házban*. Gabo Kiadó, Budapest, 2007.
- Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződéses 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Hammond, Beate: *Mária Terézia, Erzsébet, Zita – Nagy császárnék fiatal lány korukban*. Gabo Kiadó, Budapest, 2006.
- Karner, Stefan – Stelzl-Marx, Barbara (Hg.): *Die Rote Armee in Österreich. Sowjetische Besatzung 1945–1955*. Beiträge, Graz–Wien–München, 2005.
- Katus László: *Magyarország a Habsburg Monarchiában (1711–1918)*. In: Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
- Kerekes Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1978*. Gondolat, Budapest, 1984.
- Kozári Monika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005.
- Kozári Monika: *Magyarország története 16. A dualizmus kora 1867–1914*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- Kreisky, Bruno: *A politikához vízjók kelleneek*. Évszám és kiadó nélkül.
- Lendvai, Paul: *Az osztrák titok*. Sanoma, Budapest, 2008.
- Maruzsa Zoltán Viktor: *Az osztrák külpolitika a szövetséges megzúllástól az európai integrációig (1945–1995)*. Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2007.
- Mikoletzky, Hanns Leo: *Österreichische Zeitgeschichte vom Ende des Ersten Weltkrieges bis zum Staatsvertrag*. Wien, 1962.
- Müller-Kaspar, Ulrike (Hrsg.): *Österreich von A bis Z. Von Ostarrichi bis ins 21. Jahrhundert*. Tosa Verlagsgesellschaft, Wien, 2005.

- Németh István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001.
- Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945. I. kötet. Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan, Budapest, 2007. II. kötet. A „Harmadik Birodalom”. Összegzés és dokumentumok. L'Harmattan, Budapest, 2007.
- Österreich. Tatsachen und Zahlen*. Hrsg. vom Bundespressedienst, Wien, 1998.
- Reisberg, Arnold: *1934. február. Egy felkelés okai és következményei*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Romsics Ignác (szerk.): *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- Rotter, Manfred: *Der Staatsvertrag*. In: Reinhold Sieder u. a. (Hg.): *Österreich 1945–1995. Gesellschaft, Politik, Kultur*. Wien, 1995.
- Simon, Walter B.: *Österreich 1918–1938. Ideologien und Politik*. Graz–Wien–Köln, 1984.
- Schuschnigg, Kurt: *Dreimal Österreich*. Thomas-Verlag, Jakob Hegner in Wien, 1937.
- Skalnik, Kurt (Hrsg.): *Österreich 1918–1938. Die Erste Republik*. 2. köt. Graz–Wien–Köln, 1983.
- Sked, Alan: *Der Fall des Hauses Habsburg. Der unzeitige Tod eines Kaiserreichs*. Komet, Köln, é. n.
- Steinbach, Günther: *Kanzler, Krisen, Katastrophen*. Wien, 2006.
- Steininger, Rolf: *Der Staatsvertrag. Österreich im Schatten von deutscher Frage und Kaltem Krieg 1939–1955*. Studienverlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2005.
- Stourzh, Gerald: *Um Einheit und Freiheit. Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945–1955*, Wien [u. a.], 2005.
- Suppan, Arnold – Stourzh, Gerald – Müller, Wolfgang (Hg.): *Der österreichische Staatsvertrag: Internationale Strategie, rechtliche Relevanz, nationale Identität*. Archiv für Österreichische Geschichte 140, Wien, 2005.
- Tálos, Emmerich – Hanisch, Ernst – Neugebauer, Wolfgang: *NS-Herrschaft in Österreich 1938–1945*. Wien, 1988.
- Tilkovszky Loránt: *Ausztria és Magyarország a vészterhes Európában. A budapesti osztrák követség megfigyelései és helyzetjelentései 1933–1938. évi politikai jelentéseiben*. Paulus–Publishing Bt, Budapest, 2002.
- Trost, Ernst: *Österreich ist frei – Leopold Figl und der Weg zum Staatsvertrag*. Wien, 2005.
- Vocelka, Karl: *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Wilhelm Heyne Verlag, München, 2002.
- Waldheim, Kurt: *Der österreichische Weg. Aus der Isolation zur Neutralität*. Verlag Fritz Molden, Wien–München–Zürich, 1971.
- Waldheim, Kurt: *Nebéz mesterség*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.
- Wolfram, Herwig von (Hrsg.): *Österreichische Geschichte 1890–1990. Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert/Ernst Hanisch*. Ueberreuter, Wien, 1994.
- Zöllner, Erich: *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1914

- június 28. – Szarajevóban, Bosznia-Hercegovina fővárosában meggyilkolják Ferenc Ferdinándot, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét és feleségét, Chotek Zsófiát
- július 25. – A Monarchia ultimátuma után megszakadnak a diplomáciai kapcsolatok Bécs és Belgrád között
- július 28. – Ausztria hadat üzen Szerbiának
- szeptember 3. – Lembergél a Monarchia csapatai vereséget szenvednek
- december 2. – A Monarchia csapatai elfoglalják Belgrádot

1915

- április 26. – Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország, illetve Olaszország aláírják a titkos londoni szerződést. Trieszt és Dél-Tirol a háború után olasz fennhatóság alá kerül
- június – Az olasz fronton elkezdődik az első isonzói csata
- október – A Monarchia csapatai elfoglalják Szerbiát, Montenegrót és Albániát. A szerb hadsereg összeomlik

1916

- május 24. – Az osztrák–magyar hadsereg nagy erejű támadással próbálkozik az olasz fronton
- június 4. – Bruszilov tábornok offenzívája; az oroszok Lucknál áttörik az osztrák–magyar frontot
- augusztus – A Monarchia és az olaszok már a hatodik csatájukat vívják az Isonzó folyónál
- október 21. – Friedrich Adler merényletet követ el Karl Stürgkh gróf, osztrák miniszterelnök ellen. A halálos ítéletet később 18 évi börtönbüntetésre mérséklik
- november 21. – Nyolcvanhat éves korában elhunyt Ferenc József császár. Utóda I. (magyar trónon IV.) Károly lesz
- december 31. – Az antanthatalmak elutasítják a központi hatalmak békeajánlatát

1917

- március 24. – Károly sógora, Bourbon-Pármái Sixtus közvetítésével levelet juttat el Raymond Poincaré francia köztársasági elnöknek. Az osztrák különbéke-kötési kísérletek eredménytelenül zárulnak
- július 14. – Elfogadják a hadigazdasági felhatalmazási törvényt, bevezetik a szükségrendeleti kormányzást. Erre a formálisan 1946-ig érvényben lévő törvényre hivatkozva hajt végre 1933-ban autoriter fordulatot Engelbert Dollfuss
- október – A Monarchia csapatai német támogatással áttörik az olasz frontot Caporettonál. Az új frontvonal a Piave mentén alakul ki
- december 7. – Az Egyesült Államok hadat üzen Ausztria–Magyarországnak

1918

- január – Általános háborúellenes tömegsztrájk a Monarchiában
- április 2. – Ottokar Czernin gróf, osztrák külügyminiszter szerencsétlen beszédével nyilvánosságra kerülnek a francia–osztrák titkos különbéke-tárgyalások

- április 8. – A Monarchia nemzetiségeinek emigráns vezetői Rómában tartott kongresszuson önálló államiséget követelnek. Kijelentik, hogy nem kívánnak az Osztrák–Magyar Monarchiában élni
- május 7. – Románia békeszerződést köt a központi hatalmakkal
- október 16. – IV. Károly manifesztumában „*legfelsőbb beleegyezését adja*” a Monarchia föderatív átalakításához és a birodalom nyugati felében létrejövő független államok szövetsége, a „*Nagy-ausztriai Egyesült Államok*” élére kíván állni. A kiáltvány visszhang nélkül marad
- október 18. – Wilson elnök bejelenti, hogy 14 pontja a Monarchia vonatkozásában már nem érvényes; Masaryk kibocsátja a csehszlovák függetlenségi nyilatkozatot, amely kimondja a csehek és szlovákok elszakadását a Monarchiától
- október 21. – Összeül Német-Ausztria ideiglenes nemzetgyűlése
- október 26. – Károly táviratban közli II. Vilmos német császárral, hogy felmondja a két állam szövetségét
- október 27. – Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverszünetet kér
- október 29. – Zágrábban a horvát nemzetgyűlés proklamálja Horvátország elszakadását Magyarországtól
- október 30. – Megalakul a szociáldemokrata Karl Renner átmeneti kormánya
- november 3. – A szövetségesek és Ausztria–Magyarország képviselői a Padova melletti Villa Giustiban aláírják a fegyverszüneti megállapodást; a Monarchia kapitulál
- november 11. – IV. Károly az ún. első eckartsauai levélben felfüggesztette uralkodói jogait a nép által a jövődő államformáról szóló döntésig, és lemondott „*az államügyekben való minden további részvételről*”
- november 12. – Német-Ausztria demokratikus köztársasággá alakult és önmagát a Német Köztársaság részének nyilvánította
- december 1. – Az erdélyi románok gyulafehérvári nagygyűlésükön „*örök időre*” kimondják Erdély és Kelet-Magyarország csatlakozását Romániához

1919

- február 16. – A nemzetgyűlési választások eredményeként a szociáldemokraták és a keresztényszociálisok koalícióra léptek. A választásokon először szavazhattak a nők is
- február 27. – március 2. – Otto Bauer külügyi államtitkár titkos tárgyalásai Berlinben Brockdorff-Rantzau német külügyminiszterrel az Anschlussról
- március 12. – A nemzetgyűlés a Monarchia német többségű területeit Német-Ausztria részének nyilvánítja, s tiltakozik elszakításuk ellen
- március 15. – A kormányalakítás után Karl Renner lesz az első köztársaság első szövetségi kancellárja
- március 24. – IV. Károly az Ausztriából való távozásakor kiadott feldkirchi kiáltványában nyitva hagyta a restauráció kérdését
- április 3. – Törvény a Habsburg–Lotaringiai-ház tagjainak kiutasításáról és vagyonuk elkobzásáról. Nem esett a rendelkezés hatálya alá az, aki lemond a Habsburg-házhoz való tartozásáról és uralkodói igényeiről, illetve Ausztria hű polgárának vallja magát. Eltörölték a nemesi előjogokat és a halálbüntetést is
- szeptember 10. – A saint-germain-i békeszerződés aláírása
- november 21. – Az osztrák állam neve hivatalosan Osztrák Köztársaság

1920

- június 10. – Felbomlik a keresztényszociális–szociáldemokrata nagykoalíció

július 14. – A parlament ratifikálja a békeszerződést
 október 1. – A parlament elfogadja Ausztria szövetségi alkotmányát
 október 10. – A karintiai népszavazáson a szavazók 60%-a Ausztria mellett voksolt.
 Ugyanekkor Olaszország formálisan is annektálta Dél-Tirolt
 október 16. – A parlamenti választásokon keresztényszociális győzelem
 december 9. – Az első köztársaság szövetségi elnöke a pártonkívüli Michael Hainisch
 december 15. – Ausztria a Népszövetség tagja

1921

március 26. – április 5. – IV. Károly sikertelen kísérlete magyarországi hatalmának viszszerzésére
 április 6. – Károly Bruck an der Muron áthaladó vonatát tüntetők fogadják, „*csak a fegyverek tudták féken tartani a tömeget*”
 április 24. – A tirolai népszavazáson a szavazók 98,5%-a az Anschluss mellett voksolt. Hasonló eredménnyel zárult a salzburgi népszavazás is
 augusztus 28. – A Burgenlandba benyomuló osztrák karhatalmi egységeket a magyar tiszti különítmények erőszakosan visszavonulásra kényszerítik
 október 13. – Johannes Schober és Bethlen István aláírják a velencei jegyzőkönyvet a Sopronban és környékén rendezendő népszavazásról
 október 20. – november 1. – Károly második visszatérési kísérlete
 december 14–16. – A népszavazáson Sopron és környéke majdnem kétharmados többséggel a Magyarországon maradás mellett szavazott
 december – A nagykövetségi konferencia jóváhagyta a népszavazás eredményeit

1922

április 1. – Madeira szigetén 35 éves korában elhunyt az utolsó osztrák császár és magyar király, I. (magyar trónon IV.) Károly. Schober gyásztáviratot küld Zitának „*Schober rendőrfőnök, jelenlegi szövetségi kancellár*” aláírással
 május 31. – Ignaz Seipel jezsuita prelátus megalakította első kormányát
 augusztus – Seipel látogatása Prágában, Berlinben és Veronában
 október 4. – Az ún. genfi jegyzőkönyvek aláírásával Ausztria 650 millió aranykoronás népszövetségi kölcsönhöz jutott, a megállapodás – bár újabb 20 évre megtiltotta a Németországhoz való csatlakozást – hozzájárult a reform- és szanálási program sikeréhez
 november – A Seipel-kormány stabilizációs terve
 december 18. – A Népszövetség megbízottjaként Bécsbe érkezett dr. Alfred Zimmermann egykori rotterdami főpolgármester, aki 1926-ig szinte korlátlan hatalmat élvezett Ausztriában

1923

április 1. – Wilhelm Miklas osztrák kulturális államtitkár, későbbi szövetségi elnök levélben fordult Friedrich Gustav Piffel bécsi érsekhez, hogy Ausztria katolikusai nevében mielőbb kezdeményezze IV. Károly boldoggá avatását
 április 12. – A belügyminisztérium hozzájárul a Republikanischer Schutzbund, a szociáldemokraták fegyveres védelmi szervezetének felállításához

1924

március 1. – Bevezetik az új osztrák nemzeti valutát, a schillinget
 október 1. – Megkezdí adását a *Radio Verkehrs AG*, a RAVAG

november – Lemond Seipel kancellár
december 9. – Michael Hainisch szövetségi elnököt újraválasztják

1925

augusztus 17–18. – A bécsi cionista kongresszus megnyitását antiszemita és kormányellenes demonstrációk kísérik
október 19. – Eisenstadt hivatalosan is Burgenland tartományi fővárosa

1926

október 3–6. – A Páneurópa Unió első bécsi kongresszusa
október 30. – november 3. – A szociáldemokrata pártkongresszuson elfogadják az ún. linzi programot. A polgári blokk parlamentáris demokráciát veszélyeztető lépéseivel szembeni védekezésként a proletárság diktatúráját hirdetik

1927

január 30. – A schattendorfi összetűzés a *Schutzbund* és a frontharcosok között két halálos áldozatot követelt
július 15. – A schattendorfi merénylet tetteseinek felmentése miatt tartott hatalmas tüntetés az igazságügyi palota felgyújtásával és – 660 súlyos és mintegy ezer könnyű sérült mellett – újabb 89 halottal végződött

1928

június 27. – A szociáldemokrata Albert Sever a nemzetgyűlésben a hadigazdálkodási felhatalmazási törvény eltörlését javasolja
október 7. – A *Heimwehr* és a *Schutzbund* párhuzamos erődemonstrációja Wiener Neustadtban
december 5. – Wilhelm Miklas az új szövetségi elnök

1929

december 7. – Az alkotmányreform megerősíti az osztrák köztársasági elnöki intézményt

1930

január 20. – A genfi konferencián megszüntetik Ausztria jóvátételi kötelezettségét
február – Johannes Schober kancellár Berlinben a vámunió előkészítéséről tárgyal; Rómában pedig barátsági és döntőbírói szerződést ír alá
május 18. – Osztrák *Heimwehr*-vezetők demokráciaellenes és antimarxista programot fogadtak el, s esküt tettek a hivatásrendi alapokon álló Ausztria mellett (korneuburgi eskü)
szeptember 25. – Schober kancellár lemondása
szeptember 30. Ernst Rüdiger Starhemberg herceg, a *Heimatschutz* új szövetségi vezetője belügyminiszter lett Carl Vaugoin kisebbségi kormányában
november 9. – A parlamenti választásokon a szociáldemokrata párt 1,5 millió szavazattal ismét a parlament legerősebb pártja
december 3. – Vaugoin lemondása

1931

január 25. – Bécsben osztrák–magyar barátsági szerződést írtak alá
március 19. – Titkos tárgyalások után aláírják és nyilvánosságra hozzák a német–osztrák vámuniós szerződés tervezetét

- március 23. – Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia erélyesen tiltakozik a vámunió ellen
- május – A kisantant államok bukaresti konferenciáján elhatározzák, hogy erélyesen szembehelyezkednek a vámunió tervével
- május 24. – Összeomlik a *Credit-Anstalt*, Közép-Európa meghatározó bankja
- június 18. – Ignaz Seipel javaslatot tesz Otto Bauernek koalíciós kormány létrehozására; a szociáldemokraták elutasítják a javaslatot.
- szeptember 3. – Schober külügyminiszter Genfben bejelenti, hogy Ausztria visszalép a német–osztrák vámuniós szerződés tervezetétől
- szeptember 6. – A hágai bíróság 8:7 arányban ellentétesnek minősítette a tervet az 1922. évi genfi jegyzőkönyvvel
- szeptember 13. – Meghiúsult Walter Pfrimer stájer *Heimwehr*-parancsnok puccskísérlete
- október 9. – Ismét Wilhelm Miklas a szövetségi elnök
- december 16. – Ampass község díszpolgárává választotta Habsburg Ottót. Az Anschlussig az osztrák községek és városok több mint egyharmada, 1603 település adományozott Ottónak díszpolgári címet és a helyben lakáshoz szükséges ún. *Heimatrechtet*

1932

- április 24. – A tartományi választások Bécsben, Alsó-Ausztriában és Salzburgban az NSDAP előretörését mutatják
- május 20. – Engelbert Dollfuss alakít kormányt
- július 15. – A lausanne-i jegyzőkönyvek aláírásával Ausztria újabb, 300 millió schilling értékű népszövetségi kölcsönhöz jutott; cserébe vállalta az Anschluss tilalmának 20 évvel történő meghosszabbítását
- augusztus 2. – Elhunyt Ignaz Seipel, a keresztényszociálisok szellemileg legjelentősebb személyisége
- szeptember 20. – Bécs új érseke Theodor Innitzer egyetemi professzor

1933

- január 8. – A szociáldemokrata *Arbeiter-Zeitung* leleplezi az ún. hirtenbergi fegyverszállítási botrányt. Olaszország Ausztrián keresztül szállított fegyvereket Magyarországra
- január 30. – Hitler hatalomra kerülése napján Habsburg Ottó elhagyta Berlint. Előzőleg fogadta őt Hindenburg köztársasági elnök, a Hitlerrel való találkozót azonban a *Mein Kampf*ot ismerő Ottó visszautasította
- március 4. – Az osztrák kormány kiiktatta a nemzetgyűlést, és hozzálátott a hivatásrendi berendezkedés megvalósításához
- március 31. – Feloszlatták a *Republikanischer Schutzbund*ot
- április 13. – Dollfuss első találkozója Mussolinivel Rómában
- május 20. – valamennyi kormányhú erő gyűjtőmozgalmaként megalakul a Hazafias Front (*Vaterländische Front*), amely a korporatív eszmét, a függetlenséget és Ausztria különleges küldetését hangsúlyozza. Az 1934. májusi alkotmány és a pártok betiltása után a politikai akaratképzés egyetlen fóruma. Az Anschluss után, 1938. márciusban feloszlatták
- május 27. – Betiltották az Osztrák Kommunista Pártot
- május 28. – Megkezdődik az Anschluss előkészítése: az Ausztriába utazó német turisták számára bevezetik az ezer márkás kötelező letétet (*Tausend-Reichsmark-Sperre*) az osztrák nyugati tartományok gazdasági meggyengítésére
- június 5. – Aláírták a Vatikán és Ausztria közötti konkordátumot

- június 19. – Betiltották az osztrák NSDAP-t, miután egy kézigránátos merényletük halálos áldozatot követelt
- augusztus 19–20. – Dollfuss és Mussolini újabb megbeszélése Riccionében
- szeptember 11. – Dollfuss kancellár meghirdette az autoriter hivatásrendi állam programját
- szeptember 23. – Rendelet a politikai foglyok internálásáról
- október 14–16. – Az első köztársaság utolsó szociáldemokrata kongresszusán törlik a párt programjából az Anschluss követelését, s leszögezi, hogy a párt „*a független és önálló Ausztria fennmaradását kívánja*”
- október 31. – Kurt Schuschnigg közoktatásügyi miniszter Dollfuss megbízásából Münchenbe utazott, hogy személyes megbeszélésekkel egyeztesse a kiegyezést a két kormány között
- november 10. – Ismét bevezetik a halálbüntetést

1934

- február 12–15. – Polgárháború Ausztriában; a Dollfuss-kormány véresen leszámolt a szociáldemokratákkal és betiltotta szervezeteit is
- március 2. – A munkavállalókat egységes szakszervezeti szövetségbe tömörítik
- március 17. – A római jegyzőkönyvek aláírásával Olaszország, Ausztria, és Magyarország (Mussolini, Dollfuss, Gömbös) között szorosabb gazdasági és részben politikai együttműködés kezdődött
- április 27. – Hatályon kívül helyezték november 12-e, a köztársaság kikiáltásának addigi állami ünneplését; állami szimbólumként tértek vissza a korábbi Habsburg-jelképek, elsőként a császári sas, immár korona nélkül és piros-fehér-piros pajzsos
- május 1. – Kihirdették az autoriter állam új alkotmányát, amely Ausztriát „*hivatásrendi alapokon álló keresztény szövetségi állammá*” változtatta
- május 15. – Habsburg Ottó és Schuschnigg kancellár első személyes, titkos és nem hivatalos találkozója Párizsban. Az újabb eszmecserék során a kancellár az udvariasági gesztustól eljutott a határozott távolságtartásig
- július 25. – Egy illegális SS-ezred puccsistái a bécsi kancellária épületébe hatolva meggyilkolták Dollfuss kancellárt, de a puccskíséret elbukott
- július 30. – Kurt von Schuschnigg az új szövetségi kancellár. Első útja Firenzébe, Mussolinihoz vezet

1935

- április 11–13. – Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország stresai konferenciáján csupán konzultációkat írtak elő Ausztria területi integritásának megsértésre esetén
- május 21. – Hitler beszéde: „*Németországnak sem szándéka, sem akarata, hogy beavatkozzon az osztrák belügyekbe, vagy akár annektálja, vagy a birodalomba csatolja Ausztriát*”
- július 13. – Az Államtanács törvényjavaslatot fogad el a „*Habsburg–Lotaringiai-ház kintasításának feloldásáról és vagyonának visszaadásáról*”

1936

- április 1. – Bevezetik az általános hadkötelezettséget
- július 11. – Ausztria és a Német Birodalom „*júliusi egyezménye*” (aláírók: von Papen és Schuschnigg) formálisan elismerte az Osztrák Köztársaság szuverenitását, *de facto* azonban Ausztria gleichschaltolásának első lépése
- október 10. – Feloszlítják a *Heimwehr*t és létrehozzák a pártok feletti „*frontmiliáciát*”

1937

- eleje – A legnagyobb osztrák nehézipari vállalatot, a linzi *Alpine-Montangesellschaft*ot bevonják Göring négyéves tervébe (1937-ben az osztrák munkanélküliség 400 ezer fő körül)
- február 14. – A Hazafias Front keretei között megalakul a Néppolitikai Referatúra, a „*nemzeti ellenzék*” kvázi-legális képviselője.
- április 21–23. – Schuschnigg velencei tárgyalásain meggyőződik arról, hogy Mussolini elpártolt az osztrák ügy mellől; az osztrák kormány számára nem maradt más lehetőség, mint rendezni kapcsolatát a Német Birodalommal
- június 24. – Az Ausztriába történő bevonulás előkészületeként Blomberg birodalmi hadügyminiszter utasítást ad a „*Sonderfall Otto*” kidolgozására, amely osztrák restauráció esetén fegyveres intervenciót helyezett kilátásba

1938

- január 11. – A Hazafias Fronttal egyetértésben egész Ausztria területén legitimista tömegdemonstrációk zajlottak több tízezer ember részvételével, akik hitet tettek Ausztria szabadsága és függetlensége mellett
- február 12. – A berchtesgadeni Hitler–Schuschnigg-találkozón az osztrák kancellárt újabb engedményekre kényszerítik. Hitler háromnapos ultimátumában az osztrák külügyi-, hadügyi-, gazdaság- és sajtópolitikának a némethez igazítását, a náci szabad tevékenységének biztosítását és Seyß-Inquart „*nemzeti ellenzéki*” politikus belügyminiszterre történő kinevezését követelte (kinevezése: 1938. február 16.)
- február 17. – Habsburg Ottó levélben fordult Schuschnigghez: a restauráció háttérbe helyezésével a kancellári poszt átadását kérte, ha a kancellár nem tudna tovább ellenállni a Bécsre nehezedő nyomásnak. Schuschnigg visszautasította Ottó ajánlatát
- március 3. – Szociáldemokrata delegáció politikai támogatást ajánl Schuschnigg kancellárnak minimális politikai engedményekért cserébe
- március 9. – Schuschnigg Innsbruckban bejelenti, hogy március 13-án népszavazást tartanak Ausztria függetlenségéről
- március 11. – A népszavazás előkészületeit Hitler ultimátuma után leállították, Schuschnigg pedig lemondott. Felhívásban utasította a katonákat, ne tanúsítsanak ellenállást a bevonuló németekkel szemben
- március 12. – A *Wehrmacht* bevonul Ausztriába, megkezdődnek a letartóztatások
- március 13. – Törvény Ausztriának a Német Birodalomhoz történő csatlakozásáról; Seyß-Inquart birodalmi helytartó. Wilhelm Miklas szövetségi elnök lemondása
- március 15. – Hitler a Heldenplatzon tartott beszédében Ausztria népének új missziót ígért a régi helyett. Mint mondta, a bukott rendszer Ausztria „*ügynevezett függetlenségével*” igyekezett elzárni a német nép jövőbe vezető útját
- március 20. – A *Völkischer Beobachter*ben körözőlevél jelent meg Habsburg Ottó ellen, aki francia nyelvű tiltakozásban hívta fel a világ közvéleményét az agresszió elítélésére
- április 1. – Megkezdődnek a deportálások a dachau koncentrációs táborba
- április 10. – népszavazáson 99,9%-os többséggel erősítik meg Ausztria csatlakozását a Német Birodalomhoz
- május 8. – Hitler utasítására megkezdik a mauthauseni koncentrációs tábor építését
- május 20. – Ausztriára is kiterjesztik az 1935. évi nürnbergi törvények érvényességét
- május 30. – Ausztria területét hét *Gaura* osztyák
- július 2. – Megkezdődik a zsidók kirekesztése a közéletből

- október 7. – A katolikus egyház és a nácik híveinek nyílt összeütközése Bécsben; utóbbiak Innitzer érsek deportálását követelték
- november 9–10. – A „*birodalmi kristályéjszakán*” brutális kilengésekre kerül sor Bécsben és Innsbruckban

1939

- március 14. – Törvény a Habsburgok ismételt száműzéséről és vagyonuk elkobzásáról
- június 14. – Ausztria hivatalos neve: Ostmark
- június 23. – Német–olasz egyezmény a dél-tiroliak kitelepítéséről
- október 10. – Megkezdődik az osztrák zsidók kényszer-áttelepítése Lengyelországba
- október 21. – Német–olasz szerződés a dél-tiroli német kisebbségről, záros határidőn belül el kell dönteniük, hogy német vagy olasz állampolgároknak kívánják-e magukat tekinteni. Ha Németország mellett döntenek, el kell hagyniuk Alto Adigét, ha Olaszország mellett, akkor fel kell venniük az olasz állampolgárságot. 247 ezer ember (83%) németnek vallotta magát, de 1943-ig csak 75 ezer német hagyta el Dél-Tirolt, majd a hadi helyzet miatt leállították az akciót

1940

- április 10. – Ausztria új hivatalos elnevezése: Alpen und Donaugau
- július 22. – A *Gestapo* felgöngyölítette és letartóztatta az Osztrák Szabadságmozgalom 240 tagját (1944. május 10-én kilenc személyt kivégeztek)
- augusztus 7. – Baldur von Schirach Bécs új helytartója és *Gauleitere*

1943

- október – A szövetségesek szicíliai támaszpontjairól felszállt Liberátorok bombázni kezdték az ausztriai hadiipari centrumokat (1945 tavaszáig 26 ezer ember vesztette életét)
- november 1. – A szövetséges külügyminiszterek moszkvai nyilatkozata Ausztriáról

1944

- április 12. – Az első szövetséges légitámadás Bécs ellen
- július 20. – A Hitler elleni sikertelen merénylet után Bécsben is letartóztatásokra kerül sor
- december 18. – Az O5 ellenálló szervezet létrehozza Bécsben az Ideiglenes Osztrák Nemzeti Bizottságot

1945

- március 31. – A szovjet csapatok Kőszegnél (Güns) átlépik a magyar–osztrák határt
- április 4. – Karl Renner felveszi a kapcsolatot a szovjet megszálló hatósággal
- április 14. – A szovjet csapatok felszabadítják Bécset. Megalakul Ausztria Szocialista Pártja (SPÖ)
- április 17. – Megalakul az Osztrák Néppárt (ÖVP)
- április 21. – Megkezdődnek az ÖVP, az SPÖ és a KPÖ (Ausztria Kommunista Pártja) közötti tárgyalások
- április 27. – Ausztria ideiglenes kormánya Renner vezetésével bejelenti az Osztrák Köztársaság visszaállítását
- május 1. – Ismét hatályba lép az 1920. (1929. évi változatú) osztrák alkotmány
- július 4. – Aláírják az Ausztria négyhatalmi megszállását szabályozó Első Szövetséges Ellenőrzési Egyezményt

- július 9. – A szövetséges hatalmak londoni egyezményükben rögzítik osztrák megszállási övezeteiket
- augusztus 9. – A megszálló hatalmak nyilatkozata Ausztria jövőjéről, az ország és a főváros négy megszállási övezetre osztásáról és a bécsi 1. kerület közös igazgatásáról
- augusztus 20. – Ausztria nyugati tartományainak salzburgi konferenciája
- szeptember 11. – Megkezdí munkáját a Szövetségesek Ausztriai Tanácsa
- szeptember 24. – Az osztrák tartományok országos konferenciája. A kormány kiegészül a nyugati tartományok képviselőivel. Törvény a népbíróági eljárásokról és a háborús bűnök miatt elítéltek vagyonelkobzásáról
- október 8. – A négy nyelvű személyigazolvány (*Identitätskarte*) bevezetése
- október 9–10. – Megfosztják választójoguktól az NSDAP, az SA és az SS egykori tagjait
- október 20. – A négy megszálló hatalom elismeri Karl Renner ideiglenes kormányát
- november 25. – A háború utáni első nemzetgyűlési választásokon az ÖVP 85, az SPÖ 76, a KPÖ 4 mandátumot szerez. Az ÖVP a tartományi választásokon is egyértelmű győzelmet arat; Bécs és Karintia kivételével minden tartomány élén néppárti tartományi elöljáró áll
- november 30. – Ismét bevezetik a schillinget
- december 18. – A megszálló hatalmak elismerik a Leopold Figl (ÖVP) vezette új, hárompárti osztrák kormányt
- december 20. – Karl Renner a második köztársaság első szövetségi elnöke

1946

- április 5. – Aláírják az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Helyreállítási Hivatala (UNRRA) és az Osztrák Köztársaság közötti segély-megállapodást
- június 28. – A Második Ellenőrzési Egyezmény kiszélesíti és rögzíti a Szövetséges Tanács és az osztrák kormány hatáskörét
- július 25. – A nemzetgyűlés a KPÖ ellenszavazataival elfogadja az államosítási törvényt. Államosítják a vas-, acél-, olaj- és vegyipart, továbbá a három nagybankot. Az energiaszektor 1947. májusban kerül sorra
- szeptember 5. – Alcide De Gasperi olasz, és Karl Gruber osztrák külügyminiszter Párizsban egyezményt írnak alá a dél-tiroli kérdés rendezéséről. Az osztrák többségi területek elemi és középiskoláiban német lesz az oktatási nyelv, a hivatali ügyintézés két nyelvű lesz, az állami állásokat a lakosság nemzetiségi összetételének arányában kell betölteni
- december 11. – A négy nagyhatalom külügyminisztereinek New York-i konferenciája szakértői bizottságot állít fel az osztrák államszerződés előkészítésére. 1947. januártól 1953. februárig 260 ülészakon tárgyaltak, eredménytelenül

1947

- január 14. – február 25. – Első tárgyalások a szövetséges külügyminiszter-helyettesek londoni konferenciáján az osztrák államszerződésről
- február 25. – A minisztertanács határozata az új osztrák szövetségi himnuszról
- március 14. – Helyreáll a követi szintű diplomáciai kapcsolat Ausztria és Magyarország között
- április 4. – Az útlevelek kiállítása ismét a szövetségi kormány hatáskörébe kerül
- június 13. – július 2. – Ausztria hivatalosan is kérvényezi felvételét az ENSZ-be
- augusztus 1. – Hatályba lép az első ún. ár-bér egyezmény. Megkezdődik az érdekképviseleti szervezetek, a pártok és a kormányzat közötti sajátos osztrák szociális partneri viszony (az ún. *Sozialpartnerschaft*) kialakítása

november 8. – Ausztria az UNESCO tagja
november 10. – A normál fogyasztó napi kalóriamennyiségét 1550-ről 1700-ra emelik
november 19. – Karl Altmann, a KPÖ egyetlen minisztere kilép a koncentrációs kormányból; az ÖVP–SPÖ nagykoalíciós kormányzatának kezdete
az év végéig – Hazatértek az osztrák hadifoglyok (az amerikai táborokból 306 ezer, az angolokból 211 ezer, a szovjetekből 170 ezer hadifoglyot bocsátottak szabadon; Jugoszláviából és Lengyelországból is jelentős számban térhettek haza)

1948

február 20. – május 6. – A szövetséges külügyminiszter-helyettesek londoni konferenciáján Jugoszlávia osztrák területi igényeiről is tárgyalnak
április 21. – Az egykori nemzetiszocialista párttagok mintegy 90%-a visszakapja választójogát
július 2. – Ausztria csatlakozása a Marshall-terv egyezményéhez; Ausztria és az Egyesült Államok megállapodása értelmében az alpesi ország 1,6 milliárd dollár támogatásban részesült. Az összeg 13%-a jutott a szovjet övezetbe
augusztus 27. – Ausztria az IMF és az IBRD tagja lesz
szeptember – Osztrák könyvkiadók az őszi könyvvásáron bemutatják 1945–1948 között kiadott könyveiket, összesen 2 000 kötetet
szeptember 16. – A második ár-bér egyezmény aláírása

1949

április 4. – A nyugati hatalmak lemondanak az ausztriai német tulajdonról
július 13. – A parlament elhatározza a kevésbé terhelt nácik törlését a listákról
október 9. – Parlamenti, tartományi és községtanácsi választások Ausztriában. Az ÖVP 77, az SPÖ 67 mandátuma mellett az először engedélyezett Függetlenek Szövetsége (VdU), az egykori nemzetiszocialisták és nagynémetek gyűjtőpártja 16, az ún. baloldali blokk (kommunisták és baloldali szocialisták) 5 képviselői helyet szereznek
november 9. – Megalakul Leopold Figl régi-új koalíciós kormánya. Folytatódik a két nagy párt koalíciós együttműködése
november 22. – A harmadik ár-bér egyezmény aláírása

1950

március 10. – A *Der dritte Mann* (A harmadik ember) című film ősbemutatója
június 21. – A halálbüntetés eltörlése
szeptember 26. – A kormány elfogadja a negyedik ár-bér megállapodást
október 10. – A Johann Koplenig vezette kommunisták a szovjetek által támogatott sztrájkokkal, tüntetésekkel, szabotázsakciókkal és a közlekedés akadályozásával válaszolnak az ár-bér egyezményre
október 5. – Véget ér a sztrájkmozgalom. A kormány felhívása szerint a terrorakciók egyetlen célja, hogy „*Ausztriát a kommunisták karjaiba lökjék*”
december 31. – Elhunyt Karl Renner szövetségi elnök

1951

május 27. – Theodor Körner (SPÖ) Ausztria első, a nép által választott szövetségi elnöke az év során – Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) képviselőt nyit Bécsben. Az osztrák főváros ma 25 nemzetközi szervezet székhelye
július 16. – életbe lép az ötödik ár-bér megállapodás

1952

- április 26. – A Stephansdom ünnepélyes megnyitása
 augusztus 14. – A Szovjetunió visszautasítja a nyugati hatalmak osztrák rendezési javaslatát (ún. „*rövid szerződés*”)
 november 27. – a linzi *VÖST-Alpine* első acélművének üzembe helyezése

1953

- február 22. – A harmadik parlamenti választásokon az ÖVP 74 mandátummal a legerősebb frakció lett; az SPÖ 73, a WdU (*Wahlpartei der Unabhängigen*) 14, a KPÖ (osztrák népi ellenzék néven) 4 mandátumot szerez
 május 1. – Az élelmiszerjegyek hivatalos megszüntetése
 április 2. – Megalakul Julius Raab (ÖVP) kormánya. A külügyminiszter (Karl Gruber november 16-i lemondása után) Leopold Figl, a külügyi államtitkár Bruno Kreisky
 július 3. – Ausztria labdarúgó-válogatottja a svájci világbajnokság harmadik helyezettje
 nyár – Gruber külügyminiszter felkereste a Luzernben pihenő Nehru indiai miniszterelnököt, hogy közbenjárását kérje Moszkvában az osztrák államszerződés tárgyalásainak felújítása ügyében. Ennek nyomán a Szovjetunió 1953 nyarán jelentős politikai könnyítéseket tett ausztriai övezetében

1954

- február 12–18. – A berlini külügyminiszteri konferencián Ausztria először vett részt egyenrangú tárgyalópartnerként (Figl külügyminiszter és Kreisky államtitkár) az államszerződésről folyó tárgyalásokon

1955

- február 8. – Molotov szovjet külügyminiszter a semlegességet jelöli meg az osztrák államszerződés megkötésének feltételül
 március 9. – Raab kancellár bejelenti, hogy Ausztria felzárkózott a világgazdasághoz
 március 16. – A szövetségi kormány bejelenti szándékát, hogy nem kíván belépni katonai szövetségekbe és nem engedélyezi katonai támaszpontok létesítését állama területén
 április 11–14. – Osztrák kormánydelegáció Moszkvában az osztrák államszerződés meg tárgyalására
 május 2–12. – A bécsi nagyköveti konferencián egyetértés jön létre az államszerződésről
 május 15. – A bécsi Belvedere palotában aláírják az osztrák államszerződést. A nagyhatalmak kijelentik, hogy tiszteletben tartják Ausztria függetlenségét és területi integritását. A preambulumból kimarad az utalás az osztrákok háborús felelősségére
 június 23. – Feloldják az 1945 óta hatályos négynyelvű személyi igazolvány-rendeletet
 július 27. – Hatályba lép az osztrák államszerződés; a Szövetséges Tanács utolsó ülése. Megkezdődik a megszálló csapatok kivonása, amelynek legkésőbbi határideje 1955. december 31.
 augusztus 1. – Megindul az első tv-adás
 szeptember 26. – Osztrák csapatok első díszszemléje 17 év után
 október 15. – Franz Grillparzer darabjának bemutatójával megnyílik a bécsi *Burgtheater*
 október 26. – Az osztrák parlament szövetségi alkotmánytörvényt fogad el az örökös semlegességről
 november 5. – A bécsi Állami Operaház ünnepi megnyitása; Karl Böhm vezényli Ludwig van Beethoven Fidelio című operáját
 december 6. – A négy nagyhatalom elismeri a szövetségi alkotmánytörvényt
 december 15. – Ausztria az ENSZ tagja lesz

1956

- április 7. – A VdU bázisán létrejön a *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ)
április 16. – Ausztria az Európa Tanács tagja
május 13. – A parlamenti választásokon főleg az ÖVP szerez szavazatokat az FPÖ-től
október 28. – Ausztria a magyar eseményeket értékelve dönt a menekültek befogadásáról
november – A magyarországi felkelés leverése után 180 000 menekült érkezik Ausztriába

1957

- január 20. – Julius Raab kancellár rádióbeszédében Magyarország semlegesítéséről beszél
március 12. – A bér- és árkérdések szabályozására megalakul a Paritásos Bizottság
május 5. – Adolf Schärff (SPÖ) Ausztria új szövetségi elnöke
október 23. – A Nemzetközi Atomenergia Hivatal (IAEO) első közgyűlése Bécsben

1959

- május 10. – A parlamenti választások nyertese az SPÖ, másodszor is a legerősebb párt, de az ÖVP megőrzi egy mandátumos előnyét
július 16. – Hosszú tárgyalások után ismét nagykoalíció alakul Raab kancellárságával; Kreisky külügyminiszter lesz

1960

- január 4. – Ausztria az EFTA tagja hat másik európai országgal együtt
szeptember 29. – Kreisky beszéde az ENSZ közgyűlésén a dél-tiroli kérdéstről

1961

- február – Julius Raab kancellár lemondása
április 11. – Alfons Gorbach (ÖVP) az új kancellár
május 31. – Habsburg Ottó nyilatkozatban jelentette ki, hogy maga és családtagjai nevében minden további trónigényéről lemond
június 3–4. – Kennedy amerikai elnök és Hruscsov szovjet pártfőtitkár bécsi tárgyalásai
június 12–13. – A dél-tiroli robbantásos merényletek után a kérdés a nemzetközi közvélemény egyik központi problémája lesz
december 15. – Ausztria Svédországgal és Svájjal közösen kérelmezi társulási szerződés aláírását az Európai Gazdasági Közösséggel

1962

- november 18. – Az előrehozott választásokon az ÖVP 81 mandátummal a legerősebb párt lesz; az SPÖ 76, az FPÖ 8 mandátumot szerez

1963

- március 27. – A két nagy párt kormánykoalíciója; Gorbach (ÖVP) kancellár marad
április 28. – Újraválasztják Adolf Schärff szövetségi elnököt
november 13. – A Collegium Hungaricum új épületének ünnepélyes megnyitója Bécsben
január 29. – A IX. téli olimpiai játékok megnyitója Innsbruckban

1964

- április 2. – Josef Klaus (ÖVP) alakít új kormányt
október 5–12. – Az első osztrák referendumon 800 000 fő támogatja a rádióreform ügyét
október 29. – november 1. – Bruno Kreisky osztrák és Péter János magyar külügyminiszter budapesti megbeszélései új fejezetet nyitnak a kétoldalú kapcsolatokban

- december 15. – Miután az osztrák–magyar diplomáciai kapcsolatokat nagyköveti szintre emelték, Sebes István nagykövet Bécsben átadta megbízólevelét
- november 4. – Az SPÖ kizárja Franz Olah egykori belügyminisztert és szakszervezeti (ÖGB) elnököt
- november 21. – A Fußach-botrány Vorarlbergben. Egy hajót Karl Rennerről kívántak elnevezni, a vorarlbergiek ezt provokációként értékelték s 20 000 ember tiltakozott ellene. A botrány a föderalisták és a szövetségi külpolitikai törekvések szimbolikus ütközőpontjává vált
- december 16. – Bruno Kreisky osztrák és Giuseppe Saragat olasz külügyminiszter párizsi tárgyalásain áttörést érnek el a dél-tiroli rendezés „*csomagtervének*” legfontosabb pontjaiban

1965

- március 31. – Német nemzeti és antifasiszta felvonulások Bécsben; a 67 éves Ernst Kirchweger halálos sérülést szenved
- május 23. – Adolf Schärff halála után Franz Jonas (SPÖ) az új szövetségi elnök
- június 24. – Döntés arról, hogy Bécs lesz az OPEC, a Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezetének központja. Az OPEC 1965. szeptember elsején teszi át a székhelyét Genfből Bécsbe
- október 26. – Nemzeti ünnepé nyilvánítják az örökös semlegességről rendelkező szövetségi alkotmánytörvény elfogadásának napját

1966

- március 6. – A parlamenti választásokon az ÖVP abszolút többséget szerez (85 mandátum), s Josef Klaus alakít kormányt. Az SPÖ (74 mandátum) ellenékkbe vonul
- november 20. – Koszigin szovjet miniszterelnök látogatása Bécsben, ahol kijelenti: Ausztria csatlakozása az EGK-hoz összeegyeztethetetlen az államszerződéssel

1967

- február 1. – Bruno Kreisky az SPÖ elnöke (Bruno Pittermann után)

1968

- április 26. – Az ún. Koren-terv: intézkedési katalógus a rövid távú konjunktúra leküzdésére és a hosszú távú strukturális- és növekedési problémákról

1969

- január 1. – Az osztrák közszolgálati televízió, az ORF megkezdi színes adásait
- május 4–11. – A 40 órás munkahétről rendezett népszavazás közel 900 000 aláírást eredményez
- november 30. – Kurt Waldheim osztrák külügyminiszter és Aldo Moro olasz miniszterelnök megállapodást és intézkedési tervet (*Operationskalender*) ír alá a dél-tiroli kérdés rendezéséről

1970

- év eleje – Kreisky 1 400 szocialista és párton kívüli szakértő bevonásával kidolgoztatta A modern Ausztria programját, amelynek célja Svédország és Svájc szintjének elérése
- március 1. – SPÖ választási győzelem a parlamenti választásokon (81 mandátum, ÖVP 78, FPÖ 6). Bruno Kreisky alakít kisebbségi kormányt és hozzákezd család- és büntetőjogi reformjaihoz.

április 21. – Az SPÖ kisebbségi kormányt alakít az FPÖ tolerálásával, Kreisky kancellárságával

április 16. – augusztus 14. – A SALT-tárgyalások első fordulója Bécsben

1971

április 25. – Franz Jonas másodszor is szövetségi elnök

szeptember 1. – Bevezetik a diákok ingyenes utazását

október 10. – Az előrehozott választásokon Kreisky szocialistái a szavazatok 50,4%-ával (93 mandátum) abszolút többséget szereznek

december 2. – Törvény születik az első házasságokat támogató segélyekről.

december 22. – Kurt Waldheimet az ENSZ főtűtkárának választják

1972

április – A karintiai szlovének kétnyelvű helységtáblák kihelyezését követelik a vegyes lakosságú településeken

május 14. – Kreisky beszéde a Páneurópai Unió fennállásának 50. évfordulóján rendezett bécsi kongresszuson. Kreisky és Habsburg Ottó történelmi kézfogása

július 22. – Ausztria vám- és kereskedelmi szerződést ír alá az Európai Gazdasági Közösséggel és az Európai Szén- és Acélközösség képviselőivel

szeptember 1. – Bevezetik az ingyenes tankönyveket

ősz – Viták a karintiai kétnyelvű helységtáblák ügyében

1973

január 1. – Hatályba lép az EGK társulási szerződése

szeptember 28–29. – A marcheggi és schwechati túszedráma vérontás nélkül ér véget. Palesztin aktivisták a Szovjetunióból Izraelbe tartó zsidó kivándorlókat ejtettek foglyul

november 29. – Új büntetőtörvény elfogadása

december 14. – Bevezetik az anyasági igazolványt és a születési segélyt

1974

február 6. – Az iskolai oktatást szabályozó törvény partneri viszonyt teremt a tanárok, a szülők és a diákok között

március 9–16. – Kreisky közel-keleti missziója az arab–izraeli megbékélés elősegítésére

június 23. – Ausztria új államfője a pártonkívüli Rudolf Kirchschläger

1975

október 4. – A parlamenti választásokon Kreisky megtartja abszolút többségét (SPÖ 93, ÖVP 80, FPÖ 10 mandátum). Wiesenthal jelentést tesz közzé Friedrich Peter FPÖ-elnök nemzetiszocialista múltjáról. Kreisky Wiesenthalt maffiamódszerekkel és a Gestapóval való kollaborálással vádolja meg

december 21. – Arab terroristák túszoikat (köztük 11 minisztert és a delegáció vezetőjét) ejtenek a bécsi OPEC-központban. A túszejtők Algériába távoznak

1976

február 4. – A XII. téli olimpiai játékok megnyitója Innsbruckban

december 6–8. – Kádár János első nyugati útja Bruno Kreisky meghívására Bécsbe vezet

december 7. – Kurt Waldheim ismét az ENSZ főtűtkára

1977

május 23. – Az Indiai-óceánon felrobban a Lucona teherszállító hajó. A hat halálos áldozatot követelő biztosítási csalás Ausztria 1945 utáni történetének legnagyobb politikai botránya

1978

november 5. – Az osztrákok népszavazáson utasítják el a zwentendorfi atomerőmű üzembe helyezését

1979

június 6. – Újabb SPÖ-siker a választásokon (SPÖ 95, ÖVP 77, FPÖ 11 mandátum).

június 18. – Leonyid Brezsnyev szovjet pártfőtitkár és Jimmy Carter amerikai elnök Bécsben aláírják a SALT-II szerződést

július 6–8. – Jasszer Arafat bécsi tárgyalásai

augusztus 23. – Átadják a *Vienna International Centre*-t (VIC), a bécsi ENSZ-várost

1980

május 18. – Rudolf Kirchschräger 79,9%-os szavazati aránnyal másodszor is szövetségi elnök

szeptember 3. – Az ún. AKH-botrány, Ausztria legnagyobb építkezési korrupciós botránya hatására Kreisky közzéteszi „tíz pontját” a közélet megtisztítására és ellenőrzésére

december 11. – A botrányban érintett Hannes Androsch pénzügyminiszter, Kreisky riválisa 1981. január elseji hatállyal bejelenti a lemondását

1981

szeptember – Megkezdődik az AKH-per, amelyben iparszerű csalás, tiltott intervenció és hűtlen kezelés a vád

1982

május 10–17. – Az ÖVP több mint 1,3 millió aláírást gyűjt össze az ENSZ-város új konferencia-központjának (*Austria Center Vienna* – ACV) építése ellen. Kreisky nemzetgyűlési többsége birtokában a vitatott építkezés folytatása mellett dönt. Az ACV-t 1987-ben adták át

1983

április 24. – A parlamenti választásokon az SPÖ ugyan a legerősebb párt marad, de elveszíti abszolút többségét (SPÖ 90 mandátum, ÖVP 81, FPÖ 12). Véget ér a „*Napkirály*”, Bruno Kreisky kormányzása

május 24. – Fred Sinowatz kancellár SPÖ–FPÖ koalíciós kormánya leteszi a hivatali esküt

1984

november 8. – A Hainburg melletti, dunai vízi erőmű építése ellen tiltakozók elfoglalják a területet

december 19. – A közvélemény nyomására leállítják a dunai vízi erőmű építési munkálatait

1985

- január 24. – Friedhelm Frischenschlager védelmi miniszter (FPÖ) kézfogással üdvözli a repülőtéren az évtizedes olasz fogságból hazaérkező egykori SS-tisztet, Walter Redert. Az ügy belpolitikai válságot okoz
- március 4–11. – A Hainburg melletti vízi erőmű építése elleni referendum 350 000 aláírást eredményez
- augusztus 29. – A parlament új bortörvényt fogad el az osztrák borbotrány (fagyállóval történő hamisítás) miatt

1986

- június 8. – A köztársaságielnök-választás második fordulóját 53,9%-os többséggel Kurt Waldheim (ÖVP) nyeri, jóllehet a választási kampányban heves viták folytak háborús múltjáról
- június 9. – Fred Sinowatz kancellár Waldheim győzelme után benyújtja lemondását. Utódjául Franz Vranitzkyt javasolta
- szeptember 13. – Az FPÖ kongresszusán új pártelnököt választanak Jörg Haider személyében
- november 23. – A parlamenti választások mindkét nagy pártnak veszteséget hoznak, az SPÖ 80, az ÖVP 77, az FPÖ 18, a Zöldek 8 mandátumot szereznek, először bejutva a parlamentbe. Ismét nagykoalíciós (SPÖ–ÖVP) kormány alakul

1987

- január 20. – az SPÖ–ÖVP képviselőiből álló új kormány Vranitzky kancellársága alatt leteszi a hivatalos esküt
- április 27. – Kurt Waldheim szövetségi elnök az Egyesült Államok beutazási tiltólistájára kerül

1988

- május 29. – Hans Hermann Groer érseket bíborossá nevezik ki

1989

- január 25. – Leopold Gratz lemond parlamenti elnöki pozíciójáról, mivel az ún. Lucona-ügy kapcsán kritika éri
- február 2. – Karl Blecha (SPÖ) belügyminiszter belebukik a Noricum-botrányba. A VOEST leányvállalata fegyvereket szállított az egymással háborúban álló Iraknak és Iránnak
- március 14. – A svájci Zizersben, kilencvenhat éves korában elhunyt Zita, az utolsó osztrák császárné és magyar királyné
- június 27. – Horn Gyula és Alois Mock külügyminiszterek Klingensbachnál jelképesen átvágják a két országot elválasztó vasfüggönyt
- július 17. – Ausztria – semlegessége fenntartását hangsúlyozva – benyújtja felvételi kérelmét az Európai Közösségbe
- szeptember 27–28. – A parlament az SPÖ szavazataival szemben vizsgálóbizottságot állít fel a Noricum-botrány ügyében

1990

- július 29. – Elhunyt Bruno Kreisky, a 20. századi Ausztria legsikeresebb és legnépszerűbb politikusa

- október 7. – A választásokon az SPÖ megőrzi mandátumait (80), az ÖVP mandátumainak (66) csökkenéséből az FPÖ profitál (33)
- december 17. – Az SPÖ és az ÖVP újlag megállapodnak közös kormányukról, s Vranitzky kancellár kormánya leteheti a hivatali esküt

1991

- június 14–15. – Az SPÖ linzi szövetségi pártkongresszusa úgy dönt, hogy a párt hivatalos neve Ausztria Szociáldemokrata Pártja
- október 7. – A parlamenti választásokon az SPÖ megőrzi mandátumainak számát, az ÖVP szavazatokat veszít, az FPÖ pedig majdnem megduplázza mandátumainak számát

1992

- május 24. – A köztársaságielnök-választás második fordulóját Thomas Klestil (ÖVP) nyeri
- június 11. – Alois Mock osztrák és Gianni De Michelis olasz külügyminiszter azonos tartalmú jegyzékben közli az ENSZ főtitkárával, hogy rendezték dél-tiroli vitás kérdéseiket

1993

- január 23. – 250 000 osztrák tiltakozik gyertyával a kezében a Ringstraßen és a Heldenplatzon az idegengyűlölet és a rasszizmus, s a „*Külföldiekről szóló referendum*” ellen. A „*fénytenger*” a második köztársaság történetének legnagyobb tömegdemonstrációja
- február 1. – Megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások Ausztria és az Európai Unió között
- február 4. – Elbukott a külföldiek elleni, Haider-féle népszavazási kezdeményezés. Az FPÖ-ből kilépett Heide Schmidt új pártot alapít Liberális Fórum (*Liberales Forum* – LF) néven
- december 3–6. – A külföldieket és a menekülteket támogató politikusok és prominens személyiségek levélbomba-küldeményeket kapnak. Helmut Zilk, Bécs polgármestere súlyosan megsebesül

1994

- január 1. – Ausztria az Európai Gazdasági Térség tagja
- április 12. – Befejeződnek a csatlakozási tárgyalások Ausztria és az Európai Unió között
- június 12. – A szavazók 66,6%-a Ausztria EU-s tagsága mellett voksolt
- június 24. – Korfun aláírják Ausztriával az EU-belépési nyilatkozatot
- október 9. – A választásokon a nagykoalíció elveszíti a kétharmados többségét. Az FPÖ a szavazatok 22,6%-át kapja
- november 11. – Az osztrák parlament 78%-os többséggel határoz Ausztria uniós csatlakozásáról
- november 29. – Az ÖVP–SPÖ nagykoalíciós kormánya Vranitzky kancellárságával letezi a hivatali esküt

1995

- január 1. – Ausztria az Európai Unió tagja
- február 3. – Ausztria is részt vesz a NATO „*Partnerség a békéért*” programjában

- február 4. – A burgenlandi Oberwartban (Felsőőr) négy roma veszíti életét egy csőbomba-merényletben
- június 30. – A Vranitzky-kormány Nemzeti Alapot hoz létre a nácizmus áldozatainak kárpótlására
- december 17. – Az előrehozott választásokon helyreáll a koalíció kétharmados többsége (SPÖ 71, ÖVP 52, FPÖ 41, LF 10, Zöldek 9 mandátum)
- 1996
- március 12. – Leteszi a hivatali esküt Vranitzky új kabinetje, amelyben az SPÖ–ÖVP folytatja együttműködését
- október 13. – Ausztria 21 képviselőt delegál az első ausztriai európai parlamenti választásokon (ÖVP 7, SPÖ 6, FPÖ 6, Zöldek 1, LF 1)
- 1997
- január 18. – Franz Vranitzky lemond kancellári és pártelnöki posztjáról; utódja január 29-én Viktor Klima
- május 27. – Ausztria december elsejei hatállyal csatlakozik a schengeni egyezményhez
- 1998
- április 19. – Thomas Klestil szövetségi elnököt 63,4%-os többséggel újraválasztják
- július 1. – december 31. – Ausztria az Európai Unió soros elnöke
- 1999
- június 13. – Európai parlamenti választások Ausztriában (SPÖ: 31,71%, ÖVP: 30,67%, FPÖ: 23,4%, Zöldek: 9,29%)
- október 3. – A parlamenti szavazás megváltoztatja az egyensúlyt: bár az SPÖ maradt a legerősebb párt (33,15%, 66 mandátum), de az új kormányt a meggyengült és csak a harmadik helyen végzett ÖVP (26,91% és 52 mandátum) és az FPÖ (26,91%, 52 mandátum) alakíthatja meg
- 2000
- január 1. – Ausztria egy évre átveszi az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) elnökségét
- február 1. – Az ÖVP–FPÖ kormány megalakulása után 14 EU-állam életbe lépteti a 2000. január 31-én elrendelt szankciókat. Az osztrák nagyköveteket az uniós fővárosokban csak technikai szinten fogadták, s az unió nem támogatott egyetlen osztrák jelöltet sem a nemzetközi intézmények posztjaira. Ugyanakkor a szankciók nem zárták ki az osztrák minisztereket a többoldalú találkozóról. Megkezdődnek az ún. „*csütörtöki demonstrációk*”. Haider lemond pártelnöki tisztségéről
- február 4. – A Wolfgang Schüssel vezette ÖVP–FPÖ kormány ünnepélyes eskütetele
- július 7. – A parlament elfogadja a kényszermunkások és üldözött zsidók kártalanításáról hozott, ún. megbékélési alapról szóló törvényt
- szeptember 13. – A Bölcsék Tanácsának szeptember 8-i ajánlásával összhangban feloldották az Ausztria elleni szankciókat
- 2002
- január 1. – Ausztriában bevezetik az eurót
- január 14–21. – A „*Vétó Temelin ellen*” felhívással rendezett referendum több mint 900 000 aláírást gyűjt össze

- augusztus – Az árvízkatasztrófa főleg Felső-Ausztriában nagy károkat okoz
 szeptember 7. – Az FPÖ knittelfeldi rendkívüli pártkongresszusán bekövetkezett párt-
 szakadás a koalíció felbomlásához és új választások kiírásához vezet
 november 24. – A parlamenti választásokon az ÖVP kapja a legtöbb szavazatot (42,3%
 és 79 mandátum), enyhén megerősödik az SPÖ (36,5% és 69 mandátum), az és
 FPÖ elveszíti saját választói nagy részét (10,0% és 18 mandátum), a Zöldek pe-
 dig 9,47%-al legjobb eredményüket érik el

2003

- február 28. – Leteszi az esküt Wolfgang Schüssel második kormánya, s folytatja munká-
 ját az ÖVP–FPÖ fekete-kék koalíció
 július 26. – Fodor Gábor magyar környezetvédelmi miniszter osztrák kollégájával akció-
 programot fogad el a Rába folyó habzásának megállítására, az osztrák börgyarak
 tevékenységének fokozott ellenőrzésére (a helyzet azonban 2011 elejéig nem vál-
 tozott)

2004

- február 20. – Medgyessy Péter magyar miniszterelnök bécsi tárgyalásai Wolfgang Schüs-
 sel osztrák kancellárral és Heinz Fischerrel, a nemzetgyűlés szocialista alelnöké-
 vel
 február 26. – Thomas Klestil szövetségi elnök búcsúlátogatása Magyarországon
 április 4. – Heinz Fischer nyeri a szövetségi elnökválasztást
 április 5. – Jörg Haider megalapítja a Szövetség Ausztria Jövőjéért (*Bündnis Zukunft
 Österreich* – BZÖ) nevű pártját
 április 25. – Ausztria új államfője Heinz Fischer (SPÖ). Július 13-án első külföldi útja
 Magyarországra vezetett
 június 13. – Európai parlamenti választások Ausztriában (SPÖ 7, ÖVP 6, Liste Hans-Peter
 Martin 2, Zöldek 2, FPÖ 1)
 október 3. – Boldoggá avatják az utolsó Habsburgot, Ausztriai Károlyt
 október 11. – Gyurcsány Ferenc magyar miniszterelnök bécsi tárgyalásai Schüssell kan-
 cellárral, Fischer szövetségi elnökkel és Andreas Khol nemzetgyűlési elnökkel

2005

- egész évben – Ausztria ünnepségsorozattal köszönti a második köztársaság fennállásá-
 nak 60., az államszerződés aláírásának 50. és uniós tagságának 10. évfordulóját
 április 17. – Jörg Haidert választják a jobboldali populista BZÖ elnökének
 augusztus 26. – Sólyom László köztársasági elnök Bécsben
 december 20. – Magyar–osztrák együttes kormányülés Bécsben

2006

- január 1. – Ausztria fél évig az Unió soros elnöke
 július 11. – Gyurcsány Ferenc újraválasztott magyar miniszterelnök első külföldi útja
 Bécsbe vezet
 október 1. – A választásokon az SPÖ kapta legtöbb voksot (68 mandátum), az ÖVP 66,
 a Zöldek és az FPÖ 21-21 mandátumot szereztek. Bekerül a parlamentbe Haider
 új pártja (7 mandátum) is
 október 17. – Az 1956. évi megemlékezések csúcspontjaként „*Köszönjük, Ausztria!*” mot-
 tóval ünnepség Bécsben

2007

- január 11. – Alfred Gusenbauer vezetésével ismét SPÖ–ÖVP koalíciós kormány jön létre
június 14. – Elhunyt Kurt Waldheim, akivel szemben haláláig beutazási tilalom volt érvényben az Egyesült Államokba
november 29. – Magyar–osztrák együttes kormányülés Budapesten

2008

- szeptember 28. – A választásokon az SPÖ 57, az ÖVP 51, az FPÖ 34, a BZÖ 21, a Zöldek 20 mandátumot szereznek. A választói korhatárt 16 évre csökkentették, a törvényhozás mandátumát öt évre emelik
október 11. – Jörg Haider autóbalesetben életét veszítette
december 2. – Werner Faymann (SPÖ) vezetésével új nagykoalíciós kormány alakul

2009

- június 7. – Európai parlamenti választások Ausztriában (ÖVP 6, SPÖ 5, Liste HPM 3, FPÖ 2, Zöldek 2, BZÖ 1)
október 15. – Harmadik magyar–osztrák együttes kormányülés Eisenstadtban (Kismartonban)

2010

- április 25. – Heinz Fischer szövetségi elnököt 79,3%-os többséggel újraválasztják

MELLÉKLETEK

*AUSZTRIA TARTOMÁNYAI ÉS LAKOSSÁGA
(AZ 1991. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN)*

Tartomány	Terület	Lakosság	Főváros	Lakossága
Burgenland	3 965 km ²	270 880	Eisenstadt	10 000
Karintia	9 533 km ²	547 798	Klagenfurt	89 000
Alsó-Ausztria	19 174 km ²	1 473 813	St. Pölten	50 000
Felső-Ausztria	11 980 km ²	1 333 480	Linz	203 000
Salzburg	7 154 km ²	482 365		
Stájerország	16 388 km ²	1 184 720	Graz	238 000
Tirol	12 648 km ²	631 410	Innsbruck	118 000
Vorarlberg	2 601 km ²	331 472	Bregenz	27 000
Wien	415 km ²	1 539 848		

PARLAMENTI (NEMZETI TANÁCS) VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEI ÉS
MANDÁTUMAIK AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁGBAN (1919–1930)

Év	Választók	CSP	SDAP	Német nemzeti-ek	Egységes	Landbund	Schober-blokk	Heimablock
1919	84,4%	35,9(69)	40,8(72)	20,8(27)				
1920	80,3%	41,8(85)	36,0(69)	17,2(28)				
1923	87,0%	45,0(82)	39,6(68)	12,8(15)				
1927	89,3%	–	42,0(71)	–	48,2(85)	6(9)		
1930	90,2%	35,7(66)	41,1(72)				11,6(19)	6,2(8)

PARLAMENTI (NEMZETI TANÁCS) VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEI A
MÁSODIK KÖZTÁRSASÁGBAN
(1945–2008)

Év	Párt	Szavazatok (százalékban)	Mandátumok	Kormányalakítás
1945	SPÖ	44,6	76	ÖVP–SPÖ–KPÖ
	ÖVP	49,8	85	majd ÖVP–SPÖ
	KPÖ	5,4	4	
1949	SPÖ	38,7	67	ÖVP–SPÖ
	ÖVP	44,0	77	
	PÖ	11,7	16	
	PÖ	5,1	5	
1953	SPÖ	42,1	73	ÖVP–SPÖ
	ÖVP	51,3	74	
	FPÖ	10,9	14	
	KPÖ	5,3	4	
1956	SPÖ	43,0	74	ÖVP–SPÖ
	ÖVP	46,0	82	
	FPÖ	7,7	8	
	KPÖ	4,4	3	
1959	SPÖ	44,8	78	ÖVP–SPÖ
	ÖVP	44,2	79	
	FPÖ	6,5	6	
	KPÖ	3,3	0	

Év	Párt	Szavazatok (százalékban)	Mandátumok	Kormányalakítás
1962	SPÖ	44,0	76	ÖVP–SPÖ
	ÖVP	45,4	81	
	FPÖ	7,0	8	
1966	SPÖ	42,6	74	ÖVP
	ÖVP	48,4	85	
	FPÖ	5,4	6	
1970	SPÖ	48,4	81	SPÖ
	ÖVP	44,7	78	
	FPÖ	5,5	6	
1971	SPÖ	50,0	93	SPÖ
	ÖVP	43,1	80	
	FPÖ	5,5	10	
1975	SPÖ	50,4	93	SPÖ
	ÖVP	42,9	80	
	FPÖ	5,4	10	
1979	SPÖ	51,0	95	SPÖ
	ÖVP	41,9	77	
	FPÖ	6,0	11	
1983	SPÖ	47,6	90	SPÖ–FPÖ
	ÖVP	43,2	81	
	FPÖ	4,9	12	
1986	SPÖ	43,1	80	SPÖ–ÖVP
	ÖVP	41,2	77	
	FPÖ	9,7	18	
	Zöldek	4,8	8	
1990	SPÖ	42,7	80	SPÖ–ÖVP
	ÖVP	32,0	60	
	FPÖ	16,6	33	
	Zöldek	4,7	10	
1994	SPÖ	35,0	65	SPÖ–ÖVP
	ÖVP	27,0	52	
	FPÖ	22,0	42	
	Zöldek	7,0	13	
	Liberális Fórum	5,0	11	

Év	Párt	Szavazatok (százalékban)	Mandátumok	Kormányalakítás
1995	SPÖ	38,0	71	SPÖ–ÖVP
	ÖVP	28,2	53	
	FPÖ	21,8	40	
	Zöldek	4,8	9	
	Liberális Fórum	5,5	10	
1999	SPÖ	33,2	65	ÖVP–FPÖ
	ÖVP	26,9	52	
	FPÖ	7,4	14	
	Zöldek	7,1		
2002	SPÖ	36,5	69	ÖVP–FPÖ
	ÖVP	42,3	79	
	FPÖ	10,1	18	
	Zöldek	9,4	17	
2006	SPÖ	35,3	68	SPÖ–ÖVP
	ÖVP	34,3	66	
	FPÖ	11,0	21	
	Zöldek	11,0	21	
	BZÖ	4,1	7	
2008	SPÖ	29,3	57	
	ÖVP	26,0	51	
	FPÖ	10,4	20	
	Zöldek	17,5	34	
		10,7		

A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG SZÖVETSÉGI KORMÁNYAI (1945–2010)

Kormány	Hivatalba lépése	Hivatali ideje	Pártkoalíció
Renner	1945. április 27.	237 nap	ÖVP–SPÖ–KPÖ
Figl I.	1945. december 20.	1419 nap	ÖVP–SPÖ
Figl II.	1949. november 8.	1085 nap	ÖVP–SPÖ
Figl III.	1952. október 28.	156 nap	ÖVP–SPÖ
Raab I.	1953. április 2.	1184 nap	ÖVP–SPÖ
Raab II.	1956. június 29.	1112 nap	ÖVP–SPÖ
Raab III.	1959. július 16.	476 nap	ÖVP–SPÖ
Raab IV.	1960. november 3.	159 nap	ÖVP–SPÖ
Gorbach I.	1961. április 11.	715 nap	ÖVP–SPÖ
Gorbach II.	1963. március 27.	372 nap	ÖVP–SPÖ
Klaus I.	1964. április 2.	747 nap	ÖVP–SPÖ
Klaus II.	1966. április 19.	1463 nap	ÖVP
Kreisky I.	1970. április 21.	562 nap	SPÖ
Kreisky II.	1971. november 4.	1454 nap	SPÖ
Kreisky III.	1975. október 28.	1316 nap	SPÖ
Kreisky IV.	1979. június 5.	1449 nap	SPÖ
Sinowatz	1983. május 24.	1119 nap	SPÖ–FPÖ
Vranitzky I	1986. június 16.	219 nap	SPÖ–FPÖ
Vranitzky II.	1987. január 21.	1426 nap	SPÖ–FPÖ
Vranitzky III.	1990. december 17.	1443 nap	SPÖ–FPÖ
Vranitzky IV.	1994. november 29.	469 nap	SPÖ–ÖVP
Vranitzky V.	1996. március 12.	322 nap	SPÖ–ÖVP
Klima	1997. január 28.	1102 nap	SPÖ–ÖVP
Schüssel I.	2000. február 4.	1120 nap	SPÖ–FPÖ
Schüssel II.	2003. február 28.	1413 nap	ÖVP–FPÖ/BZÖ
Gusenbauer	2007. január 11.	691 nap	SPÖ–ÖVP
Faymann	2008. december 2.		SPÖ–ÖVP

AUSZTRIA KANCELLÁRJAI (1918–2010)

ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

1918–1920: DR. KARL RENNER (AUSZTRIA SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRTJA – SDAPÖ)

Dr. Karl Renner (1870–1950): szociáldemokrata politikus és jogász. Szegény, dél-morvaországi borászcsaládban nőtt fel, szülei tizenhetedik vagy tizennyolcadik gyermekeként. Nikolsburg (ma: *Mikulov*, Csehország) gimnáziumában kitűnően érettségizett. 1891–1896 között ösztöndíjasként jogot hallgatott a bécsi egyetemen. A diploma megszerzése után a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) könyvtárában helyezkedett el. 1907-től szociáldemokrata parlamenti és 1909-től tartományi képviselő. Az I. világháború után, 1918. november 12-től 1920. július 7-éig állami kancellárként (*Staatskanzler*) tevékenyen részt vett az első Osztrák Köztársaság felépítésében és vezette az osztrák delegációt a saint-germain-i béketárgyalásokon. 1920-tól ellenzékben; 1922-től a Munkásbank elnöke. 1920–1934 között parlamenti (Nemzeti Tanács – *Nationalrat*) képviselő, 1931–1933 között annak elnöke. Lemondása megkönnyítette a parlament kikapcsolását. A nagynémet gondolat híveként üdvözölte az Anschluss, majd a Szudéta-vidék bekebelezését. 1938–1945-ben visszavonultan élt. A II. világháború után az újjáalakuló Ausztriában 1945. április 27-től 1945. december 20-ig kancellár, majd 1945. december 20-ától haláláig, 1950. december 31-éig szövetségi elnök (*Bundespräsident*). Termékeny író volt; szakterületén, a jogszociológiában sokat publikált, gyakran álnéven (*Synopticus*, *Rudolf Springer*) is.

1920–1921: DR. MICHAEL MAYR (KERESZTÉNYSZOCIÁLIS PÁRT – CS)

Dr. Michael Mayr (1864–1922): keresztényszocialista történész, politikus. A bécsi egyetemen történelmet és földrajzot tanult, s 1890-ben doktorált. 1897–1920 között a tiroli tartományi archívum (*Tiroler Landesarchiv*) igazgatója, majd 1900-ban az innsbrucki egyetem újkori történetének professzora.

Politikai karrierje a Monarchiában kezdődött: 1907–1911 között *Reichsrat*-képviseelő, 1918–1914 között pedig a tiroli tartományi gyűlés tagja. 1920-ban előbb Karl Renner koalíciós kormányának hivatalt vezetője (*Staatskanzler*), majd 1920. július 7. – 1921. június 21. között szövetségi kancellár (*Bundeskanzler*) és külügyminiszter.

1921–1922: JOHANN SCHOBER (TISZTVISELŐ)

Johann Schober (1874–1932): tisztviselő, politikus, külügyminiszter és szövetségi kancellár. A tizedik gyermekként született fiú 1894-ben Bécsben jogot tanult, majd 1898-ban rendőrségi szolgálatba lépett. Vezető nyomozóként 1913-ban nagy része volt Alfred Redl osztrák hírszerzőtisztt Oroszország javára történő kémkedésének leleplezésében. Kancellári, illetve alkancellári éveit leszámítva 1918. júniustól haláláig Bécs szövetségi rendőrségének vezetője volt. Felelős volt az 1927. júliusi megmozdulás véres leverésében, amelyet a Seipel-kormány elkerülhetetlennek tartott.

1921. június 21-én szövetségi kancellár lett; első kormányában többségben voltak a tisztviselők (*Beamter*), akiket a keresztényszociálisok (CS) és a Nagynémet Néppárt (GDVP) támogatott. Egyidejűleg külügyminiszter is volt. 1921. október 13-án osztrák részről ő írta alá a velencei jegyzőkönyvet, amely népszavazást írt elő Sopron és környéke hovatartozásáról. 1921. december 16-án a Prága melletti Lánykastélyban szerződést írt alá Csehszlovákiával a határok kölcsönös elismeréséről. Mivel ezzel lemondott a szudétanémetek önrendelkezési jogáról, a nagynémet miniszterek kiléptek a kormányból, és Schober 1922. január 26-án lemondott.

1922. január 26–27-én egy napig szövetségi kancellárként Walter Breisky vezette a hivatalt. De Schober már január 27-én bemutatta új kormányát, amely ismét tisztviselőkből és három keresztényszocialista miniszterből állt. Schober egyidejűleg belügyminiszter is lett. Mivel a szociáldemokraták és a nagynémetek a parlamentben elutasítottak egy pótlólagos hitelt, 1922. május 24-én Schober kormányával együtt lemondott. Az 1923. szeptember 10-én megalakult *Interpol* első elnöke lett.

1929. szeptember 26-án harmadszor is szövetségi kancellár lett; kormányát párttonkívüli miniszterekből, a keresztényszocialisták, nagynémetek és a mezőgazdasági szövetség (*Landbund*) képviselőiből állította össze. A parlament 1929. december 7-én egyhangúlag elfogadott egy olyan alkotmányreformot, amely több jogot biztosított a szövetségi elnöknek. Schober 1930. január 20-án elérte az első világháborús jóvátételei fizetések leállítását, s ezzel gyengítette az 1929-ben kezdődött világgazdasági válság hatását. 1930. május 18-án barátsági szerződést írt alá Olaszországgal, Németországgal pedig kereskedelmi egyezményt kötött. De meghiúsult kísérlete, hogy lefegyverezze a *Schutzbund* és a *Heimwehr* fegyveres egységeit. A *Heimwehr* 1930. május 18-i ún. korneuburgi esküjével elutasította demokratikus parlamentarizmust. A német állampolgár Waldemar Pabst *Heimwehr*-vezető kiutasítása pedig végleges szakítást jelzett a szervezettel. Carl Vaugoin alkancellár lemondása miatt 1930. szeptember 25-én kormányával együtt lemondott.

Az 1930. november 9-i parlamenti választásokon a nemzeti gazdasági blokk és a *Landbund* (*Schober-blokk*) listavezetőjeként 19 mandátumot szerzett. 1930. december 4. – 1931. június 16. között alkancellár és külügyminiszter az Ender-kormányban. 1931. márciusban titkos vámuniós tárgyalásokat folytatott Julius Curtius német külügyminiszterrel. A szerződést március 19-én írták alá, s egy indiszkréción révén a sajtó megismerte a terveket. Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia azonnal tiltakozott, s 1931. október 3-án Schober bejelentette a Népszövetség genfi ülésén, hogy a vámunió ügyét levették a napirendről.

1931. június 20-án ismét alkancellár és külügyminiszter a Buresch-kormányban. Mivel a keresztényszociálisok mind erősebben támadták, 1932. január 27-én a Nagynémet Néppárttal együtt kilépett a koalíciós kormányból. Az 1932. április 24-i bécsi, alsó-ausztriai és salzburgi tartományi választásokon a Nagynémet Néppárt elveszítette szinte valamennyi szavazatát, mert hívei a nemzetiszocialistákra voksoltak. Amikor 1932. május 10-én Engelbert Dollfuß-t bízták meg kormányalakítással, Schober elutasította a koalíciót. 1932. augusztus 19-én, 57 éves korában váratlanul elhunyt.

1922: WALTER BREISKY (CS)

Walter Breisky (1871–1944): tisztviselő, keresztényszocialista politikus. Jogot tanult, s 1895-ben az Alsó-ausztria helytartóságban állami szolgálatba lépett. 1905-ben az oktatási minisztérium evangélikus kultuszügyi referense, 1907-től a minisztertanács elnökségének sajtóosztályán dolgozott. 1919-ben szekcióvezető, 1920-ban belügyi és oktatási államtitkár, 1920–1922-ben alkancellár és a bel- és oktatási minisztérium vezetője. 1922. január 26–27-én egy napig kancellár, majd 1923–1931 között a Statisztikai Szövetségi Hivatal elnöke. Öngyilkos lett.

1922: JOHANN SCHOBER (TISZTVISELŐ)

Johann Schober második kormánya 1922. január 27-étől május 31-éig volt hivatalban, s a keresztényszociálisokból, nagynémetekből és tisztviselőkből állt.

1922–1924: DR. IGNAZ SEIPEL (CS)

Dr. Ignaz Seipel (1876–1932): prelátus, katolikus teológus, politikus és kétszeres szövetségi kancellár. 1895-ben érettségizett Bécsben, majd teológiát tanult a bécsi egyetemen, s 1899-ben lelkészé avatták. 1908-ban habilitált a bécsi egyetemen. 1907–1917 között erkölcs-teológiai professzor Salzburgban. Itt jelentette meg *Nation und Staat* című tanulmányát, amelyet követően Bécsbe hívták. 1918. októberben, röviddel a Monarchia összeomlása előtt Heinrich Lammasch kabinetjében közmunkaügyi- és szociális miniszter lett. Majd az alkotmányozó nemzetgyűlés képviselője, 1921–1930 között a keresztényszociálisok (CS) frakcióvezetője. Ebben az időszakban megakadályozta a pártszakadást a Monarchia felszámolásának kérdésében, kivonta pártját a szociáldemokratákkal fennálló koalícióból és szövetséget kötött a Nagynémet Néppárttal (GDVP). 1922. május 21-től 1924. november 20-áig első szövetségi kancellári hivatalát töltötte. Népszövetségi kölcsönrel (1922. október 4.: genfi jegyzőkönyvek) szanálta az állami pénzügyeket, s bevezette a schillinget. Ezek az intézkedések a lakosság reáljövedelmének erőteljes csökkenéséhez és a munkanélküliek számának dinamikus növekedéséhez vezettek. A saját pártjából érkező erős kritika és egy merényletkísérlet után 1924. június 1-jén lemondott, de továbbra is a keresztényszociálisok parlamenti frakcióvezetője maradt.

1926. október 20-ától 1929. május 4-éig ismét szövetségi kancellár volt, s ekkor főleg a szociáldemokraták ellen küzdött. E céllal egyesültek marxista-ellenes frontba (az ún. polgári blokkba) a keresztényszociálisok, a nagynémetek, a *Landbund* és a nemzetiszocialista Riehl- és Schulz-csoport. Erősítette az antidemokratikus és fasiszta beállítottságú *Heimwehr* szerepét is. Így a szociáldemokraták nagy ellenségképévé vált. „*Véres prelátusnak*” bélyegezték, főleg a schattendorfi merénylet ellen tiltakozó munkások 1927. július 15-i lemeszárítása után. Mivel nyomás alá került, 1929. április 4-én ismét lemondott, de 1930-ban rövid ideig külügyminiszter volt Carl Vaugoin kabinetjében. 1931-ben, a bécsi *Creditanstalt* összeomlása után ismét kancellár akart lenni, de törekvése sikertelen maradt. Miközben egész politikáját Ausztria önállóságának hite vezérelte, később mégis úgy vélte, hogy a Német Birodalom nélkül nem lehet politizálni. Elégedetlen volt az államformával, és saját elnökségével

kívánt autoritatív államot létrehozni. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert egy palesztinai utazását követően megbetegedett és egy alsó-ausztriai szanatóriumban elhunyt.

1924–1926: RUDOLF RAMEK (CS)

Rudolf Ramek (1881–1941): jogász és keresztényszocialista politikus, 1924. november 20. és 1926. október 20. között szövetségi kancellár. 1920–1934 között parlamenti (*Nationalrat*) képviselő, 1921-ben megszakításokkal belügy- és oktatási miniszter. Kancellársága idejére esett 1925-ben a koronáról a schillingre való átállás, 1926-ban a Népszövetség 1922-től gyakorolt pénzügyi ellenőrzésének lezárulása, s a tartományokkal való pénzügyi kiegyezés, de a gazdaság továbbra is súlyos nehézségekkel küszködött. Hivatali ideje alatt számos magán pénzügyi intézet jutott csődbe. 1930-ban Ramek a parlament második elnöke lett. E hivataláról azonban 1933. március 4-én ügyrendi viták miatt, Karl Renner elnökkel és Sepp Straffner harmadik elnökkel együtt lemondott. Az eseményt Engelbert Dollfuß kancellár „*a parlament önkikapcsolásának*” nevezte, mivel a parlamenti ügyrend nem szabályozta, ki vezesse az üléseket abban az esetben, ha mindhárom elnök lemond. Az 1934. februári harcok után, amelynek során Dollfuß kikapcsolta a szociáldemokratákat s parlamenti mandátumaikat érvénytelenítette, a szövetségi kormány elfogadta a hiányzó ügyrendi szabályzatot. Ramek így 1934. április 30-án vezette az első köztársaság parlamenti ülést, amely kizárólag azt szolgálta, hogy a hivatásrendi állam diktatórikus alkotmányának demokratikus látszatot adjon.

1926–1929: DR. IGNAZ SEIPEL (CS)

Dr. Ignaz Seipel második kormánya 1926. október 20-ától 1929. május 4-ig volt hivatalban, s keresztényszocialisokból, nagynémetekből és *Landbund*-tagokból állt.

1929: DR. ERNST STREERUWITZ (CS)

Dr. Ernst Streeruwitz (1874–1952): tiszt, ipari menedzser, keresztényszocialista politikus. Fríz családból származó apja a harmincéves háborúban kapott nemesi rangot, majd Csehországba vándorolt, ahol parlamenti és tartományi képviselő volt. A gimnázium után a Wiener Neustadt-i katonai akadémiát végezte el, s 1895-ben hadnagy lett. Hivatásos tisztként a dragonyosoknál és a vezérkarban szolgált, de súlyosan megbetegedett s leszerelt. A bécsi egyetemen jogi tanulmányokat folytatott, majd a műszaki főiskolán gépgyártást tanult. 1901–1913 között csehországi gyárakban menedzser és igazgató.

Az első világháború kitörésekor önkéntes, de frontszolgálatra való alkalmatlansága miatt a hadügyminisztériumban alkalmazták. Itt nagy érdemeket szerzett a hadifoglyok védelmében. 1919 elején visszatért az iparba, s nyomdaigazgatóként dolgozott. 1923–1934-ben keresztényszocialista parlamenti képviselő, az osztrák ipar érdekeit képviselte. Kereskedelempolitikai törekvése új osztrák vámtarifa létrehozása, s az ipar és mezőgazdaság ellentétes érdekeinek összekapcsolása volt. A Seipel-kormány lemondása után 1929. május 4-étől szeptember 26-ig szövetségi

kancellár. Szeptemberben Genfben Ausztria első világháborús jóvátételi kötelezettségeinek megszüntetésén munkálkodott. Az ország belpolitikai helyzete az erősödő *Heimwehr*-mozgalom miatt azonban annyira kiéleződött, hogy kormánya nem volt képes megbirkózni a nehézségekkel, ezért lemondott. 1938-ban visszavonult a magánéletbe, befejezte államtudományi tanulmányait s 1939-ben ledoktorált.

1929–1930: JOHANN SCHOBER (TISZTVISELŐ)

Johann Schober harmadik kormánya 1929. szeptember 26-tól 1930. szeptember 30-ig volt hivatalban, s keresztényszocialistákból állt.

1930: CARL VAUGOIN (CS)

Carl Vaugoin (1873–1949): tartományi tisztviselő és keresztényszocialista politikus. Ékszerész és bécsi tanácsnok fiaként született, s 1894-ben hivatásos tiszt akart lenni, de alkalmatlanság miatt 1899-ben leszerelték. 1898-tól az alsó-ausztriai számvevőszéknél dolgozott, szinte ezzel egy időben belépett a keresztényszociális pártba, amelyet 1912–1920 között a bécsi községtanácsban képviselt. Az első világháborúban rövid frontszolgálat után műhelyparancsnokként szolgált.

1918–1920-ban bécsi tanácsnok, 1920–1933 között parlamenti képviselő, 1921–1933 között – az 1921. októbertől 1922. májusig tartó időszakot leszámítva – 15 kabinetben védelmi miniszter, sőt Schober harmadik kormányában, 1929. szeptembertől 1930. szeptemberig alkancellár, majd 1930. szeptember 30-ától december 4-éig szövetségi kancellár.

Védelmi miniszterként arra törekedett, hogy a *Volkswehr* inkább baloldali beállítottságú csapatait konzervatív irányultságú szövetségi hadsereggé alakítsa. Támogatta Robert Hecht szekcióvezetőt, aki az 1933. évi államcsíny jogi konstrukcióját kidolgozta a hadigazdasági felhatalmazási törvény alkalmazásával. 1930-ban Seipel után a keresztényszociálisok szövetségi vezetője. Kezdetben még védelmi miniszterként járult hozzá a hivatásrendi állam autoritativ kurzusához, de a *Heimwehr*rel 1933-ban kialakult súrlódásai miatt az osztrák szövetségi vasutakhoz helyezték, s így megfosztották politikai hatalmától. A nácizmust németországi kényszerlakhelyén, részben megbénulva élte túl.

1930–1931: DR. OTTO ENDER (CS)

Dr. Otto Ender (1875–1960): jogász, voralbergi tartományi főnök, szövetségi kancellár. A jezsuita gimnázium után jogot tanult, s Bregenzben ügyvéd lett. 1916-ban a háborús gabonakereskedelmi hivatalt vezette Bregenzben. Kezdetben Voralberg Svájc-hoz csatolását vallotta, majd e szándék meghíúsulása után a széles körű föderalizmus híve lett. 1920–1934-ben a *Bundesrat*, 1919–1934 között a nemzetközi Rajna-szabályozási bizottság tagja volt. 1930. december 4-étől 1931. június 20-áig szövetségi kancellár, de elképzeléseit nem tudta megvalósítani. 1931. július és 1934. július között ismét voralbergi tartományi főnök.

Engelbert Dollfuß 1933-ban megbízta az ausztrófasiszta hivatásrendi állam alkotmányának kidolgozásával, de nem aratott vele nagy sikert; a „*köz társaság*” szót

törölték belőle. 1934–1938 között a Számvevőszék elnöke. A nácik lakhelyelhagyási tilalommal sújtották, ezért 1945-ig Bécsben élt. 1947-ben az osztrák Rajna-hajózási szövetség elnöke lett.

1931–1932: KARL BURESCH (CS)

Karl Buresch (1878–1936): jogász és keresztényszocialista politikus. Szülővárosában ügyvéd, 1909-ben a keresztényszocialis párt tagjaként községi tanácsnok, 1916–1919-ben Groß-Enzersdorf polgármestere. 1919-ben az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, 1920–1924-ben parlamenti (*Nationalrat*) képviselő. 1922–1933. májusa között – megszakításokkal – Alsó-Ausztria tartományi főnöke. Határozottan és sikerrel képviselte tartománya pénzügyi érdekeit, főképp a szociáldemokraták által kormányzott Béccsel szemben, jóllehet helyileg 1934-ig együttműködött velük. 1929–1930-ban azonban politikailag a *Heimweh*rekhez közeledett.

A gazdasági világválság csúcspontján, a *Creditanstalt* 1931. májusi összeomlása, az állandó fizetésimérleg-gondok, az osztrák vasutak súlyos helyzete és kormányválságok közepette átmeneti kormányalakítással bízták meg; kormánya 1931. június 20 – 1932. május 20. között volt hivatalban. A kormány *ad hoc* intézkedésekkel igyekezett úrrá lenni a nehéz helyzetben. A belpolitikai gondokat 1931. szeptemberben Pfrimer stájer *Heimwehr*-vezető puccskísérlete és a nácik növekvő agitációja súlyosbította. Mivel Buresch nem hajlott az egyértelmű „német kurzus” követésére, megszakadt szövetsége a nagynémetekkel, s kisebbségi kabinet alakítására kényszerült, amely még gyengébbnek bizonyult, mint első kormánya. Az 1932. április 24-i tartományi választások (Bécsben, Alsó-Ausztriában és Salzburgban) a nácik erősödését, a szociáldemokraták enyhe szavazatvesztését és a polgári pártok súlyos vereségét mutatták. 11 hónapos kancellársága után visszatért tartományi főnöki pozíciójába, s megkísérelt számot vetni a korszak autoritatív tendenciájával. Megegyezési politikája inkább a nácik, mintsem a szociáldemokraták felé fordult. 1933–1935-ben az autoritatív állam pénzügyminisztereként néhány pénzügyi sikert könyvelhetett el, de a schilling stabilitását magas munkanélküliséggel vásárolta meg. 1936. januártól az osztrák *Postsparkasse* kormányzójaként folyamatos pénzügyi botrányokkal (Phönix-botrány, Bosel-ügy) kellett szembesülnie; halált állítólag nyugtatók túladagolása okozta.

1932–1934: DR. ENGELBERT DOLLFUß (CS–VF)

Dr. Engelbert Dollfuß (1892–1934): egy parasztlány házasságon kívüli kapcsolatából született, s nevelőapánál nőtt fel. 1904-ben ösztöndíjjal került be a püspöki fűszemináriumba, majd 1913-ban állami gimnáziumban érettségizett. Már akkor vonzódott a retorikához. Néhány hónapig Bécsben teológiát tanult, majd a jogtudományra váltott. Az első világháború kitörésekor önkéntesnek jelentkezett, de 151 cm-es magassága miatt Bécsben alkalmatlannak találták, St. Pöltenben azonban befogadták, ahol a tiroli lövészekhez kérte magát. A brixeni tisztí iskola elvégzése után tartalékos főhadnagyként, egy géppuskás egység parancsnokaként harcolt az

olasz fronton, s bátorságáért nyolc kitüntetést kapott. 1918-ban Bécsben folytatta tanulmányait.

1919-ben titkári állást kapott az alsó-ausztriai parasztszövetségben. 1922-ben Bécsben befejezte tanulmányait és ledoktorált. Megkezdte az osztrák mezőgazdaság megreformálását; közreműködött az alsó-ausztriai mezőgazdasági kamara felállításánál, amelynek 1922-ben titkára, 1927-ben pedig igazgatója lett. Szorgalmazta mezőgazdasági termelőszövetkezetek alakítását, amelyet 1934 után, a hivatásrendi államban is támogatott. A keresztényszociálisok ellenére bevezette a parasztok szociális biztosítását és a mezőgazdasági bér munkások kötelező munkanélküli biztosítását. Elismert mezőgazdasági szakértőként 1927-től részt vett és előadásokat tartott nemzetközi konferenciákon. 1930. októberben megválasztották a korrupciós ügyek miatt megrendült osztrák vasutak elnökének is, s ezt a vállalatot is megreformálta.

1919-ben egyik alapítója volt a német diákság szervezetének. 1920-ban a Franco-Bavaria szervezet képviselőjeként megkísérelte, hogy a *Cartellverband*ban (CV) egyesült szervezetek tagjaival közgyűlésükön elfogadtassa indítványát, miszerint tagjainak „német-árja származásúnak kell lenniük a nagyszülőikig igazolhatóan,” vagyis: a nagyszülőikig bezárólag nem lehetnek közvetlen zsidó rokonaik. Hitler 1933. januári hatalomra kerülése után a német CV-t is gleichsáltolták. Náci vezetősége megkísérelte kizárni Dollfuß-t a szervezetből, jöllehet időközben Ausztria kancellárja lett. Ezért az osztrák CV-szervezet levált a német szervezetről, s megalakította az ÖCV-t (*Österreichischer Cartellverband* – ÖCV), amelynek valamennyi szervezete felzárkózott Dollfuß mögé, és tiszteletbeli taggá nyilvánították.

1929 után az osztrák kormányok csak néhány hónapig tudtak hivatalban maradni. Az 1930. november 9-i választásokon a keresztényszociálisok elvesztették relatív többségüket a parlamentben, így a kormányalakítások még inkább megnehezültek. 1931. márciusban felajánlották számára a mezőgazdasági- és erdészeti miniszteri tárcát, amelyet 1931. június 20-ától a Buresch-kormányban látott el. Az agrártermelés növelése érdekében védővámokat s az élelmiszerexport támogatását határozták el. Az 1932. április 24-i bécsi, alsó-ausztriai és salzburgi tartományi választásokon a nácik jelentősen növelték szavazataik számát; a nagynémetek, a *Landbund* és a Hazafias Blokk (*Heimatblock*) nem szerzett mandátumot. 1932. április 28-án a szociáldemokraták indítványozták a parlament feloszlatását, amely új választásokat jelentett volna. Ezt azonban a Buresch-kormány lemondásával megelőzte.

1932. május 10-én Dollfuß szövetségi kancellárként új kormány alakítására kapott megbízást. Együttműködést ajánlott a szociáldemokratáknak, akik azonban új választásokat követeltek. A nagynémetek is elutasították a koalíciót. Az új választások megakadályozása érdekében Dollfuß 1932. május 20-án koalícióra lépett a *Landbund*dal és a Hazafias Blokkal, s így a parlament 165 mandátumából 83-al rendelkezett. A Hazafias Blokk a *Heimwehr* politikai kezéként három miniszteri posztot kapott, jöllehet csak nyolc parlamenti mandátummal rendelkezett.

A magas költségvetési hiány s az állami szavatosság révén súlyos válságba került *Creditanstalt* gondjai tovább növekedtek a kereskedelem és az ipar nehézségeit. Dollfuß 1932. július 15-én Lausanne-ban újabb 300 millió schilling népszövetségi kölcsönt

szerzett, amelyet húsz éves Anschluss-tilalomhoz kötöttek. A szociáldemokraták és a nagynémetek a parlamentben a szerződés ellen szavaztak s a *Bundesrat*-ban vétót emeltek ellene. A törvényt végül augusztusban 82:80 arányban elfogadták. Az osztrák szociáldemokraták ugyanakkor a francia szocialistáktól a kölcsön támogatását kérték.

Dollfuß már októberben az 1917. évi hadigazdasági felhatalmazási törvény alkalmazását kérte a *Creditanstalt* szanálása érdekében. Amikor a Hazafias Blokk a kormányból való kilépéssel fenyegetőzött és további kormánypozíciókat követelt, Dollfuß újabb koalíciós ajánlatot tett a nagynémeteknek. Amikor ezt ismét elutasították, október 17-én kinevezte Emil Feyt, a bécsi tartományi *Heimwehr*-vezetőt a biztonsági ügyek államtitkárának. Fey betiltotta a szociáldemokraták, kommunisták és nemzetiszocialisták felvonulásait. A kormány átalakítása során Dollfuß belügy-, védelmi-, biztonsági- és mezőgazdasági miniszter lett.

Az 1933. március 1-jén kezdődött vasutasstrájk miatt március 4-ére sürgősen összehívták a parlament ülését. Szavazási szabálytalanságok és ügyrendi vita végül a három parlamenti elnök lemondásához és a parlament határozatképtelenségéhez vezetett, amelyet a következő parlamenti ülésen új parlamenti elnökök választásával oldottak meg. Dollfuß egy villachi parasztyűlésen kijelentette, hogy a „*parlament önmagát lehetetlenítette el.*”

Dollfuß felajánlotta lemondását Wilhelm Miklas keresztényszocialista szövetségi elnöknek, aki azonban továbbra is megbízta a kormányzással. Dollfuß az osztrák néphez intézett 1933. március 7-i felhívásában kijelentette: „*Nincs állami válság!*” Sajtócenzúrát vezetett be, betiltotta a felvonulásokat és gyűléseket. Eközben ismét a hadigazdasági felhatalmazási törvényre támaszkodott. A rendőrség március 15-én fegyveres erővel megakadályozta az ellenzék, valamint Sepp Straffner harmadik parlamenti elnök kísérletét a parlamenti ülés folytatására és bezárására. Május 23-án Dollfuß kormánya megakadályozta az alkotmánybíróság teljes ülésének összehívását is. Így Dollfuß a törvényhozás és bíráskodás kikapcsolásával felszámolta a korábban alkotmányosan működő hatalommegosztást.

Időközben a keresztényszociálisok bejelentették, hogy autoritatív kormányzásuk csak rövid ideig tart és tárgyalni kívánnak az ellenzékkel a parlamenti ügymenet megváltoztatásáról és az alkotmány reformjáról. Komoly megbeszélésekre azonban sohasem került sor. A Dollfuß-kormány március 31-én rendeletileg feloszlatta a *Schutzbundot*, majd május 26-án a kommunista pártot is.

Hitler hatalomra jutása után az ausztriai nácik növelték aktivitásukat és kormányrésztvételt követeltek. Az erről folyó tárgyalások 1933. májusban megghiúsultak, mert Dollfuß elutasította az új választásokat. Az NSDAP terrorista merényletekkel válaszolt, ezért június 19-én ezt a pártot is betiltotta. Annak vezetése ezért Bajorországba húzódott vissza; Ausztriában híveik náci jelszavakat mázoltak a középületekre, Dollfuß-t Millimetternichnek csúfolták és újabb merényleteket hajtottak végre. Dollfuß 1933. áprilisban és júniusban Rómában, augusztusban pedig Riccionében keresett támogatást Mussolininél Németországgal szemben. A megbeszélések során a Duce egyre nyomatékosabban követelte a pártállam felszámolását. Dollfuß elő-

ször vonakodott, de 1933. szeptember 11-én, a német katolikusok napján Bécsben célként kijelentette: „*Vége a párturalom idejének! Elutasítjuk a gleichsaltolást és a terrort, hivatásrendi alapon álló, erős, autoritatív vezetéssel rendelkező szociális, keresztény, német államot akarunk Ausztriában*”. Mivel Dollfuß eközben XI. Pius pápára és a *Quadragesimo anno* című szociális enciklikájára hivatkozott, a katolikus egyház támogatta tervét. A szeptember 20-i kormányátalakítás során távoznia kellett Carl Vaugoinnek és Franz Winklernek, az autoritatív kurzus bírálóinak, s Emil Fey, a *Heimwehr* vezetője alkancellár lett. Ernst Rüdiger Starhemberg feloszlatta a Hazafias Blokkot, s a *Heimwehrrel* belépett a Hazafias Frontba. Ez az egységes párt már 1933. május 20-án „*valamennyi hazafiasan gondolkodó, érző és cselekvő osztrák*” politikai szervezeteként alakult meg. Dollfuß fokozatosan korlátozta a szociáldemokraták hatalmát. Ezek ugyan kemény ellenállással fenyegetőztek, de tartottak a polgárháborútól és teljes szétverésüktől, ezért lemondtak a sztrájkokról. 1934. februárig a Dollfuß-kormány többször tárgyalta a szociáldemokratákkal. Karl Renner 1933 októberében a hivatásrendi alkotmány elfogadását ajánlotta, de cserében a parlament összehívását kérte. Dollfuß azonban a szakszervezeteket is be akarta léptetni a Hazafias Frontba. A tárgyalások gyakorta a megegyezés előtt hiúsultak meg. A *Heimwehrek* célja az általuk „*ausztrobolsevizmusnak*” nevezett szociáldemokrácia leverése volt, s főleg Emil Fey követelt radikális fellépést a szociáldemokraták ellen, s a tartományi kormányok felváltását kormány megbízottakkal. 1934. januárban Fulvio Suvich olasz államtitkár-helyettes is a „*demokratikus törmelék*” eltakarítását sürgette. Kutattak a *Schutzbund* fegyverraktárai után, letartóztatták vezetőiket és házkutatásokat tartottak szociáldemokrata politikusoknál. Amikor a rendőrség 1934. február 12-én át akart vizsgálni egy linzi párthelyiséget, fegyveres ellenállásra került sor, s február 15-éig polgárháborús összetűzések bontakoztak ki a szövetségi hadsereg és a *Heimwehr*, illetve a *Schutzbund* között, amely vereséget szenvedett. A szociáldemokrata pártot betiltották, a *Schutzbund* vezetőit letartóztatták, néhányat kivégeztek. A szociáldemokrata vezetők, közöttük Otto Bauer és Julius Deutsch Csehszlovákiába menekültek.

1934. március 17-én Dollfuß, Gömbös Gyula magyar miniszterelnök és Mussolini Rómában aláírták a „*római jegyzőkönyveket*”, amelyek Ausztriát még szorosabban Magyarországhoz és a fasiszta Olaszországhoz kötötték. Április 27-én a betiltott SDAPÖ nélkül még egyszer összehívták a parlamentet, amely jóváhagyta az addig kibocsátott 461 szükségrendeletet és elfogadta az új alkotmányt (az ún. májusi alkotmány), amely 1934. május 1-jén lépett életbe.

1934. július 25-én náci puccskísérletre került sor, amelynek során a puccsisták elfoglalták a rádióállomást és a kancellári hivatalt. Otto Planetta kétszer rálőtt Dollfußra, aki elvérzett, mert nem kapott orvosi segítséget. A „*júliusi puccs*” azonban sikertelen maradt, mert a többi kormánytag elmenekült a kancelláriáról és a hadsereg lojális maradt hozzá. Dollfuß a kortársak ambiciózus, könnyen izgalomba jövő és céltudatos személynek írták le, aki nagy küldetéstudattal rendelkezett. Szerényen élt és nagyon bőkezű volt. De nehezeére esett időben megszabadulni alkalmatlan és hozzá nem eléggé lojális munkatársaktól, mint amilyen Emil Fey volt.

1934–1838: DR. KURT SCHUSCHNIGG (VF)

Dr. Kurt Alois Josef Johann Schuschnigg (1897–1977): ügyvéd, keresztényszocialista politikus, majd a Hazafias Front tagja. A dél-tiroli Riva del Gardában született, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. Feldkirchben, a Stella Matutina jezsuita kollégiumban tanult. Az első világháborúban olasz hadifogságba esett, ahonnan 1919. szeptemberben szabadult. Szabadulása után az innsbrucki egyetemen jogi diplomát szerzett és ugyanitt jogi gyakorlatot folytatott. A keresztényszociális párthoz csatlakozott, s 1927-ben a parlament (Nemzeti Tanács) tagja. 1930-ban megalapította az *Ostmärkische Sturmsharen* nevű keresztény védőszövetséget. 1932-ben Dollfuß előbb igazságügyi, majd 1933-ban oktatási miniszternek nevezte ki. Dollfuß meggyilkolása után, 1934. július 29. – 1938. március 11. között kancellár a Hazafias Front színeiben. Politikai nézetei nem sokban különböztek elődjétől.

Kancellárként és honvédelmi miniszterként legfőbb gondja országa függetlenségének megőrzése volt. Törekvései azonban eleve reménytelenek voltak, mivel az 1919. évi békeszerződés csak 30 000 fős katonaságot engedélyezett. Vele szemben fegyveres, félkatonai szervezetek jöttek létre, amelyek nem az államhoz, hanem különböző politikai pártokhoz kötődtek. A német befolyás enyhítésére és Anschluss-törekvéseik megakadályozására megkísérelte folytatni Dollfuß politikáját: erősíteni Ausztria kapcsolatát Mussolini Olaszországával és Magyarországgal. Igyekezetei azonban rendre kudarcba fulladtak, mert Németország hadereje kimagaslott az osztrákokkal szemben. 1936. júliusban a megbékélés jegyében aláírt egy megállapodást, amelyben többek között a bebörtönzött osztrák náci szabadon bocsájtása, valamint az osztrák nemzetiszocialisták integrálása is szerepelt a kabinetbe. 1938. február 12-én Berchtesgadenben Hitler kész tények elé állította az osztrák kancellárt, s igényeit – katonai fenyegetés közepette – ultimátumként nyújtotta át. Ezek: Arthur Seyß-Inquart belügyminiszteri és Hans Fischböck pénzügyminiszteri kinevezése, száz tiszt cseréje a két ország hadserege között és a még börtönben lévő náci amnesztiája. Ennek fejében Hitler az 1936. július 11-i szerződés alapján a nemzeti szuverenitás nyilvános megerősítését ígerte. Február 14-én Schuschnigg újjászervezte kabinetjét, amelybe bekerültek más pártok képviselői is. Hitler közben kinevezte *Gauleiter*nek az akkor szabadult Odilo Globocnikot. A politikai bizonytalanság enyhítésére és Ausztria függetlenségének megtartására tett utolsó kísérletként, a szövetségi elnökkel és más politikai vezetőkkel együtt úgy döntött, hogy 1938. március 13-ra népszavazást ír ki a Németországhoz való csatlakozás kérdésében. A német csapatok azonban ezt megelőzve bevonultak Ausztriába. Március 11-én Schuschnigg lemondott kancellári posztjáról. Helyére – Hitler akarata szerint – Seyß-Inquart került, akit Miklas szövetségi elnök „hajlandó” volt támogatni. Azonban Seyß-Inquart ekkor már mélyen szimpatizált a Hitler-kormánnyal és beleegyezésével a német csapatok előzönlötték az országot. A német katonákat az országban mindenütt ujjongó tömegek fogadták.

Schuschniggot 1938. március 12-étől előbb házi őrizetben, majd a *Gestapo* székhelyén magánzárkában tartották. Később a dachau, onnan pedig sachsenhauseni

koncentrációs táborba került. Végül 1945. május 5-én amerikai csapatok szabadították ki egy tiroli fogolytáborból, több más neves politikai fogollyal együtt. 1948-ban az Egyesült Államokba emigrált, ahol 1967-ig államjogot oktatott a Saint Louis Egyetemen. Hazatérése után tíz évvel Mutters városban, Innsbruck közelében érte a halál.

1938: DR. ARTHUR SEYß-INQUART (NSDAP)

Dr. Arthur Seyß-Inquart (1892–1946): cseh származású ügyvéd, az Anschluss után, 1938. március 11. – március 13. között kancellár. Ausztria, Dél-Lengyelország és Hollandia (1940. május 18. – 1944. május 8.) helytartója, majd két napig (1945. április 30. – május 2.) Németország külügyminisztere. A nürnbergi perben halálra ítélték és kivégezték.

Szüleivel 1907-ben költöztek Bécsbe, ahol nevüket a kitalált Seyß-Inquart névre változtatták. A középiskola elvégzése után a bécsi egyetemen jogot tanult, majd 1914-ben önkéntesként az osztrák hadseregbe jelentkezett; szolgált Oroszországban, Romániában és Olaszországban. Szolgálataiért és bátorságáért többször kitüntették. 1917-ben diplomázott le.

1921-ben megnyitotta saját ügyvédi irodáját. Az első köztársaság első éveiben közel került a Hazafias Fronthoz. 1933-ban meghívták Dollfuß kancellár kabinetjébe. 1937-től államtanácsos Schuschnigg kormányában. Az Osztrák Nemzetiszocialista Párt számos nézetével és tevékenységével szimpatizált, s 1938-ban tekintélyes frontemberük lett. 1938. februárban belügyminiszter a Schuschnigg-kormányban.

Seyß-Inquart hamarosan elrendelte, hogy Ausztriát Ostmark tartományként be kell építeni a „*Harmadik Birodalomba*.” Március 13-án belépett a Nemzetiszocialista Pártba. Miután ő készítette elő Ausztria bekebelezését (és ezt március 13-án jóvá is hagyta), Hitler beleegyezésével birodalmi helytartó (*Reichsstatthalter*), vagyis Ostmark vezetője lett. Ernst Kaltenbrunner az ő államtitkáraként szervezte meg az osztrák *Gestapó*t és állította fel a mauthauseni koncentrációs tábort. Később tiszteletbeli SS-*Obergruppenführer* rangot kapott, majd 1939-ben tárca nélküli miniszter lett Hitler-kormányában. A lengyelországi invázió után Dél-Lengyelországban Hans Frank helyettese lett. Aktívan részt vett a lengyel zsidók gettóban való elhelyezésében és a stratégiai készletek lefoglalásában. 1940 májusában a megszállt Hollandia birodalmi megbízottjának (*Reichskommissar*) nevezték ki. Ebben a minőségében a polgári közigazgatás irányítója lett és Németország érdekében szoros gazdasági együttműködést épített ki. Támogatta a holland Nemzetiszocialista Mozgalmat (NSB) és lehetővé tette a félkatonai *Landwacht* létrehozását, amely kiegészítő rendőri erőként tevékenykedett. Más politikai pártokat betiltattak és képviselőiket Sint-Michielsgestelben tartották fogságban. Az ország ellenőrzése nagymértékben Seyß-Inquart kezébe került. Ő felügyelte a politikai és kulturális csoportokat, amelyeket nagyrészt átpolitizált. Intézkedéseket vezetett be az ellenállók ellen, miután széleskörű sztrájkra került sor Amszterdamban. 1943. májusban különleges hadbíróági eljárást kezdeményezett Arnhem és Hilversum városok ellen. A kollektív bírság összege 18 millió holland forintot tett ki. Seyß-Inquart a felszabadulásig Hollandia

helytartója maradt és ezen idő alatt (az ún. „*Hostage-törvény*” révén) közel 800 embert deportáltak. 1944. júliustól Seyß-Inquart jogköreinek többsége átkerült a katonai parancsokság alá, így ő lett a holland *Gestapo* feje is.

Amikor a szövetséges erők 1944 végén hollandiai területekre léptek, a náci vezetés megkísérelte a „*Felperzselt föld*” akciót folytatni, amelynek során a haderő néhány dokkot és kikötőt el is pusztított. Seyß-Inquart azonban egyetértett a fegyverkezési miniszterrel, Albert Speerrel, és számos katonai parancsa korlátozta a felesleges és hiábavaló pusztítást. Hitler 1945. április 30-i öngyilkossága után, végrendelete értelmében az új német kormány külügyminisztere lett. Mivel a Dönitz-kormány csak 20 napig működött, így sem a kormány, sem Seyß-Inquart nem ért el semmit új hivatalában. Bár pontosan tudta, hogy a háborút elveszítették, mégsem akart lemondani, s 1945. május 8-ig helytartó maradt. Később kanadai hajósok egy német gyorsnaszád fedélzetén fogták el, rezidenciája, a Twickel-kastély közelében.

Elfogása után a luxemburgi Mondorf-les-Bains Palace Hotelben tartották fogva. Onnét szállították később Nürnbergbe. A börtönparancsnok visszaemlékezésében elmondja, hogy Seyß-Inquart sohasem panaszkodott és sohasem szegte meg a börtön szabályzatot. Tulajdonképpen csak bicegése volt feltűnő. Gustav Gilbert pszichológus szerint „*csendesen beletörődött sorsába.*” Kezdetben a négy vádpontból háromban (béke elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények) a bírák nagy egyetértésben bűnösnek találták, bár Francis Biddle a második vádpont esetében is kétségeket fogalmazott meg. Azonban végül egyöntetűen csak a harmadik és negyedik vádpontban találták bűnösnek és a bíróság ezek alapján ítélte halálra. Az ítélet kihirdetése után is nyugodtan viselkedett. Gilbertnek így nyilatkozott az ítéletről: „*Kötél általi halál. Nos hát... tekintettel a helyzetre, nem is számítottam másra. Rendben van ez így.*” Az akasztófához a katolikus lelkész, Bruno Spitzl kísérte el. Utolsó szavai ezek voltak: „*Remélem, hogy ez a második világháború tragédiájának utolsó felvonása. Remélem, hogy a jelenlegi nyomorúságban bölcsesség száll a népekre, s ez megértésre vezet a nemzetek között, végül remélem, hogy béke lesz a Földön. Híszek Németországban.*”

MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–)

1945: DR. KARL RENNER (SPÖ)

Dr. Karl Renner (1870–1950): 1945. április 27-től december 20-ig állami kancellár (*Staatskanzler*). Kormányára SPÖ–ÖVP–KPÖ tagokból állt.

1945–1953: LEOPOLD FIGL (ÖVP)

Leopold Figl (1902–1965): néppárti politikus, szövetségi kancellár 1945. december 20. – 1953. február 25. között. Az alsó-ausztriai Parasztszövetség igazgatójaként és a keresztényszociálisok balszárnyának képviselőjeként Schuschniggal együtt küzdött az Anschluss ellen. 1938–1943 között koncentrációs táborban volt. 1945-ben az Osztrák Néppárt (ÖVP) egyik megalapítója, s 1951-ig szövetségi vezetője (*Parteiobmann*). Ausztria első kancellárjaként koalícióra lépett a szocialistákkal (négy ÖVP–SPÖ kormány élén állt). 1953–1959-ben Julius Raab kabinetjében külügyminiszter, az 1955-ben aláírt államszerződés aktív alakítója. 1959–1962-ben a parlament (*Nationalrat*) elnöke.

1953–1961: JULIUS RAAB (ÖVP)

Julius Raab (1891–1964): néppárti politikus, 1953. április 2. – 1961. április 11. között szövetségi kancellár. 1938-ban Kurt Schuschnigg Anschluss előtti utolsó kabinetjében kereskedelmi- és közlekedési miniszter. 1945-ben az Osztrák Néppárt (ÖVP) egyik alapítója, 1952–1960 között vezetője. A szocialista párttal 1953-ban kötött nagykoalícióval (ÖVP–SPÖ), majd annak 1956. és 1959. évi megújításával az osztrák újjáépítés neves politikusa lett. 1955-ben sikerült megkötnie az osztrák államszerződést a négy győztes hatalommal, amely Ausztriának örökös katonai semlegességet és teljes szuverenitást biztosított.

1961–1964: DR. ALFONS GORBACH (ÖVP)

Dr. Alfons Gorbach (1898–1972): jogász, szövetségi kancellár 1961. április 11. – 1964. február 25. között. 1933-ban a stájerországi Hazafias Front vezetője. Az Anschluss után azonnal letartóztatták, és több mint öt évet koncentrációs táborban töltött. 1945-ben az ÖVP grazi listavezetője, parlamenti képviselő, s 1961-ig a parlament harmadik elnöke. 1960–1963-ban az ÖVP szövetségi vezetője, majd a leköszönő Raab árnyékában kancellár. A két párt (SPÖ–ÖVP) teljhatalmú koalíciós bizottsága ellenében sikerült felértékelnie a parlament munkáját, s bevezette a parlamenti fogadóórát. Pártjának nyomására lemondott, s 1965-ben az ÖVP jelöltjeként a szövetségi elnökválasztáson is alul maradt Jonasszal szemben.

1964–1970: JOSEF KLAUS (ÖVP)

Josef Klaus (1910–2001): néppárti politikus, 1964. április 2-ától 1970. március 3-áig szövetségi kancellár. 1949-ben salzburgi tartományi főnök, 1961-ben szövetségi pénzügyminiszter, de 1963-ban lemondott, mivel takarékosági programját visszatartották. 1963–1970-ben az ÖVP szövetségi vezetője. 1964-ben kancellárként

koalícióra lépett az (ÖVP–SPÖ kormány) a szocialistákkal, amelyet a párt 1966. évi választási sikerei miatt felmondott, s az egyedüli ÖVP-kormányzásra tért át.

1970–1983: DR. BRUNO KREISKY (SPÖ)

Dr. Bruno Kreisky (1911–1990): jogász, szocialista politikus, 1970. április 21. – 1983. április 24-ig szövetségi kancellár. 1935-ben a Szocialista Ifjúsági Szövetség funkcionáriusaként hazaárulás vádjával letartóztatták. 1938-ban, az Anschluss idején a *Gestapo* foglya, majd sikerült Svédországba menekülnie, ahonnan 1951-ben tért vissza. 1953-ban a kancellári hivatal államtitkára, 1959–1966-ban külügyminiszter, a szigorú semlegesség híve. 1967-ben az SPÖ elnöke, majd 1970-ben kisebbségi kabinettet alakított. 1971-ben, 1975-ben és 1979-ben pártjával abszolút többséget szerzett. Karizmájával, szociális elkötelezettségével és számos nemzetközi kezdeményezésével meghatározta Ausztria belpolitikáját és növelte nemzetközi hírnevét. Korán fellépett a közel-keleti konfliktus békés rendezéséért, a palesztinok önálló államalakítási jogáért. Izrael tiltakozása ellenére Ausztria 1980-ban első nyugati országgént a palesztin nép legitím képviselőjének ismerte el a Palesztinai Felszabadítási szervezetet. 1983-ban, az abszolút többség elvesztése után visszavonult a kormány és a párt éléről. Miután az 1986. őszi választásokon az SPÖ újabb szavazatvesztéssel szembesült, s a két nagy párt nagykoalíciót kötött, tiltakozásul lemondott tiszteletbeli pártelnöki funkciójáról is.

1983–1986: FRED SINOVATZ (SPÖ)

Fred Sinowatz (1929–2008): szocialista politikus, 1983. május 24-től 1986. június 16-ig szövetségi kancellár. 1971-ben oktatási miniszterként belépett Kreisky kormányába, majd annak lemondása után a szocialista párt (SPÖ) és a Szabadságpárt (FPÖ) kiskoalíciójának kancellárja. A néppárti Kurt Waldheim szövetségi elnökké választása után lemondott tisztségéről.

1986–1997: FRANZ VRANITZKY (SPÖ)

Franz Vranitzky (1937–): szociáldemokrata politikus, 1986. június 16-tól 1997. január 20-ig szövetségi kancellár. 1981-től az állami *Länderbank* vezérigazgatója. 1984-ben pénzügyminiszter Sinowatz szociálliberális kormányában. Annak lemondása után 1986-ban kancellár, majd 1987-től a nagykoalíció kancellárja, 1988-ban az SPÖ elnöke is. Az országos ellenállást leküzdve 1995-ben elérte Ausztria felvételét az Európai Unióba. Mindez modernizációs folyamatot indított el, amely növekvő munkanélküliséggel, költségvetési hiánnyal és jelentős szociális vívmányok leépülésével járt együtt. 1997 elején mindkét pozíciójáról lemondott Victor Klima javára. 1997-ben az albániai válságban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet megbízottjaként közvetített.

1997–2000: VIKTOR KLIMA (SPÖ)

Victor Klima (1947–): gazdasági informatikus, 1997. január 28. – 2000. február 4-ig szociáldemokrata szövetségi kancellár. Sikeres gazdasági menedzser; 1992-ben

előbb közlekedési miniszter, majd 1995-ben pénzügyminiszter lett. Népszerűségének drasztikus takarékosági intézkedései sem ártottak. Nevéhez fűződik 1996-ban Ausztria legnagyobb bankfúziója, amelynek során az SPÖ-közeli *Bank Austria* átvette a *Creditanstalt*ot.

2000 – 2007: DR. WOLFGANG SCHÜSSEL (ÖVP)

Dr. Wolfgang Schüssel (1945–): jogász, szövetségi kancellár 2000. február 4-étől 2007. január 11-éig. 1968–1975-ben az ÖVP parlamenti frakciójának titkára, 1975-ben az Osztrák Gazdasági szövetség (ÖWB) főtitkára. 1979–1989-ben parlamenti képviselő a Nemzeti Tanácsban, 1987-ben a Néppárt frakcióvezető-helyettese, a pénzügyi bizottság vezetőjének helyettese. 1989–1995-ben szövetségi gazdasági miniszter, 1995–2007 között az ÖVP elnöke és külügyminiszter. 1999 végén Victor Klima kormányában alkancellár és külügyminiszter, majd a nagykoalíció felbomlása után kancellár. 2006–2008 között az ÖVP parlamenti frakciójának vezetője.

2007– 2008: DR. ALFRED GUSENBAUER (SPÖ)

Dr. Alfred Gusenbauer (1960–). Jogász, politológus, szocialista politikus, 2007. január 11-től 2008. december 2-ig szövetségi kancellár. 1981–1990-ben az SPÖ alkalmazottja; 1985–1989-ben a Szocialista Ifjúsági Internacionálé (IUSY), majd 1989-ben a Szocialista Internacionálé (SI) alelnöke. 1990–1999-ben az alsó-ausztriai munkás- és alkalmazotti kamara munkatársa, 1999–2000-ben az SPÖ alsó-ausztriai tartományi ügyvivője. 2000-ben az SPÖ szövetségi ügyvivője, 1991-től az Európa Tanács parlamenti gyűlése osztrák delegációjának tagja, majd 1995–1998-ban szociális bizottságának elnöke. 2000–2008 között az SPÖ szövetségi elnöke és a párt parlamenti frakciójának vezetője.

2008– : WERNER FAYMANN (SPÖ)

Werner Faymann (1960–): érettségijét követően az SPÖ bécsi ifjúsági szervezetének vezetője. 1985–1988 között négy szemesztert hallgatott jogtudományból, de tanulmányait nem fejezte be, s konzulensként dolgozott a *Zentralsparkassé*ban. 1985–1994 között a bécsi tartományi gyűlés és a községtanács tagja. 1998–1994 között a bécsi albérlők egyesületének ügyvezetője, majd 1994-től hivatalvezető lakásépítési tanácsnok, 2007-től infrastrukturális miniszter. 2008 júniusban az SPÖ ügyvezető elnöke. Miután Wilhelm Molterer (ÖVP) felmondta az SPÖ–ÖVP koalíciót, az SPÖ őt jelölte az új parlamenti választásokra. 2008. augusztusban az SPÖ szövetségi pártelnöke. A 2008. évi parlamenti választásokon az SPÖ Faymann-nal megőrizte első helyét, de 2006-hoz képest súlyos vereséget kellett elkönyvelnie. 2008. novemberében az SPÖ és az ÖVP megállapodott a nagykoalíció új alapokon történő helyreállításában Faymann kancellárságával.

AUSZTRIA SZÖVETSÉGI ELNÖKEI (1918–2010)

ELSŐ KÖZTÁRSASÁG (1918–1938)

1919–1920: KARL JOSEF SEITZ (SDAPÖ)

Karl Josef Seitz (1869–1950): osztrák tanár, politikus. Miután 1897-ben elbocsátották az oktatásügyből, Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja (SDAPÖ) oktatási részlegében dolgozott. 1901-ben először indult a párt jelöltjeként, s a 4. kúria (az ún. öt guldenes emberek) első szociáldemokrata képviselőjeként a *Reichsrat* képviselőházának (*Abgeordnetenhaus des Reichsrates*) tagja lett. 1902-ben bekerült Alsó-Ausztria tartományi gyűlésébe is.

1920–1934 között az SDAPÖ elnöke. Német-Ausztria ideiglenes nemzetgyűlésében a három elnök egyike és az államtanács elnöke. Victor Adler halála (1918) után a Szociáldemokrata Párt (SPÖ) elnöke és parlamenti frakciójának vezetője. 1919. március 5-től 1920. december 16-áig az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, s egyúttal az első köztársaság államfője. 1920. október 1-jén, az új alkotmány bevezetésekor megvált nemzetgyűlési elnöki pozíciójától, hogy utódja megválasztásáig ideiglenesen gyakorolja a szövetségi elnöki funkciót. A nagykoalíció felbomlásakor a nemzetgyűlés 2. elnöke lett, de Bécs és Alsó-Ausztria szétválásakor 1921. januártól Alsó-Ausztria város kúriájának elnöke lett.

1923 – 1934 februárig bécsi tartományi főnök és polgármester; ekkor élte a város virágkorát. 1927-ben az igazságügyi palota felgyújtása fordulópontot jelentett a demokratikus köztársaság bukásában. 1934. februárban több hónapra letartóztatták, ugyanez történt az Anschluss után. A Hitler elleni merényletet (1944. július 20.) követően internálták, majd egy tübingiai kisvárosba száműzték. 1945 után visszatért Bécsbe, s az SPÖ tiszteletbeli elnöke és parlamenti képviselője lett. 1946–1950 között az Osztrák Vöröskereszt elnöke volt.

1920–1928: DR. MICHAEL HAINISCH (PÁRTONKÍVÜLI)

Dr. Michael Arthur Josef Jakob Hainisch (1858–1940): pártonkívüli osztrák szociális és gazdaságpolitikus. Apja textilgyáros, anyja a női egyenjogúság harcosa volt. A bécsi egyetemen jogot tanult, 1882-ben doktorált, majd agrár- és szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozott, amelyeket birtokán a gyakorlatba ültetett át. Bécsben a népoktatás és népfőiskola, valamint a német tornamozgalmak szorgalmazója, a központi könyvtár egyik megalapítója. Liberális és nagynémet világnézetével az osztrák fábianusokhoz tartozónak érezte magát, de a Nagynémet Néppárt iránti közelsége ellenére pártonkívüli maradt.

1920. december 9-től 1928. december 10-ig két cikluson keresztül Ausztria második szövetségi elnöke; korrekt hivatalvezetését valamennyi politikai párt elismerte. Támogatta a mezőgazdaságot, a vasutak villamosítását, az idegenforgalmat, az osztrák–német kereskedelmet, a vidéki népszokásokat és a műemlékvédelem kiépítését. Hivatali idejének lejártá után 1929–1930-ban Schober kancellár harmadik kormá-

nyában kereskedelmi miniszter. 1938-ban meggyőződéses nagynémetként támogatta az anchlussot.

1928–1938: WILHELM MIKLAS (CS–VF)

Wilhelm Miklas (1872–1956): osztrák keresztényszocialista politikus. Postai tisztviselő fiaként született, a bécsi egyetemen történelmet és földrajzot tanult. 1905–1922 között gimnáziumi igazgató. Politikai karrierje 1907-ben kezdődött, amikor a Keresztényszociális Párt (CSP) képviselőjeként bekerült a *Reichsrat*-ba; 1918. októberben Német-Ausztria ideiglenes nemzetgyűlésének, 1919. februárban Német-Ausztria alkotmányozó nemzetgyűlésének tagja, s beválasztották annak vezető szervébe, az államtanácsba. 1919-ben Karl Renner kormányában kulturális államtitkár. Amikor a parlament 1918. november 12-én a köztársaság a Németországhoz történő csatlakozás mellett döntött, Miklas az anchluss ellen emelt szót.

1923–1928 között a parlament (*Nationalrat*) elnöke, majd 1928. december 10-től 1938. március 13-áig Ausztria szövetségi elnöke. 1933 márciusában, a „parlament önkekapsolási” válsága idején nem élt alkotmányos jogaival (a szövetségi kormánytól követelhetett volna a parlament feloszlatását és új választások kiírását, s az e vonatkozásban tétlen kormányt alkotmányhű kormánnyal válthatta volna fel; a kormánytól követelhetett volna az alkotmánybíróság megüresedett bírói pozícióinak betöltését, mert ennek elmulasztása miatt így a legfőbb bíróság megbénításának fő felelőse lett.) Passzivitása lehetővé tette, hogy Engelbert Dollfuß ausztrófasiszta hivatásrendi államot hozzon létre. 1934-ben az osztrák nemzetiszocialisták sikertelen merényletet kíséreltek meg ellene. 1938. március 11-én a német náci rendszer nyomására kinevezte Arthur Seyß-Inquartot kancellárnak. Március 13-án azonban lemondott, hogy elkerülje az anchluss-törvény aláírását. Államfői funkciói így a kancellárra szálltak át, aki aláírta a már azon a napon hatályba lépő törvényt. A szakirodalom azzal magyarázza lépését, hogy aggódott népes családja miatt, s ezért nem akarta veszélyeztetni személyét és funkcióját. A II. világháború éveit bécsi házában töltötte; élvezte elnöki nyugdíját és a náci rendszer nem üldözte. 1945 után többé nem töltött be politikai funkciókat, jóllehet neve szóba került lehetséges szövetségi elnökként. 1948. januárban kihallgatták az Ernst von Weizsäcker és társai ellen folyó ún. Wilhelmstraße-perben.

MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG (1945–)

1945–1950: DR. KARL RENNER (SPÖ)

Dr. Karl Renner (1870–1950): kisparaszti származású szociáldemokrata jogász, 1945–1950-ben szövetségi elnök. 1907-től szociáldemokrata képviselő a *Reichsrat*-ban. 1918–1920-ban államkancellár, az első köztársaság létrehozóinak egyike. Egyidejűleg időszakosan belügyi-, oktatási- és külügyi államtitkár, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követő átalakulás központi politikai személyisége. Demokratikus alkotmány és társadalmi reform kidolgozásával mérsékelte a forradalmi mozgalmakat. 1919-ben az osztrák delegáció vezetője a saint-germain-i béketárgyalásokon. 1920-tól a parlament (*Nationalrat*) képviselője, 1931–1933-ban elnök. Dollfuß ellenfeleként az 1934. februári események idején rövid időre letartóztatták. 1938-ban támogatta az Anschlusst.

1945. április–december között az ideiglenes állami kormány (*Provisorische Staatsregierung*) kancellárjaként az 1929. évi alkotmány talaján proklamálta az Osztrák Köztársaság folytonosságát, azt elismertette a nyugati hatalmakkal és így megakadályozta a kommunista hatalomátvételt. 1945-ben a szocialista párt (SPÖ) alapítóihoz tartozott. 1945. december 20-án a szövetségi gyűlés (*Bundesversammlung*) egyhangúan megválasztotta a második köztársaság első szövetségi elnökének, amelyet haláláig, 1950. december 31-éig töltött be.

1951–1957: THEODOR KÖRNER (SPÖ)

Theodor Körner (1873–1957): katonatiszt, 1924-től szociáldemokrata. 1945–1951-ben Bécs polgármestere, 1951–1957-ben szövetségi elnök. 1951. június 21-től – 1957. január 4-éig az első nép által választott szövetségi elnök.

A bécsi műszaki katonai akadémia elvégzése után vezérkari kiképzést kapott. Az első világháború utáni első években a honvédelmi minisztérium elnöki osztályának vezetőjeként az osztrák szövetségi hadsereg egyik megszervezője. 1924-ben nyugdíjazták.

Ugyanekkor belépett a szociáldemokrata pártba, ahol megkezdődött politikai karrierje. A köztársasági *Schutzbund* (*Republikanischer Schutzbund*) központi vezetőségének tagja, majd minden funkciójától megvált. 1934-ben és 1944-ben rövid ideig letartóztatták.

A második világháború után 1945. április 17-étől 1951-ig rendkívül népszerű bécsi polgármester, majd 1951–1957 között két választási periódusban szövetségi elnök.

1957–1965: DR. ADOLF SCHÄRF (SPÖ)

Dr. Adolf Schärf (1890–1965): szociáldemokrata jogász és politikus, 1957. május 22-étől 1965. február 28-ig szövetségi elnök.

Az első világháború után Seitz, Eldersch és Renner szociáldemokrata parlamenti elnökök titkára, majd a szociáldemokrata képviselőcsoport, 1933–1934-ben pedig a tartományi képviselőtestület ellátó Szövetségi Tanács (*Bundesrat*) tagja. 1934-ben Dollfuß hivatalrendi diktatúrájának bevezetése után letette ügyvédi vizsgáit, s ügyvédként dolgozott a második világháború alatt is. Az O5 ellenállási csoport tagjaként 1944-ben, illetve korábban, 1934-ben és 1938-ban rövid ideig letartóztatták.

A második világháború után a szocialista párt (SPÖ) egyik alapítója, 1945–1957 között elnöke. Egyidejűleg az SPÖ parlamenti képviselője és ÖVP–SPÖ koalíciós kormányok alkancellárja. 1957-ben szövetségi elnök; 1963-ban újraválasztották.

1965–1974: FRANZ JONAS (SPÖ)

Franz Jonas (1899–1974): szociáldemokrata nyomdász, 1965. június 9-étől 1974. április 24-éig szövetségi elnök.

A gazdasági világválság éveiben a szociáldemokrata munkáspárt (SDAPÖ) titkára. 1933-ban, a parlament kikapcsolása, majd a szociáldemokrata párt betiltása után munkanélküli lett, s újságtördelőként ideiglenes munkából élt. 1934. februárban Csehszlovákiába menekült, visszatérése után letartóztatták. Kiszabadulása után a forradalmi szocialisták illegális harcosa. A második világháború alatt mozdonygyári alkalmazott.

1945-ben részt vett az SPÖ újjáalakításában. 1946-ban bécsi kerületi előljáró, 1948–1949-ben ellátásügyi hivatalvezető, majd 1951-ig építésügyi vezető. 1951–1965-ben Bécs polgármestereként rendkívüli érdemeket szerzett a város újjáépítésében és nemzetközi tekintélyének növelésében. Egyidejűleg az osztrák városok szövetségének (*Österreichischer Städtebund*) elnöke. 1952–1953-ban *Bundesrat*-képviseelő, majd 1965-ig parlamenti képviselő. 1965-től szövetségi elnök, s 1971-ben újraválasztották. Szövetségi elnöki megbízatása idején került sor a Néppárt egyedüli kormányzására (1966–1970) és Kreisky kisebbségi kormányára, illetve az SPÖ első egyedüli kormányzására.

1974–1986: DR. RUDOLF KIRSCHSCHLÄGER (PÁRTONKÍVÜLI)

Dr. Rudolf Kirschschläger (1940–2000): jogász, diplomata, pártonkívüli politikus, 1974. július 8-ától 1986. július 8-áig szövetségi elnök.

Érettségije után 1935–1940-ben jogot tanult. 1938-ban, az Anschluss után rövid időre meg kellett szakítania tanulmányait, amelyet azonban kitüntetéssel végzett.

A második világháború után oktató a katonai akadémián (*Theresianische Militärakademie*), 1947–1954 között bíró, 1954-től tartományi bírósági tanácsos, majd 1956-tól a külügyminisztérium nemzetközi jogi osztályának vezetője. 1958-ban rendkívüli követ és megbízott miniszter. 1962–1967-ben a külügyminisztérium főtitkárhelyettese, 1963–1966-ban Kreisky, 1966–1967-ben Lujo Tončić-Sorinj külügyminiszter kabinetfőnöke. 1967–1970-ben csehszlovákiai követ, 1970–1974-ben külügyminiszter, 1974–1986-ban szövetségi elnök.

1986–1992: DR. KURT WALDHEIM (ÖVP)

Dr. Kurt Waldheim (1918–2007): jogász, diplomata, néppárti politikus, 1986. július 8-ától 1992. július 8-áig köztársasági elnök.

A második világháborúban 1942-ig a nagynémet *Wehrmacht* tisztje. 1945-ben diplomáciai szolgálatba lépett, s Karl Gruber külügyminiszter titkára lett. 1948–1951 között párizsi, 1956–1960 között torontói, 1964–1968, valamint 1970–1971-ben New York-i nagykövet. 1968–1970-ben osztrák külügyminiszter.

1955–1956-ban állandó osztrák ENSZ-megfigyelő, 1964–1968 és 1970–1971-ben Ausztria állandó képviselője az ENSZ-ben. Az 1971. évi, számára sikertelen osztrák szövetségi elnökválasztás után U Thant utódként az ENSZ főtitkára, ahol a világhatalmak és a harmadik világ közötti közvetítésben szerzett érdemeket. Később osztrák szövetségi elnöki tisztségben megkísérelte cáfolni háborús bűnökben való egykori részvételét, majd nemzetközi nyomásra 1992-ben lemondott második szövetségi elnöki jelöléséről.

1992–2004: DR. THOMAS KLESTIL (ÖVP)

Dr. Thomas Klestil (1932–2004): diplomata és néppárti politikus. 1992. július 8-ától két ciklusban, 2004. július 6-áig köztársasági elnök.

Érettségje után a Világkereskedelmi Főiskolán (*Hochschule für Welthandel*) tanult, s 1957-ben a kereskedelemtudományok doktora lett.

Diplomáciai karrierje a szövetségi kancellária külkapcsolatokkal foglalkozó szekciójában kezdődött. 1959–1962 között a párizsi Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetéhez (OECD) delegált osztrák misszió tagja. 1962–1966-ban a washingtoni nagykövetség munkatársa. 1966–1969-ben Josef Klaus kancellár személyi titkára.

1969–1974-ben Los Angeles-i főkonzul. 1978–1982-ben ENSZ-nagykövet, 1982–1987 között washingtoni nagykövet. 1989-ben visszatért Ausztriába, s Alois Mock külügyminisztersége alatt a külügyminisztérium főtitkára. Az 1992. évi szövetségielnök-választáson az ÖVP jelöltjeként győzött Rudolf Streicher SPÖ-jelölttel szemben. 1998-ban újraválasztották.

2002-ben nyílt konfliktusa támadt Wolfgang Schüssel kancellárral, amikor az ÖVP koalíciós kormányt alakított a Jörg Haider vezette FPÖ-vel. Végül szakított pártjával. 2004. július 5-én két szívinfarktust kapott, s egy nappal később elhunyt.

2004–: DR. HEINZ FISCHER (SPÖ)

Dr. Heinz Fischer (1938–): jogász, szocialista politikus, 2004. július 8-ától szövetségi elnök; pozíciójában 2010-ben is megerősítették.

Grazban született, de Bécsben nőtt fel. Érettségijét követően jogot tanult Bécsben és 1961-ben ledoktorált. 1959–1960-ban a szocialista diákszövetség (VSSStÖ) elnöke. Tanulmányai után az SPÖ parlamenti frakciójának titkára, 1971–2004 között parlamenti képviselő rövid megszakítással: 1983–1987-ben tudományos miniszter.

1964 óta az SPÖ szövetségi elnökségének tagja, 1979-től pártelnök-helyettes. 1975–1983 és 1987–1990 között az SPÖ parlamenti frakciójának vezetője, 1990–

2002 és 2002–2004 között a parlament elnöke. 1992–2004 között Európa szociáldemokrata pártjainak elnökhelyettese.

2004-től osztrák szövetségi elnök. Hivatalba lépésétől szünetelteti SPÖ-tagságát, azzal az indokkal, hogy szövetségi elnökként a pártok felett kíván állni. Politikai munkája mellett 1978-ban habilitált, és 1993-tól az innsbrucki egyetem politikatudományi professzora.

PÁRTOK ÉS PARAMILITÁRIS SZERVEZETEK

FRONTMILIZ (FRONTMILÍCIA): a genfi leszerelési konferencia (1932) nyomán az osztrák kormány 1933 közepén megalakította az önkéntes véderejét (Freiwillige Schutzkorps). E fegyveres formációnak a végrehajtó hatalmat kellett támogatnia feladatai gyakorlásában, s az egyes tartományok biztonsági igazgatóinak voltak alárendelve. Az 1934. májusi hivatásrendi alkotmány életbelépése után a kormány megkísérelte a fegyveres szövetségeket fokozatosan átvezetni az új egységpártba, a Hazafias Frontba, gyakran akaratuk ellenére. A szervezeten belül a szövetségeket egyenruhás és katonai mintára felállított egységekbe, az ún. frontmilíciába fogták össze. 1936 őszén az utolsó legális fegyveres szövetségeket is feloszlatták. Az NSDAP illegális szervezetei (SS, SA) sikeresen ellenálltak a feloszlatásnak.

A szövetségi hadsereg felvonulásának védelmére határvédelem felállítására került sor, amelyet hat órán belül riadóztatni lehetett és formálisan a milíciának voltak alárendelve. A 7 000 fő többnyire katonai tartalékosokból, valamint a fegyveres szövetségek egykori tagjaiból állt. Ugyan ezeket szükség esetén gépfegyverrel, aknavetővel vagy könnyű tüzérséggel is fel lehetett fegyverezni, de ezek az egységek kevésbé bizonyultak ütőképesnek.

HEIMATBLOCK (HAZAI BLOKK): Ausztria politikai pártja az első köztársaság idején; a polgári *Heimweh*rek politikai keze. Ernst Rüdiger Starhemberg belügyminiszterként és Dr. Franz Hueber igazságügy-miniszterként már 1930-ban a Vaugoin-kormány tagja lett. Az 1930. évi parlamenti választásokon a magát parlament-ellenesnek nevező párt 6,2%-ot (8 nmandátum) szerzett. Ellenzéki munkáját belső viták gyengítették. Az 1932. évi parlamenti választásokon a *Landbund*dal együtt Dollfuß-t támogatták, aki egy mandátum többséget szerzett. Éppen e minimális többség vezetett a parlament ún. önkikapcsolásához és Dollfuß ausztrófasiszta diktatúrájához. Az 1934. májusi alkotmány kibocsátása után a Hazai Blokk a Hazafias Front korporációs tagja lett. Legismertebb tagjai voltak: Ernst Rüdiger Starhemberg, Emil Fey, Franz Hueber, Eduard Baar-Baarenfels und Odo Neustädter-Stürmer.

HEIMWEHR (ÖNVÉDELMI EGYSÉG): általában fegyveres paramilitáris egységet jelent. Ausztriában szűkebb értelemben többnyire keresztényszociális, részben azonban a nemzeti táborból szerveződő önvédelmi egységeket értünk alatta a két világháború közötti időszakban. Az első világháború után egyes területeken *Heimweh*rek alakultak a különböző önvédelmi egységekből, amelyek később szövetségi szinten egyesültek. Az első szövetség Tirolban alakult meg 1920. május 12-én *Heimatwehr* néven a tiroli néppárt tartományi képviselője, Richard Steidle vezetésével. Steidle 1920–1935/36 között a tiroli *Heimatwehr* tartományi vezetője volt, helyettesei pedig a Nagynémet Néppárt hívei. Szabályzatukban az alkotmány, a személyek, munka és tulajdon védelme, a „*fennálló állambatalom támogatása a rend és a nyuga-*

lom fenntartása érdekében” szerepelt. A szociáldemokrata párt 1934. február 12-i feloszlátása után a szövetségi kormányt támogató *Heimwehr*-szövetségek új ellenségképe az NSDAP lett, miközben stájer és karintiai szövetségek mindinkább az NSDAP irányába mozogtak, s végül szervezetenként összeolvadtak ezekkel. Az osztrák *Heimwehr*-csoportok részt vállaltak a magyar és szerb–horvát–szlovén csapatokkal folyó határvitákban. A német nyelvű cseh tartományokban és a Szudéta-vidéken a *Heimwebrt Volkswebr*nek (népőrség) hívták. Ausztria határainak végleges rendezése után – tagjaik szemszögéből nézve – ellenfélnek már csak a „*milítáns marxizmus*” maradt, amelytől meg kellett „*védeni*” a polgárságot. Emiatt pedig a szociáldemokraták a *Heimwebr*ek „*defenzív ellensúlyaként*” 1923-ban megalakította a Köztársasági Védelmi Szövetséget (*Republikanischer Schutzbund*).

A *Heimwebr*ek az ausztrófasiszta hivatásrendi államban (1933–1934) rendőri és biztonságtechnikai feladatokat láttak el. Az 1934. februári harcokban és a júliusi náci puccs során nemcsak felderítési-, őrzési- és biztonságtechnikai feladatokat láttak el, hanem önállóan kisebb harci feladatokat is vállaltak. Amikor 1936-ban az összes fegyveres szervezetet feloszlatták, a *Heimwebr*ek nagyrészt a Hazafias Frontban és a Frontmilitáriában (*Frontmiliz*) oldódtak fel.

A *Heimwebr*ek ugyan közel álltak a Keresztényszociális Párthoz és a német nemzeti táborhoz, s Ignaz Seipel és más keresztényszocialista politikusok támogatását élvezték, de állandóan önálló politikai szerepre törekedtek. 1930. évi korneuburgi esküjük antidemokratikus célokat fogalmazott meg, amelyek már az ausztrófasiszta felé utaltak. A korneuburgi program a szociáldemokraták linzi programjával szembeni pozíciót foglalt el, amely ugyan demokratikus hatalomátvitelre irányult, amelynek azonban propagandisztikusan alárendelték a proletárdiktatúra törekvését. A *Heimwebr*ek egységes vezetésének létrehozása állandó cél volt, de mindig megghiúsult az egyes csoportok és vezetők rivalizálása miatt. Kalapjukon kakasfarkat viseltek, ezért kakasfarkosoknak (*Hahnenschwanzler*) nevezték őket. Egységes egyenruhát – a *Jägerbataillone* (a mozgékony vadászzászlóalj) kivételével – nem tudtak kialakítani, mert ruházatukat tagjaik egyénileg fizették.

LANDBUND FÜR ÖSTERREICH (MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETSÉG AUSZTRIÁÉRT): 1919-ben Német Parasztpártként alakult Steiermark, Karintia és Felső-Ausztria szabadelvű vagy evangélikus parasztjainak politikai pártjaként. Fellepett az Anschlussért, marxistaellenesnek és a hivatásrendi gondolat hívének vallotta magát, de elutasította a *Heimwebr*t. 1927–1933 között képviselőik kormánytagok voltak, az alkancellárt vagy a belügyminisztert állították. 1930-tól a nagynémetekkel Nemzeti Gazdasági Blokk (*Nationaler Wirtschaftsblock*, *Schoberblock*) néven választási közösséget alkottak, amelyet 1934-ben, az ausztrófasiszta fennállása alatt feloszlattak. Jóllehet 1945-ben az ideiglenes kormány alakításakor egy miniszteri pozíciót a *Landbund*nak is kilátásba helyeztek, a párt végül a második köztársaságban megszűnt. Egykori vezetői átléptek az újonnan alapított Osztrák Néppártba (ÖVP).

REPUBLIKANISCHER SCHUTZBUND (KÖZTÁRSASÁGI VÉDSZÖVETSÉG): a Köztársasági Védszövetség 1923–1924-ben alakult a Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) paramilitáris szervezeteként, részben az első világháború után, 1918-ban formálódó Volkwehr egyes részeiből. A szervezetet a szociáldemokraták egyfajta ellensúlynak szánták a már 1920-ban megalakult polgári, keresztényszociális *Heimweh*rekkel és a szintén keresztényszociális dominanciájú szövetségi hadsereggel szemben. Alapítója és vezetője Julius Deutsch volt; munkatársai közé tartozott Theodor Körner (1945–1951 között Bécs polgármestere, 1951–1957 között pedig szövetségi elnök) és Alexander Eifler katonatiszt. 1928-ban a szervezet kb. 80 000 tagot számlált, s főként Bécsben és Felső–Ausztria, Alsó–Ausztria, Karintia és Stájerország ipari vidékein képviseltette magát.

Amikor Engelbert Dollfuß szövetségi kancellár 1933 márciusában államcsínnel feloszlatta a parlamentet és rendi–autoritativ diktatúrát vezetett be, a szervezet tag-sága hiába követelte az alkotmány és a parlamenti demokrácia védelmét, s ezzel összefüggésben a nyílt harcot és a fegyverek széttörését. A szociáldemokrácia vezetése visszaretent a nyílt akciótól és továbbra is a békés megoldást tartotta szem előtt, jöllehet Köztársasági Védszövetség ekkor katonai erejének csúcspontján állt. 1933. május 20-án Engelbert Dollfuß vezetésével a keresztényszociális párt utódjaként, egységes, „pártok feletti”, katolikus orientációjú pártként megalakult a Hazafias Front (*Vaterländische Front* – VF). Röviddel azután az ausztrófasiszta rendszer egymás után feloszlatta az ellenzéki pártokat és szervezeteket. 1933. május 30-án került sor a Köztársasági Védszövetség feloszlására, amely illegális szervezetként továbbra is fennállt. Működése az 1934. februári polgárháború során szűnt meg, amikor a rendszer feloszlatta az SDAP összes szervezetét.

SCHOBER-BLOCK, NATIONALER WIRTSCHAFTSBLOCK (SCHOBER-BLOKK VAGY NEMZETI GAZDASÁGI BLOKK): AZ 1930. ÉVI VÁLASZTÁSOKRA ALAKULT A NAGYNÉMET NÉPPÁRTBÓL, A LANDBUNDBÓL ÉS KISEBB PÁRTOKBÓL.

VATERLÄNDISCHE FRONT – VF (HAZAFIAS FRONT): a Hazafias Frontot 1933. május 20-án a Dollfuß-vezette osztrák szövetségi kormány alakította a keresztényszociális párt utódpártjaként. A demokrácia, a parlament és az ellenzék kikapcsolása után a szervezet fasiszta mintára egységpártként monopolhelyzetbe került. Az 1936. májusban kiadott ún. fronttörvénnyel a Hazafias Frontot az egyedül legális politikai pártnak és közjogi testületnek nyilvánították. Szimbóluma a vörös ún. talpaskereszt, köszöntése a „*Front heil!*”, a tanulók jelszava: „*Seid einig!*” (Legyetek egységesek!). A szervezetbe valamennyi közhivatalnoknak kötelező volt belépni; 1937 végén 3 millió tagja volt (az ország 6,5 milliós lakossága mellett), de állítólag csak kevesen azonosultak céljaival.

Ausztria 20. századi története példátlan sikertörténet. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. évi felbomlását követő szerencsétlen szituáció, a két világháború közötti polgárháború szomorú eseményei, 1938–1945 között államiságának elvesztése, második világháborús veszteségei, végül tíz éves katonai megszállás és elszigeteltség után az ország 1955-ben visszanyerte teljes szuverenitását.

Az évszázados külpolitikai tapasztalat 1945 után csapódott le: minden történelmi esélyt maximálisan kihasználtak. Az ország lemosta magáról a náci múltat és a katonai semlegesség útját választva, a világrendszerek közvetítőjeként integrálódott a nemzetközi közéletbe. Sikerét „kívülről” támogatta a méltatlanul elfeledett, sőt az országból kitoloncolt Habsburg Ottó. Az 1970-es években pedig a szociáldemokrata Bruno Kreisky kancellár, a „Napkirály” vezetésével a legfejlettebb európai államok színvonalának elérését célozták meg. A kötet feltárja e sikeres ország történelmi sorsfordulóit, tanulságot szolgáltatva Magyarországnak is.